พระยาคทาธรบดี

นำมาถวาย ที่โฮเต็ลหัวหิน

เมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ.๒๔๐๙

ป.๑๐๑

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดกลาง
กรมศิลปากร

สมุด ราชบุรี

พ. ศ. ๒๔๖๙

พิมพ์ที่ โรง พิมพ์ หนังสือ พิมพ์ไทย

ถนน พลับ พลาไชย จังหวัด พระ นคร

๓ / ๓๐ / ๖๗

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

สารบาน

คำชี้แจง หน้า ก.

คำนำ ,, ค.

ภาคที่ ๑ ว่าด้วย ตำนาน เมือง และ การ ปกครอง

มณฑล ราชบุรี

อารัมภบท หน้า ๑

การ ตั้ง มณฑล ,, ๔

อาณา เขตต์ และ ภูมิ ประเทศ ,, ๗

ตำแหน่ง สมุหเทศา ภิบาล ,, ๑๓

ชาติ พล เมือง ,, ๑๓

ลัทธิ พวก ถาวโซ่ง ,, ๑๖

ลัทธิ พวก เกรี่ยง ,, ๑๗

กำเนิด พวก เกรี่ยง ใน จังหวัด กาญจนบุรี ,, ๒๓

จังหวัด ราชบุรี

ตำนาน เมือง ,, ๒๖

อาณา เขตต์ และ ภูมิ ประเทศ ,, ๓๕

ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ,, ๓๙

จังหวัด เพ็ชร์บุรี

ตำนาน เมือง ,, ๔๗

อาณา เขตต์ ,, ๕๐

ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง หน้า ๕๒
เกร็ด ตำนาน เมือง เพชรบุรี ,, ๕๔
เรื่อง มหา เภตรา ,, ๕๕
เรื่อง ท้าว ม่องไถ่ เจ้า กง จีน และ เจ้า ตาย ,, ๕๗

จังหวัด ประจวบ คีรี ขันธ์

ตำนาน เมือง ,, ๖๕
อำเภอ เกาะ หลัก และ ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ,, ๖๖
อำเภอ ปราณ บุรี และ ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ เมือง ,, ๗๐
อำเภอ บาง สพาน และ ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ,, ๗๑

จังหวัด กาญจนบุรี

ตำนาน เมือง ,, ๗๓
ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ,, ๗๔
เกร็ด ตำนาน เมือง กาญจนบุรี ,, ๗๐
อักษร จารึก หลัก ศิลา เมือง กาญจนบุรี ,, ๗๒

จังหวัด สมุท สงคราม

ตำนาน เมือง ,, ๗๕
เบ็ดเตล็ด ,, ๗๙
ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ,, ๙๐

ภาคที่ ๒ ว่าด้วย การอาชีวะ และสินค้าสำคัญ ในมณฑลราชบุรี

การทำยาฉุน หน้า ๙๕
การทำยาจืด ,, ๑๐๒
การทำน้ำตาลโตนด ,, ๑๐๕
การทำน้ำตาลมะพร้าว ,, ๑๐๙
การทำหม้อใส่น้ำตาล ,, ๑๑๓
การทำปูนขาว ปูนแดง ,, ๑๑๗
การทำไร่ พริก หอม กะเทียม ,, ๑๒๑
การทำเกลือ ,, ๑๒๕
การเผาถ่าน ,, ๑๒๗
การทำไต้ ,, ๑๓๐
การทำผ้าย และทอผ้า ,, ๑๓๓
การทำเหมืองแร่ ,, ๑๓๕
การทำไม้ต่าง ๆ ,, ๑๓๗

ภาคที่ ๓ ว่าด้วย ที่ควรเที่ยว ควรดู และที่ตากอากาศ

อธิบายภูมิประเทศจังหวัดราชบุรี หน้า ๑๔๐
ที่เที่ยวภูเขาและถ้ำ ,, ๑๕๐
ที่ควรดู วัดและศาลเจ้า ,, ๑๖๔

NATIONAL LIBRARY

จังหวัด เพ็ชร์บุรี

ภูเขา และ ถ้ำ หน้า ๑๗๒
วัด และ วัง ,, ๑๗๒

จังหวัด ประจวบ คีรี ขันธ์

อ่าว เขา และ ถ้ำ ,, ๑๗๖

จังหวัด สมุท สงคราม

วัด บ้าน แหลม ,, ๒๐๗

จังหวัด กาญจนบุรี

ไทรโยค ,, ๒๑๐
ภูมิ ประเทศ ,, ๒๑๒
ความ งาม ของ ลำ น้ำ ,, ๒๑๙
เขา ถ้ำ น้ำ ตก และ ปราสาท หิน ,, ๒๒๑
ลำ น้ำ แควใหญ่ ,, ๒๒๔
เมือง เก่า และ ถ้ำ ,, ๒๒๕
นาม แก่ง และ เรี่ยว ,, ๒๒๗
ที่ ตาก อากาศ ทะเล ,, ๒๓๑

ภาค ที่ ๔ ว่า ด้วย การ สงคราม

รบ กับ พม่า ครั้ง กรุง ศรี อยุทธยา หน้า ๒๓๕
รบ กับ พม่า ครั้ง กรุง ธนบุรี ,, ๒๔๗

รบ กับ พม่า ครั้ง กรุง รัตนโกสินทร์ หน้า ๒๖๖
รบ กับ เขมร ครั้ง กรุง ศรี อยุทธยา ,, ๒๗๗
พระ เจดีย์ สาม องค์ ,, ๒๗๐
สนาม เพลาะ แล ค่าย เก่า ,, ๒๗๒

ภาค ที่ ๕ เบ็ดเตล็ด

พระราช ฐาน ,, ๒๗๓
ภาษา เกรี่ยง ,, ๒๗๐
สัตว์ บ้า และ วิธี ล่า สัตว์ ,, ๓๓๖

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สารบาน

รูป ที่ มี แซก ใน เล่ม

		ระหว่าง น่า
๑	ชาย ชาว เกรี่ยง มณฑล ราชบุรี่	๑๒ — ๑๓
๒	หญิง ชาว เกรี่ยง มณฑล ราชบุรี่	๑๖ — ๑๗
๓	ชาว เกรี่ยง มณฑล ราชบุรี่	๒๐ — ๒๑
๔	ระบำ เกรี่ยง	๒๒ — ๒๓
๕	การ พ้อน รำ ของ ชาว เกรี่ยง	๒๔ — ๒๕
๖	หลัก เมือง จังหวัด ราชบุรี่	๒๗ — ๒๙
๗	น้ำ ตกไทรย์ โยค จังหวัด กาญจนบุรี่	๗๔ — ๗๕
๘	ปราง ที่ เมือง สิงห์	๗๖ — ๗๗
๙	วัด กาญจนบุรี่ (เก่า) หรือ วัด ขุน แผน	๗๐ — ๗๑
๑๐	การ รอง น้ำ ตาล จาก ต้น ตาล	๑๐๔ — ๑๐๕
๑๑	การ เคี่ยว น้ำ ตาล ใส่ หม้อ	๑๑๒ — ๑๑๓
๑๒	การ ทำ ปูน ขาว ที่ จังหวัด ราชบุรี่	๑๒๐ — ๑๒๑
๑๓	การ ทำ นา เกลือ	๑๒๔ — ๑๒๕
๑๔	การ เผา ถ่าน	๑๒๗ — ๑๒๙
๑๕	การ ทอ ผ้า ของ พวก ลาว โซ่ง	๑๓๒ — ๑๓๓
๑๖	สพาน จุฬาลงกรณ์	๑๔๔ — ๑๔๕
๑๗	ทุ่ง เขา งู จังหวัด ราชบุรี่	๑๕๒ — ๑๕๓

NATIONAL LIBRARY

		ระหว่าง น่า
๑๗	ปาก ถ้ำ จอม พล จังหวัด ราชบุรี	๑๕๖ — ๑๕๗
๑๘	ใน ถ้ำ จอม พล จังหวัด ราชบุรี	๑๕๗ — ๑๕๘
๒๐	ถ้ำ ทลุ จังหวัด ราชบุรี	๑๖๐ — ๑๖๑
๒๑	ถ้ำ หอบ จังหวัด ราชบุรี	๑๖๒ — ๑๖๓
๒๒	พระปรางค์ วัด น่า พระธาตุ	๑๖๔ — ๑๖๕
๒๓	พระแท่น ดงรัง จังหวัด ราชบุรี	๑๖๖ — ๑๖๗
๒๔	ศาล เจ้า แม่ เบิกไพร จังหวัด ราชบุรี	๑๖๗ — ๑๖๘
๒๕	วัด พระแก้ว บน พระ นคร คีรี	๑๗๒ — ๑๗๓
๒๖	ถ้ำ ที่ เพชรบุรี	๑๗๖ — ๑๗๗
๒๗	พระแท่น พุทธไสยาศน์	๑๗๒ — ๑๗๓
๒๗	พระปรางค์ วัด มหา ธาตุ	๑๗๔ — ๑๗๕
๒๘	ปราสาท หิน วัด กำแพง แดง	๑๗๗ — ๑๗๘
๓๐	ประตู ศาลา การเปรียญ วัด สุวรรณาราม	๑๘๐ — ๑๘๑
๓๑	สมเด็จ พระเจ้า แดง โม	๑๘๒ — ๑๘๓
๓๒	พระ ที่ นั่ง พระราม ราช นิเวศน์	๑๘๔ — ๑๘๕
๓๓	อ่าว เกาะ หลัก	๑๘๖ — ๑๘๗
๓๔	ใน ถ้ำ สาม ร้อย ยอด	๒๐๔ — ๒๐๕
๓๕	น้ำ ตก ไทรย์ โยค	๒๓๐ — ๒๓๑
๓๖	หิน สอง พี่ น้อง ลำ น้ำไทรย์ โยค	๒๓๒ — ๒๓๓

NATIONAL LIBRARY

		ระหว่าง น่า
๓๗	ถ้ำ กินนอน ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค	๒๑๔ — ๒๑๕
๓๘	พุทธ้อง ช้าง ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค	๒๑๖ — ๒๑๗
๓๙	ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค (มี บ่อ น้ำ ร้อน)	๒๑๘ — ๒๑๙
๔๐	เขา ปะกง ใน ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค	๒๒๐ — ๒๒๑
๔๑	เรือ ต่อง ใน ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค	๒๒๐ — ๒๒๑
๔๒	น้ำ ตกไทรย์ โยค	๒๒๒ — ๒๒๓
๔๓	พระ เจดีย์ จ้าย แคว น้อย	๒๒๔ — ๒๒๕
๔๔	ถ้ำ น้ำ น้อย บรรจบ ถ้ำ น้ำใน ไทรย์ โยค	๒๒๔ — ๒๒๕
๔๕	ถ้ำ องค์ จุ	๒๒๖ — ๒๒๗
๔๖	ช่อง แก่ง ถ้ำ น้ำไทรย์ โยค	๒๒๗ — ๒๒๙
๔๗	พระ เจดีย์ ๓ องค์	๒๗๐ — ๒๗๑
๔๘	พระ เจดีย์ ๓ องค์ ที่ ต่อ แดน พม่า กับ ไทย	๒๗๒ — ๒๗๓
๔๙	พระ ที่ นั่ง เวชยันต์ ปราสาท	๒๗๔ — ๒๗๕
๕๐	พระ ที่ นั่ง สิงหาสน์ ใน ถ้ำ เขา สาม ร้อย ยอด	๒๗๖ — ๒๗๗
๕๑	พระ ที่ นั่ง ธรรม สภา จังหวัด เพ็ชร์บุรี	๒๗๘ — ๒๗๙

คำชี้แจง

เจตนาที่ทำ "สมุดราชบุรี" นี้ขึ้น ก็หวังให้เป็นอุปกรณ์ส่วน ๑ แห่งหอของมณฑลราชบุรีในการแสดงสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเดิมกำหนดว่าจะมีเริ่มแต่วันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักนี้ และหวังให้เป็นวัตถุถาวรปรากฏอยู่ได้ชั่วกาลนาน เพื่อเป็นเครื่องระฦกแห่งงานนั้น อันได้อุบัติขึ้นในกาลอันเป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสถิตย์ในศิริราชสมบัติปกครองประเทศและประชาชนชาวสยามด้วยความเจริญศุขสมบูรณ์มาเป็นเวลา ๑๕ ปีบริบูรณ์ และซึ่งงานอย่างนี้ยังมิได้เคยมีในสยามประเทศมาแล้วแต่บ้างก่อน

แต่ก็บังเอิญมาประสพเหตุอันมิได้นึกได้ฝันเลยว่าจะต้องประสพ อันเป็นเหตุที่กระทำให้ดวงหทัยแห่งชาวเราทั้งหลายได้รับความเศร้าโศรกสลดอย่างสุดพ้นที่จะพรรณนาทั่วหน้ากัน คือ การเสด็จสู่สวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๖ พระเจ้าอยู่หัวพระบรมธรรมิกมหาราชาธิบดี พระผู้ทรงมหากรุณาแก่เราทั้งหลาย งานนั้นจึงต้องหยุดชงักไปในระหว่างกาลอันความวิปโยคทุกข์ได้ร้างรุมอยู่ในทรวงอกแห่งชาวเรานี้

แต่มาคำนึงว่า ด้วยเจตนาอันมีแต่เดิมนั้น ก็หวังว่าสมุดราชบุรีที่ปรากฏขึ้นจะเป็นเครื่องส่งเสริมพระเกียรติยศ และเป็นเครื่องระฦกถึงพระมหากรุณาธิคุณได้ส่วน ๑ บัดนี้แม้พระองค์จะได้เสด็จด่วนดับไปแล้วและงานนั้นจะได้หยุดชงักไปก็ดี แต่ก็มิควรละเจตนาอันมีแล้วนั้นเสีย ดังนี้จึงตกลงพิมพ์สมุดราชบุรีออกจำหน่ายแด่ให้พ้องในกาลอันเป็นมงคลสมัย คือวันเฉลิมพระชนม์พรรษาซึ่งเคยมีทุกปีมา

อนึ่ง ขอ ชี้ แจงไว้ ด้วย ว่า สมุด นี้ ได้ ลง มือ พิมพ์ ไว้ เกือบ เสร็จ ก่อน กาล เสด็จ สวรรคต แล้ว และ เมื่อ ตก ลงให้ เย็บ เข้า เล่ม ตอน นี้ ก็ เป็น เวลา กระชั้น หัน จึง มิ ได้ แก้ ไข เปลี่ยน แปลง ข้อ ความ และ ถ้อย คำ อย่างใด ตลอด จน ภาพ น่า ปก ก็ ให้ คง เป็น ตาม รูป เดิม ดัง เช่น บาง แห่ง ที่ กล่าว คำ ว่า "พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ปัตยุบัน" ก็ หมาย ความ ว่า "พระบาท สมเด็จ พระรามา ธิบดี ที่ ๖" ดังนี้ เพราะ มั่น ใจ ว่า หนังสือ จะ ได้ ออก ใน สมัย แห่ง รัชกาล นั้น เป็น อัน ไม่ สามารถ จะ ตก เติม แก้ ไข ใหม่ ให้ ถูก ต้อง กับ กาละ เทศะ ได้ เพราะ ฉนั้น ขอ ท่าน ผู้อ่าน โปรด ถือ เข้าใจ ตาม ที่ กล่าว นี้ และ โปรด ให้ อภัย ใน ความ ผิด พลั้ง บก พร่อง ทั้ง หลาย นั้น ด้วย

ทั้งนี้ ด้วย เจตนา แห่ง ความ กตัญญูกตะเวที ใน พระบาท สมเด็จ พระ เจ้าอยู่หัว พระองค์ ผู้ เสด็จ สวรรคต ด้วย พระบุญญาบารมี ที่ พระองค์ ได้ ทรง สร้าง สม ไว้ ทั้ง หลาย ขอ จง บันดาล ให้ พระองค์ เสด็จ สถิตย์ ใน สถาน ทิพย์ พิมาน สวรรค์ ชั้น ฟ้า อัน เป็น สถาน บรม สุข นั้น เทอญ

อนึ่ง ด้วย ความ สุจริต ภักดี แห่ง ข้าราชการ และ ประชาชน ชาว มณฑล ราชบุรี ทั่ว หน้า ขอ อัญ เชิญ คุณ พระ ศรี รัตนไตรย์ และ สิ่ง ศักดิ์ สิทธิ์ ทั้ง หลาย ทั่ว สกล โลกย์ จง อภิบาล รักษา พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว พระองค์ ปัตยุบัน นี้ ให้ ทรง พระ เกษม สุข สำราญ ปราศ จาก พระโรค พาธ และ สรรพภัย พิบัติ ทุก ประการ ขอให้ เสด็จ สถิตย์ สถาพร ดำรง ราช มไหสวรรยา ธิปัติ ตลอด ร้อย พรรษ เทอญ

พระยา คทาธร บดี จาง วาง โท

สมุหเทศา ภิบาล ตำแหน่ง ราชการ มณฑล ราชบุรี

คำ นำ

การ เขียน สมุด ราชบุรี นี้ ตั้งใจ จะให้ ผู้อ่านได้ ทราบ ความ เปน ไป ของ มณฑล ราชบุรี โดย ตลอด ทั้ง อดีตกาล แล ปัจจุบัน กาล กับ จะได้ ให้ เห็น ภาพ ภูมิ ประเทศ สถาน ที่ โบราณ สถาน บาง อย่าง เปน เครื่อง ประกอบ ความ รู้ยิ่ง ขึ้น ด้วย

บ้าน เมือง มี ความ เจริญ ยิ่ง ขึ้น ความ ขวน ขวาย ของ มนุษ ก็ ทวี ขึ้น ตาม จะ เห็นได้ ทั้งใน การ ประกอบ อาชีวะ และ การ บำรุง บำเรอ ชีวิต ว่า ย่อม ขยับ ขยาย กว้าง ขวาง ออก ทุก ที ประกอบ ด้วย การ คมนาคม ไพศาล สดวก ขึ้น การ ติด ต่อ ไป มา ทั้ง เพื่อ การ แห่ง อาชีพ และ การ พัก ผ่อน หย่อนใจ ของ ประชาชน จึง ทวี และ กว้าง ขวาง ยิ่ง ขึ้น เปน ลำดับ โดย ทั่วไป ดังนี้ ความ รู้ใน ความ เปนไป แห่ง ท้อง ที่ ต่าง ๆ จึง นับ ว่า เปน ความ ต้อง การ อย่าง สำคัญ ของ มนุษ ประการ ๑ ฉนั้น, การ ที่ สมุด ราชบุรี จะได้ บรรยาย ความ เปนไป ของ ท้อง ที่ แห่ง มณฑล ราชบุรี ให้ ปรากฏ ขึ้น นั้น จึง หวัง ว่า แม้ จะ เปน เพียง ส่วน น้อย หรือไม่ ละเอียด พิสดาร นัก ก็ดี แต่ก็ คง บังเกิด ประโยชน์ แก่ ผู้อ่าน บ้างไม่ มาก ก็ น้อย เปน แน่

ข้อ ความ ที่ มีใน สมุด ราชบุรี นี้ คือ กล่าว บรรยาย ถึง ภูมิศาสตร์ ของ มณฑล ตำนาน เมือง วัตถุ และ โบราณ สถาน สิ่ง ที่ เปน อาชีวะ สำคัญ และ สถาน ที่ ควร เที่ยว ควร ดู ฯ ล ฯ โดย ตลอด ซึ่ง กล่าว สั้น ๆ ว่า เมื่อ ผู้ใด มี สมุด นี้ อยู่ ใน มือ ก็ จะ เปน เครื่อง ชี้

ให้เห็น ภูมิ ประเทศ สถาน ที่ ครั้งโบราณ และ ปัจจุบัน ทาง ทำ มา หา เลี้ยง ชีพ อัน มี อยู่มาก มาย และ จะ เปน ประดุจ ผู้นำ ทาง นำ ท่านไป ยัง ที่ ควร เที่ยว ชม ดู และ ที่ พัก ผ่อน หย่อนใจ เช่น สถาน ที่ ตาก อากาศ ชาย ทะเล อัน งด งาม บริบูรณ์ ซึ่ง ยัง มิ ได้ มี แห่ง ใด ใน พระราช อาณา จักร์ จะ มี เปน อย่าง นี้ และ จะ สดวก สบาย ดี เท่า ใน มณฑล ราชบุรี นี้ เลย

แต่ ณ ที่ นี้ ต้อง ขอ อภัย แด่ท่าน ผู้ได้ พบ อ่าน สมุด นี้ ด่วง น่าไว้ด้วย เหตุ ที่ จะ มี ข้อ ความ บางเรื่อง บาง ตอน ที่ ผิด พลาด และ ขาด ตก บกพร่อง เพราะ การ กระทำ มี เวลา น้อย เกิน สมควร ประการ ๑ และ ผู้ รวบ รวม ก็ เปน แต่ เพียง เจ้าพนักงาน ผู้ ปกครอง ท้อง ที่ ซึ่งไม่ เคย กระทำ แก่ น่า ที่ เช่น นี้ ประการ ๑ ฉนั้น จึง หวัง ว่า คงได้ รับ อภัย ด้วย ความ ปราณี จาก ผู้ อ่าน ทั้ง หลาย โดย ทั่ว กัน

ศาลา รัฐบาล มณฑล ราชบุรี

วัน ที่ ๑ มกราคม พระพุทธ ศักราช ๒๔๖๗

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
มหาธรรมิกะราชาแห่งสยามราชอาณาจักร์
อัคคะวรพุทธะศาสนูปถัมภก

ภาค ที่ ๑

ว่าด้วย ตำนาน เมือง และการ ปกครอง

มณฑล ราชบุรี

อารัมภบท

มณฑลราชบุรี ควร จะ กล่าว ว่า มีความ พิเศษ อยู่ หลายประการ นับแต่ โบราณ กาล มา ก็ มี ชื่อเสียง ปรากฏ ใน พงษาวดาร โดยเหตุ ที่ ได้ เกี่ยว เนื่อง ใน การ สงคราม ระหว่างไทยกับ พม่า เปน อย่างมาก คล้าย มณฑล พายัพ มณฑล พิศณุโลก และ มณฑล นครสวรรค์ เพราะ จังหวัด กาญจน บุรี ซึ่ง ขึ้น ใน มณฑล นี้ เปน เมือง น่าศึก พม่า ที่เข้ามา ทาง ด่าน พระเจดีย์ สาม องค์ เหมือน เช่นเมือง กำแพงเพ็ชร์ ใน มณฑล นครสวรรค์ ซึ่ง เปน เมือง น่าศึก พม่า ที่ เข้ามา ทาง ด่าน แม่ ละเมา ฉนั้น ดังนี้ จึง นับว่า ท้องที่ มณฑล ราชบุรี เปน สนาม รบ สำคัญ แห่งหนึ่ง นับ ตั้งแต่ ยุค กรุงศรี อยุธยา ตลอด มาจน ยุค กรุงรัตน โกสินทร์ จึงมีเรื่องราว อัน ควร ทราบ ควร รู้ และ มี สถานที่ อัน ควร เที่ยม ควร ดู ซึ่ง เกี่ยว แก่ ตำนาน การณ์ อยู่ มาก นับว่า เปน ความรู้ พิเศษ อย่างหนึ่ง

อีก ประการ ๑ พระเจ้า แผ่นดิน พระ บรม ราช จักรี วงศ์ แห่ง กรุงรัตน โกสินทร์ นี้ ได้ เสด็จเหยียบ มณฑล ราชบุรี แล้ว ทุกพระองค์ ทั้ง ในคราวงาน พระราชสงคราม และการประพาศเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ บาง รัชกาล ถึงได้ ทรง สร้าง พระราชฐานไว้ เพื่อ เปน ที่ ประทับอย่าง ถาวร

ซึ่ง ยัง คง ปรากฏ อยู่ จน ทุก วัน นี้ แม้ สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ปัตยุบัน ก็ ได้ ทรง ถือเอา ท้องที่ มณฑล ราชบุรี เป็นที่ทรง ประสิทธิ์ประสาท วิทยาการ แห่ง นักรบ แก่ สมาชิก เสือป่า โดย ทรง ตราก ตรำ ด้วย พระอุสาหะ วิริยะภาพ เป็น นิตย์ เสมอ ทุก ปี มา ทั้งได้ ทรง สร้างพระราชฐาน อย่าง ถาวร สำหรับ ประทับพักผ่อน พระราช อิริยาบถ ณ ตำบล ชายทะเล สำหรับ เวลา ประพาศ ทุก ปี ด้วย ซึ่ง การ ทั้งนี้ อาจ จะ กล่าวไว้ ว่าไม่มี ใน มณฑล ใด เหมือน เลย จึงควร นับว่า เป็นความรู้พิเศษ อีกอย่างหนึ่ง.

อีก ประการ ๑ กล่าว ด้วย ที่ สำหรับ ควร เที่ยว ควรดู อัน ธรรมชาติ ได้ ตกแต่ง ให้เป็น ขึ้น นั้น ก็ มี อยู่ หลาย อย่าง หลาย แห่ง เช่น ภูเขา, ถ้ำ, น้ำตก, เกาะแก่ง, และ ทุ่งท่า. เกือบ จะ กล่าวได้ ว่า มี มาก และ งดงาม กว่า ท้องที่ อื่น ๆ ดัง เช่น แก่ง และ น้ำตกไทรโยค นั้น ย่อม มี ชื่อ เสียง ปรากฏ แพร่ หลาย ว่า งด งาม น่า เที่ยวชม กว่า ที่ อื่น ๆ นอกนั้น สถาน ที่ เหล่านี้โดยมาก สมเด็จ พระเจ้าแผ่นดิน ได้ เสด็จ ประพาศแล้วหลาย พระองค์ จึง ควรนับ เป็น ความรู้พิเศษ อีก อย่างหนึ่ง

อีก ประการ ๑ มณฑล ราชบุรี มี การ อาชีวะ ที่พลเมือง ได้ประกอบ กันมาก จน เป็น สินค้า แพร่ หลาย ปรากฏ ชื่อเสียง อยู่ หลาย อย่าง ซึ่ง ไม่ มี ใน ท้องที่ มณฑล อื่น ๆ จะ เสมอ เหมือน เช่น ยาจืด ยาฉุน เรียก ว่า ยา ปากแพรก หรือ เกาะ กร่าง น้ำ ตาล ตะโหนด ที่ เรียก ว่า น้ำ ตาล เพ็ชร์ และ น้ำตาล มะพร้าว กับ ปูน ขาว ปูนแดง ที่ ขึ้น ชื่อ ว่า ปูน ราชบุรี ตลอด จน พริก, หอม, กระเทียม, หมาก, มะพร้าว. ซึ่ง มี ชื่อ ว่า บาง นกแขวก และ บางช้าง ฯ ล ฯ ที่ ได้ ส่ง เข้าไป ขาย จำหน่าย กัน ใน

กรุงเทพ ฯ และ หัวเมืองใกล้เคียง ต่าง ๆ นั้น ก็ ล้วน เป็น ของ มณฑล ราชบุรี ทั้งสิ้น นอกจาก นี้ ยังมี พรรณไม้ ดี ๆ ซึ่งได้ คัด พัน ซื้อ ขาย กัน ส่ง เข้าไป ยัง กรุงเทพ ฯ ตลอด จน เมือง ต่างประเทศ และ แร่ ธาตุ โลหะ ต่าง ๆ อีก เป็น อันมาก ที่ ได้ ชื่อ ชื่อ มา แต่ โบราณ กาล แล้ว ก็ คือ แร่ ทองคำ ที่ เมือง กำเนิด นพคุณ แร่ ดีบุก ที่ เมือง กาญจน์ บุรี และ ใน ปัจจุบันนี้ ก็ ได้ มี บริษัท กำลัง ทำ การ ขุด หา แร่ ทองคำ แร่ ดีบุก และ พลอย กับ แร่ ต่าง ๆ อยู่ หลาย บริษัท หลาย ตำบล สรุป ว่า สิ่ง อัน จะ ประกอบ เป็น อาชีวะได้ ใน มณฑล ราชบุรี มี อยู่ บริบูรณ์ จึง ควรนับ เป็น ความรู้พิเศษ อีก อย่างหนึ่ง

อีก ประการ ๓ สมัยนี้ มหาชน ได้ เป็น ที่ รู้สึก เข้าใจ กัน โดย ทั่วหน้า แล้ว ว่า อากาศ บริสุทธิ์ เป็น อาหาร สำคัญ แห่ง ชีวิต และเมื่อ ใน บ้าน ใน เมือง ทวี ความ เจริญ เกิด ความ คับคั่ง ยิ่ง ขึ้น ก็ เป็น เหตุ ให้ ต้อง แสวง หา อากาศ บริสุทธิ์ มาก ขึ้น ยิ่งกว่า นั้น เพื่อ ที่ จะให้ ร่างกาย และ ชีวิต คง มี ความ แข็งแรง ยั่งยืน ผู้ ที่ ได้ ทำงาน หนัก หรือ เป็น เวลา นาน จึง ต้องการ ได้ มี เวลา พักผ่อน ด้วยเหตุ ความ จำเป็น มี อยู่ ดังนี้ มนุษย์ ที่ เจริญ แล้ว ทุก ประเทศ ชาติ จึง ได้ พากัน ออก เที่ยว เตร่ เพื่อ พักผ่อน ร่างกาย และ หา ความ บรรเทิงใจ ใน ตำบล ที่ มี อากาศ ดี เมื่อ ยามว่าง กิจ การงาน

ตำบล ที่ นับว่า มี อากาศ ดี นั้น ก็ คือ ตาม ชาย ทะเล ด้วย อากาศ ทะเล เป็น อากาศ บริสุทธิ์ เพราะ ฉะนั้น จึง ได้ มี ผู้ไป เที่ยว ชายทะเล กัน มาก หลาย และ เมื่อ เช่นนี้ จึง ต้อง เกิด มี บ้านเรือน ขึ้น สำหรับ เป็น สถาน

ที่พัก เพื่อ ความ สดวก ความ สำราญ แก่ ผู้เที่ยว เตร่ ก็ใน เรื่องนี้ถ้า จะ กล่าว แล้ว สำหรับ ปัจจุบัน กาล มณฑล ราชบุรี ต้อง นับได้ ว่าเป็น ที่หนึ่ง โดย มี อาณาเขต ชาย ทะเล อยู่ ยืด ยาว และ มี สถาน ที่ พัก ตาก อากาศ ซึ่ง บริบูรณ์ สม สมัย แล้วอยู่ หลายแห่ง หลาย ตำบล ทั้ง ที่ เป็น ของ รัฐบาล และ ของ เอกชน ระยะทาง ก็ ไม่ ห่างไกล จาก พระ นคร เท่าใด นัก และ การไป มา ก็ สดวก ทั้ง ทางน้ำ ทางบก ข้อนี้ ก็ ควร นับว่า เป็น ความรู้พิเศษ ของ มณฑล ราชบุรี อีก อย่างหนึ่ง

รายละเอียด แห่ง หัวข้อ ที่ กล่าว มานี้ จะได้ บรรยาย ให้ปรากฏ ต่อไป โดย สมุด ราชบุรี จะได้ ชี้ให้ ผู้อ่านได้ เห็น และ นำ ผู้อ่าน ให้ถึง ยัง ที่ ซึ่ง ต้อง ประสงค์ ทุกประการ.

การตั้ง มณฑล ราชบุรี

แต่ โบราณ กาล มา วิธี จัดการ ปกครอง ท้องที่ แห่ง สยามประเทศ คงได้ จัด ตั้ง ขึ้น เป็น เมือง ต่าง ๆ เท่านั้น หาได้ มี การ รวม หัว เมือง ต่าง ๆ ขึ้น เป็น มณฑล ดังเช่น ปัตยุบันนี้ไม่ และ เมือง ต่าง ๆ นั้นได้ แบ่ง เป็น ชั้น เอก โท ตรี จัตวา ตาม ลำดับ แห่งความ สำคัญ และตาม อาการ ที่ เป็น เมืองเล็ก เมืองใหญ่ ดู เหมือน จะ ถือ หลักว่า เมือง ที่เป็น สำคัญ นั้น คือ เมือง ที่ เป็น เมือง น่าต่าน และ กับ ที่ เรียก ว่า เมือง ลูก หลวง เมือง เช่น กล่าว นี้ ขึ้น ตรง ต่อ พระมหานคร ส่วน เมืองที่เป็น ชั้นต่ำ ลงไป ก็ อยู่ ใน ความ ครอบงำ ของ เมือง ใหญ่ ตามส่วน ตามภาค ที่ ใกล้ชิด ติด ต่อกัน

การปกครอง หัวเมือง ต่างๆ ในสมัยโน้น มิได้รวม หัวเมืองทั้งหมด ให้ขึ้น แก่ กระทรวงหนึ่ง กระทรวงใด เป็น เฉภาะ เช่นใน เวลานี้ ได้แบ่ง การ ปกครอง หัวเมือง ให้อยู่ใน สังกัด ของ ๓ กรม คือ กระลาโหม มหาดไทย และ กรมท่า

ครั้น ต่อมาใน รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๕ จึงได้ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้จัด รวม หัวเมือง ต่าง ๆ ที่ อยู่ ใกล้ชิด ติด ต่อ กัน ตั้งขึ้น เป็น มณฑล เป็น ส่วน ๆ เมื่อ รัตน โกสินทร ศก ๑๑๓ (พ. ศ. ๒๔๓๗) และได้ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ เปลี่ยน วิธี การ ปกครอง หัวเมือง ให้ โอนไป สังกัด ขึ้น กับ กระทรวง มหาดไทย ทั้งสิ้น โดยในสมัยนั้นได้ ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ เปลี่ยน ระเบียบการปกครอง แผ่นดิน จัด ตั้ง เป็น กระทรวง ทบวงการ ต่าง ๆ ขึ้น แล้ว

มณฑล ซึ่งได้ จัด ตั้งขึ้นใน ปี ที่ กล่าว นี้ มี ๔ มณฑล คือ มณฑล พิศณุโลก มณฑล ปราจิณ มณฑลนครราชสีมา และมณฑลราชบุรี

มณฑล ราชบุรี นั้นได้ โปรดให้ รวม หัวเมือง ๖ หัวเมือง ตั้งขึ้นคือ เมือง ราชบุรี ๑ เมือง กาญจนบุรี ๑ เมือง สมุทสงคราม ๑ เมือง เพ็ชร์ บุรี ๑ เมือง ปราณ ๑ เมือง ประจวบคีรีขันธ์ ๑ แต่ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้รวม เมือง ปราณบุรี กับ เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ มา ขึ้นกับเมืองเพ็ชร์บุรี ฉนั้น มณฑล ราชบุรี จึง มี แต่ ๔ หัวเมือง

ครั้น ถึง ร. ศ. ๑๒๕ (พ. ศ. ๒๔๔๙) จึงได้ แยกอาณาเขตร์เมือง เพ็ชร์ บุรี คือ เมือง ปราณบุรี เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ กับ เมือง กำเนิด นพคุณ ซึ่งขึ้น เมือง ชุมพร อยู่ ใน เวลา นั้น รวม ตั้ง เป็น เมืองขึ้น อีก

พระราชทาน นาม ว่า เมือง ปราณบุรี เพราะ ทรง พระราช ดำริห์ ว่า เปน นาม เก่า และ ตั้ง ที่ บัญชาการ เมือง ที่ เกาะหลัก

ครั้น พ. ศ. ๒๔๕๘ พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว รัชกาล ปัศยุบัน มี กระแส์ พระราช ดำรัส์ เหนือเกล้า ฯ ว่า เมือง ปราณบุรี ซึ่งตั้ง ศาลา กลางเมือง ที่ เกาะ หลัก นั้น เดิม พระบาท สมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่ หัว ได้ พระราชทาน นามไว้ ว่า เมือง ประจวบคีรีขันธ์ และได้ ใช้ นามนั้น มา จน ถึง พ. ศ. ๒๔๔๙ เมื่อ พระบาท สมเด็จ พระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ รวม เมืองปราณบุรี เมือง ประจวบคีรีขันธ์ เมือง กำเนิด นพคุณ ๓ เมือง เข้า เปน เมืองเดียว เพื่อ จัดการ เทศาภิบาล นั้น ทรง พระราช ดำริห์ เห็นว่า เมือง ปราณบุรี เปน ชื่อเก่า ควร คงชื่อ นั้นไว้ จึงได้ ทรง พระราชทาน นาม เมือง ที่ ตั้ง ขึ้นใหม่ นั้นว่า “เมืองปราณบุรี” แต่ ส่วน ท้องที่ เมืองปราณ เดิม นั้น ให้ คง เรียก ว่า อำเภอ ปราณ

เพราะ เหตุ ว่า ที่ เมือง ปราณ เก่า นั้น มี ตำบล บ้านและตำหลอง ปราณ เปน หลักฐาน อยู่ ราษฎร ก็ ยัง คง เรียก เมือง ปราณ เก่า ซึ่ง ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ปราณ บัดนี้ว่า “เมืองปราณ” แต่ ในทางราชการ นั้น เรียก ตำบล บ้าน เกาะหลัก ที่ ตั้ง ศาลา กลาง เมือง ว่า “เมือง ปราณบุรี” เปน การใช้ สับสน พา ให้ เข้า ใจ ผิด กันไป ต่าง ๆ ทรง พระราช ดำริห์ เห็นว่า นาม เมือง ปราณ ของโบราณ ก็ ยัง มี อำเภอเมือง ปราณ ตั้ง อยู่ เปน หลักฐาน มิได้ สาบ สูญ แต่ ที่ เอา นาม เมือง ปราณ มาใช้ เปน นาม สำหรับ เมือง ที่ ตั้ง อยู่ ต่าง ท้องที่ใน แขวงเมือง เดียวกันนั้น ทำให้ เปน การ สับสน และ เข้าใจ ยาก เช่นนี้ สมควร จะ แก้ ไขใช้ นาม

เมือง ซึ่ง พระบาท สมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ พระราชทานไว้ จึง ได้ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยน นามเมืองปราณ บุรีว่า "เมือง ประจวบคีรีขันธ์" แต่ บัดนั้น มา

เพราะ ฉะนั้น ใน ปัจจุบันนี้ มณฑล ราชบุรี จึง มี เมือง ขึ้น ๕ เมือง คือ เมือง ราชบุรี ๑ เมือง เพ็ชร์บุรี ๑ เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ ๑ เมือง กาญจนบุรี ๑ และ เมือง สมุทสงคราม ๑ และ นับ ตั้งแต่ เริ่ม จัดการ เทศาภิบาล เปน ต้นมา คงได้ ตั้งที่ บัญชาการ มณฑล ณที่เมืองราชบุรี จน ถึง ทุก วันนี้.

อาณาเขตร์ มณฑล และ ภูมิ ประเทศ

ท้องที่ มณฑล ราชบุรี อยู่ ทางทิศ ตวันตก ของ กรุงเทพ พระมหา นคร มี มณฑล นครไชยศรี คั่น อยู่กลาง อาณาเขตร์ ทางทิศ ตวันออก ติดต่อ กับ เขตร์ มณฑล นครไชยศรี และ ตวัน ออก ตอน ใต้ ตก ทะเล ขึ้นไป ทาง ทิศ เหนือ ติด ต่อ กับ มณฑล นคร สวรรค์ และ อาณา เขตร์ พม่า (แขวงเมือง อำเภอ) ของ อังกฤษ ทิศ ตวันตก ทั้งด้านติดต่อกับเขตร์ พม่า ตั้งแต่ เขตร์ เมือง ทวาย ตลอด เมือง มฤทธิ์ และ ตนาวศรี ของ อังกฤษ เช่น เดียวกัน ทิศ ใต้ ติดต่อ กับ มณฑล สุราษฎร์

รวม อาณาเขตร์ มณฑล ราชบุรี มี เนื้อที่ ประมาณ ๔๐,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร์ หรือ ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ แบ่ง การ ปกครอง ออกเปน ๕ จังหวัด ๒๓ อำเภอ คือ

๑ จังหวัด ราชบุรี มี ๗ อำเภอ กับ ๒ กิ่ง อำเภอ
๒ จังหวัด เพ็ชร์บุรี มี ๖ อำเภอ

๓ จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ มี ๓ อำเภอ กับ ๑ กิ่งอำเภอ

๔ จังหวัด กาญจน บุรี มี ๔ อำเภอ กับ ๓ กิ่ง อำเภอ

๕ จังหวัด สมุท สงคราม มี ๓ อำเภอ

ภูมิ ประเทศ ของ มณฑล ราชบุรี แบ่ง ออกได้ เป็น ๒ ส่วน โดย ถ้า จะ ถือ จังหวัด ราชบุรี เป็น ศูญกลาง และ แบ่ง ภูมิประเทศ จาก ทิศ เหนือ ตรง ลงไป ถึง ที่สุด ทาง ทิศใต้ ภูมิ ประเทศ ทาง ทิศ ตวันออก ตอน เหนือ เป็น ท้องทุ่ง ราบ ดุม มีการ ทำนา และ ทำสวน ตอนใต้ เป็น ทะเล ส่วน ทาง ภาค ตวันตก นับ ตั้งแต่ ตอน เหนือ ที่ ต่อ มณฑล นคร สวรรค์ และ ต่อ เขตร์ พม่า ตลอด ลงไป ถึง ทาง ทิศใต้ ที่ต่อเขตร์ มณฑล ศุราษฎร์ นั้น ท้องที่ เป็น ภูเขา เป็น พืด ตลอด จน สุดแดน และ เป็น ป่าไม้ ต่าง ๆ

ใน ท้องที่ ภาค ที่ เป็น ทุ่งราบ นั้น มี การ ทำนา ทำสวน แลไร่ จน เต็ม เนื้อที่ หมด ประกอบ ด้วย มี ทาง คมนาคม บริบูรณ์ คือ มี ลำน้ำ ลำคลอง ทาง หลวง ทางราษฎร์ และ ทาง รถไฟ ไปมา ติดต่อ ถึง กันได้ โดย สดวก ทั้ง ภายใน มณฑล และ นอก มณฑล ตลอด จน กรุงเทพ พระมหานคร ส่วน ทาง ภาค ตวันตก ที่ เป็น ภูเขา และป่าไม้ นั้น ยัง ขาด ทาง คมนาคม อัน สดวก นับว่า เป็น ท้องที่ ค่อน จะ กันดาร แต่ บริบูรณ์ ไป ด้วย สิ่ง อัน เป็น ประโยชน์ เช่น ป่าไม้ ใหญ่ และ แร่ ชาตุ โลหะ ต่าง ๆ เป็น อันมาก

ลำน้ำลำคลอง ใน ท้อง ที่ มณฑล ราชบุรี มี ลำน้ำ แม่ กลอง เป็น หัวใจ สำคัญ เพราะ ได้ อาศรัย น้ำ จาก แม่ น้ำ นี้ เป็น ประโยชน์

แก่ การ เพาะ ปลูก ทั่ว ไป และ เป็น ทาง คมนาคม สาย ใหญ่ อัน เป็น ประโยชน์ยิ่ง

นับจาก ต้น แม่ น้ำ คือ ตั้งแต่ หน้า ศาลากลาง จังหวัด กาญจนบุรี ลง มา จน ที่ สุด ออก อ่าว สยาม ที่ หน้า ศาลา กลาง จัง หวัด สมุท สงคราม เป็น ระยะ ทาง ยาว ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร์ มี เมือง ตั้ง อยู่ ตามลำแม่น้ำ นี้ ถึง ๓ เมือง คือ จังหวัด กาญจนบุรี จังหวัด ราชบุรี จังหวัด สมุท สงคราม และ มี ที่ ว่าการ อำเภอ ตั้ง อยู่ ถึง ๙ อำเภอ คือ อำเภอ เมือง กาญจนบุรี อำเภอ เมือง ขนาย ของ จังหวัด กาญจนบุรี อำเภอ ท่า มะกา อำเภอ บ้าน โป่ง อำเภอ โพธาราม อำเภอ เมืองราชบุรี ของ จัง หวัด ราชบุรี กับ อำเภอ บางคณฑี อำเภออัมพวา และอำเภอแม่กลอง ของ จังหวัด สมุทสงคราม และ ทั้งสอง ฝั่ง แม่ น้ำ เป็น ที่ ทำ ประโยชน์ แล้ว ทั้งสิ้น คือ มีการ ทำไร่ นา และ สวน ทั้ง มี บ้าน เรือน ติดต่อ กัน โดย ตลอด ตั้งแต่ จังหวัด กาญจนบุรี ถึง จังหวัด สมุทสงคราม และใน ตอน ใต้ คือ ตั้งแต่ จังหวัด ราชบุรี ถึง จังหวัด สมุทสงคราม ยิ่ง มี บ้าน เรือน ถาวร ติด ต่อ กัน แน่น หนา ยิ่ง ขึ้น นับ เป็น แม่ น้ำ สำคัญ และ มี ประโยชน์ มาก สาย ๑ ใน ประเทศ สยาม

ต้น ของ ลำน้ำ แม่ กลองนี้ มา จาก หมู่ ภูเขา ตนาวศรี ซึ่ง อยู่ ปลาย เขตร์ แดน จังหวัด กาญจนบุรี และจังหวัด ตาก กับ จังหวัด อุไทยธานี ต่อกัน ณ ที่ ริมชาย พระราช อาณาจักร์ สยาม ต่อ กับ ประเทศ พม่า และ นาม แห่ง แม่ น้ำ ก็ คง เนื่อง มา จาก นาม อำเภอ แม่ กลอง ซึ่ง ต่อมา เปลี่ยน

นาม ว่า อำเภอ อุ้มผาง ขึ้น จังหวัด กำแพงเพ็ชร์ ทุก วันนี้ และ ยัง มี ชื่อ เรียก กัน อีก ว่า แม่ น้ำ ศรี สวัสดิ์ เพราะ มี เมือง ศรี สวัสดิ์ ตั้ง อยู่ กับ เรียก กันว่า แควใหญ่ อีก นาม ๑ ซึ่ง เป็น คู่ กัน กับ แม่ น้ำไทร โยค ซึ่ง เรียก กัน ว่า แควน้อย ระยะ ทาง ลำ แม่ น้ำ ศรีสวัสดิ์ นับ ตั้งแต่ ต้นน้ำถึง หน้า ศาลากลาง จังหวัด กาญจนบุรี ตรงที่บรรจบ กัน กับ แม่น้ำไทร โยคนั้น ยาว ประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร์ นี้ เป็นต้นน้ำ แม่ กลอง ทาง ๑ อีกทาง ๑ มาจาก แม่ น้ำไทร โยค หรือ ที่ เรียก ว่า แควน้อย ซึ่ง อยู่ ทาง ทิศตวันตก ของ แม่น้ำ ศรีสวัสดิ์ ลำน้ำนี้ ต้น น้ำ เกิดจาก ลำธาร ต่างๆ บนหมู่ ภูเขา ใน ท้อง ที่ ปลาย อาณา เขตร์ จังหวัด กาญจนบุรี ต่อ กับ อาณา เขตร์ พม่า มี ระยะ ทาง ตั้งแต่ ต้นน้ำ จน ถึง หน้า ศาลากลาง จังหวัด กาญจนบุรี ตรง ที่ บรรจบ กับ ลำน้ำ แควใหญ่ ยาว ประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร์ นอกจาก ที่ กล่าว นี้ แล้ว ยัง มี แม่น้ำ เพ็ชร์ บุรี และ ลำน้ำ ปราณ ซึ่ง เป็น ลำน้ำ ที่ มี ประโยชน์ อันควร นับว่า สำคัญได้ เหมือนกัน

ส่วน ลำคลอง ซึ่ง เป็น ทาง คมนาคม เชื่อม ระหว่าง มณฑล ราชบุรี กับ กรุงเทพ พระมหานคร ก็ มี คลอง สุนักข์ หอน ยาว ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร์ และ คลอง ดำเนิน สดวก ยาว ประมาณ ๓๕ กิโลเมตร์ ซึ่ง นับ ว่า เป็น คลอง ที่ มี ประโยชน์ มา มาก แต่ โบราณ กาล ตลอด จน ทุก วัน นี้ นอก นั้น ก็ ยัง มี คลอง ต่าง ๆ สำหรับ ติดต่อ ไปมา ภายใน อาณาเขตร์ ของ มณฑล อัน นับว่า เป็น ประโยชน์ นั้น อีก มาก มาย หลาย คลอง

อาณาเขตร์ มณฑล ราชบุรี ที่ เป็น ฝั่ง ทะเล นั้น นับจากปากอ่าว แม่กลองลงไป จนสุด เขตร์ จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ที่ต่อกับ จังหวัดชุมพร

มี ระยะ ทาง ยาว ประมาณ ๓๐๐ กิโลเมตร เศษ และ ทาง รถไฟ ที่ผ่านใน อาณาเขตร์ มณฑล ราชบุรี มี ระยะ ทาง ยาว ประมาณ ๓๔๕ กิโลเมตร์

ตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาล

นับ ตั้งแต่ ประกาศ จัดการ เทศาภิบาล เมื่อ รัตน โกสินทร ศก ๑๑๓ (พ. ศ. ๒๔๓๗) แล้ว รุ่งขึ้น ปีหนึ่ง คือ ร. ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) ก็ ได้ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ตั้ง ข้าหลวง เทศาภิบาล ขึ้น เป็นคน ที่ ๒ คือ ท่านเจ้าพระยา สุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เป็นข้าหลวงเทศา ภิบาล สำเร็จ ราชการ มณฑล ราชบุรี (ถึง อสัญกรรม แล้ว)

ร. ศ. ๑๑๘ เจ้าพระยา สุรพันธ์พิสุทธิ์ กราบ ถวาย บังคมลา ออก จาก ราชการ โดย ความ ชรา จึงได้ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ พระยา วรเดชศักดาวุธ (เจ็ก จารุจินดา) มาเป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล สำเร็จ ราชการ มณฑล ราชบุรี เป็น คน ที่ ๒ (ถึง อนิจกรรม แล้ว)

ร. ศ. ๑๒๐ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ พระยา วรเดชศักดาวุธ กลับ เข้าไป รับ ราชการ กรุงเทพ ฯ และโปรดเกล้า ฯ ให้ เลื่อน พระยา อัมรินทร์ฦาไชย (จำรัส รัตนกุล) ซึ่ง ขณะ นั้น เป็น ผู้ว่า ราชการ เมือง ราชบุรี ขึ้น เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล นับ เป็น คน ที่ ๓ (ถึง อนิจกรรม แล้ว)

ครั้น ร. ศ. ๑๒๒ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้ ย้าย พระยา อัมรินทร์ฦาไชย ไป เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล มณฑล นครสวรรค์ และโปรด

เกล้า ฯ ให้ พระยาไกรเพ็ชร์ รัตนสงคราม (แถ่ บุนนาค) มา เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล นับเป็น ที่ ๔ (ถึง อนิจกรรม แล้ว)

ครั้น ร. ศ. ๑๒๙ พระยาไกรเพ็ชร์ รัตนสงคราม กราบถวาย บังคม ลา ออก จาก ราชการ โดย เหตุ ชรา ได้ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ หม่อมเจ้า สฤษดิเดช จาก กระทรวง มหาดไทย ออกมา ทำการ แทน ข้าหลวง เทศาภิบาล และได้ รับ ตำแหน่ง เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล ใน ร. ศ. ๑๓๐ นับ เป็น ที่ ๕ (เวลานี้ เป็น สมุห เทศา ภิบาล มณฑล บัตตานี)

พ. ศ. ๒๔๕๙ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้าฯให้ ย้ายหม่อมเจ้าสฤษดิเดช ไป เป็น สมุหเทศา ภิบาล มณฑลจันทบุรี และโปรด เกล้า ฯ ให้ หม่อมเจ้า ประดิพัทธ์ เกษมศรี มา เป็น สมุหเทศาภิบาล แทน นับเป็น ที่ ๖ (สิ้น ชีพิตักษัย แล้ว)

พ. ศ. ๒๔๖๐ หม่อมเจ้าประดิพัทธ์ เกษมศรี กราบ ถวายบังคม ลา ออก จาก ราชการ พระยา มหาอำมาตยาธิบดี ฯ (เส่ง วิริยะศิริ) ซึ่ง ขณะ นั้น รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง อุปราช ภาคตวันตก คือรวม มณฑล นครไชยศรี แล ราชบุรี ได้ มา ทำการ ใน ตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาล แทน ชั่ว คราว และ ต่อมา พระยา มหา อำมาตยาธิบดี ฯ ลา พัก รักษา ตัว โปรดเกล้าฯ ให้ พระยาจ่าแสนยบดี (ฉี่ บุนนาค) มารักษาราชการแทน ตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาล ครั้น พ. ศ. ๒๔๖๓ พระราชทาน สัญญาบัตร์ บรรดาศักดิ์ ให้ พระยา จ่าแสนยบดี เป็น พระยา มนตรี สุริยวงศ์ สมุห เทศาภิบาลมณฑลราชบุรี นับลำดับ เป็น ที่ ๗

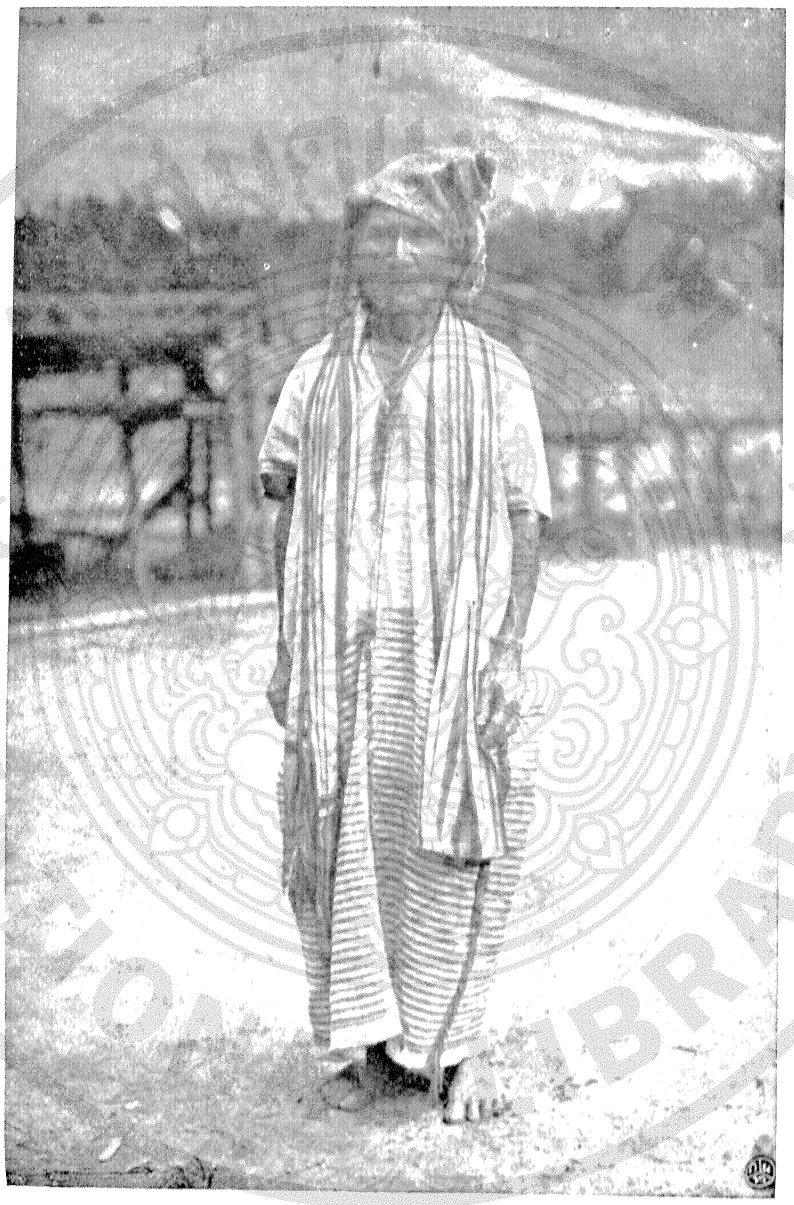

ชายชาวเกรียง มณฑลราชบุรี

พ.ศ. ๒๔๒๕ พระยา มนตรี สุริย์ วงศ์ ป่วย ถึง อนิจกรรม จึงได้ ทรงพระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ตั้งให้ จาง วาง โท พระ ยา คทา ธรบดี (เทียบ อศ์วรักษ์) มา รับ ราชการ เป็น สมุหเทศา ภิบาล ตลอด มา จน ทุก วัน นี้ และ ลำดับ เป็น คน ที่ ๘

ชาติ พลเมือง

ใน บัด นี้ พลเมือง ใน ท้องที่ มณฑล ราชบุรี มีประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน แบ่ง ออก ตาม ส่วน ที่ อยู่ ใน จังหวัด ต่าง ๆ ดังนี้

จังหวัด ราชบุรี	๒๒๕,๐๐๐ คน
จังหวัด เพ็ชร์ บุรี	๑๒๕,๐๐๐ คน
จังหวัด สมุทสงคราม	๗๕,๐๐๐ คน
จังหวัด กาญจน์บุรี	๔๕,๐๐๐ คน
จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์	๓๐,๐๐๐ คน

พัน พลเมือง เดิม คง กล่าวได้ ว่า เป็น คนไทย (ลาว เจ้า ของ ดินแดนเดิม) แต่ปรากฏ ว่า มีคน ต่างชาติ เข้ามา ปะปน สำส่อนมาก เช่น พวก ขอม และ แขก เป็น ต้น แล้ว ก็ เลย ผสม พืช พันธ์ ต่อ เนื่อง กัน มา ตลอด จน ทุก วัน นี้

นอก จาก ชาว พัน เมือง เดิม ที่ กล่าว แล้ว ยัง มี พวก มอญ ชาว เมือง ทวาย และ พวก ลาว โซ่ง ลาว เวียง ชาว ศรี สัตนา คนหุด ซึ่ง เป็น พวก ชะเลย และ พวก มา พึ่ง พระ บรม โพธิสมภาร เข้า มา อยู่ ปะ ปน อีก เป็น จำนวนมาก ดังปรากฏ ตามพระราชพงศาวดาร ว่า เมื่อจุลศักราช ๑๑๓๖

(พ.ศ. ๒๓๑๗) ในรัชกาล กรุงธนบุรี พระยาเจ่ง ก็ได้ นำครอบครัวมอญ อพยบ เข้า มา ครั้ง หนึ่ง และ เมื่อ จุลศักราช ๑๑๗๗ (พ.ศ. ๒๓๕๘) ในรัชกาลแห่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กรุงรัตน โกสินทร์ ก็ได้ มีครัวมอญ อพยบ เข้า มา พึ่ง พระบรม โพธิสมภาร อีก เป็น จำนวน ถึง ๕๐,๐๐๐ คน เศษ และได้ โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ สมิงสอดเบา ซึ่งเป็นหัวหน้าครัวมอญในครั้งนั้น เป็น พระยารัตนจักร์ พวก เหล่า นี้ ที่ได้ เข้ามา ทางด่าน พระเจดีย์ สามองค์ ใน แขวง เมือง กาญจน์บุรี และได้ ตั้ง ภูมิ ลำ เนา อยู่ ใน ท้อง ที่ นั้น เป็น จำนวน มาก นอก จาก นั้น ทาง แขวง เมือง กาญจน์บุรี ซึ่ง มีอาณา เขตร์ ใกล้ ชิด ติด ต่อ กับ เมือง ทวาย เป็น ความ สดวก แก่ พวก มอญ ที่ได้ รับ ความ รบกวน เบียดเบียน จากพม่า จะเข้ามา อาศรัยพึ่งพระบรม โพธิสมภาร จึงได้ พา กัน เข้า มา อีก เนือง ๆ ใน เวลา ที่ได้ รับ ความ เดือด ร้อน แล้ว ทาง ฝ่าย รัฐบาล สยาม ก็ ได้ จัด ให้ พวก เหล่า นี้ อยู่ ตาม เมือง ด่าน ตำบล ต่าง ๆ ที่ เป็น เมือง น่า ศึก กับ พม่า คือ เมือง สังขละ บุรี เมืองไทร โยค เมืองท่าตะกั่ว เมืองท่ากระดาน เมืองท่าขนุน เมืองสิงห์ เมืองลุ่มสุ่ม ฯ ซึ่ง เมือง เหล่า นี้ได้ มี ชาวรามัญ เป็น เจ้าเมือง ปกครอง ควบคุม กัน ตลอด มา จน เมื่อได้ เปลี่ยน แปลง วิธี ปกครอง ตาม ระเบียบ ใหม่แล้ว จึงได้ ยก เลิก เมือง เหล่า นี้ แม้ กระนั้นใน ปัจจุบัน นี้ พวก เจ้า เมือง กรม การ ของ เมือง เหล่า นั้น ก็ ยัง มี ตัว อยู่อีก หลาย คน แต่โดย มากได้ อพยบ มา ตั้ง ภูมิลำเนาอยู่ ในเขตต์ จังหวัดราชบุรีในท้องที่ อำเภอ โพธาราม กับ อำเภอ บ้านโป่ง เป็น จำนวน มาก นอก จากใน ท้อง ที่ จังหวัด กาญจน์ บุรี และ ราช บุรี แล้ว พวก มอญ ยัง มี อยู่ใน ท้อง ที่ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี ด้วย อีก

ส่วน พวก ลาวโซ่ง ลาวเวียง นั้น ก็ คง มีใน ท้องที่ จังหวัดกาญจน์บุรี ราชบุรี และ เพ็ชร์บุรี เป็น ตำบล ๆ ทั่ว กัน ทั้งสาม จังหวัด พวก นี้ คือ พวก ชะเลย ที่ กวาด ต้อน เข้า มาใน คราว ชนะ สงคราม แต่ ครั้ง กรุง ธนบุรี และ กรุงรัตน โกสินทร์ เช่น เดียว กัน แต่ ชน พวก นี้ มี การ อพยบ ย้าย ครอบ ครัวไป มา ตาม จังหวัดใน พระราช อาณาจักร์ บ่อย ๆ เนื่อง จาก การ หา ที่ ทำไร่ นา ที่บริบูรณ์ ผิดกับมอญที่มิได้ โย้ ย้าย ภูมิลำเนา โดย คงอยู่ประจำ ท้องที่ แต่ การ อยู่เป็น หมู่เป็น พวก พวก ลาวโซ่ง ลาวเวียง ก็ คง เป็น เหมือน เช่น พวก มอญ

นอก จาก ชน ทั้งสอง ชาติ ดัง กล่าว แล้ว ใน ท้อง ที่ มณฑล ราชบุรี ใน เขตต์ จังหวัด กาญจน์บุรี ราชบุรี และ เพ็ชร์บุรี ยัง มี พลเมือง ชาติ พิเศษ อยู่อีก คือ พวก เกรี่ยง กร่าง ชน พวก นี้ อยู่ ตาม ภูเขา ที่ ต่อ แดน ระหว่าง พระราช อาณาจักร์ สยาม กับ เขตต์ พม่า แต่ ความ เป็น อยู่ ของ พวก นี้ เป็น สัด เป็น ส่วนไม่ อยู่ ใกล้ ชิด กับ คน ชาติ อื่น ๆ คง อยู่แต่ ฉะเภาะใน หมู่ พวก เดียว กัน ตาม ภูเขา ที่ ป่า ดง ทั้งไม่ใคร่ จะ ตั้ง บ้าน เรือน อยู่เป็น ปรกติ มั่น คง มัก อพยบ โย้ ย้าย บ่อย ๆ เมื่อ มี เหตุ การณ์ บ่วย ตาย หรือ โรค ภัย อย่างใด ขึ้น ชน พวก นี้ ยัง ห่าง แก่ ความ เจริญ กว่า ชน พวก อื่น ๆ โดย เหตุ ที่ ขาด การ ติด ต่อ ทั้งไม่ใคร่ จะ กล้า เข้า ใน หมู่ ประชุม ชนใน บ้าน เมือง โดยไม่ ถูก อัชยา ศรัย และ ดิน ฟ้า อากาศ เพราะ เมื่อ ออก มา ยัง ภูมิ ประเทศ ที่ เป็น ท้อง ทุ่ง แล้ว ก็ อาจ จะ เกิด บ่วยไข้ เจ็บ ตายได้ ง่าย

ในท้องที่จังหวัดราชบุรีมีชนพวกนี้อยู่ประมาณ ๑,๒๐๐ คน ในจังหวัดกาญจนบุรีประมาณ ๑,๔๐๐ คน จังหวัดเพชรบุรีประมาณ ๔๐๐ คน รวมทั้งมณฑล ๓,๐๐๐ คน

นอกจากนี้ยังชนอีกพวก ๑ ที่มีในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรี แต่มีจำนวนไม่มากนัก พวกนี้มีบ้านเรือนอยู่ตามภูเขา รูปร่างและการแต่งตัวออกจะคล้ายไปทางพวกมอญ ตลอดจนวิธีเกล้าผมและผ้าที่นุ่งก็เป็นถุง

ชนพวกเหล่านี้มีที่รู้ภาษาไทยและพูดได้สักครึ่งจำนวน แต่โดยมากไม่ใช้พูดเลย เพราะมีความกระดากอาย

ลัทธิพวกลาวโซ่ง

การอาชีวะ — ลาวพวกนี้การหาเลี้ยงชีพมีการทำนาทำไร่, เลี้ยงไก่, เลี้ยงสุกร

การแต่งกาย — การแต่งกายของชนพวกนี้แต่งเป็นแบบเดียวอย่างเดียว ไม่ยักย้ายเหมือนชนชาติอื่น คือ **ผู้ชาย** นุ่งกางเกงแบบกางเกงไทยหรือจีน ขายาวบ้างสั้นบ้าง แต่ขาแคบพอดีเข่าและข้อเข้า สวมเสื้อผ้าดำยาวรัดข้อมือ **ผู้หญิง** นุ่งถุงพื้นดำมีลายเป็นทางขาว สวมเสื้อผ้าสีดำแขนยาวรัดข้อมือ ถูกดุมเสื้อใช้หลายแถวมีตั้ง ๒๐ ถูก เครื่องนุ่งห่มนี้โดยมากใช้ทำเอาเองพอใช้สรอย มิได้ทำซื้อขายเป็นสินค้า

ลัทธิ — ลัทธิของชนพวกนี้มีถือพระพุทธศาสนาและถือผีมีวัดสำหรับทำบุญให้ทานอย่างไทย เวลาตรุษสงกรานต์มีการทำบุญ

หญิงชาวเกรี่ยง มณฑลราชบุรี

และรื่นเริงกันเปนที่สนุกสนาน และมีการมหรศพ เช่น เป่าแคนร้องรำทำเพลง เวลาเล่นทั้งหญิงชายแต่งตัวอย่างสวยงามตามประเพณี

ประเพณี — ตามธรรมดาพูดจาและการไปมาหาสู่ของชายหนุ่มหญิงสาว มักมีในโอกาศกลางคืน คือในเวลากลางคืนพวกหญิงสาวพากันไปนั่งเปนหมู่ๆกลางดานบ้าน นำเอาผ้าย[illegible]ไปบ้างซึ่งเรียกว่าลงขวงหรือนั่งขวง แล้วมีชายหนุ่มมาพูดจาเกี้ยวพาราศรีกัน ถึงแม้ว่าหญิงชายจะไม่รู้จักกันก็พูดกันได้ บิดามารดาของหญิงไม่ห้ามปราม และดูเหมือนจะไม่เปนห่วงใยในบุตรีสาวของตนเลยด้วย ถ้าหญิงไม่เต็มใจจะพูดด้วยเขาก็เลิกนั่งขวงเสีย

บ้านเรือน — บ้านเรือนของชนพวกนี้ทำเปนเรือนรูปร่างคล้ายกระท่อมหรือเรือนโรง เครื่องบนใช้ไม้จริงบ้างไม้ไผ่บ้าง เสาใช้ไม้จริงและต้นตาล หลังคามุมแฝก (มีมุงจากบ้างแต่น้อย) ฝาใช้ไม้ไผ่ขัดแตะมากกว่าใช้ไม้จริง ทำเปน ๒ ห้องบ้าง ๓ ห้องบ้าง แล้วแต่ความพอใจ ด้านหน้าเรือนทำเปนหลังคากระโจมคลุม ซึ่งผิดกับบ้านเรือนของลาวพวนหรือลาวเวียง (บ้านเรือนลาวพวนหรือลาวเวียงไม่มีกระโจมคลุม แต่อย่างอื่นเหมือนกัน)

ลัทธิพวกเกรี่ยง, กร่าง

พวกเกรี่ยงนับถือพระพุทธเจ้าและถือผี

การนับถือพระพุทธเจ้านั้น นับถือกราบไหว้ทำบุญอย่างคนไทยที่นับถือผีนั้น คือถือตามฝ่ายหญิง (คล้ายจีนถือแซ่แต่ผิดกัน

เกรี่ยงไป เอา แซ่ ข้าง ผู้ หญิง) เมื่อ ขึ้น ปี ใหม่ ต้อง หา อ้น (เปน สัตว์ ชนิด หนึ่ง ขุด รู อยู่ ใต้ ดิน คล้าย กับ ตุ่น แต่ ตัว ใหญ่ กว่า ตุ่น) มา ทำเปน กับข้าวต้ม แกงธรรมดา แล้วก็เอาไป เส้นไหว้ ตามต้นไม้ ใหญ่ ๆ ซึ่งนับถือ ว่า ต้นไม้ต้น นั้น เปน ของ ศักดิ์สิทธิ์ ผี อยู่ การ เส้นไหว้ ต้อง พร้อม ด้วย ถูก หลาน ที่ สนิท ใกล้ เคียง ต้องไป ด้วย เส้น ไหว้ แล้ว ก็ เอา กลับ มา กิน (คล้าย จีนไหว้ เจ้า) แต่ มีผิดกัน เวลา จะ กิน นั้น กิน ทุกคนไม่ได้ เช่น นาย ก. เปน พ่อ ตา แม่ ยาย มี ถูก เขย อีก ๓ คน อ้น ตัว แรก พวก ถูก เขย จะ กิน ด้วย ไม่ ได้ พ่อ ตา กับ แม่ ยาย ถูก หลาน กิน ด้วย กัน ได้ ส่วน ถูก เขย ก็ ต้อง หา มา กิน ต่าง หาก อีก คน ละตัว กิน ทอย ๆ กัน ลงไป ไม่ใช่ จะหาอ้น มาได้ ๓ ตัว วัน เดียว กัน ก็ กิน วันเดียว เช่น นั้นไม่ ต้องให้ ถูก เขย คนใหญ่ กิน ก่อน ๑ วัน แล้ว ก็ กิน ถัด ๆ กัน ลงไป คน ละ วัน กว่า จะ ครบ คน ส่วน ของ ถูก เขย พ่อ ตา แม่ ยาย กิน ด้วยได้ ดังนี้ เรียก ว่า

การกินผี

การ กิน ผี นี้ ก็ หวัง เพื่อ ป้อง กัน ความ เจ็บไข้ ได้ ป่วย ตาม ความ นิยม ถ้าไม่ กิน ก็ กลัว ผี จะ รบ กวน กระทำให้ ไม่ได้ รับ ความ สบาย แต่ ก็ไม่ใคร่ จะ กิน ทุก ปี เสมอไป บาง ที ๒ — ๓ ปี กิน ครั้ง หนึ่ง ที่ เปน เช่น นี้ใน หมู่ เขา คอย สังเกต กันเอง ว่า ถ้าปีไหน มีความ สบาย สายสรวย ก็ไม่ ต้อง กิน ถ้า ปีไหนไม่ ค่อย มี ความ สบาย เจ็บ ๆ ป่วย ๆ ก็ กิน ผี ถ้า มี การ เจ็บ ป่วย บ่อย ๆ ใน ปี หนึ่ง ต้อง กิน ถึง ๓ — ๔ ครั้ง ก็ มี การ กิน ผี เท่า กับ ว่า กิน ยา รักษา โรค นั่น เอง เพราะ การเจ็บ ป่วยไม่ได้ ใช้ยา รักษา ใช้ กิน ผี น้ำมนต์ เปน ยา รักษา ทั้ง นี้ใน พวก เกรี่ยง มี การ นิยม

กัน ทั่วไปไม่ ว่า ชาติใด ภาษาใด ถ้า จะไปได้ เกรี่ยง เปน ภรรยา แล้ว ก็ ต้อง กิน ผี ถ้าไม่ ยอม กิน ผี เขา ก็ไม่ ยอม แต่ง งาน ด้วย ถือ กัน อย่าง เคร่ง ครัด จริง ๆ

การอาชีวะ — ของ ชน พวก นี้ คือ ทำไร่, ปลูก พริก, ข้าว ฝ้าง, ข้าว โพชน์, ฟัก แฟง, และ ผ้าย เปนต้น สิ่ง เหล่านี้ ทำพอได้ แลก เปลี่ยน กันใน หมู่ ไม่ ถึง กับ เปน สิน ค้า แพร่ หลาย

การแต่งกาย — การ แต่ง กาย ของ ชน พวก นี้ **ผู้ชาย** ไว้ ผมยาว โพก ผ้า พัน เปน ยอด แหลม ยาว ออก มา ตรง หน้า ผาก ดู คล้าย งวง ช้าง ใช้ ผ้า แถบ ตั้ง ๓ นิ้ว นุ่ง ผ้า พื้น แบะ ชาย หรือ กาง เกง สวม เสื้อ สี ดำ มีกระดุมมาก อย่างเสื้อคาวโซ่ง **ผู้หญิง** นุ่งผ้าถุงสวมเสื้อคลุมตลอดตัว อย่าง เสื้อ ที่ เด็กไทยใส่ รูป เสื้อ เหมือน ดัง กระสอบ เพียง แต่ ผ่า ฉะเภาะ ที่ คอ ตรง ลงไป ทาง น่า อก กับ ผ่า ข่อง แขน ทั้ง สอง เท่า นั้น ลาย เสื้อ เปน เหมือน อย่าง ลาย ผ้า สิ้น และ คิด ถูก บัด ตาม ที่ ต่าง ๆ แทน ถูกไม้ สวม โดยไม่ มี เสื้อ ชั้นใน ซึ่ง ดู แปลก และ สวย ดี ถ้า เปน เด็ก อายุ ต่ำ กว่า ๑๕ ปี ลง มาไม่ นุ่ง ถุง สวม แต่ เสื้อ ยาว และ เปน ผ้า สี ขาว (คือ เปน เครื่อง หมาย ว่า ยังไม่ มี ระดู) เดิม ที ผู้ชาย ก็ ใช้ เสื้อ ผ้า คล้าย กับ ผู้หญิง เหมือน กัน แต่ ลวด ลาย สี สันไม่ งาม อย่าง ของ ผู้หญิง เรื่อง การ โพก ศีร์ษะ ของ ผู้ชาย เปน เครื่อง หมาย สังเกตได้ อย่าง หนึ่ง คือ ถ้า เปน คน ยังไม่ มี ภรรยาใช้ ผ้าโพก สี แดง ถ้า มี ภรรยา แล้ว ผ้าโพก สี ขาว หรือ ดำ ด้วน ถ้า และ เปนเวลา แต่งไป ทำบุญ กุศล หรือ การ รื่นเริง

อย่างใด ๆ ชอบใช้ผ้า หลาย สี่ สลับ กัน มี สี่ เขียว เหลือง แดง เป็น ต้น และใช้ ดอกไม้ ใบไม้ ประดับ อีก ด้วย จน เต็ม ศีรษะ

ทั้ง หญิง และ ชาย ชอบ ใส่ กำ ไล มือ ทำ ด้วย เงิน เกลี้ยง ๆ คน ละ มาก ๆ และ ทำ เป็น วง ใส่ คอ อีก คน ละ หลาย ๆ อัน บาง ที ก็ใช้ ลูกปัด ร้อย ทำ เป็น สาย สร้อย คอ และ ข้อ มือ ใส่ กัน คน ละ หลาย ๆ สาย แสดง ว่า พวก นี้ ชอบ เครื่อง เงิน รูป พรรณ และ ลูก ปัด เป็น อย่าง มาก ส่วน ผู้ หญิง ยัง ใช้ สาย เงิน แผ่ แบน ๆ เล็ก ๆ รัด ผม อย่าง ฝรั่ง แทน รัด ด้วย ริบ บิ้น อีก ด้วย แล ดู งาม ดี โดย มาก ปล่อย ผม และ หวี แสก กลาง และ รัด ด้วย แถบ เงิน ไม่ ค่อย ใช้ ผม เกล้า ดู สวย ดี กว่า พวก ลาว แต่ เวลา นี้ สังเกต ว่า พวก ที่ อยู่ ใกล้ ชิด ติด ต่อ กับ แดน พม่า มัก จะ แต่ง ตัว ตาม ไป ทาง พม่า เสีย มาก แต่ คง นุ่ง ซิ่น และใช้ เสื้อ สั้น

ทั้ง หญิงชาย เจาะหู อย่างกว้าง ขนาด นิ้วมือ ลอดได้ แล้วใส่ ไม้ รวก ไม้ มะเกลือ หรือ เงิน อัน โต ๆ แทน ต่างหู และเป็น เครื่อง ถ่าง ให้ รู เจาะ โต ออก เสมอ

มี การ ทำ พิธี เรียก ว่า ทำบุญ กรานต์ อย่าง เดียว กับ ตรุษ สราท เป็น งาน ประจำ ปี ๆ ละ ครั้ง และ ถือ กัน ว่า เป็น นัก ขัตฤกษ์ อย่าง สนุก และ มัก มา รวม พร้อม กัน ทุก บ้าน เรือน ที่ วัด ของใช้ ใน การ ทำบุญ มี ขนม กวน คือ เอา ข้าวเหนียว มาห่อ เช่น ข้าวต้มมัด แต่ ห่อ เป็น รูปกรวย ทำ เป็น พวง ๆ ต้มให้ สุก แล้ว เอา มะพร้าว มา ขูด ใส่ กะทะ ผสม กับ น้ำ ตาล ตั้งไฟ ทำ คล้าย กับ หน้า กระฉีก สำหรับ เอา ข้าวเหนียว จิ้ม กิน

ชาวเกรี่ยง มณฑลราชบุรี

ส่วน การ มหรศพ มี การ ร้อง รำ ทำ เพลง เป่า แคน มี กลอง ยาว และ ฉาบ และ มีร้องคำ แก้ เกี้ยว กันด้วย ถ้อยคำ ที่ เปน ความอรรถ เปรียบเปรย และ ต่าง พ้อน รำไป พลาง

บ้านเรือน — บ้านเรือน ของ พวกเกรียง, กร่าง ทำด้วยไม้ไผ่ เปนฝัน หลัง คา มุง ด้วย หญ้า แฝก หรือ ใบ ไม้ เรือน ทุก หลัง มี ระเบียง ตรง ด้าน สกัด และ มี ฉาก กรง สำหรับ เปน ที่ ระโหฐาน และ รับ แขก นับ ว่า เปน การ แปลก ดี กว่า เรือน ของ พวก ชาว บ้าน ป่า อื่น ๆ ทั้ง มี การ รักษา ค่อน ข้าง สอาด ดี กว่า ด้วย

อนึ่ง พวก เกรียง, กร่างไม่ ถนัด ใน การ หาบ หาม ของ เพราะ เหตุ ภูมิ ประเทศ ที่ อยู่ เปน ห้วย เปน เขา พื้น ที่ไม่ ราบ การ เดิน ทาง มี ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่ เสมอ ไม่ ถนัด แก่ การ ที่ จะใช้ หาบ หาม จึงใช้ วิธี อย่าง หนึ่ง ซึ่ง เรียกว่า "โง" คือ มี พาชนะ สานเปน รูป กะบุง ทรงสูง และ ก้นเรียว สำหรับ สพายไว้ ข้าง หลัง มี สาย สำหรับ คล้องไหล่ แขน สอง ข้าง และ อีก สวย หนึ่ง สำหรับ คล้อง โยงไว้ กับ หน้า ผาก พอ ดี เมื่อ เดินไปไม่ ต้อง ใช้ มือ จับ ถือ เลย "โง" นี้ เปน พาชนะ สำหรับ บรรทุก สิ่ง ของ สารพัด และ การ ทำ เช่น นี้ เปน ความ สดวก เหมาะ แก่การ เดินทาง ใน ภูมิประเทศ ที่ เขา อยู่

การต้อนรับแขก — เมื่อ เวลา แขก จะ ขึ้น เรือน ห้าม มิให้ นำ สุรา ขึ้นไป ด้วย และ ถ้า พวก แขก ที่ไป หา หรือ เยี่ยม เยียน เหยียบ บันได หัก เจ้า ของ เรือน มี ความ ยินดี ด้วย ถือ ว่า ผู้ที่ไป หา นำ เอา สาส ไป ให้

ฝ่าย เจ้า ของ บ้าน มี การ รับ รอง และ ทำขวัญ ให้ แก่ พวก แขก ที่ มา เป็นเงิน ๖ บาท ถ้า พวก แขก ที่ไป ลง เรือน เหยียบ บันได หัก ต้อง ทำ ขวัญ ให้ แก่ เจ้า ของ เรือน เป็น เงิน ๖ บาท เหมือน กัน เพราะ เจ้า ของ เรือน ถือ ว่า พวก ที่ มา ขน เอา ลาภ ไป หมด

การบ่าวสาว — พวก เกรี่ยง ยัง ถือ ชาติ ตระ กูล ของ ตน อยู่ โดย ไม่ แต่ง งาน กับ ชน พวก อื่น ส่วน วิธี สม รส ใน พวก ของ เขา นั้น คือ เมื่อ ฝ่าย ชาย ชอบ พอ รักใคร่ สาว ฝ่าย ชาย บอก ให้ พ่อ แม่ หญิง ทราบ เป็น ที่ พอใจ กัน แล้ว พ่อ แม่ หญิง ชาย ก็ พา กันไป บอก ผู้ใหญ่ บ้าน หรือ กำนันให้ ทราบ เป็น การ คำนับ หรือ ถ้า หญิง ชาย ชอบพอ รักใคร่ ได้ กัน เอง ก็ นับ เป็น ผัว เมีย กันได้ และ ต้อง บอก ให้ ผู้ใหญ่ ทราบ เป็น สักขี พยาน เช่น กัน ใน การ สม รส กัน นั้น ไม่ มี การ เรี่ยก ร้อง ค่า เสีย หาย อย่างใด

เมื่อ ผัว เมีย ต่าง อยาก จะ หย่า ร้าง กัน ก็ เลิก กัน ได้ ตาม พอ ใจ แต่ ต้อง เสีย เงิน ให้ แก่ กำนัน เฒ่าแก่ ซึ่ง เป็น ผู้จัดการ เมื่อ แต่ง งาน กัน นั้น ๑๐ สลึง แต่ ถ้า ฝ่าย หนึ่ง ต้อง การ เลิก และ อีก ฝ่ายหนึ่ง ไม่ ยิน ยอม เช่น นี้ ก็ คง ต้อง เลิก กัน แต่ ฝ่าย ที่ ขอ เลิก ต้อง เสีย เงิน ให้ แก่ อีก ฝ่ายหนึ่ง ๓๐ บาท ส่วน ถูก ถ้า มี ก็ แบ่ง กัน ไป หรือ สุด แต่ จะ ตกลง กัน เมื่อ เลิก ร้าง กัน ถูก ต้อง ตาม ธรรมเนียมแล้ว ต่าง ก็ไป มีผัว มีเมีย ได้ อีก แต่ ถ้า เลิก กันไม่ ถูก ธรรมเนียม แล้ว จะไม่ มีใคร ทำ การ สมรส กับคน ทั้ง สอง นั้น อีก เพราะ ถือ กัน ว่า เป็น ที่ ควร รังเกียจ

ระบำเกรี่ยง

กำเนิด พวก เกรี่ยง ใน จังหวัด กาญจนบุรี่

เกรี่ยง เมื่อ แรก จะเข้า มา อยู่ ใน อำเภอ วังกะ ประเทศ สยาม นั้น เดิม ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ เรียก ว่า บ้าน เม กะ วะ แขวง เมือง มอ ระ แหม่ง ประเทศ พม่า ได้ ชัก ชวน พา กัน เข้า มา ชั้น แรก ประมาณ ๑๐๐ คน เศษ มา ตั้ง ทำ มา หา กิน อยู่ ที่ ห้วย ช่อง กะ เลี ยะ เรียก ว่า บ้าน ทุ่พ่อง อยู่ จน ทุก วัน นี้ ไม่ มี ชาติ อื่น ปน เข้า มา อยู่ กัน เอง โดย มิได้ มี การ บีบ คั้น กดขี่ จาก ประ เทศ ใดไม่ ภาย หลัง ก็ มี พวก เกรี่ยง บ้าน เมกะวะ นั้น เอง พา กัน ยก ตาม เข้า มา เสมอ เที่ยว แยก ย้าย กัน อยู่ ตาม หุบ ห้วย หุบ เขา ไม่ เคย ถูกเกณฑ์ ใน การ สงคราม แรก เข้า มา จน ทุก วัน นี้ ได้ ประมาณ ๑๕๐ ปี ภาย หลัง มี พวก เกรี่ยง มาก ขึ้น ใน หัว หน้า ของ พวก เกรี่ยง ก็พา กัน ลงไป หา เจ้า นาย ที่ จังหวัด กาญจน์ บุรี่ เพื่อ ขอ ตั้ง ให้ มี เจ้า นาย ปกครอง ตอน นี้ จึง ได้ ตั้ง พวกเกรี่ยง ที่ เป็น หัวหน้าเป็น เจ้าเมือง เรียกว่า เมือง สังขละ บุรี่ และ มี กรม การ รอง ๆ ขึ้น ๕๒ นาย คือพวก นาย ด่าน นาย กอง เป็น ต้น ควบ คุม กัน เป็น หมู่ เป็น หมวด บรรดา นาย ด่าน นาย กอง ก็ได้ รับ พระราชทาน เบี้ย หวัด คน หนึ่ง ปีละ ๖ บาท ถึง ๒๐ บาท เจ้าเมือง ปีละ ๔๐ บาท เป็นอย่างสูง เจ้าเมืองต้องลงไป ถือน้ำพระพิพัฒน สัตยา ที่ จังหวัด กาญจน บุรี่ ๓ ปี ต่อ ครั้ง เมื่อ จะ ลงไป ต้อง นำ เอา ผ้าทอ สีขาว สีแดง ซึ่ง พวก เกรี่ยง ทำ เอง ๒๐ ผืน เรียก ว่า ผ้า เสมียนละ ว้า กับ ต้น ดอกไม้ ทำ ด้วย เงิน ๒ ต้น นอก นั้น ก็ มี เครื่อง ยา แล ของ ป่า ต่าง ๆ ลงไปถวาย พระเจ้าแผ่นดิน ที่กรุงเทพมหานคร เรียกว่า เครื่องบรรณาการ

พระยา พลเทพ ปลัด ทูล ฉลอง กระ ทรวง กระลา โหม เปน หัว หน้า นำ พวก เจ้า เมือง ๗ หัว เมือง ขึ้น เฝ้า ทูลถวาย ชุด พระ บาท ใน แม่ น้ำ แควน้อย มี เจ้า เมือง ๗ คน เรียก ว่า ๗ หัว เมือง มี นาม เมือง ดัง นี้ คือ ๑ เมือง ทอง ผาภูมิ ๒ เมืองสังห์ ๓ เมือง ลุ่ม สุ่ม ๔ เมือง ท่าตะกั่ว ๕ เมือง ไทร โยค ๖ เมืองท่าขนุน ๖ หัวเมืองนี้พวกรามัญเปนเจ้าเมือง ๗ เมือง สังขละบุรี ชน ชาติ เกรียง เปน เจ้า เมือง เปน ที่ พระยาศรี สุวรรณ คีรี (ภูวะโพ่) ได้รับ พระ ราชทาน ฉลุก ประคำ ทอง ใน รัชการ ที่ ๔ หรือ ที่ ๓ ครั้ง ๑ เมื่อ พระ ยา ศรี สุวรรณ คีรี ถึง แก่ กรรม ฉลุก ชา ได้ เปน เจ้าเมือง แทน เปน ที่ พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ เดิม (กรม เมะจะ) ครั้น พระศรีสุวรรณคีรี (กรม เมะจะ) ถึงแก่กรรม ฉลุกชายได้เปนเจ้าเมืองแทน เปน ที่ พระ ศรี สุวรรณ คีรี ชื่อ เดิม (ยัง ตะ มุ) เมื่อ พระ ศรี สุวรรณคีรี (ยัง ตะ มุ) ถึง แก่ กรรม หลาน ของ พระ ศรี สุวรรณ คีรี (กรม เมะ จะ) ได้ เปน เจ้า เมือง แทน เปน ที่ พระ ศรี สุวรรณ คีรี ชื่อ เดิม (ปวย ดง ภู) (คือ เปน บิดา ของ พระศรี สุวรรณ คีรี นายอำเภอที่ ถาวอก จาก ราชการ เดี๋ยวนี้) ครั้น พระศรีสุวรรณคีรี (ปวย ดงภู) ถึงแก่กรรม ได้ เลื่อน หลวง วิเศษสงคราม ชื่อ เดิม (ทะเจียง โปรย) ฉลุก ชาย ขึ้น เปน เจ้า เมือง แทน เปน ที่ พระศรีสุวรรณคีรี คือ ตัว พระศรีสุวรรณคีรี ที่ ยัง อยู่ เดี๋ยว นี้

ครั้น อยู่ มา เมื่อ ประ มาณ รัตน โก สินทร์ ศก ๑๒๐ ได้ เปลี่ยน การ ปกครองเดิม เปน ยุค ใหม่ นี้ มี นายอำเภอ ปลัดอำเภอ สมุหบาญชี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เปนผู้ปกครองท้องที่ ใน ลำ แม่น้ำ แควน้อย มี ๒ อำเภอ คือ

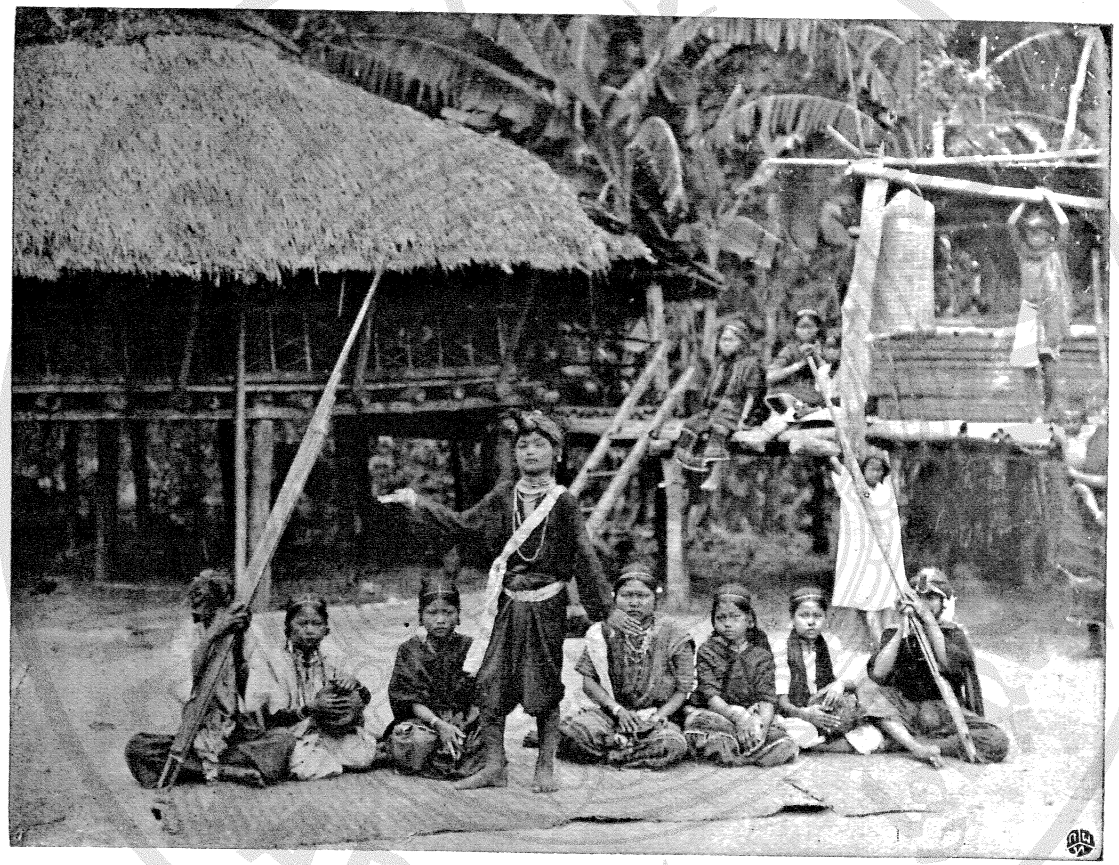

การพ้อนรำของชาวเกรี่ยง

๑ อำเภอไทรโยค ๒ อำเภอสังขละบุรี อำเภอไทรโยคใครเปนนายอำเภอจำไม่ได้ อำเภอสังขละบุรี พระศรีสุวรรณศรี (ทะเจียง โปรย) เปนนายอำเภอตลอดมาจนถึง พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ โดยความชราได้ถาออกรับเบี้ยบำนาญ เดือนละ ๑๕๐ บาท ๒๕ สตางค์ รองอำมาตย์ตรี ขุนศุภกิจโกศล (ทรัพย์ ภู่สุวรรณ์) จ่า จังหวัด กาญจนบุรี ได้เปน นาย อำเภอสังขละ บุรี อยู่จน ทุก วัน นี้ ตอน การ ปก ครอง ยุค แรก มี เจ้า เมือง และ นาย ด่าน นาย กอง นั้น ราษฎร ไม่ ได้ เสีย เงิน สร่วย หรือ เงิน อะไร ให้กับ รัฐบาล ต่อ เมื่อ มา เปลี่ยน การ ปกครอง ยุค หลัง มี นาย อำเภอ ปลัดอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎร ที่เปนชายฉกรรจ์ ต้องเสียเงินสร่วย ปีหนึ่ง คนละ ๒ บาท เดี๋ยวนี้ เรียก ว่าเงิน รัชชูปการอยู่จนทุกวันนี้ ภาษีอากร อย่าง อื่นไม่ต้อง เสีย เสีย แต่ เงิน รัชชูปการ อย่างเดียว และได้รับยกเว้น จาก การ เกณฑ์ เปน ทหาร ด้วย.

จังหวัดราชบุรี

ตำนานเมือง

ที่ตั้งแห่งเมืองราชบุรีได้มีการย้ายเปลี่ยนกันหลายคราว ฉะนั้น ก่อนที่จะกล่าวถึงตำนานแต่เดิมมา จึงจะต้องกล่าวถึงที่ตั้งที่บัญชาการเมืองในปัจจุบันนี้ก่อน แล้วย้อนขึ้นไปถึงที่ตั้งเมืองเก่าๆ ตามลำดับ

ที่ว่าการเมืองซึ่งรวมอยู่ในที่ว่าการมณฑลบัดนี้นั้น ตั้งอยู่ริมฝั่งขวาแห่งลำน้ำแม่กลอง เหนือทางรถไฟหลวงสายใต้ ตรงระยะ ๑๐๐ กิโลเมตร ในบริเวณที่ตั้งที่ว่าการเมืองใหม่นี้เป็นที่ประชุมชนแลการค้าขาย มีถนนหนทางกว้างขวางหลายสาย เป็นท่าเรือและสถานีรถ เป็นตลาดค้าขาย มีสถานที่ทำการและที่พักข้าราชการฝ่ายพลเรือนทุกกระทรวงทบวงการประจำอยู่ ตลอดทั้งมีตึกรามบ้านเรือนราษฎรและโรงมหรสพอยู่มากมายคับคั่งแน่นหนา นับว่าเป็นเมืองที่มีความสดวกบริบูรณ์ถึงซึ่งความเจริญแล้วได้เมือง ๑

แต่ตัวเมืองเก่าคือที่บัญชาการเมืองเดิมนั้น ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแห่งลำแม่น้ำตรงกันข้าม แต่บัดนี้เป็นสถานที่ตั้งแห่งกองพลทหารบกที่ ๔ และเป็นที่อยู่ของฝ่ายทหารทั้งสิ้น ที่เมืองเก่านี้ยังมีป้อมกำแพงอยู่เป็นหลักฐาน ตลอดจนตึกซึ่งเป็นที่อยู่แลที่ว่าการ

ของ เจ้า เมือง ก็ ยัง เหลือ อยู่ จน บัด นี้ และ ทาง รถไฟ หลวง สาย ใต้ ได้ ทำ ผ่า กลาง เมือง นี้ไป ที่เดียว ฉะนั้น เมื่อ ขณะ ขึ้ รถไฟ ผ่าน ไป ก็ จะ แล เห็น ปริเวณ เมือง เก่า นี้ ได้ ถนัด

การ ที่ ย้าย ที่ ว่า การ จาก ที่ เก่า คือ ฝั่ง ซ้าย มา อยู่ ยัง เมือง ใหม่ ฝั่ง ขวา นั้น ปรากฏ ว่า เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๘ (ร. ศ. ๑๑๔) ซึ่ง ได้เริ่ม จัด ระเบียบ การ ปกครอง ท้อง ที่ม ข้าหลวง เทศาภิบาล ขึ้น และ ได้ โปรด เกล้า ฯ ให้เจ้าพระ ยา สุรพันธ์ พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ซึ่ง ขณะ นั้นยัง เปน พระยาสุรินทร์ ภาไชย ผู้ ว่า ราชการ เมือง เพ็ชร์บุรี มาเปน ข้าหลวงเทศา ภิบาล ท่าน ก็ ได้ มา อยู่ และ ตั้ง ที่ บัญชา การ ที่ ศก ของ สม เด็จ เจ้า พระยา บรม มหา ศรี สุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่ง อยู่ ตรง ที่ ตั้ง ศาลา รัฐบาล มณฑล ราชบุรี เดียว นี้ หา ได้ ไป อยู่ แล ตั้ง ที่ บัญชา การ ยัง เมือง เก่า ฝั่ง ซ้าย ไม่ ต่อ มา ถึง พ. ศ. ๒๔๔๐ (ร. ศ. ๑๑๖) เมื่อ ได้ โปรด เกล้าฯ ให้ พระยาอมรินทร์ ภาไชย (นิ่ม วงศาโรจน์) เลื่อนถานะ ขึ้น เปน จางวาง และให้พระยาเพ็ชร์ พิไลยศรีสวัสดิ์ (เทียน บุนนาค) บุตร์ ท่าน เจ้าพระยาสุรพันธ์ พิสุทธิ (เทศ บุนนาค) จาก เมือง เพ็ชร์ บุรี มา เปน ผู้ ว่า ราชการ เมือง ราชบุรีแทน จึง ได้ ย้าย ที่ว่า การ เมือง มา อยู่ แห่ง เดียว กับ ศาลา ว่า การ มณฑล ณ ที่ ฝั่งขวา ต่อ นั้น มา ที่ ว่าการ เมือง มณฑล ก็ คง ก่อสร้าง ตั้ง อยู่ ณ ที่ ฝั่งขวา ตลอด จน ทุก วัน นี้

เหตุ ที่ ย้ายที่ บัญชาการ เมือง มา ตั้ง ที่ ฝั่งขวา นี้ ก็ คง เปน เพราะ ภาย ใน กำแพง เมือง เก่า ฝั่งซ้าย เปน ที่ จำกัด และ มี บ้าน เรือน พวก เจ้า เมือง กรม การ เก่า ๆ อยู่ อัด แอ กัน ไม่ เปน การ สดวก

ไม่มีทางที่จะขยับขยายภูมิถานให้ดีขึ้นได้ ส่วนทางฝั่งขวาเปนที่ราบโล่งและอยู่ติดต่อกับบริเวณที่ตั้งเมืองเดิม ซึ่งนับเปนเมืองเก่าที่สุด และในบริเวณพื้นที่ทางฝั่งขวานี้มีทางจะขยายบ้านเมืองออกได้กว้างขวาง ทั้งสมเด็จเจ้าพระยาได้มาก่อสร้างตึกรามและถนนหนทางไว้มาก เมื่อท่านถึงแก่พิราลัยลงแล้วก็ทิ้งร้างอยู่ จึงเปนการเหมาะกว่าที่จะอยู่ในเมืองเก่าทางฝั่งซ้าย

เมื่อได้ย้ายที่บัญชาการเมืองจากฝั่งซ้ายมายังฝั่งขวา แล้วภายในเมืองเก่าก็คงเปนที่อยู่อาศัยของพวกเจ้าเมืองกรมการเก่า ๆ ต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ (ร.ศ. ๑๒๔) เมื่อได้ตั้งกองพลทหารบกที่ ๔ ขึ้น จึงได้ขับไล่ผู้ที่อยู่ภายในกำแพงเมืองเก่าออกไปอยู่นอกกำแพงเมืองหมด แล้วกองพลทหารบกที่ ๔ ได้ยกเข้าไปตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง ที่นี่ก็เลยเปนที่ตั้งของกองทหารตลอดมาจนทุกวันนี้

ดังกล่าวมาแล้วข้างบนว่า ที่ตั้งเมืองฝั่งซ้ายซึ่งมีกำแพงและบ้อมเปนหลักถานอยู่เวลานี้ หาได้เปนเมืองเดิมที่เดียวไม่ เพราะที่ตั้งเดิมคงอยู่ทางฝั่งขวา ต่อเมื่องจากที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลบัดนี้ขึ้นไปทางเหนือตามลำแม่น้ำนั้น บัดนี้จึงจะได้กล่าวถึงตำนานเมืองเก่าต่อไป

เมืองเดิม

เมืองราชบุรีจะได้ตั้งมาแต่ครั้งไรเปนอันหาหลักถานแน่นอนไม่ได้ แต่เปนที่ควรเชื่อว่าเมืองราชบุรีได้มีมาแล้วก่อนเริ่ม

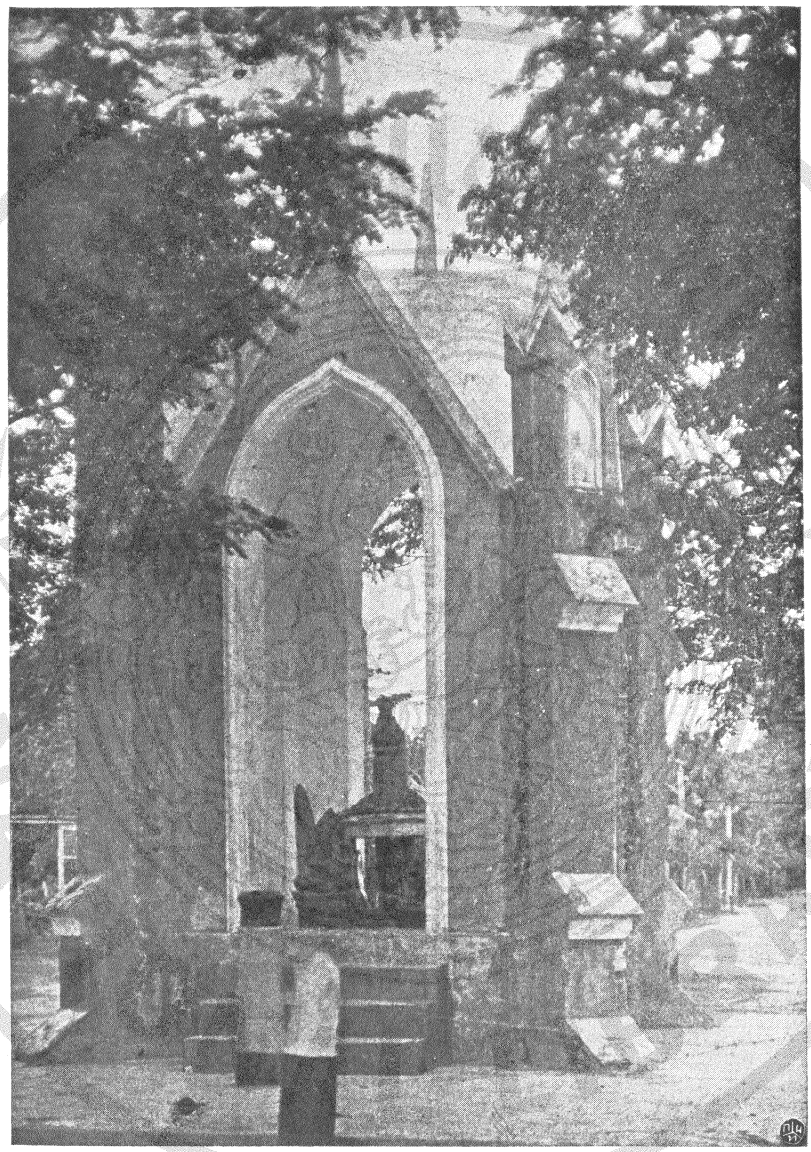

หลักเมือง จังหวัดราชบุรี

ตั้ง ประเทศ สยาม ดัง ปรากฏ ว่า ใน ครั้ง กระนั้น มณฑล ราชบุรี ได้ เป็น อาณา เขตต์ ส่วน หนึ่ง ของ อาณา เขตต์ ที่ เรียก ว่า "ทวาราวดี" ซึ่ง เป็น ประเทศ ของ พวก ลาว และ มี หลักฐาน ประ กอบ อีก ว่า พวก ชาว อินเดีย และ เขมร ยัง ได้ มา ตั้ง ทำมา หากิน อยู่ ใน เมือง นี้ ทั้งนาม เมือง ที่ เรียก ว่า "ราชบุรี" นั้น ก็ ปรากฏ ว่า ได้ นำ เอา ชื่อ เมือง ใน อินเดีย มา ตั้ง ขึ้น และ เมื่อ ราว พ. ศ. ๑๕๐๐ ซึ่ง เป็น เวลา พวก ขอม กำลัง มี อำนาจ มาก นั้น ได้ ขยาย อำนาจ เข้า มา ยึด เอา อาณา เขตต์ "ทวาราวดี" เข้า ไว้ ใน อำนาจ ทั้ง หมด และ พวก ขอม คง ได้ มา ปกครอง ถึง เมือง ราชบุรี ตลอด เพ็ชร์บุรี ด้วย ดัง ปรากฏ มี โบราณ สถาน เป็น พยาน อยู่ คือ พระ ปรางค์ ที่ วัด มหาธาตุ ใน เมือง ราชบุรีและ วัด กำแพง แดง เมือง เพ็ชร์ บุรี ซึ่ง ยัง อยู่ จน บัด นี้ เป็น ฝีมือ ที่ ได้ สร้าง ขึ้น ตาม แบบ ขอม ใน ครั้ง กระ นั้น

อนึ่ง ยัง มี ผู้ กล่าว เล่า ต่อ กันมา อีก ว่า เมือง ราช บุรี นี้ พระ เจ้า ศรี ธรรมา โศกราช ซึ่ง ครอง มัชฌิมประเทศ ได้ เป็น ผู้ สร้าง ขึ้น เมื่อ พระพุทธศักราช ๒๑๐ ซึ่ง เวลา นั้น เมือง ราชบุรี นับ เป็นเมือง ถูกหลวง เมือง หนึ่ง ที่ ขึ้น กับ มัชฌิม ประเทศ และเมือง เดิม นี้ได้ ตั้ง อยู่ที่ตำบล อู่ เรือ ใต้ ศาลา ว่าการ เมือง ราช บุรี บัดนี้ ลง ไป ประมาณ ๘๐ เส้นซึ่ง ยัง มี แนว กำแพง จม อยู่ ใน น้ำ ปรากฏ เป็น หลักฐาน อยู่ ณ ที่ นี้ นับ เป็น การ สร้าง เมือง ราชบุรี ครั้ง ที่ ๑

ข้อ ความ ที่ กล่าว ใน ตอน นี้ อาจ จะ เนื่อง มาจาก เรื่อง ที่ ปรา กฏ ว่า เมื่อ ราว พ. ศ. ๒๐๐ พระเจ้าอโศกราช ทรง มี อำนาจ มาก ใน อินเดีย

และได้ยก กองทัพ เที่ยว ปราบ ปรามได้ชัยชนะ ตลอด อินเดีย ภาคใต้ จึง ใน ครั้ง นั้น พวก อินเดีย ฝ่ายใต้ ได้ พากัน อพยบ หนีภัย เข้ามา จนถึง เขตต์ สยาม ประเทศ และได้ มา ตั้ง ภูมิ ลำเนาว์ อยู่ ใน ท้องที่ มณฑล ราชบุรี ตลอด จนได้ มา ตั้ง เป็น เมือง ขึ้น ใน ครั้ง กระนั้น ก็ เป็นได้ จึงได้ถือ ว่า เมือง ราชบุรี และ เพ็ชร์บุรี เป็น เมือง ขึ้น ของ อินเดีย แต่ อย่างไร ก็ดี ชาว อินเดีย เคยได้ มา ตั้ง ภูมิ ลำเนา อยู่ ใน เมือง นี้ เป็น แน่ นอน

ต่อ มา บ้าน เมืองได้ ร้างไป ประมาณ ๓๐๐—๕๐๐ ปี แล้ว ท้าวอู่ทอง (เจ้าเมือง อู่ทอง) จึงไว้ มา สร้าง เมือง ราชบุรี ขึ้นใหม่ ที่ วัด พระมหา ธาตุ (หรือ วัด น่า พระธาตุ) อยู่ ทาง ทิศ เหนือ ศาลา รัฐบาล มณฑล บัดนี้ นับว่า เป็น การ สร้าง เมือง ราชบุรี ครั้ง ที่ ๒ และ หลักฐาน บริเวณ เมือง ยัง ปรากฏ อยู่ จน ทุก วันนี้ คือ กำแพง เมือง ซึ่ง เป็น กำแพง ดิน หรือ เทิน ดิน แล คูค่าย ปรากฏ อยู่ อย่าง ชัดเจน และ ยัง มี เสา ประตู เมืองเก่า ปรากฏ อยู่ ตรง น่าวัด ชรัว เหลือ จน เดี๋ยวนี้ บริเวณ เมือง นี้ มี อาณา เขตต์ กว้าง ประมาณ ๒๕ เส้น ยาว ๕๐ เส้น เป็น รูป ๔ เหลี่ยม ผืน ผ้า อยู่ ติดต่อ กับ ศาลา รัฐบาล มณฑล เดี๋ยวนี้ ทาง ทิศเหนือ ตั้ง แต่ วัด ช่อง ลม ยืน ขึ้นไป ตาม ลำแม่น้ำ จน ถึง วัด หฤมดิน ส่วน ทาง ทิศ ตวันตก ติด ต่อ กับ ทุ่ง เขางู และ ทั้ง ภาย ใน ภาย นอก บริเวณ เมือง เก่า นี้ ยัง มี หมู่ บ้าน พวก ไทย พวก เขมร ตั้ง อยู่ เป็น บึก แผ่น แน่น หนา กับ มี วัด เก่า ๆ ที่ เป็น หลักฐาน อยู่ หลาย วัด ที่ ตั้ง เมือง แห่ง นี้ ปรากฏ ว่า ได้ เคย เป็น ที่ตั้ง รับ ทัพพม่า มา แต่ ครั้ง กรุงเก่า กรุงธน แล กรุงรัตน โกสินทร์

หลาย ครั้ง ยัง มี คูค่าย แล ฯนาม เพราะ ปรากฏ อยู่ จน บัดนี้ และ ทหาร บก กองพล ที่ ๔ ยังได้ ถือ เอา ภูมิประเทศ ที่ ค่าย เก่า นี้ เป็น ที่ ทำการ ซ้อมรบ ทหาร ภายใน กองพล แทน ทุกปี มา และ เรียก กันว่า ค่าย หลุมดิน ทั้ง สมเด็จ พระพุทธเจ้าหลวง และ พระเจ้าอยู่หัว พระองค์ ปัตยุบัน ก็ได้ เคย เสด็จ ประทับ แรม ที่ พลับพลา ค่าย หลุมดิน นี้ หลาย ราตรี

เมืองใหม่

ครั้น ต่อ มา สมัย กรุง รัตน โกสินทร์ เป็น ราชธานี ใน รัชกาล แห่ง สมเด็จฯ พระราชาธิบดี ที่ ๒ จึง ได้ มี หลัก ถาน การ สร้าง เมือง ราชบุรี ปรากฏ เป็น แน่ นอน ว่า ได้ ทรงพระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ ย้าย เมือง เดิม ซึ่ง ตั้ง อยู่ ทาง ฟาก ตวันตก ฝั่งขวา ลำน้ำ แม่กลอง ไป ตั้ง ทาง ฝั่ง ซ้าย ของ แม่น้ำ คือ ทิศ ตวันออก เยื้อง กัน ข้าม กับ เมือง เดิม เริ่ม แต่ วัน อังคาร แรม ๑๓ ค่ำ เดือนหก ปีฉลู จุลศักราช ๑๑๗๙ พุทธศักราช ๒๓๖๐ (ร.ศ. ๓๖) มี การ ฉลอง ๓ วัน ครั้น ถึง วัน พฤหัสบดี แรม ๑๕ ค่ำ เวลา ๗ ก.ท. ถึง กำหนด ฤกษ์ ฝั่ง หลัก เมือง แล้ว ก่อ สร้าง กำแพง เมือง แล สิ่ง อื่น ๆ ต่อไป กำแพง เมือง นี้ ก่อสร้าง ด้วย อิฐ ถือปูน รูป กำแพง เป็นใบ เสมา ดัง เช่น กำแพง เมือง อื่น ๆ มี ป้อม ๖ ป้อม ประตู ๖ ประตู มี อาณาเขตต์ กว้าง ประมาณ ๕ เส้น ยาว ประมาณ ๒๐ เส้น ภาย ใน กำแพงเมือง บัดนี้ เป็นที่ตั้ง แห่ง กองพลทหารบก ที่ ๔ ดังกล่าว แล้ว ข้างต้น

การ ที่ โปรด เกล้า ฯ ให้ ย้าย ที่ ตั้ง เมือง จาก ฝั่ง ขวา เดิม ไป อยู่ ยัง ฝั่ง ซ้าย นี้ ปรากฏ ว่า เพราะ ที่ตั้ง เมือง เดิมไม่ เหมาะ แก่ ทาง ยุทธศาสตร์

ด้วย ว่า เมื่อ เวลา ทำ ศึก กับ พม่า ซึ่ง มี ชื่อ นาม รบ ตรง ทุ่ง เขางู และ เหนือ ขึ้นไป นั้น ขณะ ทำการ รบ หาก จะต้อง ถอยทัพ ก็ เป็นการ ติดขัด เพราะ แม่น้ำ ขวาง อยู่ ทาง หลัง เป็น การ เสีย เปรียบ ข้าศึก อยู่ เห็น ว่า ทาง ฝั่ง ซ้าย เป็น ทำเล เหมาะ กว่า ด้วย แม้ ใน เวลา รบ จะ เสีย ที ข้าศึก แต่ ข้าศึก ก็ จะ เข้า ถึง ตัวเมือง ได้ ยาก โดย มี แม่น้ำ ขวาง หน้า อยู่ การ คง เป็นดังนี้ จึงได้ โปรดเกล้าฯ ให้ย้าย และ สร้าง กำแพง และ ป้อม ขึ้น อย่าง แน่นหนา มั่นคง แต่ ตั้ง แต่ สร้าง เมืองใหม่ ซึ่ง นับว่า เป็น เมือง ที่ ๒ นี้แล้ว ก็ มิได้ เคย มี กองทัพ ข้าศึก ได้ ยก เข้า มา ทำ สงคราม ถึง ใน เขตต์ เมือง นี้ อีก เลย

การ ก่อสร้าง สถานที่ และ ถนน หนทาง

ตาม ที่ ได้ กล่าว ถึง ที่ตั้ง เมือง ปัจจุบัน นี้ ที่ ฝั่งขวา และได้ ท้าว ถึง ว่า เป็น เพราะ เหตุ ทาง ฝั่ง นี้ มี สถาน ที่ราม ที่ ท่านสมเด็จ เจ้าพระยาบรม มหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ ก่อสร้างไว้ จึงได้ อาศัย เป็น ที่ ทำ การ ต่อ มา นั้น ฉนั้น จึง เห็น ว่า ควร จะ กล่าว ถึง การ สร้าง สถานที่ และ ถนน หนทาง ซึ่ง ท่านสมเด็จ เจ้าพระยาได้ ทำไว้ เพื่อ ปรากฏ เป็น หลัก ฐาน ต่อไป ด้วย ตลอด ทั้ง สิ่ง ที่ได้ เปลี่ยน แปลง แก้ ไข เพิ่ม เติม ต่อ ๆ มา จน ถึง ชั้น หลัง นี้

ประมาณ ราว พ.ศ. ๒๔๑๐ (ร.ศ. ๘๖) ท่านเจ้าพระยา ได้ ออก มา ตั้ง สำนัก หลักฐาน อยู่ ยัง เมือง ราชบุรี ชั้น เดิมได้ ตั้ง ทำเนียบ อยู่ ใน เขตต์ เมือง ฝั่งซ้าย ก่อน ภาย หลัง จึงได้ ข้าม มา ตั้ง ทำเนียบ อยู่ ทาง ฝั่ง

ขวา แล้ว ก็ได้ ก่อสร้าง ตึกราม แล ถนน หนทาง ขึ้น สิ่ง สำคัญ ที่ ท่านได้ สร้าง ขึ้น นั้น คือ

๑ เมื่อ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๒ (ร.ศ. ๘๘) ท่าน ได้ สร้าง ถนน ซึ่ง มี ชื่อ ว่า "หลังเมือง" เดี๋ยวนี้ กับ ถนน "เขาวัง" ซึ่ง นับ ว่า เปน ถนน ใน เมือง และ เปน ถนน สำคัญ ใช้ ได้ เปน ประโยชน์ ดี จน ทุก วันนี้

๒ ถนน สาย เพ็ชร์บุรี คือ ทำ แยก ตั้ง แต่ ใน เมือง ตลอด ไป จน ถึง จังหวัด เพ็ชร์บุรี ซึ่ง นับ ว่า เปน ชั้น สำคัญ อย่าง เอก แต่ น่า เสีย ดาย ที่ ต่อ มา ถนน นี้ ได้ ชำรุด ซุดโทรม ลง ทุกที่ โดย มิได้ จัดการ บำรุงรักษา เวลานี้ จึง เปน อันใช้ ไม่ ได้ แต่ เปน ที่ น่า ยินดี ด้วย ทราบ ว่า บัดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ มี พระราชดำรัส เหนือ เกล้า ฯ ให้ กรมทางจัดการสำรวจ เพื่อทำถนน ระหว่าง เมืองเพ็ชร์บุรี กับ เมืองราชบุรี ตลอดไป จน ถึง อำเภอ บ้านโป่ง อีก แล้ว เมื่อ การ สร้าง ถนน สาย นี้ สำเร็จ ย่อม จะ เปน ความ สดวก ความ เจริญ แก่ บ้าน เมือง เปน อันมาก

๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ (ร.ศ. ๙๐) ได้ สร้าง วัด ศรีสุริยวงศ์ ซึ่ง อยู่ ติดต่อ กับ ศาลา รัฐบาล มณฑล เดี๋ยวนี้ (คือ เปน ที่ ตั้ง ทำเนียบ ของ ท่าน) ทาง ทิศ เหนือ และ คง ปรากฏ อยู่ จน บัดนี้ วัด ๑

๔ พร้อม กับ การ สร้าง วัด ศรีสุริยวงศ์ ท่านได้ อนุญาต ให้ นายอากรซื้อ สร้าง ตึก ทำ เปน ศาลเจ้า ขึ้น หลัง ๑ อยู่ ติด ต่อ กับ วัด และ ศาลา รัฐบาล มณฑล ซึ่ง ยัง ปรากฏ เปนที่ นับถือ ของ มหาชน อยู่ จนทุก วัน นี้

๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ (ร.ศ. ๘๙) ได้ปฏิสังขรณ์วัดโพงาม ซึ่งอยู่ติดต่อกับทำเนียบสมุหเทศาภิบาล ทางทิศใต้เดี๋ยวนี้ แล้วนำพระพุทธรูปองค์ใหญ่ จากวัดบนเขาสัตนารถมาประดิษฐานไว้ที่วัดนี้ และเปลี่ยนนามวัดว่า "สัตนารถปริวัตร์" เพื่อจะใช้ที่บนเขาสัตนารถปลูกสร้างพระราชวังเป็นที่ประทับสำหรับพระพุทธเจ้าหลวงเวลาเสด็จประพาส

๖ แต่เดิมพลับพลาที่ประทับสำหรับพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาส ตั้งอยู่ที่โรงพักตำรวจภูธรเดี๋ยวนี้ แต่เป็นพลับพลาชั่วคราว ภายหลังเกิดเพลิงไหม้ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปสร้างใหม่ที่ยอดเขาสัตนารถ ซึ่งต่อมาเลยเรียกกันว่า "เขาวัง" แต่บัดนี้ก็ยังปรากฏอยู่ แต่ชำรุดทรุดโทรมมาก และมิได้ใช้เป็นที่ประทับอีกแล้ว

๗ นอกจากสิ่งสำคัญที่กล่าวแล้ว ท่านยังได้สร้างตึกสำหรับเป็นที่อยู่ที่พักอีกหลายหลัง ซึ่งต่อมาได้อาศัยใช้เป็นที่ทำการ และเป็นที่พักของข้าราชการ แต่แล้วได้ทรุดโทรมรื้อถอนลงเสียบ้าง เวลานี้ยังคงเหลือที่อาศัยใช้การได้อยู่ คือ เป็นที่พักผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี หลัง ๑ ที่พักอัยการมณฑลราชบุรี หลัง ๑ ที่พักสรรพากรมณฑลราชบุรี หลัง ๑ ที่พักเสมียนตรามณฑลราชบุรี หลัง ๑ ที่ทำการสุขาภิบาล หลัง ๑ กับโอสถสภาของสุขาภิบาล หลัง ๑ และยังมีกำแพงวังเดิมเหลือปรากฏอยู่ คือ ที่โรงพักตำรวจภูธรเดี๋ยวนี้

อาณาเขตต์ แล ภูมิประเทศ

ปรากฏ ว่า เมื่อได้เริ่ม จัดการ ปกครอง ท้องที่ ในชั้น ต้น คือ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ได้แบ่ง ท้องที่ เมืองราชบุรี ออก เปน ๕ อำเภอ ก่อน แล้ว ภายหลัง จึงได้ ตั้ง เพิ่ม เติม ขึ้น อีก ซึ่งในบัจจุบัน นี้ คง แบ่ง เปน ๗ อำเภอ กับ ๒ กิ่งอำเภอ คือ

อำเภอเมือง — ชั้น เดิม อำเภอ นี้ ตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ธรรมเสน เหนือ ที่ตั้ง เมือง เดี๋ยวนี้ ขึ้นไป ทาง ประมาณ ๓๕๐ เส้น ครั้งนั้น ยัง เรียกว่า แขวง และ มี พระรามบริรักษ์ เปน นาย แขวง ต่อ มา ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) จึงได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ จาก ตำบล ธรรมเสน มา ตั้ง ใน บริเวณ เมือง เดี๋ยวนี้ และ พระแสนท้องฟ้า (บ๋อง ยมคุปต์) ได้เปน นายอำเภอ แล้ว ได้ มี การ เปลี่ยน ตัว นายอำเภอ กัน เปน ลำดับ มา แต่ ที่ว่าการ อำเภอ คงได้ ตั้ง อยู่ ใน ตำบลใน เมือง นี้ เอง

อำเภอลาดบัวขาว — คือ อำเภอ ท่ามะกา เดี๋ยวนี้ อำเภอ นี้ได้ แยก เอา ท้องที่ จาก อำเภอ ท่าผา บ้าง (คือ อำเภอ บ้านโป่ง) กับ อำเภอ ธรรมเสน (คือ อำเภอเมือง) บ้าง ตั้งเปน อำเภอ ขึ้นที่ ตำบล ลาดบัวขาว จึงได้ นามว่า อำเภอ ลาดบัวขาว ตั้งอยู่ริม ฝั่งขวา ลำน้ำแม่กลอง เหนือ จาก ที่ ตั้ง เมือง ขึ้นไป ประมาณ ๑,๐๐๐ เส้น มี อาณาเขตต์ ติดต่อ กับ เมือง กาญจนบุรี ภายหลังได้ ย้าย ที่ว่าการไป ตั้ง ที่ ตำบล พงตึก เหนือ ที่เดิม ขึ้นไป อีก ประมาณ ๒๐๐ เส้น แล้ว เปลี่ยน นาม ว่า อำเภอ พระแท่น ถึง ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ จาก ตำบล พงตึก

ไป ตั้ง ที่ ตำบล ท่ามะกา ทาง ฝั่งซ้าย ลำน้ำ แม่กลอง เหนือ จาก ที่ เดิม ขึ้นไป อีก ๑๒๐ เส้น และ คง เรียก ว่า อำเภอ พระแท่น ต่อ มา จน พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงได้ เปลี่ยน นาม เป็น อำเภอ ท่ามะกา ตลอด มา จน ทุก วันนี้

อำเภอบ้านโป่ง — เดิม อำเภอ นี้เรียก ว่า อำเภอ ท่าผา เพราะ ตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ท่าผา ต่อ มา เมื่อ ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) จึงได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ ตำบล บ้าน โป่ง ริม ฝั่งซ้าย ลำน้ำ แม่กลอง ใต้ ที่เดิม ลงมา ประมาณ ๘๐ เส้น มี อาณาเขตร์ ทาง ทิศตวันออก ติดต่อ กับ เมือง นครปฐม ปรากฏ อยู่ จน ทุก วันนี้

อำเภอโพธาราม — เดิม เรียก ว่า อำเภอ เจ็ดเสมียน ต่อ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) จึงได้ ย้าย ขึ้นไป ตั้งที่ ตำบล โพธาราม ทาง ฝั่งซ้าย ลำน้ำ แม่กลอง เหนือ จาก ที่เดิม ขึ้นไป เป็น ระยะทาง ประมาณ ๒๐๐ เส้น และ คง ปรากฏ อยู่ จน ทุก วันนี้

อำเภอคลองแพงพวย—คือ อำเภอ ดำเนินสดวก เดี๋ยวนี้ ได้ ตั้งขึ้น เมื่อ ประมาณ ร. ศ. ๑๑๒ (พ. ศ. ๒๔๓๖) ตั้ง อยู่ ที่ ปาก คลอง แพงพวย ใต้ ที่ว่าการ เมือง เดี๋ยวนี้ ลงไป มี อาณาเขตร์ ติด ต่อ กับ จังหวัด สมุทสงคราม ครั้น ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) จึงได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ ไปตั้งใน คลองดำเนินสดวก ณที่บ้าน ศรีสุราษฎร์ ตำบลหลักหก แล้วถึง ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอไป ตั้ง ที่ ศาลา ห้าห้อง ตำบล ท่านัด ต่อ มา พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ข้าง วัด โชติทายการาม ตำบล ดำเนินสดวก ตลอด มา จน ทุก วันนี้

อำเภอปากช่อง — เดิม อำเภอนี้เรียก ว่า อำเภอท่านัด วัดประดู่ ได้ตั้งขึ้น เมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) มีอาณาเขตต์ติดต่อ กับ จังหวัดสมุทสงคราม ถึง ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ได้ย้าย ที่ว่าการไป ตั้งที่ตำบล วัดเพลง แลเปลี่ยน นามว่า อำเภอ แม่น้ำอ้อม ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้โอนอำเภอนี้ไปขึ้นแก่ จังหวัดสมุทสงคราม แต่พอรุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้มีการ แบ่งปันตำบล ท้องที่ ใน ระหว่าง จังหวัด ราชบุรี จังหวัดสมุทสงคราม แล จังหวัดเพ็ชร์บุรี อำเภอนี้จึง กลับโอน มาขึ้น จังหวัดราชบุรี อีก ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้ย้าย ที่ว่าการ อำเภอมา ตั้งที่ ตำบลปากช่อง ริม ทาง รถไฟหลวง สายใต้ เรียก ว่า อำเภอ ปากช่อง ส่วนที่อำเภอ แม่น้ำอ้อม เดิม คง ยุบ ลง เปน กิ่งอำเภอ เรียก ว่า กิ่งวัดเพลง ดัง ปรากฏ อยู่ทุก วันนี้

อำเภอหัวโพ — ได้ตั้งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยโอน ตำบล ต่าง ๆ จาก อำเภอ ดำเนินสดวก อำเภอโพธาราม และ อำเภอ บ้านโป่ง มา รวมตั้งขึ้นเปน อีก อำเภอ ๑ ชั้น เดิม เรียก ว่า อำเภอ ดำพระยา เพราะมีลำน้ำ เก่าชื่อ ว่า ลำพระยา เปน หลัก สำคัญ ต่อ มา พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงได้เปลี่ยน นาม เรียก ว่า อำเภอ หัวโพ เพราะที่ว่าการ อำเภอได้ตั้ง อยู่ใน ตำบลนั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ย้าย ที่ว่าการ อำเภอมาตั้ง เปน ถาวร ที่ ตำบล บางแพใต้ อีก ครั้ง ๑ ปรากฏ อยู่จน ทุก วันนี้

ใน บัดนี้ อาณาเขตต์จังหวัด ราชบุรี คง มี คือ ทิศเหนือ ต่อ กับจังหวัดกาญจนบุรี ในเขตต์อำเภอท่ามะกา ทิศตวันตก ต่อกับเขตต์พม่า

ใน ท้องที่ อำเภอ เมือง ราชบุรี และ ต่อ กับ เขตต์ จังหวัด เพ็ชร์บุรี ใน เขตต์ อำเภอ ปากช่อ ทิศ ใต้ ต่อ กับ จังหวัด เพ็ชร์บุรี ใน เขตต์ อำเภอ ปากช่อ แล ต่อกับ จังหวัด สมุทสงคราม ใน เขตต์ อำเภอ ปากช่อ แล อำเภอ ดำเนินสดวก ทิศ ตวัน ออก ต่อ กับ จังหวัด สมุทสาคร ใน เขตต์ อำเภอ ดำเนินสดวก ต่อ กับ จังหวัด นครปฐม ใน เขตต์ อำเภอ ดำเนินสดวก อำเภอ หัวโพ และ อำเภอ บ้านโป่ง รวม เนื้อ ที่ ใน อาณา เขตต์ จังหวัด ราชบุรี ประมาณ ๕,๐๐๐ ตารางกิโลเม็ตร์ หรือ ๓,๑๒๕,๐๐๐ ไร่

ภูมิประเทศ ของ จังหวัด ราชบุรี ใน ตอน ทิศเหนือ รอบ นอก และ ทิศตวันตก ที่ ต่อ กับ เขตต์ พม่า เปน ป่าไม้ ใหญ่ และ ภูเขา สูง ซึ่ง เปน ที่ กัน เขตต์ แดน ระหว่างไทย กับ พม่า ทิศ ตวันออก แล ทิศเหนือ รอบ ใน เปน ที่ ราบ เพาะ ปลูก ข้าว และไร่ พรรณไม้ ต่าง ๆ ทิศ ใต้ เปน ทุ่ง ดุ่ม ราบ เปน ที่ ทำสวน และ นา โดย ตลอด

สรุป กล่าวได้ ว่า จังหวัด ราชบุรี มี อาณาเขตต์ ท้องที่ กว้าง ขวาง และ ติด ต่อ กับ จังหวัด ที่ สำคัญ ตลอด จน อาณา เขตต์ ของ ต่าง ประเทศ และ ภูมิประเทศ ก็ มี พร้อม ทั้ง ป่า เขา และ ทุ่ง ท่า พื้นที่ จึง อำนวย ผล แก่ การ ทำมา หา เลี้ยง ชีพ ของ พลเมืองได้ มาก การ หา เลี้ยง ชีพ ของ ราษฎร จึง มี ทั้ง การ ทำนา ทำไร่ ที่ เปน สำคัญ ตลอด จน การ ทำ ป่าไม้ และ แร่ ธาตุโลหะ ต่าง ซึ่ง มี อยู่ ใน ท้องที่ พร้อม บริบูรณ์ ประกอบ ทั้ง ทาง คมนาคม ก็ สดวก โดย มี ทาง รถไฟ ติดต่อไป มา ถึง กันได้ หลาย อำเภอ ตลอด ถึง กรุงเทพ พระมหานคร และ จังหวัด ต่าง ๆ ใน ที่ ไม่ มี ทาง

รถไฟ ก็มีถนนหลวงสำหรับรถทุกชนิดไปมาได้ มีรถสำหรับรับส่งคนโดยสารไปมาถึงกันได้สดวก ทั้งมีแม่น้ำลำคลองติดต่อไปมาถึงกันได้ทั้งจังหวัด และมีเรือเมล์สำหรับรับส่งคนโดยสารเดินประจำอยู่เปนนิตย์

ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง

แต่เดิมมาการเรียกชานามผู้ว่าราชการเมืองต่าง ๆ ใช้เรียกกันตามนามเมือง เพราะมีราชทินนามตามชื่อเมืองนั้นอย่างหนึ่ง และเปนการนิยมเรียกใช้กันเช่นนั้นอย่างหนึ่ง ต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้เปลี่ยนราชทินนามเจ้าเมืองเปนชื่อต่าง ๆ กันดังปรากฏตามทำเนียบในกฎหมาย ๒ เล่มนั้น แม้กระนั้นในตอนรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ยังได้ทรงตั้งราชทินนามเจ้าเมืองต่าง ๆ ตามนามของเมือง เช่นเดียวกับในรัชสมัยแห่งกรุงศรีอยุธยาเปนราชธานี และการพระราชทานบรรดาศักดิ์และตั้งตำแหน่งในครั้งกระนั้น มิได้มีประกาศเปนหลักฐานละเอียดถ้วนถี่เช่นทุกวันนี้ จึงเปนการสุดที่จะทราบและเรียงลำดับความเปนมาให้ถูกถ้วนได้ตลอดจนนามเดิมของท่านเหล่านั้น

สำหรับผู้ที่เปนเจ้าเมืองราชบุรี คงมีหลักฐานพอสอบสวนได้เพียงยุคตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ลงมา ดังปรากฏตามลำดับต่อไปนี้

๑ เมื่อจุลศักราช ๑๑๔๔ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ

ปราบดาภิเศกแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯประดิษฐานพระราชวงศ์ และ ทรง ตั้ง ข้า ราช การ ที่ ได้ มี ความ ดี ความ ชอบ ให้ มี ถานันดรศักดิ์ ต่าง ๆ กัน และใน ครั้งนี้ ได้ ทรง พระกรุณา โปรด เกล้า ฯ เลื่อน ให้ พระยา ราชบุรี (เส็ม วงศ์า โรจน์) ขึ้น เป็น เจ้าพระยา ราชบุรี ตำแหน่ง ผู้ ว่า ราชการ เมือง ราชบุรี (ท่าน ผู้ นี้ เมื่อ ครั้ง ปลาย รัชกาล กรุง เก่า เป็น ที่ พระแม่กลอง ตำแหน่ง เจ้าเมือง สมุทสงคราม (แม่กลอง) ครั้น ถึง รัชกาล กรุงธนบุรี ได้ เป็น ผู้ ว่าราชการ เมืองราชบุรี จึงได้ เป็น ที่ พระยา ราชบุรี โดย มี ความ ชอบ ใน งาน พระราช สงคราม มาก และเป็น ต้นตระกูล แห่ง สกุล "วงศ์า โรจน์" ซึ่ง ปรากฏ อยู่ ใน ทุก วันนี้ ทั้ง เป็น เชื้อ สาย สาขา ๑ ของ ราชนิกูล บางช้าง เพราะ ท่าน เป็น บุตร์ ของ ท่านยาย เดื่อ และ ท่านตา ขุนแก้ว ซึ่ง ท่านยาย เดื่อ เป็น ธิดา ท่านยาย เจ้าเมือง และ ธิดา ท่านยาย เจ้าเมือง เป็น พี่นาง สมเด็จ พระรูปศิริ โสภาคย์ มหานาคนารี ซึ่ง เป็น พระชนนี สมเด็จ พระอมรินทราพระบรมราชินี)

๒ ปรากฏ ต่อ มาใน รัชกาล แห่ง สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒ สมเด็จ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่า เมื่อได้ เสด็จ เถลิง ถวัลย์ ราชสมบัติ แล้ว ก็ได้ ทรงพระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ประดิษฐาน พระบรมวงศานุวงศ์ และทรง ตั้งแต่ง ข้าราชการ ผู้ มี ความดี ความชอบ ดังเช่น ครั้ง รัชกาล ที่ ๑ และใน ครั้งนี้ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯตั้งให้พระยาราชบุรี (แสง วงศ์า โรจน์) เป็น เจ้าพระยา วงศาสุรศักดิ์ ที่ สมุหพระกระลาโหม ซึ่ง เป็น ตำดับ เจ้าเมือง ราชบุรี คนที่ ๒ ที่ได้ รับ ถานันดรศักดิ์ เป็น เจ้าพระยา (ท่านเจ้า

พระยา วงศาสุรศักดิ์ (แสง วงศาโรจน์) ผู้นี้ เปน บุตร์ ท่านเจ้าพระยาราชบุรี (เสม วงศาโรจน์) และ มารดา ชื่อ ท่านอิน ก่อน ที่ จะ มา เปน เจ้าเมือง ราชบุรี ได้ เปน เจ้าเมือง สมุทสงคราม อยู่ ก่อน และ มี นาม บรรดาศักดิ์ ว่า พระยาแม่กลอง ตามนามเมือง แล ท่านได้ ถึงอสัญกรรม ใน รัชกาล ที่ ๒ นั้น เอง)

๓ เมื่อได้ ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ท่าน เจ้าพระยาวงศาสุรศักดิ์ (แสง วงศาโรจน์) ไป ดำรงค์ ตำแหน่ง สมุหพระกระลาโหม แล้ว ก็ได้ ทรง ตั้งให้ท่าน (เนียม วงศาโรจน์) ซึ่ง เปน น้อง ของ ท่านเจ้าพระยาวงศา นั้น เปน พระยา ราชบุรี ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี นับ เปน เจ้าเมือง คน ที่ ๓

๔ ต่อ มา ใน รัชกาล ที่ ๓ ได้ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ ท่าน (กลั่น วงศาโรจน์) ซึ่ง เปน บุตร์ ท่าน เจ้า พระยา วงศาสุรศักดิ์ (แสง วงศาโรจน์) เปน พระยาราชบุรี ผู้ว่าราชการ เมืองราชบุรี แทน พระยา ราชบุรี (เนียม วงศาโรจน์) ซึ่ง คง ถึง อนิจกรรม ลง แล้ว และ ท่าน ผู้นี้ ได้ รับ ราชการ ไป จน ถึง รัชกาล ที่ ๔ และใน ชั้น นี้ ปรากฏ ว่า ได้ เปลี่ยน นาม บรรดาศักดิ์ ผู้ว่า ราชการ เมือง ราชบุรี เปน ที่ พระยาอัมรินทรฦๅไชย

๕ ต่อ มา เมื่อ พระยา อัมรินทรฦๅไชย (กลั่น วงศาโรจน์) จะได้ ถึง แก่กรรม หรือ ปลด จาก ราชการ แล้ว จึงได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ พระยา ราชบุรี (กุ้ง วงศาโรจน์) ซึ่ง เปน บุตร์ ท่าน พระยา อัมรินทรฦๅไชย

(กลั่น วงศ์โรจน์) เป็นผู้ว่าราชการเมืองราชบุรีแทน และคงมีนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาอัมรินทรฦๅไชย

๖ ต่อมา พระยาอัมรินทรฦๅไชย (กุ้ง วงศ์โรจน์) เกิดเป็นโรคตามืดปลดจากราชการแล้ว จึงได้โปรดเกล้าฯให้พระสุนทรบริรักษ์ (นิ่ม วงศ์โรจน์) ผู้บุตรชายขึ้นเป็นผู้ว่าราชการเมืองแทนบิดา และเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอัมรินทรฦๅไชย ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ มีความชรามาก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯยกขึ้นเป็นตำแหน่งจางวาง และพระราชทานเปลี่ยนนามบรรดาศักดิ์เป็น พระยาภักดีนฤบดินทร์

นับเป็นที่สุดแห่งสกุลวงศ์โรจน์ที่ได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญเพียงเท่านี้ ต่อมาผู้ที่สืบสกุลวงศ์โรจน์ก็ได้รับราชการเพียงตำแหน่งปลัดเมือง และนายอำเภอ คือ พระภักดีดินแดน (พลอย วงศ์โรจน์) เป็นปลัดเมืองมณฑลราชบุรีคน ๑ และได้ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ ๕ แล้ว พระยาวงศ์โรจน์ (กลม วงศ์โรจน์) บุตรพระภักดีดินแดน (พลอย) อีกคนหนึ่ง ได้รับราชการตำแหน่งนายอำเภอหลายอำเภอในมณฑลราชบุรี จนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยา และถึงแก่กรรมในรัชกาลปัจจุบันนี้ ในเวลานี้คงมีผู้สืบสกุลวงศ์โรจน์ที่ได้รับราชการอยู่ก็ฉะเพาะแต่ตำแหน่งต่ำๆ และมีอยู่น้อยคน

๗ เมื่อได้โปรดเกล้าฯให้พระยาภักดีนฤบดินทร์ (นิ่ม วงศ์โรจน์) เป็นตำแหน่งจางวางแล้ว ในพ.ศ. ๒๔๔๐ นั้น ก็ได้ทรงตั้งให้พระยา

เพ็ชร์พิไสยศริ์สวัสดิ์ (เทียน บุนนาค) บุตร์เจ้าพระยา สุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ผู้รั้ง ผู้ว่าราชการ ตำแหน่ง เมืองเพ็ชร์บุรี มา เป็น ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี แทน และ เปลี่ยน นาม บรรดาศักดิ์ เป็น พระยาอัมรินทรฦาไชย

๘ ครั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยา อัมรินทรฦาไชย (เทียน บุนนาค) ได้ย้าย กลับไป เป็น ผู้ว่าราชการ เมืองเพ็ชร์บุรี และ เปลี่ยน นาม บรรดาศักดิ์ เป็น พระยา สุรินทร์ฦาไชย (เวลานี้ ถึง แก่กรรม แล้ว) แล้วได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ พระจินดารักษ์ (นุด มหานิรานนท์) ซึ่ง ออก มา เป็น ข้าหลวงคลัง มณฑล ราชบุรี ตั้งแต่ เริ่ม จัดการ ปกครอง มี ข้าหลวง เทศาภิบาล เลื่อน ขึ้น เป็น ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี

๙ พ.ศ. ๒๓๔๒ พระจินดารักษ์ (นุด มหานิรานนท์) ได้ย้ายไป เป็น ผู้ว่าราชการ เมืองกาญจนบุรี และ เลื่อน บรรดาศักดิ์ขึ้น เป็น พระยา ประสิทธิ์สงคราม (เวลานี้ ถึงแก่กรรม แล้ว) จึงได้ ทรง พระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ พระยา วิเศษไชยชาญ (จำรัส รัตนกุล) ผู้ว่าราชการ เมือง อ่างทอง มา เป็น ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี แทน และ เปลี่ยน นาม บรรดาศักดิ์ เป็น พระยา อัมรินทร์ฦาไชย

๑๐ ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๕ เจ้าพระยา สุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) ข้าหลวง เทศาภิบาล มณฑล ราชบุรี มี ความ ชรา กราบ ถวาย บังคม ลา จาก น่าที่ ราชการ และ ทรง พระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ เลื่อน พระยา อัมรินทร์ฦาไชย (จำรัส รัตนกุล) (ถึง แก่ กรรม แล้ว) ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี ขึ้น เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล มณฑล ราชบุรี จึงได้ ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ย้าย พระสัจจาภิรมย์ (ชุ่ม อรรถจินดา) ข้าหลวงรักษา พระยัการ มณฑล กรุงเก่า มา เป็น ผู้ว่าราชการ เมือง ราชบุรี

แต่ มา ถึง สมัย นี้ ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ เมือง ที่ ตั้ง มณฑล นั้นได้เปลี่ยน นาม เรียก ว่า ปลัดเทศา โดยความ มุ่งหมาย ของ ทาง ราชการ หวังให้เป็น ผู้ช่วย ผู้แทน ข้าหลวง เทศาภิบาล ด้วย

๑๑ พ. ศ. ๒๔๔๘ ได้ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ย้าย พระสัจจาภิรมย์ (ชุ่ม อรรถจินดา) (เวลา นี้ เป็น พระยา อรรถการยบดี ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ข้าหลวงพิเศษ) ไปเป็น ปลัดเทศามณฑลกรุงเก่าแล้วได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ เลื่อน หม่อมเจ้า สฤษดิเดช ข้าหลวง มหาดไทย มณฑล ราชบุรี ขึ้น เป็น ปลัดเทศา ราชบุรี

๑๒ พ.ศ. ๒๔๕๓ ทาง ราชการได้ ย้าย หม่อมเจ้าสฤษดิเดช (เวลานั้น เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี) ไปรับราชการ ในกระทรวงมหาดไทย และ ได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ พระยา ประชากิจกรจักร์ (ทับ มหาเปารยะ) ปลัด มณฑล ประจำ จังหวัด ชุมพร มา เป็น ปลัดเทศา ราชบุรี แทน

๑๓ พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรด เกล้า ฯ ให้ พระยาประชากิจกรจักร์ (ทับ มหาเปารยะ) (เวลานี้ เป็น ผู้ว่าราชการ จังหวัดพังงา) ย้ายไปเป็น ผู้ว่าราชการเมือง นครศรีธรรมราช และ ย้าย พระยาศิริธรรมบริรักษ์ (เย็น สุวรรณบัทม) ผู้ว่าราชการ เมือง นครศรีธรรมราช มาเป็น ปลัดเทศา ราชบุรี แทน

ครั้น ถึง พ. ศ. ๒๔๕๗ ระเบียบ การ ปกครอง มณฑล ได้ กลับ ตั้ง ตำแหน่ง เจ้าเมืองใน เมือง ที่ ตั้ง มณฑล ขึ้น อีก โดยให้ เปลี่ยน นาม

ปลัดเทศา เดิม เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด และ เลื่อน ถานะ ข้าหลวง มหาดไทย ขึ้น เปน ปลัดมณฑล ใหม่ เมื่อได้ แยก การ ปกครอง เมือง ซึ่ง ตั้ง มณฑล ออก เปน ส่วน หนึ่ง เช่น นี้ แล้ว พระยา ศิริธรรมบริรักษ์ (เย็น สุวรรณบัทม) จึงเปน ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ จังหวัดราชบุรี ต่อไป

๑๔ พ. ศ. ๒๔๕๘ ได้ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ย้าย มหาอำมาตย์ตรี พระยา ศิริธรรมบริรักษ์ (เย็น สุวรรณบัทม) ไป เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ อยู่ จน ทุก วันนี้ และ ย้าย พระวิชิต สงคราม (สรวง ศรีเพ็ญ) ผู้ว่าราชการ จังหวัด ฉะเชิงเทรา มา เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัดราชบุรี และ ภายหลัง เลื่อนขึ้น เปน พระยาสัจจาภิรมย์

๑๕ พ. ศ. ๒๔๖๑ โปรด เกล้า ฯ ให้ย้าย อำมาตย์ เอก พระยา สัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ) ไป เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด อุไทยธานี (เวลา นี้ เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด ชลบุรี) แล้ว ย้าย พระศรีมหาเกษตร์ (ชวน สมุทรานนท์) ปลัดจังหวัด ปราจิณบุรี มา เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด ราชบุรี

๑๖ พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯ ให้ย้าย อำมาตย์ โท พระศรีมหาเกษตร์ (ชวน สมุทรานนท์) ไป เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด สุราษฎร์ธานี และ ย้าย พระยา วิชิตภักดี (รอด สาริมาน) ผู้ว่าราชการ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มา เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด ราชบุรี แทน

๑๗ พ.ศ. ๒๔๖๖ โปรดเกล้าฯ ให้ย้าย อำมาตย์ โท พระยาวิชิตภักดี (รอด สาริมาน) ไป เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด สมุทสงคราม และให้

พระยาสมุทศักดารักษ์ (เจิม วิเศษรัตน์) ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทสงคราม มา เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด ราชบุรี

๑๘ พ. ศ. ๒๔๖๗ โปรด เกล้า ฯ ให้ย้าย อำมาตย์โท พระยาสมุทศักดารักษ์ (เจิม วิเศษรัตน์) ไปเปนผู้ว่าราชการจังหวัดประทุมธานี และให้อำมาตย์เอก พระยา สุนทรพิพิธ (เชย มัฆวิบูลย์) ผู้ว่าราชการจังหวัด นครสวรรค์ มา เปน ผู้ว่า ราชการ จังหวัด ราชบุรี ตลอด มา จน ถึง เวลา ทำ สมุด นี้

ศิริรวม ผู้ว่าราชการ จังหวัด ราชบุรี ที่ มี มา แล้ว นับ แต่ รัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๑ จน ถึง ปัจจุบัน นี้ รวม ๑๘ คน

NATIONAL LIBRARY

จังหวัดเพชรบุรี[1]

ตำนาน เมือง

จังหวัด เพชร บุรี ตั้ง ขึ้น แต่ ครั้ง ใด ไม่ ทราบ แน่ นอน การ ตั้ง นคร เพชร บุรี ยุค นี้ กล่าว กัน ว่า แรก เริ่ม เดิม ที ตั้ง อยู่ ที่ ระหว่าง เขา มหา สวรรค์ ซึ่ง ชาว เรา เรียก ว่า เขา มหาสวรรค์ (เขาวัง เดี่ยว นี้) และ เขา บรรได อิฐ ภาย หลัง ย้าย เมือง มา ตั้ง ฝั่ง ตวัน ออก ของ แม่น้ำ นคร เมืองยุคนี้ อยู่ ด้าน ตวัน ออกเฉียงใต้ ห่าง เมืองนี้ ออกไป มาก มี หลักฐาน ยัง คง อยู่ เดี่ยว นี้ คือ บ้าน นา หัววัง แห่งหนึ่ง แต่ ท้ายวัง จะ จดเพียงไหน สืบไม่ ทราบ และ ยัง มี บ้าน สพาน ช้าง อีก แห่ง หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ทาง ตวัน ออก เฉียงใต้ ของ ที่ ว่า ราชการ จังหวัด เดี่ยว นี้ เป็น ที่แสดง ว่า สพานนั้น ข้าม ลำ แม่ น้ำ อีก แห่ง หนึ่ง ซึ่ง เป็น ทาง เข้า เมือง และ ยังมี วัด อีก วัด หนึ่ง เรียก ว่า วัด แรก ตั้ง อยู่ ฝั่ง คลอง แม่ น้ำ วัดเกาะ น่า จะเป็นวัด กลาง เมือง ก็ เป็น ได้ จะ เป็น แรก สร้าง เมือง แรก มี วัด ใน เมือง หรือ เป็น วัด สำหรับ ตั้ง พระราช พิธี แรก นา ก็ แล้วแต่ จะ มี พยาน เมือง ครั้งที่ ๒ นี้ ต้อง ถือ เอา วัด เป็น หลัก คือ ธรรมดา บ้าน เมือง เมื่อ เจริญ รุ่งเรือง แล้ว มัก สร้าง วัด ขึ้น เพื่อ บำเพ็ญ บุญกุศล เพราะ ฉนั้น จึง มี วัด ตั้ง แต่ วัดเกาะ วัดจันทร์ วัดเกษ วัดกก วัดเถา ฯ ล ฯ เป็น ลำดับ ตั้ง เรียง ตาม ถนนไป หลาย วัด ทำนอง อย่าง เดียว กับ วัด ฝั่ง ตวัน ตก นั้น

การ ตั้งเมือง ยุคที่ ๓ จะกล่าว ว่า ถ้า น้ำ ทาง สพาน ช้างแห้งไป หรือ ลำ น้ำใน เมือง แห้ง ขาด คราว ฤดู ก็ ตาม หรือไชยภูมิ ต้อง จำ เป็น ต้อง

เปลี่ยน แปลงไป ก็ ตาม ครั้ง ที่ ๓ นี้ คือ มี กำแพง ตั้งแต่ ประตู เมือง ด้าน ใต้ ที่ เรียก ว่า ศาลเจ้า ประตู เมือง เลี้ยว นี้ ยื่นไป ทาง วัด บ้อม ซึ่ง มี บ้อม อยู่ ตรง กัน จะ เป็น วัด ภาย หลัง หรือ เก่า ก็ไม่ ทราบ แล้ว วก ลง ทาง ด้าน ตวัน ออก ยื่น ตรงไป แถบ วัดไตร โลกย์ ย่าน กำแพง มี ประตู หนึ่ง เรียก ว่า ประตู บางจาน ซึ่ง เป็น หน ทางไป บ้าน บาง จาน แล้ว โอบ มา ทาง ด้าน เหนือ ตก คลอง กระแชง มี ประตู เรียก ว่า ประตู คลอง กระแชง หอ คอย หอ รบ ทั้ง สอง ใน พระราช พงษาวดาร ครั้ง เขมร ยก ทัพ ข้าม ทะเล มา ติดเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๕ (ทำนองเมือง ครั้ง นั้น ที่ จะข้าม แม่น้ำ ๆ แล่น กลาง จึง ชื่อ คลอง กระแชง) ตาม จริง ตัวเมือง กว้าง ยาว อยู่มาก แต่ จะ มี ประตู บ้อม มาก น้อย เท่า ใดไม่ ทราบ แน่ นอน

จังหวัด เพชร์ บุรี ยุค ท้าย นี้ ยัง มี เค้า กำแพงเมือง เป็น พยานอยู่ คะเนได้ ว่า เมือง เป็น รูป ๔ เหลี่ยม ซึ่ง ปรากฏ กำแพง ด้าน ตวัน ออกยาว แต่ ทิศ เหนือไป ทาง ทิศ ใต้ คะเน ว่า ราว สัก ๕๐ เส้น จาก ตวันตก มาจด คลอง กระแชง กำแพง ทาง ตวัน ตก ยาวไป จด กำแพง ทิศ ใต้ ซึ่งเรียก ว่า ประตู เมืองใน ทุก วัน นี้ ยื่นไป จด ด้าน ตวัน ออก ทาง วัด บ้อม คลอง วัดเกาะ อยู่ ทิศ ใต้ ของ กำแพง ต้อง เป็น คูเมือง กำแพง ด้านใต้ ไป ต่อกับ คูเมือง ทาง กำแพง ด้าน ตวัน ออก แล้ว เลี้ยบ ทาง กำแพง มา ทาง น่าวัด ใหญ่ไป จด คลอง กระแชง ตรง นี้ ถ้า จะ คะเนให้ เท่า กัน กับ ตวัน ออก ระยะ ๕๐ เส้น ก็ ต้อง ข้าม ฟาก ถึง วัด ชีส่อินทร์ไป วัด แก่น เหล็ก วัด ยาง แล้ว จึง วก ลง ท่า ช่อง เมือง ก็ ต้อง ล้อม แม่ น้ำ แม่ น้ำ นี้ จะ นับ ว่าเป็น

คูเมือง ด้าน ตวัน ตก ยังไม่ได้ คูเมือง จะต้อง ยาว ออกไป วัด แก่นเหล็ก เรือง คูเมือง นี้ ผู้เฒ่าได้ กล่าว ถึง คูบ้อม และ หอ รบ ประตู เมือง จะ เปน ยุคแรก หรือ ยุค ท้าย อาจ จะ เคลื่อบไปก็ได้ ตัว เมือง ถ้าเปน รูป สี่เหลี่ยม จะต้องมี ประตูใหญ่ ๔ ประตู ตามแบบ โบราณ ประตู บางจาน ด้านกำแพง ตวัน ออก อยู่ย่าน กลาง ซึ่ง ยัง มี เค้า ปรากฏ อยู่เดี๋ยว นี้ ประตู คลอง กระแชง ก็ จะต้อง กั้น อยู่กลาง กำแพง (ปรากฏ ตาม พงษาวดาร ว่าเขมร ยก เข้า ตี ตาม รูป กำแพง เมืองไม่ได้ เพราะ อยู่ย่าน กลาง กำแพง เรียก ว่า ประตู คลองกระแชง ตั้ง อยู่ฝั่งฟาก แม่น้ำ ตวันตก) ซึ่งเรียกว่า คลอง กระแชง ทุก วัน นี้ ประตู ด้าน เหนือ นั้นไม่ได้ เค้า ว่า ตั้ง อยู่ที่ ไหน ระยะ เท่าใด แต่ ประตู ด้าน ใต้ นั้นตั้ง อยู่ ศาลเจ้า หลักเมือง ด้าน ท่าช่อง ซึ่ง เรียก ว่า ประตู เมือง ทุก วัน นี้ ก็ ห่าง ระยะ ตาม ยาว กำแพงไป จด ด้าน ตวัน ออก ดู ลักษณ ประตู เมือง จะไม่ใช่ มี แต่ ๔ ประตู คง จะ เปน ๘ ประตู จึง จะ สม กับ รูป ประตู ทุก วัน นี้

แต่ ตาม ทาง สันนิษฐาน กำแพง เมืองเพ็ชร์บุรี คงไม่ ข้ามแม่น้ำเปน แน่ นอน ถ้า ข้าม แม่น้ำ ต้น โพ ประตู เมือง เดี๋ยว นี้ คง จะ อยู่ ที่ นั่นไม่ ได้ ตาม ความ เข้าใจ กำแพง เมือง ที่ ยืน มา ตาม ทาง ทิศ ตวัน ออก คง จะจด แม่น้ำ ทิศ ตวัน ตก เคียง บ้าน พระยา สุรพันธ์ (เทียน บุนนาค) เดี๋ยว นี้ แล้ว หัก ตรงไป ทาง ศาลเจ้า ประตู เมือง ที่ มี ต่น โพธิ์ อยู่เดี๋ยว นี้ ตรงไป ทิศใต้ จน ถึง ศาลเจ้า น่า วัดเกาะ แล้ว หัก ตรงไป ทาง ทิศ ตวัน ออก ถึง วัด บ้อม ซึ่ง มี มูลดิน เค้า บ้อม อยู่ จน ทุก วัน นี้ วัดเกาะ เดิม น่า จะ

เปน เกาะ อยู่ ที่ นั้น ที่ ตรง ด้าน เหนือ ของ วัด ที่ มี ถาน อยู่ เดี๋ยว นี้ ก็มราง ปรากฏ คล้าย คลอง เก้า ถ้า จะ สันนิษถาน ก็ คง จะออก ที่ วัดบ้อม ทะลุ ออก คลอง วัดเกาะ ที่ ปรากฏ อยู่ เดี๋ยว นี้ ตาม พงษาวดาร ที่ กล่าว ว่า เขมร ตี เมือง เพ็ชร์ บุรี ตี หัก เข้า ทาง กำแพง ด้าน คลอง กระแชง นั้น คงตี ที่ ตรง บ้าน พระยา สุรพันธ์ (เทียน บุนนาค) ยัง เรียก ว่า บ้าน กำแพง หัก อยู่ จน ทุก วัน นี้

อาณาเขตต์

อาณาเขตต์ ของ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี เวลา นี้ ทิศเหนือ จด เขตต์ แดน จังหวัด ราชบุรี และ จังหวัด สมุท สงคราม ทิศใต้ จด เขตต์แดน จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ทิศ ตวัน ออก จด ฝั่ง ทะเล ทิศ ตวัน ตก จด เขตต์ แดน จังหวัด มะริด ฝ่าย อังกฤษ แบ่ง การ ปกครอง ท้อง ที่ มี ๖ อำเภอ คือ ๑ อำเภอ เมือง เพ็ชร์ บุรี ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ที่น่า ศาลาน่า ทำเนียบ ตำบล คลองกระแชง ๒ อำเภอ บ้านแหลม ตั้ง ที่ว่าการ อำเภอ บ้าน ขุนศรีนคร ตำบล บ้านแหลม ๓ อำเภอ นายาง ตั้ง ที่ว่าการ อำเภอ ที่ศาลา หมู่ บ้าน นายาง ตำบล นายาง ๔ อำเภอ หัว สพาน ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ที่ ตอน มะตูม ตำบล หัวสพาน ๕ อำเภอ ปราณบุรี ตั้ง ที่ว่าการอำเภอ ที่บ้าน พะเนียด ตำบล เมือง เก่า ประจวบ คีรีขันธ์ ๖ อำเภอ ประจวบ คีรีขันธ์ ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ บ้านเกาะหลัก จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ตั้ง แต่ เดือน ตุลาคม รัตน โกสินทร์ ศก ๑๑๗ เปน ลำดับมา ใน ระหว่าง รัตน โกสินทร์ ศก ๑๑๓—๑๑๕ ถึง ๑๑๖ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี ได้ แบ่ง การ ปกครอง แยก ออก

เป็น ๓ อำเภอ ฝั่ง ตวัน ออก ลำน้ำ เพ็ชร์ บุรี เรียก ว่า อำเภอ ชุน ชำนาญ ฝั่ง ตวัน ตก แบ่ง เป็น ๒ ภาค ๆ หนึ่ง เรียก ว่า อำเภอ หลวง พรมสาร ภาค ใต้ อำเภอ หลวง ศรีทพย์ภิบาล ทั้ง ๓ อำเภอ นี้ไม่ มีสถาน ที่ทำการ เมื่อ ผู้ใด มี กิจอย่าง ใดก็ให้ ไป หาผู้ ปกครอง ที่บ้าน และได้ ยกเมืองประจวบ คีรีขันธ์ จังหวัด ปราณบุรี มาอยู่ ใน ความ ปกครอง ของ จังหวัด เพ็ชร์บุรี ด้วย รวม ๕ อำเภอ และใช้ คำนำ นาม ว่า ผู้ว่า ราชการ อำเภอ เมือง ปราณบุรี เมือง ประจวบ คีรีขันธ์

ต่อ มาได้ มี การ เปลี่ยนแปลง คือ

๑ อำเภอ เมือง เพ็ชร์ บุรี ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ริม ถนน ราช วิถี ตำบล คลอง กระแชง จังหวัด เพ็ชร์ บุรี แต่ รัตน โกสินทร์ ศก ๑๒๒ และ เปลี่ยน นาม อำเภอ ว่า อำเภอ คลอง กระแชง จน ทุก วัน นี้

๒ อำเภอบ้านแหลม เมื่อ รัตน โกสินทร์ ศก ๑๑๙ ยุบ ชั่วคราว ครั้น รัตน โกสินทร์ ศก ๑๒๒ ได้ ตั้ง ขึ้น อีก ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ใน เขตต์ วัดนอก ต้นสน ตำบล บ้านแหลม เรียกว่า อำเภอ บ้านแหลม มา จน ทุก วัน นี้

๓ อำเภอ นายาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ ยก ที่ ว่าการ อำเภอ มาตั้ง ที่ บ้าน หนองจอก ตำบล หนองจอก จังหวัด เพ็ชร์ บุรี เปลี่ยน นาม ว่า อำเภอ หนอง จอก จน ทุก วันนี้

๔ อำเภอ หัวสพาน เมื่อ รัตน โกสินทร์ ศก ๑๑๙ ได้ ย้าย ที่ ว่าการ อำเภอไป ตั้งริม เขาย้อย เรียกนาม ว่าอำเภอ เขาย้อย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ ย้าย ที่ ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ บ้านน้อย ตำบล ห้วยหลวง แต่ คงเรียก อำเภอ เขา ย้อย จน ทุก วันนี้

๕ อำเภอ ปราณบุรี จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ เมื่อ รัตนโกสินทร์ ศกใด จำไม่ ได้ ได้ ย้าย ที่ ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ ทำ เนียบ ปาก คลอง ปราณบุรี ตำบล ปากคลอง ปราณ เรียก ว่า อำเภอ ปราณบุรี ส่วน อำเภอ ประจวบ คีรีขันธ์ ไม่ มี การ ย้าย ถอน แตะ เปลี่ยน นาม อย่าง ไร ครั้น รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๖ ยก อำเภอ ปราณบุรี อำเภอ ประจวบ คีรีขันธ์ ขึ้นเป็น จังหวัด เรียกว่า จังหวัด ปราณบุรี ขาด จาก ความ ปกครอง ของ จังหวัด เพชรบุรี จน ทุก วัน นี้ กับ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๙ ได้ จัดตั้ง อำเภอ ขึ้น ใน จังหวัด เพชร บุรี อีก อำเภอ หนึ่ง ตั้งที่ ว่าการ อำเภอ ที่ บ้าน วังใคร้ เรียก ว่า อำเภอ แม่ ประจัน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ ย้าย ที่ ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ บ้าน ท่าเหว อำเภอ ยางหย่อง เรียก ว่า อำเภอ ยางหย่อง พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ ย้าย ที่ว่า การ อำเภอ ยางหย่องไป ตั้ง ที่บ้าน ท่ายาง ตำบล ระหารบอน เรียก ว่า อำเภอ ยางหย่อง จนทุก วันนี้ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ จัดตั้ง อำเภอ เพิ่ม ขึ้น อีก อำเภอ หนึ่งใน จังหวัด เพชร บุรี ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ที่บ้าน ชนอน ตำบล ท่า ช้าง เรียก ว่า อำเภอ ท่าช้าง ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ มา ตั้ง ที่ วัดใหม่ ตำบล บ้าน ลอด เรียก ว่า อำเภอ ท่า ช้าง อยู่ จน ทุก วัน นี้

รวม อาณา เขต จังหวัด เพชร บุรี เวลา นี้ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่

ตำแหน่ง ผู้ ว่าราชการเมือง

เมือง เพชรบุรี กล่าว กัน ว่าแต่ ก่อน เป็นเมือง ที่ มีเจ้า ผู้ครองนคร โดย เป็น เมือง ถูก หลวง ของ เมือง นครศรีธรรมราช ดังใน ครั้ง หนึ่งที่

พระเจ้า ธรรมชาตินาเคนทร ได้ครอง พระนคร ศรี ธรรมราช เปน อิศระ อยู่ นั้น ได้ โปรดให้ พระ กฤติสาร ซึ่ง เปน พระโอรส มา ครอง เมือง เพ็ชร์ บุรี เปนต้น ต่อ มา เมืองเพ็ชร์ บุรี จึงได้ ตกเปน เมือง ขึ้น กรุงสุโขทัย และ ของ กรุงศรี อยุธยา ตลอด จน กรุง รัตน โกสินทร์ และใน ตอน นี้ ปรากฏ นาม ผู้ที่ เปน เจ้าเมือง คือ

๑ ใน รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระพุทธ ยอดฟ้าจุฬา โลกย์ สมเด็จ พระ รามาธิบดี ที่ ๑ ตลอด จน ถึง รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๒ คือ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นั้น พระยาเพ็ชร์บุรี (พูน)ได้ เปนเจ้าเมือง

๒ ถึง รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๓ คือ พระบาท สมเด็จ พระนั่งเกล้า เจ้าอยู่ หัว พระยา ยมราช (ทองสุข) กับ พระยา มหาดาละวัน นามเทโศ (เกตุ) เปน เจ้าเมือง

๓ ถึง รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๔ พระบาท สมเด็จ พระ จอมเกล้า เจ้า อยู่ หัว พระยา สุรินทร์ ภาชัย (บัว) เปน เจ้าเมือง

๔ รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๕ สมเด็จ พระจุล จอมเกล้า เจ้าอยู่ หัว เจ้าพระยา สุรพันธ์ พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เปน เจ้าเมือง

๕ ใน รัชกาล แห่ง พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว บัดยุบันนี้ มี พระยา สุรินทร์ภาชัย (ทอง จันทรางศุ) พระยา พัชรินทร์ภาชัย (ชุบ โอ สถานนท์) เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด และ เมื่อ ท่าน ทั้ง สอง นี้ ได้ ย้าย ไป รับราชการ ใน ตำแหน่ง อื่นแล้ว นายพันเอก และ อำมาตย์ เอก พระยา สุรพันธ์เสนี (อื้น บุนนาค) ก็ได้เปน ผู้ว่า ราชการ จังหวัด ตลอด มา จน ทุก วัน นี้

เกร็ด ตำนาน เมืองเพ็ชร์บุรี

คำนำ

แต่ใน กาลบ่าง ก่อน ดึกดำบรรพ์ โพ้น พระนคร เพ็ชร์ บุรี เปนเมือง มี กษัตริย์ สมมุติ ราช ครอบ ครอง มา เปน ลำดับ ๆ เปน เมือง เกษม สำราญ พร้อมสรรพ ด้วย ความ สนุก สำราญ รื่นรมย์ ทุก ประการ มั่งคั่ง ด้วยคุณ สมบัติ และ ทรัพย์ ศฤงคาร ทั้งมี ปาโมช อาจารย์ เปน ประทาน ทิศ สั่งสอน สานุศิษย์ บรรดุ ศิลปวิทยาคาถา อาคม เวท ทางค์ ศาสตร์ สำเร็จ อิทธิฤทธิ์ บุญฤทธิ์ เปน เมือง มี เกียรติยศไพศาล แผ่เผย เดชานุภาพ ความ มั่งคั่ง สมบูรณ์ ไปใน นา ๆ ชาติ ทั้งหลาย ปราศจาก ภัย อันตราย ศัตรู หมู่ ปรปักษ์ เลื่องหนาม ชาว เมือง เกษม สำราญ บานใจ ไพร่ พ้า หน้า ใส ทั่ว หน้า มี ฝูง ชน กล่นเกลื่อน ล้นหลายไป ทั่วทุก ภูมิลำเนา มากมาย ด้วย ชาว เจ้า และ พวก พ่อค้า นา ๆ ชาติ แขก เมือง มา พึ่ง พา ค้าขาย สินค้า ใหญ่ ที่ เปน ประธาน ทรัพย์ นับ ว่า ชื้น ชื่อ ฤาชา คือ ป่าตาล ดง ตาล มี อยู่ ทั่ว ทั้ง อาณาเขตต์ มีโคตร์ เพ็ชร์ อัน เตร็ดตรัด จำรัสศรี เพลากลาง ราตรี ส่องแสง สว่าง พราว ราว กับ ดาว ประดับ เขา บังเกิด มี ปรากฏ ขึ้น เปน เดิม ณ ยอด เขาใหญ่ ด้าน ดินแดน ได้ อาศัย แสง เพ็ชร์ พลอย แห่ง ภูเขา นั้น เปน เหตุ ภูเขา นั้น จึ่งได้ สมญา พิเศษ เรียกว่า เขาแด่น คือ แด ดู ด่าง พร้อย เพราะ เหตุ เพ็ชร์ พลอย ปรากฏ แล้ว ณ ยอด ภูเขา นั้น ท่าน โบราณ กษัตริย์ ทั้งหลาย ผู้ เปน ต้น ก่น สร้าง พระนคร จึ่ง ขนาน นามกร เมือง นั้น ว่า เมือง เพ็ชร์ บุรี กระนี้ แล

เรื่อง มหาเภตรา

แต่ เมื่อ ครั้ง ดึก ดำบรรพ์ โพ้น เวิ้ง ทะเล เพ็ชร์ บุรี ปรากฏ ว่า มี แต่ น้ำ กับ ฟ้า นั้น ยัง มี มหา เภตรา ลำเภาใหญ่ มหึมา ลำหนึ่ง ว่าเป็น เทพย์นิมิตร์ ด้วย ฝา หอย กาบ ซีกหนึ่ง อัน ถอย อยู่ ตรงที่ ทุก วันนี้ เรียก ว่า บ้าน พอหอย ทาง ตวัน ออก นั้น ได้ ท่องเที่ยว อยู่ กลาง ทะเล กว้างยาว ใหญ่ แต่ ละ ด้าน นับ ด้วย โยชน์ ๆ เป็น ประมาณ ใน ลำ เภตรา นั้น มี บ้าน เรือน เคือก สวนไร่ นา แบ่งไว้ เป็น แพนก ๆ มี สิงห์ สารา สัตว์ เนื้อ นก ต่าง ๆ เล่า กัน ว่า ลำ เภตรา นั้น ถอย อยู่ ใน ทะเล ปรากฏ ราว กับ ว่า บ้าน เรือน ที่ ตั้ง อยู่ บน พื้น ดิน ฉนั้น สินค้า ใน ลำ สำเภา นั้น มี สารพัด ทุก อย่าง เป็น ที่ จำหน่าย ซื้อ ขาย กัน แต่ พวก ชาว เขา ชาว ดอน ครั้ง หนึ่ง สำเภาเภตรา นั้นได้ แล่นผ่าน มาทาง น่านน้ำ เหนือ ภูเขาลูกหนึ่ง ท้อง สำเภา ได้ กระทบ เอา ยอด เขา หัก กระดอน น้ำ พัดไป ตก อยู่ ที่ ตำบลหนึ่ง ซึ่ง เรียก ว่า เขา พนม ขวด ยัง ปรากฏ อยู่ ณระหว่าง เขา มหา สวรรค์ กับ เขา หลวง ทุก วัน นี้ แล ตัว เขา เดิม นั้น เมื่อ ยอด หลุดไป เสีย แล้ว ตรง กลาง ก็ คอด ลาดยาวไป เลย เรียก กัน ว่า เขากึ่ง กลาย เป็น เขตต์ แยก เขาพี่ เดียว กันนั้น ออกเป็น สองลูก เรียกว่า เขา บรร ใด อิฐ ลูกหนึ่ง จึงได้ พูด กันใน ภาย หลัง ว่า เขา กึ่ง นั้น เป็น ทาง เรือ หรือ ทำ ลำ เภา แต่ นั้น มา

ฝ่าย ว่า มหา เภตรา นั้น ตั้งแต่ วัน ที่ได้ กระทบ ยอดเขา มา วัน นั้น ก็ ชำรุด แล่นไป ย่าน ทะเล ตำบล หนึ่ง ได้ เอา สมอ ตั้ง บัดพลี บวง สรวง

กัน ตำบล นั้น ภายหลัง จึง เรียกว่า สมอพลี นัยหนึ่ง เขา เล่าว่า เมื่อ บัดพลี สมอนั้น สมอได้ กระดอน ปรือเลื่อนลงน้ำไป ไชยวรรถว่า สมอปรือ คือ สมอพลี นั่น เอง ชัก อุทาหรณ์ เทียบ กับ คำ ว่า ราชบุรี กับ ราชพฤๅ เพ็ชร์บุรี กับ เพ็ชร์พฤๅ สมอปรือ เปน สมอพลี อย่าง นั้น ก็ว่า เมื่อ สมอ ลง น้ำไป แล้ว สาย สมอ จด ถึง พื้น ทะเล เรือได้ ลาก สมอ จน ถึง ย่าน ทะเล ตำบล หนึ่ง เกาะ อยู่ จน เพรียง กิน เรือ จวนผุ สาย สมอก เก่า เสาใบ ทะลุ ปรุไป น้ำไหล เข้า ลำ ลำเภาแล่นไป สมอ หลุด จากเรือ จึง เรียก ที่ตำบล นั้นใน ภายหลัง ว่า สมอหลุด คือ ที่บ้าน หมอหลก หรือ ฉกใน ทุก วัน นี้ แล้ว สมอ นั้น น้ำ พัดไป กบ ดาน อยู่ ที่ พื้น อัน เกือบ จะ เปน หาด ทะเล นั้น ครั้น จะ ถอน ก็ไม่ ขึ้น จึง เรียก ที่ นั้นใน ภาย หลัง ว่า สมอ ดาน คือ สมอ กบดาน อยู่ นั้น

ฝ่าย ลำเภาใหญ่ นั้น เมื่อ ลอยไปได้ สักหน่อย ก็ถูก ลม ตะเภา เปน พยุ พัด คลื่น กระแทก เอา ลำเภา ทะลุ เพราะ เปน ที่ ตำบล ร้าย น้ำ เข้า ท้อง เรือได้ พวก ลูก เรือได้ ช่วย กัน อุด และ วิด น้ำ แล้วใช้ ใบ ทวน กลับ มา ที่ เรือ ทะลุ นั้น จึง เรียก ว่า บาง ทะลุ ต่อมา ลำเภา ลอย มา ถึง ย่าน ทะเล ตำบล หนึ่ง ถูก ลม บ้า หมู พัด เอา หมุนเคว้ง ดัง จักร์หัน จะลง สมอ รอ เรือ ก็ไม่ได้ ไม่ มี สมอ จะลง ลำเภา ก็ หันเห หมุนไป ตาม ลมดูด ที่ ตรง นั้น จึง เรียกใน ภายหลัง ว่า ตำบล หันตะเภา ต่อมา ลำเภา มหึมา นั้นได้ หมุน เคว้ง ไป ถึง ย่าน ทะเล แห่ง หนึ่ง ก็ จม ลง ฝูง คน และ สัตว์ พลัดพลาย พากัน จม น้ำ ตาย มาก ที่ ลำเภา จม นั้น เมื่อ น้ำ เริ่ม ลด แล้ว

หอสมุดดำรารราชานุภาพ กรุงศิลปากร

เล่า ว่า ยัง แล เห็น เสากระโดงโผล่ อยู่ ใน มหาบึง เรียกกัน ว่า อุดตะเภา แต่ กาล นั้น มา บ้าง ก็ เรียก ว่า อุดตะเภา เพราะ อุดไม่ไหว เรือ จึง จม

ฝ่าย ฝูง คน ที่ เหลือ ตาย ได้ พากัน ว่าย และ เกาะ กระดาน เครื่อง เรือ ต่าง ๆไป ขึ้นได้ ที่ เขา ตำบล หนึ่ง ตั้ง ชุมนุม บ้าน เรือน อยู่ ที่ เขา นั้น ภายหลัง นิยม ว่า เปน ต้น สกุล แห่ง เจ้าลาย ณเขา เจ้าลาย นั้น

เรื่อง ท้าวม่องไล่ เจ้ากงจีน และ เจ้าลาย

ว่า ด้วย โลก เมื่อ ตั้ง กัลป์ ยุค นั้น โลก เรา มี แต่ น้ำ กับ ฟ้า ตอน ตั้ง แต่ นี้ ต่อ มา ช้านาน จึง น้ำทะเล ลดแล้ง งวด ลง จน ปรากฏ ยอด เขา และ ภูเขา เปน บาง แห่ง แล้ว ก็ ปรากฏ พื้น แผ่นดิน เปน บาง แห่ง ที่ ปรากฏ แผ่นดิน เปน พื้น แผ่น นั้น ปรากฏ ที่ ชมภูทวีป เรา ก่อน ประเทศ ทั้งปวง จึงได้ สมมุติ เรียก ที่ ตรง นั้น ว่า มัธยม ประเทศ ใน ตอน ที่ มัธยม ประเทศ ได้ ตั้ง เปน บ้าน เปน เมือง ลง บาง แห่ง บาง ประเทศ แต่ ยัง ไม่ ถึง เปน พืด เปน แผ่น นั้น จะ เห็นได้ ว่า ระดับน้ำ ด้าน ตวันออก มา พึ่ง มี ภูเขา และ แผ่นดิน บาง ประเทศ บาง แห่ง พึ่ง โผล่ จาก น้ำ หรือ พึ่งเปน พืด เปน สันโขด เขิน เนิน เขา และ ดิน เปน กระบ่อน กระแบ่น ใน เวิ้ง น้ำ บาง แห่ง เช่น ดัง เวิ้ง ทะเล ด้าน ตวัน ออก แห่ง ชมภูทวีป ที่ เวิ้ง ต่าง ๆ เมื่อ ครั้ง พระพุทธองค์ ยังทรง พระชนม์ อยู่ ได้ เสด็จ ถึง เวิ้ง ทะเล รามัญ เกาะ หงษา พึ่ง จะ โผล่ จาก น้ำ ประเทศ หนอง โสน น้ำ ยัง เจิ่ง ทั่วไป ต้อง ประทับ บนเขา ราว ๓ เดือน เมื่อ เสด็จ เข้า สู่ พระปรินิพพาน แล้ว หน้า เมือง สัชนาลัย น้ำ ทะเล ยัง ท่วม ถึง หน้า เมือง ที่ เงา พระพุทธบาท

น้ำทะเลยังซัดถึงจนพระฐานเกจำเริญสมานธรรมไม่ได้หนวกหูจนต้องย้ายไปเหลียมอื่น

ย่านเพชรบุรีเรานี้ก็อาจกล่าวได้ว่าเวลาหนึ่งเดิมจะเริ่มเป็นบ้านเป็นเมืองก็ได้ตั้งอาณาจักรของกระษัตริย์ขึ้นที่จอมเขาหรือไหล่เขาก่อนเป็นเดิมมาตั้งตำนานกล่าวว่าเขาเจ้าลายซึ่งเริ่มแรกมีเจ้าองค์หนึ่งมีฤทธิ์เดชได้ปกครองเขานั้นเขานั้นจึงได้เรียกชื่อว่าเขาเจ้าลายตามนามเจ้าและยังมีอีกเขาหนึ่งเรียกว่าเขาตาม่องไล่หรือท้าวม่องไล่ก็เป็นเจ้าครองอยู่อีกเขาหนึ่งและเจ้ากงจีนหนึ่งคะเนความในเรื่องตำนานเขาเจ้าลายตามภูมิของเขาที่ได้โผล่ทะเลขึ้นในเวิ้งทะเลเพชรบุรีมีเขาหลายลูกที่แลเห็นเป็นกระปุ่มกระปิ่มอยู่ริมน้ำเวลานั้นบางเขาก็มีคนตั้งบ้านเรือนประกอบการทำมาหากินบางเขาก็ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองมีแทบทั่วไปตามลูกเขาการทำมาหากินในชั้นนั้นก็เรื่องหาปลาจับสัตว์ทะเลขายแลกแก่ประเทศที่เป็นดอนเป็นเขินต่างๆ

การที่ยึดเอาลูกเขาเป็นบ้านเป็นเมืองดังนั้นมีทางหากินอยู่๒ทางคือทางที่หนึ่งนั้นหากินทางสลัดปล้นเรือพ่อค้าพาณิชที่ค้าล่ำเภาแล่นผ่านมาใกล้เขาทางหนึ่งหากินทางพรานปลาเป็นชาวประโมงค์แลกขายก็เอาแย่งชิงปล้นสดมภ์ชาวเรือก็เอา

อำนาจอุกฉกรรจ์นั้นจึงได้เกิดเป็นเจ้าทะเลขึ้นการที่จะปกครองเขาเป็นเจ้าทะเลได้ก็อาศรัยฤทธิ์เดชมีผีมือฦๅชาคนเกรงขามจึงจะ

ตั้งตัวได้ เวลานั้น เวียงทะเดเพ็ชรบุรี มีเจ้าอยู่ คือ เจ้าดาย ๑ ท้าวม่องไล่ ๑ และ เจ้ากงจีน จะอยู่เขาใด หรือ เวียงทะเดจีน ๑

ตำนาน เขา เล่าว่า เจ้าเขา ๓ คน นั้น มีฤทธิเดช มาก ชื่นชื่อ ฦๅนาม อยู่ ใน เวียงทะเด คนละ ด้าน แต่ ท้าวม่องไล่ มีธิดา สวย งาม ทรงรูป โฉม ถือชา ทั่วไป มี คน ปอง หวัง อยู่เปน อัน มาก วันหนึ่ง เจ้าดาย คิด จะไป ดู ตัว นาง จึง ปลอม เปน พราน ปลาไป ค้า ที่ ท่าเขา ท้าวม่องไล่ มี นาง ชาวใน แม่ครัว เครื่อง เสวย มา ซื้อ ปลาไป ถวาย นาง แล้ว ทูลว่า พ่อค้า ปลา คนหนึ่ง รูปสวย ตัว ดาย พ้อย งดงาม เปน สังวาลย์ พระธิดา ได้ ยิน ก็ อยาก ดู จึงได้สั่งให้ เอา ปลาไป ขายใน วัง ถึง ตำหนัก พระธิดา ได้เห็น เจ้าดาย สระสรวย ก็ให้ นึก รัก ต่อ ปลา พลาง ตรัส ยิ้มแย้ม กับ เจ้าดาย ๆ ก็ พูดจา แซ่ม ช้อย ถ่อม ตน พลาง ชายหู ชายตา พลาง จน ต่าง คน รู้สึก ปฏิพัทธ์ กัน เจ้าดาย เลย ถวายปลา พระธิดา โดยไม่ คิดเอา ราคา พระธิดา จึงได้ ประทาน ของรัก รางวัล ตอบ

ต่อ นั้น มา เจ้าดาย ก็ พัก อยู่ที่ ท่าเรือ ให้ บ่าวไพร่ไป บรรทุก ปลา มาขาย ทุกวัน การ ถวาย กับ ซื้อปลา นั้น จน เปน เรื่อง สนิท ชิดชอบ กัน ทั้ง นางท้าว มารดา ก็โปรด ปราน เจ้าดาย จน ภายหลัง รู้เรื่อง กัน ชัดว่า เจ้าดาย เปน เจ้า อยู่เขา เจ้าดาย ได้ พูดจา สู่ขอ พระธิดา ต่อ นางท้าว ๆ ได้ หาฤๅ ท้าวม่องไล่ ก็ ตรัสว่า ตามใจ จึงนัด เปน การ ตกลง จน นางท้าว รับ หมั้น ของ เจ้าดายไว้ แล้ว ได้ กำหนด ฤกษ์ อภิเศก สมรส กัน ด้วย

ใน ระหว่าง หมั้น นั้น เจ้ากงจีนได้ ทราบ เรื่อง ว่า เขา หมั้น กัน แล้ว เมื่อได้ ข่าว พระธิดา ท้าวม่องไล่ สวย จะใคร่ เห็น ตัว นาง บ้าง ก็ นำ

เอา ของ ทอง เงิน รูป พรรณ์ บรรทุก สำเภา ปลอม เปน พ่อค้า มา ยัง เมือง ท้าวม่องไล่ ชาว เมือง เห็น สำเภา มา พา กัน ลงไป ซื้อ ผ้า แพร พรรณ ต่างๆ เจ้ากงจีนจัดได้ผ้าแพร ของดีๆ ขนจาก สำเภาไปถวาย บรรณาการ ท้าวม่องไล่ เจ้าพนักงาน นำ พ่อค้า สำเภา เขา ถวาย ของ วัน นั้น ท้าว ม่องไล่ เมื่อ ได้ เห็น ของ ผ้า ผ่อน แพร พรรณ มี ค่า ต่าง ๆ ก็ ดี พระทัย ตรัส ชมเชย พ่อค้า สำเภา ต่าง ๆ และ ทั้ง ตรัส ให้ นางท้าว พา พระธิดา มา ชม และ เลือก ของ บรรณาการ เจ้ากงจีน ก็ได้ เห็น พระธิดา พระธิดา ก็ได้ เห็น เจ้ากงจีน แล้ว ด้วย กัน ทั้งสอง ฝ่าย

จน ภายหลัง เจ้ากงจีน นำ ของ วิเศษ ยิ่งกว่า หลายสิบ เท่า เข้าถวาย อีก ท้าวม่องไล่ เห็น ของ มี ค่า ยิ่ง ปลื้มใจ ยิ่ง นัก จะ ปลื้ม เจ้ากงจีนได้ ที ก็ ทูล ว่า ตน เปน เจ้ากงจีน จะ ขอ เปน สุวรรณปาทุกาทอง รองรับ บาทา บาทบงส์ มอบ ตนให้ อยู่ ใต้ พระบาท เวลานี้ ยัง หา มี พระมเหษี ไม่ จะ ขอ พระธิดาไป อภิเศก เปน เอกอรรคมเหษี

ท้าวม่องไล่ ก็ ยินดี อย่างยิ่ง ด้วย เจ้ากงจีน เปนเจ้า สิบฟ้า สิบทะเล มา ดีกดำบรรพ์ มั่งมี สมบัติไม่ มี ใคร สู้ได้ ใน โลก ก็ให้ เผลอ สติ ลืม คิด ว่า พระธิดาได้ หมั้น เสีย แล้ว จึง ยอมให้ พระธิดา และ ยอม รับหมั้น กำหนด ฤกษ์ อภิเศกสมรส วัน นัดไป ตก พ้อง กัน กับ วัน กำหนด อภิเศก ฤกษ์ เดียว กับ เจ้าลาย เพราะโหร คนเดียว กัน

ครั้น เมื่อ ถึง วัน กำหนด อภิเศก สมรส เจ้าลาย ก็ ยก พยุหยาตรา นาวาทัพ แห่ เครื่อง ขันหมาก มา ทอดท่า อยู่ น่าเมือง

ฝ่าย เจ้ากงจีน ก็ ยก พยุหยาตรา สำเภา แห่ เครื่อง ขันหมาก มา ลอย สำอยู่ น่าเมือง พร้อมกัน แล้ว ทั้งสองฝ่าย ก็แต่งทูต ให้ ขึ้นเฝ้า ท้าวม่องไล่ แถลงเหตุ แห่งการ ขันหมาก ซึ่ง จะ ขอรับ นางไป ท้าวม่องไล่ ก็ พิจารณา เหตุ เห็น ว่า จะ ต้อง ทำ สงคราม กัน แน่ แล้ว จึง เพทุบาย ผัด แก่ ทูต ทั้งสองว่า ให้ ลอย สำเภา แล กองทัพเรือ ออกไป จอดเสีย ให้ ห่างน่าเมือง เสีย ก่อน ฝ่าย นครม่องไล่ จะได้ จัดการ กระบวน เรือ รับรอง แห่แหน ให้ เปน เกียรติยศ จึง จะ เปน การ งดงาม

ครั้น กองทัพ สอง ฝ่าย ลอย ห่าง ออกไป แล้ว ท้าวม่องไล่ ก็เกณฑ์ เรือ ปลา เรือ ทะ เล และ สำ เภา ใหญ่ น้อย ให้ มา ลอย ล้อม นคร รอบ เขา พร้อม ด้วย สาตรา อาวุธ ครบ มือ กัน แล้ว จึงได้ ให้ทูต มาทูล เจ้านคร ทั้งสอง ว่า ท้าวเธอได้ ดั่นวาจา ว่าจะ ยอม ยก พระธิดา ให้ เจ้านคร ทั้งสอง ตาม นัดหมาย แต่ พระธิดา มี พระองค์ เดียว ก็จะ ต้อง แล่ง พระธิดา ออก เปนสองภาค แบ่ง ให้ กันคนละซีกฉนี้ เจ้านคร ทั้งสอง จะยินยอม หรือไม่

ฝ่าย เจ้านคร ทั้งสองได้ ทราบ คำ ทูต ทูล ดังนั้น ก็ ตกใจ ไม่ ยิน ยอม รีบ ให้ทูต กลับไป ทูลว่า ที่จะ แบ่ง ภาค นาง นั้นไม่ ถูกต้อง คลองยุติธรรม

ฝ่ายเจ้านคร ทั้งสอง เมื่อได้ ตอบ ทูตแล้ว เจ้าสาย ก็แห่ เรือขันหมาก ไป ขึ้น พักไว้ ที่ เขา แห่งหนึ่ง (ซึ่ง ภายหลัง ปรากฏ ชื่อว่า เขา สามร้อย ยอด นั้น หมาย ความ ว่า ยอด คือ ของ ขันหมาก) แล้ว กรีฑา นาวาทัพ มาจะ รบ กับ ท้าวม่องไล่ แต่ ทว่า เวลา นั้น เจ้ากงจีน ผู้ดาด โมหะมุทะลุ ได้ เข้า ประชิด ท้าวม่องไล่ อยู่ แล้ว

ท้าวม่องไล่ ก็ทรง พระคทาฤาเดช ลงเรือรบ แผลงฤทธิ์ เข้าตี เจ้ากงจีน สำเภา เสากา ก็ แตก ร่นล่า หนีไป ท้าวม่องไล่ ไล่ ตามตี จน ขับ พล ขึ้น ปล้น บน สำเภา จับได้ ใต้กง ล้าต้า ต้นหน บั้นจู ฝูงคน พ่อค้า จีนได้ สิ้น แต่ เจ้ากงจีนได้ โดดน้ำ หายไป ใน ก้นทะเล

ท้าวม่องไล่ ก็ให้ เท ทิ้ง เครื่อง ขันหมาก เจ้ากงจีน ลง ทะเล (กลาย เปน หอย เปน ปลา ไป สิ้น จน ภาย หลัง ปรากฏ ชื่อ ว่า หอย มวนพญ คลอง ขนมจีน เปน อาทิ)

เมื่อ เวลา เจ้ากงจีน ติด เมือง นั้น ฝ่าย พระธิดา เกรง ว่า จะ เสีย ที เจ้ากงจีน เพราะ นางไม่ รัก จึงได้ ลอบ ลง เรือ หนีไป ใน กลางคืน จะเข้า หา เจ้าลาย แต่ เผอิญ คลื่นได้ ซัด เรือ ซัดเซไป ล่ม ลง นางได้ ว่ายน้ำไป ขึ้น อาศรัย อยู่ที่ เขา หนึ่ง (ซึ่ง ภายหลัง ปรากฏ ชื่อ ว่า เขา นมสาว)

เมื่อ เจ้าลาย ขับ เรือรบ มา ถึง เมือง ไม่ เห็น ทัพ ท้าวม่องไล่ ก็ให้ ขับ พล เข้าเมือง เข้าค้น ใน ราชฐาน เพื่อจะหา นาง พบ แต่ นางท้าว มารดา ทราบ ว่า นางได้ ลง เรือไป หา กองทัพ คน แต่ไม่ พบ กัน ก็ รีบ ถอย ทัพ ออก จาก เมือง ม่องไล่ เพื่อ ตาม หา นาง กลาง ทะเล ไป พบ นาง ที่ เขา นางสาว นั้น จึงได้ รับ นาง กลับ พวกจีน ที่ เรือ แตก ติด เกาะ อยู่ จะ พา ไป เขา เจ้าลาย แล่น มา กลาง ทะเล

ท้าวม่องไล่ เมื่อ มีไชย ชนะ แก่ เจ้ากงจีน แล้ว ก็ ขับให้ คุม สำเภา เสากา สิน ค้า เข้า ของ เงิน ทอง ผู้ คน จีน ที่ จับ ได้ เอา มา เมือง มาก มาย ขึ้น เมือง แล้วไม่ เห็น พระธิดา ถาม นางท้าว ก็ ว่า พระธิดา หายไป ก่อน แต่ เจ้าลาย ยังไม่ ได้ เข้า เมือง ท้าวม่องไล่ กริ้ว นางท้าว จึงได้ จับ ตัว

โยน ทะเล เสี่ยให้ ตาย นางท้าวได้ ว่าย น้ำ ทะเลไป ชี้นได้ ที่ เขา หนึ่ง (ซึ่ง เรียก ว่า เขา แม่ลำพึง ต่อ มาใน ภาย หลัง นี้)

แล้ว ท้าวม่องไล่ ให้ จัด เรือรบ เปน อันมาก ยก กองทัพเรือ เที่ยว ไล่ ตาม หา พระธิดา กลาง ทะเล ได้ เห็น กองทัพ เจ้าสาย กำลัง แล่น จะ กลับเมือง ท้าวม่องไล่ ก็ขับพล เข้าไป ล้อมตาม เจ้าสาย เห็นว่า กองทัพ ศัตรู มาก มาย จะ หนีไม่ พ้น จึงได้ แวะ กองทัพ เข้า แอบ เขา ลูก หนึ่ง แล้ว ยก ขึ้น ตั้งมั่น รับ อยู่ ที่ ยอดเขา นั้น

ท้าวม่องไล่ ก็ ให้ ล้อมไว้ รอบ เขา เจ้าสาย จะ แหก ออก ก็ ไม่ ได้ ต้อง แพ้ว อยู่ บน ยอด เขา พา กัน ขาด เสบียง อาหาร อด อยาก เต็ม ที มี เสบียง กรัง ก็ เข้าตัง กับ กะบี เท่า นั้น (เขา นั้น จึง ได้ ปรากฏ ชื่อ ว่า เขา เสวยกะบี ต่อ มา) เมื่อ เจ้าสาย อด อยาก หิวโหย เต็มที จึง ปฤกษา กับ พระธิดา ๆ ว่าให้ ลงไป งอนง้อ ขอ รับ ผิดชอบ เสี่ย เถิด แล้ว ก็ พากัน ลง มา ขอโทษ ต่อ ท้าวม่องไล่ ๆ ก็ หาย พิโรธ แล้ว ก็ รับ มา อภิเศก สมรส กัน ที่ เมือง ม่องไล่ แล้ว ส่ง กลับไป ครอง เขา เจ้าสาย ต่อ มา

ครั้นกาล นาน มา แต่ บรรดา เจ้าเขา ทั้งหลายได้ สืบ พืชพันธ์ กัน เมื่อ ตั้ง เอกราช อยู่ ตาม จอมเขา ต่าง ๆ นั้น ได้ ทำ สงคราม กัน เหตุ ด้วย แย่ง นาง กัน บ้าง แย่ง เขา กัน บ้าง จน รวม ๆ กัน เปน เจ้าอำนาจ เจ้า ทะเล ใน ย่าน ทะเล หนึ่ง ๆ นับ เปน เอกราช หนึ่ง ใน เวง เขา ทะเล หนึ่ง นม นาน มา จน น้ำทะเล ลดแห้ง ลงเปนโขด เปนเชิน เปน เนิน เปน ดินดอน ถึง กับ เปน พืด เปน แผ่น พื้น แผ่นดิน พืด เดียว ก็ ยัง คง ถือ อำนาจ สืบ ๆ กัน จึงได้ จัด ตั้ง ขนบท นิคมคาม ราชธานี น้อยใหญ่ ตาม ภูมิ พื้น แผ่นดิน อัน เปน ติกดำบรรพ์ นั้น

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ตำนานเมือง

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นจังหวัดที่ได้รวมเมืองเก่าต่าง ๆ ตั้งขึ้นในชั้นหลังนี้ โดยที่ยุบเมืองเหล่านั้นลงเป็นอำเภอ เมืองเหล่านั้นย่อมมีเจ้าเมืองประจำตำแหน่งอยู่แต่ก่อน ฉนั้นจึงต้องกล่าวถึงลำดับตำแหน่งเจ้าเมืองแยกเป็นอำเภอ ๆ เพื่อเป็นที่ทราบได้ถูกต้อง และในชั้นต้นนี้จะได้กล่าวถึงจังหวัดประจวบ (ใหม่) เพื่อเป็นหลักเสียก่อน

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นจังหวัดชั้นจัตวา ตั้งอยู่ในพระราชอาณาจักรสยาม ทางทิศใต้ตอนต้นของแหลมมลายู อาณาเขตด้านเหนือจรดเขตอำเภอหนองจอก จังหวัดเพชรบุรี ด้านใต้ต่อเขตอำเภอประทิว จังหวัดชุมพร มณฑลสุราษฎร์ ด้านตวันออกจรดอ่าวสยาม ตวันตกต่อเขตมะริด ประเทศพม่า ในปกครองอังกฤษ

บัดนี้แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ อำเภอ คือ

๑ **อำเภอเกาะหลัก** "ที่ตั้งจังหวัด" อาณาเขตด้านเหนือต่อเขตอำเภอปราณบุรี ที่ทุ่งน่าเขาสามร้อยยอด ด้านใต้ต่ออำเภอบางสพาน ที่คลองทับสะแก ตวันออกจรดอ่าวสยาม ตวันตกต่อเขตจังหวัดมะริด ที่เขือกเขาแดน

๒ อำเภอปราณบุรี อยู่ทิศเหนือของจังหวัด อาณาเขตต์ด้านเหนือ ต่อ อำเภอ หนองจอก จังหวัด เพ็ชร์บุรี (ใกล้กับ สถานี หัวหิน) ด้านใต้ ต่อ อำเภอ เกาะหลัก ด้าน ตวันออก จรด อ่าวสยาม ด้าน ตวันตก ต่อ จังหวัด มะริด

๓ อำเภอบางสพาน อยู่ทิศใต้ของ จังหวัด อาณาเขตต์ด้านเหนือ ต่อ อำเภอ เกาะหลัก ด้านใต้ ต่อ อำเภอ ปะทิว จังหวัด ชุมพร ที่ ท่งเบีด ตรง เขา หลัก ด้าน ตวัน ออก จรด อ่าว สยาม ตวันตก ต่อ เขตต์ จังหวัด มะริด

จังหวัด นี้ได้ ตั้ง ขึ้น ใน สมัย จัดการ มณฑล เทศาภิบาล รัชกาลที่ ๕ โดย กระแสร์ พระบรมราช โองการ ดำรัสสั่ง เมื่อ เดือน ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕ พ. ศ. ๒๔๔๙ ว่า เมือง ประจวบคีรีขันธ์ เมือง ปราณบุรี เมือง กำเนิด นพคุณ ๓ เมือง นี้ เดิม เปน เมือง จัตวา ขึ้น กรุงเทพพระมหานคร ครั้น เมื่อ จัดการ มณฑล เทศาภิบาล ได้ รวม เมือง ประจวบคีรีขันธ์ เมือง ปราณบุรี เปน อำเภอ ขึ้น เมือง เพ็ชร์บุรี เมือง กำเนิด นพคุณ เปน อำเภอ ขึ้น เมือง ชุมพร อยู่ นั้น ให้ รวม ท้องที่ ทั้งสาม อำเภอ นี้ ตั้ง ขึ้น เปน เมือง จัตวา เรียก ว่า เมือง ปราณบุรี ขึ้น อยู่ ใน มณฑล ราชบุรี

ครั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ โปรด เกล้า ฯ ให้ เปลี่ยน นาม เมืองปราณบุรี นั้น เปน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ตั้ง ศาลา กลาง ที่ทำ ราชการ อยู่ ที่ ชายทะเล อ่าว เกาะหลัก ใน ท้องที่ อำเภอ เกาะหลัก

ลำดับ ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ จังหวัด เมื่อ รวม ๓ อำเภอ ตั้ง ขึ้น เปน จังหวัด นับ แต่ พ.ศ. ๒๔๔๙ เปน ต้น มา คือ

๑ พระพิบูลย์สงคราม (จร) รับตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตร เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)

๒ หม่อมเจ้าปราณีเนาวบุศย์ รับตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) อยู่ในตำแหน่ง ๗ ปี ๗ เดือน ย้ายไปรับราชการในกรมชาวที่มหาดเล็ก เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

๓ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสวัสดิ์ศรีสัมพันธวงศ์ (เย็น สุวรรณบัทม) รับตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘ และยังคงรับราชการต่อมาจนถึงเวลาทำสมุดนี้

อำเภอเกาะหลัก

อำเภอเกาะหลัก — ตั้งอยู่อ่าวเกาะหลักในที่ซึ่งเขตต์พระราชอาณาจักร์สยามคอดแคบมากเป็นที่สุด ระหว่างทะเลอ่าวสยามกับภูเขาเขตต์แดนกว้างประมาณ ๕๐๐ เส้น และเป็นที่มีหนทางเดินข้ามไปเมืองมะริดได้ด้วย ทางข้ามสายนี้เรียกว่าทางด่านสิงขร

ทางด่านสิงขรเป็นหนทางข้ามแหลมมลายูจากตำบลเกาะหลักอ่าวสยามไปถึงเมืองมะริดแลฝนาวศรีทางฝั่งทะเลตวันตกอ่าวเบงคอลใช้เดินไปมาค้าขาย และทางกองทัพก็เคยเดินทางนี้มาแต่ก่อน ทางนี้เป็นทางลัดข้ามแหลมจากท่าเมืองมะริดเข้าไปกรุงเทพฯ ย่นเวลากว่าที่จะเดินเรืออ้อมไปทางสิงคโปร์ได้มากด้วย ในสมัยโบราณใช้เรือใบในการไปมา จะต้องไปให้ถูกต้องตามฤดูลมจึง

จะไปได้สดวก ย่อม เปน การ เสีย เวลา ที่ จะ ต้อง รอ เวลา ยิ่ง ขึ้นไป อีก จึง ปรากฏ ว่า หาใช่ แต่ ไทยใช้ เดิน อย่าง เดียวไม่ ถึง ชาวต่างประเทศ ก็ได้ เคยใช้ ทาง นี้ มา แต่ โบราณ ด้วย เหมือน กัน กล่าว คือ

เมื่อ ครั้ง แผ่นดิน สมเด็จ พระนารายน์ มหาราช มองซิเออร์ เซ เบ เรต์ ทูต ฝรั่งเศส ซึ่ง พระเจ้าหลุย ที่ ๑๔ ใช้ เข้ามา ทำสัญญาทาง พระราช ไมตรี พร้อมกับ มองซิเออร์ ลาลูแบ ราชทูตนั้น แต่ มองซิเออร์ เซ เบ เรต์ จะ กลับไป ประเทศ ฝรั่งเศส ก่อน การ เดิน ทาง ขา กลับได้ เดิน ทาง ช่อง สิงขร นี้ ไป ลง เรือ ที่ เมือง มะริด มี ข้อความใน จดหมาย เหตุ ว่า

ใน คฤศตศักราช ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) มองซิเออร์ เซ เบ เรต์ ล่องเรือจาก ลพบุรี ไป กรุงศรีอยุทธยา แล้วล่องไปบางกอก (สันนิษฐาน ว่า จาก บางกอกไป เรือ เข้า แม่น้ำ เพชรบุรี ขึ้นไป ถึง เมือง แล้ว เดิน ทาง บกไป ทาง เมือง ปราณ เมืองกุย แล้ว ข้าม ช่อง ด่านสิงขร)

มองซิเออร์ เซ เบ เรต์ ได้ เดิน ทาง ๑๕ วัน จึง ได้ ไป ถึง เมือง ตนาวศรี ในการ เดินทางคราวนี้ บางที ก็ ลงเรือไปตาม ลำแม่น้ำเพชรบุรี บางที ก็ขึ้น ช้าง ซึ่ง มี เครื่อง ประดับ อย่าง งด งาม ที่ สุด และ มี กูบ สำหรับ นั่ง บังแดด ด้วย บุตร มองซิเออร์ เซ เบ เรต์ ได้ ขี่ม้า ตาม บิดาไป และ มี ช้าง สำหรับ ข้าราชการ อื่น ๆ ขึ้ น่าไป ๒๘ เชือก มี คน สำหรับ หาม แคร่ ไป ด้วย ๑๓๐ คน ซึ่ง ยืน เรียง กันไป เปน แถว เดียว และ มี ทหารไป ด้วย ๕๐ คน ตอน ท้าย ที เดียว ยัง มี เกวียน ๒๐๐ เล่ม สำหรับ บรรทุก เข้า ของ และ เสบียง อาหาร หน ทาง ที่ ไป นั้น เปน ทำเล อัน

งดงาม มาก แต่ ใน ที่ เหล่านี้ ไม่ มี คน อยู่ เลย มี แต่ เสือ กับ ช้าง ป่า นาน ๆ จะไป พบ เมือง สักครั้ง หนึ่ง แต่ ที่ เรียก ว่า เมือง นั้น จะ เรียกได้ หรือไม่ได้ก็ไม่ ทราบ เพราะ เมือง เหล่านี้ เป็นแต่ กระท่อม เป็น หมู่ ๆ กัน และ มี วัด ทำ ด้วย ไม้ ไผ่ ซึ่ง ใช้ เป็น ที่พัก สำหรับ ผู้คน ที่ ไป ด้วย กับ ท่าน ราชทูต แต่ มี ที่ อยู่ หลาย แห่ง ซึ่ง ได้ ปลูก เรือนไว้ โดย ฉะเภาะ สำหรับ ให้ ราชทูต พัก เมื่อถึง เมือง มะริด แล้ว มองซิเออร์ เซเบเรต์ ได้ ลงเรือ ออก จาก เมือง มะริดไป เมื่อ วันที่ ๓ มกราคม คฤศตศักราช ๑๖๘๘

ท้องที่ ที่ตั้ง ตำบล เกาะหลัก นี้ แต่ สมัย ครั้ง กรุงศรีอยุทธยา เดิม เรียก ว่า บางนางรม นับ เป็น เมือง อยู่ ใน แขวง ปักษ์ใต้ (ตั้ง อยู่ ใกล้ คลองบางนางรม) อาณาเขตต์ ด้าน ใต้ ต่อกับ เมืองคลองวาฬ เดี๋ยวนี้เป็น ตำบล คลอง วาฬ ด้าน เหนือ ต่อ กับ เมืองกุย เดี๋ยวนี้ เป็น ตำบล กุย เมือง บางนางรม มี นาม ปรากฏ อยู่ใน หนังสือ คำให้ การ ชาว กรุงเก่า หรือ ที่ เรียก กัน ว่า คำให้ การ ขุน หลวง หา วัด ตอน ทำเนียบ หัว เมือง ปักษ์ใต้ อัน มี นาม อยู่ เมือง หนึ่ง หมาย เลข ที่ ๓๔ ว่า เมือง มารัง คือ เมือง บางนางรม แต่ เมืองนี้ จะได้ ตั้ง อยู่ สักคราว หนึ่ง แล้วก็ เลิกไปหรือ อย่างไร เพราะ ตาม พระราชพงศาวดาร กรุงรัตน โกสินทร์ ใน รัชกาล ที่ ๑ แรก ปราบดาภิเศกใน ปีขาน จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๗) เมื่อ เสร็จ การ ตั้ง ขุนนาง ผู้ใหญ่ ผู้น้อย แล้ว ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้แบ่ง หัวเมือง ปักษ์ใต้ ขึ้น กระลา โหม มี นาม ปรากฏ แต่ เมืองกุย เมือง คลองวาฬ เมือง ปราณ ส่วน นาม เมือง บางนางรมไม่ ได้ กล่าวถึง

จน ภายหลัง มา เมื่อ รัชกาล ที่ ๔ ได้ มี ประกาศ ฉบับ ๑ ลง ณวัน ๓ ๗ ๘ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก พ.ศ. ๒๓๙๘ มีความว่า ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯสั่งว่า เมืองบางนางรมนั้น ให้เรียกว่าเมืองประจวบคีรีขันธ์ โดย อ้าง เหตุ ว่า เมือง นี้ เมื่อ รัชกาล ที่ ๒ กะ จะย้าย เมือง คลอง วาพ ขึ้น มาตั้ง ที่อ่าว เกาะหลัก ด้วย อยู่ ใน ทาง ข้าศึก พม่า จะ มาจาก เมือง ตนาว ศรี เรียกมา แต่ ก่อน แต่ว่า เมือง ใหม่ ยัง หาได้ ตั้งเป็น หลัก แหล่ง ไม่ ดังนี้

ตั้ง แต่ มี ประกาศ รัชกาล ที่ ๔ ให้ เรียก เมือง บาง นางรม ว่า เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ แล้ว จึงได้ รวม ท้อง ที่ ส่วน นี้ คือ เมือง บาง นาง รม เมือง คลองวาพ เมืองกุย ให้ มีการ ปกครอง เป็น เมือง เดียว กัน เรียกว่า เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ นาม เมืองกุย และ เมือง คลอง วาพ ซึ่งเป็น เมือง จัตวา อยู่ แต่ เดิม นั้น ยุบ ลง เป็น ตำบล กุย และ ตำบล คลอง วาพ ขึ้น อยู่ ใน เมือง ประจวบ คีรีขันธ์ ๆ เดิม ขึ้น กรุงเทพ ฯ พึ่ง ยกไป ตั้ง เป็น อำเภอ เมือง ขึ้น จังหวัด เพ็ชรบุรี เมื่อ จัดการ เทศาภิบาล ปี ร. ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) ยกจาก จังหวัดเพ็ชรบุรี มารวม เมื่อตั้ง เป็น เมือง ปราณบุรี ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) นั้น เรียกว่า อำเภอเมือง ประจวบคีรีขันธ์

ศาลา กลาง เมือง หรือ ที่ว่าการ อำเภอ ประจวบคีรีขันธ์ นั้นไป ตั้ง ที่ บ้าน วังยาว เมืองกุย คือ ตำบล กุย เวลา นี้ แล้ว ย้าย มา ตั้ง ที่ อ่าว เกาะหลัก เมื่อ เดือน ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) อยู่มาจน บัดนี้

นาม อำเภอ ประจวบคีรีขันธ์ ได้ เปลี่ยนเป็น อำเภอเกาะหลัก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ หรือ เกาะหลัก

๑ พระพิไชยชลสินธุ์ (จันทร์ ไชยมงคล) ได้รับราชการอยู่ในตำแหน่งจนถึงแก่กรรม

๒ เมื่อพระพิไชยชลสินธุ์ (จันทร์ ไชยมงคล) ถึงแก่กรรมแล้ว พระพิไชยชลสินธุ์ (สิงห์ ไชยมงคล) ซึ่งเป็นน้อง ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองแทน

๓ ต่อมาเมื่อพระพิไชยชลสินธุ์ (สิงห์ ไชยมงคล) ถึงแก่กรรมลง พระพิไชยชลสินธุ์ (นุช ไชยมงคล) ผู้เป็นบุตรพระพิไชยชลสินธุ์ (สิงห์ ไชยมงคล) ได้รับตำแหน่งแทน เมื่อ ร.ศ. ๑๐๓ (พ.ศ. ๒๔๒๗)

๔ ครั้นต่อมาพระพิไชยชลสินธุ์ (นุช ไชยมงคล) ถึงแก่กรรม หลวงบริบาลคีรีมาส (พิม) ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองแทน เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)

อำเภอปราณบุรี

อำเภอปราณบุรี — อำเภอนี้เดิมเป็นเมืองปราณบุรี เมืองชั้นจัตวา ขึ้นตรงต่อกระทรวงกระลาโหม และนับเป็นเมืองอยู่ในแขวงปักษ์ใต้ ครั้นเมื่อจัดการมณฑลเทศาภิบาลยกมาขึ้นกระทรวงมหาดไทย ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) ยุบเป็นอำเภอเมืองขึ้นชั้นอำเภออยู่ในจังหวัดเพชรบุรี เรียกว่าอำเภอเมืองปราณบุรี

ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) โปรดเกล้า ฯ ให้ยกอำเภอเมืองปราณบุรีมาขึ้นจังหวัดปราณบุรี ซึ่งรวมตั้งขึ้นเป็นเมืองใหม่ คือจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในบัดนี้

ที่ศาลากลางเมือง และที่ว่าการอำเภอปราณบุรี ได้ตั้งอยู่หลายแห่ง คือ

๑ แต่เดิมศาลากลางเมืองหรือภายหลังเป็นที่ว่าการอำเภออยู่ที่บ้านนาพะเนียด ตำบลเมืองเก่า

๒ จน ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งที่ตำบลปากคลองปราณ

๓ ย้ายจากปากคลองปราณมาตั้งใกล้กับทางรถไฟที่สถานีปราณบุรี ริมแม่น้ำปราณ ในตำบลเมืองเก่า เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ อยู่มาจนเวลานี้

ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองปราณบุรี

๑ พระวิชิตชาญณรงค์ (ภู่) ได้เป็นผู้ว่าราชการเมืองเมื่อ ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๓๒)

อำเภอบางสพาน

อำเภอบางสพาน — อำเภอนี้เดิมเรียกว่า อำเภอเมืองกำเนิดนพคุณ เป็นเมืองจัตวา นับอยู่ในแขวงปักษ์ใต้ ขึ้นตรงต่อกระทรวงกระลาโหม ครั้นเมื่อจัดการมณฑลเทศาภิบาลยกมาขึ้นกระทรวงมหาดไทย ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) จัดเป็นอำเภอเมืองขึ้นอยู่ในจังหวัดชุมพร มณฑลสุราษฎร์ธานี เรียกว่าอำเภอเมืองกำเนิดนพคุณ

ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) โอนอำเภอกำเนิดนพคุณจากจังหวัดชุมพรมาขึ้นจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มณฑลราชบุรี

ที่ว่าการ อำเภอ ตั้ง อยู่ริม ทาง รถไฟ ตรง สถานี บาง สพาน ใหญ่ ใกล้ คลอง บาง สพานใหญ่ ใน ตำบล บางสพานใหญ่

พ. ศ. ๒๔๖๐ เปลี่ยน นาม อำเภอ กำเนิดนพคุณ เปน อำเภอ บางสพาน

ตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ เมือง บางสพาน

๑ พระ วาจีธรรมรส (แช่ม) ได้ เปน ผู้ว่า ราชการ เมือง เมื่อ ร.ศ. ๗๒ (พ.ศ. ๒๓๙๖) ครั้น ร.ศ. ๗๕ (พ.ศ. ๒๓๙๙) พระวาจีธรรมรส (แช่ม) ย้ายไป เปน ผู้ว่าราชการ เมืองไชยา พระกำเนิดนพคุณ (คง) ได้ เปน ผู้ว่าราชการ เมือง แทน

๒ ต่อ มา ร.ศ. ๑๐๖ (พ.ศ. ๒๔๓๐) พระกำเนิดนพคุณ (คง) ถึง แก่กรรม พระมหาสิงคิคุณอดุลย์สุวรรณภูมารักษ์ (พุ่ม) ได้ เปน ผู้ว่าราชการเมืองแทน และได้ ถึงแก่กรรมใน ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) นั้น

รวม อาณาเขต ของ จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ เวลา นี้ มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๗,๐๐๐ ตาราง กิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่

จังหวัดกาญจนบุรี

ตำนาน เมือง

เมืองกาญจนบุรี เปน เมือง ที่ได้ มี มาแต่โบราณ กาล เมือง หนึ่งแต่ เมือง เดิม จะ ได้ สร้าง ขึ้น ครั้งใด ไม่ มี หลัก ฐานปรากฏ แต่ เปนแน่ ว่า ใน เมื่อ ครั้ง พวก ขอม มี อำนาจ ปก แผ่ เข้า มา ถึง ประเทศ ไทย นี้ คง ได้ มี เมือง กาญจนบุรี อยู่ แล้ว เพราะ มี หลัก ฐาน โบราณ วัตถุ เปน เครื่อง แสดง อยู่ เช่น ที่ เมือง สิงห์ (ร้าง) ซึ่ง อยู่ ไม่ ห่าง จาก เมือง กาญจน์ นัก ได้ มีปราสาท ศิลา แลง ซึ่ง เห็นได้ ว่าสร้างขึ้นตามแบบและ ฝีมือ พวกขอม ปรากฏ อยู่ จน ทุกวันนี้ แต่ เมื่อ ครั้ง กรุง สุโขทัย เปน ราช ธานี ไม่ ใคร่ จะ ปรากฏ ชื่อ เสียง เหมือนกาญจนบุรี ก็ เพราะ ว่า ไม่ ใคร่ มี เหตุ การณ์ เกี่ยว ข้อง ถึง เมือง นี้ ครั้น ต่อ มา ใน สมัย กรุง ศรี อยุทธยา เปน ราชธานี ตลอดมา จน ถึงรัชสมัย แห่งกรุง รัตน โกสินทร์ เมือง กาญจนบุรี จึง ได้ ปรากฏ ชื่อ เสียง โด่ง ดัง แพร่ หลาย ด้วย เหตุ เปน เมือง น่า ศึก สำคัญ ใน คราว งาน สงคราม ไทยกับ พม่า โดย อาณาเขตต์ ของ เมือง นี้ มี ช่อง ทาง เดิน ติด ต่อ ระหว่าง ประเทศ สยาม กับ พม่าหลาย ทาง เช่นที่ เรียก ว่า ด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ ซึ่ง เปน ช่อง ทางที่ สำ คัญ ที่ สุดเปน ต้น ในคราวที่พม่าจะยก กองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาก็ได้ มา ใน ทาง นี้ แทบ ทุก ครั้ง ทุก คราว และ ใน เวลา ที่ กอง ทัพ ไทย ไป ตีประเทศ พม่า ก็ได้ ไปใน ทาง นี้ เช่น เดียว กัน จึงนับ ว่า เมืองกาญจนบุรี เปน

เมือง สำคัญ ที่ สุด ใน ทาง ยุทธศาสตร์ เมือง ๑ ใน พระ ราช อาณา จักร์ สยาม ตลอด มา จน ทุก วัน นี้ ดัง ปรากฏ มี ตำบล ที่เป็น สนามรบ ตลอด จน คู ค่าย ที่ ตั้ง กอง ทัพ แต่ โบราณ ปรากฏ เหลือ เป็น พยานอยู่ ใน บัด นี้ หลาย แห่ง หลาย ตำบล

เมือง กาญจนบุรี เดิม ตั้ง อยู่ เหนือ เมือง ใหม่ นี้ ขึ้น ไป ระยะ ทาง ประมาณ ๕๐๐ เส้น อยู่ ที่ ริมฝั่งตวัน ออก ลำน้ำ แม่ กลอง หรือ ที่ เรียก ว่า แควใหญ่ ใน ตำบล ลาด หญ้า ใกล้ เคียง กับ เขา ชนไก่ (ซึ่ง ปรากฏ ว่า เป็น ภูมิ ลำเนา เดิม ของ ขุน แผน) ที่ ตั้ง เมือง เดิม นี้ ย่อม เป็น การ เหมาะ แก่ ทาง ยุทธศาสตร์ ใน ครั้ง กระ นั้น เป็น อย่าง ยิ่ง เหตุ ด้วยเมื่อ พม่า ยก ทัพ เข้า มา ทาง ด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ โดย มุ่ง จะ ไป ตี เมือง สุพรรณบุรี และ พระนคร ศรี อยุทธยา แล้ว จำ เป็น ต้อง เอา ไชย ชนะ กอง ทัพซึ่งตั้ง อยู่ที่ เมือง กาญจนบุรี ให้ ได้ เสีย ก่อน หาก จะ หลีก เลี่ยง เลย ไปแล้ว จะต้องถูก กองทัพที่เมืองกาญจนบุรีตีตัดหลังแลกระหนาบ ข้าง ดัง นี้ ใน ท้อง เมือง กาญจน์ จึง เกิด เป็น สนาม รบ มาก ครั้ง มาก คราว และ จำ เป็น ที่ ฝ่าย พม่า จัก ต้อง ยึด เมือง กาญจน์ ให้ ได้ก่อน เพื่อ ตั้ง เป็นถาน ทัพแล้วจึง ยกไปตีเมืองสุพรรณบุรีและพระนครศรี อยุธยา ต่อไป แม้ ใน คราว ที่ กอง ทัพ ไทย จะ ไป ตี เมืองพม่าก็ ต้องไปตั้ง ฐาน ทัพอยู่ ที่ เมือง กาญจนบุรี ก่อน เช่น เดียวกัน

ต่อ มา เมื่อ เสีย กรุง ศรี อยุทธยา แก่ พม่า ครั้ง สุด ท้าย และ พระเจ้า ตาก สิน ได้ ลง มาตั้ง กรุง ธนบุรี เป็น เมือง หลวง ตลอด จน ถึง รัชกาล แห่ง พระ บรม ราชจักรี วงศ์ ซึ่ง กรุง เทพ พระมหา นคร เป็น

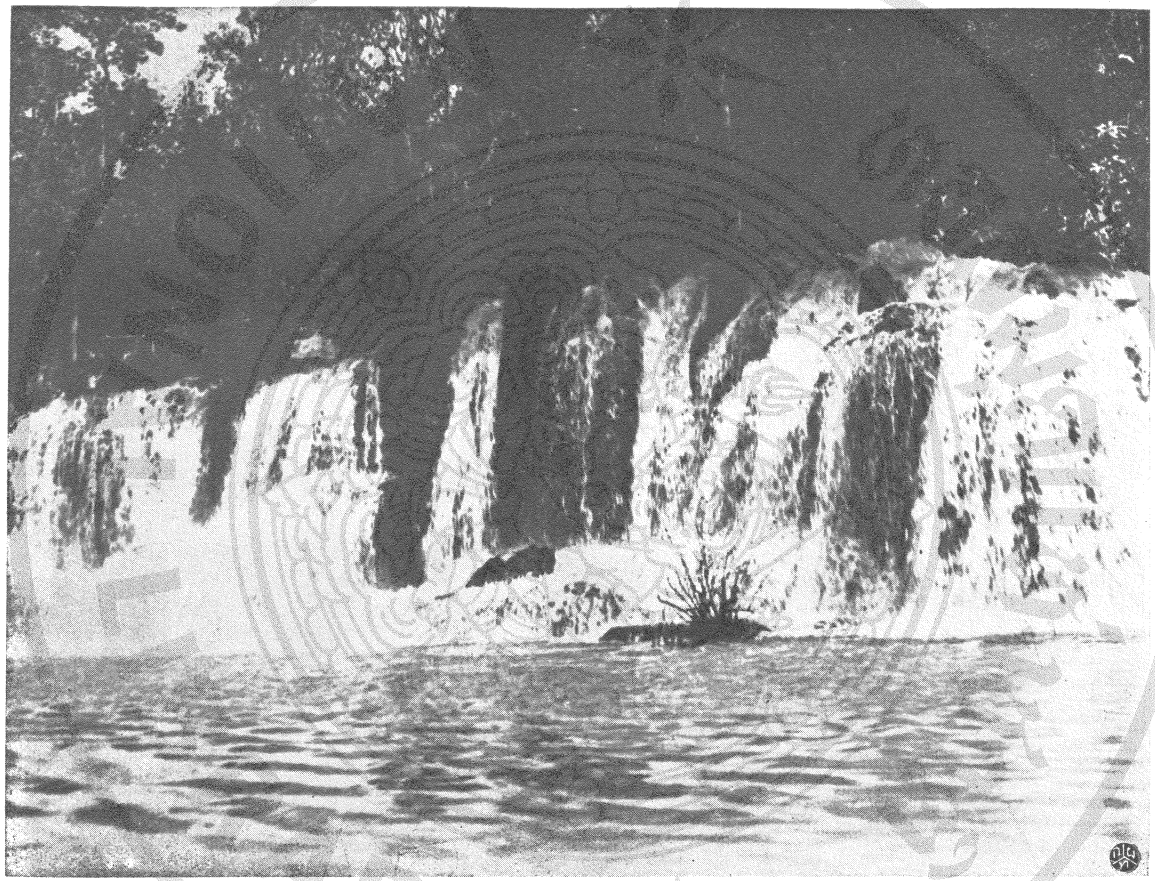

น้ำตกไทรย์โยค จังหวัดกาญจน์บุรี

ราชธานี แผน การ สง คราม จึงได้เปลี่ยน ไป โดย เหตุ ที่ พม่าจะต้อง บ่าย น่า กอง ทัพ ลง มา ทาง ใต้ เพื่อ ตรง สู่ เมือง หลวงดังนั้น แทน ที่จะ เดิน ทัพ จาก ด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ ผ่าน เมือง สัง ขละ บุรี ไป เมือง ศรีสวัสดิ์ เพื่อ เข้า เขตต์ สุพรรณ แต่ ทาง บก โดย ทาง เดียว ก็ กลับเกิด มี กองทัพ เรือ ยก จาก เขตต์ เมือง สังขละ เมือง ไทร โยค มา ตาม แม่ น้ำ ไทร โยค (แควน้อย) มายังเมืองกาญจนบุรีอีกทาง หนึ่ง ด้วยเหตุดังนี้ และ ด้วย พระ ปรีชาญาณอัน สุขุม ยิ่ง แห่ง สมเด็จ กรม พระ ราชวัง บวร มหา สุรสิหนาท ใน รัชกาล ที่ ๑ กรุงรัตน โกสินทร์ ซึ่ง พระองค์ได้ ทรง เป็น แม่ ทัพ รบ กับ พม่า ทาง ด้าน นี้ ได้ ทรงเห็น ทางยุทธศาสตร์ เปลี่ยน แปลง ไป จึง ได้ ทรง เลือก ที่ ตั้ง ถานทัพ จาก เมือง กาญจนบุรี (เก่า) ลงมาตั้งที่ ตำบล ปาก แพรก ซึ่ง เป็น ที่รวม แห่ง แม่น้ำ แม่กลอง (แควใหญ่) กับ แม่ น้ำ ไทร โยค (แควน้อย) ณที่นี้ และก็น่า จะถือว่า ตำบล ปาก แพรก ได้ เป็น ที่ ตั้ง เมือง กาญจนบุรี ใหม่ แต่ บัดนี้ ต่อ เมื่อ ถึง พระพุทธศักราช ๒๓๗๕ ใน รัชกาล แห่ง พระ บาท สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๓ จึง ได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ก่อ สร้าง กำ แพง เมือง ขึ้น เป็น อย่าง ถาวร ดัง ปรากฏ ข้อความ จารึก อยู่ ใน หลัก เมือง ตลอด มาจน ทุกวัน นี้

ส่วน เมือง กาญจนบุรี เก่า ในบัดนี้คงเป็นแต่ เพียงหมู่ บ้านแต่ยัง มี วัด แล้พระ เจดีย์สถาน เก่า ๆ ปรากฏ อยู่ หลาย แห่ง ซึ่ง สังเกตุตาม ผีมือ ว่า จะได้ สร้าง ขึ้น แต่ครั้ง พระนคร ศรี อยุทธยา เป็นราชธานี

ใน ครั้ง ก่อน เริ่มจัดการ ปกครอง ท้องที่ ตาม ระเบียบ ใหม่ ในเขตต์ ท้อง ที่ ซึ่ง เรียกว่า จังหวัด กาญจนบุรี บัดนี้ ได้ มี เมือง น่า ด่าน อยู่ อีก

หลาย เมือง คือ ในลำน้ำ แควน้อย นับแต่เหนือมาใต้ มี เมือง ทอง ผา ภูมิ เมือง ท่าขนุน (ภาย หลัง เรียก ว่า เมือง สังขละบุรี) เมือง ไทร โยค เมือง ท่า ตะกั่ว เมือง ลุ่มสุ่ม เมือง สิงห์ ใน แม่น้ำ แควใหญ่ มี เมือง ศรี สวัสดิ์ เมือง ท่ากระดาน รวม ๘ เมือง ด้วย กัน เมือง เหล่า นี้ ตั้ง ขึ้น ก็ เพื่อ สำหรับ ประโยชน์ ใน ทาง ยุทธศาสตร์ เปนส่วน มาก และ ได้ ตั้งให้ พวก มอญ อาษา และมอญ ชเลย และ เกรียง เปน เจ้า เมือง กรม การ ปกครอง พวก กัน เอง และ ให้ มี น่าที่ คอย ตระเวน ด่าน พัง ข่าว คราว ข้าศึก ติด ต่อกัน โดย ตลอด ต่อ มา เมื่อ เหตุ การณ์ สงคราม ว่างเว้น ไป แล้ว เจ้า เมือง กรม การ เหล่า นี้ ก็ มี น่าที่ ส่ง ส่วยทอง ดีบุก และ สิ่ง อื่น อีก แก่ รัฐบาล โดย ที่ ใน ยุค นั้น มิได้ จัดการ เก็บ ภาษี อากร แก่ พวก นี้ อย่าง ใด

ครั้น เมื่อ เริ่ม จัดการ ปกครอง ตาม ระเบียบ ใหม่ ตั้ง แต่ ร. ศ. ๑๑๕ เปน ต้น มา เมือง เหล่า นี้ ถูกยุบไป สังกัดขึ้นแก่เมือง กาญจนบุรี ที่สุด ใน เวลา นี้ เมือง เก่า ต่าง ๆ ได้ เปลี่ยน แปลง ไป คือ

เมืองทองผาภูมิ ยุบ ลง เปน หมู่ บ้าน อยู่ ใน เขตต์ กิ่ง อำเภอ สังขละ บุรี

เมืองท่าขนุน (สังขละบุรี) ยุบลง เปน กิ่งอำเภอ สังขละบุรี ขึ้น อำเภอวังกะ ซึ่ง เปน อำ เภอ ตั้ง ขึ้น ใหม่

เมืองไทรโยค ยุบลง เปน กิ่งอำเภอไทร โยค ขึ้น อำเภอ วังกะ

เมืองท่าตะกั่ว ยุบ ลง เปน หมู่ บ้าน อยู่ ใน เขตต์ กิ่ง อำ เภอ ไทร โยค

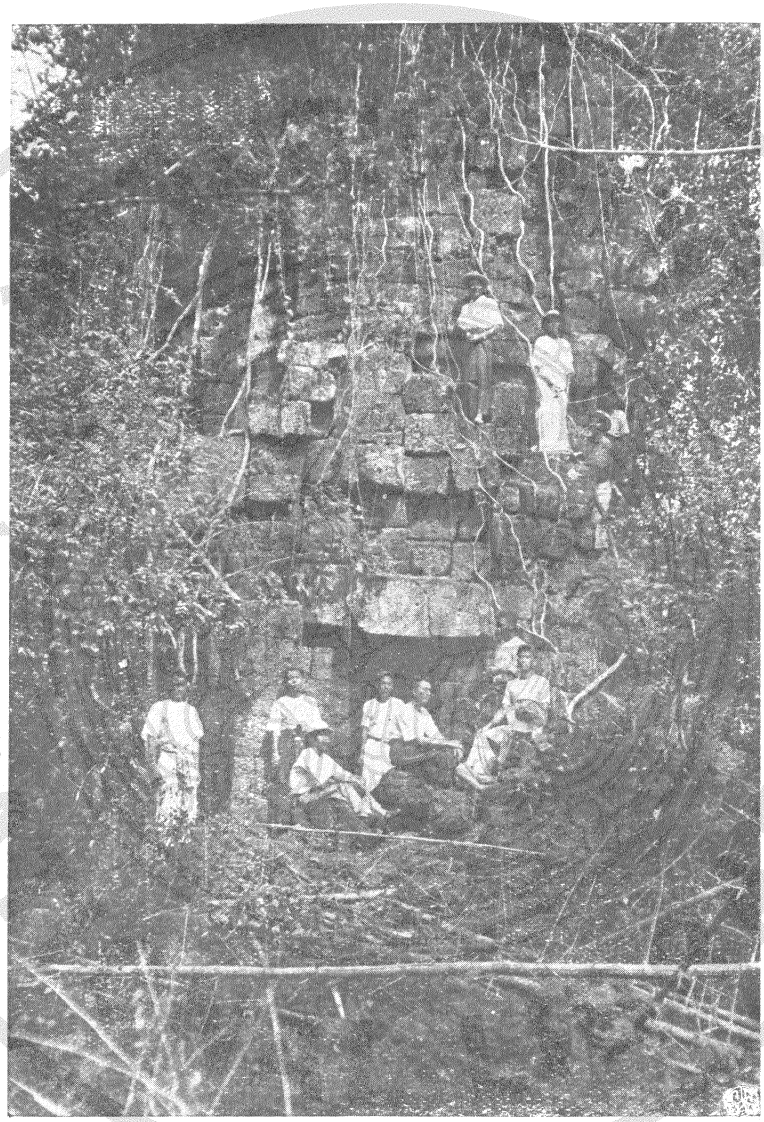

ปรางที่เมืองสิงห์

เมืองลุ่มสุ่มยุบ ลง เปน หมู่บ้าน อยู่ ในเขตต์ กิ่งอำเภอ ไทรโยค

เมืองสิงห์ ยุบลงเปนหมู่บ้าน อยู่ในเขตต์ อำเภอเมืองกาญจนบุรี

เมืองศรีสวัสดิ์ ยุบ ลง เปน กิ่ง อำเภอ ศรีสวัสดิ์ ขึ้นอำเภอเมืองกาญจนบุรี

เมืองท่ากระดานยุบลงเปนหมู่ บ้าน อยู่ในเขตต์ กิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์

แต่ เมือง เก่า เหล่านี้ นอก จาก เมือง สิงห์ ที่ ปราสาท หิน เปน วัตถุสถาน กับ ที่ เมืองไทรโยค ซึ่ง มีคู ค่าย อยู่ ทั้งสอง ฝั่ง ลำน้ำ และวัดเก่าอยู่อีก ฝั่ง ละวัด แล้ว ใน เมือง อื่น ๆ ก็ไม่มี อะไร เหลืออยู่ เปนหลักถาน เพราะ เมือง เหล่านี้ ที่ ตั้ง ขึ้น ก็เพื่อ สำหรับ ให้ กอง รักษา ด่าน ไปอยู่ และเพื่อ สดวก ใน เวลา สง คราม เท่า นั้น

เมื่อ เริ่ม จัดการ ปกครอง ท้อง ที่ ตาม ระเบียบ ใหม่ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ แล้ว นั้น ครั้น ถึง ร.ศ. ๑๑๖ ได้แบ่ง อาณา เขตต์ เมืองกาญจนบุรีออก เปน ๓ อำเภอ คือ

๑ **อำเภอ เมืองกาญจนบุรี** ตั้ง ที่ ว่าการ อยู่ ในกำแพง เมือง ตลอด มา จน ทุกวัน นี้

๒ **อำเภอใต้** ตั้ง ที่ ว่า การ อยู่ ที่ บ้าน ท่า ไม้ รวก ตำบล ม่วง ชุม ริม ลำน้ำ แม่กลอง ครั้น ร.ศ. ๑๒๐ ย้ายที่ว่าการจาก บ้านท่าไม้ รวก ไป ตั้ง ที่ ตำบล ท่าม่วง ฝั่ง ซ้าย ลำน้ำ แม่กลอง และ เปลี่ยน นาม เรียก ว่าอำ เภอ วัง ขนาย ตลอด มา จน ทุก วัน นี้

๓ **อำเภอเหนือ** ตั้ง ที่ ว่าการ ที่ ตำบล บ้าน ทวน แล ร.ศ. ๑๒๐ ได้ เปลี่ยน นาม อำเภอ เรียก ว่า อำเภอบ้าน ทวน มาจน ทุกวัน นี้

ต่อมาใน ร. ศ. ๑๒๐ ได้แบ่งท้องที่ตั้งอำเภอขึ้นอีก ๓ อำเภอ คือ

๑ **อำเภอเมืองสังขละบุรี** ตั้งที่ว่าการอยู่ที่ตำบลวังกะ ครั้น ร.ศ.๑๒๐ ย้ายที่ว่าการมาตั้งที่เมืองท่าขนุน และตั้งกิ่งอำเภอขึ้นที่ตำบลวังกะแทน เรียกว่ากิ่งอำเภอวังกะ พ. ศ. ๒๔๖๗ ยุบอำเภอสังขละบุรีลงเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่ากิ่งอำเภอสังขละบุรี และตั้งอำเภอขึ้นที่วังกะ เรียกว่าอำเภอวังกะ สับเปลี่ยนกันตลอดมาจนทุกวันนี้

๒ **อำเภอไทรโยค** ตั้งที่ว่าการที่เมืองไทรโยคเก่า ครั้น ร.ศ.๑๒๕ ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่ากิ่งอำเภอไทรโยคขึ้นอำเภอสังขละบุรี

๓ **อำเภอศรีสวัสดิ์** ตั้งที่ว่าการที่เมืองศรีสวัสดิ์ ซึ่งเรียกว่าด่านแม่แฉลบ ครั้น ร.ศ. ๑๒๕ ยุบลงเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่ากิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ขึ้นอำเภอสังขละบุรี ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๗ จึงได้โอนมาตั้งกัดขึ้นอำเภอเมืองกาญจนบุรี ตลอดมาจนทุกวันนี้

รวมอาณาเขตต์จังหวัดกาญจนบุรีบัดนี้ มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร์ หรือ ๑๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่ ซึ่งมากกว่าจังหวัดอื่นๆ ในมณฑลเดียวกันแต่พื้นที่เป็นป่าดงพงเขายังมิได้ทำประโยชน์โดยมาก

ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง

บรรดาผู้ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองกาญจนบุรีในยุครุ่งรัตนโกสินทร์ คงได้ทราบมาเกือบนับว่าตลอดถ้วนถี่ แต่หากไม่ปรากฏวันเดือนปีที่รับราชการแน่นอน ดังมีรายนามต่อไปนี้.

๑ พระยาประสิทธิ์สงคราม (โนรี) (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๒ พระยาประสิทธิ์สงคราม (นามเดิมไม่ปรากฏ แต่มีฉายาตามที่ราษฎรเรียกกันโดยมากว่า เจ้าเมืองตาแดง) รับตำแหน่งเมื่อวัน ๖ ๗ ๘ ค่ำ ปีระกา นพศก ต้องออกจากน่าที่ เพราะมีความผิด (เปนผู้สร้างกำแพงเมือง) (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๓ พระยาประสิทธิ์สงคราม (นามเดิมไม่ปรากฏ แต่มีฉายาตามที่ราษฎรโดยมากเรียกกันว่า เจ้าเมืองร่อนทอง (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๔ พระยาประสิทธิ์สงคราม (น้อย) เปนบุตร์พระยาเดโช (โนรี) (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๕ พระยาประสิทธิ์สงคราม (นามเดิมไม่ปรากฏ) อยู่ในตำแหน่ง ๑ ปี ๘ เดือน ต้องออกจากน่าที่เพราะมีความผิด)

๖ พระยาประสิทธิ์สงคราม (ชัง) อยู่ในตำแหน่งประมาณ ๑๒–๑๓ ปี ต้องออกจากน่าที่เพราะมีความผิด

๗ พระยาประสิทธิ์สงคราม (ขำ) อยู่ในตำแหน่งประมาณ ๘ ปี ต้องออกจากน่าที่เพราะมีความผิด

๘ พระยาประสิทธิ์สงคราม (ส่วง) เปนบุตร์พระยาประสิทธิ์สงคราม (ชัง) รับราชการในตำแหน่งประมาณ ๑๒ ปี (ถึงแก่กรรม)

๙ พระยาประสิทธิ์สงคราม (โป) รับราชการอยู่ในตำแหน่งประมาณ ๘–๙ ปี (ถึงแก่กรรม)

๑๐ พระยาประสิทธิ์สงคราม (ขำ) รับตำแหน่งเมื่อ ร.ศ. ๑๐๗ มีความผิด ต้องถอดจากยศบรรดาศักดิ์ และออกจากน่าที่ราชการ ร.ศ. ๑๑๑

๑๑ พระยา ประสิทธิ์ สงคราม (แช่ม) รับ ตำแหน่งเมื่อ ร. ศ. ๑๑๑ มี ความ ผิด ออก เป็น ข้าราชการ นอก ตำ แหน่ง ร. ศ. ๑๑๗

๑๒ อำมาตย์ เอก พระยา ประสิทธิ์ สงคราม (นุช มหานิรานนท์) รับ ตำแหน่ง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๒ ถา ออกจาก น่า ที่ โดย ความ ชรา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๘

๑๓ อำมาตย์ โท พระยา สุรินทร์ ภา ไชย (จันทร์ ตุงคสวัสดิ์) รับ ตำ แหน่ง เมื่อ วัน ที่ ๑๐ มิถุนายน พ. ศ. ๒๔๕๘ ย้ายไป เป็น ผู้ ว่าราชการ จังหวัดไชยนาท เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๖๕

๑๔ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรินทร์ภักดีศรีไผทสมันต์ (ส่าง พุกกานนท์) (ถึง แก่กรรม แล้ว)

๑๕ อำมาตย์ ตรี พระบำรุงบุรีราช (พงษ์ บุรุษชาต) เป็น ผู้ ว่าราชการ จังหวัด แทน มา จนทุก วันนี้

เกร็ด ตำนาน

เมืองกาญจนบุรี เป็น เมือง ที่ ปรากฏ ชื่อ ใน หนัง สือ เรื่อง ขุน ช้าง ขุน แผน โดย ซึ่ง กล่าว ว่า ภูมิ ลำเนา เดิม ของ ขุน แผน อยู่ ที่ บ้าน เขา ชนไก่ (แต่ ก่อน คง เป็น เมือง ขึ้น สุพรรณ บุรี คือ เมือง อู่ ทอง เก่า) ซึ่ง อยู่ ใน ตำบล ลาดหญ้า ที่ ตั้ง เมือง เก่า

เขา ชนไก่ ที่ ออก นาม มานั้น ยัง มี ปรากฏ อยู่ ทุกวันนี้ เป็นเขา สูง ประมาณ ๕ เส้น บนยอด เขา มี ที่ ราบ อยู่ ตอน หนึ่ง เป็น ลาน เตียน บน กลาง ลาน นั้น มี หิน ประดับ เป็นคัน รายรอบ เป็น รูป ๔ เหลี่ยม ผืน ผ้า

วัดกาญจนบุรี (เก่า) หรือวัดขุนแผน

กว้าง ประมาณ ๓ วา ยาว ๖ วา และ มี หลัก หินฝัง อยู่ กลาง หลัก ๑ หินที่ ก่อ เป็น วงเวียนนี้ ประชาชนเชื่อถือกัน ว่าเป็น สังเวียน สำหรับชุนแผน ชนไก่ และ หลักหิน นั้น คือ หลักไก่ ของ ชุน แผน กับมี บ่อ น้ำ กว้าง ประมาณ ๓ ศอก ลึก ๓ วา อีก บ่อ ๑ และ พระ เจดีย์ อยู่ ทาง หัวเขา อีก องค์ ๑ แต่ เวลา นี้ ชำรุด ทรุด โทรม ลง มาก แล้ว

อนึ่ง บริเวณ เมือง กาญจน บุรี เก่า ยัง มี ถาวร วัตถุ ซึ่ง ประ กอบ เรื่อง ชุนช้าง ชุนแผน อยู่ อีก ๒ อย่าง คือ ๑ วัด นาง พิม ซึ่ง กล่าว กัน ว่า นางพิม (นาง วันทอง) เป็น ผู้ สร้าง ไว้ แต่ กาล โน้น กับ วัด ชุน แผน บัด นี้ ยังมี ทรากเหลือ ปรากฏ อยู่ และ ตลาด นางทอง ประศรี ซึ่ง เป็น มารดา ของชุนแผนผู้เป็น เจ้า ของ ได้ สร้าง ไว้ แต่ ที่ ตรง ตลาด เวลา นี้ คง มี แต่ พื้น ดินและ หญ้า คง รก อยู่

อนึ่ง ปรากฏ ว่า ภาย หลัง เมื่อ ชุน แผน ได้ เป็น แม่ ทัพ ทำสงคราม มี ความ ชอบ ได้ เลื่อน ตำ แหน่ง ขึ้น เป็น ผู้ ว่า ราชการ เมือง กาญจนบุรี มี นาม บรรดา ศักดิ์ ว่า พระสุรินทรภาไชย ซึ่งเป็นนามตำแหน่งเจ้า เมือง กาญจน์ตลอด มา จน บัดยุบัน นี้

ชุน แผน นี้ ปรากฏ ว่า มี ตัว อยู่ ใน แผ่น ดิน สมเด็จ พระพันวษา คือ สมเด็จ พระ รามาธิบดี ที่ ๒ แห่ง กรุงศรี อยุธยา ระหว่าง จุล ศักราช ๗๕๓ ถึง ๗๙๓ และ นาม ชุน แผน สถาน นั้น เป็น ตำแหน่ง ปลัด (ซ้าย) ในกรม ตำรวจ ภูบาล ตาม ทำ เนียบ ข้าราชการ แต่ กรุง ศรี อยุทธยา

อักษรจารึกหลักศิลาเมืองกาญจน์

บีมะโรง จัตวาศก ตั้งพระราชพิธีมหกถางเมืองทุกบ้อมประตูหอรบ ฝรั่งยิงปืนตามฤกษ์ มีโขนละคร หนังไทยจีนปรบไก่ ๓ วัน มีดอกไม้ รุมพุ่มและถวายไทยทานกะจาดผ้าสบงแก่พระสงฆ์ทุกองค์ แผ่กุศลให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง วันศุกร์ขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๘ ปีระกานพศก ให้พระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจเปนพระยาประสิทธิ์สงคราม รามภักดีศรีพิเศษประเทศนิคมภิรมย์ราไชย สวรรค์พระยากาญจนบุรี ครั้นกลับเข้าไปเฝ้าโปรดเกล้าฯ ว่าเมืองกาญจนบุรีเปนทางอังกฤษพม่ารามัญไปมา ให้สร้างเมืองก่อกำแพงขึ้นไว้จะได้เปนชานพระนครเชื่อนเพ็ชร์เชื่อนขันธ์มั่นคงไว้แห่งหนึ่งแล้ว จะได้บ้องกันสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร พระพุทธศาสนาจะได้ถาวรถ้วน ๕๐๐๐ พระพรรษา เจ้าพระยาพระคลังผู้ว่าที่สมุหพระกระลาโหม เจ้าพระยามหาโยธา พระยาท้ายน้ำ ออกมาทิวไชยภูมิตั้งเมือง พอมีราชการมาผ่ายศวันตกให้หากลับเข้าไปณกรุงเทพฯ ท่านผู้ครองกาญจนบุรีเปนผู้สำเร็จกิจการต่อไป ประทานเครื่องอาภรณ์ออกมาเทียนไชย สายสิน แผ่นทองอาภรณ์ศิลาอาภรณ์กับรูปราชสีห์รูปช้างรูปเต่า และปลูกโรงพระราชพิธี ๗ โรง สวดพระพุทธมนต์ ๓ วัน ประชุมพระอมรราชาคณะฐานานุกรมอันดับ ๖๐ รูป อธิบดีนาหมื่นสี่พระยาพระหลวงขุนหมื่นกรมการชาวด่านเมืองขึ้น ๘ เมือง โหรพราหมณ์ปุโรหิตาจารย์ฤกษ์ วันพฤหัสขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๔ เวลาเช้า ๔ โมง ๘ บาท ได้พระฤกษ์ฝรั่งยิงปืนเอาฤกษ์และตั้งหอทานเลี้ยงพระสงฆ์สามเณรชายหญิง ๓ วัน และประดู่ก่อบ้อมกำแพงตามฤกษ์ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๗๕

พระพรรษา เศษ เดือน ถ่วง ๑๐ เดือน วัน ถ่วง ๒๐ วัน จุลศักราช ๑๓๙๓ ปีเถาะ นักษัตรศก ถ่วง พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น กรม การ ๕๖๐ คน ก่อ สิ้น อิฐ ๒,๔๘๓,๕๐๐ ศิลาราก บ้อมรากกำแพงแล่น เศษ ปูน ๖๑๗เกวียน ทำ แล้ว วัน พฤหัศ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปี มะโรง สมโภช ให้ ตั้ง โรง ทำ ทาน ๔ ประตู เมือง เลี้ยง พระสงฆ์ สามเณร ชาย หญิง ๓ วัน เดชะข้าพ เจ้าได้ สร้างวัด และ ปฏิสังขรณ์ พระ อา ราม ใน แขวงเมืองกาญจนบุรี ๕ อาราม ใน กรุง เทพฯ ๑ อาราม อิมินา บุญกาเมนะ เดชะ ผลานิสงค์ ซึ่ง ข้าพเจ้า ได้ อุส่าห์ สร้าง เมือง ไว้ สำหรับ บ้อง กัน พระพุทธศาสนา ได้ เปน หิตานุหิต ประโยชน์ โดยกตัญญูสุจริต นิสงฆ์ นี้ แผ่ ไป แก่ เทพเจ้า ชั้น บน ชั้น ต่ำ ใน หมื่น โกฏิ จักรวาฬ แสน โกฏิ จักรวาฬ ผลา นิสงค์ นี้ ขอ อำนวย ผล กับข้าพเจ้า ให้ สำเร็จ พระนิพพาน ปัจจโยโหตุ แผ่น ศิลา จดหมาย สร้าง เมือง มีไว้ กฤษณผังทรัพย์ เงิน ทอง อย่าให้ ชุดทำลาย

จังหวัดสมุทสงคราม

ตำนานเมือง

จังหวัดสมุทสงคราม ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า ตั้งขึ้นแต่เมื่อใด เพราะเหตุใด ชั้นเดิม เข้าใจ ว่า จะเป็น แขวง เดียว กับ จังหวัด ราชบุรี และเรียก จังหวัด สมุทสงคราม นี้ ว่า ส่วนนอก และเข้าใจ ว่า อยู่ ใน ราวปลาย รัชกาล กรุงเก่า ซึ่ง ต่อ กับ กรุง ธนบุรี จึง แยก ออก จาก แขวง จังหวัด ราชบุรี และ จังหวัด สมุทสงครามนี้ เดิม เรียก ว่า เมือง แม่กลอง ทั้งนี้ อาลัย เค้าเงื่อน มา จาก หนังสือ ลำดับ ราชินิกูลบางช้าง มีอุทาหรณ์กล่าว ว่า สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชชนนี ของพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระ ญาติวงศ์ มีพระ นิวาสถาน ดั้งเดิม อยู่ ที่ ตำบล อัมพวา แขวง อำเภอ บางช้าง ซึ่ง ยก ขึ้น เป็น จังหวัด สมุทสงคราม มี อาณาเขตต์ จด แขวง จังหวัดราชบุรี ขึ้นไป ตาม ทาง ลำแม่น้ำแม่กลอง ทางฝั่ง ตวันออก จด คลองบ่าช้า วัด บางพรม และถึก ติดต่อไป ตามลำคลอง และลำกระโดงส่วนไปจด หนองน้ำคัน(ที่ตำบลดอนมะโนรา)เป็นเขตต์ ต่อกับ จังหวัด ราชบุรี และ ขนาน ลงไป จด ทะเลหลวง ต่อ กับ เขตต์ จังหวัด สมุทสาคร มี ลำราง ราชเดชะ เป็นเขตต์ ส่วนทาง ฝั่ง แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวันตก ของ ลำ น้ำ แม่กลอง แบ่ง แยก ออก จาก จังหวัด ราชบุรี ตั้งแต่ ลำแม่น้ำอ้อม ฝั่ง ตวันตกไปตก คลองบางเชิงกราน ถึก ติดต่อ เข้าไป ตาม ลำคลอง และ ลำกระโดงส่วนไปจด คลอง วัด วันดาว วกไปลง ทะเลหลวง มีคลองยี่สาร เป็นเขตต์ต่อกับ จังหวัดเพ็ชร์บุรี เป็น บริเวณ ของ จังหวัด สมุทสงคราม แบ่ง แยกออกไป เป็น แขวง ๆ เหมือน

อย่างกับ แบ่ง ตำบล เวลานี้ มี กำนัน เป็น หัวหน้า ปกครอง ควบคุม ว่า กล่าว ราษฎร ที่ อยู่ ในแขวง ของตน คล้าย กับ อำเภอ เวลานี้ ขึ้น ตรง ต่อ ผู้ว่าราชการจังหวัด สังกัด ขึ้น อยู่ กับ กรม มหาดไทย และต่อมา เมื่อ ใน รัชกาล ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อได้ จัดการ บ้านเมือง ตั้ง เจ้าน่าที่ เรียบร้อยแล้ว จึ่งได้ โอนเอา จังหวัด สมุทสงคราม ไป สังกัด ขึ้น กรมท่า ดัง ปรากฏ อยู่ ใน พระราชพงษาวดาร รัชกาลที่ ๑

ส่วน สถาน ที่ทำราชการ ของ จังหวัด แต่ก่อน ๆ นั้น หาได้ ตั้ง เป็น หลักถาน แน่นอนไม่ สุดแล้ว แต่ใคร เป็น ผู้ว่าราชการ จังหวัดไป ตั้งจวน หรือ มีบ้าน อยู่ ที่ไหน ก็ตั้งศาลากลาง ชำระ อรรถคดี ที่นั่น ไม่มี สถานที่ ของ รัฐบาล ตั้งไว้ เป็น หลักถาน

เมื่อ ใน รัชกาล ที่๓ แผ่นดิน พระ นั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว โปรด เกล้า ฯ ให้ สมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศวรรังสรรค์ เสด็จออกไป สร้างป้อม ขึ้น ที่ใต้ ปากคลอง แม่กลอง ริม ลำน้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวัน ออก ต่อ จาก วัด บ้านแหลม และ สถานีรถไฟ แม่กลอง เวลานี้ ๑ป้อม เมื่อ ปีมะโรง จัตวาศก ๑๑๙๔ พ.ศ. ๒๓๗๕ เสร็จ แล้ว พระราชทาน นาม ว่า ป้อม พิฆาฏ ข้าศึก ดัง ปรากฏ ใน พระราชประวัติรัชกาล ที่ ๓

ครั้น ต่อ มา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๖ ซึ่ง ได้ ใช้ พระ ราช บัญญัติ ลักษณะ ปกครอง ท้อง ที่ จึ่งได้ จัด แบ่ง แยก ท้อง ที่ใน จังหวัด สมุทสงคราม ออก เป็น อำเภอ ขึ้นอีก ๒ อำเภอ คือ อำเภอ อัมพวา กับ อำเภอดมทวน อำเภอ อัมพวา ตั้งที่ทำการ อำเภออยู่ ที่ ปากคลอง บางจาก ริมฝั่ง แม่น้ำแม่กลอง ฝั่งตวันออก ณที่ตำบล อัมพวา (บ้านหลวง มหาดไทย แส ณบางช้าง)

พอถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้ตั้ง อำเภอ แยกขึ้นอีก อำเภอ ๑ เรียก ว่าอำเภอ เมือง ตั้งที่ ทำการ อำเภอ อยู่ที่ ปาก คลองลัด จวน ตำบล บ้าน ปรก ริม ฝั่ง แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวันออก (บ้านหลวงเมืองหลำ ณบางช้าง)

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้ ยุบ อำเภอ ลมทวน เสีย ๑ อำเภอ เอา ท้องที่ ของ อำเภอ ลมทวน แบ่งไป รวม กับ อำเภอ อัมพวาบ้าง อำเภอ เมืองบ้าง

ต่อมา ถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ ทาง ราชการ จึงได้จัดการสร้าง สถานที่ ศาลา กลาง จังหวัด กับอำเภอเมือง ขึ้นใน ที่ดิน ธรณีสงฆ์ ของวัดใหญ่ ริม ลำ แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวันออก ตรง ระหว่าง คลอง แม่กลอง กับคลอง ลัดจวน ต่อมา จน เวลานี้

มาเมื่อใน รัชกาลที่๕ ซึ่งได้ จัดการปกครอง ตามแผน ปัจจุบันนี้ จึง ได้ ยกเอา จังหวัด สมุทสงคราม กลับมาขึ้นกับ กระทรวงมหาดไทยตามเดิม

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ได้ รื้อป้อม พิฆาฏข้าศึก ตั้งเปน สถานที่ กอง โรงเรียน พล ทหาร เรือที่ ๑ สำหรับ ฝึก หัด สั่ง สอน ทหาร ใหม่ ซึ่ง ได้ เกณฑ์ ชายฉกรรจ์ ใน จังหวัด สมุทสงคราม นี้เอง เปน ทหาร มีจำนวน ทหาร ๒ กองร้อย หรือ ๒ กรม มีเวลา ฝึกหัด สั่งสอน อยู่ ๑ ปี ก็ส่งเข้าไป กรุงเทพฯ แล้ว ก็เกณฑ์ คนใหม่ เข้า ประจำการไว้อีก

อนึ่ง จังหวัด สมุท สงคราม นี้ ตั้ง แต่ใช้ พระราชบัญญัติ ลักษณะ เกณฑ์ทหาร คราว แรก ๆนั้น ได้ เกณฑ์ ชาย ฉกรรจ์ ส่งไป ประจำการ เปน ทหาร บก อยู่ที่ กอง พล ๔ จังหวัด ราชบุรี ต่อ มา เมื่อได้ ตั้ง กอง โรงเรียน พลทหาร เรือที่ ๑ ขึ้น แล้ว จึงได้ โอน เปน ทหาร เรือ และ เนื่องจาก ที่ ตั้ง กองโรงเรียน พล ทหารเรือขึ้น นี้เอง ราษฎร ชายฉกรรจ์

ไม่ค่อย จะ เพียงพอ กับ จำนวน ทหาร ที่ ต้องการ จึงได้ โอน เอา อำเภอ บางคณฑี และ อำเภอ ปากท่อ เมื่อ ยังเป็น อำเภอ แม่น้ำอ้อม ของจังหวัด ราชบุรี ไป รวม ขึ้น กับ จังหวัด สมุทสงคราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ มีอาณา เขตต์ ขยายไป ตาม ลำ แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวัน ออก จด คลอง แพง พวย ฝั่ง ตวัน ตก จด วัด ท่า ทอง ตำบล คุ้ง น้ำ วน เป็น เขตต์ ต่อ กับ จังหวัด ราชบุรี

แต่ ราษฎร ในท้องที่ อำเภอปากท่อ เป็นคน บ้าดอนไม่ ชำนาญในทาง เรือ ทาง น้ำ เป็น การ ขัด กับ ที่จะ เอา มา เป็น ทหาร เรือ กับ ทั้ง มี อาณา เขตต์ กว้าง ขวาง มี ทั้ง ทาง บก ทาง น้ำ ไม่ สดวก กับ การ ปก ครอง จึงได้ กลับ ยก เอา อำเภอ ปากท่อ ไป ขึ้น จังหวัด ราชบุรี ตาม เดิม และ แบ่ง เอา ตำบล ที่อยู่ ชายน้ำให้ คงอยู่ จังหวัด สมุทสงคราม บ้าง กับเอา บาง ตำบล ใน ท้องที่ อำเภอ บางคณฑี ตัดไป ขึ้น จังหวัด ราชบุรี ตามเดิม บ้าง และ ยก ตำบล ยายแพง ซึ่ง เป็น ของ อำเภอ ดำเนินสดวก จังหวัด ราช บุรี มารวม ขึ้นกับ อำเภอบางคณฑี เป็นของ จังหวัด สมุทสงคราม ทั้งนี้ ได้จัด การ แบ่ง แยก ท้องที่ กัน เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๗ เวลา นี้ จังหวัด สมุท สงคราม คง มี ๓ อำเภอ คือ

๑ อำเภอแม่กลอง ซึ่งเดิม ชื่อ อำเภอเมือง และเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๗ได้ เปลี่ยน นาม เป็น อำเภอ บ้าน ปรก จน ต่อ มา ถึง พ. ศ. ๒๔๖๗ ได้ ย้าย ที่ว่าการอำเภอไป ตั้งที่ กองโรงเรียน พลทหารเรือ ที่ ๑(เพราะกองโรงเรียน ยกเลิก ดัง จะกล่าว ต่อไป ข้างหน้า) ตำบลแม่กลอง จึงได้ เปลี่ยน นาม เป็น อำเภอ แม่กลอง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๗ ต่อมา จน ทุกวันนี้

๒ อำเภออัมพวา ซึ่งเดิมตั้งที่ ว่าการอำเภออยู่ริมลำแม่น้ำแม่กลอง ฝั่ง ตวันออก ที่ปาก คลอง บางจาก ตำบลอัมพวา แล้ว ย้าย มา ตั้ง ที่ ๆ ดิน ธรณี สงฆ์ วัด อัมพวัน เจติ ยาราม ตำบล อัม พวา และ มา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๒ ได้ ย้าย ที่ว่าการ อำเภอ มา ตั้งใน ที่ ธรณีสงฆ์ วัด ท้ายตลาด (วัดร้าง) อยู่ ที่ ริม แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวัน ออก ใต้ ปากคลอง อัมพวา อยู่ในตำบล บาง กะพ้อม ต่อมา จน ทุกวันนี้

๓ อำเภอบางคณฑี ซึ่งเดิมชื่อว่าอำเภอลี่หมื่น มาเมื่อพ.ศ.๒๔๕๗ ได้ เปลี่ยน นาม เปน อำเภอ บางคณฑี ตั้ง อยู่ริม ลำ แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่งตวันออก ใน ตำบล กระดังงา เหนือ ปากคลอง บางน้อย

คง มี อาณาเขตต์ ของจังหวัด สมุทสงคราม จนเวลา ปัจจุบันนี้ คือ ติด ต่อ กับ จังหวัด ราชบุรี ตาม ลำแม่น้ำแม่กลอง ทางฝั่ง ตวันออก ที่คลอง บางพัง เปนเขตต์ ไปต่อ กับเขตต์ อำเภอ ดำเนินสดวก ของจังหวัด ราชบุรี แล้ว วกไป ลง ทะเลหลวง ต่อ กับ เขตต์ จังหวัด สมุท สาคร มี ลำ ราง ราชเดชะ เปนเขตต์

ทางฝั่ง ตวันตก ของลำแม่น้ำ แม่กลอง ต่อกับ จังหวัดราชบุรี ที่คลอง ตา จ่า เปน เขตต์ ไป ออก ลำ แม่น้ำอ้อม เข้า คลอง วัด ประดู่ ต่อ ไป จด คลอง วัด วันดาว วก ไป ลง คลอง ยี่สาร ออก ทะเล หลวง ต่อ กับ เขตต์ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี

รวม อาณา เขตต์ จังหวัด สมุท สงคราม เวลา นี้ มี เนื้อ ที่ ประ มาณ ๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร์ หรือ ๖๒๕,๐๐๐ ไร่ ภูมิ ประเทศ เปนที่ ดุ่ม ตก ทะเล เหมาะ แก่ การ ทำสวน ผลไม้ มากกว่า อย่าง อื่น

อนึ่ง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๕ ทาง การ ของ กระทรวง ทหาร เรือได้ ยุบกอง โรงเรียน พล ทหาร เรือ ที่ ๑ เสีย คงเกณฑ์ ชาย ฉกรรจ์ เปน ทหารเรือ ส่ง เข้าไปประจำการทหารเรือ ทางกระทรวงทหารเรือ กรุงเทพฯและกระทรวง ทหาร เรือได้ ยก สถาน ที่ กอง โรง เรียน พล ทหาร เรือ ที่ ๑ ให้ กับ กระทรวง มหาดไทย สำหรับ ให้ เปนที่ตั้งทำราชการศาลากลางจังหวัดสมุทสงคราม ซึ่ง ทาง การ จะได้ ย้าย สถานที่ ทำราชการ ศาลากลาง จังหวัดไป ตั้งทำการ ณะที่ กอง โรงเรียน ทหารเรือใน ราว ปลาย พ. ศ. ๒๔๖๘ นี้ เปน ต้นไป

เบ็ดเตล็ด

จังหวัด สมุทสงคราม นี้ นับว่า เปนเมืองต้นตระกูลของ องค์ สมเด็จ พระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชชนนี ของ พระบาท สมเด็จ พระพุทธ เลิศหล้านภาลัย และ พระญาติวงศ์ มี นิวาสถาน ดั้ง เดิม อยู่ ใน คลอง อัมพวา ท้อง ที่ อำเภอ อัมพวา

และ มีวัด อัมพวันเจติยาราม อยู่ ที่ เหนือ ปาก คลอง อัมพวา ทาง ฝั่ง ตำ แม่น้ำ แม่ กลอง ฝั่ง ตวัน ออก ซึ่ง สร้าง เมื่อ รัชกาล ที่ ๑ สมเด็จ พระรูปศิริโสภาคย์ มหานาคนารี ทรงสร้าง ถึง รัชกาล ที่ ๓ พระบาทสมเด็จ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่ หัวทรงปฏิสังขรณ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในตำนานพระอาราม และ ทำเนียบ สมณศักดิ์

กับ สมเด็จ พระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์ วรเดช ได้ ทรง ซื้อ ที่ ดิน และ ปลูก ตำหนัก ไว้ สำหรับ ประทับ ใน คราว เสด็จ ประพาศ ณที่ ข้าง วัด พวงมาลัย ริม ฝั่ง แม่น้ำ แม่กลอง ฝั่งตวันตก ตำบล แหลมใหญ่ ท้องที่ อำเภอ แม่กลอง ซื้อ ตำหนัก ภา โณทยาน และ

สมเด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรง ซื้อที่ดิน และ ปลูก ตำหนัก ไว้สำหรับ ประทับ ใน คราว เสด็จ ประพาส ณ ที่ ใน คลอง อัมพวา ฝั่ง ตวันออก ตรง ตลาด ปากง่าม หรือ ตลาด อัมพวาอยู่ ใน ตำบล อัมพวา ท้องที่ อำเภออัมพวา เรียกว่า ตำหนัก อัมพวา

อนึ่ง ใน จังหวัด สมุท สงคราม นี้ เมื่อ มี การ พระราชพิธี สรง น้ำ มูรธาภิเศก ตาม ขัตติยราชประเพณี ใช้ น้ำ ที่ใน คลอง ดาวดึงษ์ ซึ่ง อยู่ ใน ตำบล ปากง่าม อัมพวา สวนทุ่ง ติดต่อกัน ตรง หน้าวัด ดาวดึงษ์ ท้อง ที่ อำเภออัมพวา เอาไป รวมเข้า พิธีด้วย(การที่ใช้น้ำในคลองนี้ก็เห็นจะเป็น ด้วยเอา นาม เคล็ด ที่ ว่า คลอง ดาวดึงษ์ และ ทั้งเป็น ตำคลอง ที่ ติดต่อกับ ต้น ตระกูล ของ องค์ สมเด็จ พระอมรินทราบรมราชินี มีนิวาส สถาน อยู่ ใน ภูมิ ตำเนา นี้

ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง

รายนาม ผู้ว่าราชการ เมือง ซึ่ง รับ ราชการ มา แต่ ครั้ง ก่อน ที่ได้ จัดการ ปกครอง ตาม สมัย ปัจจุบัน มีนาม ตาม บาญชี สำหรับ จังหวัด ต่อไปนี้ คือ

๑ พระแม่กลอง (เสม วงศาโรจน์)
๒ พระแม่กลอง (สอน ณบางช้าง)
๓ พระแม่กลอง (ตู้)
๔ พระแม่กลอง (ทองคำ)
๕ พระแม่กลอง (นุช วงศาโรจน์)
๖ พระแม่กลอง (โนรี วงศาโรจน์)

๗ พระยาราชพงษานุรักษ์ศิริศักดิ์สมบูรณ์มนูญอัทธยาศัย อภัยพิริยพาหะ(กุน ณบางช้าง)เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด แต่ พ. ศ. ๒๓๙๓ ถึง พ. ศ. ๒๔๑๙

๘ พระยาราชพงษานุรักษ์ศิริศักดิ์สมบูรณ์มนูญอัทธยาศัย อภัยพิริยพาหะ (ชม บุนนาค) เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด แต่ พ. ศ. ๒๔๑๙ ถึง พ. ศ. ๒๔๓๗

๙ พระยาราชพงษานุรักษ์ศิริศักดิ์สมบูรณ์มนูญอัทธยาศัย อภัยพิริยพาหะ (แฉ่ บุนนาค) เปน ผู้ว่าราชการ จังหวัด แต่ พ. ศ. ๒๔๓๗ ถึง พ. ศ. ๒๔๓๙

ผู้ว่าราชการ จังหวัด แต่ ๑ ถึง ๖ ไม่ ทราบ ว่าได้ รับ ราชการ มา แต่ วัน เดือน ปีใด ย้าย สับเปลี่ยน กันเมื่อใด

รายนาม ผู้ว่าราชการ จังหวัด ซึ่ง รับ ราชการ มา แต่ สมัย จัดการ ปกครอง ตาม ปัจจุบัน ตั้งแต่ ใช้ พระราช บัญญัติ ลักษณ ปกครอง ท้องที่ ร. ศ. ๑๑๖ มี รายนาม ต่อไปนี้ คือ

๑ หลวงอร่ามเรืองฤทธิ์ (ชวน บุนนาค)มารั้งตำแหน่งผู้ว่าราชการ จังหวัด แต่ พ. ศ. ๒๔๓๙ ถึง พ. ศ. ๒๔๔๑

๒ พระยาวรวิไชย (ปลอด) มา รั้ง ตำแหน่ง ผู้ ว่าราชการ จังหวัด แต่ พ. ศ. ๒๔๔๒ ถึง พ. ศ. ๒๔๔๓

๓ พระยาราชพงษานุรักษ์ (ชาย บุนนาค) เข้า รับ ราชการ แต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ ถึง พ. ศ. ๒๔๖๐

๔ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (สิน เทพหัสดิน ณอยุธยา) เข้ารับราชการ แต่ พ. ศ. ๒๔๖๐ ถึง พ. ศ. ๒๔๖๒

๕ พระยาสมุทศักดารักษ์ (เจิม วิเศษรัตน์) เข้ารับราชการ แต่ พ. ศ. ๒๔๖๒ ถึง พ. ศ.๒๔๖๖

๖ พระยา วิชิตภักดี ศรีสุราษฎร์ธานินทร์ (รอด สาริมาน) เข้ารับราชการ แต่วันที่ ๙ ตุลาคม พ. ศ. ๒๔๖๖ ตลอดมา จน ทุกวันนี้

สำนักหอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ภาคที่ ๒

ว่าด้วย การอาชีพ และสินค้าสำคัญ

ในมณฑลราชบุรี

กล่าวโดยทั่วไป ประเภทอาชีวะที่พลเมืองได้กระทำกันเป็นจำนวนมากในท้องที่มณฑลราชบุรี คือ

๑ การทำนา นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่ ๑ โดยมีการทำกันทั่วไปทุกจังหวัด ในมณฑลราชบุรี แต่มีจำนวนที่ได้ทำมากในจังหวัดราชบุรี จังหวัดเพ็ชร์บุรี รวมจำนวนเนื้อที่นาทั้งมณฑลมีประมาณ ๙๕๐,๐๐๐ ไร่

๒ การทำไร่และสวนมีทั่ว ๆ ไปทุกจังหวัด สวนใหญ่ที่มีชื่อเสียงปรากฏก็คือ สวนหมากมะพร้าวในท้องที่จังหวัดสมุทสงคราม และจังหวัดราชบุรี ส่วนไร่สมพักศรก็มีมากใน ๒ จังหวัดนี้ คือ ไร่พริกหอม กะเทียม ยาฉุน ยาจืด กับจังหวัดกาญจนบุรีคือไร่ยาสูบ บรรดามะพร้าวที่ซื้อขายกันที่ตลาดปากคลอง บางกอกใหญ่ และยาจืดยาฉุนที่ซื้อขายกันที่ตลาดคลองสพานหัน ตลอดจนพริกหอม กะเทียมที่ซื้อขายกันในตลาดกรุงเทพ ฯ ก็ล้วนแต่ไปจากมณฑลราชบุรีทั้งสิ้น จำนวนเนื้อที่สวนใหญ่ทั้งหมดที่มีประมาณ ๓๐๐๐๐ — ๕๐๐๐๐ ไร่ สมพักศรประมาณ ๕๐,๐๐๐ ไร่

๓ การทำป่าไม้ คือการตัดไม้เสากระยาเลย ไม้ไผ่ ไม้รวก ซึ่งอาจจะนับได้ว่าได้จำหน่ายเป็นสินค้าออกมากกว่าท้องที่มณฑลอื่น ๆ

ไม้ต่าง ๆ เหล่านี้ได้จำหน่ายออกไปตามจังหวัดมณฑลต่าง ๆ ในภาคกลางแห่งพระราชอาณาจักรเกือบทั่วถึง บรรดาไม้ที่มีซื้อขายกันในกรุงเทพฯ เช่นในคลองบางกอกใหญ่ก็เป็นไม้ที่ไปจากมณฑลราชบุรีทั้งนั้น พรรณไม้ต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่ในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรีเป็นส่วนมาก

๔ น้ำตาลมะพร้าวและน้ำตาลโตนดก็นับว่าที่มีจำหน่ายซื้อขายกันนั้น เป็นของมณฑลราชบุรีทั้งสิ้น น้ำตาลโตนดมีเป็นจำนวนมากที่จังหวัดเพชรบุรี และน้ำตาลมะพร้าวมีที่จังหวัดสมุทสงคราม

๕ แตงโมซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังว่าเป็นอย่างดี คือแตงโมบางเบิดนั้นก็คือมีกำเนิดอยู่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มณฑลนี้

๖ ปูนขาวซึ่งนับว่าเป็นอย่างดีสำหรับใช้ในการก่อสร้างและปูนแดงที่ใช้รับประทานกับหมากก็เป็นปูนที่ได้ทำและจำหน่ายออกไปจากจังหวัดราชบุรี

๗ สัตว์น้ำมีปลาและหอยซึ่งได้ส่งมาจำหน่ายในกรุงเทพฯ ก็เป็นของจังหวัดประจวบฯ และจังหวัดสมุทสงครามด้วยส่วนหนึ่ง

๘ การทำเหมืองแร่ซึ่งนับว่าเป็นอาชีพและสินค้าสำคัญของมณฑลราชบุรีอีกอย่าง ๑ โดยได้กระทำกันมาแต่โบราณกาลจนบัดนี้ เช่นแร่ทองคำที่เมืองกำเนิดนพคุณอันมีชื่อเสียงมาแต่โบราณ และแร่เหล็กดีบุก ตะกั่ว และพลอย ซึ่งกำลังทำกันอยู่ในบัดนี้เป็นต้น

นอกจากสิ่งสำคัญเหล่านี้ยังมีการเบ็ดเตล็ดที่พลเมืองได้ทำเป็นอาชีพอีกมากอย่าง เช่นนาเกลือ จากมูงหลังคา ถ่าน ไต้จุดไฟฯลฯ

ต่อไปนี้ จะได้กล่าวถึงประวัติ และวิธีประกอบการอาชีพที่สำคัญบางอย่าง เพื่อประโยชน์แพร่หลายได้ทราบทั่ว ๆ กัน

ยาฉุน

ยาซึ่งสำหรับประชาชนชาวสยามใช้มวนบุหรี่สูบ และกินกับหมาก คือ ยาฉุนทั้งชนิดที่เป็นม้วน และเป็นตั้งนั้น ย่อมปรากฏชื่อเสียงมาแต่กาลนานว่า ยาเกาะกร่าง และยาปากแพรก เป็นชนิดที่มีชื่อเสียงนิยมใช้กันทั่วไป ทั้งนี้เพราะมีจำนวนที่ได้ทำออกจำหน่ายแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาจักร์มาเป็นเวลานาน

แต่ยาทั้งสองชื่อที่กล่าวนี้ คงเป็นชนิดเดียวกันนั่นเอง คือครั้งแรกได้ทำการเพาะปลูกที่เกาะกร่าง ซึ่งอยู่ในลำน้ำแม่กลองเหนือที่ตั้งศาลากลางจังหวัดขึ้นไปประมาณ ๑๐๐ เส้น ในท้องที่อำเภอเมืองกาญจนบุรีก่อน จึงได้มีชื่อว่ายาเกาะกร่าง ครั้นต่อมาภายหลังเป็นเวลานานเข้า เนื้อที่ดินสำหรับทำการเพาะปลูกในตำบลนั้นมีรสจืดลง ผู้เพาะปลูกจึงได้เลื่อนมาทำที่บ้านตำบลปากแพรก ซึ่งเป็นตำบลที่ตั้งเมืองกาญจนบุรี จึงมีชื่อเสียงว่ายาปากแพรกต่อมาจนทุกวันนี้ และในปัจจุบันนี้การเพาะปลูกยาในมณฑลราชบุรีหาได้มีแต่เฉพาะในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรีไม่ การกระทำได้แพร่หลายมาถึงจังหวัดราชบุรีในท้องที่อำเภอท่ามะกา บ้านโป่งซึ่งติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี เพราะเนื้อที่ดินในแถบนั้นมีรสดีเหมาะแก่การเพาะปลูกเช่นเดียวกัน

อนึ่ง การ เพาะ ปลูก ยา ใน มณฑล ราชบุรี นั้น ได้ ทำ เป็น ไร่ บน พื้น แผ่น ดิน อย่าง เดียว กับ ไร่ พรรณ ไม้ อย่าง อื่น ๆ หา ได้ ทำ ตาม หาด ตาม ริม แม่ น้ำ แห่ง ละ เล็ก ละ น้อย เช่น มณฑล นครสวรรค์ และพิศณุโลก นั้น ไม่ และ ได้ ทำ กัน เป็น จำ นวน มาก ๆ เป็น อาชีพ ได้ จริง ๆ ผู้ เพาะ ปลูก ยา มิ ได้ หา กิน ใน ทาง อื่น อีก แต่ ผู้ กระ ทำ การ ใน เวลา นี้ เป็น คน จีน เสีย โดย มาก ยา ที่ ได้ ทำ สำ เร็จ เป็น ม้วน เป็น ตั้ง แล้ว ผู้ เพาะ ปลูก ได้ นำ มา จำหน่าย ยัง ตลาด ตาม ริม ลำ น้ำ แม่ กลอง ซึ่ง มี พวก ชาว เรือ คอย รับ ซื้อ อยู่ แทบ ทุก ตำบล สำหรับ นำไป จำหน่าย ตาม จังหวัด ต่าง ๆ และใน กรุงเทพ ฯ อีก ต่อ หนึ่ง แต่ บัด นี้ มี ทาง คมนาคม สดวก ขึ้น ได้ มี พ่อ ค้า ไป เที่ยว รับ ซื้อ ยา ถึง ในไร่ ที่ ทำ การ เพาะปลูก เอง ก็ มี มาก ต้น ยา เป็น พรรณ ไม้ ที่ เลือก ดิน สำหรับ เพาะ ปลูก อยู่ บ้าง มิใช่ ว่า จะ เพาะ ปลูก ได้ ดี ทั่ว ไป ดัง จะ ได้ กล่าว ถึง วิธี การ เพาะ ปลูก ต่อไป ข้าง ท้าย

ใน บัจจุบัน นี้ คง มี ตำบล ที่ ทำการ เพาะ ปลูก ยา อยู่ ใน มณฑล ราชบุรี คือ

จังหวัดกาญจนบุรี ใน อำเภอ เมือง อำเภอ วัง ขนาย อำเภอ บ้าน ทวน รวม ๓ อำเภอ เป็น เนื้อ ที่ ๆ ได้ ทำการ เพาะ ปลูก ประมาณ ๕,๐๐๐ ไร่

จังหวัดราชบุรี ในอำเภอบ้าน โป่ง อำเภอท่ามะกา รวม ๒ อำเภอ เป็น เนื้อ ที่ ๆ ได้ ทำการ เพาะ ปลูก ประมาณ ๙๐๐๐ ไร่

รวมมีจำนวนเนื้อที่ทำการเพาะปลูก ๑๔,๐๐๐ ไร่ และในจำนวนเนื้อที่เท่าที่กล่าวนี้ ผู้กระทำการเพาะปลูกต้องลงทุนในค่าโก่นสร้าง และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ จนกระทำการได้ผล เป็นเงินประมาณ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาทเศษ และจะได้เนื้อยาเป็นน้ำหนักประมาณ ๓๐,๐๐๐ หาบ หรือคิดเป็นม้วน (ห่อ) ตามที่นำออกขาย เป็นจำนวน ๓,๙๐๐,๐๐๐ ม้วนเศษ เป็นราคาเงินประมาณ ๒,๐๒๐,๐๐๐ บาทเศษ

ทั้งนี้เป็นจำนวนฉะเภาะของตำบลที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่นอกจากนี้ในท้องที่มณฑลราชบุรียังมีการทำยาสูบอีกหลายตำบล เช่นในจังหวัดเพ็ชร์บุรี และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ก็มีบ้าง แต่เพียงแห่งละเล็กละน้อย และทำฉะเภาะใช้สอยในพื้นบ้านเมืองมิได้จำหน่ายเป็นสินค้า เหตุที่ทำมากให้เป็นสินค้าไม่ได้ก็เพราะว่ารสยาไม่เป็นที่นิยมแก่ผู้ใช้ นอกจากยาฉุนที่กล่าวนี้แล้ว ในมณฑลราชบุรียังมียาจืดซึ่งได้ทำกันมาก และเป็นสินค้าสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ดังจะได้กล่าวต่อไปข้างท้าย

วิธีทำไร่ยาฉุน

พื้นที่ดิน การเลือกหาที่ดินทำไร่ยาฉุนนั้น คงอยู่ในที่ ๓ ชนิด คือที่ดินซึ่งเป็นป่าไม้เบญพรรณอย่าง ๑ ที่ดินซึ่งเป็นป่าไม้ไผ่หรือป่าไม้รวกอย่าง ๑ กับที่ไร่ร้างหรือซึ่งเรียกกันว่าป่าใสอีกอย่าง ๑

แต่ในที่ดินทั้ง ๓ ชนิดนี้ นิยมกันว่าที่ป่าไผ่ หรือป่าไม้รวกเป็นดีกว่าชนิดอื่น เพราะทำการเพาะปลูกได้หลายปี โดยที่ดินไม่แน่นแข็งต้นยาชอบดินปนทรายหรือที่เรียกว่าดินทรายชิเป็ด ส่วนที่ดินป่าไม้เบญพรรณ์และที่ไร่ร้างนั้น พื้นดินมักแน่นแข็ง ปลูกต้นยาไม่ใคร่งอกงาม ทั้งรสดินก็จืดเร็วด้วย

การถางไร่ วิธีการคงกระทำเช่นเดียวกันกับการเพาะปลูกพรรณ์ไม้อื่น ๆ คือ ในฤดูร้อนราว ในเดือน ๔ ต้องลงมือถากถางตัดฟันต้นไม้ให้หมดสิ้น แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง เมื่อจวนฤดูฝนจึงเผาทรากไม้นั้นให้หมด ตกราวเดือน ๗ เดือน ๘ ลงมือขุดตอพื้นดินและถากถางหญ้าให้เรียบร้อยตลอด

การแต้ม, เพาะ, ปลูก ในราวเดือน ๘ — ๙ เมื่อฝนเริ่มตกแล้วจึงลงมือเพาะปลูกยาในบริเวณที่ส่วน ๑ ซึ่งไม่ใช่ไร่ที่จะปลูกหรือตามริม ๆ ไร่ก็ได้ การเพาะนั้นต้องพรวนดินให้ร่วนและเกลี่ยให้เรียบ ถ้าฝนไม่มีใช้น้ำรดดินให้เปียกชุ่ม แล้วจึงเอาเมล็ดยาโรยหรือหว่านลงคลุกหว่านข้าว แล้วใช้แกลบข้าวเจ้าโรยปิดทับข้างบน เพื่อป้องกันแสงแดดและให้มีความชุ่มชื้น ทั้งเป็นปุ๋ยในตัวด้วย แต่แกลบข้าวเหนียวใช้ไม่ได้ เพราะมีความร้อนมาก

ต่อจากเวลาหว่านแล้ว ถ้าฝนแล้งก็ต้องรดน้ำเป็นบางครั้งบางคราวแต่พอดินชุ่มไม่ให้มากเกินไป เพราะถ้าเปียกมากต้นยาที่กำลังงอกเล็ก ๆ จะเหน้าตาย หรือถ้าฝนตกมากก็ต้องระวังอย่าให้

น้ำท่วม ต้นยาตายได้เหมือนกัน ในระหว่างที่เพาะมีกำหนด ๑ เดือน ต้นยาจะขึ้นสูงราว ๓ นิ้วฟุต เป็นอันว่าถึงกำหนดไปแต้ม คือแยกไปเพาะอีกแห่งหนึ่ง เพื่อไม่ให้ต้นยาเบียดกันตาย (แต่ยังไม่ใช่ปลูกในไร่)

การแต้มลูกยา ก่อนที่จะเอาไปแต้ม ต้องขุดดินในไร่ทำเป็นร่องเล็ก ๆ แล้วแต้มห่างกันราว ๔ นิ้วฟุตต่อ ๑ ต้น นับจากวันที่แต้มแล้ว ถ้าฝนไม่ตกต้องรดน้ำวันละหนราว ๓ วัน เมื่อต้นยาออกใบต้องคอยเด็ดใบเล็ก ๆ ทิ้งเสีย เหลือไว้ต้นหนึ่งราว ๒ ใบ ภายใน ๑๕ วัน ต้นยาจะสูงราว ๑ คืบ นับว่าถึงกำหนดที่จะนำไปปลูกในไร่ได้

การปลูกนั้น คือนำต้นยาที่แต้มไว้และสูงได้ที่แล้วดังกล่าวข้างบนไปปลูกในไร่ วิธีปลูก ให้ปลูกหลุมละ ๑ ต้น หลุม ๓ ห่างกันราวศอกคืบ ปลูกเป็นแถว ๆ เมื่อปลูกแล้วในระหว่าง ๒๐ วัน ต้องคอยระวังเด็ดใบเล็ก ๆ ออกให้หมดเหลือแต่ใบใหญ่ ต้องคอยรดน้ำบ้างเล็กน้อยเพื่อไม่ให้ดินแห้งเกินไป พ้น ๒๐ วันแล้วจึงพรวนดินยกขึ้นเป็นร่องและไม่ต้องเด็ดใบอีก เพียงแต่คอยระวังบ้องกันตัวสัตว์และตัวหนอนที่จะมาทำอันตรายแก่ต้นยาเท่านั้น

โรคของยา โรคซึ่งเป็นอุปสัคแก่การเพาะปลูกยามีอยู่หลายชนิด คือ

อย่าง ๑ ภาษาจีนเรียกว่า คานะหลุย โรคนี้ทำให้ใบยาหยิกย่นบางต้นใบเป็นฝอยเล็ก ๆ เอามาหั่นเป็นยาสูบไม่ได้

อีก อย่าง ๑ เป็นโรค เพรี้ย คือ เกิดหนอน ขึ้น ที่ใบยา ทำให้ ใบยา ไม่ บริสุทธิ์ จน เอา มา หั่น ทำ ยา สูบ ขายไม่ได้

อีก อย่าง ๑ เรียก ว่าโรค ตาย ต้น คือ หนอน กิน ลำ ใส้ ต้น ยา ตาย นอก จาก นี้ ต้น ยา ยังไม่ ชอบ ฝน ตก ขึ้น แฉะ ชอบ พื้น ที่ โล่ง ลม พัด ได้ ตลอด เวลา ใบ ยา จึง จะ ใหญ่ แล ะ หนา ได้ น้ำ หนัก ดี

การ รักษา ต้น ยา และ เก็บ ยา เมื่อ ต้น ยา ขึ้น งอก งาม แล้ว ต้น ใด มี กำลัง คือ งาม ดี ก็ เอา ใบ ไว้ ระหว่าง ๑๕—๑๖ ใบ ที่ ไม่ งาม เพียง ๑๓— ๑๔ ใบ นอก นั้น เด็ด ออก เสีย แล้ว ให้ เอา เข็ม สัก ยอด เพื่อ ไม่ ให้ ยอด แตก ใบ ออก อีก เพื่อ เลี้ยง ใบ ให้ ใหญ่ หรือ ถ้า จะ ใช้ เข็ม สัก ยอด ไม่ ทัน จะ ใช้ วิธี เด็ด ยอด ก็ได้ แต่ การ เด็ด ยอด และ สัก ด้วย เข็ม นั้น ให้ ความ งอก งาม ต่าง กัน คือ ถ้า สัก ด้วย เข็ม ใบ ยา จะ โต กว่า เด็ดยอด เพราะ การ เด็ด ยอด อาจ กระทำ ให้ ต้น ยา เฉา จึง เป็น เหตุ ให้ ใบ ยา เล็ก ได้ ต่อ จาก นี้ ก็ คอย เด็ด แขนง ไม่ ให้ แตก ออก อีก และ คอย ระ วัง จับ ตัว หนอน ที่ จะ มา กิน ใบ ยา ใน เวลา เช้า ทุก ๆ วัน ต้อง คอย ระวัง รักษา อยู่ เช่น นี้ ราว ๓ เดือน ก็ จะ เก็บ ใบ หั่น ได้ การ ที่ จะ สังเกต ว่า ควร เก็บ ใบ ยา ได้ หรือ ยัง นั้น เขา ถือ เป็น กำหนด กัน ว่า เมื่อ ใบ ยา เหลือง ตก กระ เป็น ลาย ชะโด ก็ เก็บ ได้ แต่ ถ้า หาก ว่า เป็น ฤดู น้ำ ค้าง มาก ต้อง หัก ก้าน ใบ ยา ออก ตรวจ ถ้า เมื่อ หัก ออก แล้ว เห็น มี สี ดำ ก็ เป็น อัน เก็บ ได้ การ เก็บ ครั้ง นี้ เรียก ว่า เก็บ ยา ดิน ดิน และ เก็บ รอง ๆ กัน ไป จน เรียก ว่า

ยา ยอด คือ ยา ต้น ๑ ถ้า เอา ไว้ ๑๕ ใบ แบ่ง ออก เปน ๕ ส่วน ใบ ที่อยู่ ต้น ดิน มี ต้น ละ ๓ ใบ ซึ่ง เรียก ว่า ยา ต้น ดิน ต่อ จาก นั้น เปน ยา รอง ต้น ดิน อีก ต้น ละ ๓ ใบ แล้ว เปน ยา รอง ยอด ต้น ละ ๔ ใบ ที่สุด จึงเปน ยา ยอด มี ต้น ละ ๕ ใบ

วิธีบ่มและหั่นยา เมื่อ เก็บ ใบยา มา แล้ว เอา มา เรียง ซ้อน กัน คล้าย กับ เรียง พลู ถ้า ดับ ไว้ ใน ที่ อบ อุ่น เพื่อ บ่ม ให้ ใบ ตาย นึ่ง แล้ว จึง เอา มา ฉีก ก้าน หั่น วิธี จะ บ่ม นั้น เขา ทำ ห้อง บ่ม ไว้ เปน ห้อง ๆ เอา ฟาง ข้าว มา มัด กรุ ขนาบ เปน ฝา ยก พื้น สูง จาก ดิน ประมาณ ๒ ศอก ทำ ด้วย ฟาก ไม้ ไผ่ และ เอา ฟาง ข้าว ปู ข้าง บน อีก ชั้น ๑ เมื่อ ทำ ห้อง ไว้ เปน เครื่อง อบ อุ่น แล้ว จึง เอา ใบ ยา ที่ เรียง นั้น มา ตั้ง ถ้า ดับ กัน เอา ปลาย ใบ ขึ้น บน แล้ว เอา เสื่อ ปิด ทับ ข้าง บน ถ้า ฤดู ร้อน บ่ม ไว้ ๒ คืน แต่ ฤดู หนาว ต้อง ถึง ๓ คืน แล้ว จึง เอา ออก มา ฉีก ก้าน กลาง ใบ ออก ม้วน หั่น ได้

วิธีหั่น มี เขียง ทำ ด้วย ไม้ แดง เอา ม้วน ใบ ยา ใส่ ลง ใน ช่อง เขียง ซึ่ง มี มีด สำหรับ หั่น เปน ฉะเภาะ เสร็จ แล้ว เอา มา ถ้า ดับ ใส่ แผง ตาก น้ำ ค้าง ๑ คืน ตาก แดด ๑ วัน แล้ว เอา สีสุวรรค์ อย่าง แดง จัด มา ละลาย กับ น้ำ ซึ่ง น้ำ นั้น เขา เอา กระดูก ก้าน ยา ที่ ฉีก ออก จาก ใบ แช่ ไว้ แล้ว ทำ สูบ ฉีด ฝัก บัว ฉีด น้ำ สี นี้ ลง ใน ยา ที่ แผง เรียก ว่า ย้อม สี ยา เมื่อ ผึ่ง ให้ น้ำ ยา แห้ง แล้ว ก็ เก็บ เข้า ม้วน ได้ แผง ๑ เปน ๑ ม้วน แล้ว ห่อ ด้วย กระดาษ ฟาง แผง สำหรับ ตาก ยา นี้ ทำ ด้วย ไม้ ไผ่ สาน ขนาด กว้าง

ราว ๑๐ นิ้ว ยาว ๕ ศอก และเขาได้จัดแบ่ง ยา ออก เป็น ชั้น ดี ชั้น เดว ตาม ลำ ดับ ของใบ ยา เป็น ๕ ชั้น คือ ชั้น ต่าง เรียก ว่า ยา ตีน ดิน เป็น เดว ที่ สุด ถัด ขึ้น ไป เรียก ว่า ยา รอง ตีน ดิน ถัด ขึ้น ไป อีก เรียก ว่า ยา ดี และ ที่ สุด เรียก ว่า ยา ยอด นับ เป็น ชั้น ดี ที่ สุด

ใน เวลา ชาวไร่ หั่นใบ ยา เป็น การ น่า ดู อย่าง หนึ่ง เพราะ มัก ทำ กัน ใน เวลา กลาง คืน และ พร้อม ๆ กัน มี จำนวน คน ตั้ง ร้อย ๆ แสงไฟ ส่วาง ดา ดาษไป คล้าย กับ มี งาน นักขัตฤกษ์ สำคัญ อย่างใด อย่าง หนึ่ง

อนึ่ง ใน เรื่อง เพาะปลูก ยา นี้ ถ้าไม่ มีอุปสัค สำคัญ อย่างใด เกิดขึ้น และได้รับ ความ บำรุง จาก รัฐบาลให้ดี กว่า เดี๋ยวนี้ สัก หน่อย เช่น ใน ทาง แนะ นำใน ส่วน วิชชาการ ใน ทาง ตลาด สิน ค้า และใน ทาง ลด หย่อน ค่า ภาษี อากร ที่ ต้อง เสีย อยู่ สอง ผัก สอง ผ่าย ลงได้ บ้าง แล้ว ก็ เชื่อ แน่ ว่า จะ เป็น สิน ค้า สำคัญ และ แพร่ หลายได้ อย่าง หนึ่ง และ ถ้า ยิ่งได้ ผู้ที่ มี ความ รู้มา จัดการ ทำให้เป็น ยา สูบ ยา มวน ให้มีลักษณะ และ รส ชาติดี เช่น ยา ต่าง ประเทศ แล้ว ก็ ยิ่ง จะ ดีขึ้น อีก เป็น แน่

ยา จืด

ยา จืด เป็น สิน ค้า สำคัญ อย่าง หนึ่ง ของ มณฑล ราชบุรี ซึ่ง มี มา แต่ กาล นาน แล้ว แต่ จำนวน ที่ ทำไม่ มี มาก มาย แพร่ หลาย เท่า ยา ฉุน และ ตำบล ที่ เพาะ ปลูก นั้น ส่วน มาก อยู่ ใน ท้อง ที่ จังหวัด สมุทสงคราม ทุก อำเภอ กับ ใน ท้อง ที่ อำเภอ ดำ เนิน สดวก จังหวัด ราช บุรี บ้าง เล็ก น้อย

ในเวลานี้มีจำนวนเนื้อที่ที่ทำการเพาะปลูกประมาณ ๖๐๐ ไร่ และในปีหนึ่งจะได้เนื้อยาเป็นน้ำหนักประมาณ ๑,๕๐๐ หาบ จะขายได้เป็นเงินประมาณ ๗๘,๐๐๐ บาท และการกระทำในจำนวนเนื้อที่เท่าที่กล่าวนั้น จะต้องลงทุนเป็นจำนวนเงิน ๕๒,๐๐๐ บาท

ยาจืดที่นำออกซื้อขายนั้น แบ่งตามชนิดดีเลวเป็นสามอย่าง และมีราคาสูงต่ำตามชนิดของยา คือชนิดดีที่สุดเรียกว่ายาหยด ชนิดรองลงมาเรียกว่ายาฝอย (เส้นเล็ก) และยาใหญ่ (คือยาเส้นใหญ่ ซึ่งนับเป็นยาเลวที่สุด) วิธีที่นำออกขายบางแห่งก็ทำเป็นกลุ่ม บางแห่งก็ทำเป็นตั้งเล็ก ๆ บางแห่งก็ม้วนเป็นชั้น ราคาที่ซื้อขายกันตามธรรมดาในท้องที่ คือยาใหญ่ (เส้นใหญ่ที่เป็นชนิดเลว) ราว ๑,๐๐๐ ละ ๘ บาท ยาฝอย ๑,๐๐๐ ละ ๑๔ บาท ยาหยดซึ่งเป็นชนิดดีที่สุด ๑,๐๐๐ ละ ๒๘ บาท

การเพาะปลูกยาจืดผิดกับยาฉุนตรงกันข้าม ด้วยยาจืดมิได้ทำเป็นไร่ต่างหากอย่างยาฉุน โดยอาศัยเพาะปลูกตามร่องสวนพริกหอมกะเทียมและผักต่าง ๆ นั้นเอง โดยใช้สับเปลี่ยนกันเพาะปลูกตามฤดูในที่แห่งเดียวกันนั้น เพราะยาจืดต้องการให้มีน้ำหล่อเลี้ยงพื้นดินอยู่เสมอ ตามธรรมดาเริ่มเพาะปลูกแต่เดือนธันวาคมถึงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นการเหลื่อมปีส่วนวิธีเก็บหั่นก็ทำนองเดียวกันกับการทำยาฉุน

ความเสียหายของการทำยาจืดนั้น ก็โดยมีโรคบางอย่างที่จะเกิดขึ้นแก่ต้นยา คืออย่าง ๑ เรียกว่าโรคกระอ้า อาการของโรคนี้

ถ้า ลง จับใบ ยา เข้า เวลาใด ก็ ทำ ให้ ใบ เฉา เหี่ยว แห้ง หรือ ตาย นั่ง อีก อย่าง หนึ่ง เรียก ว่า คอ พอก คือ มี ตัว หนอน กิน ใน ลำต้น เปน โพรง ตลอด และ อีก ชนิด หนึ่ง เรียก ว่า เปน บ้า คือ อาการ ใน ตอน ต้น ๆ ยา มี ความ งอก งาม ผิด ปรกติ และใบ ยา ก็ใหญ่ โต กว่า ธรรมดา แต่ เมื่อ โตเต็ม ที่ แล้ว ก็ เฉย ตายไป เฉย ๆ โรค ชนิด นี้ เข้าใจ กัน ว่า เปน ด้วย อากาศ ใน ตอน ต้น หนาว จัด ครั้น ตอน ปลาย กลับ ร้อน จัด ตรง กัน ข้าม เพราะ ต้น ยาไม่ ชอบ อากาศ ร้อน

ยา จืด นี้ ปรากฏ แต่ ว่าได้ ใช้ รับประทาน กับ หมาก เท่านั้น จำนวน ซื้อ ขาย จึงไม่ มาก เท่า ยา ฉุน แต่ คิด ว่า ถ้าได้ จัดการ ผสม ทำขึ้น สำหรับ ใช้ มวน บุหรี่ ก็ อาจ จะใช้ ได้ ดี เหมือน กัน

วิธี เพาะ ปลูก

ชั้น ต้น ใช้ เมล็ด หว่าน ลง ใน พื้น ดิน ที่ ชุ่ม ชื้น ต่อ ไป ประมาณ สัก ๑ อาทิตย์ เมล็ด ที่ เพาะ ก็ จะ ผลิ แล้ว ต่อ ไป อีก ราว ๕—๖ วัน เมล็ด ที่ ผลิ นั้น จะงอก แตกเปน ใบ และ ก็เจริญ ขึ้น เปน ลำดับ ใน ระหว่าง นี้ ถ้า ฝนไม่ ตก ก็ ต้อง รดน้ำ ให้ ชุ่ม อยู่ เสมอ นับ ตั้ง แต่ เริ่ม เพาะ เปน เวลา ประมาณ ๒ เดือน ต้นยา ก็ จะ สูง ราว ๔ นิ้ว ฟุต นับว่า ถึง กำหนด ถอน ไป ปลูกได้

ก่อน ที่ จะ แยก ไป ปลูก ต้อง พรวน พื้น ดิน ให้ ซุย ร่วน เสีย ก่อน แล้ว ขุด หลุม ลึก ราว ๔ นิ้ว ฟุต กว้าง ราว ๘ นิ้ว ฟุต ระหว่าง หลุมไว้ ระยะ ห่าง กัน ราว ๒๐ นิ้ว ฟุต แล้ว จึง เอา ต้น ยา ไป ปลูก หลุม ละ ๔ ต้น

การรองน้ำตาลจากต้นตาล

ระหว่าง ๒ — ๓ วัน แรก ปลูก นี้ ต้อง รด น้ำ พอ ให้ ต้น ยา ตั้ง ตัว ต่อไป เมื่อ เห็น ว่า ดิน แห้ง จึง ค่อย รด น้ำ อีก เว้น ระยะ ระหว่าง ๕ — ๖ วัน รด สัก ครั้ง หนึ่ง ก็ พอ

นับ ตั้ง แต่ เวลา ปลูก ลง หลุม แล้ว ประมาณ ๒ เดือน ต้น ยา จะสูง ราว ๑ ศอก เป็น อัน ว่า ถึง กำหนด เก็บ ใบ มา หั่น ทำ เป็น เส้น ยา จืด ได้ แต่ ใบ ที่ จะ เก็บ มา นั้น ต้อง เก็บ ใบ ที่ พอดี คือ ไม่ แก่ และ ไม่ อ่อน เกินไป ต้น ๑ เก็บ ใบ ได้ คราว ละ ๔ — ๕ ใบ เป็น ดังนี้ ตลอด ไป จน กว่า จะ เก็บ ได้ หมด ทั้ง ต้น เป็น จำนวน ราว ๔๐ ถึง ๘๐ ใบ

ต้น ยา มี อายุ ใน ราว ๕ เดือน ก็ ออก ดอก เมื่อ ถึง เวลา นี้ แล้ว ใบ ยา ก็ เด็ก ลง ใช้ หั่น ไม่ ได้ เป็น อันดับ หรือ ถ้า หาก จะ เอา ไว้ ทำ พรรณ์ ก็ ปล่อย ทิ้ง ไว้ ให้ เมล็ด แก่ แล้ว เก็บ รักษา ไว้ ต่อไป

การ ทำ น้ำ ตาล โตนด

การ ทำ น้ำ ตาล โตนด ได้ ทำ กัน ใน จังหวัด เพ็ชร์บุรี เป็น จำนวน มาก ที่ สุด ส่วน ใน จังหวัด ราช บุรี ได้ มี การ ทำ อยู่ บ้าง แต่ ไม่ เป็น จำนวน มาก มาย เท่า ใด นัก การ ทำ น้ำ ตาล นี้ จัด ว่า เป็น สิ่ง ค้า สำคัญ ประเภท ๑ ของ พลเมือง ได้ ทำ กัน มา แต่ เวลา นาน และ เป็น การ สดวก แก่ พลเมือง โดย ที่ มี ต้น ตาล อยู่ มาก มาย ทั่วไป ใน ท้อง ที่ ๒ จังหวัด นี้ ส่วน วิธี การ กระทำ เป็น ประการ ใด จะได้ กล่าว โดย ละเอียด ต่อไป นี้

วิธี ลง มือ ทำ ตลอด จน เป็น น้ำ ตาล

ก่อน จะ ลง มือ ทำ น้ำ ตาล โตนด นี้ เป็น ของ ยาก แต่ จะ กล่าว แรก ของ ตาล โตนด จะ เกิด คือ ตาล โตนด เป็น ต้น ไม้ ชนิด หนึ่ง ซึ่ง มี ทั่วไป ตาม จังหวัด ต่าง ๆ และ จัด ว่า เป็น ต้นไม้ มี อายุ ทนนาน หลายสิบปี ชอบ งอก งาม ใน ที่ ดอน และ ใน ที่ แจ้ง เช่น ทุ่ง นา เป็น ต้น ไม่ ชอบ พื้น ที่ ๆ มี น้ำ เค็ม ต้น ตาล นี้ มี ลักษณะ คล้าย คลึง กับ ต้น มะ พร้าว แต่ ใบ คล้าย ใบ ปาม ตาล ส่วน ลำ ต้น ลำ เป็น เสี้ยน ไส้ ใน ขาว เมื่อ แก่ เข้า แล้ว ผุ ตาล งอก ก็ งอก ออก จาก ผล ตาล ที่ หล่น จาก ต้น แต่ ชาว ดอน มัก เก็บ เอา ไป กอง ไว้ เพื่อ ให้ งอก แล้ว เอา มา กระ เทาะ เอา เนื้อ ใน ที่ เรียก กัน ว่า จาว ลูก ตาล งอก มา เชื่อม กับ น้ำตาล รับประทาน ถ้า ไม่ มี ผู้ ใด เก็บ ก็ งอก งาม อย่าง ช้าง ต้น จน ใหญ่ โต ขึ้น กำหนด เวลา ของ ตาล จะ งอก เวลา ประมาณ ๑ ปี จึง จะ ผลิ ใบ เขียว ครั้ง แรก เป็น ปุ่ม ขาว คล้าย ปลี ต่อ มา ประมาณ ๕ ปี จึง จะ ออก ทาง และ ตั้ง ครก แล้ว งาม เป็น ลำ ดับ ไป อายุ ของ ต้น ตาล ที่ แก่ และ ตาย เอง คง ไม่ ต่ำ กว่า ๒๕๐ ปี แต่ ไม่ เกิน ๓๐๐ ปี ขนาด ของ ต้น ตาล ๕ กำ กอม สูง ประมาณ ๑๕ วา และ เกิน กว่า ๑๕ วา ก็ มี รากโต ขนาด น่อง มือ เป็น กลุ่ม ชอน ลง ดิน ยึด อยู่ กับ พื้น ดิน อย่าง แข็ง แรง เมื่อ อายุ ประมาณ ได้ ๒๐ ปี เริ่ม ออก งวง คือ ออก ดอก แล้ว ตก เป็น ผล ตาล ติด กับ ทลาย ผล ตาล ผล ๑ มี จาว ๒ ถึง ๔ จาว ตาม ขนาด ผล เล็ก ผล ใหญ่ แต่ ต้น ตาล มี อยู่ ๒ ชนิด ๆ หนึ่ง เรียก ว่า ตาล ตัว ผู้ ชนิด หนึ่ง

เรียก ว่า ตาล ตัว เมีย ตาล ตัว ผู้ มี แต่ งวง ไม่ มี ผล ตาล ตัว เมีย มี งวง และ มี ผล การ ทำ น้ำ ตาล ทำ ได้ ทั้ง สอง ชนิด แต่ การ ให้ น้ำ สู้ ตาล ตัว เมีย ไม่ ได้ เพราะ ทำ ได้ ทน นาน ส่วน ตาล ตัว ผู้ ได้ น้ำ ตาล น้อย เมื่อ ฝน ลง ดอก หล่น ก็ไม่ มี น้ำ การ ทำ น้ำ ตาล ต้อง มี เครื่อง มือ ต่าง ๆ คือ พะอง, มีด, ไม้ คาบ กลม และ แบน, กระบอก, พยอม, กะทะ, ฟืน เริ่ม แต่ เดือน ๑๒ หรือ เดือน เมษายน ไป หมด เมื่อ ฤดู ฝน ลง และ ต้อง พิจารณา เสีย ก่อน ว่า ต้น ไหน ออก งวง ควร จะ ทำ ได้ จึง เอา พะอง ไม้ ไผ่ พิง พาด เข้า กับ ต้น ตาล แล้ว เอา ตอก มัด ให้ แน่น ถ้า ตาล สูง เอา พะอง ต่อ ๒ — ๓ ชั่ว พะอง แล้ว ขึ้น ไป แต่ง ทาง ตาล สำหรับ ขึ้น ไป ให้ เรียบ ร้อย เมื่อ เอา พะอง พาด เสร็จ แล้ว ก็ ใช้ ไม้ ๒ อัน ผูก หัว ติด กัน ประมาณ ๔ ฟุต เรียก ว่า ไม้ คาบ ๆ ๒ ชนิด ชนิด หนึ่ง แบน ชนิด หนึ่ง กลม ถ้า เป็น ตาล ตัว เมีย ใช้ ไม้ คาบ กลม คาบ เข้า ที่ งวง ระหว่าง ฉัก ที่ ติด งวง หนีบ ไม้ ทั้ง สอง เข้า ให้ แน่น นวด ให้ อ่อน ถ้า เป็น ตาล ตัว ผู้ ก็ ใช้ ไม้ คาบ แบน นวด ที่ งวง นวด อยู่ เช่น นี้ ประมาณ ๗ วัน จึง ใช้ ได้ ถ้า เป็น ตาล ตัว เมีย ถาก เอา ฉัก ที่ ติด งวง ออก เสีย ถ้า ตาล ตัว ผู้ ไม่ ต้อง ทำ อะไร เพราะ ไม่ มี ฉัก แล้ว เอา กระบอก ใส่ น้ำ เย็น ให้ เต็ม เอา งวง ที่ นวด แช่ ลง ไป ใน กระบอก ผูก ทิ้ง ไว้ ประมาณ ๓ — ๔ วัน จึง เอา กระบอก ออก มีด ที่ จะ ใช้ ปาด ตาล เป็น มีด ที่ คม จน โกน ผม ได้ ปาด ที่ ปลาย งวง เพื่อ ให้ น้ำ ตาล ออก ทำ อยู่ เช่น นี้ ทุก เช้า เย็น อยู่ สัก ๓ — ๔ วัน เมื่อ เห็น น้ำ ออก ดี เป็น

อันใช้ได้แล้ว เอากระบอกไม้ไผ่เอาเปลือกพยอมสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ลงไปในกระบอกรองรับน้ำตาลที่หยดจากงวง แต่ก่อนที่จะรองต้องปาดเสียก่อนทุกครั้ง รองทิ้งไว้ประมาณ ๑๒ นาฬิกา แต่ธรรมดาที่ทำกันคือรองตอนเช้าเย็นปาดเอาลงมาเคี่ยว แต่ถ้าบางต้นมีน้ำตาลมาก เปลี่ยนเวลาเที่ยงวันอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่าน้ำตาลเที่ยงใช้รับประทานดีนิยมกันมาก เมื่อเสร็จจากขึ้นตาลแล้วรวบรวมหาบกระบอกน้ำตาลที่ขึ้นไว้มายังเตาเคี่ยว แล้วเทน้ำตาลในกระบอกลงในกะทะในที่กรองเพื่อเอาพยอมและตัวสัตว์ต่าง ๆ ออกให้หมด การที่ใส่พยอมไว้เพื่อบ้องกันมิให้น้ำตาลเปรี้ยว เมื่อเทลงกะทะแล้วเร่งไฟเคี่ยวไปจนน้ำตาลแห้งงวดลงไป เมื่อเห็นว่าได้ที่แล้ว เอาไม้กดมกวนจนขาว จึงหยดทำเป็นปึกหรือใส่หม้อตาลหม้อทนนตามความต้องการ ส่วนกระบอกนั้นเมื่อเทน้ำตาลออกแล้ว เอาคว่ำรมไฟให้แห้งหรือรวกน้ำร้อนก็ได้ เพื่อมิให้น้ำตาลเปรี้ยวจะได้ไว้ใช้ใส่ใหม่ในวันรุ่งขึ้น

น้ำตาลโตนดที่ทำกันมากในจังหวัดเพชรบุรีมีอยู่ ๓ อำเภอ คือ อำเภอคดองกระแชง, อำเภอท่าช้าง, อำเภอหนองจอก นอกจากนั้นมีน้อย น้ำตาลที่ทำกันอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีไม่เหมือนกัน มีลักษณะผิดกัน คือ น้ำตาลฝั่งตวันออกแม่น้ำเพชรบุรี สีแดงไม่ค่อยขาว มีรสหวานแต่ไม่มัน ส่วนฝั่งตวันตกแม่น้ำเพชรบุรี มีรสหวานไม่สู้จัดแต่มีรสมัน มีสีขาว, เขียว, เหลือง ไม่ค่อยมีสีแดง

ตามที่นิยมกันนิยมน้ำตาลฝั่งตวันตกดีกว่าตวันออก ซึ่งเคยประกวดได้รับรางวัลมาแล้ว ต้นตาลในจังหวัดเพ็ชร์บุรี ถ้าจะกะประมาณดูคงมีต้นตาลโตนดขนาดโตขนาดใหญ่ที่ทำกันเวลานี้ประมาณ ๑๗๕,๔๐๐ ต้น ชาวตาลจะทำตาลกันได้คนหนึ่งอย่างมากไม่เกิน ๕๐ ต้น น้ำตาลที่เคี่ยวต้น ๑ จะได้ราว ๕ ทนาน

รวมทั้งมณฑลจะมีต้นตาลไม่ต่ำกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ต้น ซึ่งนับว่าได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยเป็นสินค้าแพร่หลายทั่วไป ทั้งน้ำตาลก็นับว่าเป็นอาหารสำคัญของมนุษย์ ฉนั้นถ้าได้มีการบำรุงหรือมีเครื่องชักจูงใจให้มีผู้ทำกันมาก ๆ เช่นตัดทอนค่าภาษีอากรลงบ้างก็น่าจะเป็นประโยชน์มากขึ้นอีก เพราะในเวลานี้ต้องเสียทั้งค่าภาษีต้นตาลตลอดจนหม้อตาล

อีกประการหนึ่งต้นตาลเป็นไม้ที่ขึ้นยากและไม่ใคร่จะมีผู้เพาะปลูกขึ้นอาศรัยแต่ที่เกิดขึ้นเองนับวันแต่พืชพันธุ์จะทำลายลดน้อยไป โดยในบัดนี้ยังมิได้มีข้อบังคับสำหรับเป็นเครื่องป้องกันอย่างใดดังนี้จึงเป็นข้อควรคิดอีกอย่าง ๑

การทำน้ำตาลมะพร้าว

การทำน้ำตาลมะพร้าวคงมีอยู่ในท้องที่จังหวัดสมุทสงครามเป็นมากที่สุด ส่วนในท้องที่จังหวัดราชบุรีมีอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย จำนวนต้นมะพร้าวที่มีคือ

จังหวัด สมุท สงคราม มะ พร้าวใหญ่ ๕๒๐,๐๐๐ ต้น มะ พร้าว หมู่ สี่ ๓๔๐,๐๐๐ ต้น

จังหวัดราชบุรี มะพร้าวใหญ่ ๓๔,๐๐๐ ต้น มะพร้าว หมู่สี่ ๒,๐๐๐ ต้น

จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ มะพร้าวใหญ่ ๒๔,๐๐๐ ต้น

จังหวัด เพ็ชร์บุรี มะพร้าวใหญ่ ๔,๐๐๐ ต้น

รวม ทั้ง มณฑล มี มะพร้าวใหญ่ ๖๒๒,๑๐๐ ต้น มะพร้าว หมู่ สี่ ๓๔๒,๐๐๐ ต้น และ จะได้ กล่าว ถึง วิธี ทำ ต่อไป ดังนี้

วิธีเพาะปลูก เอาผล ที่แก่ ๆ ไปวางทิ้งไว้ ในที่ดินชุ่ม ราว ๑ เดือน ก็ ผลิ งอก และ ปล่อย ทิ้ง ไว้ ราว ๓ เดือน ก็ เจริญ งอก แตก ออก เปน ใบ จึง เอาไป ปลูกได้

การ ปลูก ต้อง ขุด หลุม พอ ฝัง ผล มิด กว้าง ลึก ราว ๑ ศอก เมื่อ ปลูก แล้ว ต้อง คอย รด น้ำ จน กว่า ราก เดิน ถึงดิน ดี แล้ว ราว ๕ เดือน ก็ไม่ ต้อง รด น้ำ ต่อไป อยู่ ใน ราว ๔ — ๕ ปี จึง มี ผล นับ ตั้ง แต่ ออก งวง ที่ จะเกิด ผล อยู่ ในราว ๑ ปี ผลจึง แก่ใช้ได้ และ งวง ที่ จะออก เปนผลนั้น เริ่ม แต่ มี งวง มา ก็ ออก ทอย กัน เสมอ ไป ราว เดือน ละ งวง งวง ๑ จะ มี ผล ติด เหลือ อยู่ ใน ราว ๔ ถึง ๒๐ ผล หรือ น้อย กว่า และ มาก กว่า ก็ มี แล้ว แต่ จะ แรง และ ไม่ แรง ราคา ซื้อ ขาย กัน แล้ว แต่ ขนาด ผล เด็ก และ ใหญ่ ถ้า ผล ใหญ่ ราคา ซื้อ ขาย กัน ใน ท้องที่ ราว ร้อย ละ ๖ — ๘ บาท ผล เด็ก ราว ๔ — ๕ บาท มะพร้าว หมู่ สี่ โดย มาก เขา ซื้อ ขาย กัน ยัง ไม่ ทัน แก่ เรียก ว่า มะพร้าว อ่อน นับ เวลา ตั้ง แต่ ออก งวง ราว ๖ เดือน เปน มะพร้าว อ่อน ซื้อ ขาย กันได้ ราว ร้อย ละ ๒ — ๓ บาท

การ ทำ น้ำ ตาล ก็ใช้ งวง ที่ เกิด ผล นั่น เอง แต่ ถ้า ทำ น้ำ ตาล แล้ว ก็ไม่ได้ ผล งวง ที่ ทำ น้ำ ตาล นั้น มี อายุ อยู่ ใน ราว ๑ เดือน ก็ใช้ ทำ น้ำ ตาลได้ งวง ๑ ใช้ ทำน้ำตาลได้ ราว ๑ เดือน ก็ หมดงวง ถ้า งวง ยาว ก็ กว่า เดือน จึง จะ หมด

วิธีทำน้ำตาลชั้นต้น ถ้า ต้น มะพร้าว นั้น สูง ก็ ต้องใช้ ไม้ ไผ่ ทั้ง ลำ ตัดให้ มี ตา ติด อยู่ กับ ต้น พอ เอา เท้า ยืน เหยียบได้ ไป พาด ผูก ติด กับ ต้น มะพร้าว เรียก ว่าไม้ พะอง สำหรับ จะได้ ขึ้น ลง ไป ทำ น้ำ ตาล ได้ สดวก เมื่อ เอา ไม้ พะ อง ไป ผูก ติด กับ ต้น มะ พร้าว แล้ว ก็ ขึ้น ไป ตรวจ ดู งวง มะ พร้าว เมื่อ งวง ไหน ดี พอ จะ ทำ น้ำ ตาล ได้ ก็ ตัด ปลาย งวง ออก เสีย ราว ๓ — ๔ นิ้ว ฟุต แล้ว เอา เชือก ผูก งวง เหนี่ยว ดึง ให้ งวง เอน ย้อย ลง ทาง โคน ต้น การ เหนี่ยวงวง ต้อง เหนี่ยว วัน ละ น้อย ๆ ให้ รู้ตัว มิ ฉนั้น งวง หัก ใช้ ไม่ได้ ราว ๓ วัน ก็ ปอก เปลือก ที่ หุ้ม งวง นั้น ออก แล้ว เอา เชือก มัด เป็น เปราะ ๆ เพื่อไม่ให้ งวง แตก กระจาย กัน ออกไป แล้ว ก็ คอย เอา มีด ปาด ปลาย งวง ทั้ง เช้า และ เย็น ทุก วัน จน เห็น ว่า น้ำ ตาล ออก ดี แล้ว ก็ เอาไม้ ไผ่ ลี สุก มา ตัด เป็น ปล้อง ๆ ราว ๑ ศอก เรียก ว่า กระบอก ที่ ปาก กระบอก เจาะ เป็น รู ๑ รู สำ หรับ เอา เชือก ผูก ร้อย ไว้ เรียก ว่า หู กระ บอก ยาว พอ สมควร ผูก โยง กระบอก เมื่อ เวลา รอง น้ำ ตาล และ สำหรับ จะได้ ร้อย ใส่ คาน หาบ เอาไป รอง น้ำ ตาล ที่ไหล หยด ออก มา จาก งวง

วิธีรองน้ำตาล เวลา เย็น ก็ เอา กระบอก ขึ้นไป รอง ที่ งวง แต่ ในกระบอก ต้องใส่ เปลือกไม้ที่ฝาด ๆ เพื่อ กัน น้ำตาล เปรี้ยว แต่เด็กน้อย

(โดย มาก ที่ นิยม ใช้ กัน อยู่ ใช้ เปลือกพยอม) ก่อนที่จะเอา กระบอกรอง ต้อง ปาด น่า งวง ออก เล็ก น้อย มิ ฉนั้น งวง แห้ง น้ำ ตาล ไม่ ไหล ออก รอง ทิ้งไว้ คืน ๑ รุ่ง ขึ้น เช้า ก็ไป ปลด เอา กระ บอก ลง มา และ ปาด น่า งวง ทิ้ง เสีย อีก เหมือน กัน เมื่อ มิให้ น่า งวง แห้ง การ ที่ รอง น้ำตาล เวลา เย็น เพราะ กลาง คืน น้ำ ตาล ออก มาก กว่า กลาง วัน ที่ รอง กลาง วัน บ้าง ก็ มี เรียก ว่า น้ำ ตาล เทียง แต่ ทำ กัน เล็ก น้อยไม่ ถึง เคี่ยว เปน น้ำ ตาล หม้อ

เมื่อ ขึ้น ปลด เอา กระบอก น้ำ ตาล ลง มา แล้ว ก็ เอา ผ้า ขาว บาง กรองเปลือก พยอม และตัวแมลง ที่ลงไปกิน น้ำตาล อยู่ ในกระบอกออกเสีย แล้ว ก็ เท ลงใน กะทะ ตั้ง เคี่ยว บน เตาไฟ เคี่ยวไป จน น้ำ ตาล งวด ค่น สี แดง คล้ำ เหนียว เปน ยาง ก็ ยก กะทะ น้ำ ตาล นั้น ลงไป จาก เตาไฟ เอา พาย คน จน น้ำ ตาล แห้ง พอ หยด ลง หม้อได้ ก็ หยด ลงใน หม้อ หรือ ทะนน สำหรับ ใส่ น้ำ ตาล

มะพร้าว งวง ๑ วัน ๑ รอง น้ำ ตาล ใส่ได้ ราว ๑ ทนาน เอา มา เคี่ยว เปน น้ำ ตาล ค่นได้ ราว $\frac{๑}{๑๐}$ ของ ทนาน

มะพร้าว ๑ ต้น ใน ปี หนึ่ง งวง ที่ ทำ น้ำตาลได้ ราว ๖ งวง เพราะ จะ ทำ ตลอดไปไม่ได้ โดย ต้น เฉา งวงไม่ แรง และ น้ำตาล ก็ไม่ ค่อย ออก ต้อง พัก เสีย ราว ๖ เดือน จึง ทำ ต่อไป อีก

ใน วัน หนึ่ง มะพร้าว ๕ ต้น จะ รอง น้ำ ตาล มา เคี่ยว เปน น้ำ ตาล แห้ง ได้ ราว ๑ หม้อ ตาล ซึ่ง บรรจุ น้ำ ตาล ได้ ราว ๑ ชั่ง จีน หรือ

การเคี่ยวน้ำตาลใส่หม้อ

ใน วัน ๑ คน ๑ จะ ทำ น้ำ ตาล มะ พร้าว ได้ ราว ๔๐ ต้น ถึง ๖๐ ต้น แล้ว แต่ ต้น มะพร้าว จะ สูง หรือ ต่ำ

เจ้า ของ ที่ ทำ น้ำ ตาลได้ ซื้อ ขาย ให้ กับ ลูก ค้า ซึ่ง ลูก ค้า เอา หม้อ ตาล ของ เขา มา ใส่ เอา เอง ราคา ณะเภาะ น้ำ ตาล ๑๐๐ หม้อ ต่อ ๑๐ บาท ถึง ๑๓ บาท

ต้น ของ มะพร้าว ที่ใช้ ทำ น้ำ ตาล นั้น ระหว่าง สูงไม่ เกิน ๕ วา อย่าง ต่ำ ราว ๒ ศอก

ตาม ธรรมดา ของ ต้น มะพร้าว อย่าง สูง ราว ๑๑—๑๒ วา พอ ต้นแก่ ก็ไม่ มี ผล ยอด เรียว เล็ก ลง ทุก ที อายุ อยู่ ใน ราว ๔๐ — ๕๐ ปี ตาย

ประโยชน์ ของ น้ำ ตาล มะพร้าว มี รส มัน เล็ก น้อย และ หวาน จัด ใช้ ประสม ประกอบ รส เครื่อง บริโภค ต่าง ๆ ทั้ง คาว และ หวาน

การ ทำ หม้อใส่ น้ำตาล

การ เผา หม้อ น้ำ ตาล นี้ รัฐบาลได้ ตั้ง โรง จัดการ เผา จำหน่าย ให้ แก่ ผู้ทำ น้ำ ตาล ทั่วไป โรง เตา เผา หม้อ ตั้ง อยู่ ที่ จังหวัด สมุท สงคราม มี เจ้า พนักงาน ถำกับ การ เป็น แพนก ๑

ดินที่สำหรับปั้นหม้อตาลนั้น ต้อง ใช้ ดิน เหนียว วิธี ทำ คือ

เมื่อไป ขุด เอา ดิน มา แล้ว นำ มา กองไว้ เป็น กอง ๆ แล้ว เอาไม้ บาง ๆ ขุดดิน ที่ กองไว้ นั้น ออก เป็น ชั้นบาง ๆ เพื่อเก็บ กรวด และ กระเบื้อง หรือ ราก ไม้ และ สิ่ง อื่น ๆ ที่ ปน อยู่ ใน ดิน นั้น ออก ให้ เหลือ แต่ ณะเภาะ ดิน ล้วน

เมื่อขุดดินออกเปนชั้นบาง ๆ และเก็บสิ่งที่อยู่ในดินนั้นออกแล้ว ก็กองดินนั้นไว้ส่วนหนึ่งต่างหาก แล้วเอาน้ำรดให้เปียกชุ่มทั่วกัน และถูบ ละเดงให้เรียบเสมอกันแล้วหมักดินนั้นไว้ ๑ คืน

จึงเอาดินที่หมักไว้นั้น ขึ้นมาเหยียบผสมกับทราย ละเอียดที่ร่อนแล้ว เคล้าเหยียบแผ่ออกไปจนบาง แล้วม้วนเข้ามาเหยียบเคล้าเอาทรายโรยแผ่ออกไปอีกแล้วก็ม้วนกลับเข้ามา ทำอยู่เช่นนี้จนทรายกับดินเข้ากันดี

เมื่อเอาดินกับทรายเหยียบเคล้าเข้ากันดีแล้ว จึงเอามานวดบนกระดานอีกครั้งหนึ่ง ใช้มือนวดเคล้าผสมกับทรายอีก นวดไปจนดินกับทรายเข้ากันดีและเหนียวแล้ว จึงปั้นเปนก้อนโตกลมประมาณวัดโดยรอบราว ๒๐ นิ้วฟุต สูงราว ๑๕ นิ้วฟุต รูปคล้ายครอบแก้ว ก้อน ๑ เขาเรียกกันว่าตุม ๑

แล้วเอาดินที่ปั้นเปนก้อน ๑ ที่เรียกว่าตุม ๑ นั้น เอาขึ้นตั้งบนแป้นซึ่งทำด้วยไม้ (ต้นเด็กปลายใหญ่) รูปคล้ายผักบัว ทางก้นเปนรูสำหรับสวมกับหลักซึ่งปักอยู่กับดิน ตัวแป้นเมื่อสวมกับหลักแล้วหมุนได้โดยรอบ ขนาดของแป้นวัดเส้นผ่าศูนย์กลางกว้างยาว ๑๕ นิ้วฟุต

เมื่อเอาดินตั้งบนแป้นแล้ว ตอนนี้ต้องทำสองคน คือเอามือหมุนแป้นคน ๑ อีกคน ๑ เปนคนสูน ๆ ด้วยมือ (คล้ายทำนองคลึงไม้) สูนเปนรูปหุ่นของหม้อ ดินก้อน ๑ หรือตุม ๑ สูนหม้อได้ ๑๐ หม้อ

เมื่อ สูน เปน รูป หุ่น หม้อ แล้ว เอาไป ผึ่ง แดด พอหมาด ๆ แล้ว เอาไม้ แบน ๆ กว้าง ยาว ราว ๔ นิ้ว ฟุต พอ จับ ถือได้ ถนัด (เรียก ว่าไม้ กะ ต่าม บีด ก้น) ตี แต่ง เปน รูป หม้อ แล้ว ก็ เอาไม้ อีก อัน ๑ กว้าง ราว ๑ นิ้ว ฟุต ครึ่ง ยาว ราว ๕ นิ้ว ฟุต รูป โอน งอ เด็ก น้อย มี ด้าม ยาว ราว ๔ นิ้วฟุตพอมือจับได้ ถนัด (เรียกว่าไม้ กะต่ามใหม่) ซึ่งทำลวดลาย ที่ไม้ ไว้แล้ว ตี ตาม คอ หม้อให้ เปน ลวดลาย แล้ว เอา มือ บีบ แต่ง ก้นให้ เปน รูป หม้อ ดี แล้ว ก็ เอาไป ตั้งใน ร่มไม่ให้ ถูก แดด ราว ๑๒ ชั่ว นาฬิกา หรือ คืน ๑ แล้ว จึง เอา ออก ผึ่งแดด จน แห้ง การ ผึ่ง แดด ต้อง คอย กลับ และ พลิกให้ ถูกแดด ทั่ว กัน เสมอ มิฉนั้นจะแตก และร้าว การผึ่งแดด ถ้า แดด ดี ก็ เพียง วันเดียว แห้ง เรียก ว่า หม้อ ดิน

การ ปั้น และ ทำ หม้อ ดิน ตาม ที่ กล่าว มา แล้วนั้น แป้น ๑ ต้องใช้ แรง คน ๒ แรง แป้น ๑ คิดถัว ทำ หม้อดินได้ วัน ๑ ประมาณ ๓๐๐—๕๐๐ หม้อ

วิธี เผา

วิธีเผา ต้อง มี เตา ๆ ที่ จะ เผา ก้นเตา ต้อง พูน ดิน เท่า ตัวเตา สูง จาก ระดับ พื้น ดิน ราว ๓ ศอก หรือ แล้ว แต่ เตา เด็ก และ เตาใหญ่ ตาม สมควร พอ เหมาะ แล้ว เอา อิฐ ก่อ ต่อ จาก ดิน ที่ พูนไว้ ขึ้นไป สูง พอ สมควร ของ ขนาด เตา เด็ก แล ใหญ่ รูป ของ เตา กลม เปน ถัง ก้น กับ ปาก เท่า กัน ปาก เตา ประกอบ ด้วยไม้ ปิ้งกัน พัง และ แตก ที่ ก้นเตา ตรง พูน ดิน เจาะ เปนช่อง เรียกว่า ประตู เตา เตา ๑ จะมี ประตู ๑ ประตู หรือ ๒ — ๓ ประตู แล้ว แต่เตา เด็กแล ใหญ่ ต่อจาก ประตูเตา เข้าไป ก็ ขุด

เปน ราง โดย รอบ เตา และ ขุด ซอย ผ่าน กัน เตา ตลอด ถึง กัน เปน ราง ๆ แล้ว แต่ เตาเล็ก เตาใหญ่ ๆ ก็ขุด หลายราง พอสมควร เหมาะกับเตา เพื่อ ให้ ไฟ เดิน พุ่ง เข้าไป ขนาด ราง กว้าง ราว ๑ ศอก ลึก เท่า กับ ระดับดิน ที่ พูน รอง ก้น เตาไว้

เอา หม้อ ลำดับ ลงไป วาง เรียงไว้ แต่ ก้น เตา ขึ้น มา คว่ำ ซ้อน กัน เปน แถว ๆ สูง จาก ปาก เตา ตาม สมควร จน เต็ม เตา

ขั้น ต้น เมื่อ เอา หม้อ ลง ลำดับ กับ เตา เรียบ ร้อย แล้ว ต้องใส่ ฟืน จุดไฟ เผา เรียก ว่า รุม ไว้พอไฟ อ่อน ๆ เพื่อให้ หม้อ รู้สึกไฟ เสีย ก่อน ที่ ละ น้อย ๆ ราว ๑๕ ชั่ว นาฬิกา ที่ได้ เผา อยู่ แล้วใน เวลา นี้

ต่อ จาก นี้ เอา ฟืน แส็ม สอด ตาม ช่อง หม้อ ที่ ซ้อน กัน เปน แถว นั้น ตลอด ทั่วไป ฟืน ชนิด นี้ เรียก ว่า ฟืน แส็ม ใส่ ฟืน แส็ม เผา อยู่ อีก ราว ๓ ชั่ว นาฬิกา

วิธี เผา หม้อ นี้ ต้อง คอย ระวังใส่ ฟืน และ แส็มฟืน ที ละน้อย ๆ ค่อย มาก ขึ้น เปน ลำดับ จน หม้อใน เตา ร้อน ทั่ว แรง ดี แล้ว จึง เร่ง ใส่ ไฟ ให้ แรงได้ รวม เวลา ที่ กระทำ การ เผา หม้อ ตาม ที่ กล่าว มา แล้ว เปน เวลา ๑๘ ชั่วนาฬิกา หม้อจึงจะสุกดี ตามที่โรงหม้อ จังหวัดสมุทสงคราม ได้ ทำ การ เผา อยู่ ดังนี้

เมื่อ เผา หม้อ สุก แล้ว ต้อง ทิ้งไว้ ใน เตา ราว ๑๒ ชั่วนาฬิกา หรือ คืน ๑ จน หม้อ เย็น ดี แล้ว จึง รื้อ ขน หม้อ ขนจาก เตาได้ เมื่อ ขน ขึ้นจาก เตา แล้ว เปน อัน สำเร็จใน การ ปั้น และ ทำหม้อ แล้ว ขน เอาไป เก็บ ไว้ยัง ที่ ๆ สำหรับ เก็บหม้อ สุก เอาไว้ จำหน่าย ต่อไป

หม้อที่เผาสุกแล้ว ใช้ใส่น้ำตาลได้ราวหนัก ๑ ชั่งจีน หรือ ๑๘—๑๙ ตำลึงกรุงเทพ ตามแต่ใส่มากและน้อย

การลงทุนทำหม้อตาลและจำหน่าย

ดินต้องซื้อ ดินก้อน ๑ โตกลมวัดโดยรอบ ๓๒ นิ้วฟุต มีน้ำหนัก ๒๓ ชั่งครึ่ง (ชั่งจีน) ดินเท่าขนาดนี้ก้อน ๑ ใช้ทรายผสมหนัก ๕ ชั่งครึ่ง สูน หม้อตาลได้ ๑๘—๑๙ หม้อ ดิน ๑๐๐ ก้อน คิดคำณวนราคาที่ซื้อราว ๑ บาท ๙๐ สตางค์

ทรายต้องซื้อ คิดถังคำณวน ๑๐๐ ปี๊บ น้ำมันก๊าด ราคาปี๊บละ ๒๐ สตางค์ ทราย ๑ ปี๊บใช้ผสมดินปั้นหม้อได้ราว ๑๘๐ หม้อ

ฟืนดุ้น (เรียกว่าฟืนใหญ่) ต้องซื้อคิดคำนวณถัว ๑๐๐๐ ละ ๒๓ บาท ฟืนแส็ม ต้องซื้อ คิดคำณวนถัว ๑๐๐ มัด ๒ บาท ๒๐ สตางค์

ฟืนดุ้น ๓๐๐ ดุ้น ฟืนแส็ม ๒,๕๐๐ มัด ใช้เผาหม้อได้ ๑ เตา ซึ่งบรรจุหม้อที่เผาได้ราว ๙,๐๐๐ หม้อ

เตา ๑ บรรจุหม้อที่เผาได้ ๙,๐๐๐ หม้อ เมื่อเผาสุกแล้วคิดถัวหม้อที่แตกเสีย ราว ๒๐๐ หม้อ

ค่าจ้างปั้นหม้อดิบ ๑,๐๐๐ ละ ๖ บาท

ค่าแบ้งเปียกสำหรับปิดตั้วหม้อ ๓ ถุง หนัก ๓๗ ชั่งจีน ราคาคิดถัวราว ๕ บาท ปิดตั้วหม้อได้ราว ๑๘๕,๐๐๐ หม้อ

หม้อสุกที่รัฐบาลซื้อให้กับราษฎร หรือพ่อค้า ๑,๐๐๐ ละ ๑๑ บาท และเรียกค่าภาษีอีก ๓,๐๐๐ ละ ๒๕ บาท มีตั้วปิดปากหม้อเป็น

หลักถาน พร้อม กับ มี ตั๋ว ภาษี แล้ว ราษฎร เอาไป ใส่ น้ำตาล จำหน่าย ได้ ที่เดียว ถ้า ยังไม่ ได้ เรียก ภาษี เมื่อ ราษฎร หรือ พ่อค้า เอาไป ใส่ น้ำตาล จำหน่าย ต้องไป เสีย ภาษี ที่ ด่าน เสียก่อน ๑,๐๐๐ ละ ๒๕ บาท เหมือนกัน จึง จะ จำหน่ายได้

จำนวน หม้อตาล สุก ๕,๐๐๐,๐๐๐ หม้อ ต้อง ลงทุน คิด ถัว ตาม คำณวน ประมาณ ราว ๕๐,๐๐๐ บาท และ จำหน่ายได้ (นอกจาก ค่า ภาษี) ราว ประมาณ ๕๕,๐๐๐ บาท คิด หัก รายจ่าย ทั้งหมด ออกแล้ว คำณวน ว่า คง จะได้ กำไร ๕,๐๐๐ บาท

เตา ที่ เผาหม้อได้ เตา ละ ๙,๐๐๐ หม้อ ใน ปี ๑ เตา ๓ ละ คำณวน ประมาณ ว่า จะ เผาได้ ๑,๕๐๐,๐๐๐ หม้อ

ปูนขาว ปูนแดง

ปูนขาว ปูนแดง ของ จังหวัด ราชบุรี นับ เปนสินค้า สำคัญอย่าง ๑ ทั้ง เปน ปูน ที่ นิยม กันว่าใช้ ดี ด้วย ได้ ทำ ออก จำหน่าย ปี ละ มาก ๆ และ นอกจาก ที่ จังหวัด ราชบุรี แล้ว ยังได้ ทำกัน ที่ จังหวัด กาญจนบุรี อีก เล็กน้อย

การ ทำปูนใน จังหวัด ราชบุรี ได้ ทำ กัน มา แล้ว หลาย สิบ ปี หิน ที่ ทำปูน นั้น เอา มา จาก เขางู ซึ่ง อยู่ไม่ ไกล กับ ที่ ทำ แต่ ก่อนมาผู้ ทำ ปูนได้ ไป เก็บ และ งัดหิน ที่ เขา มาด้วย ตนเอง แต่ เวลานี้ ได้ มี ผู้ ตั้ง ทำการ ระเบิด หิน สำหรับ จำหน่ายให้ แก่ ผู้ทำปูน ฉนั้น ผู้ ทำปูน จึงเพียง แต่ ไป ซื้อ แต บรรทุก เรือ มา เท่านั้น

อนึ่ง หิน ที่ เขางู นี้ นอกจาก พวก ชาว ราชบุรี จะ นำ มา ทำปูน และ ใช้ การ ต่าง ๆ แล้ว พวก ทำปูนแดง ที่ บางยี่ขัน กรุงเทพ ฯ และ พวก ทำปูนขาว ตาม ที่ ต่าง ๆ ยังได้ มา ซื้อ เอาหิน ที่ เขา นี้ ไป ทำด้วย เหมือนกัน เพราะ เปน หิน ที่ เหมาะ แก่ การ ทำปูน แต่ แห่งเดียว และแต่ ครั้งเจ้าพระยา เทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์ เปน ตำแหน่ง อธิบดีสุขาภิบาล กรุงเทพ ฯ ก็ได้ มา ตั้ง กอง ระเบิด หิน ที่ เขานี้ นำไป สำหรับ ใช้ ทำ ถนน ใน กรุงเทพ ฯ อยู่ เปน เวลา หลาย ปี

วิธีทำปูนขาว—หิน ที่ จะใช้ ทำ ปูนขาว ปูนแดง นั้น เปนหิน สีเขียว เกือบดำ คล้าย หินอ่อน (ไดม์สโตน) ราคา ที่ผู้ทำการ ระเบิด ขาย ให้แก่ ผู้ทำปูน ขนาด ก้อนใหญ่ หลา ละ ๓ บาท ขนาดเล็ก หลา ละ ๒ บาท ก่อน ที่จะ ทำการ เผา ต้อง สร้างเตา ขึ้นก่อน โดยใช้ ก่อด้วยอิฐ เตานี้ ก่อ เปน รูป สี่เหลี่ยม คล้าย บ้อม กว้าง ประมาณ ๔ ศอก สูง ประมาณ ๖ ศอก หนา ศอกเศษ ตรง พื้นดิน ก่อ เว้นช่องไว้ สำหรับ เปน ที่ ใส่ ฟืน ด้าน ละช่อง แล้วก็ นำ หิน ขนาด ก้อนใหญ่ บรรจุ ลงใน เตานี้ ตั้งแต่ พื้นดิน จน พูนสูง ขึ้น พ้น ปาก เตา แต่ ตรง พื้นดิน ต้อง ลำดับ หินไว้ ให้เปน ช่อง สำหรับใส่ ไฟได้ เมื่อ ลำดับ หินใหญ่ เปนชั้น แล้ว ต้อง เอา หิน ก้อน ขนาดเล็กแซมลำดับ ระหว่างก้อนใหญ่จนเรียบร้อย เพื่อให้แน่นไม่ ให้อากาศ และไอไฟ ออกได้ สักวัก แล้ว ก็ ทำการ เผา ต่อไป เปน เวลา ๓ วัน ๓ คืน หิน จึง จะสุก ทั่วกัน ข้อสังเกต อีก อย่าง ๑ คือ เมื่อ เปลวไฟ มีสี เปน สีทอง แล้ว ก็ รู้ได้ ว่า หินนั้น สุก

เปน อันใช้ ได้ ก็ ดับไฟ และทิ้งไว้ อีก วัน ๑ จึ่ง เอา ก้อนหิน ออกจากเตา โดยไม่ ต้องให้ เตา เปน อันตราย แล้วจึ่งใช้ น้ำ รด ก้อนหิน ๆ ก็จะเดือด แต แตก ออก แล้ว เอาไม้ ตัดทา หรือ จอบเหล็ก เกลี่ย ก็ จะ ละเอียด เปน ปูนขาว นับ เปน อันเสร็จการ ในเตา ๑ จะได้ ปูนขาวประมาณ ๒๐ เกวียน

ส่วน การทำ ปูนแดงนั้น เมื่อเผาหินให้ สุก ดัง กล่าว แล้วเอา ก้อนหิน สุก ไปใส่ ลง ใน อ่าง หรือ บ่อ ซึ่ง ทำไว้ กับ พื้นดิน แล้ว ใช้ ขมิ้น ทอง หรือ ขมิ้นชัน ที่ ทำ เปน ผง แล้ว กับ เกลือ และ น้ำ เย็น ใส่ ปนกัน ลงไป เมื่อ ปูน เดือด และ แตก ออก แล้ว ก็ ใช้ ไม้ พาย กวน ประสม ให้ เข้ากัน ขมิ้นและ เกลือ ที่ใส่ นั้น ต้อง ใส่ ที ละน้อย แล้ว กวน ทดลอง ไป จน กว่า จะ เห็นว่า ได้ ที่ แล้วจึ่ง กรอง ด้วย ผ้า อีก ชั้น ๑ รอง เอา แต่ น้ำ ปูน ไว้ ส่วน กากทิ้ง เสีย เปน อันเสร็จการ ทำ ปูนแดง

ราคา ที่ ซื้อ ขายกัน คือ ปูนขาว ราว เกวียน ละ ๑๕—๑๖ บาท ปูนแดง ๑ ปี๊บ น้ำมัน บีโตรเดียม ระหว่าง ๒—๓ บาท ปูนขาวได้ นำไป จำหน่าย ที่ กรุงเทพ ฯ เปน ส่วนมาก ส่วน ปูนแดงได้ ไป จำหน่าย ตามตำ แม่ น้ำ แม่ กลอง และ แม่ น้ำ นครไชยศรี ไม่ ได้ นำไป จำหน่าย ยัง กรุงเทพ ฯ มาก เหมือน แต่ ก่อน นับแต่ เวลา ที่ มี เตาปูน ขึ้นที่ บางยี่ขัน แล้ว

การ ทำปูน ใน เมือง ราชบุรี คงมีมาก อยู่ ที่ ตำบล หลุมดิน ตำบล บ้านไร่ ตำบล โคกหม้อ และ ตำบล อู่ เรือ ซึ่งติดต่อ กับตำบล ในเมือง ตาม ริม ฝั่งน้ำ แม่ กลอง เวลานี้ ทำได้ ปีหนึ่ง มีจำนวน ปูนขาวประมาณ ๑,๖๐๐—๑,๗๐๐ เกวียน ปูนแดง ประมาณ ๘๐—๑๐๐ เกวียน (คิด ๑๐๐ ปี๊บ เปน หนึ่ง เกวียน)

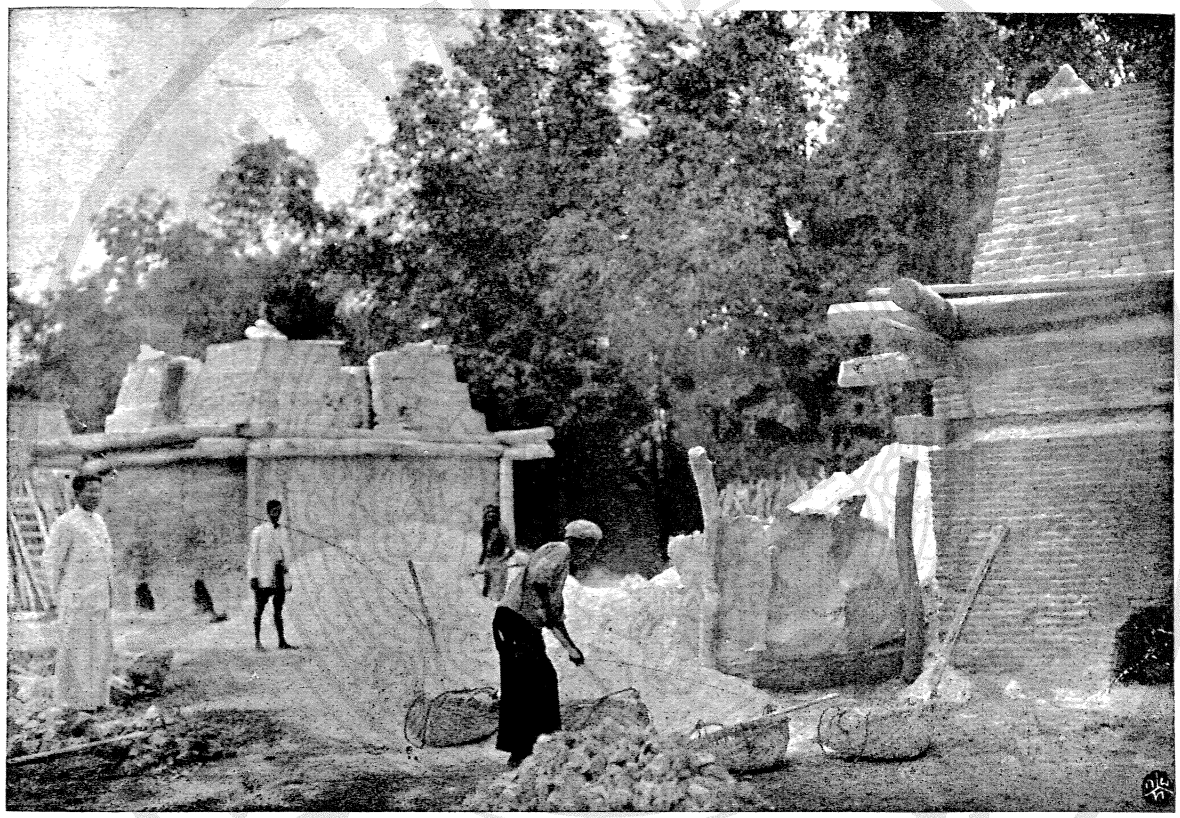

การทำปูนขาว ที่จังหวัดราชบุรี

การทำไร่ พริก หอม กระเทียม

พริก หอม กระเทียม ทั้ง ๓ อย่างนี้ นับเป็นอาชีวะและสินค้าสำคัญของมณฑลราชบุรีอย่าง ๑ โดยมีจำนวนที่ได้ทำกันนับเป็นหมื่น ๆ ไร่ ได้จำหน่ายออกไปยังต่างจังหวัดตลอดจนนอกประเทศ เกือบจะกล่าวได้ว่า พริก หอม กระเทียม ที่ซื้อขายรับประทานกันอยู่ในกรุงเทพพระมหานครนั้น เป็นของมณฑลราชบุรีทั้งสิ้น

การทำ พริก หอม กระเทียม มีมากที่สุดในจังหวัดราชบุรี คือในท้องที่อำเภอดำเนินสดวก อำเภอเมือง อำเภอปากท่อ มีจำนวนคือ พริก ๓๓,๐๐๐ไร่ หอม ๑๐,๐๐๐ไร่ กระเทียม ๒,๐๐๐ไร่ และรองลงไปในท้องที่จังหวัดสมุทสงคราม คือ ในเขตต์อำเภอบางคณฑ์ และอำเภออัมพวา มีจำนวนที่ทำ พริก ๗๐๐ไร่ หอม ๑,๕๐๐ไร่ กระเทียม ๕๐๐ไร่ รวมทั้งมณฑลมีการเพาะปลูก พริก ๑๑,๗๐๐ไร่ หอม ๑๑,๕๐๐ไร่ กระเทียม ๖,๕๐๐ไร่

ส่วนผลที่ทำการเพาะปลูกได้ คิดตามส่วนเฉลี่ย คือ พริกไร่หนึ่งได้ผล ๓ หาบ หอมไร่หนึ่งได้ผล ๑๕ หาบ กระเทียมไร่หนึ่งได้ผล ๒ หาบครึ่ง และราคาที่ซื้อขายกันในท้องที่ตามปรกติอาจเฉลี่ยได้คือ พริก ราคาหาบละ ๑๕ บาท หอม ราคาหาบละ ๓ บาท กระเทียม ราคาหาบละ ๑๗ บาท

เพราะฉะนั้น คิดตามจำนวนเนื้อที่ ๆ ทำการเพาะปลูกทั้งหมดคงได้ผล คือ พริก ๓๕,๑๐๐ หาบ หอม ๑๗๒,๕๐๐ หาบ กระเทียม ๑๖,๐๐๐ หาบ

คง เปน ราคา เงิน ที่ ขายได้ คือ พริก ๕๒๖,๕๐๐ บาท หอม ๕๑๗,๕๐๐ บาท กระเทียม ๒๗๒,๐๐๐ บาท รวม ราคา สินค้า ประเภท นี้ ของ มณฑล ราชบุรี ใน ปี หนึ่ง เปน เงิน ๑,๓๑๖,๐๐๐ บาท ซึ่ง เปน จำนวน มิใช่น้อย

วิธี ทำไร่ พริก หอม กระเทียม

ที่ดิน สำหรับ ทำการ เพาะปลูก พริก หอม กระเทียม นั้น โดยมาก ใช้ ที่ นา ร้าง คือ ที่ นา ซึ่ง ลุ่ม มี น้ำ ท่วม มาก การ ทำนา ไม่ได้ ผล ดี โดย ถูก น้ำ ท่วม ต้น ข้าว จม ตาย จึงได้ เปลี่ยน จาก การ ทำนา มา ทำเปน ไร่ พริก หอม กระเทียม เพราะเหตุ ว่า พริก หอม กระเทียม นั้น ลง มือ ทำ ใน เวลา น้ำ ลด แล้ว และ ที่ ชนิด นี้ นับ ว่า เหมาะ โดยได้ รับ ปุ๋ย ใน เวลา ที่ น้ำ ท่วม เสมอ ทุก คราว

วิธี ทำ ใน ชั้น ต้น ขุด พื้น ที่ ยก เปน ร่อง ขึ้น ก่อน แล้ว ลง มือ เพาะปลูก ใน ระหว่าง ปลายเดือน ๑๑ กับ ต้นเดือน ๑๒ คือเมื่อ น้ำลด พ้น หลัง ร่อง แล้ว ต่อ มา ใน ระหว่าง เดือน ๓—๕ ก็ จะ เก็บ ผล หอม กระเทียมได้ ส่วน พริก จะ เก็บได้ ใน ราว เดือน ๖—๗

อนึ่ง ใน พื้น ที่ไร่ นี้ นอก จาก ปลูก พริก หอม กระเทียม แล้ว ยัง ได้ เพาะปลูก พรรณไม้ ล้ม ลุก ต่าง ๆ อีก เช่น ถั่ว ต่าง ๆ เผือก มัน และ แตงโม ส่วน ใน ท้อง ร่อง ก็ เพาะปลูก ข้าว ซึ่ง เรียก ว่า ข้าว นา สวน นับ เปน ข้าว ชั้น ดี นั้น ได้ เปน ประโยชน์ อีก ส่วน หนึ่ง ด้วย และ รอบ ๆ บริเวณ เนื้อ ที่ ก็ ปลูก พรรณไม้ ยืน ต้น เช่น มะม่วง ไว้ ตลอด ดังนี้ จึง อาจ กล่าว ได้ ว่า พื้น นา ลุ่ม ใน เขตต์ จังหวัด ราชบุรี ตอน ใต้ จะ กลาย

เปน ส่วนไม้ ต้มถูกใน ชั้น ต้น แล้ว กลาย เปน ส่วนไม้ ยืน ต้นใน ต่อ ไป
ภาย จังหวัด สมุท สงคราม ที่ได้ เปน มา แล้ว

วิธี เพาะพรรณ์ พริก หอม กระเทียม

พริก—แกะ เอา เมล็ด ที่ แห้ง แช่ น้ำไว้ ๑ คืน แล้ว สง ขึ้น ห่อ ผ้าไว้ เอา น้ำ พรมให้ เปียก เสมอ เก็บไว้ ในที่ ร่ม จน กว่า จะ งอก เมื่อเมล็ด พริก นั้น งอก แล้ว จึง พรวน ดิน ให้ ซุย เกลี่ย ดิน ให้ เสมอ กัน แล้ว เอา เมล็ด พริก ที่ งอกไป หว่าน ลง ใน ที่ ซึ่ง พรวนไว้ เมื่อ หว่าน เสร็จ แล้ว ให้ เอา สำหร่าย หรือ ทาง มะพร้าว หรือใบ ตอง กล้วย ก็ได้ บีด คลุมไว้ เพื่อ มิให้ ถูกแดด จัดเกินไป และรดน้ำให้ เปียกชุ่ม อยู่เสมอ วันละ ๑ ครั้ง รด เวลา เช้า ครั้น เมล็ด พริก นั้น งอก ต้น ยาว ประมาณ ๑ นิ้ว ให้เอา ทาง มะพร้าว หรือใบ ตอง กล้วย ซึ่ง บีด ไว้ ออก เสีย ให้ หมด เมื่อ ครบ กำหนด ๑ เดือน นับ ตั้ง แต่ วัน ที่ เพาะไว้ จึง ถอน เอาไป ปลูก ใน ร่องสวน ซึ่ง ทำไว้ สำหรับ ทำการ เพาะปลูก

หอม—แกะ เอา ฉะเพาะ หัวเดียว เมื่อ เวลา จะ ปลูก พรวน ดินให้ ซุยเกลี่ยให้เรียบเสมอ แล้วเอาหัวหอมนั้นไปปลูก ระยะห่างกันประมาณ ๗ นิ้ว ฟุต สำหรับ ที่ดิน ซึ่ง ทำการเพาะปลูกใหม่ ถ้า เปน ที่ เคย ทำการ เพาะปลูก มา หลาย ปี ที่ดิน จืด ต้องให้ ระยะ ปลูกแคบ เข้ามา ประมาณ ๕ นิ้วฟุต เมื่อ ลง มือ ทำการ เพาะปลูก เสร็จ แล้ว ใน ๓ วัน แรก ต้อง รด น้ำ ทุก วัน เมื่อ พ้น ๓ วัน แล้ว เว้น ๒ วัน รด น้ำ ครั้ง หนึ่ง เสมอไป นับ ตั้งแต่ ลง มือ ทำการ เพาะปลูกได้ ๑ เดือน เต็ม ต้อง ทิ้ง ตากแดด มิ กำหนด

๑๐ วัน ให้รดน้ำในเวลาแดดจัดต่อไปเป็นระยะในวันแรกแล้วต่อไปให้เว้นระยะ ๒ วันต่อครั้ง มีกำหนด ๖๐ วันเก็บได้ ต้องคอยเด็ดดอกทิ้งเด็ดให้ถึงโคนหัวจึงจะงาม

กระเทียม—วิธีทำการเพาะปลูกเหมือนอย่างปลูกหอม วิธีรดน้ำครั้งแรกเหมือนกับหอมในระยะ ๔๐ วัน แต่ต้องรดให้เป็นฝอยละเอียดอย่าให้ต้นกระเทียมช้ำหรือเอนได้ แลมิให้รดเปียกมากเกินต่อไปในระหว่างเวลา ๘๐–๙๐ วัน จะสังเกตเห็นใบเอนล้มลงก็เป็นอันถึงคราวถอนเก็บได้

เกลือ

เกลือ เป็นสินค้าของมณฑลราชบุรีอย่างหนึ่งที่ได้ทำขึ้นจำหน่ายภายในมณฑลและตามจังหวัดที่ใกล้เคียงตลอดจนถึงได้จำหน่ายไปในเขตต์แหลมมลายูบ้าง การทำนาเกลือมีอยู่ในท้องที่จังหวัดสมุทสงครามแลเพ็ชร์บุรีตามตำบลที่ติดต่อกับชายทะเลในปีหนึ่งประมาณจำนวนเกลือที่ทำได้ราว ๑๕,๐๐๐ เกวียนและราคาตามที่ซื้อขายกันในพื้นเมืองประมาณถังเกวียนละ ๘ บาทคงเป็นจำนวนเงินค่าเกลือที่เป็นผลแห่งการอาชีพของพลเมืองในมณฑลนี้ราวปีละ ๑๒๐,๐๐๐ บาท

วิธีทำนาเกลือ

รูปร่างของนาเกลือก็คล้ายกับนาข้าวนั่นเองแต่ต้องเป็นที่ดินเค็มซึ่งอยู่ใกล้กับชายทะเลเพื่อให้น้ำเค็มเข้าได้และเป็นที่ดินเหนียว

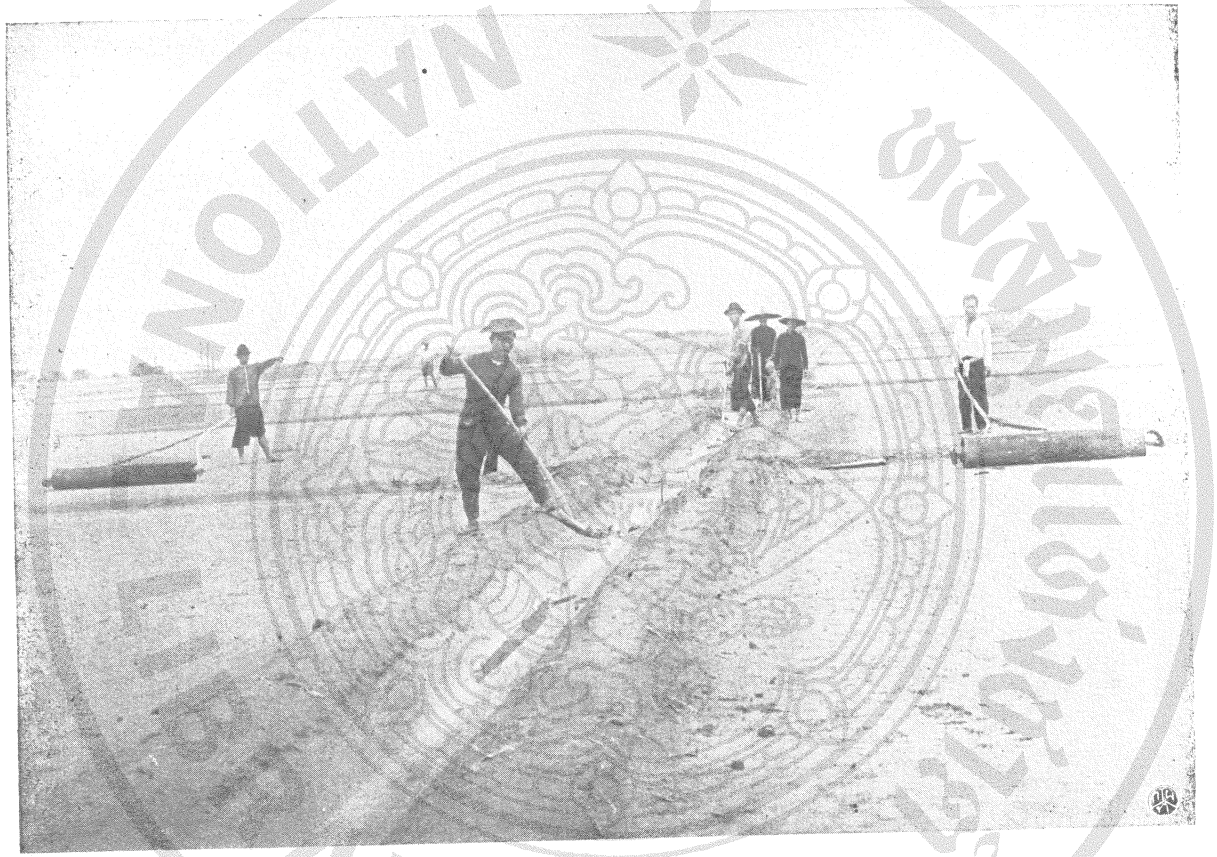

การทำนาเกลือ

ไม่มีทราย ทั้งต้องให้มีลำน้ำ หรือลำคลอง น้ำจืดที่จะให้น้ำไหลเข้าไปถึงที่ทำนานั้นได้ด้วย

ขนาดนาเกลือผืน ๑ อย่างน้อยต้องเป็นเนื้อที่ดินไม่ต่ำกว่ากว้าง ๑ เส้น ยาว ๔ เส้น เมื่อเลือกที่ได้แล้วจึงลงมือหักร้างถางพงปราบที่นั้นให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้วจึงเตรียมหาเครื่องมือที่ต้องใช้ดังต่อไปนี้

พลั่วทำด้วยไม้ด้วนอัน ๑ กระดานตะเลงน่ากว้าง ๑๒ นิ้วหนา ๑ นิ้วครึ่ง ยาว ๘ ศอก มีด้ามสำหรับถือ อัน ๑ ระหัดถีบน้ำอัน ๑ ถูกกลิ้งไม้โต ประมาณ ๕—๖ กำ ยาวประมาณ ๒ ศอก ถูก ๑ คราดไม้กระดานน่ากว้างประมาณ ๑๐ นิ้ว ยาว ๑ ศอก มีคันถือ อัน ๑ เมื่อทำพันที่และเตรียมเครื่องมือพร้อมแล้ว พอถึงฤดูฝนก็ลงมือทำได้ ดังวิธีต่อไปนี้

ขุดพื้นเป็นนาแบ่งออกเป็น ๘—๙ อัน แต่อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๔ อัน ทำเรียงต่อกันเป็นแถว ๆ นาแถว ๑ เรียกว่า แถบ ๑ ในระหว่างอัน ๑ นั้นเขาเอาดินพูนขึ้นให้สูงโดยกว้าง ๑ ศอก สูง ๑ ศอก ยาวเท่าจำนวนเนื้อที่ดินที่กะไว้ แล้วพูนดินคั่นเป็นกะทง ๆ กะทง ๑ เรียกว่า อัน ๑ ดินที่พูนขึ้นโดยรอบนี้เรียกว่าหัวคันนา

วิธีแบ่งอันนานั้นเขาถือเกณฑ์แบ่งตามธรรมดาดังนี้ คือ

อันที่ ๑ กว้างและยาวด้านละ ๑ เส้นเสมอกัน

อันที่ ๒ กว้าง ๑ เส้น ยาว ๑ เส้น ๑ วา

อันที่ ๓ กว้าง ๑ เส้น ยาว ๑ เส้นกับ ๒ วา

อันที่ ๔ กว้าง ๑ เส้น ยาว ๑ เส้นกับ ๓ วา

อัน ที่ ๕.๖.๗.๘. ก็โต ขึ้น ตาม ลำดับ แต่ไม่ ต้อง มีเกณฑ์ เหมือน ๔ อัน ที่ กล่าว มา แล้ว จะให้ อันไหน กว้าง ยาว เท่าใด ก็ได้ ตามธรรมดา แล้ว อัน ที่ ๘ เป็นใหญ่ ที่สุด หรือ อัน ปลาย เป็นใหญ่ ที่สุดใน นา แถบ นั้น แล้ว แต่ จำนวน นา มาก นา น้อย เพราะ ตาม ธรรมดา ของ นาเกลือ ปลาย ต้อง โต กว่า ต้น และ สูง กว่า ต้น ขนาน กัน ตลอด แถว ให้ ได้ ระดับ กัน เมื่อ แบ่ง เป็น อันนา เสร็จ แล้ว คราว นี้ จึง ลง มือ ขุด ลำราง ข้าง อันนา ขนาน กับ อันนา ๒ ราง ราง ๒ ราง นี้ เรียก ว่า ลำหลอด ราง ๑ เรียก ว่า ราง ขัง น้ำอ่อน ราง ๑ ลำ หลอด ห่าง จาก คันนา ราว ๑๒ นิ้ว ฟุต ลึก กว่า ระดับ พื้น นา เล็ก น้อย (ราว ๒ นิ้วฟุต) กว้าง ราว ๑๒ นิ้ว ฟุต ลำราง ถัด จาก ลำหลอด ออกไป ๒ ศอก กว้าง ๒ ศอก ลึก ๒ ศอก พื้น นา ต้อง เอา ถูก กลิ้ง ๆ ให้ แน่น แล เรียบ เสมอ กัน อัน ปลาย เป็น อัน สำหรับ ขังน้ำ อ่อน อัน กลาง ๆ เป็น อัน สำหรับ ขัง น้ำ แก่ เรียก ว่า น้ำเชื้อ อัน ตอน ต้น เป็น อัน ที่ ทำ เป็น เกลือ (พูด ฉะเพาะ นา ๔ อัน คือ อันที่ ๑ เป็น อันทำ เป็น เกลือ อัน ที่ ๒—๓ เป็น อันเชื้อ อัน ที่ ๔ เป็น อัน น้ำอ่อน

วิธี ทำ เป็นเกลือ

คราว นี้ เมื่อ ฤดู ใน เดือน อ้าย เดือน ยี่ ฝน แล้ง แล้ว พอ มี น้ำ ทะเล ขึ้น มา จึง นำ เอา ระหัด หรือ จักร์ ไป ตั้ง พัด น้ำ ที่ ปลาย อันนา คือ อัน ปลาย หรือ อันน้ำอ่อน วิด น้ำเค็ม ขึ้นขังไว้ แล้ว ระบาย น้ำจาก อันปลาย ไป เข้า อัน น้ำแก่ หรือ น้ำเชื้อ แล้ว ระบายไป ตาม ลำหลอดไป เข้า อัน ที่ จะ เป็น เกลือ หนา ราว ๑ นิ้วฟุต ทิ้งไว้ จน แห้ง แล้ว ก็ เอา ถูกกลิ้ง ๆ บด

อีก ราว ๓ ครั้ง เพื่อให้ที่มีเชื้อดีเสียก่อน แล้วก็ตรวจดูน้ำในอันเชื้อ เมื่อเห็นว่าน้ำอันไหนจะทำเปนเกลือได้ก็ระบายไปเข้าอันที่จะทำเปน เกลือนั้น ราว ๑ นิ้วฟุต ต่อนั้นไปน้ำที่ระบายเข้าไปในอันที่ทำเกลือ ดังกล่าวแล้วนั้น ก็เปนเม็ดเกลือขึ้นเสมอทวีมากขึ้นตามลำดับ และคอยระบายน้ำในอันเชื้อลงไปเสมอ อย่าให้แห้งได้ ราว ๑๕ วัน ถ้าแดดดีก็ราว ๙ วัน เปนอันใช้ได้ เมื่อใช้ได้แล้วจึงเปิดน้ำที่เหลือจากเปน เกลือลงไปไว้ในรางใหญ่ที่เรียกว่ารางชังน้ำอ่อน แล้วจึงเอาคราด หรือสัดทากวาดเกลือเข้ารวมกัน เรียกว่ารอ เปนกองๆ คล้ายกองพระเจดีย์ทราย จนหมดเกลือในอันนานั้น เพื่อให้น้ำตก แล้วก็ขนไปรวมไว้ในโรงหรือยุ้งเกลือ เกลืออัน ๑ เมื่อรอเกลือหรือขนเกลือเข้าโรงหมดแล้ว ก็ระบายน้ำที่เหลืออยู่จากเปนเกลือลงไปไว้ในรางสำหรับ จะได้เอาไว้ปนกับน้ำในอันน้ำอ่อนหรืออันเชื้อ คราวนี้จึงระบายน้ำในอันน้ำอ่อนหรือน้ำเชื้อก็ได้ เข้าไปในอันที่ได้รอเกลือขึ้นแล้วนั้น เพื่อล้างเกลือที่เหลืออยู่ให้หมดไป ทำอย่างนี้เรียกว่าล้างท้อง แล้วจึงเอาไม้ตะเดงนั้นลงลากให้ดินเรียบเสมอ เมื่อล้างเกลือในอันนานั้นหมดแล้ว ก็เปิดน้ำที่ล้างนั้นลงไปในรางแล้วทิ้งไว้จนดินในนานั้นหมาด จึงเอาลูกกลิ้งๆ บดให้เรียบและแน่นจนดินในอันนานั้นแห้งราว ๒ วัน จึงเปิดระบายน้ำเข้าไปชังเพื่อทำเปนเกลือตามที่กล่าวมาแล้วเปนต้น หมุนเวียนกันดังนี้อยู่เสมอจนกว่าจะสิ้นฤดูทำนาเกลือ ตามปรกติเดือนหกสิ้นคือฝนลงแล้วเปนอันเลิกทำ เพราะเมื่อฝนตกชุกแล้วเกลือที่ทำละลายหมดทำไม่ได้

ราคา ของ เกลือ เกวียน หนึ่ง ที่ ซื้อ ขาย กัน ใน ท้อง นา อยู่ ใน ราว เกวียน ละ ๔—๘ บาท ค่า ภาษี อีก เกวียน ละ ๖ บาท

การ เผาถ่าน

การ เผ่าถ่าน มีมาก ใน จังหวัด เพ็ชร์บุรี และ จังหวัด กาญจนบุรี รอง ลง มา ก็ ใน จังหวัด ราชบุรี จน เปน สินค้า ได้ จำหน่าย ไป ต่าง ท้อง ที่ ประเภท ๑ การ กระทำ ส่ดวก โดย ที่มีไม้ ชนิด สำหรับเผาถ่าน อยู่มากมาย และ ถ่านไม้ รวก ซึ่ง นับ ว่า ดี สำหรับ พวก ช่างทองใช้ นั้น ก็ได้ มี ผู้ ทำกัน อยู่ มาก วิธี เผาถ่าน ของใน พื้น เมือง มณฑล นี้ แตก ต่าง กัน บ้าง แต่ พอ จะ สรุป รวม กล่าวได้ ดัง นี้

วิธี เผาถ่าน

การ เผาถ่าน มีอยู่ ๒ ชนิด ๆ ที่ ๑ เรียกว่า ถ่านแท่ง หรือ ถ่าน ชลอม ต้อง ทำ เตา เปน อุโมงค์ โดย มากใช้ ขุด ตาม หัว ปลวก ที่ สูง ถ่านใหญ่ เพราะ ส่ดวกไม่ ต้อง ลงทุน ใน การ ก่อสร้าง สันถาน คล้าย เตาเผา ปูนขาว จะ ผิด ก็แต่ บีด ทึบเปน อุโมงค์ มี ฉะเพาะ ปล่องไฟ เล็ก จะใช้ ปล่อง ไฟ มาก น้อย แล้ว แต่ ขนาด เตา และ กำลัง ของไฟ นอก จาก ปล่อง มีประตู สำหรับ คน นำไม้ ฟืน เผาถ่าน เข้า ลำดับ ช่อง สำหรับ ก่อ เชื้อเพลิง ช่อง ที่ นำ ไม้ เข้าไป เผา ต้อง บีด ผนึก มิให้ อากาศ ออก ได้ อากาศ ออก ได้ ฉะเพาะ ทาง ปล่องไฟ แล้ว เอา เชื้อเพลิงไป ก่อไว้ ที่ ปาก ช่อง อากาศ ได้ ดูด นำ เอา ความร้อน ของ เชื้อ เพลิง เข้าไป ไหม้ ที่ ละเล็ก ที ละน้อย จน ทั่ว กัน คล้าย กับ เตา อบ การ สังเกต เมื่อไม้ ใน อุโมงค์ ไหม้ เปน ควัน

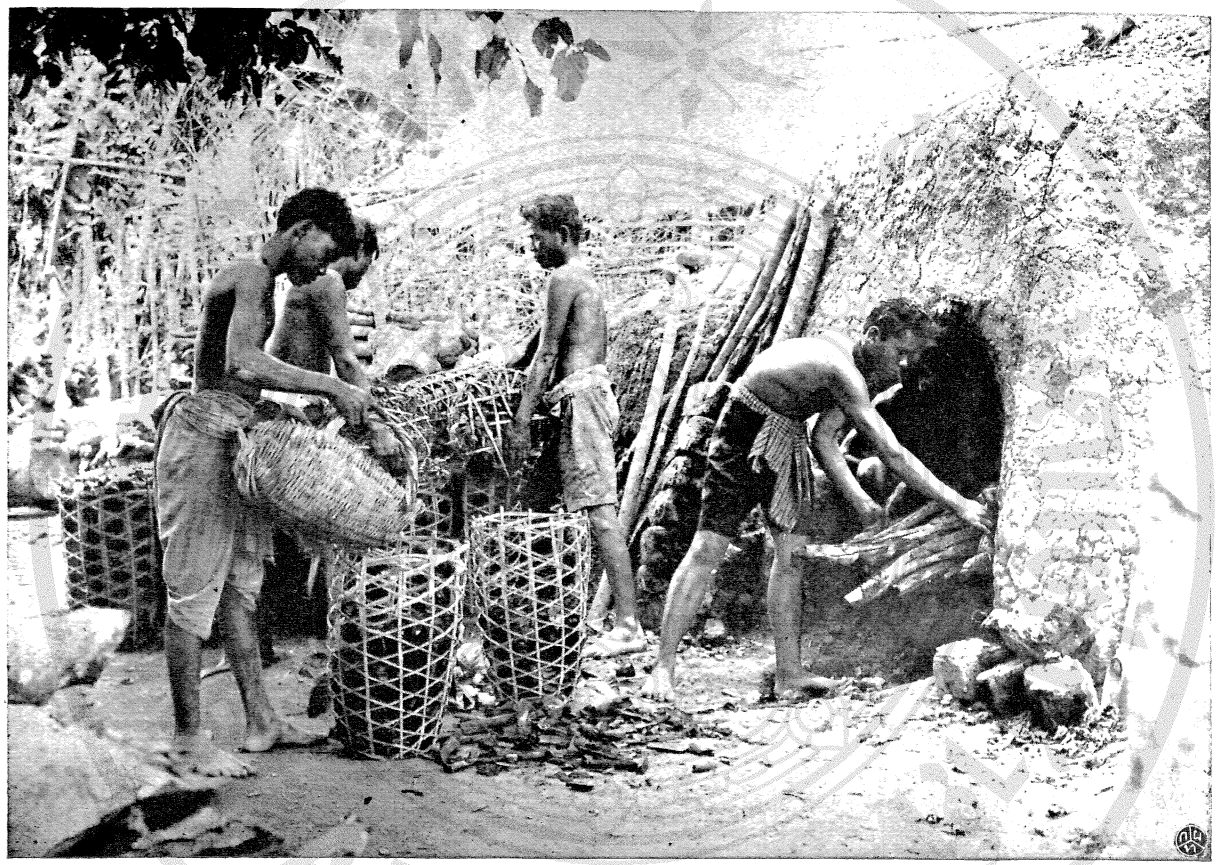

การเผาถ่าน

ชั้น พ้น จาก ปล่อง สูง เปน กลุ่ม ๆ สี่ หลัว ไม้ ที่ เผา จะ สำเร็จ เปน ถ่าน ได้ ถ้า สี่ ของ ควัน ออก จาก ปล่อง อ่อน ลง และ สี่ใส จาง ลง ต้องใช้ เวลา ประกอบ เวลา เผา อย่าง เร็ว ๗ วัน จึง สำเร็จ เปน ถ่าน การ เผา ไม่ ว่า เตา เล็ก หรือ ใหญ่ กินเวลา เท่านั้น เพราะเตาใหญ่ใช้ กำลังไฟ มาก เตา เล็กใช้ กำลังไฟ น้อย เมื่อ สังเกต เห็น ถ่านใน เตาใช้ ได้ ต้อง ปิด ผนึก ตาม ช่อง ต่าง ๆ ตลอด ทุก แห่ง มิให้ อากาศ เข้าไปได้ แม้ แต่ น้อย เพื่อ ให้ ไฟ ดับ ต่อ มา สัก ๕ วัน จึง เอา ถ่าน ออก บรรจุ ขลอมได้ ไม้ ที่ จะใช้ เผา เปนไม้ เบญพรรณ ขนาดใหญ่โต ๒ กำเศษ ส่วน เล็กใช้ ไม้ ทุก ชนิด ส่วน ยาว ตาม ขนาด สูง ของเตา เพราะไม้ ที่เผา ตั้ง ลำดับ ตาม ส่วน สูง ของเตา ๆ ใหญ่ สูง ๑ วาเศษ กว้าง ๒ วาเศษ เตาเล็ก สูง ๒ ศอก เศษ กว้าง ๑ วาเศษ เตาใหญ่ได้ ถ่าน คราว หนึ่ง ประมาณ ๙๕ ขลอม เตา เล็กได้ ถ่าน ประมาณ ๒๐ ขลอม จำนวน ถ่าน ที่ กล่าวนี้ ต้อง บรรจุไม้ ให้เต็มเตา ขลอม ที่บรรจุ ถ่าน กว้าง ๑ ศอก ลึก ๑ ศอกเศษ ส่วนราคา จำหน่าย ใน ท้องที่ ขลอม ละ ๕๐ สตางค์ ต่าง ท้องที่ ขลอม ละ ๕๐ สตางค์ ได้ ผล มาก กว่า เตาหลุม เพราะ ที่ อบเตา เปน อุโมงค์ เสมอ กันไม่ กลาย เปน เถ้า

อย่าง ที่ ๒ เรียก ว่า ถ่าน ก้อน ต้อง ขุด ดิน เปน หลุม และ ทอนไม้ สูง เปน กอง แล้ว เอา เชื้อเพลิง เผาให้ ไหม้ ลุตลอด กัน ทั่ว ดี แล้ว นำ เอา ดิน แห้ง ๆ กลบ เพื่อให้ ไฟ ดับ ไม่ ต้องใช้ น้ำดับ ไม้ ที่ จะใช้ เปน ไม้ เบญพรรณไม่ เลือกไม้ แห้ง หรือไม้ สด ส่วน กว้าง และ ลึก ของ หลุม

แล้ว แต่ กำลัง ที่ จะ หาได้ ถ้าไม้ มาก ก็ ขุด ให้ กว้าง แล ลึก ถ้าไม้ น้อย ขุด ตื้น และ แคบ เมื่อ จะ เอา ถ่าน บรรจุ กระสอบ ต้อง ร่อน เสีย ก่อน จึง จะ บรรจุได้ กระสอบ บรรจุ ถ่าน นี้ ขนาด เท่า กับ กระสอบ บรรจุ ข้าว โรง สี่ไฟ ราคา ที่ ซื้อ ขาย กัน ใน ท้องที่ กระสอบ ละ ๕๐ สตางค์ จำหน่าย ทาง กรุงเทพ ฯ ๘๐ สตางค์ การ เผาถ่าน ชนิด นี้ มี ผู้นิยม ใช้ กัน มากกว่า เผา ถ่าน ชลอม เพราะ ลง ทุน น้อย แล เผา เร็ว แต่ได้ ผล น้อย กว่า เตา อุโมงค์

การ ทำไต้

การ ทำ ไต้ มี ใน ท้อง ที่ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี จังหวัด กาญจนบุรี เปน ส่วน มาก กับ ใน จังหวัด ราชบุรี แต ประจวบ ก็ได้ ทำ กัน บ้าง พวก ทำไต้ เปน พวก ที่ อยู่ ตาม บ้าน ป่า บ้าน ดอน โดย ที่ มี ต้น ยาง สำหรับ อาศรัย ทำได้ สดวก นับ ว่า เปน สินค้า ประเภท ๑ ได้ เคย มี มา แต่ นมนาน แล้ว วิธี การ กระทำ มี ดัง จะ กล่าว ต่อไป นี้

วิธี ลงมือ เตรียม การ

ก่อน ที่ จะ ลง มือ ทำ ผู้ ทำ จะ ต้อง ยื่น คำร้อง ขอ อนุญาต การเจาะ เผา ยาง ต่อ รัฐบาล เสีย ก่อน เมื่อได้ รับ อนุญาต แล้ว จึง ไป จัดการ ลง มือ ทำ เริ่ม ทำ กัน ใน ต้น เดือน เมษา ยน การ ขอ อนุญาต เจาะ เผา ยาง ต้อง เสีย ค่า ธรรมเนียม ต้น ละ ๖ สตางค์ มี กำหนด ทำการ เจาะ เผาได้ ๑ ปี นับ แต่ วัน ที่ รับ อนุญาต เปน ต้นไป ส่วน ผู้ ขอ ต้อง ปฏิบัติ การ เจาะ เผา ให้ ถูก ต้อง ตาม กฎ ข้อ บังคับ ที่ ว่า ด้วย การ เจาะ เผา ยาง เช่น

ต้อง เจาะ หลุม เผาได้ ตาม ที่ กำหนด ให้ดังนี้ ยาง ขนาดโต แต่ ๒๐๐ เซ็นติเมตร์ ถึง ๓๐๐ เซ็นติเมตร์ เจาะได้หลุม หรือแห่ง ๑ ยางขนาดตั้งแต่ ๓๐๐ เซ็นติเมตร์ขึ้นไป เจาะ เผาได้ เพียง ๓ หลุม หรือ ๓ แห่ง การ เจาะ หลุม ๑ เจาะ กว้างไม่ เกิน ๓๐ เซ็นติเมตร์ และ ห้ามไม่ให้ เจาะ เผา ยาง ขนาด ลำ ต้น เล็กกว่า ๒๐๐ เซ็นติเมตร์ ลง มา เมื่อ รับ อนุญาต แล้ว ก็ เริ่ม ลงมือ เจาะ เผา ตาม วิธี ที่ เคยทำ และ เตรียม หาสิ่ง ของ ต่าง ๆ ที่ ต้องใช้ เช่น ไม้ผุ, ใบ ตาด สำหรับ ห่อ, ไม้ ตอก, และ เถาวัลย์ สำหรับ มัด และ ไม้ กลัด เป็น ต้น ต้อง หาไว้ พร้อม เสร็จ

เอาไม้ผุ ที่ สับ เป็น ชิ้น เล็ก ๆ ไป คลุก เข้า กับ น้ำมัน ยาง ให้ เข้า กัน แล้ว ห่อ ด้วย ใบ ตาด มัด เป็น เปลาะ ๆ ทำ เป็นเล่ม ๆ รวมได้ ที่ ห่อเป็น เล่ม ๆ มัด ละ ๒๐ เล่ม การ มัดใช้ เถาวัลย์ มัด หัว ท้าย เป็น อันเสร็จ นำ ออก ซื้อ ขาย แล แลก เปลี่ยน ตาม ราคา ที่ จำหน่าย ถ้า เป็น ชนิดได้ ที่ดี ราคา มัด ละ ๖๐ สตางค์ ถ้า เป็น ชนิดได้ ไม่ ค่อยดี ราคา มัด ละ ๕๐ สตางค์ หรือ ขาย ปลีก เล่ม ละ ๓ สตางค์ ๔ สตางค์ ๕ สตางค์ ตาม ราคา ที่ ซื้อ ขาย กัน ที่ ท้อง ตลาด

วิธี เจาะ เผายาง แล เครื่อง มือ สำหรับ ใช้

ขวาน สำหรับ บาก เจาะ ต้น ยาง เสี่ยม ด้าม สั้น สำหรับ เซาะ ยาง ตะกร้า สาน ทึบ สำหรับใส่ เนื้อได้ ผสม ไม้ คบ สำหรับ จุดเผา ต้น ยาง การ เจาะ เผา ยาง เริ่ม ต้น ใช้ ขวาน บาก ต้น ยาง กว้าง ยาว ตาม ขนาด และ เจาะ ลง เป็น หลุม ตรง รอย บาก เมื่อ บาก แล เจาะ เสร็จ แล้ว ปล่อย

ทิ้งไว้ ๕ คืน นำเนื้อไม้ผุที่ดับเป็นชิ้นเล็กๆไปใส่หลุมไว้ให้คลุกกับน้ำมันยางในหลุมที่เจาะ เอาเสี้ยมแซะตักออกจากหลุมใส่ตะกร้าหมดแล้ว ใช้คบจุดเผาหลุมต้นยางอีกประมาณ ๒ นาที แล้วรีบดับถ้าเผานานเกินไปกว่านั้น น้ำมันยางจะไม่ออก เมื่อจุดเผาเสร็จแล้วทิ้งไว้ ๕ คืน แล้วก็ทำวิธีเช่นเดียวกันกับคราวแรก ทำเช่นนี้เสมอทุกคราวไป จนตลอดปี แต่บางรายก็ตักน้ำมันยางมาเคล้าคลุกกับไม้ผุเพื่อทำไต้ยังที่บ้านเรือนก็มี

กิจการที่เกี่ยวข้องกับการทำไต้ ไม้ผุสำหรับทำไต้มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ไม้เบน, ไม้ง้าว, ไม้ยาง, ไม้นอกจากที่กล่าวนี้ใช้ไม่ได้ ไม้ยางมีคนใช้น้อย โดยมากใช้ไม้ง้าว, ไม้เบน, ไม้ที่นำมาใช้ในการทำไต้นี้ต้องเป็นไม้ผุตั้งแต่ ๒ ปีถึง ๕ ปี ถ้าต่ำกว่า ๑ ปี หรือเกินกว่า ๕ ปีใช้ไม่ได้ โดยเนื้อไม้ผุ ๑ ปีแข็งไม่ยุ่ย หรือที่เกิน ๕ ปีเป็นไม้ผุเกินไปเป็นขุยเสี้ยใช้ไม่ได้ทีเดียว คำที่ว่าไต้ดีและไม่ดีราคาต่างกันนั้นคือไต้ดีใช้น้ำมันยางผสมมาก ทำให้ขี้ไต้ชุ่มจุดไฟติดง่ายและมีแสงสว่างมากทน ไต้ที่ไม่ดีใช้น้ำมันผสมน้อยคลุกเคล้าไม่ทั่ว เมื่อจุดไฟยาก แสงไฟน้อย จุดดับง่าย ราคาจึงต่างกัน และยังได้ราคามัดละ ๗๕ สตางค์ก็มี จัดว่าเป็นไต้ชนิดที่ดีมีอยู่ทางตำบลวังไคร้ จังหวัดเพชรบุรี

การที่ทำบางคราวก็ทำได้มาก บางคราวก็ทำได้น้อย ทั้งนี้เกี่ยวข้องแก่การตักยาง ส่วนการที่ทำได้ประมาณคน ๑ ถ้ามีต้นยาง ๕๐ ต้น จะตักยางได้คราวละ ๕๐ ทนาน และทำไต้ได้ประมาณ ๒๐ มัด

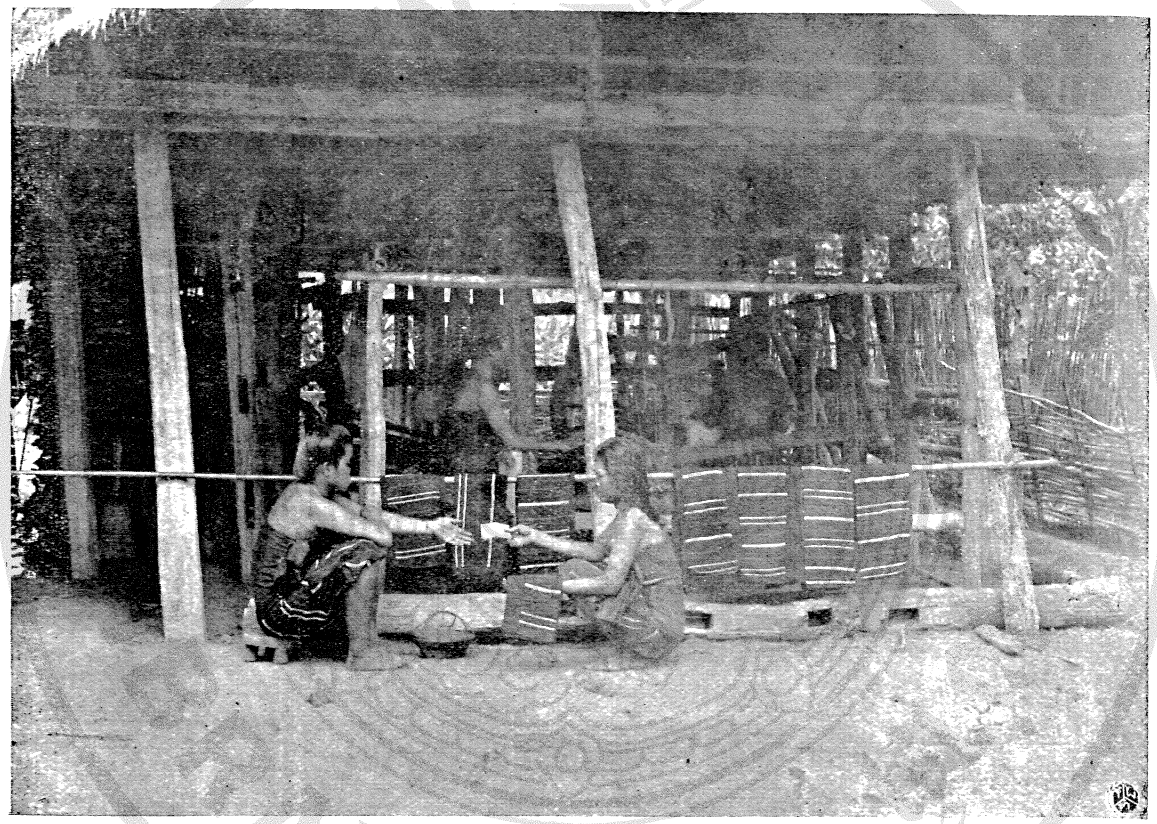

การทอผ้าของพวกลาวโซ่ง

และ ตาม ที่ ทำได้ ตามจำนวน ต้นยาง ที่มี อยู่ เท่านั้น มิได้ แก้ ไข ดัดแปลง ใหม่ เลย เคย ทำ มาได้ เท่าใด ก็ ทำได้ เท่านั้น ตลอด ทั้ง ราคา ซื้อขาย ก็ คง อยู่ ราคา เดิม ที่ ซื้อ ขาย กัน

การ ทำฝ้าย และ ทอผ้า

การ ทอผ้า สำหรับ ใช้ สอย กัน ใน พื้น บ้านเมือง มีทั่วไป ในหมู่ พวก ชาว บ้าน บ้า ดอน เช่น พวก ลาว, เกรี่ยง, ซึ่งมี ภูมิลำเนา อยู่ ใน ท้องที่ จังหวัด เพ็ชร์บุรี, จังหวัด ราชบุรี, จังหวัด กาญจนบุรี เป็น ต้น ถึง แม้ ว่า จะ ทำ กันไม่ ค่อ มาก ก็ จัด ว่า เป็น สินค้า ประเภท ๑ ของ พด เมืองซึ่ง ได้ เคย ทำ กัน มา แต่ นม นาน ส่วน กิจการ ที่ เกี่ยว แก่ การ ทอผ้า จะ กล่าว นับ แต่ เริ่ม ต้น ทำ จน เสร็จ คือ

วิธี ทอผ้า

ก่อน ที่ จะ ลง มือ ทำ ผู้ทำ จะต้องเอา เมล็ด ฝ้าย ที่ มี อยู่ สำหรับทำ พรรณ์ ปลูก ลง ใน พื้น ที่ดิน จืด ใน เดือน ๗—๘ ถึง เดือน อ้าย เดือน ยี่ เมื่อ ต้น ฝ้าย เป็น ต้น งอก งาม จน มี ดอก ออก เป็น ฝ้ายแล้ว ก็เก็บ เมล็ด ปุย ฝ้าย มา ผึ่ง แดด และ เก็บ สิ่ง ที่ ติด ปุยฝ้าย ออก เสีย ให้ หมด จน สะอาด แล้ว ผึ่ง แดด จน ฟู จึง เก็บ เข้า ที่ หีบ ปั่น เอา เมล็ด ออก คงเหลือ แต่ ปุยฝ้าย ขาว ๆ เท่า นั้น ไม้ หีบ นี้ใช้ ไม้ แก่น หลาว ให้กลม มีเกลียวข้าง ปลาย มี มือ จับหมุน และ มีเสา สำหรับ เจาะ ๒ อัน สำหรับ เอาไม้ หีบ ตั้ง บน เสา เรียก ตาม ภาษา พื้น เมือง ว่า ไม้ อีว, เมื่อ เอา ปุย ฝ้าย ออก แล้ว ใช้ ไม้ ทำเหมือน หนึ่ง คันกระสุน ยาว ๑ แขน มีเชือก ผูกสายเดียว ใช้ ไม้เบา ๆ อีก ๑ อัน ยาวราว ๑ คืบ เชือเชือก ที่ขึงไว้ ให้ ดีดถูก ปุยฝ้าย

จน สุดอาด ดี เรียก ว่า ไม้ กง แล้ว เอา ปุยฝ้าย มา บั่น เท่า ศีรษะ แม่ มือ ยาว ราว ๑ คืบ แล้ว จึง เอา ฝ้าย ที่ บั่น ใส่ ไน บั่น ให้ เป็น ด้าย ที่ เรียก ว่า ไน มี เสา ไม้ จริง ยก ตั้ง เป็น ขา อัน ๑ แล้ว เอา ไม้ ไผ่ หลาว ให้ แบน โต เท่า ศีรษะ แม่ มือ ๒ อัน ข้าง ท้าย ๓ อัน เจาะ เอา เดือย ใส่ แล้ว เอา เชือก ผูก หัว ไม้ แนบ หัว ท้าย ให้ ติด กัน เอา เชือก ผูก อ้อม ติด กับ เหล็กไน ข้าง ปลาย ไน ที เดียว เดือย นี้ มี ไม้ ทอด ยาว เป็น ที่ จับ หมุน เมื่อ จับ ที่ หมุนๆ ไป มา เหล็กไน ก็ หมุน ไป ด้วย แล้ว เอา ฝ้าย ที่ ทำ ฟู แล้ว ไป ชัก ให้ ติด เหล็กไน จน เป็น เส้น ด้าย เล็กๆ แล้ว เอา ชุบ น้ำ ข้าว ให้ แข็ง แล เหนียว ขึ้น จึง เอา ทอ เป็น ผ้า สำหรับ ที่ พวก ลาว นุ่ง กัน ทุก วัน นี้ ไม่ ถึง กับ การ ซื้อ ขาย ทำ พอ ใช้ ส่วน ตัว ส่วน ที่ คน ไทย ทอ แต่ เดิม ก็ ใช้ ฝ้าย เหมือน กัน แต่ เดี๋ยว นี้ ไม่ ได้ ทำ เอา เอง เหมือน อย่าง พวก ลาว เพราะ ซื้อ เขา ตาม ตลาด ตาม พื้น เมือง เรียก ว่า ด้ายดิบ, เอา มา ทอ เป็น ผ้า นุ่ง ใช้ ส่วนตัว บ้าง ขาย บ้าง

เครื่อง ทอ ผ้า นี้ เรียกว่า พืม, คือ ทำ ด้วย ไม้ จริง ๒ อัน โต ขนาด ๔ นิ้ว หนา ๑ นิ้ว น่า เล็ก ราง เป็น ร่อง สำหรับ ใส่ พันๆ นี้ เอา ไม้ รวก มา หลาว เป็น ซี่ เล็กๆ แล้ว เอา ไม้ ประกับ พันๆ นี้ สำหรับ ร้อย ด้าย ซึ่ง ติด ต่อ กับ พืม กับ มี ไม้ หลัง พืม ทำ เป็น พันๆ พืม ๑ คู่ เรียก ว่า ขา, แล้ว มี ไม้ โคงเคง ข้าง ต่าง ๒ อัน มี ด้าย ผูก ติด กัน เข้า สำหรับ เอา เท้า เหยียบ ให้ ขึ้น ลง แล้ว เอา กระสวย สำหรับ ใส่ หลอด ด้าย พุ่ง แล้ว เอา พืม กระทบ ให้ แน่น กระสวย ทำ ด้วย ไม้ จริง หัว ท้าย งอน ตรง กลาง บ่อง เป็น ราง สำหรับ ใส่ หลอด ด้าย

การทำเหมืองแร่

ในท้องที่มณฑลราชบุรี ปรากฏว่ามีแร่โลหะชาตุต่าง ๆ อยู่หลายชนิด ในแขวงจังหวัดกาญจนบุรีตอนเหนือแถบตามหมู่เขาที่ต่อเขตต์แดนกับพม่าโดยตลอดไปถึงแขวงจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และได้มีบุคคลและบริษัทมาตั้งทำการแลตรวจหาแร่มาแต่โบราณกาลแล้ว ดังชื่อเสียงที่มีปรากฏมาจนทุกวันนี้ว่าทองคำที่เมืองกำเนิดนพคุณนั้นเปนทองเนื้อดีกว่าที่อื่น ๆ

แรกที่ปรากฏว่ามีแร่ทองคำในท้องที่มณฑลนี้คือเมื่อปีขาลอัฐศก จุลศักราช ๑๑๐๘ พ.ศ. ? ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ (พระบรมโกษ) แห่งกรุงศรีอยุทธยา มีความปรากฏในพระราชพงษาวดารว่า ผู้รั้งเมืองกุยบุรีบอกหนังสือส่งทองร่อนหนัก ๓ ตำลึงเข้ามาถวาย ตำบลบางตะพานเกิดที่ร่อนทองขึ้นครั้นถึงเดือน ๑๒ ปีเถาะนพศก ให้เกณฑ์ไพร่สองพันยกออกไปตั้งร่อนทองณบางตะพาน ครั้นสิ้นเดือนห้าปีมะโรงสัมฤทธิศก ได้ทองเข้ามาถวาย ๙ ชั่งเศษ ผู้รั้งเมืองกุยนั้นโปรดให้เปนพระกุยบุรี แล้วทรงพระราชศรัทธาให้แผ่ทองร่อนปะปากคลองบีดมณฑป พระพุทธบาท และให้แผ่หุ้มแต่เหมและนาคลงมา ซึ่งทั้งนี้นับว่าเปนครั้งแรกที่เหตุการณ์เรื่องแร่ทองคำปรากฏตามพระราชพงษาวดาร อนึ่งเมื่อ ร, ศ, ๑๐๗ พ.ศ. ๒๔๓๑ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสเมืองไทรโยค หม่อมสมมตอมรพันธ์เจ้ากรมแลพวกจีนที่ทำเหมืองแร่ดีบุกในลำแม่น้ำภาชีได้นำดีบุกขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายที่เมืองกาญจนบุรีอีกครั้งหนึ่ง

ภายหลัง ต่อมา เมื่อ รัฐบาลได้ วางระเบียบ การทำ เหมืองแร่ขึ้นแล้ว ปรากฏได้ มีผู้รับอนุญาต ตรวจทำ เหมืองแร่ใน ท้องที่ มณฑล ราชบุรี เป็น ลำดับ มา จน บัดนี้ คือ

การออกประทานบัตร์

จังหวัด ราชบุรี ได้ ออก ประ ทาน บัตร์ ที่ ตำ บล ส่วน ผึ้ง พระเจดีย์ สาม องค์ และ ตาม ลำ ห้วยใน เขตต์ กิ่ง อำเภอ จอมบึง รวม ๕ แปลง เป็น ของ นาย คาลไฮร์ เป็น โซเฟอร์ ชาติ เยอรมัน ๓ แปลง ทำ เหมืองแร่ดีบุก แต่ได้ ถูก รัฐบาล ยึดใน คราว มหา สงคราม ที่ แล้ว มา ราย ๑ ของ ขุนไกร ๑ แปลง ทำ เหมืองแร่ ดีบุก แต่ เวน คืน โดย ราคา แร่ ตก ต่ำ เมื่อ เวลา เลิก มหา สงคราม ใหม่ ๆ ราย๑ ของ ขุนทิพย์ มณเฑียร ๑ แปลง ทำ เหมืองแร่ ดีบุก และได้ เวน คืน รัฐบาล ด้วย เหตุ เดียวกัน อีก ราย ๑

ที่ห้วยส้างคาว มีประทานบัตร์ ๒ แปลง เป็นของนายเฉย ฉายอุไรกร ทำ เหมืองแร่ ดีบุก แต่ ถูก รัฐบาล ยก เลิก โดย ค้าง เงิน ค่า เช่า

เวลานี้ ยังคงมี ประทานบัตร์ ที่ห้วยดันดา เป็นของขุนทิพย์มณเฑียร ทำ เหมืองแร่ ดีบุก กำลัง เปิด การ ทำ อยู่ ๑ แปลง ปรากฏ ว่า มี คนงาน ประจำ ๑๐๐ คน เศษ และการ ทำได้ รับ ผลดี อีก หนึ่งแปลง ที่ห้วยบ่อน้อย และ บ่อคลึง ของ นาย เต่าย่นเฮ่ง ทำ แร่ ดีบุก เหมือน กัน และ พึ่ง เริ่ม ลง มือ ทำ การ

ประทานบัตร์ใน จังหวัด กาญจนบุรี ใน ท้องที่ ตำบล หนองไผ่ กิ่ง อำเภอ ศรีสวัสดิ์ มี ๒ แปลง ของ บริษัท ศิลาสยามกิจ ชาติ เยอรมัน ทำ เหมืองแร่ ดีบุก เงิน สังกะสี แอนติโมนี แต่ ถูก รัฐบาล ยึด เมื่อ คราว มหาสงคราม แล้ว ขาย ทอด ตลาด ให้ นาย บี แมน ชาติอังกฤษ

นาย บี้แมนได้ เอา ประทานบัตร ๒แปลง ตั้ง เปน บริษัท เรียก แชร์ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ใน ลอนดอน

ใน ตำบล หนองกุ่ม อำเภอ บ้านทวน มี ประทานบัตร ๑ แปลงของ หม่อง เจยะ ชาติ พม่า ทำ เหมืองพลอย กำลัง ทำ อยู่ มี คน งาน ประจำ ประมาณ ๕๐๐ คน

ประทานบัตร์ใน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ที่ตำบล อ่างทอง อำเภอ บาง สะพาน มี ๖ แปลง เปน ของ หลวงสุวรรณกิจชำนาญ ซึ่ง ตั้ง นาม บริษัทว่า ทับสะแกตินทุนจำกัด ทำแร่ดีบุก มีคนงานประจำ ประมาณ๓๕๐คน

ใน ท้องที่ ตำบลบ่าร่อน อำเภอ บางสะพาน มี ๒ แปลงทำเหมืองแร่ ดีบุก ของ บริษัท เบอร์ยุคเคอร์ บังคับ สยาม มี คนงาน ประมาณ ๕๐คน

ตำบล ปากแพรก อำเภอ บางสะพาน มี ๒ แปลง ทำ เหมืองแร่ดีบุก ของ นาย กรูช พึ่ง เริ่ม ลง มือ ทำการ

การผูกขาดตรวจแร่

ใน จังหวัด ราชบุรี มี ของ ขุน อนุกรมสำรวจรัฐ ๑ แปลง ของ นาย ยอร์ชกอดอนแมค เคลาด์ ๒ แปลง อยู่ ใน ท้องที่ ตำบล ส่วนผึ้ง กิ่ง อำเภอ จอมบึง

ใน จังหวัด กาญจนบุรี ที่ ตำบล หนอง ไผ่ กิ่ง อำเภอ ศรีสวัสดิ์ ๑ แปลง ของ นาย บี้แมน

ใน จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ที่ ตำบล อ่างทอง อำเภอ บางสะพาน ของหลวง สุวรรณกิจชำนาญ ๑๐ แปลง ของนาย ยอร์ชกอดอน แมคเคลาด์ ๓ แปลง ของ บริษัท ทับสะแกติน ๓ แปลง

ที่ ตำบล บ้านร่อน ของ บริษัท เบอร์ยุคเคอร์ ๑ แปลง ที่ ตำบล ปาก แพรก อีก ๒ แปลง ของ บริษัท เดียว กัน

นอก จาก บุคคล และ บริษัท ที่ได้ ทำ การ ดัง กล่าว มา แล้ว นี้ ยัง มี ผู้ กำลัง เตรียม ดู ทาง ที่ จะ ทำ ต่อไป อีก หลาย ราย โดย ที่ได้ ทราบ กัน ว่า ยัง มี แร่ อยู่ ตาม ตำบล ต่าง ๆ ที่ ยัง ตรวจ ไม่ ถึง อีก หลาย ตำบล

สินค้า ไม้ ต่าง ๆ

การ ตัด ฟัน ไม้ เป็น อาชีวะ สำคัญ ของ พลเมือง ใน มณฑล ราชบุรี อย่าง ๑ และ เป็น สินค้า ที่ได้ จำหน่าย แพร่ หลาย ไป ทั่ว ทุก หน ทุก แห่ง ใน พระราชอาณาจักร์ ตลอด จน ถึง ต่างประเทศ มี ไม้ กระยาเลย ไม้เสา ไม้ ท่อน และไม้ ไผ่ รวก เหล่านี้ เป็น ต้น ส่วน ไม้ สัก ยังไม่ มี การ ทำ ใน ท้องที่ นี้ มี แต่ ฉะเภาะ ไม้ ของ บริษัท ล่าซ่า ที่ได้ ทำ ใน เขตต์ มณฑล นครสวรรค์ ต่อ กับ มณฑลราชบุรี แล้ว ล่อง ผ่าน มาทาง ลำน้ำแม่กลอง เป็น คราว ๆ เท่า นั้น

ไม้ ไผ่ไม้ รวก ได้ ทำ กัน มาก ในท้องที่ จังหวัด กาญจนบุรี และจังหวัด ราชบุรี ไม้ สองชนิดนี้ ขนาดยาว พวก จับสัตว์น้ำได้ ซื้อไป ทำ โป๊ะจับ ปลา ไม้ ขนาด สั้นได้ ซื้อไป ทำเครื่อง ประกอบ ใน การ ปลูก บ้าน เรือน โรง ต่างๆ พลเมือง ใน ท้องที่ได้ เป็นผู้ ตัด แล้ว นำไปจำหน่าย ยัง ท้องที่ ต่าง ๆ บ้าง มี พวกชาวรามัญ นำ เรือไปซื้อและ รับบรรทุก ล่องไปขาย ตาม จังหวัด ต่าง ๆ บ้าง แต่ ตลาด รวม ที่ ใหญ่ ที่ สุด ก็ คือ ใน กรุงเทพ ฯ ฉะเภาะ ใน สอง จังหวัด ที่ กล่าว นี้ ปี หนึ่ง ได้ ตัดไม้ ๒ ประเภท นี้ จำหน่าย คิด ฉะเภาะ แต่ ที่ผ่าน ด่านภาษี มีจำนวน คือ ไม้ ไผ่ ๑,๓๐๐,๐๐๐ ลำ ไม้ รวก ๔,๘๐๐,๐๐๐ ลำ

นอก จาก นี้ ยัง มี ที่ ตัด ใช้ กัน โดย มิได้ ผ่าน ด่าน ภาษี และ ที่ ออก จาก จังหวัด เพชรบุรี บ้าง ก็ มี แต่ มิได้ ทราบ จำนวน

ไม้ แก่น ต่าง ๆ เช่น ไม้ ชิงชัน ไม้ ประดู่ ไม้ แดง ไม้ ตะเคียน ไม้ มะเกลือ ไม้ ตะแบก ไม้ เต็งรัง ไม้ อินทนิน ไม้ เคี่ยม เหล่านี้ มี มาก ใน ท้องที่ จังหวัด ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และ ประจวบ คีรีขันธ์ ใน ปี หนึ่ง ได้ ตัด ออก จำหน่าย รวม จำนวน ไม้ แก่น และ ไม้ กระยาเลย ทั้งสิ้น ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ท่อน เศษ

ไม้ เสา และ ไม้ เข็ม ซึ่ง มี มาก ใน จังหวัด ราชบุรี และ มี ท่า ที่ สำหรับ เข็น ไม้ ลง มา ขาย จน มี นาม ปรากฏ ว่า ท่า เสา รวม ทั้ง ของ จังหวัด กาญจนบุรี และ จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ซึ่ง มี จำนวน มาก เหมือน กัน ใน ปี หนึ่ง ได้ จำหน่าย ออก ไป เป็น จำนวน ๖๐,๐๐๐ ท่อน เศษ

นอก จาก นี้ ยัง มี ไม้ ฟืน ที่ ได้ ทำ จำหน่าย กัน อีก ใน ปี หนึ่ง ประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ตุ้น

เมื่อ ได้ ดู ตาม จำนวน ที่ กล่าว นี้ ย่อม เห็น ได้ ว่า การ ทำ ป่าไม้ ของ มณฑล ราชบุรี เป็น สินค้า สำคัญ จริง ดังที่ กล่าว ทั้ง ได้ ทำ ประโยชน์ ให้ แก่ รัฐบาล ใน เงิน ค่า ภาษี ปี หนึ่ง ๆ เป็น จำนวน เงิน มิใช่ น้อย

อนึ่ง ไม้ ไผ่ ไม้ รวก นั้น นอก จาก จะ ใช้ ทำ ประโยชน์ ดังที่ กล่าว ข้าง บน แล้ว ที่ จังหวัด กาญจนบุรี ยังได้ ใช้ ทำ เสื่อ คลาย เสื่อ หวาย แต่ ทนทาน ยิ่ง กว่า กับ ทำ เชือก พวน สำหรับ ผูก มัด ต่อง แพ ไม้ และ โยง เรือ ได้ อีก เป็น อย่าง ดี ด้วย สิ่ง ที่ ประดิษฐ์ ขึ้น ทั้ง สอง อย่าง นี้ กำลัง เป็น ที่ นิยม ใช้ อยู่ ทั่ว กัน

ภาคที่ ๓

ว่าด้วย ที่ ควรเที่ยว ควรดู และ ที่ ตาก อากาศ

อธิบาย ภูมิ ประเทศ และ ระยะทาง

ก่อน ที่ จะ บรรยาย ถึง สถานที่ ควร เที่ยว ควร ดู อัน มี อยู่ ตามท้องที่ จังหวัด ต่าง ๆ ใน มณฑล ราชบุรี นั้น จะได้ กล่าว ถึงทาง คมนาคมระหว่าง กรุงเทพ พระมหานคร กับ มณฑล ราชบุรี เสีย ก่อน เพื่อ เป็นความ สดวก แก่ ผู้อ่าน และ ผู้ ที่ จะ เที่ยว เตร่ ต่อไป

แต่ กาล ก่อน เมื่อ ยังไม่ มี ทาง รถไฟ สายบ้กษ์ ใต้ การ ไป มา ระหว่าง กรุงเทพ ฯ กับ มณฑล ราชบุรี ต้อง อาศัย ใช้ แต่ ทางเรือ โดยมี ระยะ ทาง คือ ออก จาก กรุงเทพ ฯ ล่อง ตาม ลำน้ำ เจ้าพระยา เข้า คลอง ดาวคนองไป ออก จังหวัด สมุทสาคร แล้ว เข้าคลอง สุนักข์ หอนไปออก แม่ น้ำ แม่ กลอง ที่ จังหวัด สมุท สงคราม แล้ว ขึ้นไป ถึง จังหวัด ราชบุรี ได้ ทาง ๑ ต่อมา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๐๙ (ร. ศ. ๘๕) ได้ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกระลาโหม ขุดคลอง ลำเน็น สดวก ให้เป็น คลอง ซอย ระหว่าง แม่ น้ำ ท่าจีน กับ แม่น้ำ แม่ กลอง ขึ้น สำเร็จ แล้ว ทั้ง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๑๐ (ร. ศ. ๘๖) โปรดเกล้า ฯ ให้ พระ ภาษี สมบัติบริบูรณ์ (ยิ้ม) จัดการ ขุดคลอง ภาษีเจริญ ขึ้น สำเร็จ อีก คลอง ๑ การ เดินทาง จาก กรุงเทพ ฯ ไป ราชบุรี จึง ใช้ เดินทางคลอง บางกอกใหญ่ ไป เข้า คลอง ภาษีเจริญ ออก แม่ น้ำ ท่าจีน ที่ ตำบล บางยาง

แล้ว เข้าคลอง ดำเนิน สดวก ออก ลำน้ำแม่กลอง ที่ ตำบล บางนกแขวก ขึ้น มา ยัง จังหวัด ราชบุรี เป็น ทาง ตรง กว่า ทางเดิม

นอกจาก ๒ ทางนี้ ยังไปได้อีก ทาง ๑ คือ ออกจาก กรุงเทพ ฯ เข้า คลอง บางกอกน้อย แล้วไป เข้า คลอง มหาสวัสดิ์ ออก แม่ น้ำ ท่าจีน ล่อง ไป เข้าคลอง ดำเนิน สดวก แต่ ทางนี้ เป็นทางอ้อม และ คลองมหาสวัสดิ์ นั้น มีขนาด เล็ก ตื้นไม่ สดวก บรรดา เรือโดย มาก จึงเดินกัน ทางคลอง ภาษีเจริญ และ ดำเนิน สดวก ระยะทางเรือแจวธรรมดาออกจาก กรุงเทพฯ เสีย เวลา นอน ทาง เพียง ๒ คืน ก็ จะ ถึง จังหวัด ราชบุรี ได้

อนึ่ง เมื่อ จะไป ยัง จังหวัด เพ็ชร์ บุรี โดย ทางเรือ ก็ จำเป็น ต้อง ออก ปากอ่าว แม่ กลองไป ตาม ชายฝั่ง ทะเล ข้าม อ่าว บางตะบูนไป ถึง อ่าว บ้านแหลม ปาก แม่ น้ำเพ็ชร์ แล้ว ขึ้น ต่อไป ตาม ลำ แม่น้ำ จน ถึง จังหวัด เพ็ชร์ บุรี หรือ หาก จะ เดิน ทาง บก จาก จังหวัด ราชบุรี ไป ยัง เพ็ชร์ บุรี ก็ ได้ แต่ นับว่า ทั้ง ๒ ทาง นี้ มีความ ลำบาก กันดาร อยู่ มาก และ ถ้า จะไป ยัง จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ โดย ทางบก จาก จังหวัดเพ็ชร์บุรี นี้ ก็ได้ โดย ผ่านเมือง ปราณ เมือง กุย แต่ เป็น ความ ลำบาก และ เสีย เวลา ยิ่ง ขึ้น อีก ด้วย จะต้อง ผ่านบ่า เขา และ ห้วย หลายครั้ง หลายหน นอกจาก นี้ การ จะ ไป จังหวัด ประจวบ ฯ ก็ ต้อง ไป โดย เรือ เมล์ คือ ออกจาก กรุงเทพ ฯ ตรงไป ยัง เกาะหลัก ทีเดียว ส่วน ที่ จะไป จังหวัด กาญจนบุรี ก็ ต้องไป โดย ทางเรือ จาก จังหวัด ราชบุรี ตามลำน้ำแม่กลอง โดย ทางเดียว เท่านั้น

ครั้น เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๓ (ร. ศ. ๑๑๙) รัฐบาลได้ ถงมือ สร้าง ทาง รถไฟสายปักษ์ใต้ ระหว่างจังหวัดธนบุรี ถึง จังหวัดเพ็ชร์ บุรีในพ.ศ.๒๔๕๖ (ร. ศ. ๑๒๒) ได้ เปิด เดิน รถ รับคน โดยสาร เปน ครั้ง แรก นับ แต่ เวลา นั้น มา การ เดินทาง ระหว่าง กรุงเทพ ฯ กับ มณฑล ราชบุรี ก็ได้ อาศัย รถไฟ เปน ที่ สดวก สบาย และ บรรดา เรือ ที่ เดินไป มา ตาม ทาง แม่น้ำ แต่ ก่อน จึง มี จำนวน ลด น้อย ลง แต่ แม้ กระนั้น ก็ ยัง มี เรือ บรรทุก สินค้าไปมา โดย ทางน้ำ อยู่ บ้าง ด้วย ความ จำเปน แห่ง การ ค้าขาย และ เปน ความ สดวก อยู่ ใน บางสิ่ง บางอย่าง เหมือนกัน

ภูมิ ประเทศ ทางน้ำ

แม้ การ เดิน ทาง โดย พาหนะ เรือ จะ ชักช้า มีความไม่ สดวก อยู่ บ้าง ก็ จริง แต่ สำหรับ ฤดู น้ำ ภูมิประเทศ ระหว่าง ทางใน ท้องที่มณฑล ราชบุรี ก็ มีความ งดงาม ชุ่มเย็น นับ เปน ที่ เพลิด เพลิน ตา อากาศ อาจทำความ สำราญใจให้แก่ผู้ผ่านไปมาได้ เหมือนกัน ด้วยตาม ลำคลองลำเนินสดวก ที่ ผ่านไป นั้น หรือ ลำคลอง ต่าง ๆ ที่ คด ต่อ ใกล้ เคียงกัน ก็ดี จะได้ เห็นต้น ผลไม้ ใน สวน ของ ชาวบ้าน ขึ้น เปน พุ่ม เปน พืด งามเย็นตา และ ยัง มี ไร่ ผัก พริก หอม กะเทียม แดง ตลอด โล่ง ไป ทั้งสอง ฝั่ง คลอง นอกนั้น ยัง มี ทุ่ง และ บึง ที่ กว้างใหญ่ อัน มี น้ำท่วม เจิ่งนอง บรรดา เรือ ย่อม เดิน ถนัด และ หยุด แวะ เที่ยว พักผ่อนได้ สบาย พร้อม ทั้ง อากาศ ก็ สดชื่น และ ลม ทะเล ก็ พัด ถึง นอกนั้นใน ท้องที่ จังหวัด ราชบุรี และ จังหวัด สมุทสงคราม ต่อกัน ก็ มี ลำคลอง อยู่ มากมาย ผ่านไปมาระหว่าง

สวน และ บ้าน ราษฎร ซึ่ง เป็น ที่ บริบูรณ์ และ รื่นรมย์ นับ เป็น ที่ ควร เที่ยวได้ ทาง ๑

ภูมิ ประเทศ ทางบก

เมื่อ ท่าน โดยสาร รถไฟ ออกจาก สถานี บางกอกน้อย ผ่านจังหวัด นครปฐมไป แล้ว เมื่อ พ้น สถานีโพรงมะเดื่อ ใน ระหว่าง หลักกิโลเมตร ๕๕ และ ๕๖ ก็ พึง ทราบ ว่า ท่านได้ ผ่าน เข้า อาณาเขตต์ มณฑล ราชบุรี แต่ นี้ ไป ระยะ ทางตอนนี้ อยู่ ใน ท้องที่ อำเภอ บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี และ เมื่อรถ แล่นไป ถึงหลักกิโลเมตร์ที่ ๖๗ อันเป็นระยะใกล้ ที่ จะ ถึง สถานี บ้านโป่ง นั้น ท่าน จะได้ เห็น ถนน หลวง สาย ๑ ผ่าน ขวาง ทาง รถไฟ ถนน นี้ เป็น ๒ สาย ต่อกัน คือ สาย ๑ จาก จังหวัด นครปฐม ถึง อำเภอ บ้านโป่ง มี นาม ว่า ถนน ทรงพล ซึ่ง พระบาท สมเด็จ พระ มงกุฎเกล้า เจ้าอยู่ หัว มี พระราช ดำรัส เหนือเกล้า ฯ ให้ สร้างขึ้น เพื่อ สำหรับ การ ฝึกซ้อม วิธียุทธ ของ เสือป่า แต่ ต่อมา มหาชน ก็ได้ อาศัย ถนน นี้ เป็น สาธารณประโยชน์ ทั่วหน้ากัน ถนนนี้ มี ระยะ ยาวประมาณ ๒๑ กิโลเมตร์ เป็น ถนน ถมหิน เรียบร้อย ตลอด แล้ว

อีก สาย ๑ เป็น ถนน ระหว่าง อำเภอบ้านโป่ง กับจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่ง กรม ทาง ของ รัฐบาลได้ จัด ทำ ขึ้น มี ระยะ ทาง ยาว ๕๑ กิโลเมตร์ เป็น ถนน ที่ ได้ ถมหิน เรียบร้อย ตลอด แล้ว เหมือนกัน ถนน สายนี้ นับว่า เป็น คุณประโยชน์ แก่ จังหวัด กาญจนบุรี เป็น อย่างยิ่ง และ จะ ทำให้

ที่ดิน และ พด เมือง ที่ อยู่ใน ระหว่าง ทางนี้ มี ความ เจริญ สมบูรณ์ขึ้น อีก เป็น อย่างมาก

เมื่อ ถึง สถานี บ้าน โป่ง ที่ หลัก กิโลเมตร ๖๗ ท่าน จะได้ เห็น บ้าน เรือน และโรง แถวตั้ง อยู่ที่ หลังสถานี ตั้ง ๑,๐๐๐ หลัง นี้ คือตลาดบ้าน โป่ง ซึ่ง มี ผู้คน ทำการ ค้าขาย อยู่อัดแอ ด้วย อำเภอ บ้าน โป่ง นี้เป็น ชุมทาง และ ท่า ตลาด ของ จังหวัด กาญจนบุรี และ นครปฐม กับ อำเภอ ต่าง ๆ ที่ ใกล้เคียง ทั้ง ทางน้ำ ทางบก

ท่าน จะได้ เห็น ถนน หลวง สาย ที่ ๑๘ กับ ถนน ทรงพล บรรจบ กัน และ ยาว ตลอด มา ถึง หลัง สถานี รถไฟ ตรง ปลาย ถนนนี้ มี รถยนต์เมล์ จอด ประจำ อยู่เสมอ เป็น จำนวน ตั้ง ๕๐—๖๐ คัน เพื่อรับ ส่งคน โดยสาร และ บรรทุก สินค้าไป ตาม ถนน ทั้ง ๒ สายนั้น กับ ยังมี เรือ ยนต์ เมล์ สำหรับ รับ ส่ง คน โดยสาร ไป ถึง จังหวัด กาญจนบุรี อีก ๒ สายด้วย

อนึ่ง ต่อจาก ตลาด ขึ้นไป อีก ประมาณ ๑๐ เส้น ก็ จะ ถึงค่ายหลวง บ้านโป่ง ตั้ง อยู่ ระหว่าง ลำน้ำ แม่ กลอง กับ ถนน สาย ที่ ๑๘ ซึ่ง เป็น ที่ประทับ ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน เวลา ฝึกซ้อมวิธียุทธเสือป่า ทุก ๆ ปี

ทาง รถไฟ นับตั้งแต่ ออกจาก สถานี บางกอกน้อยจนถึงสถานีบ้านโป่ง มี แนว เส้น ทาง ตรง จาก ทิศ ตวันออก ไป สู่ ทิศ ตวันตก ครั้น ต่อ จาก สถานี บ้าน โป่งไป ทาง รถไฟได้ บ่ายโฉมหน้า ลง สู่ ทิศใต้ แล่น เลียบ ขนานไป กับ ลำน้ำ แม่ กลอง แล้ว ก็ จะ ถึง สถานี อำเภอ โพธาราม ที่หลัก กิโลเมตร ๘๓ ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง อำเภอ อีกแห่ง ๓ ณ ที่หลัง สถานี รถไฟออกไป

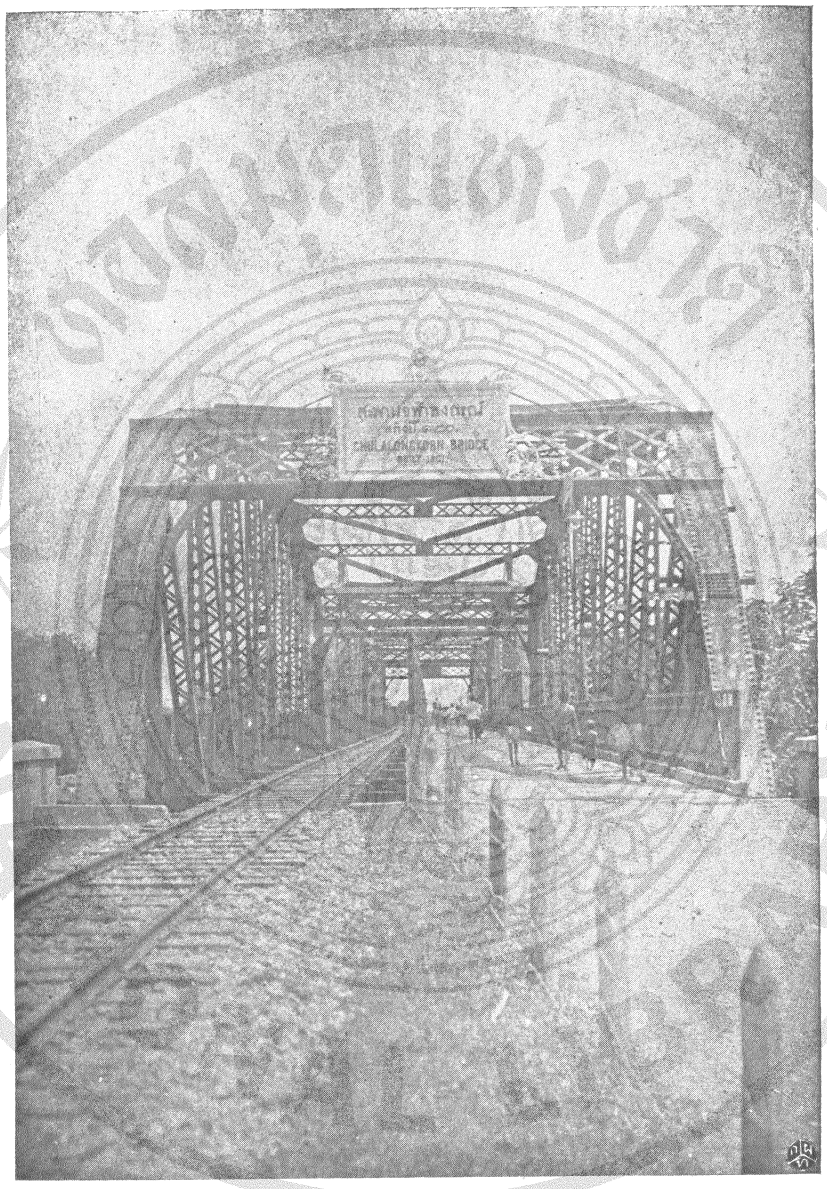

สพาน จุฬาลงกรณ์ ข้ามลำน้ำแม่กลอง จังหวัดราชบุรี

จะได้เห็น บ้านเรือน ตึก และ ห้องแถว ที่ ก่อสร้าง ขึ้นใหม่ อย่าง แข็งแรง และ สวยงาม มีอยู่หลาย ร้อย หลัง อาจ กล่าวได้ ว่า เป็น บ้านเรือนที่ ถาวร และ งดงาม กว่า ตำบล อื่นๆ

ตาม สองข้าง ทาง ที่ รถไฟ ผ่าน มา แล้ว พื้นที่ เป็นท่งราบเต็มไป ด้วย นา และไร่ สวน ผลไม้ต่าง ๆ ทาง ขวามือ มี บ้านเรือน อยู่ติดกันไป เป็น ลำดับ

เมื่อ พ้น สถานีโพธาราม มา แล้ว สัก ๓—๔ กิโลเมตร์ หาก มองดู จาก รถไฟ ทาง ขวามือ จะได้ เห็น เขา ลูก ๑ มีสีเขียว ครึ้ม ลอยเด่น อยู่ เขา นี้ ชื่อว่า เขา วังตะโก อยู่ เหนือ เมือง ราชบุรี ริม ฝั่งขวา ลำน้ำ แม่กลอง ต่อมา จะได้ เห็น เขา อีก ลูก ๑ อยู่ ถัด เขา วังตะโกไปเล็กน้อย เขา ลูกนี้ มี หน้าผา แดง แลเห็นได้ แต่ไกล คือ เขางู ซึ่งเป็น เขา ที่มีชื่อ รู้จัก กัน แพร่หลาย ลูก ๑ ใน จังหวัด ราชบุรี ส่วน ทาง ซ้ายมือ จะแลเห็น เป็น ท่งนาโล่ง ตลอดไป จน สุด สายตา

เมื่อ รถ แล่นไป ถึง หลัก ๑๐๐ กิโลเมตร์ ก็จะ แล เห็นกำแพงเมือง ราชบุรี ซึ่ง ทาง รถไฟ ทำ ผ่าไป กลางเมือง ภายใน กำแพง เมือง เก่า นี้ เป็น ที่ ตั้ง ของ กองพล ทหารบก ที่ ๔ แล้ว รถ ก็ แล่น ข้าม ลำน้ำแม่กลอง โดย สพาน เหล็กใหญ่ ซึ่ง มี นาม ว่า "สพาน จุฬาลงกรณ์" สพาน นี้ อาจ นับได้ ว่า เป็น สพาน ที่ ยาวใหญ่ ที่สุด ใน ทาง รถไฟ สายใต้—นอกจาก สพาน ข้าม แม่ น้ำ เจ้าพระยา ซึ่งกำลัง ทำอยู่ โดย มีขนาดกว้าง ๕ เมเตอร์ ยาว ๑๕๐ เมเตอร์ ภายใน สพานได้ แบ่ง เป็น ทาง สำหรับ รถไฟเดินซึก ๑

สำหรับ คน และ ยาน พาหนะ ต่าง ๆ เดิน ซึ่ก ๑ ได้ สร้าง ขึ้น เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐ เมื่อ รถ ข้าม สพาน พ้น แล้ว ก็ จะ ถึง สถานี ราช บุรี ที่ หลัก กิโลเมตร์ ๑๐๑ ระหว่าง นี้ จะได้ แลเห็น ตึก ราม แล บ้านเรือน ซึ่ง เปน ที่อยู่ ที่ อาศรัย กับ ตลาด และ สถาน ที่ ทำ ราชการ ติดต่อ กันไป เต็ม บริเวณ เมือง จาก สถานี มี ถนน เข้าไปใน เมือง ๒ สาย คือ เลียบ ตามทาง รถไฟ สาย ๑ ตัด ออกไป กลาง ทุ่ง แล้ว วก เข้าเมือง อีก สาย ๑ กับ ภายใน เมือง ยัง มี ถนน อีก หลาย สาย

ณ ที่ สถานี มี รถยนต์ รถม้า รถ ลาก สำหรับ รับ ส่ง คน โดยสาร ระหว่าง สถานี กับ ใน เมือง และมี ท่า เรือเมล์ ที่ ใน เมือง สำหรับ เดิน ไป มา ระหว่าง จังหวัด ราชบุรี กับ จังหวัด สมุทสงคราม ทั้ง ติด ต่อ กับ เรือเมล์ ที่ เดิน ใน คลอง ดำเนิน สดวก คลอง ภาษี เจริญ สาย ๑ วัน ละ ๒—๓ เที่ยว เช่น เดียวกัน

อนึ่ง ที่ ตรง หลัง สถานี ออกไป มี หมู่ เขา แลเห็นได้ ถนัด บนเขา ลูกหนึ่ง มี ตึก อยู่ หลาย หลัง ซึ่ง มี นามว่า เขาวัง เปน ที่ ประทับ ของ พระบาท สมเด็จ พระพุทธเจ้าหลวง

ต่อจาก สถานี ราชบุรี ลงไป ถึงหลัก กิโลเมตร์ ที่ ๑๑๘ เปน ที่ ตั้ง ที่ ว่าการ อำเภอ ปากท่อ และ ต่อไป ถึง หลัก กิโลเมตร์ ที่ ๑๓๓ เปน ที่ ตั้ง อำเภอ เขาย้อย ต่อไป อีก ถึง หลัก กิโลเมตร์ ที่ ๑๕๐ จึงถึง จังหวัด เพ็ชร์บุรี ภูมิ ประเทศ จาก จังหวัด ราชบุรี ที่ ผ่าน มาแล้วใน ที่ ใกล้ ๆ ทาง รถไฟ เปน นา โดย ตลอด และมี ต้นตาล ขึ้น อยู่ ทั่วไป ห่างออกไป ทางซ้าย เปน ป่าไม้ เล็ก ๆ อยู่ริม ชาย ทะเล ส่วน ทาง ขวามือ จะได้ เห็น

ภูเขา เป็น พืด ติดต่อ กันไปไม่ ขาด ระยะ เขา เหล่านี้ เนื่อง มา จาก เขา บันแดน ระหว่างไทย กับ พม่า บาง เขามี ถ้ำ มีสัตว์ ป่าใหญ่ๆ หลายพรรณ์ บางเขา ก็ มี รูปร่าง แล ดู งาม

ที่ จังหวัด เพ็ชร์ บุรี จะ ได้ แล เห็น ภูเขา หลาย ลูกใน บริเวณ เมือง ลูก ๑ อยู่ ทาง ซ้ายมือ ก่อน จะ ถึง สถานี เรียก ว่า เขาหลวง ซึ่ง มี ถ้ำ งด งาม และ ตรงกลาง เมือง มี เขา มหาสวรรค์ ตั้งอยู่ ไม่ ห่าง สถานี บน ยอด เขา มี พระราชวัง ซึ่ง สร้าง ใน รัชกาล ที่ ๔ แห่ง กรุงรัตน โกสินทร์ และ พระราชทาน นามว่า พระนคร คีรี นั้น แล ดู งดงาม มาก นอกนั้น ยัง มี สิ่ง ที่ เป็น โบราณ วัตถุ และ สิ่ง งดงาม อีก หลาย อย่าง แต่ จะได้ กล่าวใน ราย ละเอียด ต่อไป ข้างท้าย

ใน จังหวัด เพ็ชร์บุรี มี ถนน สำหรับ ใช้ รถได้ หลาย สาย ไปได้ จน ถึง พระราชวัง บ้านปืน คือ พระราม ราชนิเวศน์ ที่ สถานี มี รถม้า รถยนต์ รถลาก สำหรับ รับ ส่ง คน โดยสาร ติดต่อ กับ รถไฟ เสมอ

เมื่อ รถไฟ ออกจาก สถานี เพ็ชร์บุรี ก็ ผ่าน ข้าม แม่ น้ำ เพ็ชร์ ภูมิ ประเทศ ต่อ นี้ ไป เป็น ป่าไผ่ และ ป่า ละเมาะ เสีย โดยมาก มี ที่ เป็น นา ไม่ สู้มาก นัก แต่ มี ต้นตาล ขึ้น เต็มไป ทุกหน ทุกแห่ง แล้ว ถึง สถานี หนองจอก ที่ หลัก กิโลเมตร ๑๖๙ ต่อไป ถึง สถานี บ้าน ชะอำ ที่ หลัก กิโลเมตร ๑๗๗ ซึ่ง เป็นที่ สำหรับ ตาก อากาศ ทะเล และ มี โฮเตล บ้าน เช่า สำหรับ พัก อย่าง บริบูรณ์ แห่ง ๑ ภูมิ ประเทศ ตอนนี้ นับว่า ใกล้ ทะเล เข้า ทุกที ส่วน ทาง ขวามือ คง มี ภูเขา ติด ต่อ กัน เรื่อยไป แล้ว

ถึง สถานี ห้วยทรายเหนือ ที่ หลัก กิโลเมตร ๑๘๗ เป็น ที่ ตั้ง พระ ราชฐาน ที่ ประทับ แห่ง พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว มี นามว่า "พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน" ต่อ ลงไป อีก ถึง สถานี หัวหิน ที่ หลัก กิโลเมตร์ ๒๑๒ ซึ่ง นับว่า เป็น สถาน ที่ ตาก อากาศ ทะเล มี ชื่อเสียง เป็น ที่ ๑ บริบูรณ์ ไป ด้วย บ้าน เรือน ที่ พัก อย่าง สบาย และ งด งาม ยิ่ง มี โฮเตล ของกรมรถไฟ เป็น ที่ใหญ่ โต ทั้ง มี สนาม กีฬา สำหรับ เล่น หลาย ชนิด เช่น กอล์ฟ เทนนิส ฯ เป็นต้น เวลา อยู่ บน รถไฟ ก็ แล เห็น ทะเล ได้ ถนัด ณ ที่ ตำบล นี้ มี ที่ ว่า การ กิ่ง อำเภอ ตั้ง อยู่ ด้วย พร้อม ทั้ง โรง พัก ตำรวจ ภูธร และ ที่ ทำการ ไปรษณีย์ โทรเลข

ต่อจาก นี้ ไป ถึง สถานี หนองแก ที่ หลักกิโลเมตร์ ๒๑๖ และ สถานี เขาเต่า ที่ หลัก กิโลเมตร์ ๒๒๕ ทั้ง ๒ สถานี นี้ ก็ มี ที่ พัก สำหรับ ตาก อากาศ ชายทะเล ต่อเนื่อง กัน มา จาก หัวหิน เช่น เดียวกัน และ รถไฟ แล่น ใกล้ ฝั่ง ทะเล ประมาณ เพียง กิโลเมตร์ เศษ ภูมิ ประเทศ ระหว่าง ทาง ตอน นี้ เป็น ที่ งด งาม ด้วย ป่าเขา ยิ่ง ขึ้น เป็น ลำดับ แล้วถึง อำเภอ ปราณ ที่ กิโลเมตร์ ๒๓๕ ต่อไป รถไฟ แล่น ผ่าน เขา สามร้อยยอด ซึ่ง เป็น เขา ที่ ปรากฏ ว่า มี สัตว์ ป่า ชุก ชุม และ มี ถ้ำ เป็น ที่ งด งาม มาก กว่า แห่ง อื่น ๆ ทาง ระหว่าง นี้ นับ ว่า รถไฟ แล่น ไป ระหว่าง เขา กับ ทะเล แล ขวา มือ เป็น เขา ต่อไป จึง ถึง สถานี จังหวัด ประจวบ ที่ หลัก กิโลเมตร์ ๓๐๒ เป็น เมือง ตั้ง อยู่ ระหว่าง ทาง รถ ไฟ กับ ฝั่ง ทะเล และ เป็น ที่ สำหรับ ตาก อากาศ ได้ ดี อีก แห่ง ๑ ชาย ทะเล หน้า เมือง มี อ่าว เกาะ และ เขา เป็น ที่ งดงาม และ เหมาะ สำหรับ การ จอดเรือ มาก

ที่หลังเมือง มีเขาลูก ๑ เรียกว่าเขาช่องกระจก โดยมีหินเป็นโพรงคล้ายกรอบกระจกติดตั้งอยู่บนยอดเขา เมื่อแลดูไปจึงทำให้เห็นว่ามีกระจกอยู่จริง ๆ ในส่วนทางบกของจังหวัดนี้ไม่มีสิ่งงามน่าดูเท่าทางทะเล โดยมีแต่ภูเขาและป่าเต็มไปหมด ตรงเมืองประจวบนี้เป็นที่ต่อแดนระหว่างระหว่างไทยกับพม่าที่แคบที่สุด คือระยะทางจากเมืองไปถึงเขาบั้นแดนเป็นระยะเพียง ๕๐๐ เส้นเท่านั้น

ต่อจากจังหวัดประจวบลงไป ภูมิประเทศคงเป็นป่าและเขาเช่นเดียวกัน แต่ว่าถึงที่ว่าการอำเภอบางสพานที่หลัก กิโลเมตร์ ๓๗๖ จากนี้ลงไปมีที่งามน่าดูอยู่อีกแห่ง ๑ ซึ่งเรียกว่าทุ่งเบี้ย เป็นทุ่งกว้างใหญ่และทางรถไฟผ่านไป มีอาณาเขตต์ตั้งแต่สถานีห้วยสักที่หลัก กิโลเมตร์ ๔๐๐ ซึ่งเป็นที่สุดเขตต์ของมณฑลราชบุรีตลอดไปจนเข้าเขตต์จังหวัดชุมพร ทุ่งนี้โล่งเรียบตลอดไปแลสุดสายตาไม่มีต้นไม้ใหญ่เลย ระยะยาวตามทางรถไฟประมาณ ๒๕ กิโลเมตร์ ซึ่งเป็นทุ่แปลกประหลาดแห่ง ๑ ตามทางรถไฟสายนี้ ต่อนี้ไปก็เข้าเขตต์จังหวัดชุมพรเป็นอันหมดเขตต์มณฑลราชบุรีเพียงนี้ บัดนี้จะได้กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ต่อไป

จังหวัด ราชบุรี

ที่เที่ยว ภูเขา และ ถ้ำ

เขางู คำว่า 'เขางู' คือ เป็น หมู่เขา พืดหนึ่ง มีชื่อ ต่าง ๆ กัน คือ เขางู เขาหลักว่าว เขาแรก เขาพระยาปราบ เฉพาะส่วน ที่เรียก ว่า เขางู นั้น อยู่ทาง หัวเขา ทาง ทิศใต้ และสูงเพียง ๒๐ เมตร์ เท่านั้น ใน พืด เขานี้ เขาพระยาปราบ เป็น สูง ที่สุด คือ สูง ๒๗๓ เมตร์ เขานี้ เป็น ที่ มีชื่อเสียง รู้จัก กันทั่วไป แห่งหนึ่ง เพราะ เป็น ที่ น่าเที่ยว น่าดู โดย มี ถ้ำอยู่หลาย ถ้ำ และที่ ทุ่งราบ น่า เขา นั้น เวลา ฤดู น้ำ คือ ตั้งแต่ เดือน กรกฎาคม ถึง เดือน พฤศจิกายน น้ำได้ บ่า ท่วม นองไป หมด มี อาณาเขตต์ กว้าง ขวาง กล้าย ทะเล สาบ แลมี ส่วน ลึกพอที่ เรือ บรรทุก ข้าว ขนาดใหญ่ และ เรือยนต์ ไปมาได้ สดวก

เขานี้ อยู่ทางทิศ ตวันตก เฉียงเหนือ ของ ศาลา รัฐบาล มณฑลราชบุรี ใน ท้องที่ ตำบล เกาะ พลับพลา อำเภอเมือง ระยะ ทางบก จากในเมือง ประมาณ ๑๕๐ เส้น ใน ฤดูแล้ง มี ทาง เดินไป มาได้ สดวก แต่ ฤดูน้ำ ต้องไป ทางเรือ ออกจาก เมือง ขึ้นไป ตาม ลำ แม่น้ำ แม่กลองประมาณ ระยะทาง ๖๐ เส้น เลี้ยวซ้าย เข้าคลอง หลุมดิน หรือ เลย ขึ้นไป อีก ประมาณ ๕๐ เส้น เลี้ยว เข้าคลอง บางสองร้อย ก็ไป ถึงได้ เช่นเดียวกัน เมื่อ เข้าไปใน คลอง แล้ว ประมาณ ๕๐ เส้น ก็ จะ ถึง ทะเลสาบน่าเขา

ทุ่ง หรือ ทะเลสาบ เขางู นี้ ได้ มี เทศกาล นัด ไหว้ พระ พุทธบาท กำหนด วัน ขึ้น ค่ำ ๓ เดือน ๑๓ ทุก ๆ ปี มา เป็น เวลา ช้านาน แล้ว แม้

นอก วัน กำหนด ก็ ได้ มี มหาชนไป เที่ยว เตร่ กัน มาก มาย ตลอด จน ขุนนาง แล เจ้านาย ด้วย นอกจาก ภูมิประเทศ จะ เปน ที่ งดงามน่าชม แล้ว ยัง มี อากาศ ดี ด้วย

สมเด็จ พระ รามาธิบดี ที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวง แล พระบาทสมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว รัชกาล ปัตยุบัน ได้ เคย เสด็จ ประพาส แล ประทับแรม ณ ที่นั้น หลายครั้ง และ ทั้ง ที่ นั้น ก็ ได้ เคย เปน สนาม รบ ใน ระหว่างไทย กับ พม่า มา แล้ว แต่ กาล ก่อน ด้วย

ถ้ำ ที่มี ใน พื้นเขา นี้ คือ

ถ้ำเขางู ปากถ้ำ กว้าง ประมาณ ศอกคืบ สูง จาก พื้นดินประมาณ ๑ วา ภายใน ถ้ำมืด ส่วน ลึก ของ ถ้ำ เท่า ใดไม่ ปรากฏ แน่ แต่ กล่าว กัน เลา ๆ ว่า ลาด ลึก ลงไป หลายเส้น เหตุ ที่ ไม่ ปรากฏ แน่ นั้น เพราะ ชาวเมือง เชื่อ กันว่า ใน ถ้ำ นี้ เปน ที่ อยู่ของ งู ใหญ่ ตัว หนึ่ง มี มา แต่ โบราณกาล ได้ มี ผู้ เคย พบ เห็น หลาย ครั้ง ตลอด จน คน ที่ มี อายุ อยู่ ใน เวลานี้ บางคน ก็ แจ้งว่าได้ เคย พบเห็น เหมือนกัน กล่าว กันว่า ขนาด งู ใหญ่ ถึง ๓ กำ ยาว ตั้ง ๑๐ วา ด้วย เหตุนี้ จึงไม่ มี ใคร กล้า เข้าไป ตรวจ ใน ถ้ำให้ ตลอด และ จึง ปรากฏ นาม พื้น เขา นี้ ว่า เขางู

ถ้ำฤาษี ปาก ถ้ำ อยู่ สูง จาก พื้นดิน ประมาณ ๑๐ วา มี บันได สำหรับ ขึ้น ลง ขนาด ถ้ำ กว้างประมาณ ๕—๖ วา ลึก เข้าไปภายใน ประมาณ ๑๐ วา เหตุ ที่ มี นามว่า ถ้ำ ฤาษี นั้น เพราะได้ มี ผู้ สร้าง รูป ฤาษี ไว้ ประจำ สำหรับ ถ้ำ

อนึ่ง มีสิ่ง ประหลาด ที่มีรูป สลักไว้ กับผนังหิน ๒ รูป คือ ที่ผนังด้านหลัง รูป ๑ เป็น รูป คล้าย พระยืน ทำท่า แยงแย่ แต่มือ ข้าง ๑ ชี้ลงไป ที่ หว่าง ขา เบื้องล่าง ซึ่ง ตรงนั้น มีอักษร โบราณ จารึก อยู่ บรรทัดหนึ่ง แต่ ที่ ผนัง ด้าน ข้างขวา รูป ๑ เป็น รูปยืน แลยกมือ ขวาขึ้นเสมอไหล่ และชี้นิ้วไป ยัง รูป ที่ ผนัง ด้านหลัง

รูป ทั้งสอง นั้น พลเมือง โดยมาก ว่าไม่ ใช่ พระพุทธรูป และถือเอา อาการ และ อักษร จารึก ที่ อ่าน ไม่ ออก นั้น ว่า เป็น อาการ บอกใบ้ปฤษณา จึงได้ พากัน ขุด ค้น ทำลาย หา ทรัพย์ ทำให้ สถาน ที่ เป็นอันตรายไป หลาย แห่ง แต่ ได้ ทราบ ต่อมาว่า อักษร จารึก โบราณนั้น โปรเฟซเซอร์ เซเดย์ อ่านได้ ความแล้ว ดังปรากฏ ใน รูป ข้างท้ายนี้

ถ้ำระฆัง อยู่ ที่ เชิงเขา พระยาปราบ ปากถ้ำ สูงจาก พื้นดินประมาณ ๖ วา ขนาด กว้าง ประมาณ ๓๐ วา ลึก เข้าไป ภายใน ประมาณ ๑๐ วา ใน ถ้ำ มี หินย้อย เป็น รูป ระฆัง อยู่มาก และ เมื่อ เคาะ เข้า เสียงดังเหมือนระฆัง จึงได้ นามว่า ถ้ำ ระฆัง

เขา พระบาท

บน ยอดเขา ระดับ ๑๒๘ เมตร์ ได้ มี ผู้ สร้าง มณฑป แลพระพุทธบาทจำลองไว้ แต่ โบราณ จึง เรียก ว่า เขา พระบาท และ เป็น ปูชนียสถาน มี กำหนด พลเมือง ขึ้น นมัสการ เป็น งาน ประจำปี ใน วัน ตรุษ สงกรานต์

ถ้ำ ต่าง ๆใน บริเวณ เขางู นี้ สมเด็จ พระพุทธเจ้าหลวงได้ เสด็จประพาส แล้ว ทั้งนั้น และเชื่อว่า สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน กรุงรัตนโกสินทร์

ทุ่งเขางู จังหวัดราชบุรี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

รัชกาล ก่อน ๆ ก็ คงได้เสด็จ อีก หลายพระองค์ เพราะได้เสด็จในคราว ทำศึก กับ พม่า ผ่าน มา ทางนี้ หลายครั้ง

เขาแร้ง

เป็น เขา ลูกหนึ่ง ที่มีชื่อ ปรากฏ รู้จัก กัน แพร่ หลาย ยอดเขา สูง ๒๓๐ เมตร อยู่ต่อจาก เขางู ขึ้นไป เป็น ระยะ ทาง ห่าง จาก เมือง ๓๐๐ เส้น การไป มาใน ฤดู แล้ง ใช้ ม้า หรือ เดิน เท้าได้ สดวก ถ้า ฤดู น้ำมาก ไป ทางเรือ เข้า ทาง ทุ่ง เขางูแล้วไป ที่สุด เพียงบ้าน โคก ขึ้น เดิน บกไป อีก ประมาณ ๕๐ เส้น ก็ ถึงได้ เหมือนกัน

เหตุ ที่ ได้ นามว่า เขาแร้ง นั้น เพราะ บนยอดเขา นี้ มี มวกผา แร้ง ได้ ขึ้น ไป ชุมนุม กิน มวกผา บนยอดเขา เป็นนิตย์ จึงได้ นามว่าเขาแร้ง แม้ ใน ทุกวันนี้ ถ้า ถึง ฤดู เดือน ๓—๕ ก็ ยังมี มวกผา เกิดขึ้น บ้าง และ ฝูงแร้ง ยัง พา กันไป กิน อยู่ เสมอ แต่ ไม่ มี มาก เช่น กาลก่อน แต่ ทาง ที่ จะ ขึ้นไป ยอดเขา นั้น ลำบาก จึงไม่ ใคร่ มี ผู้ใด ขึ้นไป นัก มี ถ้ำ อยู่ ที่เขา นี้ หลายถ้ำ ถ้ำ เหล่านี้ อยู่ติดต่อใน ระดับ เดียวกัน บางถ้ำมี พระพุทธรูป ประดิษฐาน อยู่ บางถ้ำ มี พระพุทธบาท จำลอง บางถ้ำมี พระสงฆ์ จำพรรษา อยู่ และ ภายใน ถ้ำมี หินย้อย เป็น หลืบ แลสลับ ซับซ้อน น่าดู ขนาด แล ลักษณ ของถ้ำ มี ต่าง ๆ กัน คือ

ถ้ำที่ ๑ ปากถ้ำ กว้าง ประมาณ ๔ วา ลึก ประมาณ ๗ วา พื้น ปูกระเบื้อง ซิเมนต์ มี บันได อิฐ สำหรับ ขึ้น ลงได้ สดวก มี พระพุทธรูป หลาย องค์ เป็น ที่ สำหรับ พระสงฆ์ จำ พรรษา ใน ถ้ำ มี แสง สว่าง

เข้าได้สดวก แต่มีหินย้อย แต่สลับซับซ้อน น่าดูมาก ถ้ำนี้เดิมเรียกกันว่า ถ้ำกลวย ต่อมามีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ในถ้ำนี้ จึงเลยเรียกกันว่า ถ้ำพระ ต่อมาจนทุกวันนี้

ถ้ำที่ ๒ อยู่ห่างจากถ้ำที่ ๑ ประมาณ ๕ วา ปากถ้ำกว้างประมาณ ๓ วา ลึกประมาณ ๕ วา มีพระพุทธบาทจำลองอยู่ในถ้ำนี้ เมื่อถึงวันตรุษสงกรานต์ พวกราษฎรได้พากันไปนมัสการเปนงานประจำปีทุก ๆ ปี ภายในถ้ำสว่างและเข้าออกได้สดวก

ถ้ำที่ ๓ อยู่ห่างจากถ้ำที่ ๒ ประมาณ ๘ วา ตัวถ้ำกว้างประมาณ ๕ วา ลึก ๘ วา ภายในถ้ำมืด เมื่อจะเข้าไปเที่ยวต้องใช้ไฟ

เขาหลวง

เขาลูกนี้ตั้งอยู่เปนหมู่มีหลายยอดด้วยกัน แต่ยอดเขาหลวงสูงกว่าหมู่ มีระดับ ๑๓๕ เมตร์ อยู่ทางทิศตวันตกเฉียงใต้ของเมืองในท้องที่ตำบลอ่างทอง อำเภอเมืองระยะทางประมาณ ๒๐๐ เส้น มีทางไปได้แต่ทางบกทางเดียว แต่ใช้พาหนะม้าและเกวียนไปได้ตลอดทุกฤดูกาล

เขานี้เปนสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งพลเมืองนับถือและนัดกันมาประชุมทุกปี คือ กำหนดวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๖ ตั้งแต่เวลาเช้าจนค่ำ ปรากฏว่าถือเปนนักขัตฤกษ์ประชุมกันมาประมาณ ๒๐๐ ปีแล้ว

เดิมบนยอดเขามีพระพุทธรูปสร้างด้วยหินแดงองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ ไม่ปรากฏว่าใครเปนผู้สร้างหรือนำไปไว้ แต่มีความศักดิ์สิทธิ์

จึง เป็น ที่ นับถือ ของ พลเมือง จึง เกิด มี กำหนดนัดหมาย กันไปนมัสการ ต่อมา เมื่อ ประมาณ ๑๐ ปีเศษ นี้ ได้ มี ผู้ นำ พระพุทธบาท จำลองไป ประดิษฐานไว้ และ สร้าง ศาลา ขึ้น หลัง ๑ บน ยอดเขา กับ เมื่อ ประมาณ ๕๐ ปี ล่วงแล้ว ได้ มี พวก จีนไป สร้าง ศาลจ้าว ก่อ เป็น ตึก ขนาดใหญ่ ไว้ ที่ เชิงเขา นี้ ด้วย

วัน กำหนด นัดไหว้ มี ผู้ คน มา แต่ สารทิศ เป็น จำนวน มากมาย จึง นับ เป็น การ เอิกเกริก ครึกครื้น สำหรับ นักขัตฤกษ์ ใน ทางบก คล้าย กับ การไหว้ พระบาท ที่ เขางู ซึ่ง นับเป็น นักขัตฤกษ์ ใน ทางน้ำ

เขาถ้ำ

อยู่ ตำบล ห้วยไผ่ ท้องที่ อำเภอ เมืองราชบุรี ทางทิศ ตวันตก เฉียงใต้ ของเมือง

เหตุ ด้วย เขานี้ มี ถ้ำ อยู่ หลาย ถ้ำ จึงได้ นามว่า เขาถ้ำ เดิมที มี พระสงฆ์ จำ พรรษา อยู่ ใน ถ้ำ เหล่านี้ แต่ เวลานี้ได้ ย้าย ไปจำพรรษา อยู่ ยัง วัด ที่ ใกล้ เคียง หมด แล้ว ถ้ำ ที่ มี ขนาดใหญ่ แล งดงาม คือ

ถ้ำที่ ๑ อยู่ ทาง น่าเขา ด้าน ทิศตวันออก ปากถ้ำ สูงจากพื้นดิน ประมาณ ๓ วา ตัว ถ้ำ กว้างประมาณ ๕ วา สูง ๓ วา ลึก ๑๒ วา พื้นถ้ำ ปู กระเบื้อง ซีเมนต์เรียบร้อย และมี ผู้ สร้าง พระ พุทธรูปไว้ แต่ ครั้งเมื่อ ยังมี พระสงฆ์ จำ พรรษา อยู่ ภายใน ถ้ำ สว่าง และ ยัง มี ช่องทางแยก จาก ตัว ถ้ำ เป็น ตรอก ลึก เข้าไป อีก เมื่อ จะเข้า ตาม ตรอกนี้ต้องจุดไฟ ถ้านี้ มี หิน ย้อย แล สลับ ซับซ้อน กัน น่าชม มาก

ถ้ำที่ ๒ อยู่ทางด้านตวันออกเฉียงเหนือ สูงจากพื้นดินประมาณ ๓ วา ตัวถ้ำกว้าง ประมาณ ๕ วา สูง ๒ วา ลึก ๘ วา ภายในถ้ำคงมีโตรกตรอก และหินย้อย แลดูคล้าย พวงภู่ห้อย น่าชมเช่นเดียวกับถ้ำที่ ๑

นอกจากนี้ยังมีถ้ำเล็ก ๆ อีกหลายถ้ำ แต่อยู่สูงขึ้นไป บางถ้ำเที่ยวดูได้สดวก บางถ้ำต้องบ่ายบี่นลำบาก และบางถ้ำก็เล็กมาก ต้องคลานเข้าไป

พื้นที่รอบบริเวณเขาถูกนี้เป็นที่ราบโล่ง มีต้นมะม่วง และขนุนขึ้นอยู่เป็นอันมาก มีน้ำใสสอาดสำหรับใช้ได้ดี

เขาถูกนี้อยู่ห่างจากในเมืองประมาณ ๓๗๐ เส้น การไปมาใช้พาหนะม้า และเกวียนได้สดวกทุกฤดู

ถ้ำจอมพล

ณตำบลที่ตั้งกิ่งอำเภอจอมบึง อยู่ทางทิศตวันตกของศาลากลางจังหวัด ระยะทางห่างประมาณ ๘๐๐ เส้น มีบึงใหญ่บึงหนึ่ง มีนามว่าจอมบึง บึงนี้มีขนาดกว้างประมาณ ๔๐ เส้น ยาวประมาณ ๘๐ เส้น เป็นที่อาศรัยของนกและปลาหลายอย่างต่างพรรณ์ แต่มาบัดนี้เหตุด้วยราษฎรทำนารุกลงไปในบึงมากขึ้นทุกที อาณาเขตร์ของบึงจึงค่อย ๆ แคบเข้า และจำนวนสัตว์ที่อาศรัยอยู่ก็ค่อยๆ ลดจำนวนลง หากถ้าไม่มีการทำนาในบึงนี้แล้ว ในเวลาที่น้ำมากจะดูงดงามคล้ายทะเลสาปแห่งหนึ่ง

ปากถ้ำจอมพล จังหวัดราชบุรี

ณ ที่ริม ขอบ บึง นี้ มี เขา อยู่ ลูก ๑ สูง ๑๘๕ เมตร์ เดิม เรียก กันว่า เขา กลางเมือง ครั้น ต่อมา เมื่อ ร. ศ. ๑๑๔ พระบาท สมเด็จ พระ รามาธิบดี ที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวง พร้อมด้วย สมเด็จ พระพันปีหลวง ได้ เสด็จ ประพาส ถ้ำ ที่ เขานี้ เป็น ที่ ทรง โปรด ปราน จึงได้ พระ ราชทาน นาม แห่ง ถ้ำใหม่ ว่า "ถ้ำ จอมพล"

ถ้ำ จะ กล่าว แล้ว สำหรับ ถ้ำ ต่าง ๆ ใน มณฑล ราชบุรี นับว่าถ้ำ จอมพล เป็น ถ้ำ ที่ วิจิตร์ พิศดาร งดงาม น่าดู กว่า ถ้ำ ทั้งหลาย จะ เป็น รอง อยู่ ก็ แต่ ถ้ำ พระยา นคร ที่ เขาสามร้อย ยอด จังหวัด ประจวบ ฯ แต่ ที่ว่า ถ้ำนั้น การไป มา ลำบากไม่ สดวก ดังเช่น ที่ ถ้ำ จอมพล นี้

ปากถ้ำ อยู่ สูง จาก พื้นดิน ประมาณ ๔ วา เป็น ทาง ขึ้นไป พอ สดวก เมื่อ ขึ้นไป ถึง ปากถ้ำ จะได้ เห็น อักษร พระปรมาภิธัยย่อ จ.ป.ร. สลักไว้ กับ หิน และ ปาก ถ้ำ นั้น เป็น ปล่อง ลงไป ปาก ช่อง กว้าง ประมาณ ๓ ศอก เมื่อได้ ไต่ บันได ตรง ลงไป ประมาณ ๑ วา แล้ว ก็ จะ ถึง พื้น ราบ เป็น ช่อง เข้าไป แต่ มืด ต้อง ใช้ ไฟ ภายในถ้ำ กว้าง ขวาง ใหญ่ โต มาก และ แบ่ง เป็น หลายชั้น หลาย ตอน บางตอน ก็ มืด บางตอน ก็ สว่าง เพราะ มี ปล่อง แสง ส่อง เข้าได้ ภาพ หิน ย้อย เพราะ น้ำ หยด ภายในถ้ำนั้น แปรให้ เห็น เป็น รูป ต่าง ๆ ดู งาม วิจิตร์ พิศดาร ยิ่ง บางแห่ง ดู ราว กับ ท้องพระโรง ภายใน พระที่นั่ง บางแห่งดูคล้าย ฉาก นคร บางแห่ง ดู เหมือน ห้อง แห่ง ตึก ฝรั่ง ซึ่ง มี ม่าน ไข ภาพ ติด ภาพ ตั้ง รูป ตุ๊กกระตาหิน และ พระโธรน ดูงามไม่ ผิด กับ ของจริง ทั้ง มี แสง วาว วับ ทำให้เพิ่ม ความ วิจิตร์ ยิ่งขึ้นอีก

ถ้ำนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จทอดพระเนตรแล้ว เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ในคราวที่ทรงนำพลเสือป่าทำการฝึกหัดซ้อมรบ

การไปมาระหว่างจังหวัดกับที่กิ่งอมบึง เพื่อเที่ยวถ้ำจอมพลนี้ ไปได้แต่โดยทางบกเท่านั้น ถ้าใช้พาหนะม้าก็ถึงได้ในวันเดียว ถ้าไปพาหนะเกวียนต้องพักค้างทางที่บ้านปากช่องคืน ๑ ซึ่งห่างจากเมือง ๔๐๐ เส้น นับเป็นกึ่งกลาง และมีศาลาที่อาศรัยบริบูรณ์แต่ควรเดินทางในฤดูแล้งเป็นการสดวกกว่าฤดูฝน

นอกจากนี้ในบริเวณป่าที่ใกล้เคียงกับเขานี้ยังมีสัตว์ป่าเช่นเนื้อกวาง ชุกชุม ซึ่งเป็นที่เหมาะสำหรับนักล่าสัตว์จะไปเที่ยวเล่นอีกด้วย

เขาถ้ำสาริกา

อยู่เหนือจากเขาแร้งไปอีกทางประมาณ ๗๐ เส้น ในท้องที่ตำบลเขาดิน อำเภอโพธาราม แต่ระยะทางติดต่อกันกับเขาแร้ง ยอดเขานี้สูงประมาณ ๘๐ เมตร์ มีถ้ำงามน่าดูอยู่ถ้ำ ๑ เดิมชาวบ้านเรียกกันว่า ถ้ำหนองดีเหล็ก เพราะมีพวกจีนไปตั้งตีเหล็กอยู่ที่นั้นครั้นต่อมาเมื่อเดือน ๓ ขึ้น ๑ ค่ำ รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้เสด็จประพาสถ้ำนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามใหม่ว่า ถ้ำสาริกา และในครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงสลักอักษรพระนามไว้กับหินที่ปากถ้ำ ต่อมาได้มีเจ้านายและข้าราชการ

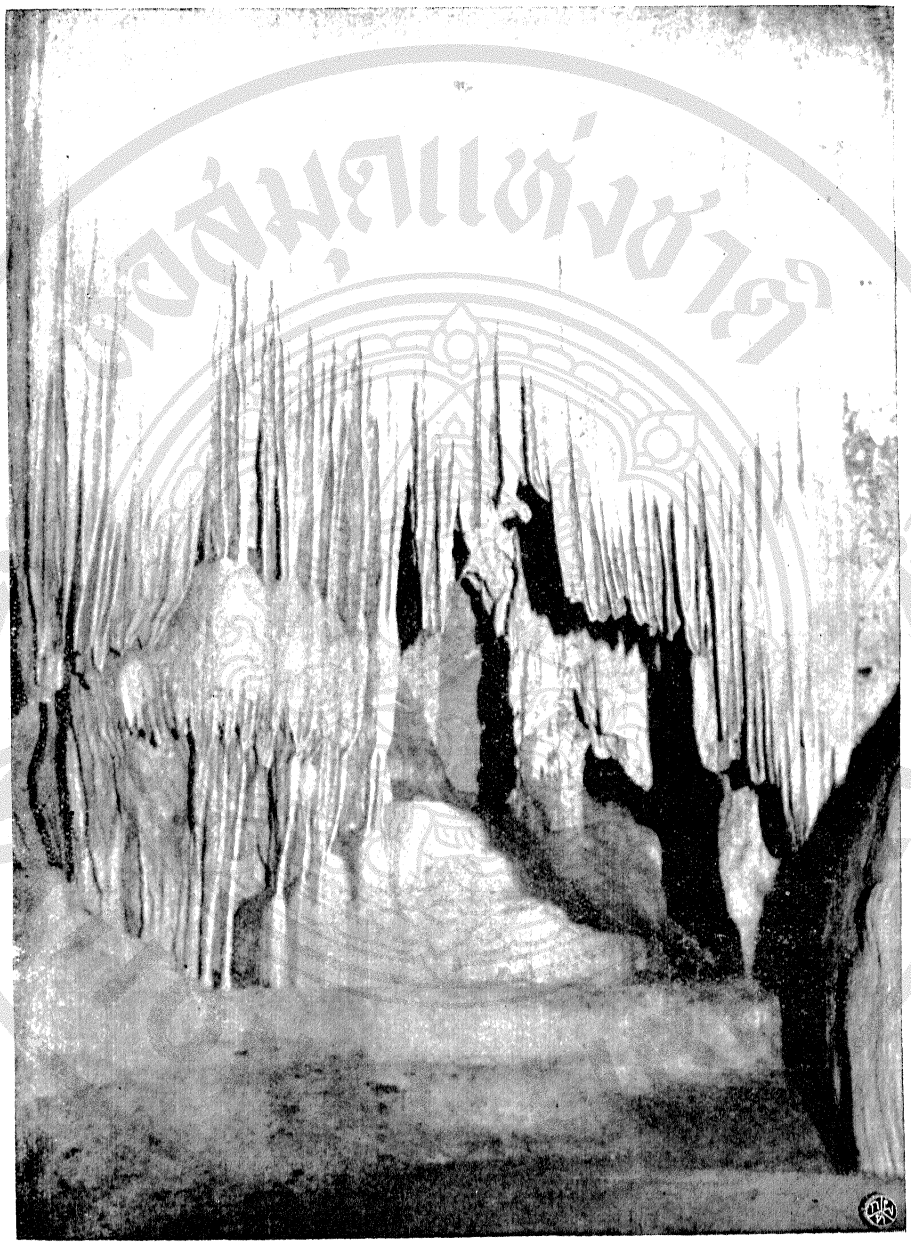

ในถ้ำจอมพล จังหวัดราชบุรี

พากันไป เที่ยว ที่ เขา ถ้ำนี้ เสมอ ๆ ตัว ถ้ำ กว้าง ประมาณ ๕ วา ยาว เส้น เศษ ภายในถ้ำ มี หินย้อย สลับ ซับซ้อน งาม น่าดูมาก บางแห่ง มี ปล่อง ทะลุ ขึ้นไป ถึง หลังเขา แต่ ใน ถ้ำนี้ บางตอน มืด ต้อง ใช้ ไฟ

หนทางไปมา จาก ในเมือง ใน ฤดูแล้ง คง ใช้ พาหนะ ม้าและเกวียน ได้ สดวก ใน ฤดู น้ำ มาก อาจไปโดยเรือได้ ทาง ทุ่งเชางู แต่ แล้ว ต้อง ขึ้นบก เดิน ไป อีก ราว ประมาณ ๑๐๐ เส้น

เขา ช่อง พราน

เขา นี้ อยู่ ใน ตำบล เขาดิน ท้องที่ อำเภอ โพธาราม อยู่ ทาง ทิศตะวันตก ของ ที่ว่าการ อำเภอ ระยะทาง ห่าง ประมาณ ๕๐๐ เส้น เหตุที่ เขา นี้ มี ติดต่อ กัน ๒ ลูก ตั้ง อยู่ ใน ป่าไม้ ช่อง ระหว่าง เขา ทั้ง ๒ เป็น ทาง เดิน ของ สัตว์ ป่า เป็น โอกาศ ให้ พวก พรานไป คอย ยิง สัตว์ ได้ สดวก และ มี สัตว์ ป่า ชุกชุม ดังนี้ จึงได้ มี นาม ว่า เขา ช่อง พราน

อนึ่ง ที่ เขา นี้ ยัง มี ถ้ำ ที่ ใหญ่ และ น่าดู อยู่ อีก ๒ ถ้ำ ซึ่งได้ เคย มี ผู้ไป เที่ยว กัน มาก และ มี นักขัตฤกษ์ กำหนด นัด วัน ขึ้นไหว้ พระ ตลอด มา จน ทุก วันนี้ ถ้ำ ที่ กล่าว นั้น คือ

ถ้ำพระนอน ถ้ำนี้ อยู่ สูง จาก พื้นดิน ประมาณ ๓๐ วา ได้ มี ผู้ ก่อ บันได สำหรับ ขึ้น ลงไว้ อย่าง เรียบ ร้อย ปากถ้ำ กว้าง ประมาณ ๖ ศอก สูง ๔ ศอก ลึก เข้า ไป ประมาณ ๓ เส้น และ ภาย ใน มี ที่ กว้าง บ้าง แคบ บ้าง ที่ กว้าง ที่สุด ถึง ๗ วา ถัด ปากถ้ำ เข้าไป ประมาณ ๑๕ วา มี พระพุทธไสยยาสน์ องค์ ๑ องค์ ยาว ๕ วา เศษ สูง ๒ ศอก เศษ

และมีพระพุทธรูป ขนาดย่อมอีกมาก พระพุทธรูปเหล่านี้ปรากฏตามผีมือว่าได้สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว และเมื่อประมาณ ๗๐ ปีล่วงมานี้ พระยานรินทร์ราชเสนี ซึ่งรับราชการในกระทรวงกระลาโหมกับพระครูธรรมสาราได้มาซ่อมแซมอีกครั้งหนึ่ง หลังจากพระพุทธไสยยาสน์เข้าไปเป็นถ้ำกว้างใหญ่ มีทางเที่ยวได้มาก แต่อากาศมืดต้องใช้ไฟ

กำหนดนมัสการพระที่ถ้ำนี้ ในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ทุก ๆ ปี ในวันนักขัตฤกษ์นี้มีประชาชนไปประชุมกันมากตลอดจนผู้ที่อยู่ต่างอำเภอต่างจังหวัด การนมัสการมีบีดทองไหว้พระแล้วพากันเล่นมหรศพต่าง ๆ เป็นพุทธบูชา และเพื่อความเอิกเกริกด้วย

ถ้ำค้างคาว ถ้ำนี้อยู่ห่างจากถ้ำพระนอนประมาณ ๑ เส้น และปากถ้ำอยู่สูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เส้น แต่ไม่มีบันไดสำหรับขึ้นลงอย่างถ้ำพระ ปากถ้ำกว้างประมาณ ๒ ศอก เข้าไปภายในถ้ำกว้างขวางมาก บางแห่งลึก ๑ เส้น และ ๑ เส้นเศษ ยาวประมาณ ๗ เส้นเศษ ภายในไม่เป็นที่งดงามน่าดูอย่างถ้ำพระ และอากาศมืดแต่เป็นที่อาศัยของค้างคาวเป็นจำนวนมากหลายแสนตัว นับว่าเป็นประโยชน์แก่ราษฎรชาวบ้านใกล้เคียงที่ได้มาเก็บมูลค้างคาวไปทำปุ๋ยและขายเป็นประโยชน์ปีละครั้ง ๑๐ กว่าเกวียน ทางที่จะไปยังเขาช่องพรานเพื่อเที่ยวถ้ำที่กล่าวนี้ ในฤดูแล้งจะออกจากอำเภอไปโดยพาหนะม้าได้ และกลับยังอำเภอได้ในวันเดียว แต่ฤดูน้ำต้องไปโดยทางเรือแจวพาย และจะถึงได้ในเวลา ๕—๖ ชั่วโมง

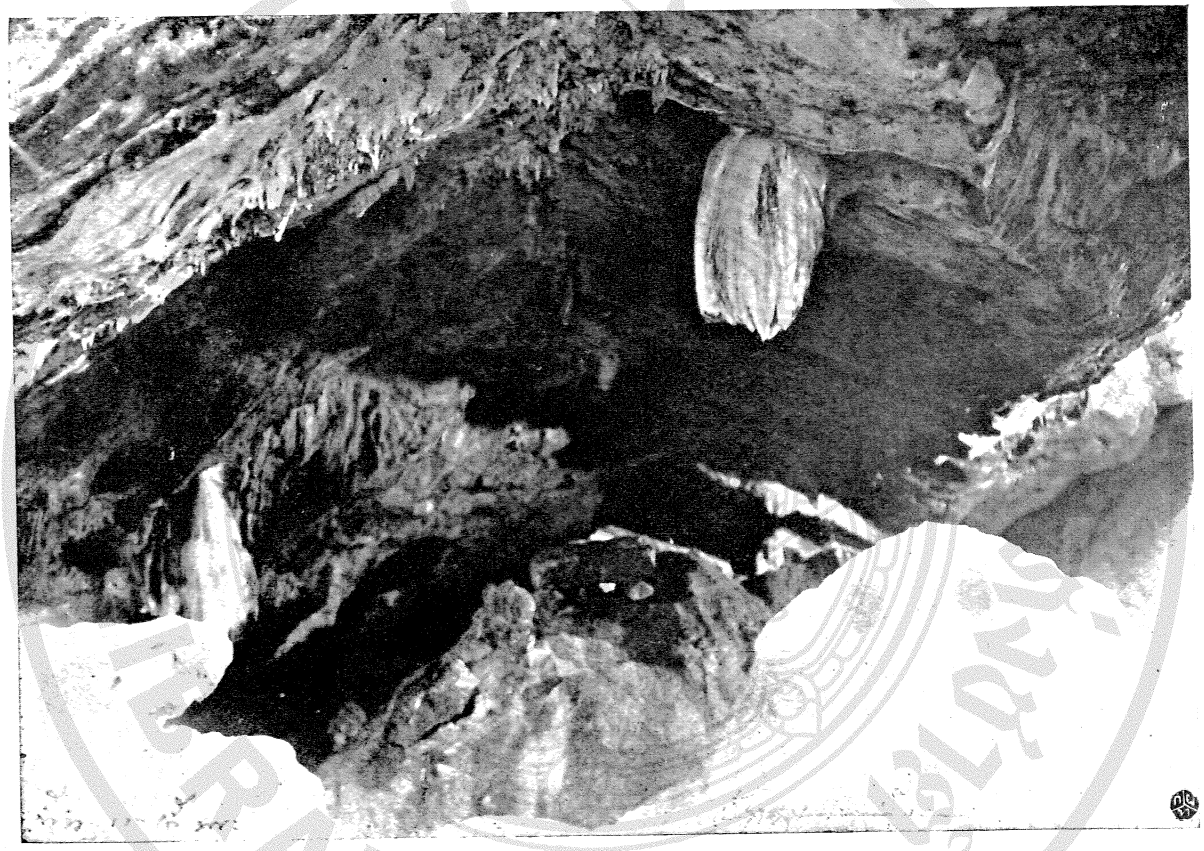

ถ้ำทลุ จังหวัดราชบุรี

หรือ ถ้า จะไปโดย ทางบก จาก ใน เมือง คง เปน ระยะทาง ๒๐๐ เส้น และ ใน ฤดูแล้ง คง ใช้ พาหนะ ม้า และ เกวียนได้ สดวก แต่ ฤดูน้ำ ต้องไปโดย พาหนะ เรือ ขึ้นไป ตาม ลำน้ำ แม่กลอง แล้ว เลี้ยว เข้า คลอง บางสองร้อย ก็ จะไป ถึงได้ เหมือน กัน แต่ จะ ต้อง กิน เวลา ถึง ๑ วัน

อนึ่ง ที่ เขา ช่อง พรานนี้ พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ปัตยุบัน ได้ เสด็จ ประทับ ครั้ง ๑ เมื่อ วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ใน คราว ที่ เสด็จ ทรง นำพล เสือป่า ทำการ ฝึกหัด ซ้อมรบ

เขาถ้ำพระ

เขา นี้ อยู่ ใน ตำบล ดอนทราย อำเภอปากช่อง ทาง ทิศตวันตก ของ สถานี ปากช่อง เวลา โดยสาร รถไฟ แล่นผ่านไป ทางใต้ จะ แลเห็น เขาลูกนี้ อยู่ทาง ขวามือ ระยะทาง จาก สถานี ปากช่อง ซึ่ง ตั้ง ที่ว่าการ อำเภอไป ไป ถึง เขา ประมาณ ๑๕๐ เส้น ฤดูแล้งไปโดย พาหนะ ม้า เกวียน หรือ เดินเท้าได้ สดวก ถ้า ฤดู ทำนา ทางเดิน ลำบาก ลักหน่อย เพราะ จะ ต้อง วกเวียนไป ตาม คันนา ถัด จาก เขา ลูกนี้ ไป ทาง เหนือ ยัง มี ภูเขา ต่อ ไปอีก ๒ ลูก เปนแนว เดียวกัน และ ติดต่อ กัน คือ เขาอ้ายซ่าน และ เขาช้าง

เขา หมู่นี้ ตั้ง อยู่ ใน พื้น ทุ่ง ราบ มี ถ้ำ ที่ น่าดู หลาย ถ้ำ และ มี สัตว์ป่า หลายชนิด เช่น เลียงผา เปนต้น ระดับยอดเขา สูงตั้งแต่ ๑๓๐ เมตร จน ถึง ๒๕๐ เมตร มี ทาง พอ ขึ้นไป เที่ยวได้ มี ถ้ำ ที่ งดงาม น่าดู คือ

ถ้ำทลุ อยู่ ที่ เขา ถ้ำพระ เปน ถ้ำทลุ ตัด เขา จาก ทิศ ตวันตก ไป ทิศ ตวัน ออก ปากถ้ำ ทาง ทิศตวันตก อยู่เชิงเขา เสมอ ระดับ พื้นดิน

แล้ว ตัดเขาไป ทศ ทาง ทิศ ตวัน ออก สูง จาก พื้น ดิน ประมาณ ๑๐ วา ขนาด ถ้ำ กว้าง ประมาณ ๔ วา ยาว ราว ๓ เส้น ส่วน สูง บาง แห่ง ๓ วา บาง แห่ง ถึง ๘—๙ วา ตอน ปาก ถ้ำ ทั้ง สอง ข้าง มี แสง สว่าง เห็น ได้ ถนัด แต่ ตอน กลาง มี แสง สว่าง เพียง หลัว ๆ ภายใน ถ้ำ มี หิน ย้อย และ หิน ก้อน ต่าง ๆ งาม น่าดู ลม โกรก เข้า ได้ เย็น สบาย ดี

ตอน กลาง ถ้ำ มี ทาง แยก เป็น หลืบ ไป ตาม ลูก เขา ทาง ทิศ ใต้ เป็น ช่อง กว้าง ราว ๑ วา สูง ๒ ศอก พอ คลาน ลอด เข้าไป ได้ พื้น ภายใน นี้ เป็น ทราย แต่ ส่วน ยาว เข้าไป เท่า ใด ไม่ ทราบ แน่ ได้ เพราะ ไม่ เคย ปรากฏ ว่า ได้ มี ผู้ เข้าไป จน ถึง ที่สุด ด้วย เป็น ทาง เล็ก และ มืด มาก มี ผู้ ที่ เคย เข้าไป กล่าว ว่า ได้ เคย เข้าไป ตั้ง ครึ่ง วัน ยังไม่ ถึง ที่สุด และ ตาม ที่ สังเกต รู้สึก ว่า พื้น ถ้ำ ตอน นี้ ลาด ต่ำ ลงไป ทุก ที เมื่อ ลึก มาก เข้าไป พื้น เป็น ดิน เหลว ชาวบ้าน กล่าว กันว่า ผู้ ที่ เข้าไป ลึก ๆ เช่น นั้น ได้ พบ รอยเท้า คน แต่ เป็น รอย เล็ก ๆ เหมือน รอยเท้า เด็ก และ ยัง กล่าว เลยไปว่า ถึง มี ผู้ ได้ เคย พบ เด็ก เจ้าของ รอยเท้า นั้น ทั้งนี้ คง สันนิษฐาน ว่า เป็น ทาง น้ำไหล จาก ถ้ำ ใหญ่ ไป สู่ แอ่ง ใต้ ภูเขา นั้น เอง พื้น ภายใน จึง เป็น ดิน เหลว และ รอยเท้า ที่ ว่า นั้น ก็ คง เป็น รอย สัตว์ ชนิด ๑ ซึ่ง อาศัย อยู่ ใน ถ้ำ แต่ อย่างไร ก็ ดี นับ ว่า ถ้ำ นี้ กว้างใหญ่ เป็น ที่ น่า เที่ยว ชม อยู่ แห่ง หนึ่ง และ ถ้ำ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล ปัจจุบัน ได้ เสด็จ ประพาส แล้ว ครั้ง ๑ ใน คราว ที่ ทรง นำพล เสือป่า ฝึกหัด เดิน ทางไกล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

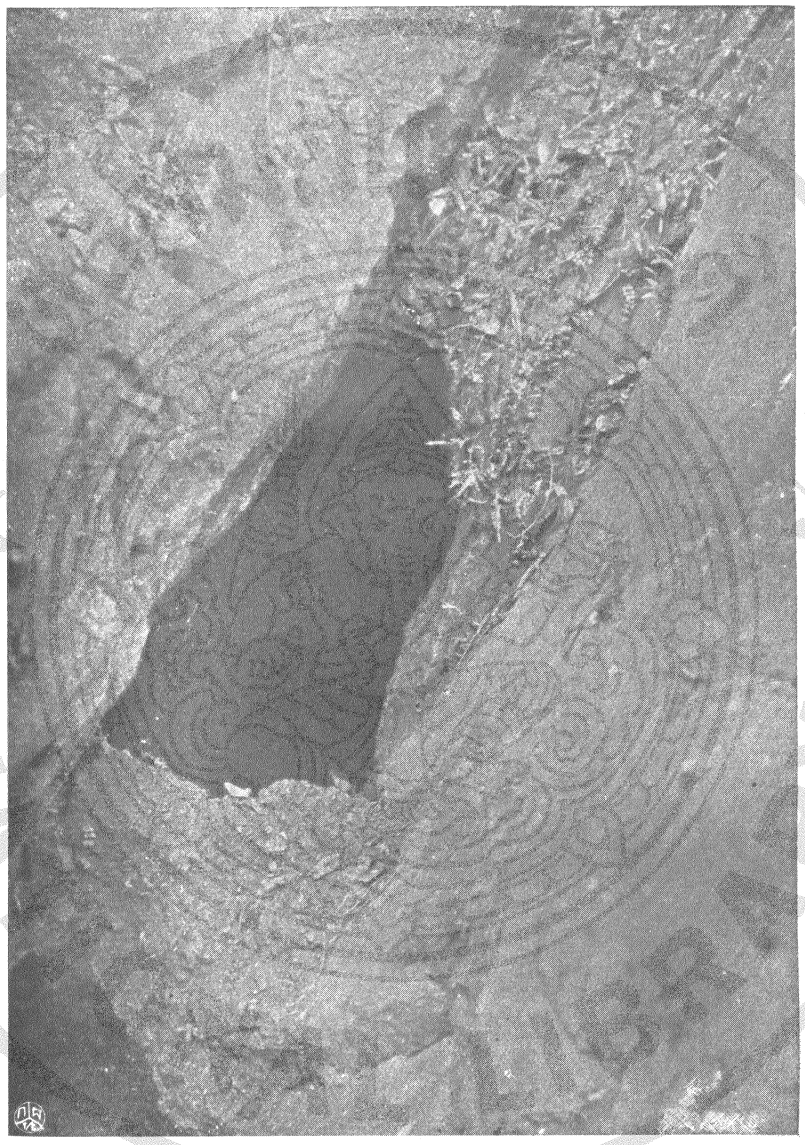

ถ้ำหอบ จังหวัดราชบุรี

หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถ้ำพระ ใต้จาก ถ้ำทตุ ลง มา ประมาณ ๒๐ เส้น [illegible] เรียก ว่า ถ้ำพระ ปากถ้ำ สูง จาก พื้นดิน ราว ๒ เส้น มี ทาง ขึ้นไปได้ ไม่ยาก นัก ตัวถ้ำ กว้าง ราว ๓ วา ลึก ๑๐ วา สูง ราว ๒ วา เป็น ถ้ำไม่ ลึ่ สรวย งาม แต่ เป็น ที่ กว้าง ขวาง สบายดี ภายใน ถ้ำ มี พระพุทธรูป อยู่ มาก เป็น พระ แกะ ด้วย ไม้ มี ทั้ง เล็ก และใหญ่ ได้ ความ ว่า มี มา แต่ กาลนาน เป็นที่นับถือของชาวบ้านในความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่มีผู้ทำอันตราย

เขาถ้ำหอบ

ตั้ง อยู่ ทาง ทิศ ใต้ ของ เขาพระ ลง ไป ประมาณ ระยะ ทาง ๑๐๐ เส้น หรือ นับ จาก สถานี ปากช่อไป ๒๕๐ เส้น ที่ เขา นี้ มี ถ้ำ ปลาด อยู่ ถ้ำ ๑ เรียก กัน ว่า ถ้ำหอบ ถ้ำ นี้ อยู่ ทาง หัวเขา ด้านใต้ ปากถ้ำ อยู่ ที่ เชิงเขา ติด กับ พื้นดิน มี ขนาด กว้าง ประมาณ ๓ ศอก แล้ว ลึก ชอน ลงไป ในดิน ใต้เขา แต่ ส่วน ลึก จะ มี ที่สุด เพียงใดไม่ มีใคร ทราบได้ เพราะ เมื่อ ลง ไป ใน ถ้ำ นี้ แล้ว จะ รู้สึก หายใจ ไม่ ออก และ มี อาการ หอบ มี ผู้ได้ พยายาม ลงไป อย่าง มาก เพียงลึก ๒ วา เท่านั้น ก็ ทนไม่ไหว ดังนี้ จึงได้ ชื่อ ว่า ถ้ำหอบ และเป็น ถ้ำ ที่ควรหา วิธี ทดลอง เข้าไปให้ ถึงที่สุด โดย แท้ ด้วย อาการ ที่ เป็น เช่นนี้ จึง ทำให้ พวก ชาวบ้าน คิด เห็น เป็น สิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ สำคัญ เลยไม่ มีใคร กล้า กล้ำ กราย ลงไป แต่ อาการ ที่ เป็น ดังนั้น สันนิษฐาน ว่า คง เป็น ด้วย อากาศ ใน ถ้ำ อับไม่ มี ทาง เดิน จึง ทำให้ ผู้ ลงไป หายใจไม่ ออก แล้ว เกิด มี อาการ หอบ

เขา นี้ คง อยู่ โดด ๆ ระหว่าง หมู่ไม้ เต็งรัง เป็น เขา สูง เพียง ๔๒ เมตร์ เท่านั้น และ หนทาง ลงไป มาได้ สดวก เสมอ

ที่ควรดูวัดและศาลเจ้า

วัดมหาธาตุ

ในวัดนี้มีพระธาตุขนาดใหญ่งดงาม กำแพงก่อด้วยศิลาแลง นับเป็นโบราณวัตถุสำคัญของจังหวัดราชบุรีอย่าง ๑ ซึ่งแสดงให้ทราบว่าจังหวัดนี้ได้ตั้งมาแต่กาลนาน เพราะพระธาตุนี้ผู้มีอำนาจสร้างเป็นแบบขอมและมีที่วัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรีอีกแห่ง ๑ เป็นคู่กันกับอีกองค์ ๑ อยู่ที่วัดอรัญญิก ห่างจากวัดน่าพระธาตุไปประมาณ ๕๐ เส้น แต่ขนาดย่อมกว่า

วัดนี้ตั้งอยู่เหนือศาลารัฐบาลระยะทาง ๒๐ เส้น การไปมาเดินได้สดวกเสมอ และที่ตั้งของวัดนี้อยู่ในบริเวณเมืองเก่าซึ่งยังมีรอยคูค่ายเมื่อครั้งทำขึ้นสำหรับรบกับพม่า ในระหว่างรัชกาลแห่งกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ยังเหลือปรากฏอยู่

อนึ่งวัดนี้นอกจากเป็นวัดโบราณสำคัญและเป็นวัดใหญ่โตแล้วยังเป็นวัดที่มีนางชีอยู่จำพรรษามากกว่าวัดอื่นๆ ในบรรดาหัวเมืองด้วยกัน ตามที่ได้พบมาแล้ว คือ ตามปรกติมีประจำอยู่ราว ๑๐๐ คนเสมอ

องค์พระมหาธาตุนี้ตั้งอยู่ภายในพระระเบียง รูป ๔ เหลี่ยมทรงเป็นรูปปรางค์ก่อด้วยอิฐและหินแลง ตั้งอยู่บนฐาน ๔ เหลี่ยมสูงใหญ่ มีบันไดสำหรับขึ้นและมีช่องคูหาเข้าไปถึงในองค์พระปรางค์ได้ ฐานระเบียงนั้นมีทางเดินรอบและมีพระเจดีย์ซุ้มอยู่ทั้ง ๔ ทิศ องค์พระปรางค์วัดผ่าศูนย์กลางได้ประมาณ ๘ ศอก สูงประมาณ ๑๒ วา

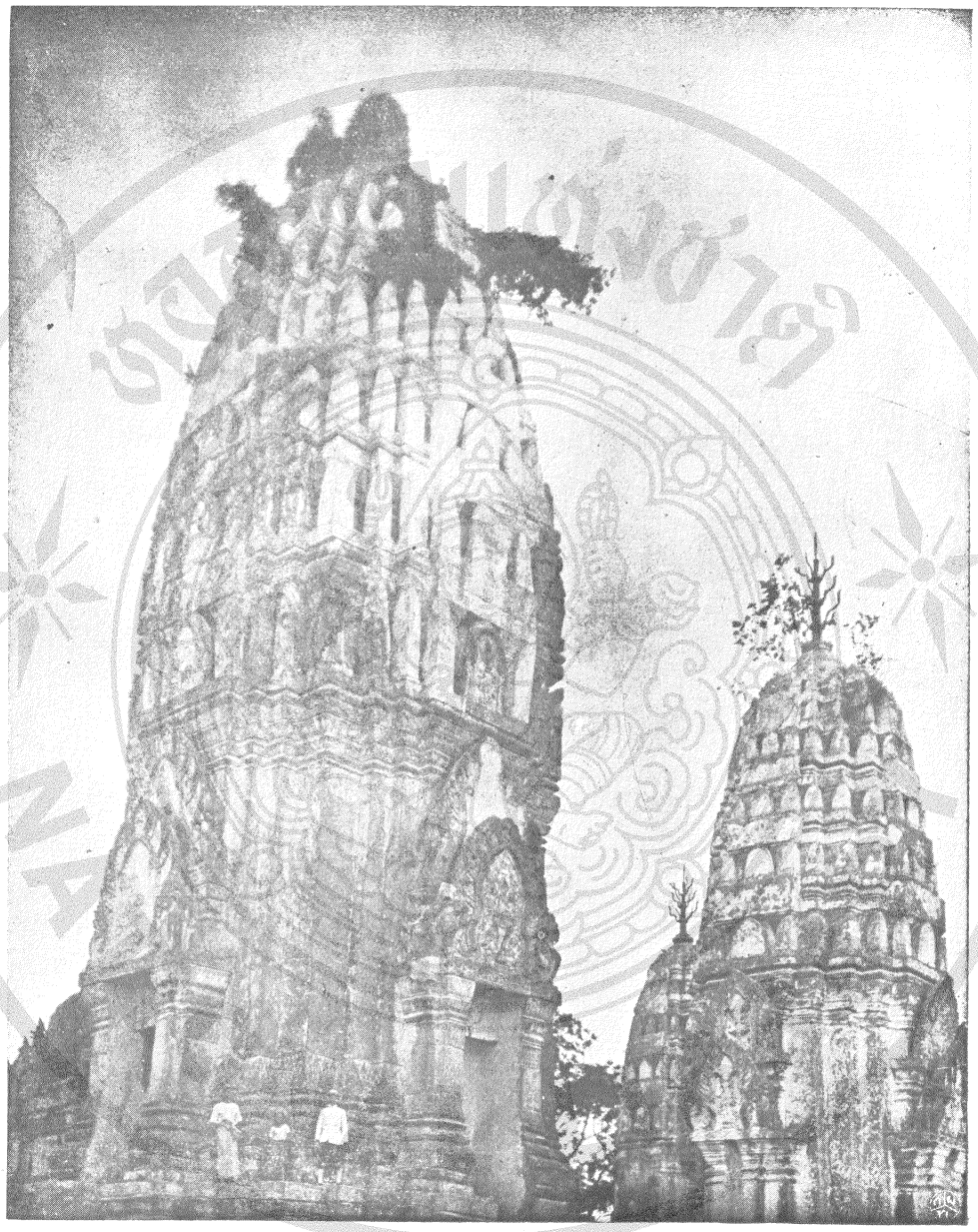

พระปรางวัดน่าพระธาตุ จังหวัดราชบุรี

ที่ระเบียง หรือวิหาร คด รอบถาน พระปรางค์นั้น ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาแลงโดย รอบ และ มี พระ ที่ งาม นับ เป็น สำคัญ อยู่องค์ ๑ เป็น พระศิลาเขมร แต่ บัดนี้ ได้ มี ผู้ทำ อันตรายให้ ชำรุด และ พระเศียร หัก เพราะ เหตุที่ กล่าว กัน ว่า พระองค์นี้ กินคน เป็น ที่ เชื่อได้ ว่า พระธาตุ องค์นี้ ได้ สร้าง แต่ ครั้ง เมื่อ พวกขอม มี อำนาจ เข้ามา ปกครอง ประเทศนี้ จึง จำลอง แบบ อย่าง พระธาตุ ที่ นครวัด มาสร้างไว้ เป็น เครื่องหมาย แม้ ว่า บัดนี้ สิ่ง สำคัญ ที่ เป็น ฝีมือ พวก ขอม จะได้ ชำรุด เสีย หายไป มากแล้ว ก็ดี แต่ ภูมิถาน และ ถาวรวัตถุ ต่าง ๆ ใน วัดพระมหาธาตุนี้ ก็ยัง คง เป็น ที่ น่าดู อยู่มาก

พระแท่นดงรัง

ตั้งอยู่ใน ตำบล พระแท่น ท้องที่ อำเภอ ท่ามะกา อยู่เหนือ ที่ว่าการ อำเภอ ขึ้นไป ประมาณ ๕๐๐ เส้น หรือ จาก ตำบล ท่าเรือ (ซึ่ง เป็น ที่ รวม รถ รวม เรือ ซึ่ง มา จาก ที่ ต่าง ๆ) เป็น ระยะทาง ๒๕๐ เส้น ใน บริเวณ พระแท่น มี วัด อยู่ วัด ๑ ซึ่ง มี พระ จำพรรษา อยู่เสมอ พระแท่น ดงรังนี้ เป็น ปูชนียสถาน สำคัญ แห่ง หนึ่ง ที่ ขึ้นชื่อ คือ นาม เพราะเกี่ยว กับ พระพุทธประวัติ และ มี นักขัตฤกษ์ ที่ พลเมือง นับ ถือ นมัสการ กัน อย่าง พระพุทธบาท (บน) จังหวัด สระบุรี ซึ่ง มี มา แต่ กาล ดึกดำบรรพ์ แต่ กาล ก่อน การ ที่ จะ ไป นมัสการ ไม่ เป็น การ สดวก ด้วย ขาด คมนาคม แต่ ด้วย ความ อุสาหะ ของ ผู้ที่ ไป ที่ หวัง จะ ได้ พบ นมัสการ พระ แท่น ซึ่ง พระพุทธองค์ ได้ ประทับ เวลา เสด็จ ดับขันธ์ปรินิพพาน ให้ ถึง ที่ จึงได้

พยายาม เดินเท้าไป บ้าง และไป ด้วย เรือ แจว พาย บ้าง จาก สารทิศ ต่างๆ อัน ควร จะ สรรเสริญใน น้ำใจ ซึ่ง มี ศรัทธา อยู่มาก

แต่ สำหรับ ปัตยุบัน นี้ มี คมนาคม สดวก แล้ว การไปมา จึงไม่ต้อง เสีย เวลา และ ลำบาก ดัง เช่น แต่ ก่อน พร้อม ทั้ง เจ้าพนักงาน ท้องที่ ก็ ได้ จัดการ ให้ ความ อารักขา โดย ทั่วถึง ไม่ มีความ เปล่า เปลี่ยว น่าหวาด กลัว เช่น แต่ ก่อน จึง นับว่า การไป นมัสการ พระแท่น เปนที่ สดวก สบาย สมควรไป เพื่อ ด้วย ความ ศรัทธา และ ความ บรรเทิงใจได้ แห่ง หนึ่ง

ดังมีมาใน พระพุทธประวัติ ว่า สมเด็จพระบรมสาสดา ทรงประชวร มา ระหว่าง ทาง เสด็จ พระพุทธดำเนิน มา ถึง ดงรัง อัน เปน ที่พัก ใน ระยะ ทางแห่ง มัลลกกระษัตริย์ แขวง กรุงกุสินารายน์ จึงทรงหยุดประทับที่นั้น ตรัส สั่ง พระอานนท์ ให้แต่ง พระแท่น ถวาย ณ ภาย ใต้ ต้น รัง คู่แล้ว เสด็จ บรรธม และ เทศนาโปรด สุภัททปริพพาชก และ ประทาน พระบรม พุท โธวาท แก่ พระภิกษุสงฆ์ เพื่อ รักษา พระสาสนา เปน สัมมาสัมพุทธกิจ ครั้งที่สุด แล้ว เสด็จดับขันธ์ ปรินิพ พาน พระแท่น ดงรังที่ ประดิษฐาน ขึ้น ไว้ นี้ จึง นับ เปน อุทเทสิกเจดีย์ ที่ ระฤก ถึง พระพุทธองค์

องค์ พระแท่น นั้น เปน ศิลา แท่ง ทึบ น่าสาดเท (เปน พืด หิน เนื่อง มา จาก เขา เล็ก ๆ ลูก หนึ่ง ซึ่ง อยู่ ด้าน หลัง ออก ไป) อยู่บน เนิน ดิน เตี้ย ๆ ยาวไป ทาง ทิศเหนือ และใต้ ประมาณ ๒ วา ๓ ศอก ๑ คืบ กว้าง ทาง ด้าน เหนือ ๔ ศอก ๘ นิ้ว ทาง ด้านใต้ ๔ ศอก สูง ทาง ด้าน เหนือ ๓ ศอก ๑ คืบ ด้าน ล่าง ๑ คืบ ๕ นิ้ว ทาง ด้าน บน คือ ด้าน เหนือ เปน

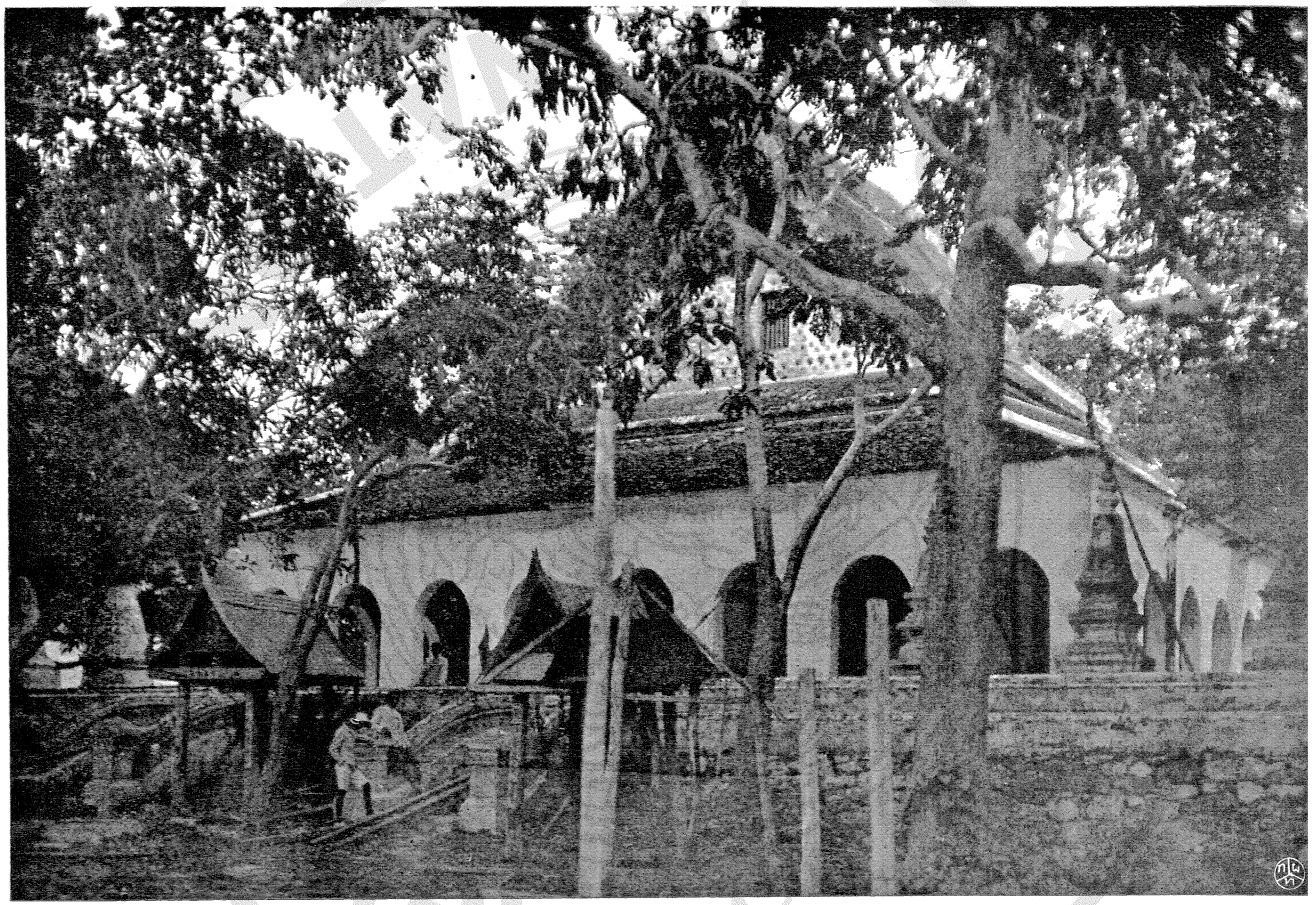

พระแท่นดงรัง จังหวัดราชบุรี

ตระพักขึ้นไป ชั้น ๑ เกือบ คืบ เศษ สูง ๑ คืบ ดูคล้าย พระเขนย ดังนี้ เมื่อ ถึง เวลา เทศกาลไหว้ ได้มี ผู้นำ ผ้าไป ห่มคลุม พอก เข้า มาก ๆ จึงดู เป็น รูป คน นอน อยู่บนแท่น แล้วก่อ วิหาร ล้อม แท่น นี้ขึ้นไว้ มีที่ รอบ พระวิหาร เป็น ป่า ต้นรัง ตลอดไป

ทางทิศตวันตก วิหาร พระแท่น ห่างออกไป ประมาณ ๑๐ เส้น มีเขา โทน อยู่ลูก ๑ สูง ประมาณ ๕๕ เมตร์ เป็น เขาหิน พื้นม้า เรียก กัน ว่า เขา ถวาย พระเพลิง บน ยอดเขา มี มณฑป ขนาด ย่อม ๆ มีชานทักษิณ รอบ พอ เดินได้ ภายใน มณฑป มี พระพุทธบาท จำลอง ซึ่ง ถือ กัน ว่า เป็น หลักถาน ที่ได้ ถวาย เพลิง พระบรมศพ พระพุทธองค์ ณยอดเขา นั้น

กำหนด นมัสการ พระแท่น ดงรัง นี้ เริ่ม ตั้งแต่ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๔ ไป ถึง วัน กลาง เดือน เป็น ที่สุด ทุก ๆ ปี ใน เวลา กำหนด นมัสการ ได้ มี พระภิกษุ สงฆ์ และ ประชาชน จาก จังหวัด และ มณฑล ต่าง ๆ มา นมัสการ เป็น จำนวน มาก มี การ ออก ร้าน ขาย ของ เครื่องใช้ เครื่องกิน และ ของป่า ของพื้นเมือง ต่าง ๆ ตลอดจน มี ผู้ปลูก สร้าง สถานที่ สำหรับ ให้เช่า พัก อาศัย และ มีการ ทำบุญ มี มหรศพ มี แสดง ธรรมเทศนา และมีการเอิกเกริก ต่างๆ อย่างเช่น พระพุทธบาท จังหวัด สระบุรี เหมือนกัน

การ เดินทาง ที่ เป็น อยู่ ใน ปัจจุบัน นี้ และ นับ ว่า เป็น ความ สดวก คือ โดยสาร รถยนต์ไป ถึงที่ ได้ทีเดียว โดย จะโดยสาร รถยนต์ไป จาก สถานี บ้านโป่ง จาก จังหวัด นครปฐม หรือ จาก จังหวัด กาญจนบุรี ที่เดียวก็ ได้ หรือ จะ โดยสาร เรือ เมล์ไป ตาม ลำ น้ำ แม่ กลอง แล้วขึ้น ที่ ท่าเรือ โดยสาร รถยนต์ ต่อไป ก็ได้ อัตรา ค่าโดยสาร สำหรับ คนหนึ่ง

ระหว่าง ๒ ถึง ๓ บาท และ มี รถ มี เรือ ที่ คอย รับ จ้าง อยู่ เป็น อัน มาก ทั้งใน ระหว่าง ๒—๓ ปี ล่วง มา นี้ ยัง ได้ มี ผู้ จัด รถ ยนต์ เดิน รับ คน โดยสาร จาก เขตร์ จังหวัด สุพรรณ์ ไป ยัง ถาน พระแท่น อีก ด้วย

เจ้าแม่เบิกไพร

เจ้าแม่ องค์ นี้ เป็น ที่เคือง ถือ นับถือ ใน ความ ศักดิ์สิทธิ์ แพร่หลาย ไปถึงต่าง จังหวัด ที่ใกล้เคียง ศาลเจ้าแม่ ตั้งอยู่ ริมฝั่งขวา ลำน้ำแม่กลอง ณตำบล เบิกไพร ท้องที่ อำเภอ บ้าน โป่ง อยู่เยื้อง ตลาดบ้าน โป่ง ลงมา ทางใต้ ระยะทาง ประมาณ ๕๐ เส้น

เจ้าแม่ องค์ นี้ ได้ มี ปรากฏ มาแต่ กาล นาน ก่อน ตั้ง ที่ว่าการอำเภอ และ ตลาด บ้าน โป่ง แต่ ไม่ ทราบ แน่ชัด ว่า มี มา อย่างใด เมื่อ ครั้งไร ศาล ของ เจ้าแม่ โดย เหตุที่ ตั้ง อยู่ ริมน้ำ และ ตรง ท้องคุ้ง ตลิ่งพัง จึงได้ มีการ ขยับ เลื่อน เพื่อ หนี น้ำ ประมาณ ๒ ครั้ง แล้ว ใน บัดนี้ ลักษณ รูปศาล คง เป็น เช่น เรือน ฝา กระดาน ๒ หลัง แฝด หลังคา มุง สังกะสี พื้น กระดาน ขนาด กว้าง ยาว ๔ วา ๒ ศอก สี่เหลี่ยม ความ เป็น อยู่ ภายใน เหมือน อย่าง ศาลเจ้า

รูปเจ้าแม่ ใน บัดนี้ เป็น รูป พระจีน ทรงเครื่อง ปิดทอง นั่ง อยู่บน ฐาน สูง ประมาณ ๑ ฟุต และมี รูป สาวก อีก ๒ องค์ ความจริง เจ้าแม่ ควร จะ เป็น เทพารักษ์ อย่างไทย ๆ แต่ ที่ กลาย ไป เป็น อย่าง จีน และ ศาล ก็ เป็น ศาลเจ้าไป เช่นนี้ เพราะ เหตุ ด้วย คนจีน เป็น ผู้ปกครอง ดูแล ศาล และ ความ นิยม นับถือ ก็ อยู่ ใน หมู่ พวกจีน เป็น ส่วน มาก ด้วย

แต่อย่างไร ก็ดี เกือบจะ กล่าวได้ ว่า เจ้าแม่องค์ นี้ ราษฎร มีความ

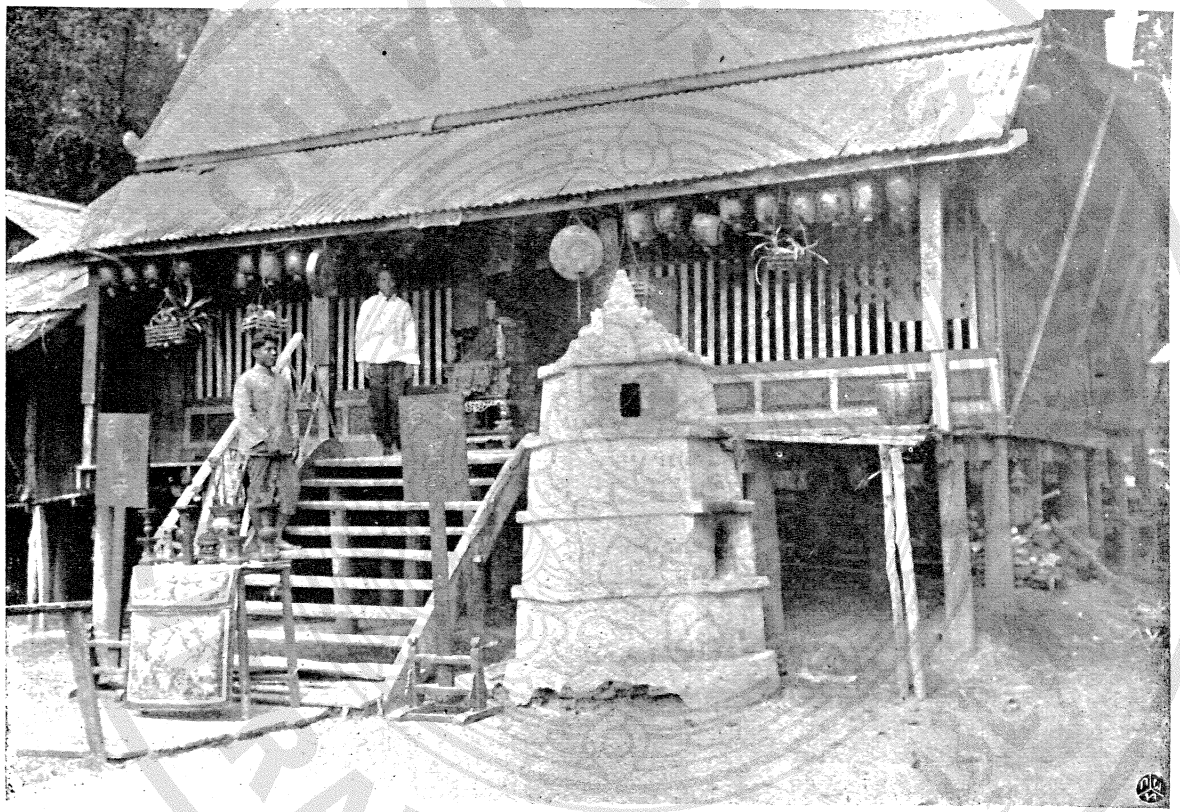

ศาลเจ้าแม่เบิกไพร จังหวัดราชบุรี

นิยมนับถือในความ ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าเทพารักษ์องค์อื่นๆ ในจังหวัดราชบุรี ตาม ปรกติ มี ผู้ไป เส้นไหว้ ทุก ๆ วัน ๆ ละ หลาย ๆ พวก บ้างไป บนบาน ศาลกล่าว บ้างก็ไป เสี่ยงทาย ขอใบเซี่ยมซี ด้วย ปรากฏว่าใบเสี่ยงทาย มีความ ศักดิ์สิทธิ์แน่นอน มาก บรรดา ชาวเรือ แทบ ทุกลำ ที่ ขึ้น ล่อง ผ่าน น่าศาล ต้อง กระทำการ เส้นไหว้ มี จุด ธูป เทียน เผากระดาดเงิน ทอง และ จุด ประทัด นับ ว่า ใน วัน หนึ่ง ๆ ที่ ศาล นี้ จะ ไม่ ขาด เสียง ประทัด เลย กำหนด เวลา ที่ ราษฎร ไปไหว้ กัน มาก ก็ คือ ใน ระหว่าง ใกล้ ตรุษจีน ตลอดไป จน หมด ตรุษจีน แล้ว ซึ่ง ราษฎร ตาม จังหวัดใกล้ เคียง หลาย จังหวัด ได้ พา กัน มา เปน จำนวน มาก ทุก ๆ วัน

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระพุทธเจ้าหลวง ได้ เสด็จ ประพาศ ศาล เจ้าแม่นี้ ๒ ครั้ง ๆ หลัง เมื่อ วัน อาทิตย์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ. ๒๔๓๑ คราว เสด็จ กลับ จาก ประพาศไทรโยค

การ จะ ไป ยัง ศาล นี้ เปน ความ สดวก ทั้ง ทาง บก แล ทาง เรือ ใน ทาง บก นั้น เมื่อ ถง รถไฟ ที่ สถานี บ้าน โป่ง แล้ว เดิน ผ่าน ตลาด ไป ยัง ริมแม่น้ำ และ เดิน ต่อไป ข้างใต้ อีกไม่ ช้า ก็ จะ ถึง ท่าเรือจ้าง แล้ว ถง เรือ ข้าม ฟาก ซึ่ง มี ประจำ คอย รับ ผู้ โดยสาร อยู่ เสมอ ส่วน ทางเรือ นั้นใน ลำน้ำ แม่กลอง มี เรือเมล์ คอย รับส่ง คน โดยสาร เดิน ขึ้น ล่อง อยู่ ตลอด ลำน้ำ และ ทุก ๆ วัน ฉนั้น เมื่อ จะโดยสาร จาก ที่ ใดไป ก็ได้ เสมอ

ค่ายหลวง บ้านโป่ง

ค่าย นี้ อยู่เหนือ ที่ว่าการ อำเภอ บ้าน โป่ง ประมาณ ๑๐ เส้น หรือ ห่าง จาก สถานี รถไฟ บ้าน โป่ง ประมาณ ๒๐ เส้น มี อาณาเขตต์ ตั้งแต่

ริม ลำน้ำ แม่กลอง ฝั่ง ซ้าย ขึ้น ไป จด ถนน หลวง สาย ที่ ๑๘ ซึ่ง เป็น ถนน จาก สถานี รถไฟ บ้าน โป่ง ไป จังหวัด กาญจนบุรี

ค่าย นี้ เข้าใจ ว่าจะ เป็น ค่ายเก่า ตั้งแต่ ครั้ง รบพม่า เมื่อ ตอนปลาย รัชกาล แห่งกรุงเก่า เพราะมี แนวคู และ ดันเนิน ใหญ่ อยู่ปรากฏจนทุกวันนี้

เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๖ พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว รัชกาล ปัตยุบัน ได้ เสด็จ มา ประทับ แรมใน ค่าย นี้ เป็น ครั้งแรก ใน คราวที่ ทรง นำพล เสือป่า ออก ฝึกหัด ทำการ ซ้อมรบ แต่ นั้น ต่อ มา ก็ ได้ ทรง ซื้อ ที่ดิน ที่ ใกล้ เคียง บริเวณ ค่าย เพิ่มเติม ขึ้น อีก ประมาณ เนื้อที่ เวลา นี้ ราว ๘๐ ไร่ แล้ว ทรง ถือ เอา ค่าย นี้ เป็น ที่ ชุมนุม พล เสือป่า ทำ การ ฝึก ซ้อม วิชา ยุทธ์ และ ทรง ประสิทธิ์ ประศาสน์ วิทยาการ แห่ง นักรบ แก่ เหล่า เสือป่า ตลอด ทุก ปี มา

กำหนด เวลา เสด็จ พระราช ดำเนิน ชุมพล ที่ ค่าย นี้ ใน ระหว่าง เดือน กุมภาพันธ์ และ มีนาคม แต่ ประทับแรม อยู่ ปี ละ ๔ ถึง ๕ อาทิตย์ ซึ่ง ได้ ทรง ปฏิบัติ พระองค์ อยู่ ใน ระเบียบ วินัย ของ นักรบ โดย เคร่ง ครัด ทุกประการ อัน เป็น แบบ อย่าง ที่ ประเสริฐ สุด

สถานที่ ในค่ายนี้ ตลอดตั้งแต่ ที่ระโหฐาน ภายในซึ่ง เป็นที่ ประทับ และ เรือน โรง อัน เป็น ที่พัก ของ เหล่า นักรบ ทั่ว ไป ก็ กระทำ อย่าง กำมะลอ พอ แต่ อาศรัย ได้ ชั่วคราว ตาม อย่าง ตาม ควร ซึ่ง ผู้มี น่าที่เป็น นักรบ จะ อยู่ ได้ ทั้งนี้ ย่อม เห็นได้ ว่า ทรง กระทำ เพื่อ ประโยชน์ ทาง อื่น ๆ โดย แท้ แต่ พระองค์ เอง ต้อง ทรง ทรมาน พระวรกาย เป็น อย่าง

หนัก และ ด้วย น้ำพระราชหฤทัย อัน ทรง เมตตา ปราณี แก่ ประเทศชาติ แด พลเมือง นั้นเอง หาใช่ จะ ด้วย ผู้ใด สิ่ง ใด บังคับ พระองค์ ก็หามิได้ เพราะถ้า กล่าว อย่างหนึ่ง แต้วเมื่อ มิได้ ทรง กอปร์ ด้วย พระขันติวิริยะภาพ ก็ อาจ จะ ทรง ละ เลิก เสียได้ ตาม พระราชหฤทัย แม้เปน การ ยาก ยิ่ง ที่ สามัญชน จะ มี น้ำใจ ปฏิบัติได้ ก็ ดี แต่ พระองค์ ก็ มิได้ ทรง ลำแดง แม้ พระอิริยาบถ แต่ เล็ก น้อย ว่า ทรง เบื่อ หน่าย หรือ ท้อถอย คง สังเกตุ ได้ ว่าทรง พระราชสำราญ แด ทรงพอ พระราชหฤทัยใน พระราชกรณียกิจ ที่ ได้ ทรง กระทำ สำเร็จ พระราช ประสงค์ไป แต้ว นั้น ทุก ๆ คราว

พระราช อัทธยาศัย ดังกล่าวนี้ ย่อม กล่าวได้ ว่าไม่ ผิดกับ สมเด็จ พระบรมสาสดาจารย์ ที่ ได้ ทรง พยายาม ตรากตรำ พระองค์ เอง อย่าง ยาก สาหัส เพื่อ หวัง จะ พระราชทาน พระมหากรุณา แก่ หมู่สัตว์ มนุษย์ ให้ ข้าม พ้น ห้วง โอฆสงสาร

ด้วย พระมหากรุณาธิคุณ แห่ง พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่ หัว โดย ประการ ฉนี้ ค่ายหลวง บ้านโป่ง จึง นับ ว่า มี เกียรติศักดิ์ อันยิ่ง จักเปน ประหนึ่ง อนุสาวรีย์ ที่ เฉลิม พระเกียรติยศ เกียรติคุณ แห่ง พระบาทสมเด็จ พระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ หัว ตลอดชั่ว กัลปาวสาน

เพราะ ฉนั้น สถาน ที่ นี้ จึง เปน ที่ ปวงชน ควร ได้ ดู ได้เห็น แห่ง ๑ เพื่อได้ ระลึก ถึง พระมหากรุณาธิคุณ แห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ หัว ของ เรา ด้วย

จังหวัดเพชรบุรี

ภูเขา และ ถ้ำ

เขามหาสวรรค์ เขานี้ชาวบ้านเรียกกันว่า เขาวัง อยู่ในบริเวณเมือง กำเนิดของเขานี้กล่าวกันว่า เดิมเพชรบุรีนี้เป็นทะเล ต่อมาน้ำทะเลลดก็ปรากฏเป็นเขาเตาๆ ขึ้น ชั้นเดิมทีเดียวเรียกว่า เขาสมอ ชื่อนี้จะเรียกกันมาช้านานเท่าใดหาทราบไม่ มีตำนานกล่าวในแผ่นดินสมเด็จพระพันวษาเรียกว่า เขาครี มีเรื่องทหารเอกของกรุงศรีอยุทธยาว่าชุนแผนไปซื้อม้าสี่หมอกมาได้ พักที่ศาลาข้าหลวง ซึ่งเข้าใจว่าคงอยู่ไม่ไกลกับศาลาตาแง่ หรือแต่งแง่ ศาลานี้ตั้งอยู่ระหว่างเขาบรรไดอิฐและเขาครี เวลานี้หักพังและรื้อถอนแล้ว ที่เรียกว่าเขามหัยสวรรค์ (มหาสวรรค์) นั้นโดยเมื่อรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสถาปนานครขึ้นบนเขา ซึ่งเรียกว่า พระนครคีรี (เขามหาสวรรค์สูง ๕๙ เมตร) มีปราสาทราชฐาน พระที่นั่งศักดิ์สิทธิ์ หลายองค์ยังถาวรใช้การได้ เป็นพระราชวังที่ประทับแห่งหนึ่งเป็นที่งดงามและสบายกับได้โปรดให้สร้างวัดมีพระปรางค์เจดีย์ย่อมๆ ไว้บนเนินเขาวังวัดหนึ่ง เรียกว่า วัดมหาสมณาราม เป็นวัดพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เขานี้มียอด ๒ ยอดๆ หนึ่งมีเจดีย์ใหญ่อีกยอดมีพระนครคีรี คนที่โดยสารรถไฟผ่านไปมาถึงจังหวัดเพชรบุรีจะแลเห็นพระเจดีย์และพระนครคีรีได้แต่ไกลเมื่ออยู่บนยอดเขาจะแลเห็นทะเลและภูมิประเทศได้รอบตัว ดูเป็นที่งดงามมาก เชิงเขามีวัดพระสงฆ์ ๗ วัด คือ วัดถ้ำแก้ว, วัดพระพุทธไสยาสน์, (คือ วัดพระนอน)

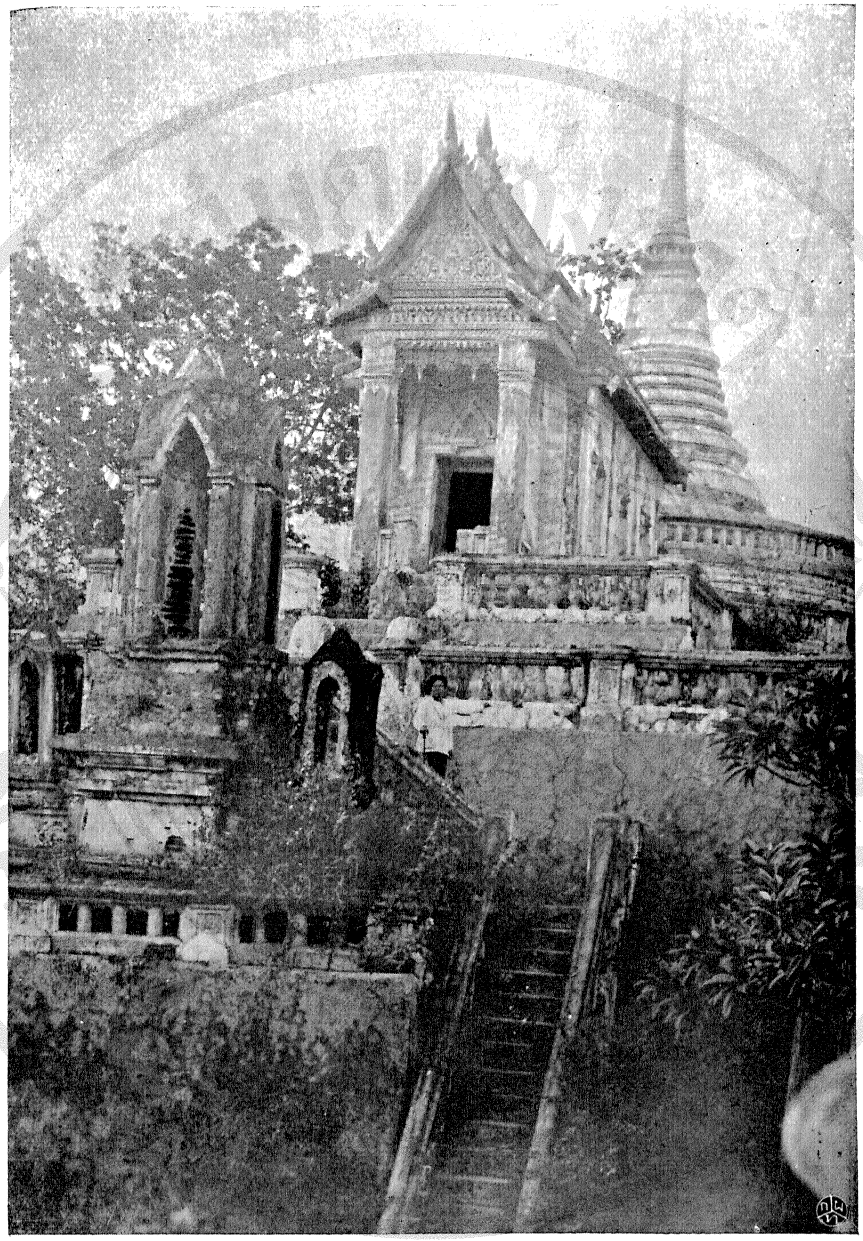

วัดพระแก้ว บนพระนครคีรี จังหวัดเพชร์บุรี

วัดสระบัว, วัดรัตนไตรย์, วัดอินทร์คีรี, (ร้าง) วัดบ่าแก้ว (ร้าง) วัดข่อย, และมีถ้ำแกลบ, ถ้ำพัง, ถ้ำนาคราช, นอกนั้นมีเหวอีก ๒—๓ เหว เหวหนึ่งอยู่ข้างกำแพงพุด เดินตามทางขึ้นเขาวังพอสุดเขตร์วัดก็ถึงชะโงกดูปล่องเหวได้ ที่ตรงกันข้ามข้างขวามือมีทางเดินฉะเภาะคนลึกเข้าไปหน่อยหนึ่ง มีเหวอีกเหว ๑ เหวนี้ใหญ่กว่า มีบางคนอุตริลงไปหาพระธาตุหรือแร่ต่าง ๆ บนเขามีถ้ำนาคราชอยู่ทางด้านตวันตกเฉียงใต้ ในถ้ำมีรูปพระยานาคปั้นด้วยปูนอยู่บนแท่น และฤาษี, พระพุทธรูป,

ถ้ำพัง อยู่ใกล้กันกับถ้ำนาคราชไม่สู้จะมีอะไรน่าดูนอกจากมีแท่นและซอกมืด ๆ ซึ่งเปนที่สำหรับพระสงฆ์ลงไปนั่งวิปัสนาอีกถ้ำหนึ่ง เรียกว่าถ้ำแก้วอยู่ที่ไหล่เขาวัดถ้ำแก้ว แต่ไม่สู้ลึกนักเปนถ้ำสำหรับพระสงฆ์ไปบำเพ็ญพรต มีเตียงและแท่นหิน บรรดาถ้ำที่กล่าวนี้ พูดถึงความงดงามสนุกครึกครื้นและพิศดาร แพ้ถ้ำเขาหลวง

ถ้ำเขาหลวง

เขาหลวงสูง ๙๒ เมตร์ ตั้งอยู่ในตำบลธงไชย อำเภอคลองกระแชง (เมือง) ระยะทางจากในเมืองไปประมาณ ๘๐ เส้น มีถนนดินสำหรับรถยนต์รถม้าไปมาได้สดวก เปนเขาหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงว่าเปนที่สำราญรื่นเริงของชาวจังหวัดเพ็ชร์บุรีและรู้จักกันทั่วไป อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด เขานี้มีถ้ำที่เที่ยวที่พักมากมีถ้ำถึง ๑๑ ถ้ำ คือ ถ้ำหลวง ถ้ำพระพุทธไสยาส์น์, ถ้ำเบี่ยว, ถ้ำแกลบ, ถ้ำโค, ถ้ำหมอด, ถ้ำมะรุม,

ถ้ำจัน, ถ้ำแสนกด, ถ้ำเจ็ดแท่น, ถ้ำสาริกา, ถ้ำที่มีพระพุทธรูป คือ ถ้ำหลวง, ถ้ำสาริกา, ถ้ำเจ็ดแท่น, ถ้ำ พระพุทธไสยาสน์,

ถ้ำหลวง เปน ถ้ำ สำคัญ กว้าง ขวาง กว่า ถ้ำ อื่น ทั้ง หมด ตั้ง อยู่ เกือบย่าน กลาง ของเขา ปากกว้าง ๖ วา ก้นถ้ำ กว้าง ๑ เส้น ยาว ๒ เส้น สูง ๑ เส้น มีปล่อง กลาง ถ้ำ กว้าง ๑ วา พื้น ถ้ำ ลาด ปูอิฐ เรียบร้อย กว้างขวาง มาก ภายใน ถ้ำ ข้าง ๆ มี พระพุทธรูป หลาย ปาง รายเรียง เปนลำ ดับ บ้าง อยู่ปลีก บ้าง และตาม ซอกผา บ้าง เปนแนว เข้า กระทั่ง ในคูหา ที่มืด พระพุทธรูป นั้นโดย มาก มีพระนาม พระเจ้า ถูกเขอ ใน รัชกาล ที่ ๔ ทรง สร้าง จารึก ติดไว้ และยังมี พระพุทธรูป องค์ใหญ่ ๕ องค์ มี อักษร จารึก ไว้ว่า พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ที่ ๓ ถึงที่ ๕ ได้ ทรงสร้าง ไว้ และมี ผ้าพระพุทธบาท จำลอง ด้วย ความ สนุก และ ความ เพลิด เพลิน ใน การ เที่ยว ถ้ำ นี้ เปนที่ ประ ชุม ใน เทศกาล ประจำ ปี เวลาตรุษสงกรานต์ มี ประชาชน ทั้งใน ท้อง ที่ และ นอก ท้อง ที่ มา นมัสการ พระพุทธบาท และเที่ยว ชมถ้ำชมเขา เปนจำนวน มากมาย หลายพัน ทุก ๆ ปี เปน ที่ ครึกครื้น ยิ่งกว่า เขา และถ้ำ อื่น ๆ

ถ้ำ นี้ อยู่ ในความ อารักขา ของ ฝ่ายบ้าน เมือง เมื่อเข้าไป ใน ประตู ถ้ำ แล้ว ต้อง ลง บรรได ชัน ลึก ลง ไป ยัง ก้น ถ้ำ มี หักเลี้ยว ๒ เลี้ยว ตอน บนมีแสง สว่าง ส่อง มาจาก ช่อง บรรได สองข้าง ทาง ที่ลง ไปนั้น มี พระพุทธรูป, พระพุทธบาท จำลอง, และรูป สังเวช ซอกแซก ตาม คูหา เมื่อเดินไป ถึงเวิ้งใหญ่ กลางถ้ำ ข้าง ขวามี ระฆัง แขวน อยู่ ๑ ใบ หลังเล่า

ระฆังเข้าไปมี พระพุทธรูป ขนาดกลาง ๕ องค์ มีอักษรจารึกไว้ ครั้งพระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ที่ ๑ ถึงที่ ๕ ทรงสร้างไว้ แล้ว เดิน ลงไป ถึงเวิ้งใหญ่ กลางถ้ำ มีแสง สว่าง ส่องจาก ปล่อง ไม่ต้อง ใช้ โคมไฟ ข้าง ๆ ถ้ำตาม ซอก คูหา เวิ้งเล็ก ๆ หลายแห่ง มีพระพุทธรูป บังปาก ช่อง อยู่ เกือบ ทุก ช่อง และ บาง คูหา เป็นหิน อ่อน สีเขียว ย้อย เป็นกลีบ ๆ ย้อย ยานลงมา เกือบ ถึง พื้น บ้าง ตามหิน ย้อย มีน้ำหยด เป็น ระยะ ถี่ บ้าง ห่าง บ้าง หินย้อย นี้เกิดขึ้น ด้วยน้ำ ที่หยด นั้นเอง ทางทิศ ตวันตก ในบริเวณ เวิ้งใหญ่ ของถ้ำ มี กำแพง กั้น มี ประตู เข้าไป ข้างใน ภายใน ประตู มีทาง บางแห่ง มืด บางแห่ง สว่าง นับว่า เป็น ถ้ำ ที่งาม วิจิตร น่าดูเป็นที่ ๑ ใน มณฑล ราช บุรี

ถ้ำเขียว อยู่กลาง ย่าน ต้นทาง ที่จะไป ถ้ำหลวง อยู่ข้าง ขวามือ ไม่ไกล จากทาง เดิน เท่าใด นัก ถ้ำนี้ ลงยาก มาก เพราะ เป็น ปล่อง ลง ไป ลึก ถ้าผู้ใด จะลง ไป เที่ยว ต้องหา เชือก เส้น ยาว ๆ เอา ต้น เชือกไป ผูกไว้ กับต้นไม้ แล้ว หย่อน ปลาย เชือก ลงไปใน ถ้ำ แต่ไม่ใคร่ มีผู้ใด พอใจ ลงไป เที่ยว โดย กลัว อันตราย ตำนาน ของถ้ำ นี้ มีผู้ใหญ่ กล่าว ว่า แต่ก่อ ตำบรรพ์ มีพระฤษีองค์ หนึ่ง เป็นผู้วิเศษ บำเพ็ญ พรต อยู่ ในถ้ำนี้ ได้ทำกิจพิเศษ สำเร็จแล้ว ท่านจะไปสู่ ป่าพระหิมพานต์ จึงมีความ กรุณา กุลบุตร์ ภายหลัง ได้ ปรุงยา กายสิทธิ์ ไว้ กลายเป็น เขียว เที่ยว เพ่นพ่าน อยู่ในถ้ำ ถ้าบุญ ของใคร ก็จับ เขียว นั้นได้ แล้ว เอามา วางลง ที่หินบด ที่ ทำไว้ ในถ้ำนั้น เขียว จะกลาย เป็นยา อายุ วัฒน ต่อง หนหาย ตัวลง กระพันชาตรี วิเศษหลาย ประการ จึงได้ นามว่า ถ้ำเขียวจนทุกวันนี้

และตาม ที่เล่า กันว่า บรรดา ผู้ที่ได้ กินยาขนาน นั้นแล้ว กลาย เปน ชาว ลับแล ไปเสียมาก ต่อมาก และไปมา อยู่ ใน ถ้ำ นั้นเสมอ ถ้ำนี้แต่โบราณ ได้เล่ากัน สืบมาว่า เวลาใดน้ำทะเล ขึ้น ถ้าอยู่ ในถ้ำได้ ยินปลาลิ้นสุนักข์ ร้องดังก้องในถ้ำ ถ้ำนี้มีประโยชน์ ที่ พระใช้ ดินเหนียว ปั้นตุ๊ก กระตาดี กว่า ดิน ที่อื่น สู้ไม่ได้ ยังมีผู้ นำดินไปใช้ เสมอ

ถ้ำแกลบ อยู่ ที่ เชิง เขาหลวง เมื่อ ไป เที่ยว ถ้ำ ต่าง ๆ ควร แวะ เพราะ อยู่ ต้นทาง การจะ หาถ้ำนี้ ก็ไม่ยาก เพราะมี วัด อยู่ วัดหนึ่ง ชื่อ พ้องกับถ้ำ เรียกว่า วัดถ้ำ แกลบ มีตำนาน กล่าวว่า เดิมมีแกลบ กองอยู่ ในถ้ำบ่อย ๆ กองก็ใหญ่ ๆ ตั้งกระบุง นัยว่า คนชั้นก่อน ๆ ที่ไปเที่ยวถ้ำ ได้ พบแกลบ มาก ๆ ดังนั้น ได้เกิดพิศวงว่า บ้านช่อง ผู้คน ใน แถบ นั้น ไม่มี ทำไม จึงมี แกลบ คล้าย กับคนเข้าไป สีข้าว มากมาย มีตำนาน ประกอบ กับถ้ำ แกลบ นี้ ว่ามี คน จำนวน หนึ่ง เรียก ว่า พวก ลับแล มีของ วิเศษ เปนเครื่อง กำบัง หายตัว พวกนี้ ตั้งบ้าน เรือน อยู่ แถบนี้ และ รูปร่างก็ เหมือน กับคนเรา แต่ ค่อนข้างสวย สอาด สอ้านกว่าคน พื้นเมือง ทั้งเปน คน มี ศีล มี สัตย์ พูด คำไหน คำนั้น บ้านช่อง เรือนชาน ต้นพรรณ ผลไม้ ก็มี เหมือน กัน แต่เรา แลไม่ เห็น มี เรื่องหนึ่ง ที่กล่าว กันว่า มีชาย คนหนึ่ง ขึ้นตาล อยู่ ใน เวลาเช้า ได้ เห็น คนหาบ คอน ออกจาก ในถ้ำ เมื่อเดินพ้น มาหน่อย หนึ่ง ก็ เอา อะไร ไม่ทราบ ซุกซ่อนไว้ แล้ว ก็พากันไป ขากลับ มาหา สิ่งของ ที่ซ่อน ไว้ แล้วก็ พากัน หายไป เปน อย่าง นี้ เสมอ ทุก วัน จน วันหนึ่ง ชาย คนนี้ พอ เห็น พวก เหล่านั้น ซุกซ่อน ของไว้ จึงเดิน เข้า ไปดูว่า จะเปน ของ อะไร ครั้นเข้าไป พิจารณา ก็ไม่เห็น มีอะไร แล้วจึง

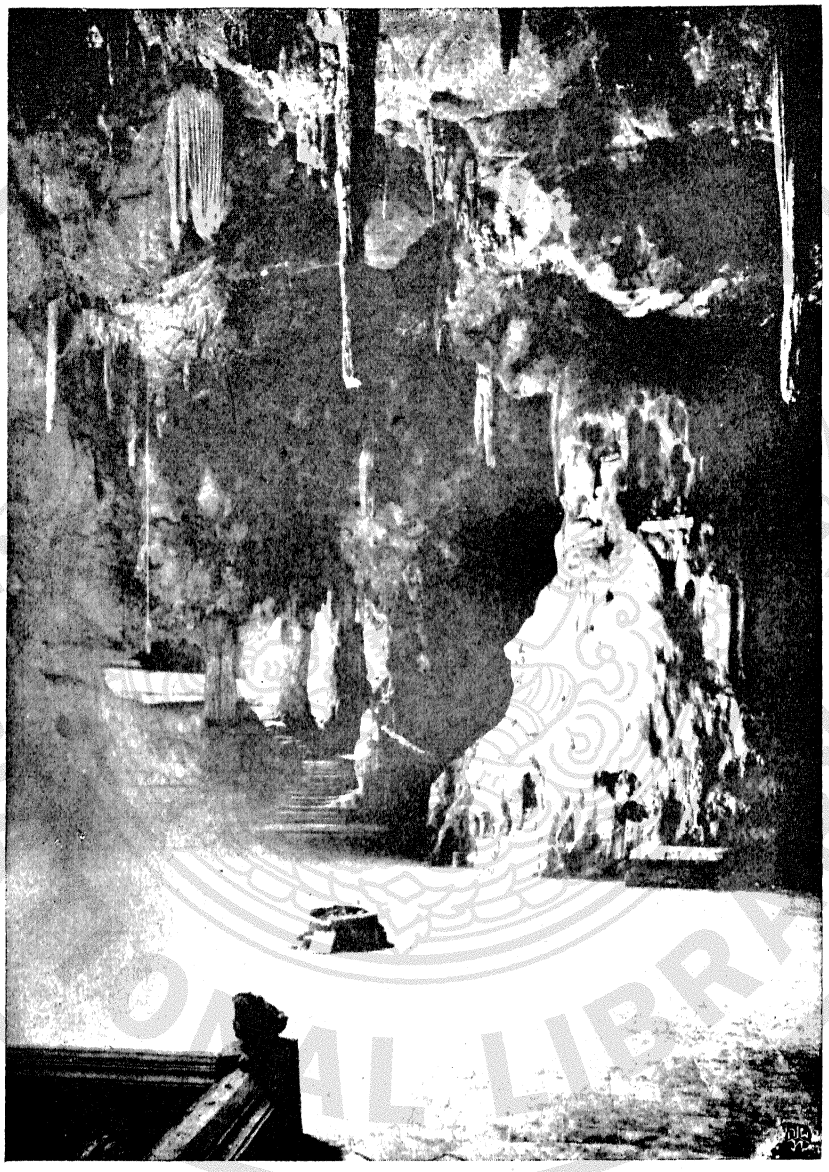

ถ้ำ ที่เพชรบุรี

หยิบ เอา ใบไม้ ที่เขียค้ย ถือ ติดมือ เล่น เดินไป ที่โคน ต้นตาล แล้ว ทิ้ง ไว้ ที่นั้น แล้วขึ้น ตาล เย็น คอย สังเกต ดูพวก นั้นว่า จะมา ทำ อะไร กันอีก บ้าง ครั้นได้ เวลา เห็นพวก นั้น กลับมา เที่ยว หา อะไร ที่ ตรง นั้นแล้ว ก็พา กันไป แต่ยัง เหลือ หญิงสาว อีก คนหนึ่ง เที่ยวหา อะไร ไม่พบ นั่งร้องไห้ ชาย คน นั้น จึง ลง จาก ต้น ตาล เดิน ตรง เข้า ไป ถาม ก็ ได้ ความ ว่า ใบ ไม้ หาย จึงนึก ขึ้นได้ ว่าตนได้ หยิบ ใบไม้ ไปทิ้ง ไว้ โคนตาล ๑ ใบ จึงกลับ เอาส่ง ให้ นางคนนั้น ดีใจ รับเอาใบไม้ ไว้ แล้ว บอกว่า เปน ชาวลับแล ชาย คนนั้น นึกรัก จึงชวน มาบ้าน นางไม่มา แต่นาง เห็นว่า เขามี บุญคุณ จึง ยอมให้ ชายนั้น ไปอยู่ บ้าน ด้วย (คนลับแล้ คนตาม พื้นเมือง พูดว่าชื่อ ของ ไม่ค่อย ต่อ) ครั้น อยู่ ด้วย กันมี ลูก ๑ คน ชาย ผู้นั้น ต้อง เลี้ยง ลูกเอง วันหนึ่ง แม่ไม่อยู่ ลูก ร้องไห้ ปลอบ เท่าไร ก็ไม่ นิ่ง จึงปลอบ ว่า โน่นแน่ แม่มา แล้ว นิ่งเสีย เถิด ลูกก็นิ่ง ครั้นนาน เข้า แม่ยัง ไม่มาลูก ก็ ร้องอีก แม่ยาย จึง ถามว่า ไหนว่า แม่มา แล้ว ชายนั้น ตอบว่า หลอกลูก เล่นเท่านั้น พอภรรยา มาถึง แม่ยาย บอกลูกสาว ว่าให้ ไล่ไปเสีย ให้พ้น คน โกหก ชายนั้น จำเปนต้อง ลา เพราะ เสียสัตย์ เวลา มา ภรรยา ชุด ขมิ้น ให้ห่อหนึ่ง แล้วมา ส่ง พ้นถิ่น จึงกลับ ชาย นั้นมี ความ เสียใจ เดิน โซเซ มาตามทาง มีความ รำคาญ ห่อ ขมิ้น จึงเทิ้ง เสีย เหลือ ติด มือ อยู่แง่ง เดียว ครั้นถึง เรือนวางไว้ ที่นอกชาน แล้วล้าง เท้าเข้าไปใน เรือน ภรรยา เก่าเห็น สามีหายไป นมนาน แล้วกลับมา มีความ ดีใจ ออกมารับ พอหยิบ ผ้าขาวม้า เห็น ขมิ้น ที่วาง ไว้จึงแกะ ดูเห็น เปน ทอง ทั้งแท่ง จึงถาม ว่าได้

ทอง มาจาก ไหน สามี บอกว่า ขมิ้น เขา ให้ มา ฉัน โยน ทิ้งเสีย เหลือ แง่งเดียว ครั้น รู้ว่า เปนทอง ก็กลับ ไปหา ที่โยนไว้ ไม่พบ จึง มีความ เสียใจ มาก

เขาบรรไดอิฐ

เขาบรรไดอิฐ สูง ๑๒๑ เมตร อยู่ตำบลไร่ส้ม อำเภอคลองกระแชง ทางทิศ ตวันตก ของ จังหวัด มีวัด พระสงฆ์ อยู่ บนเขา วัด ๑ มีพระเจดีย์ บนยอด เขา ๓ องค์ และ ยอด เขา มีวิหาร อยู่ ๑ หลัง มีถ้ำ ๕ ถ้ำ คือ ถ้ำประทุน, ถ้ำช้างเผือก, ถ้ำหว้า, ถ้ำตับเต่า, ถ้ำประทุน และ ถ้ำช้างเผือก มีพระพุทธรูป ถ้ำประทุน เปน ถ้ำ สำคัญ อยู่ ทาง ทิศ ตวัน ออก ของ เขานี้ ปากถ้ำ กว้าง ๕ วา ก้นถ้ำ กว้าง ๑ เส้น สูง ๑๐ วา ในถ้ำ ลดเลี้ยว น่าชม เล่น มี พระพุทธรูป มาก ถ้า ฤดู เข้า พรรษา มีพระสงฆ์ ไปนั่ง วิปัสนา เพราะเปนที่สงัด และฤดู ตรุษสงกรานต์ มีราษฎรไป นมัสการ พระพุทธรูป แล เที่ยวเขา ทุกปี มิได้ ขาด

บนยอดเขา มีสิ่ง ประหลาด คือ โบถเมี่ย หลวง เมี่ยน้อย ตั้งอยู่ บน แง่ง หรือ หุบเขา และมี ท่าน ผู้เฒ่า เล่าต่อ กันมา ว่า มีเศรษฐี ผู้ หนึ่งมี เคหะ สถานอยู่ ตีนเขา ด้าน ตวันออก เปนผู้ สร้าง แต่จะ มีชื่อเสียง อย่างไร ไม่ปรากฏ เศรษฐี ผู้นี้ มีภรรยา อยู่ ๒ คน และประกอบ ไป ด้วย ความ ศรัทธา ใน พระพุทธศาสนา ได้ บริจาค ทุนทรัพย์ สร้าง เปน อาราม ขึ้น ภรรยาหลวง สร้างอุโบสถ ภรรยาน้อย สร้างวิหาร ตัวเศรษฐี สร้าง พระเจดีย์อยู่ ในระหว่างกลาง โบถและวิหาร เศรษฐีนี้รักภรรยาน้อยมาก

กว่าภรรยาหลวง ครั้นสร้างพระเจดีย์เสร็จแล้ว พระเจดีย์หาตรงไม่ ถ้าไปเที่ยวชมด้วยตนเอง จะเห็นยอดพระเจดีย์โค้งไปทางภรรยาน้อย และได้สร้างวัดบนเขาวัดหนึ่ง ได้มีการย้ายกุฏิพระสงฆ์กันถึง ๓ ครั้ง ๆ ที่ ๑ สร้างที่ลุ่มดินหมู่ต้นพิกุลเยอง บรรไดนาคลงมา เมื่อสร้างเสร็จพระสงฆ์สามเณรศิษย์อยู่ไม่สบายด้วยความป่วยไข้ ครั้งที่ ๒ จึงย้ายไปไหล่เขาที่พระเจดีย์หมู่เรียกว่า ดานวัด พอเสร็จอยู่ไม่สบาย ครั้งที่ ๓ จึงย้ายไปปลูกที่แอ่งหรือหุบเขาความเจ็บป่วยก็ไม่มีเหมือนแต่ก่อนดังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ และเชิงบรรไดวัดลงมาพื้นดินมีสระน้ำอยู่ ๓ สระ สระเล็ก ๒ สระใหญ่ ๑ มีน้ำค้างปีชาวบ้านแถบนี้ได้อาศัยน้ำในสระรับประทานและใช้สรอยอยู่จนทุกวันนี้ ระยะทางจากแม่น้ำจังหวัดเพชรบุรีถึงเขานี้ราว ๒๐ เส้นมีถนนเรียกว่าถนนบรรไดอิฐยวดยานพาหนะไปมาได้สดวกในฤดูแล้ง

เขาพนมขวด สูง ๒๐ เมตร อยู่ตำบลคลองกระแชงใกล้กับทางรถไฟ เมื่อขึ้นรถไฟผ่านไปมาแลเห็นได้ถนัด มีรูปเปนขวดขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในท่งนาหลวง มีตำนานกล่าวว่า เขาพนมขวดนี้เปนยอดเขากิ่ว เมื่อครั้งแผ่นดินเปนทะเลสายน้ำแรงพัดเอายอดเขากิ่วขาดตามลำน้ำไปตกอยู่ที่ท่งนาหลวง บนยอดเขามีพระเจดีย์ ๑ องค์ ขนาดย่อม ๆ มีถ้ำ ๑ ถ้ำ แต่ไม่ใหญ่โต

เขากิ่ว อยู่ในตำบลไร่ส้ม อำเภอคลองกระแชงใกล้กับเขาบรรไดอิฐ มีตำนานเล่ากันว่า เปนทางสายน้ำพัดแรงเซาะเอายอดเขาขาดตามน้ำไปตกอยู่ที่ท่งนาหลวง ซึ่งเรียกว่า เขาพนมขวด เขาที่ขาด

ไปนั้นเรียกว่า เขากิ่ว เลยเปนทาง สำหรับ ต่อง ลำเภา ตรงช่อง ขาดนั้น มีถ้ำ ๑ ถ้ำ ปากถ้ำ กว้าง ๕ วา ก้นถ้ำ กว้าง ๘ วา สูง ๑๐ วา ในถ้ำ มีบ่อน้ำ กว้าง ๑ วา ลึก ๒ วา มีน้ำ ขังอยู่ ตลอด ปีไม่แห้ง

เขาจีโก้ อยู่ ใน ตำบล ห้วย โรง อำเภอ เขาย้อย บน ยอด เขา มี พระเจดีย์ ๑ องค์ เวลา ขึ้นรถไฟ ผ่านไป มา จะแลเห็น เขา ถูกนี้ ได้ แต่ไกล พระเจดีย์นี้ ฐานกว้าง ๑๐ ศอก สูง ๓ วา เจ้าอธิการ แก้ว วัดพวง มาดัย จังหวัด สมุท สงคราม สร้างไว้ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๕๕ ถ้าแลดู ไกล เห็น เปน รูปกลม ยาว พระเจดีย์นี้ ทำงดงาม ขึ้นมาก ถึงน่าเทศกาล มีผู้ไป เที่ยว แต่ไม่ ค่อ้ มากนัก เพราะ ระยะ ทาง ไกล ลำบาก

เขาย้อย อยู่ ใกล้ กับที่ว่าการ อำเภอ เขา ย้อย มี ถ้ำ อยู่ ๑ ถ้ำ มี พระพุทธรูป แล พระพุทธบาท จำลอง จะสร้าง เมื่อใด ไม่ทราบ ถ้าถึง เทศกาล สงกรานต์ มีราษฎร ไป ประชุม นมัสการ พระใน ถ้ำ และ เที่ยวเขา ทุกปี เสมอ และมีงาน เบิดพระพุทธบาท จำลอง เปนงาน ประจำปี ทุก ๆ ปี ระหว่าง เดือน เมษายน กับ พฤษภาคม และถ้านี้ ตาม พงษาวดาร ปรากฏ ว่า พระบาท สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว รัชกาล ที่ ๕ เมื่อครั้ง ทรง ผนวชอยู่ ที่ วัดราชา ธิวาศ พระองค์ได้ เสด็จ ธุดงค์ มา ประทับ แรม ทรง เจริญ สมณธรรม อยู่ในถ้ำ ระยะ ทาง ขึ้นรถไฟ ไปมา ลงสถานี บ้านน้อย แล้ว เดินไป ประมาณ ราว ๓๐ เส้น กิน เวลา ราว ๒๐ นาที หรือจะ ไปโดย เกวียน หรือ ม้า ก็ได้

เขาตะเครา อยู่ ใน ตำบล บางครก อำเภอ บ้าน แหลม มีวัด ที่ เชิงเขา ๑ วัด บนยอดเขา มี วิหาร พระพุทธรูป ในวิหาร มีพระ ๓ องค์

ราษฎรนิยมนับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ถ้าเดินเรือผ่านไปก็วักน้ำดูบหน้าและรดศีรษะ ถือว่าเป็นน้ำมนต์ เมื่อเทศกาลนักขัตฤกษ์พากันไปนมัสการในเวลาตรุษสงกรานต์ทุก ๆ ปี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า คุณพ่อเขาตะเครา เมื่อถึงปีหนึ่ง ราษฎรนำออกแห่ในเดือนกุมภาพันธ์ และมีขบวนแห่สนุกสนาน มีราษฎรไปมาประชุมมาก ระยะทางจากอำเภอมาที่เขานี้จะเดินหรือใช้ม้าก็ได้ เวลาราว ๓๐ นาที หรือจะมาทางเรือก็ได้ และจะไปจากจังหวัดก็ได้เหมือนกัน

เขาทะโมน อยู่ในตำบลท่าเสน อำเภอท่าช้าง มีวัดที่เขา ๓ วัด มีถ้ำอยู่ ๓ ถ้ำ เรียกว่า ถ้ำพระยาแกรก, ถ้ำผอด, (หรือถ้ำอัดลม) ถ้ำยา, และถ้ำอื่น ๆ อีก เมื่อถึงเวลาน่าเทศกาลมีราษฎรไปนมัสการทุก ๆ ปี มีตำนานถ้ำ ๓ ถ้ำ ๆ นี้กล่าวกันว่า คือ (๑) ถ้ำพระยาแกรก ในถ้ำมีพระพุทธรูปหลายองค์และมีของเก่าต่าง ๆ กลางถ้ำชั้นบนยอดเขามีพระพุทธบาทจำลอง ปากถ้ำที่จะลงถ้ำมีรูปปั้นเรียกว่าพระยาแกรก ๒ รูป คือสามีภรรยา และมีรูปปั้นหนุมานถือพระขันธ์ไม้ ๑ รูป นับว่าเป็นรูปโบราณที่แปลกน่าดู (๒) ถ้ำผอด เรียกกันว่าถ้ำอัดลม คือในถ้ำลมไม่เดิน เมื่อเข้าไปหายใจไม่สดวกและจุดไฟในถ้ำไม่ติด (๓) ถ้ำยา มีน้ำในถ้ำไม่แห้งตลอดปี ราษฎรนิยมนับถือกันว่าน้ำในถ้ำนั้นเป็นยาศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเอาน้ำในนั้นมารับประทานและอาบ อาจจะบำบัดโรคภัยไข้เจ็บให้หายได้ ระยะทางจากจังหวัดไปม้าราว ๒ ชั่วโมง ถ้าขึ้นรถไฟสายใต้ไปลงที่สถานีเขาทะโมนแล้วเดินไปพักหนึ่งก็ถึง เพราะใกล้กับสถานี

เขาถ้ำรง อยู่ใน ตำบลตำหรุ อำเภอท่าช้าง มีวัด อยู่เชิงเขา ๑ วัด มีถ้ำ ๑ ถ้ำ และในถ้ำ มี พระพุทธรูป ถึงเวลา เทศกาล มีราษฎร พากันไป นมัสการ พระในถ้ำ แต่โดยมาก มักจะ เป็นชาว บ้านนอก ที่ใกล้ เคียงกับถ้ำ หรือ บริเวณ นั้น ส่วน ผู้ที่ อยู่ต่าง ท้องที่ ไม่ ค่อยมี ใครไปเที่ยว

เขาน้อย อยู่ใน ตำบล บ้านหาด อำเภอ ท่าช้าง มี วัด อยู่เชิง เขา ๑ วัด มีน้ำ ล้อมรอบ มีถ้ำ ๑ ถ้ำ ในถ้ำ มีพระพุทธบาท จำลอง เมื่อ ถึง เทศกาล ราษฎร ใน หมู่ บ้าน ใกล้ เคียง นั้น พา กันไป เที่ยว ชม และ นมัสการ พระใน ถ้ำ เสมอ ทุกปี

เขาฉะอำ อยู่ในตำบล บ้านฉะอำ อำเภอ หนองจอกเวลา นั่งรถไฟ ผ่านไปมา จะเห็น ได้ ถนัด มีวัด อยู่เชิงเขา ๑ วัด มีน้ำ และ บ่า ล้อมรอบ มีถ้ำ ๑ ถ้ำ ในถ้ำ มี พระพุทธรูป เมื่อถึง เทศกาล มีราษฎร ในหมู่บ้าน แถวนั้น พากันไป เที่ยว และ นมัสการ เสมอ ทุกปี

วัด และ วัง

วัดพระพุทธไสยาสน์

วัดพระพุทธไสยาสน์ (วัดพระนอน) มีพระพุทธไสยาสน์ อยู่ที่ เชิง เขา มหัยสวรรค์ ด้านใต้ ค่อนข้าง ตวัน ออก เป็น พระนอนใหญ่ ยาว ๒๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว ไม่ได้ เค้าว่า เจ้านคร องค์ใด หรือ เศรษฐี คฤหบดี ผู้ใด มาสร้างไว้ แต่ครั้งใด แต่ กล่าว กันว่ามีมา แล้วแต่ โบราณ ครั้งสร้าง เมือง ถึงเวลา เทศกาล ตรุษสงกรานต์ มี ฝูงชน มาแต่ ทิศา นุทิศ ไปเที่ยว นมัสการ พระพุทธรูป และเที่ยว ชมสถาน ที่ ต่าง ๆ ที่วัดนี้ มีงาน

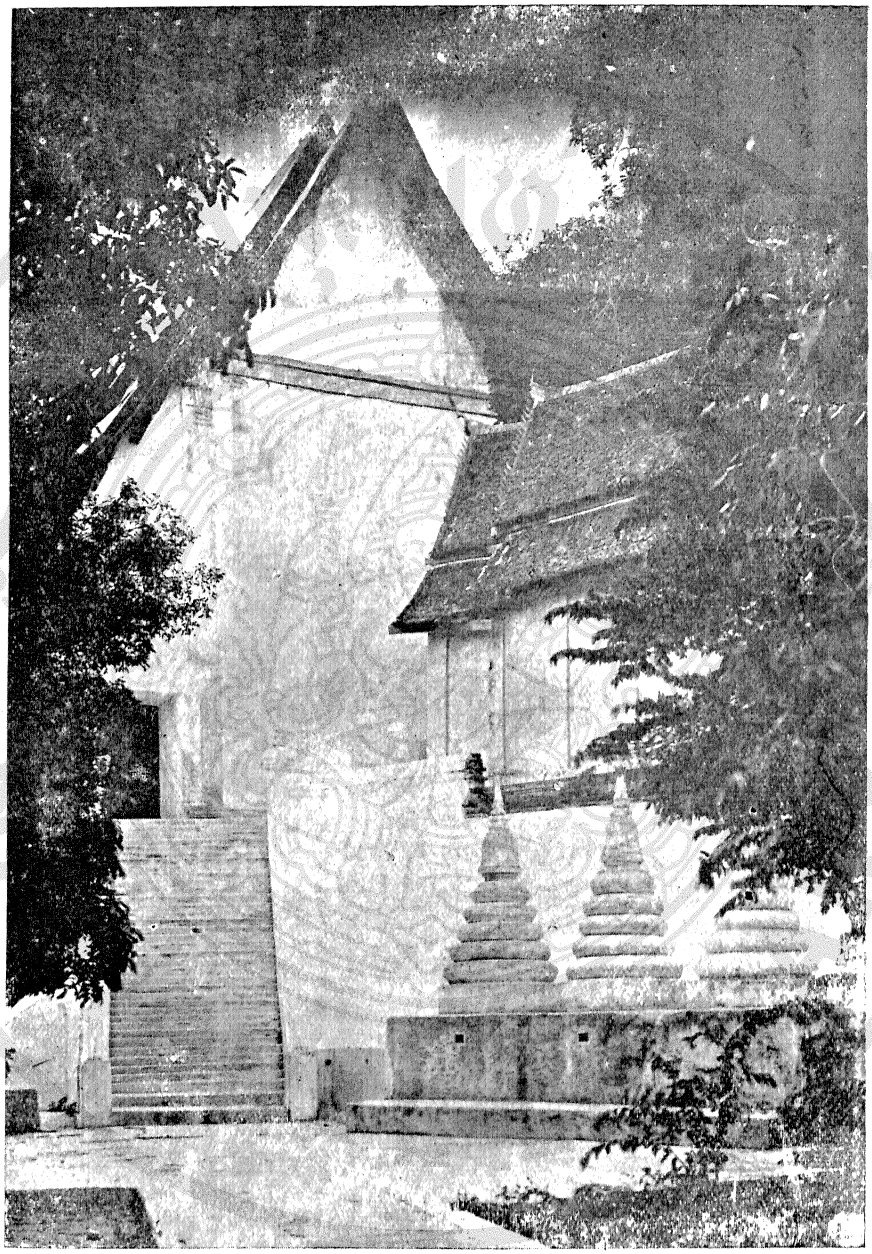

พระแท่นพุทธไสยาสน์ จังหวัดเพชร์บุรี

บีดทองพระ และ มีมหรศพ สมโภช ด้วย บรรดา ผู้ที่ไป เที่ยว และ นมัสการ พระตาม ถ้ำ เขาหลวง, เขาวุง, แล้วก็เดิน เลยมา เที่ยว และ นมัสการพระ ดูการ มหรศพ ที่ วัดนี้ ด้วย ความ สนุก สนาน ครึกครื้น ทุกปี

พระเจดีย์แดงวัดเสลาชง

พระ เจดีย์ แดง วัด เสลา ชง นี้ อยู่ ใน ตำ บล ไร่ พะเนียด อำเภอ คลอง กระแชง มีตำนาน กล่าวว่า ครั้งหนึ่ง พม่า หรือ มอญ ประชิดติด เมือง อยู่ ที่ ตำบล ไร่พะเนียด แล้ว ได้ ถวาย พระราชสาส์นต่อ เจ้า นคร เพ็ชร์ บุรี จะทำ สงคราม ธรรมยุติ คือ ก่อพระเจดีย์ พนันเมือง ซึ่ง เปนการ อวดอ้าง ชู่เชิญให้เห็นว่า ฝ่าย ใดจะมี พล โยธา มาก ฝ่ายเจ้า นครเพ็ชร์บุรี เมื่อได้ ทราบ สาส์นจึงได้ กำหนด วัน ให้ ราชทูต ออกไป ทูตฝ่ายเจ้าข้าศึก เจ้า ข้าศึก ทราบ ก็ สั่งให้ พล โยธา ขนดินหิน เผาอิฐ, เผาปูน, ถง มือ ก่อราก ก่อองค์, เปนลำดับไป ฝ่ายใน นคร เพ็ชร์ บุรี ก็ จัดให้ พล โยธา ก่อราก ก่อองค์ และ สั่งให้ กรมช่างระดม ช่างไม้ ผูก โครง พระเจดีย์ ตั้งแต่ หอระฆัง ขึ้นไป จนยอด นพสูญหุ้ม ด้วยผ้าขาวให้ เรียบร้อย แน่นหนา แล้ว สั่งให้ นายด้าน ประจำ การ ก่อสร้าง ให้ คอยดู เจดีย์ ของข้าศึก ว่า ถ้าก่อ จวนถึงคอ ระฆัง แล้วให้ บอก (จะเปน กี่ วันไม่ ทราบ น่าจะเปน คืนเดียว) พอแล เห็น คอ ระฆัง พระเจดีย์ ของ ข้าศึก ภาย ใน นคร ก็ชัก ขัน กว้าน ยกยอด พระเจดีย์ ผ้าขาว ตั้งขึ้น เท่าที่ เสร็จ พอ สว่าง ขึ้น ข้าศึก ก็แลเห็น ยอดพระเจดีย์ ใน นคร เลยเลิก ทัพ หนีไป พระเจดีย์ ที่ ข้าศึก ก่อไว้ จึงยัง มิได้ ทันถือ ปูนเห็นแต่ อิฐแดงอยู่ มหาชนจึงพากัน เรียกว่า พระเจดีย์แดง

อยู่จน ทุกวันนี้ แถมวัดเสลาธง อยู่ด้วย (เข้าใจว่าเป็น วัดเสลาธงเรียงนั่นเอง) แต่คนชั้นเดี๋ยวนี้ มักจะแปลง คำเดิม เสียมาก เช่นคำว่า วัดพลับพลาชัย เรียกว่า วัดพลับ เฉย ๆ ดังนี้

พระปรางค์ วัดมหาธาตุ

พระเจดีย์ หรือ พระปรางค์ วัดมหาธาตุ อยู่ ใน ตำบล คลองกระแชง อำเภอ คลองกระแชง โบราณสถาน แห่งนี้ เป็นข้อ พิศูจน์ ตามพงษาวดาร ที่ ว่า พวกขอมได้มี อำนาจ แผ่ไพศาล เข้า มา ปก ครอง ถึง ประเทศไทย แต่ กาลก่อน โดย ฝีมือ ก่อสร้าง พระมหาธาตุนี้เป็นแบบเขมร เหมือนอย่าง ที่ จังหวัด ราชบุรี ดังได้ กล่าว แล้ว ข้างต้น แต่ ยัง มี คำ ปะรำ ปะรา กล่าว เป็น ตำนาน สำหรับ วัดนี้ อีกว่า เจ้า นคร เพ็ชร์ บุรี สร้าง ขึ้น เมื่อ ครั้ง ทำ ธรรมยุติ สงคราม กับ พม่า หรือ มอญ พระเจดีย์ หรือ พระปรางค์ได้ ก่อ พนัน เอา เมือง กัน ถ้าใคร ก่อ เห็น ยอด พระเจดีย์ ก่อน เป็น ชะนะ ฝ่าย เจ้านคร เมืองเพ็ชร์ บุรี ก่อเห็นยอดก่อน ข้าศึก จึงถอย ทัพกลับไป กองทัพ ใน นคร ก็ไล่ ตาม ตะเพิด ส่ง ได้ ช้าง ม้า อาวุธ ยุทธภัณฑ์ เป็น อัน มาก เมื่อ ข้าศึกไป แล้ว ก็ได้ ก่อยอด ต่อมา จน สำเร็จ เป็นองค์ พระเจดีย์ มหาชัย ขึ้นใน นครเพ็ชร์ บุรี แล้ว จึงได้ ประดิษฐาน พระอาราม ต่อ ภาย หลัง เรียก ว่า วัด มหาธาตุ ตอน นี้ คง จะได้ พระสารีริกธาตุ มา บรรจุ หรือ ได้ มา แต่ ดังกา ก็ ทราบไม่ได้ ด้วย กระษัตริย์ พระองค์ นี้ ตั้งแต่ มีชัยชะนะ สงครามธรรมยุติแล้ว มี พระเกียรติยศเดชานุภาพแผ่ไปไพศาล การจะหา พระสารีริกธาตุก็ คง จะไม่ ยาก วัด นี้ จึงได้ ชื่อ ว่า วัด น่าพระธาตุ หรือมหาธาตุ หรือ ศรีรัตนมหาธาตุ ตาม ประเพณี มหานคร ต่อ ๆ มา

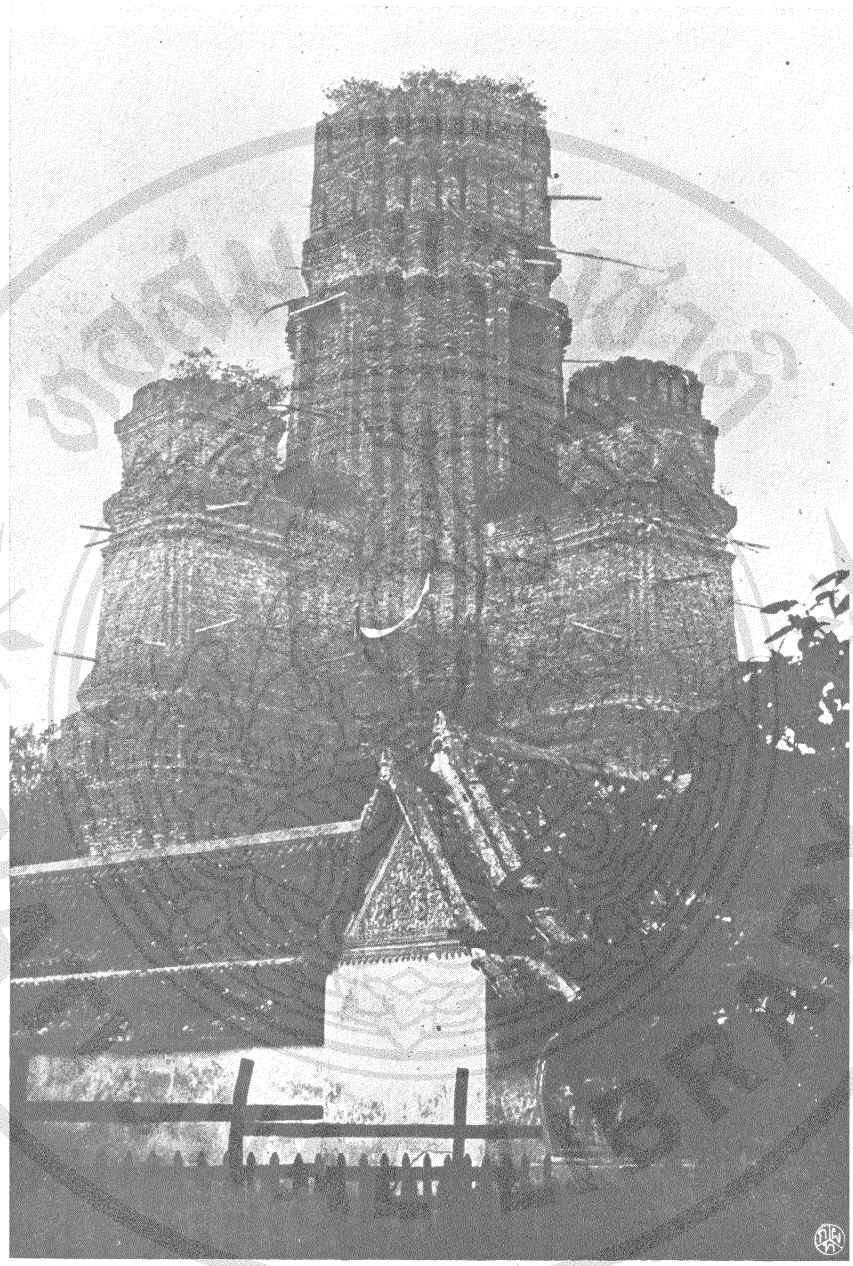

พระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี

วัด มหาธาตุ หรือ วัด น่าพระธาตุ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพ็ชร์ บุรีฝั่งตวันตก หรือ ฝั่งซ้าย ของ แม่น้ำ ตำบล คลองกระแชง อำเภอ คลองกระแชง ทั้งอยู่ ในระหว่างย่านกลางหมู่บ้านเชิงสพานใหญ่, บ้านหม้อ, บ้านคลองกระแชง นับว่า เปน วัด สำคัญ ของ บ้านเมือง

วัดนี้ แบ่งออก เปน สองส่วน คือ มีถนน กว้าง ประมาณ ๗ ศอก ขั้นกลางส่วนเหนือเปนอุโบสถ ๑ ส่วนใต้ เปนกุฎีพระสงฆ์สำนัก ๑ คล้าย กับวัดพระเชตุพน ใน กรุงเทพ ฯ ส่วน ที่ แบ่ง มี กำแพง ล้อม รอบ ด้านน่าวัด ทิศตวันออก เปน ที่ดิน ของ วัด และ อยู่นอก กำแพง ใน ส่วน อุโบสถ มี อุโบสถใหญ่ อยู่ ๑ อุโบสถ หัน หน้าไปทางทิศตวันออก คู่ขนานกับวิหาร ใหญ่ ข้างเหนือ วิหาร ใหญ่ หลังนี้ ทำเปน วิหารคด ล้อมรอบ หรือ ที่เรียก กันว่า พระระเบียง ตอนในวิหารคดมีพระปรางค์ ตั้งอยู่ตรงกลาง ภายใน วิหารคด มี พระพุทธรูป องค์ใหญ่ และ เล็ก รอบ พระปรางค์ องค์ใหญ่ ขนาด น่าตัก กว้าง ๒ ศอก องค์เล็ก ขนาดน่าตักกว้าง ๑ ศอก และมีประตู เข้าออก ๔ ประตู คือ ด้าน ตวันออก ๒ ประตู ด้าน ทิศใต้ ๑ ประตู ด้าน ทิศตวันตก ๑ ประตู มี พระพุทธรูป องค์ใหญ่ ขนาด น่าตัก กว้าง ๔ ศอก ประจำ ทุก ประตู และ ทุก มุม วิหาร คด

พระปรางค์นี้ แต่ ก่อน คง จะ มี ยอด บริบูรณ์ เพราะ ดังเกตุ เห็นได้ จาก อิฐ หัก และ ปูน กอง อยู่โดย รอบ พระปรางค์ บาง แห่ง สูง ตั้ง ๒ ศอก ก็ มี คง จะ หัก พัง ทะลาย ลง มา เสีย ก่อน นาน แล้ว ส่วน ที่ ยัง คง มี อยู่ ก็ มี แต่ รูป เปลี่ยน เท่า นั้น เข้าใจว่า ส่วน ตั้งแต่ ยอด คงได้ หัก พัง ลงหมด เวลา นี้ ปรากฏ เปน เหลี่ยม มี ยอด เปนมุข ยื่น ออก มา ทั้ง ๔ ด้าน คะเนว่า

คงจะมียอด ๕ ยอด ทั้งยอดใหญ่ ส่วนภายในพระปรางค์ทำเป็นช่องคูหากว้างประมาณ ๓ ศอก มุขด้านตวันออกก่อด้วยอิฐมีทางขึ้นเข้าไปสู่ภายในพระปรางค์ตามช่องคูหา แล้วแยกไปทางมุขได้ ส่วนมุขอีก ๓ ด้านทำเป็นช่องน่าต่าง สูงตั้งแต่พื้นดินถึงช่องน่าต่างราว ๘ วาเศษ สูงจากน่าต่างขึ้นไปถึงยอดพระปรางค์กลางประมาณ ๗ วาเศษ รวมตั้งแต่พื้นดินถึงยอดกลางประมาณ ๑๕ วาเศษ

ในเวลาสงกรานต์มีชาวบ้านต่างจังหวัด. และที่จังหวัด. ไปประชุมเวียนเทียนรอบพระปรางค์และคุณพ่อวัดมหาธาตุในเวลาเย็นทุก ๆ ปี เป็นงานประจำปีในเดือน ๕ เสมอทุกปี รวมความพระปรางค์นี้เป็นวัตถุโบราณสิ่งหนึ่ง ทั้งเป็นที่นับถือของชาวบ้านชาวเมืองด้วย น่าวิหารใหญ่นี้มีภาพเขียนรูปพระพุทธเจ้า ๓ องค์ และรูปภาพอื่นอีกซึ่งเรียกกันว่าน่าพระฉาย ส่วนภายในวิหารใหญ่เหนือประตูเข้าออกขึ้นไปเขียนภาพมารวิชัย (มาร ผจญ)ไว้ ผนังด้านยาวชั้นบนทั้งสองข้างเขียนรูปเทวดาและเพชรพยาธร ข้างล่างระหว่างผนังช่องน่าต่างเขียนภาพเรื่องมหาชาติทั้งสองข้าง ด้านผนังหลังพระประธานเขียนภาพวิมานเทวดา ตอนน่าภาพมีพระพุทธรูปคือพระประธานและพระพุทธรูปใหญ่น้อยหลายองค์ และน่าพระพุทธรูปนี้มีพระพุทธรูป ๓ องค์เรียงกันมีพระลำฤทธิ์ขนาดย่อมอยู่องค์ ๑ เรียกว่าคุณพ่อวัดมหาธาตุ เห็นจะเป็นเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๔ พระราชทานไว้ ๑ องค์ ซึ่งมีราษฎรชาวเมืองเพชรบุรีนิยมนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาก ตลอดจนชาวต่างจังหวัดและมีการเสี่ยงโชคลาภคือเมื่อใครต้องการจะทราบดีหรือร้ายก็ดั้นด้นไปซึ่ง

มีอยู่ที่นั้น เมื่อสั้นได้เลขที่เท่าใดก็ดูตามหนังสือเสี่ยงทายดีและร้าย ซึ่งเรียกว่าใบเซียมซี เหมือนกับวัดกัลยาณมิตรกรุงเทพฯ พระพุทธรูป ๓ องค์นี้ทำเป็นแท่นปูนและชั้นสำหรับวางสิ่งของที่นำมาแก้สิ่นบนที่ได้สำเร็จความปรารถนาของเขา เช่น ช้าง ม้า ฉกรรจ์ เป็นต้น จนเต็มสั้นชั้น ต้องเอาไปจำเริญเสียในไฟบ่อยๆ มิฉนั้นไม่มีที่จะวาง การนับถือคุณพ่อนี้คล้ายกับนับถือเจ้า เพราะน่าวิหารรูปคล้ายกับศาลเจ้า ถ้าถึงวันพระพวกจีนพากันมาจุดธูปเทียนและประทัด, เผากระดาด, และทอดไม้เสี่ยงทาย ใช่แต่เท่านั้นทางราชการแต่เดิมมาก็เอาวัดนี้เป็นที่กระทำพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเสมอทุกปีจนเวลานี้

การปฏิสังขรณ์พระปรางค์. พระระเบียง. ตลอดทั้งบริเวณวัด ท่านผู้ใหญ่เล่าว่า เมื่อรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ท่านพระยาผู้หนึ่งเป็นแม่งาน ปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ที่หักพังให้คงดีขึ้น และได้แก้ไขหลายครั้งหลายคราว ลงท้ายแก้เป็นพระปรางค์ตลอดจนทำยอดสำเร็จแต่ยอดได้หักพังลงอีก พระระเบียงในวิหารนั้นจะมีมาแต่เมื่อใดไม่ทราบ พระพุทธรูปทุกองค์ในวิหารได้ชำรุดหักพังลงไป ได้มีผู้มาซ่อมทำให้ดีขึ้น และมีอักษรจารึกไว้เป็นหลักฐานทุกรูปจนเวลานี้ วิหารใหญ่. วิหารคด. พระปรางค์. ราษฎรชาวบ้านได้ช่วยเหลือกันออกทุนทรัพย์ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ได้ขนอิฐหักพังที่พระปรางค์ออกจนเป็นที่เรียบร้อยมองดูงดงามขึ้นมาก ส่วนหลังวิหารใหญ่ด้านน่าพระปรางค์ หล่อเป็นพระพุทธบาทจำลองไว้ให้ราษฎรนมัสการในเวลาเทศกาลสงกรานต์ และมีงานปีเปิดพระพุทธบาทในวันกลางเดือน ๕ ของปีใหม่ด้วย

ปราสาท หิน วัด กำแพง แลง

ปราสาท หิน วัด กำแพงแลงร้างนี้ มี ตำนาน เล่ากัน ว่า แต่ ตึกดำบรรพ์ เป็น กุฏิ พระสงฆ์ กำแพง แลง นั้นสร้าง ด้วยแลง จริง ๆ ตัดลง เป็นแผ่นอิฐ ขนาด กว้าง ๑ คืบ หรือ กว้าง ๒ ศอก ยาว ๓ ศอก และมีรูป เป็นแท่งยาว ก็มี เป็นสี่เหลี่ยมก็มี ยก ขึ้นซ้อน ๆ กันไว้เป็น กำแพง ชั้นใน มี ปราสาท ศิลาแลง ๕ ปราสาท ตัดเอาแลงมาซ้อน ๆ กัน ทำเป็นรูปปราสาทมีลวดลาย กนกและเทวดารูป สิงห์ หน้า รา ครุฑ โดย ผี มือ โบราณ สันนิษฐาน ว่า วัดกำแพงแลงนี้เดิม เป็น เทวสถาน ปราสาทนั้น คือ เทวาลัยนั้น เอง ถ้า จะ ประดิษฐานพระเป็นเจ้าก็คงเป็นพระพรหมณ. พระอิศวร. พระนารายน์. พระขันธกุมาร เมื่อวินิจฉัย ว่าเป็น เทวสถานแล้ว ก็ต้อง ถือว่า วัดได้ สร้าง ก่อนพระพุทธศาสนา ยังไม่ แผ่มาถึง เพชร์บุร์ พราหมณ์มีอำนาจประกาศ ไสยศาตร์ อยู่ ในเมือง ฝ่ายตวันออก เรามา แต่โบราณ ครั้นเมื่อ พระพุทธ ศาสนาล่วงได้ ๒๐๐ ปี เศษ ศาสนา จึงได้ แผ่ มา ภาค ตวันตก ครั้น เมื่อ พระเจ้าอโศกมหาราช คือ ศรีธรรมศกราช นั้น พระพุทธศาสนา แพร่หลาย รุ่งเรืองพราหมณ์ไสยศาตร์ เสื่อมถอย วัดกำแพงแลง จึงได้ กลาย เป็นวัด พระพุทธศาสนา ต่อมา

เรื่อง เอา แลง มา ทำ ปราสาท หรือ กำแพง ครั้ง ตึกดำบรรพ์ เป็น วิชา ของ พวก พราหมณ์ที่ เขา กวาด หา แร่ ชนิด หนึ่ง มา ผสม กับดิน และมี สิ่ง อื่น อีก ผสม กัน เข้า แล้วตัดแลง ออก เป็นแผ่น ตาม ต้องการ เพราะ ว่า ที่ วัด กำแพงแลง นั้น จะไป ขน เอา แลง มา จาก ที่ อื่น เห็น ว่าไกลเหลือ กำลัง ที่ จะ เอา มาได้ จึง คง ทำ เอา ที่ นั่น เอง และใน บริเวณ กำแพงนั้น

ปราสาทหินวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชร์บุรี

มี สระใหญ่ อยู่ สระ ๑ ซึ่ง จะ ถือ เปน สระ สำหรับ ใช้ น้ำ ก็ไม่ จำ เปน เพราะว่า น้ำ ที่ใกล้ มี ถมไป คง จะ เปน สระที่ ขุด ทำ แถง นั้น เอง การที่ คนโบราณ ทำ แถงได้ นี้ เปน วิชา อย่าง ง่าย ๆ ใน ครั้ง กระโน้น เมื่อ ฤาษี สัตยาสัย สั่ง ให้ ธรรมราช ผู้เปน เจ้าเมือง ศรีสัตยาสัย ให้ ตัดเอาแถง เปน กำแพง เมือง สำหรับ ป้องกัน ข้าศึก ก็ เพราะ แถงนี้ นาน เข้า กลาย เปน หินได้ ซึ่ง เรา เรียก กัน ว่า ศิลา แถง ทุก วัน นี้ เรื่อง เอา แถง ทำ ปราสาท. เจดีย์. กำแพง. เหล่า นี้ ครั้ง ตึกดำบรรพ์ ทาง ฝ่าย เหนือทำกัน มาก ซึ่ง ปรากฏ อยู่ ตาม วัด ทาง จังหวัด พิศณุโลก. ศุโขทัย. ตลอด จน กระทั่ง เมือง พิมาย และ เมือง ละโว้. นครวัด. เปน ต้น

อนึ่ง ตาม พงษาวดาร ปรากฏ ว่า เมื่อ ครั้ง พวกขอม มี อำนาจ มาก ได้ ขยาย อาณาเขตร ถึง ประเทศไทย นี้ พวกขอมใช้ ปกครอง โดย วิธี ต่าง กัน ๒ อย่าง คือ อาณาเขตร ทวาราวดี และ อาณาเขตร โคตบูรณ์ ที่ ติด ต่อ กับ เมืองขอม พวกขอมไป ตั้ง ปกครอง เอง พวกขอมนี้ไปเที่ยว ตั้ง ภูมิ ลำเนา อยู่ ตาม เมือง ที่บริบูรณ์ เมื่อไปตั้ง อยู่ที่ใด ก็เกณฑ์ ผู้คนพลเมือง สร้าง เจดีย์ สถาน ตามแบบอย่าง เช่นขอม ที่ เปนวัดใน พระพุทธศาสนา ก็ มี เปน เทวสถาน ตาม ลัทธิ ศาสนา พราหมณ์ ก็มี ยัง ปรากฏ อยู่ทุก วันนี้ มากมาย หลายแห่ง ซึ่ง มัก เรียกว่า ปราสาท หินแถง ทั้งสิ้น เช่น พระปรางค์ ๓ ยอด เมืองลพบุรี และ วัดกำแพงแถง เมืองเพ็ชร์บุรี เปนต้น มี ขนาด เล็กใหญ่ ต่าง ๆ กัน เพราะ ฉนั้น ปราสาท ศิลา แถง เมืองเพ็ชร์บุรี คง จะ เปน ของ พวกขอม สร้าง ขึ้นไว้ แต่ ครั้ง กระโน้น เปนแน่

วัดสุวรรณาราม, ศาลาการเปรียญ, สมเด็จเจ้าแตงโม

วัดสุวรรณาราม (วัดใหญ่) นี้ ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าพระลาน อำเภอคลองกระแชง มีตำนานกล่าวว่า ที่บ้านหนองหว้า มีเด็กอายุประมาณ ๙ – ๑๐ ขวบ ชื่อเด็กทอง ได้กำพร้าบิดามารดาแต่เล็ก อยู่ในความปกครองของพี่สาว ๆ ใช้ให้ตำข้าว, หาฟืน, ทุกวัน. วันหนึ่งตำข้าวหกพี่สาวคว้าฟืนไล่ตีเลยวิ่งหนีเอาตัวรอด แล้วระเหระหนเข้าเมืองเที่ยวตุหรัดตุเหร่เข้าหมู่ไปตามฝูงเด็ก ๆ จนมีเพื่อนเล่นเพื่อนเที่ยวมากเช่นเด็กบ้านและเด็กวัด เด็กทองนี้ได้เที่ยวอด ๆ อยาก ๆ อาศรัยแต่น้ำพอเกลื้อท้องไปวันหนึ่ง ๆ โดยความอดทน วันหนึ่งลงเล่นน้ำกับเด็กวัดใหญ่ที่ท่าหน้าวัด มีเปลือกแตงโมลอยน้ำมา ๑ เปลือกโดยความหิวจึงคว้าเปลือกแตงโมได้ แล้วก็ดำน้ำลงไปเคี้ยวกินแล้วโผล่ขึ้นมา เพื่อนเด็กที่เล่นน้ำด้วยกันรู้ว่าเด็กทองนี้กินเปลือกแตงโมก็พากันเย้ยหยันต่าง ๆ ว่าจะกละกินเปลือกแตงโม จึงได้พากันเรียกว่าเด็กแตงโม ถึงอย่างไรก็ดีเด็กทองคนนี้ก็หาแสดงความเก้อเขินขัดแค้นต่อเพื่อนเด็กด้วยกันไม่คงแสดงความยิ้มแย้มแจ่มใสพูดจาเล่นหัวตามเคย ตั้งแต่วันนั้นมาก็กระจ๋อกระแจ๋กับเด็กวัดใหญ่จนได้เข้าไปเล่นหัวอยู่ในวัดกับเพื่อนทั้งได้ดูเพื่อนเขาเขียนเขาอ่านกันอยู่เนือง ๆ แล้วก็เลยนอนค้างอยู่กับเพื่อนในวัดด้วยกัน วันหนึ่งเปนพิธีมงคลการ เจ้าเมืองได้นิมนต์สมภารไปสวดมนตร์เย็น ครั้นเสร็จแล้วกลับวัด พอตกเวลากลางคืนสมภารจำวัดตอนใกล้รุ่งฝันว่า ช้างเผือกตัวหนึ่งได้เข้ามาอยู่ในวัด แล้วขึ้น

ประตูศาลาการเปรียญ วัดสุวรรณาราม ที่ถูกพม่าฟันยังมีรอยปรากฏ
จังหวัดเพชรบุรี

ไป บน หอไตร แทง เอา ตู้พระไตร บีฏก ล้ม ลง หมด ทั้ง หอ ครั้น ตื่น จาก จำวัด ท่าน ก็ นั่ง ตรอง ความ ฝัน จึง ทราบ ได้ โดย ตำรา ลักษณ สุบิน ทำนาย พอได้ เวลา ท่าน จะไป ฉัน ที่ บ้าน เจ้าเมือง ท่านสั่งกับพระเผ้ากุฏิ ว่า ถ้า มีใคร มาหา ให้ เอา ตัวไว้ ก่อน รอ จน กว่า จะ พบ ท่าน แล้วท่าน ก็ไป ฉัน ครั้น เสร็จ แล้ว กลับ มา วัด ถาม พระ ว่า มีใคร มา หา หรือ เปล่า พระ ตอบ ว่าไม่ มีใคร มา หา ท่าน จึง คอยดู อยู่ จนเย็น ก็ไม่ เห็น มีใครมา จึงไต่ ถาม พระ สามเณร ศิษย์ ว่า เมื่อ คืน นี้ มีใคร แปลก หน้า เข้ามาบ้าง หรือ เปล่า เด็กวัด คนหนึ่ง เรียนว่า มี เด็กทอง เข้า มา นอนด้วย คนหนึ่ง ท่าน จึงได้ ให้ ไปตาม ตัวมา ครั้น เด็กทอง มา แล้ว ท่าน จึงได้ พิจารณาดู รู้ว่าเด็กทองนี้เองที่เข้าสุบิน ท่านจึงไต่ถามเรื่องราวต่าง ๆ จนได้ ความ ตลอด แล้ว จึง ชักชวน ให้ อยู่ ใน วัด มิให้ ระเห ระหนไปไหน ธรรมเนียม วัด แต่โบราณ เมื่อใคร พา เด็กให้ มา เล่าเรียน แล้ว มัก จะ ปล่อยให้ เล่น หัว กัน เสีย ให้ คุ้นเคย สัก ๒ — ๓ เวลา ก่อน จึง จะให้ ลง มือ เขียน อ่าน พอ ถึง วัน กำหนด ท่าน จึง เรียก เด็กทองให้ เขียน หนังสือ เด็กทอง ก็เขียน ได้ ตั้งแต่ ก, ข, ก, กา, ไป จนถึง เกย ตลอด จนอ่าน หนังสือ พระมาลัยได้ ท่าน มี ความ ประหลาดใจ จึง ถาม ว่า เจ้า รู้มา จากไหน เด็กทองบอกว่า รู้ที่ วัด นี้ เอง เพราะ ดู เพื่อน เขา เขียน เขา อ่าน จึง จำได้ (เรื่องนี้เพราะ การ ศึกษา ครั้ง โบราณ ตั้ง อยู่ ใน วัด ตอนเช้าเมื่อเด็กหุงหา ข้าวถวายพระ และ พระ ฉัน เสร็จ แล้ว ก็ พา กัน อ่าน เขียน หนังสือ เวลา เพน จัด สำรับ แล ฉัน แล้ว ก็ เขียน อ่าน หนังสือ ถ้าใคร ยัง อ่านไม่ได้ ท่าน สมภาร ต่อให้

ที่ ละ คน ๆ เวลา เย็น กิน ข้าว แล้ว ต่อ หนังสือ ค่ำ และ สวดมนตร์ เป็น ต้น)
เรื่อง นี้ จึง เป็น เหตุให้ เด็ก แตง โม หรือ ทอง ก็ เรียก ซึ่ง เป็น คน มี เชาวน์
หรือ ความไว จำได้ เขียนได้ เสีย ก่อน เรียน ทุก อย่าง ท่าน สมภาร จึงได้ ให้
บวชเป็นเณรหัดเทศน์ ธรรมวัตร และ มหาชาติ และ เรียนอรรถแปลบาฬีด้วย
ครั้น เทศกาล เข้าพรรษา เจ้าเมืองให้ สมภาร เทศน์ ไตรมาส วัน หนึ่ง
ท่าน สมภารไม่ สบาย จึงให้ สามเณร แตง โมไป แทน ครั้น สามเณร
แตง โมไป ถึง เจ้าเมือง เห็น เข้า ก็ไม่ ศรัทธา จึง บอก ว่า เมื่อ พ่อ เณร
มา แล้ว ก็ เทศน์ไป เถิด แล้ว กลับ เข้าไป ใน ห้อง เสีย สามเณร แตง โม
ก็ขึ้น เทศน์ พอ ตั้ง นะโม แล้ว เดิน บทจุลนีย์เริ่ม ทำนอง ธรรมวัตร์ ลำแดง
ไป ผู้ ทายก ทั้ง ข้างน่า ข้างใน ได้ ฟังเพราะ จับใจ ทั้ง กระแสเสียง ก็แจ่มใส
เมื่อ เอ่ย ถึง พระพุทธคุณ มี พระ อรหัง เป็น ต้น เสียง สาธุการ และพนมมือ
แด เป็น ผักถั่วไป ทั้งโรงธรรม ท่าน เจ้าเมือง ฟัง อยู่ ข้าง ใน ถึง กับ นั่ง
อยู่ไม่ได้ จึงต้องกลับ มานั่งฟัง ข้างนอก อย่างเคย และ เพิ่มเครื่องกัณฑ์
ติดเทียน ขึ้นอีก เมื่อเทศน์ จบแล้วโดย ความเลื่อมใส เข้าไปประเคนของ
และ ซักไซร้ ไต่ถาม เหตุผล ว่า อยู่ที่ไหน แล้ว ปวารณา เป็น โยมอุปถาก
อาราธนา ให้ มาแทน สมภาร ต่อไป ว่า ท่าน แก่เฒ่า ชรา อาพาธอย่าให้ มา
ประดัก ประเดิด เลย ขอให้ พ่อ เณร มา เทศน์ แทน ท่าน เถิด ต่อ นั้นไป
สามเณร แตง โม ก็ มา เทศน์ แทน เสมอ สามเณร แตง โม นี้ได้ เล่าเรียน
ศึกษา ยัง อาจารย์ ที่ มี อยู่ ใน อาราม ต่าง ๆ ใน เมือง เพ็ชร์ บุรี การศึกษา
เช่น ทาง พระ ปริยัติธรรม และ ข้อ กิจวัตร ปฏิบัติ จน สิ้น ความ รู้ ของ
ท่าน สมภาร ใน สมัย นั้น ท่าน สมภาร จึงได้ พา ตัว สามเณร แตง โม เข้า

สมเด็จพระเจ้าแตงโม จังหวัดเพชรบุรี

กรุงเทพ ฯ ไปฝากไว้ ต่อ เจ้าคุณวัดหลวงแห่งหนึ่งได้ ศึกษาพระปริยัติธรรม จน จบ พระไตรย์ ปิฎก นับได้ ว่า เป็น เปรียญ แล้ว ได้ อุปสมบท เป็น พระภิกษุ มี ชื่อ เสียง โด่ง ดัง จน เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน ทรงนับ ถือ โปรดให้ เป็น อาจารย์ สอน หนังสือ พระราชบุตร, พระราชนัดดา, ให้เสด็จ มา เล่า เรียน พระพุทธศาสนา ปฏิบัติ ใน คำภีร์ พระไตรย์ เภชางค์ ศาสตร์ นัย ว่า กาล ภายหลัง มาเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ นั้นได้ เสด็จเสวยราช แล้วโปรด ตั้ง พระอาจารย์ แตง โม เป็น พระราชาคณะ ที่ พระสุวัณณมุนี ซึ่ง ปรากฏ ใน ฝูง ชน ภาย หลัง เรียก กัน ว่า สมเด็จเจ้า แตง โม เมื่อ ท่านได้ มั่ง คั่ง ด้วย พระสมณศักดิ์ ถานันดร แล้ว ภายหลัง ต่อ มา ท่าน คิด ถึง ภูมิ ลำเนา บ้านเกิด เดิม และ วัด อันเป็น สถาน มูลศึกษาของท่าน จึงได้ ถวาย พระพร ลา สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน ว่า จะ ออกไป บูรณ ปฏิสังขรณ์พระ อาราม ที่ เคย อยู่ สำนัก อาศรัย เป็น การ บำเพ็ญ พุทธบูชา ก็ ทรง อนุญาต อนุโมทนา แล้ว ถวาย ท้อง พระโรง ใน พระราช ฐานองค์ หนึ่ง เป็นการช่วย เจ้าคุณ อาจารย์ ท่านได้ นำ มา ประดิษฐาน เป็น ศาลา การเปรียญไว้ ใน วัดใหญ่ นั้น ตัวไม้ และ เสาไม้ ใหญ่ งาม มาก ลวด ลาย ที่ เขียน และ ลาย สลัก ก็ เป็น ฝี มือ โบราณ ก็ควร เชื่อ คำ นาน นี้ได้ จริง ๆ บาน ประตู ศาลา การ เปรียญ สลัก งาม เป็น ลาย ก้าน ขด บิดทอง อย่าง วิจิตร และ มี รอย ขวาน หรือ มีด ฟัน อยู่ ๓ – ๒ แห่ง ได้ กล่าว กันว่า เมื่อครั้ง ศึกพม่า หรือ มอญ เข้า มา ทำศึก ใน เมือง เพชร บุรี ๆ สู้ไม่ได้ พา กัน หนี พวก ข้าศึก ๆ จึง พา กันไล่ ตาม จับ พวก ที่ หนี พา กัน เข้า ศาลา การเปรียญ นี้ พวก ข้าศึก จึงได้ พา กัน ฟัน ผ่าประตู เข้าไป หมาย จะ จับ แต่ไม่ เป็น ผล สำเร็จ

โดย มี ผู้มาช่วย จึงได้ พากัน หนีไป และเมื่อ สมเด็จเจ้า แตงโม มาถึงแล้ว เขา เล่า ว่า ท่านให้ หล่อ รูปท่านไว้ รูปหนึ่ง เรื่อง หล่อ รูป นี้ หา ช่าง ปั้น รูปหุ่น แสน ยาก ทำไม่เหมือนได้ เลย มาได้ ตาแป๊ะ หลังโกง คน หนึ่ง เป็น ช่างปั้น อย่างเอก หล่อเอาเหมือน มิได้ ผิด เพี้ยน ท่าน จึงได้ ให้ หล่อ รูป ตาแป๊ะไว้ เป็น ที่ ระฦก ด้วย ประดิษฐานไว้ ในโบสถ์ วัดใหญ่ ยัง อยู่ ตราบ เท่า ทุก วัน นี้ มี เจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า ชาว ต่างประเทศ เมื่อ ไปเที่ยวเมืองเพ็ชร์ บุรีได้ ไปชม ศาลาการเปรียญและรูป สมเด็จเจ้า แตงโม มิได้ ขาด

และ ต่อ มา เมื่อ ครั้ง นั้น หลัง คา พระมณฑป เป็น หลังคา เหมือนวัด พนัญเชิง อยู่มา สมเด็จเจ้า แตงโม จึง ถวาย พระพร แก่ สมเด็จ พระบรมกระษัตราธิราชเจ้า ว่าจะล้างหลังคาลงเสียจะทำยอดพระมณฑป ขึ้นไว้ สมเด็จ พระบรม กระษัตรา ธิราชเจ้า จึงโปรดให้ ขึ้น มา ดู แต่ ก่อน นั้น มา ยัง มี ต้นไม้ใหญ่ ต้นหนึ่ง อยู่น่า กุฏิ พระสังฆพันธ์ ต้นนั้น ใหญ่ ๔ อ้อม มีดอกนั้นใหญ่ประมาณเท่า ฝาบาตร์ ครั้น เช้า นั้น บานแล้ว บ่าย น่า ดอกไป ข้าง พระ มณฑป กลางวัน ตูม เวลาเย็น บาน บ่าย น่าไป ทาง พระ มณฑป เป็น นิจ นิรันดร มิได้ ขาด ครั้น สมเด็จเจ้า แตงโม ทำ พระมณฑป ขึ้น แล้ว เห็น ต้นไม้ ใหญ่ นั้น กีดขวาง พระมณฑป อยู่ ท่าน สมเด็จเจ้า แตงโม จึงฟัน ต้นไม้ นั้นเสีย ท่าน สมเด็จเจ้า แตงโม ก็ลงโลหิต จน ถึง แก่ อนิจกรรม

ในจังหวัดเพ็ชร์ บุรีมีพระอารามหลวง ๒ พระอาราม คือวัดคงคาราม เป็น วัด โบราณ ตั้ง แต่ ครั้ง แม่น้ำ ผ่าน ทาง หน้าวัด ครั้น เมื่อ รัชกาล ที่ ๔

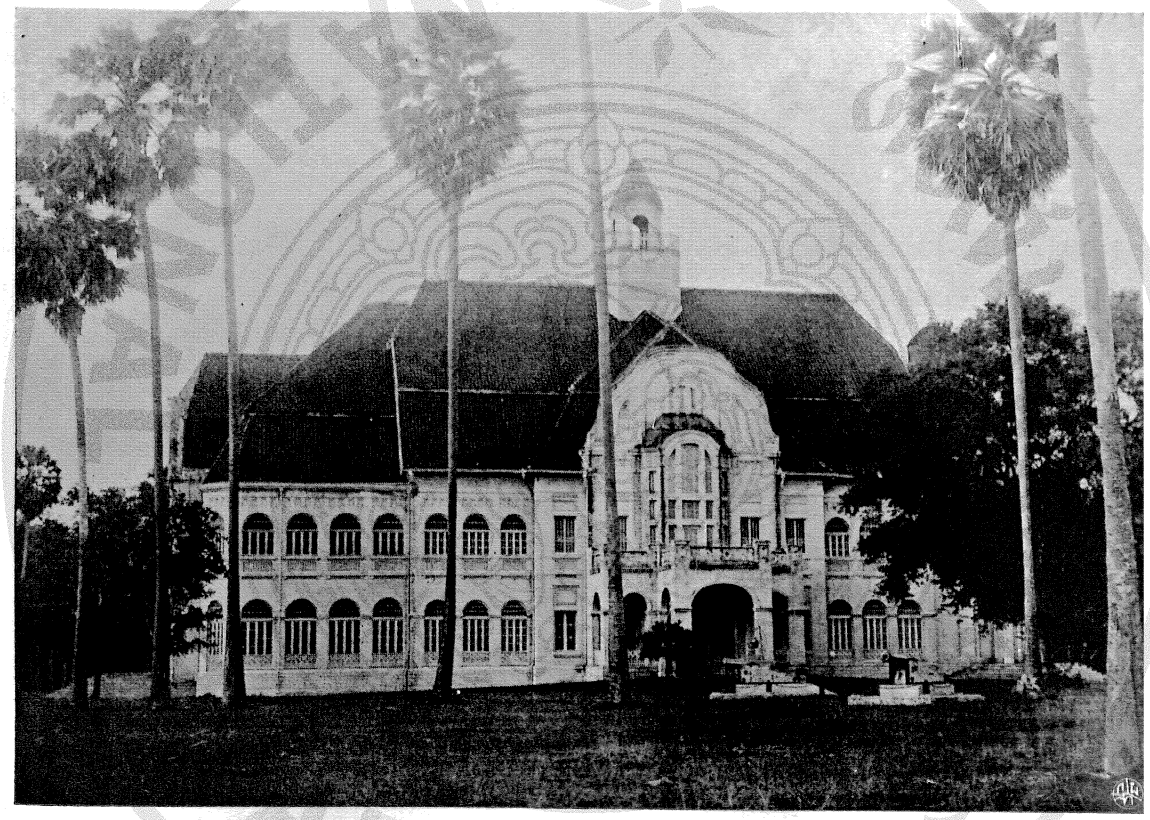

พระที่นั่งพระรามราชนิเวศน์ จังหวัดเพชรบุรี

ได้ ทรง ตั้ง เจ้าอาวาศ เปน ที่ พระพิศาล สมณกิจ เปน เจ้าคณะ ฝ่าย มหานิกายและวัดมหา สมณาราม ซึ่ง ตั้ง อยู่ ไหล่ เขา ทาง ขึ้น เขาวัง ครั้น เมื่อ ถึง รัชกาล ที่ ๕ ย้าย วัดสมน ซึ่งตั้ง อยู่ เชิง เขาสมน มา ปลูกสร้างไว้ จึง พระราชทาน นาม วัดใหม่ ว่า วัด มหาสมณาราม ตั้ง เจ้าอธิการ เปน ที่ พระ ครูมหาสมณวงษ์ เปน เจ้าคณะ ฝ่าย ธรรมยุติกนิกาย

พระราชวัง พระรามราชนิเวศน์

พระราชวัง พระรามราชนิเวศน์ (พระราชวัง บ้านปืน) ตั้งอยู่ ตำบล บ้านหม้อ อำเภอ คลองกระแชง สร้าง เมื่อ ร. ศ. ๑๒๘ ใน รัชกาลที่ ๕ เปน ที่ ประทับ แรม ของ พระ บาท สมเด็จ พระเจ้าอยู่ หัว รัชกาล ที่ ๕ และที่ ๖ เปน พระราชวัง แบบใหม่งดงามใหญ่โต และได้ ฝัง ฤกษ์ เมื่อ ร. ศ. ๑๒๙ กับได้ ฉลอง พระที่นั่ง เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๑

พระราชวัง หาดเจ้าสำราญ และ พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน

พระราชวัง หาดเจ้าสำราญ ตั้ง อยู่ ริม ทะเล ฝั่ง ตวันตก ตำ บล หาดเจ้าสำราญ (เดิม เรียกว่า บางทะลุ) อำเภอ หนองจอก ได้ สร้างเมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๑ มี พระตำหนัก เปน ที่ ประทับแรม ทั้ง ฝ่าย ใน ฝ่ายน่า กับที่พัก ข้าราชบริพาร ใน บริเวณ รวม ๑๐๐ หลัง เศษ มี ถนน ตั้ง แต่ พระราชวัง จน ถึง สี่แยก ต้นมะม่วง จด ทางรถไฟ ริม จังหวัด ระยะทาง ๓๕๐ เส้น ครั้น ต่อ มา พ. ศ. ๒๔๖๖ ได้ ย้าย พระตำหนักไป ก่อสร้าง ที่ ฝั่งทะเล ตำ บล ห้วยทรายเหนือ อำเภอ หนองจอก พระราชทาน นาม ว่า “พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน” มี พระที่นั่ง สำ หรับ ประทับ และ บ้าน เรือน ข้าราชบริพาร อย่าง แบบ สมัยใหม่ หลาย หลัง เปน ที่ สำราญ งดงาม พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่ หัวได้ เสด็จ มา ประทับแรมในฤดูคิมหันต์ เสมอ ทุกปี

จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อ่าว เขา และ ถ้ำ

อ่าวเกาะหลัก เป็นอ่าวอยู่ในแหลมซึ่งมีเขาม่องด่าย สูง ๒๕๒ เมเตอร์ อยู่ปลายอ่าวทางเหนือ เขาเตาหมวกอยู่ปลายอ่าวทางทิศใต้ เขาช่องกระจกอยู่กลางอ่าว ภูเขาที่กล่าวมาเป็นภูเขาชนิดหินปูนมีถ้ำเพิงผาน่าดู และบนยอดเขาเตาหมวกซึ่งสูง๒๔๕เมเตอร์มีพระพุทธบาทจำลองอยู่เป็นที่นิยมของราษฎรในฤดูสงกรานต์ วันสุดท้ายราววันที่ ๑๕ – ๑๖ เมษายน พากันขึ้นไปนมัสการเป็นนักขัตฤกษ์ประจำทุกปี เขาช่องกระจกที่เรียกดังนั้นเพราะบนยอดเขาเป็นช่องทะลุเป็น ๔ เหลี่ยมใหญ่คล้ายกรอบกระจก

น่าอ่าวเกาะหลักมีเกาะเรียงรายกันอยู่ ๔ เกาะ คือเกาะหลัก เกาะไหหลำ เกาะร่ม เกาะแรด เป็นภูมิภาพที่งดงามชวนชม และที่เกาะหลักฤดูเดือนมิถุนายน, กรกฎาคม น้ำน้อยมีลมทรายผุดเดินจากฝั่งไปถึงเกาะได้ ทั้งมีพรรณต้นไม้ขึ้นอยู่เป็นเกาะเป็นหย่อมงดงาม มีอาทิคือต้นตักกะจั่น แตสลัดได หรือเพี้ยต่างๆก็มี ตามขอบอ่าวบนฝั่งเรียงรายไปด้วยสถานที่ราชการของจังหวัด บ้านพักตากอากาศ สนามบิน โรงร้านตลาด หมู่บ้านราษฎร แต่ดูคับคั่งทรายในอ่าวนี้สีขาว แต่บางคราวถ้าคลื่นจัดก็มีดองดินซัดขึ้นมาทำให้สีทรายหม่นไปบ้าง แต่ไม่ถึงทำให้สกปรกติดตัวเลย ส่วนอากาศนั้นเย็นสบายดีมาก และน่าอ่าวมีเกาะเป็นภาพภูมิน่าดูไม่จืดตา

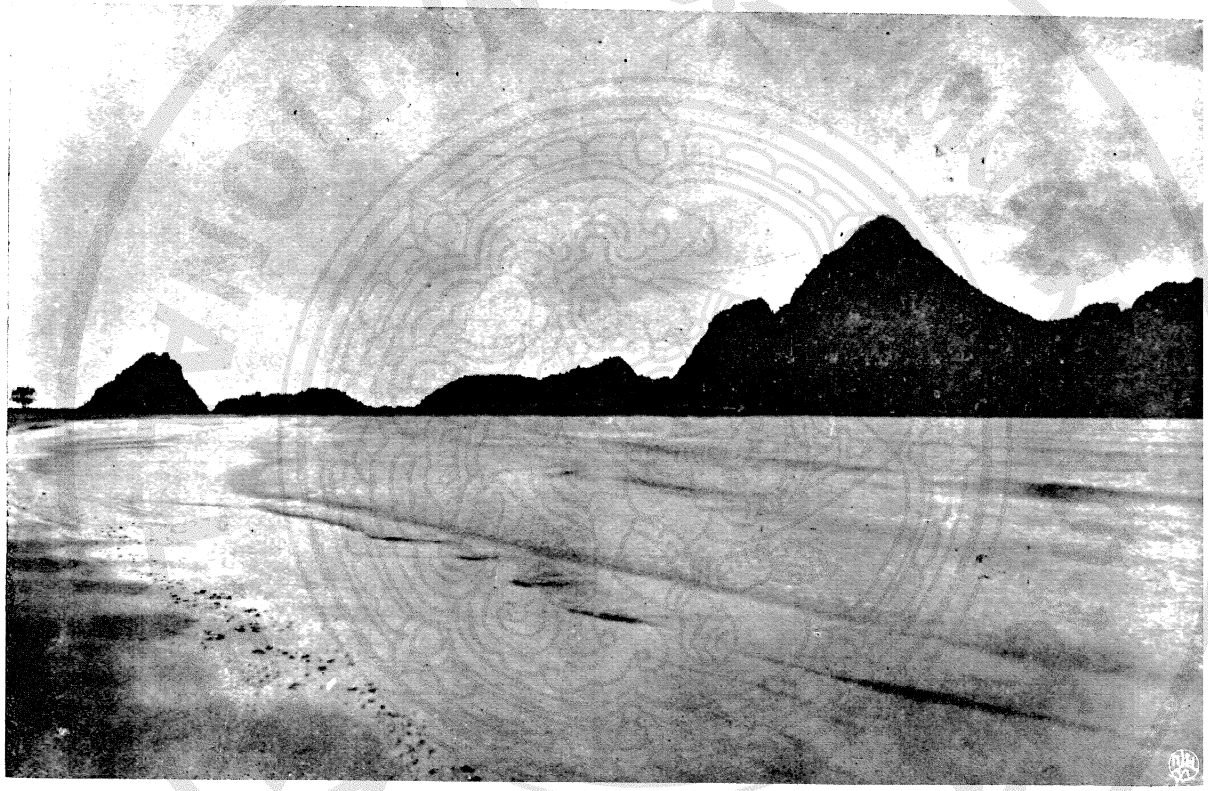

อ่าวเกาะหลัก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อ่าวเกาะ หลัก อยู่ ห่าง สถานี ประจวบ คีรีขันธ์ เพียง ๑๒ เส้น และ ระยะ ทาง รถไฟ จาก กรุงเทพฯ ๓๐๓ กิโลเมตร์ หรือ ๘ ชั่วนาฬิกา การ คมนาคม ทาง เรือกลไฟ ก็ มีไป ถึง กรุง เทพฯ ได้ ใน เวลา ค้าง ๑ คืน เวลา นี้ มี เรือ เดิน ระหว่าง กรุงเทพฯ กับ สุราษฎร์ ถึง ๒ บริษัท รวมเรือ๘ลำ ค่า โดยสาร รถไฟ จาก กรุง เทพฯ ถึงเกาะหลักชั้น ๓ คนละ ๗ บาท ๕๐สตางค์ ถ้า มาทาง เรือ ดาดฟ้าค่า โดยสาร คนละ ๕ บาท ก็ได้

คุ้งมะนาว—เปนอ่าว เล็ก ต่อจาก อ่าว เกาะหลัก ไป ทางทิศใต้ มี เขา เตาหม้อก อยู่ ที่ สุด อ่าว ทาง ตวัน ออก เขา คดอง วาฬ อยู่สุด อ่าว ทางทิศ ตวัน ตก และ เขา ตา เหลือก อยู่ กลาง อ่าว น่า อ่าว มี เกาะ ชื่อ ว่า เกาะ นก แอ่น นอก เกาะ นี้ ไป มี อีก เกาะ ๑ เรียก ว่า เกาะเหลือม อยู่ ห่าง ฝั่ง ประ มาณ ๑๐๐ เส้น มี ถนน เรียบ ร้อย เดิน ติด ต่อ กับ จังหวัด ระยะทาง จาก สถานี ประจวบ คีรีขันธ์ ถึง คุ้ง มะนาว ๘๐ เส้น

อ่าว คุ้ง มะนาว กับ อ่าว เกาะ หลัก มี รูป คล้าย วง พระจันทร์ครึ่งซีก เรียง กัน ๒ วง ตรง มุม ที่ ต่อ กัน เปน แหลม ยื่น ออก ไป ใน ทเล มี เกาะ และ เขา อยู่ ตรง แหลม และมี กอง บิน ทหารบก ตั้ง อยู่ แดดงาม มาก เปน ที่งดงาม และ อยู่ สบาย แห่ง ๑

หัว หิน

หัวหิน เปน อ่าว อยู่ ใน ฝั่งทเล แห่ง ๑ ของอ่าวสยาม แขวงอำเภอ ปราณ บุรี ฝั่งทเล สอาด ด้วย ทราย ขาว ทั้ง ได้ ถม ดี ด้วย ไม่มีที่ กำบัง และอ่าว หัวหิน ยาว ไปทาง ทิศใต้ ถึง เขา ตะ เกียบ ตำบล หนอง แก ระยะ ทาง ประมาณ ๑๕๐ เส้น ทาง เหนือ ถึงบ้านบ่อฝ้ายต่อเขตต์ จังหวัดเพ็ชรบุรี

ประมาณ ๑๐๐ เส้น เวลา นี้ มี ผู้ สร้าง บ้าน พักตาก อากาศ ตลอด แล้ว กรม รถไฟ ได้ สร้าง ติก โฮเต็ล ไว้ ๑ หลัง งดงาม แล บริบูรณ์ พร้อม ด้วย การ บริโภค แล ที่ อยู่ อย่าง สบาย ที่ โฮเต็ล ทั้ง ใน บ้าน พัก ใน บริเวณ โฮเต็ล มี ห้อง นอน รวม ถึง ๒๑ ห้อง จะ รับคนพัก ได้ ไม่ ต่ำ กว่า ๕๐ คน ส่วน เครื่อง กีฬา กรม รถไฟ ได้ จัด ให้ มี ขึ้น คือ สนาม เทนนิส แล สนาม กอลฟ์ สนาม กอลฟ์ ทำ ตอน ริม เขา ต่อทาง รถไฟ งด งาม น่า ดู และ น่า สนาม ต้น ทาง จะ เข้าไป กรม รถ ไฟ จัด ให้ มี ร้าน เครื่อง ดื่ม อยู่ ๑ ร้าน สำหรับ จำหน่าย เครื่อง ดื่ม และ เครื่อง เล่น กอลฟ์ เป็น การ สดวก แก่ ผู้ ไป เล่น กีฬา หรือ จะ ไป เที่ยว ที่ สถานี หัวหิน เพราะ สนามอยู่ ตรง ข้าม กับ สถานี นั้น

ระยะ ทาง รถไฟ จาก บาง กอก น้อย ถึง สถานี หัวหิน ๒๑๓ กิโลเมตร์ ค่า โดย สาร รถ ไฟ ชั้น ๓ คนละ ๕ บาท ๓๐ สตางค์ และ ใน วัน หนึ่ง มี รถ จะไป จาก บาง กอก น้อย ได้ ทุกวัน คือ รถ เวลา ๘ ก. ท. ขา กลับ ก็กลับ ได้ ทุก วัน โดย รถ ธรรมดา แต่ ถ้า วัน มี รถ ด่วน เช่นวัน เสาร์ วัน พุฒ ก็ เพิ่ม เวลา ไปมา ขึ้นอีก จาก สถานี หัวหิน ลงไป ถึง ชาย ทเลที่ โฮเต็ล มี ถนน ใช้ รถได้ ยาว ๒๑ เส้น ตำบล หัวหิน มี ออฟพีศ ไปรษณีย์ โทรเลข รับส่ง หนังสือ ติดต่อ กับ กรุงเทพฯ ได้ ทุกวัน ทั้ง การ ปกครอง ก็ มี กิ่งอำเภอ และ โรงพัก ตำรวจ ภูธร ประจำอยู่ ด้วย

ทางเหนือ อ่าวหัวหินจาก โฮเต็ล ขึ้นไป ตาม ชาย ทะเลประมาณ๕เส้น มี หมู่ บ้าน หัวหิน แล ตลาด ขาย ของ กับ ราษฎร ตั้ง ทำการ จับ ปลา มี โป๊ะ ละมุดตั้ง ๓๐ ลูก ก็ นับ ว่า บริบูรณ์ ด้วย อาหาร อีก อย่าง ๑ พ้น จาก

หมู่ บ้าน ไป จน ถึง บ้าน บ่อฝ้าย ต่อเขตต์ แขวง จังหวัด เพ็ชร์ บุรี ก็ มี ผู้ จับ จอง ปลูกบ้าน พัก ตาก อากาศ แล้ว หลาย หลัง นับ ว่า หัว หิน เป็น ตำบล หนึ่ง ใน ชาย ทเล ที่ รุ่ง เรือง ของ พระราช อาณาจักร์ สยาม ซึ่ง น่า จะไป เที่ยว แล ผ่อน พัก ร่างกาย ได้ เป็น อย่าง ดี

อ่าว เขา เต่า ก็เป็น ฝั่ง ทเล แห่ง ๑ อยู่ ริมเขา เต่า ใน ตำบล หนองแก ใต้ ตำบล หัวหินลงไป ระยะทาง ราว ๒๕๐ เส้น แลอ่าว เขาเต่า นี้ ด้านเหนือ ถึง เขา ตะเกียบ ด้านใต้ ถึง เขาเต่า อ่าวยาวประมาณ ๓๐๐ เส้น หาดทราย แล อากาศ คล้าย หัวหิน แต่ ริม ฝั่ง ทะเล บาง ตอน มี ทราย เป็น โขดสูงๆ กว่า อ่าว หัวหิน น่าอ่าว เขา เต่า มี เกาะ อยู่ ๒ เกาะ เรียก ว่า เกาะ ทราย เกาะสะเดา อยู่ ห่าง จาก ฝั่ง ประมาณ ๕๐ เส้น ไป เที่ยว เล่น ได้

ที่ สุด อ่าว ด้าน ใต้ มี หมู่ บ้าน ๑ หมู่ อยู่ ริม เขา เต่า เรียก ว่า บ้าน เขาเต่า สถานี เขา เต่า อยู่ ตรง หมู่ บ้าน นี้ ระยะจาก สถานี เขาเต่าตรง ลง ไปถึง หมู่ บ้าน ชาย ทเล ประมาณ ๒๐ เส้น แต่ ที่ สถานี เขา เต่ารถไฟ หยุด แต่ รถ ธรรมดา รถ ด่วน หยุด เที่ยว ๑ ไม่ หยุด เที่ยว ๑ ระยะ ทาง บางกอก น้อย ถึง สถานี เขา เต่า ๒๒๕ กิโลเมตร์ ค่า โดย สาร ชั้น ๓ คนละ ๕ บาท ๖๐ สตางค์

เวลา นี้ มี ผู้ มา ปลูกบ้าน พัก ตาก อากาศ แล้ว หลาย หลัง ที่ อ่าว เขาเต่ามี ดี อยู่ อย่าง ๑ ตาม ริม ฝั่ง ทเล ชุด บ่อ มี น้ำ จืด สนิท ดี

การ ตาก อากาศ ชาย ทเล ใน แขวง จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ ฤดู ที่ เหมาะ ตั้ง แต่ เดือน กุมภาพันธ์ ปลาย เดือน ไป จน ถึง เดือน พฤศภาคม เป็น เวลา ลม ดี คือ ฤดู ลม ตะเภา มา แต่ ทิศ ใต้ เย็น สบาย ที่ กรุง เทพ ฯ

เปน น่า ร้อน ส่วน ทาง ทเล ได้ ลม ดี จึง สบาย กว่ากัน การ ตากอากาศ ไปให้ ถูก ฤดู จึง จะ สบาย ความ จริง อากาศชาย ทเล มักมี เวลาดีกว่า ไม่ ดี อากาศไม่ดี อยู่ แต่ เดือน มิถุนายน กรกฎาคม ๒ เดือน ซึ่งเปน ฤดู ลม พัด มา แต่ เขา ทาง ทิศ ตวัน ตก หรือ เรียก ว่า ลม พัทยา ลม เชิง เท่า นั้น

เขา คั้น กระได

เขาคั้นกระได อยู่ริม ทเล ติด ต่อกับ บ้าน อ่าวน้อย มีเขาม่องถ่าย อยู่ ทิศ ตวัน ออก ใน ตำบล เกาะหลัก ห่าง จาก สถานี คั้นกระได ระยะทาง ประมาณ ๕๐ เส้น ที่ เขา นี้ มีถ้ำ ๑ ถ้ำ เรียก กัน ว่า ถ้ำ กระได ปาก ถ้ำ สูง จาก พื้นดิน ประมาณ ๒๐ วา ทาง ขึ้น อ้อมเขา ไม่ สู้ จะชันนัก เมื่อขึ้น ปาก ถ้ำ แล้ว ท้อง ถ้ำลึก ลงไป ราว ๓ วา ทอดบรรได ไม้ ลง ไป ใน ถ้ำ มี พระพุทธรูป ก่อ ด้วย อิฐ เปน พุทธไสยาสน์ ยาว ๕ วา มี พระ สาวก อันดับ นั่ง ราย ตาม ผนัง ถ้ำ ประมาณ ๓๐ รูป เปน ของ สร้าง ไว้ แต่ โบราณ กาล ถ้ำ นี้ ลึก เข้า ไป ประ มาณ ๑ เส้น เศษ กว้าง ๓ วา บ้าง ๒ วา เศษ บ้าง ที่ สุด ถ้ำมี ปล่อง ทะลุ เห็น แสงสว่าง เขาคั้นกระไดยอด สูง ๑๓๓ เมตร์ เปน เขา ไม่สู้ใหญ่ โต นัก ขนาด เขา ช่อง กระจก ที่ในเมือง

ทาง ที่ จะ ไป เที่ยวจากจังหวัดไปได้ ๓ ทาง ๑. ไป เรือ ๒. ทางบก พาหนะ เกวียน "ระยะ ทาง ๒๕ เส้น" ๓ ชั่วโมง ถึง ๓. ทางรถไฟ เหนือจังหวัดขึ้นไป ๑ สถานี ค่าโดยสารรถไฟชั้น ๓ คนละ ๒๐ สตางค์ ค่าเช่า เกวียน ๑ เล่ม วันละ ๒ บาท ราษฎร นิยมไปไหว้พระในถ้ำวันสุด ท้าย **สงกรานต์ คือ วันที่ ๑๕–๑๖ เมษายน เปนนักขัตฤกษ์ ประจำ ปี**

พระใน ถ้ำนี้ การก่อ สร้าง ก็ใหญ่โต และ กระทำ ด้วย ความพยายาม มาก เพราะ ถ้ำสูง ขึ้น ลง ยาก สืบไม่ได้ ความ ว่า สร้าง แต่ ครั้ง ใด (สันนิษฐาน ว่า คง จะสร้าง ใน สมัย เมื่อ เปน เมือง บาง นาง รม เพราะ อยู่ ติด ต่อ กัน กับ อ่าว เกาะ หลัก ซึ่ง เปน ที่ ตั้ง เมืองมา แต่ เดิม)

ปากคลอง ปราณ

ตำบลปากคลองปราณ คือ ที่ ปาก น้ำ ปราณ เปน ตำบล ใหญ่ เคย ตั้ง เมือง ที่ นี่ มา แต่ กอน ครั้ง หนึ่ง มีราษฎร ตั้ง ทำการ จับสัตว์น้ำ มาก มี บ้าน ๒๒๔ บ้าน ราษฎร ๑๒๖๔ คน ที่ ชายทเลอาถาศ ก็ ดี เพราะ ติด ต่อ จาก อ่าว เขา เต่า คือ อ่าวปาก น้ำ ปราณ ข้าง เหนือ ถึง เขา บ่อ แก้ว ข้าง ใต้ถึง เขา กะโหลก ยาวประมาณ ๒๐๐ เส้น เศษ ถ้า จะ ไป จาก บาง กอก น้อย ถึง สถานีปราณ แล้ว ไป ทาง เรือ ต่อง จาก ที่ ว่า การ อำเภอ ถึงสถานีปราณบุรี เรือ แจว ๔ ชั่วโมง ถึง ไป ช้า เพราะ แม่ น้ำ ปราณ คด มาก จะไป ทาง บก ใช้ เกวียน ก็ ได้ ระยะ ทาง ประ มาณ ๓๐๐ เส้น ริม สอง ฝั่ง แม่ น้ำ มี ไร่ ผักจืน ไร่ ยาสูบ สวน ผลไม้ และ สวน มะพร้าว ก็มีบ้าง เมื่อ ใกล้ จะถึงปาก น้ำ มี ศาล เจ้า ๑ ศาล อยู่ บน เขา ริม แม่ น้ำ เรียก ว่าศาล เจ้า แม่ ผอบนาคเปน ที่ศักดิ์สิทธิ์ ใน ตำบล นี้ และ ใน แม่ น้ำ แถว น่าศาล เจ้า มี หอย นางรม ด้วย หลังศาล เจ้า เข้าไป ชายเขา มี สวนผลไม้ คือ มะม่วง ขนุน หลายสวน พอ เปน ที่ เที่ยว ดู ได้

อนึ่ง ที่ปาก แม่น้ำปราณ มี ศึก ๑ หลัง ซึ่ง เจ้าพระยา สุรวงศ์ ได้ สร้าง ไว้ เคย ใช้ เปน ที่ ว่าการ อำเภอ ปราณ อยู่ คราว หนึ่ง ค่า เช่า

เรือ ๔ แจว วันละ ๔ บาท ค่าเช่าเกวียน วันละ ๒ บาท ระยะทางรถไฟแต่บางกอกน้อย ถึงสถานีปราณบุรี ๒๓๖ กิโลเมตร ค่าโดยสารชั้น ๓ คนละ ๕ บาท ๘๐ สตางค์

ถ้ำเขาน้อย

ถ้ำเขาน้อย อยู่ที่บ้านหนองเตาปูน ตำบลกุยเหนือ ปากถ้ำสูงจากพื้นดินประมาณ ๓ วา เป็นที่ลาดขึ้นไปถึงปากถ้ำ ท้องถ้ำลึกลงไปอีกราว ๓ วา ถ้ำนี้เป็น ๒ ชั้น ชั้นนอกกว้าง ๔ วา ยาวประมาณ ๖ วา ชั้นในกว้าง ๔ วา ยาวประมาณ ๔ วา พื้นถ้ำชั้นในลึกกว่าชั้นนอกศอกเศษ ในถ้ำชั้นนอกมีแสงสว่างที่ประตูถ้ำเล็กน้อย ชั้นในมีช่องได้แสงสว่างมากกว่าชั้นนอก และมีพระพุทธรูปอยู่ถ้ำชั้นในเป็นพระพุทธรูปนั่งสมาธิ ๑ องค์ หน้าตักกว้าง ๔ ศอก กับมีพระพุทธไสยาสน์ ๑ องค์ ก่อด้วยอิฐถือปูนประมาณ ๑๐ ศอก นอกจากนี้มีพระสาวกขนาดหน้าตัก ๒ ศอกคืบ ๒ องค์ ที่ถ้ำนี้เป็นวัดแต่ว้าง ราษฎรมาประชุมนมัสการเวลาวันสุดท้ายสงกรานต์เป็นนักขัตฤกษ์ทุกปี อย่างเดียวกับถ้ำเขาคันกระได ถ้ำเขาน้อยอยู่ระยะห่างจากสถานีกุย ๑๒๐ เส้น ใช้เกวียนเป็นพาหนะไปได้ ไปจากจังหวัดโดยสารรถไฟ ๔ ระยะถึงสถานีกุย ค่าโดยสารชั้น ๓ คนละ ๘๐ สตางค์ ค่าเช่าเกวียน ๑ เล่ม วันละ ๒ บาท ที่สถานีกุย รถด่วนหยุดทุกขบวน

ถ้ำเขาสามร้อยยอด

ถ้ำเขาสามร้อยยอด อยู่ในภูเขาลูก ๑ ที่น่าเรียกเขาสามร้อยยอดใกล้กับฝั่งทะเล ตรงเกาะสัตกูดมีถ้ำ ๑ เรียกว่าถ้ำเขาสามร้อยยอด

"หรือ ถ้ำเขาบ่อพระยานคร" ก็เรียก ถ้ำเขาสามร้อยยอด นี้ อยู่ ในตำบลบางปู ระยะทางขึ้นถ้ำจากฝั่งทเล ถึงเชิงเขา ๓ เส้น ตั้งแต่เชิงเขาขึ้นไปถึงปากถ้ำ ๗ เส้น ในถ้ำนั้นยาว ๓ เส้น กว้าง๒เส้นเศษ รูปท้องถ้ำเป็นวงกลม เพดานเป็นกระโจมมีปล่องทะลุตรงกลาง ได้แสงสว่างทั่วทั้งถ้ำ เพดานถ้ำสูงประมาณ ๑๕ วา กลางถ้ำตรงปล่องมีพลับพลาเครื่องไม้จริง ๓ หลัง กว้าง ๔ วา ยาว ๖ วา มุงกระเบื้อง ช่อฟ้าใบระกาบิดทอง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ เสด็จมาสร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๐๙ (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระราชทานนามว่า พระที่นั่งคูหาคฤหาศน์ บนเพดานและผนังถ้ำมีหินย้อยเป็นระย้างดงามต่างๆ น่าดู

การขึ้นถ้ำ ตอนแต่เชิงเขาขึ้นไประยะที่ ๑ แต่เชิงเขาขึ้นไปค่อนข้างชันขึ้นยากสักสามเส้น ระยะที่ ๒ ที่ราบเดินง่าย ไม่สู้ชันสักสี่เส้น ระยะที่ ๒ นี้จะใช้เก้าอี้หามก็ได้

ที่ชายทเลน่าเขาถ้ำนี้มีบ่อน้ำ ๓ บ่อ กลม ขุดกว้างประมาณ ๔ ศอก ลึก ๖ ศอก ก่ออิฐเป็นขอบ โดยรอบแต่ท้องบ่อขึ้นมา และศาลา ๑ หลัง มุงกระเบื้องไทยครอบบ่อน้ำนั้นพ้นศาลาก็โบกปูนเต็มไปถึงขอบบ่อ น้ำในบ่อจืดพอใช้ได้ บ่อนี้เรียกว่าบ่อพระยานคร ประมาณว่าทำมาได้สักเจ็ดสิบปีแล้ว สันนิษฐานว่าจะเป็นเจ้าพระยานคร "น้อยกลาง" เป็นผู้สร้าง

เพราะในสมัยนั้นการไปมาระหว่างกรุงเทพพระมหานครกับเมืองนครศรีธรรมราช ใช้เรือแจวเรือพายเลียบไปตามฝั่งแวะหยุดพักเป็นระยะไป ที่น่าเขาสามร้อยยอดนี้น่าจะเป็นที่พักแรมทาง

แห่ง หนึ่ง และ เปนเขาที่มีถ้ำงดงามน่าดู ท่าน คง จะ เห็นถ้ำนั้น มี ผู้ คน ไปมา เที่ยว มาก จึง ได้ สร้าง บ่อ น้ำ ไว้ ให้ เปน สาธารณทาน ด้วย เหตุ นี้ ถ้ำนั้น จึง มี นาม ว่า ถ้ำ บ่อ พระยา นคร อีก ชื่อ ๑ คือ หมาย ความ ว่า ถ้ำ ที่ มี บ่อน้ำ พระยา นคร สร้าง

เขา สาม ร้อย ยอด เปน ภูเขา เทือก ๑ ตั้ง เด่น อยู่ ระหว่าง เมืองกุย กับ เมือง ปราณ ด้าน ตวัน ออก จด ชายทเล ตวัน ตก ถึง ชาย ทุ่ง ๆ นี้ เรียก ว่า ทุ่ง เขา สาม ร้อย ยอด กว้างจรดถึงทาง รถไฟ ประมาณ๒๐๐เส้น ยาว ไป เหนือ ใต้ ตาม แนว เขา ปราณถึง กุย ประ มาณ ๖๐๐ เส้น เทือก เขานี้กว้าง ตวันออกไป ตวัน ตก ประมาณ ๑๕๐ เส้น ยาวเหนือใต้ประมาณ ๕๐๐ เส้น ยอด ที่ สูง ที่ สุด ๕๙๒ เมเตอร์ อากาศ ที่ เปน มรสุมฝน เดือน๑๒ เดือนอ้าย หรือ พฤศจิกายน ขันวาคม ในมณฑลปักษ์ใต้ กับ กรุง เทพฯ ไม่ เหมือนกันนั้น แบ่ง กัน แต่ แถบ เขา สามร้อย ยอด นี้ ลง ไป ภูเขา ที่ มี ถ้ำ เปน เขาถูก๑ใน เทือก เขา นั้น แต่ อยู่ ด้าน ข้าง ตวันออก ริมชายทเล การ ไป ถ้ำจึง ต้อง อ้อม คือ

หน ทาง ที่ จะไป ถ้ำเขาสาม ร้อย ยอด จาก จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ หรือ กรุงเทพฯ แต่ เดิม ใช้ ทาง เรือ เช่น เมื่อสมเด็จ พระรามา ธิบดี ที่ ๕ ก็ เสด็จ ทาง เรือ แต่ เมื่อ สร้าง ทาง รถไฟ สาย ใต้ แล้วจะไป ทาง รถ ไฟ ก็ ได้ ไปทาง บก อีก ทาง ๑ แต่ ต้อง ไป ลง ที่สถานี ปราณบุรี แล้ว ลง เรือ แจว ต่อ ลง ไป ระยะ ทาง ๕ ชั่วโมง ถึง บ้าน ปาก น้ำ ปราณตอนนี้ อย่าง เดียว กับ เที่ยว ปาก น้ำ ปราณ ที่ กล่าว มา แล้ว จากปาก น้ำปราณ ต้อง ใช้เรือ ฉลอม แล่นใบ ไป ใน ทเล ทาง ทิศ ใต้ อีก ทอด ๑ ตาม ปรกติ

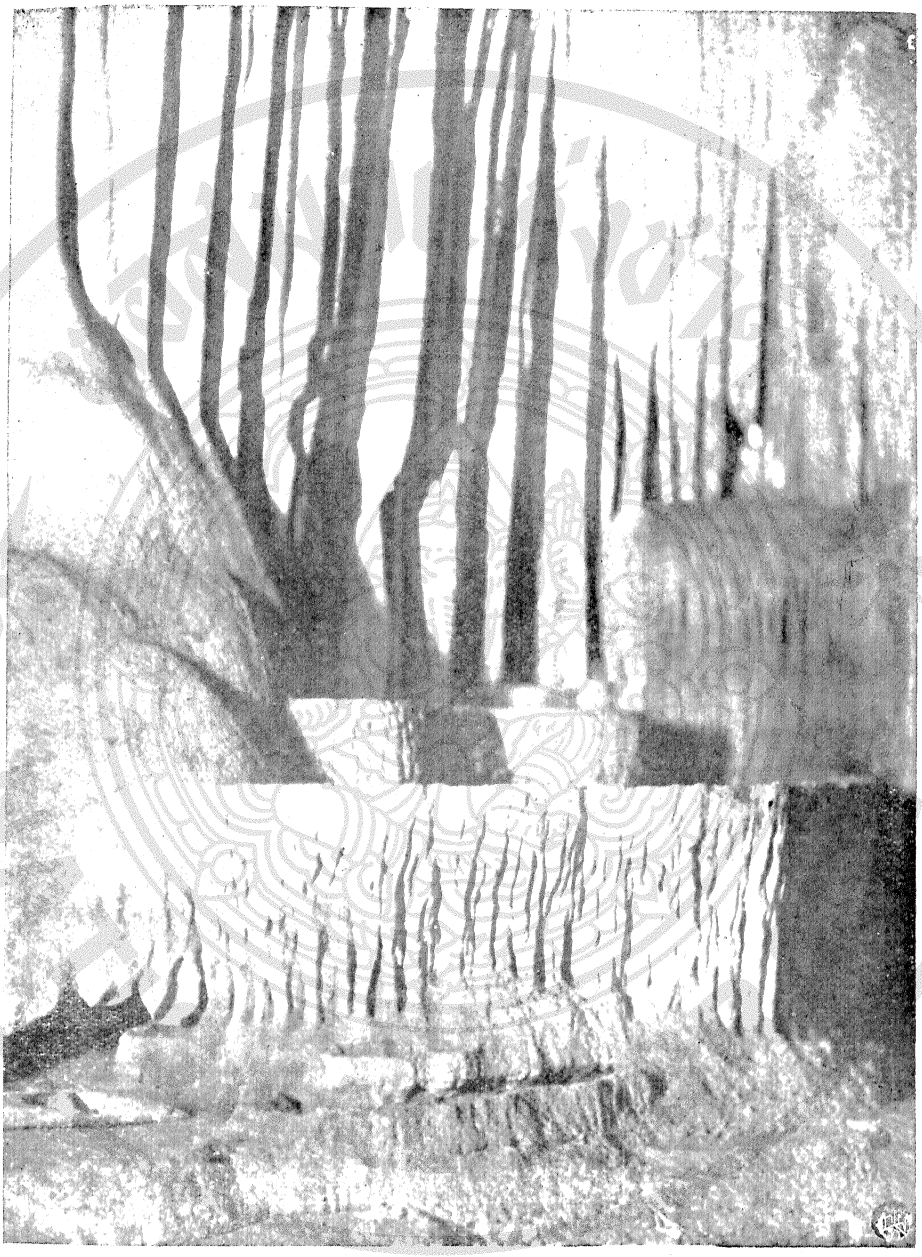

ในถ้ำสามร้อยยอด จังหวัดประจวบ

๖ ชั่วโมง ถึง ท่า ขึ้นถ้ำ การ ไป ถ้ำ เขา สาม ร้อย ยอด ต้อง ใช้ เรือ ฤดู ที่ เหมาะ ตั้ง แต่ เดือน พฤศภาคม ถึง เดือน กัน ยายน จะไป ทาง บก จาก สถานี ปราณบุรี ใช้ พาหนะ เกวียน ตรง ไป ๘ ชั่วโมง ถึงตำบล บาง ปู แล้ว ต้อง ลง เรือ เลี้ยว ข้ามหัว เขา ที่ ยื่น ลง มา ใน ทเล ทาง สัก ครึ่ง ชั่ว โมง ถึง น่า เขา ถ้ำ ก็ได้ ทาง ๑ ค่าจ้าง เกวียน เล่ม ๑ วันละ ๒ บาท ม้า ๑ ม้า วันละ ๔ บาท เรือ ฉลอม ใบ วันละ ๑๒ บาท ถ้ำนี้ งดงาม ยิ่งน่า ดู แห่ง ๑ ดัง กล่าว มาแล้ว แต่ ทาง ไป กว่า จะ ถึง อยู่ ข้าง ลำบาก สัก หน่อย

ถ้ำ เขากรูด

ถ้ำเขากรูด อยู่ ใน ตำบลกรูด ถ้ำนี้ อยู่ สูง จาก พื้น ดิน ประ มาณ ๑ เส้น ปาก ถ้ำ ข้าง บน กว้าง ๕ ศอก ยาว ๕ ศอก สูง ๕ ศอก ลง ไป ใน ท้อง ถ้ำ ๆ กว้าง ประมาณ ๒ วา ยาว ๑ เส้น สูง ๒ วา ในถ้ำ มี แสงสว่าง

การ ก่อ สร้างใน ถ้ำ มีพระพุทธรูป หล่อ เปน พระพุทธรูปไสยาศน์ ยาว ๗ ศอก ๑ องค์ และ มี พระ นั่ง ๒๐ องค์ เปน พระหล่อ ทั้ง นั้น พระนั่ง สูง ๖ ศอก บ้าง ๔ ศอก บ้าง

แต่ เชิง เขา ขึ้นไป ถึง ปาก ถ้ำ มี บรรไดก่อ ด้วย หินขึ้นได้ สุดวก พระ พุทธรูป หล่อ และ บรรได ขึ้นถ้ำ นั้น พระม่วง มาจาก จังหวัด ชุมพร ได้ จัด การ บอกบุญ เรี่ยราย สร้าง ขึ้น เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๗

ราษฎร นิยม ไปนมัสการ พระใน ถ้ำ เปน ฤดู คือ เดือน ๖ ขึ้น ๑ ค่ำ เปน นักขัตฤกษ์ที่ เอิกเกริก ปี ละ ๑ วัน

ถ้ำนี้ อยู่ห่าง สถานีกรูด ๑๕๐ เส้น ระยะทางรถไฟจากบางกอกน้อย ถึง สถานีกรูด ๓๖๐ กิโลเมตร์ ค่าโดยสาร ชั้น ๓ คนละ ๘ บาท ๖๐ สตางค์

ทุ่งเบี้ด

ทุ่งเบี้ด เปน ท้อง ที่ แห่ง ๑ อยู่ ใน ตำบล ห้วย ส้ก แขวง อำ เภอ บาง ส่พาน อยู่ ติดต่อ กับ จังหวัด ชุมพร เปน ที่ มี ภูเขา มาก แต่ ว่า เตี้ยน เลี่ยน โล่ง ไป ตลอด ทั้ง ตำบล ไม่ มี ต้น ไม้ ใหญ่ เลย เปน ที่ น่า เที่ยว เพลิด เพลิน เพราะ จะ แล ดูไป ทาง ทิศ ใด เห็นได้ ตลอด ฟาก ตวัน ออก ทาง รถไฟ บน ภูเขา ลูก ๑ อยู่ ไม่ ห่าง ไกล ทเล นัก มี หนอง อยู่ บน ยอด เขา สูง หนอง๑ เรียก ว่าหนองตำเสา กว้าง ประมาณ ๓ เส้น ยาว ๑๐ เส้น เศษ ลึกกว่า ๑๐ วา ใน หนอง นี้ มี น้ำจืด เต็ม มีปลาชุม บน เขา นี้ไม่มีต้นไม้ ที่หนองห่างจาก ส่ถานี ห้วย ส้ก ประมาณ ๑๕๐ เส้น ส่วน ที่ ทาง ฟาก ตวันตก ทาง รถไฟ คือ ที่ แห่ง ๑ เรียกว่า เขาไชยราช มีหนอง น้ำ มีสัตว์ บ่า คือ กวาง และ ควาย ปละ "ควาย เถื่อน" ก็มี ระยะยาว ของ ทุ่ง เบี้ด ตาม ทาง รถ ไฟ ตั้ง แต่ บ้าน ห้วย ส้ก ไป ถึง ตำ บล มา ปริด แขวง ชุมพร เตี้ยน โล่งไป ดัง นี้ ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร์ หรือ ๒๐๐ เส้น เมื่อ รถไฟผ่านไป น่าดู เปนที่ ปลาด มาก ซึ่งไม่มี แห่งใด ใน พระราช อาณา จักร์ จะ เหมือน เปน ที่ น่า ดู และ น่าเที่ยว ถ้า จะ ลง ไป ที่ ส่ถานีห้วยส้ก ระยะทาง รถไฟ แต่ บาง กอกน้อย ถึง ส่ถานีห้วยส้ก ๕๐๐ กิโลเมตร์ ค่า โดยสาร ชั้น ๓ คนละ ๙ บาท ๕๐ ส่ตางค์

จังหวัด สมุท สงคราม

หลวง พ่อ วัด บ้าน แหลม

มี พระพุทธรูป ที่ พลเมือง ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ อยู่ แห่ง หนึ่ง เรียก กัน ว่า หลวง พ่อ วัด บ้าน แหลม เป็น พระพุทธรูป ยืน อุ้ม บาตร์ ขนาด สูง ราว ๙ ฟุต หล่อ ด้วย ทอง เหลือง ข้างใน โพรง (บีด ทอง) ประดิษฐาน อยู่ ใน โบสถ์ วัด บ้าน แหลม ซึ่ง อยู่ ใน ตำบล แม่ กลอง จาก สถาน แม่กลอง ไป ทาง ทิศ ตวันตก

ส่วน ประวัติ ของ หลวง พ่อ วัดบ้าน แหลม นั้ มี พูด กัน ต่าง ๆ จะ เอา แน่นอน อย่างไร ไม่ใคร่ได้ แต่ ที่ สันนิษฐาน พอมี เหตุ ผล ใกล้ เคียง อยู่ บ้าง ก็ คือ วัด บ้าน แหลม นี้ เดิม ที่เดียว ชื่อ ว่า วัดศรี จำปา แต่ จะสร้าง มาครั้งใด ใคร เป็น ผู้สร้าง ไม่ ทราบ

ครั้น เมื่อ จุลศักราช ๑๑๒๖ ปีวอก ฉอ ศก พม่า ยก กอง ทัพ มาตี จังหวัด ราชบุรี เพ็ชร์บุรี แตก ซึ่ง ปรากฏ ใน พระราช พงษาวดาร ฉบับ พระราชหัตถ์ เลขา พวก บ้าน แหลม ที่ อยู่ ปาก อ่าว จังหวัด เพ็ชร์ บุรี จึง พา กัน ยก ครอบครัว อพยพ หนี มา ตั้ง ทำมา หากิน อยู่ ที่ ฝั่ง ใต้ ของ ปากคลอง แม่กลอง ติด ต่อ กับวัด บ้าน แหลม และพวก ชาว บ้านแหลม ที่ มา ตั้ง ภูมิ ลำเนา อยู่ นี้ จึง ขนาน นาม ใน หมู่ บ้าน ที่ มาตั้ง อยู่ นี้ว่า หมู่ บ้าน แหลม และพวก นี้ กระทำการ หา เลี้ยง ชีพ ใน ทาง จับ สัตว์น้ำ ทเล ได้ เอา อวน ไป ล้อม รุก ปลา ใน ทเล ได้ พระ ทอง ขึ้นมา ๒ องค์

แบ่ง ให้ ชาวบ้าน บาง ตะ บูน จังหวัด เพ็ชร์บุรี ไป องค์ ๑ ซึ่ง เอา ไป ประดิษฐาน อยู่ ที่ เขา ตะเครา ซึ่ง ขนาน นาม ว่า หลวง พ่อ วัดเขาตะเครา ต่อ มา จน ทุก วัน นี้ ส่วน อีก องค์ ๑ พวก บ้าน แหลม นี้ ได้ พา เข้ามา ใน จัง หวัด สมุท สงคราม นำขึ้น ประดิษฐานไว้ ยัง ในโบสถ์ วัดศรี จำ ปา ครั้น ต่อ มา ภาย หลังวัด ศรี จำปา ได้ ร่วง โรย โบสถ์ และ กุฏิ ศาลา ชำรุด พวก ชาว บ้าน แหลม ที่ มาตั้ง ภูมิ ลำเนา อยู่ นี้ จึงชักชวน กัน ซ่อมแซม สถาปนา วัด ศรี จำปาขึ้น แล้ว จึง เปลี่ยน ชื่อ วัด เรียก ว่าวัดบ้านแหลม ต่อ มา จน ทุกวันนี้ และ ขนาน นาม พระทอง ที่ ได้ มา จาก ทเล นั้น ว่า หลวง พ่อ วัด บ้าน แหลม ครั้น อยู่ ต่อมา หลวง พ่อ วัด บ้าน แหลม เกิด มี การ ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น จนมี มหา ชน เคารพ นับถือทั่วไป ทั้งเมือง และ แพร่ หลาย ต่อ ไป จน จัง หวัด อื่น ๆ เป็น ลำ ดับ มา จน ทุกวัน นี้

เทศกาล สำหรับ กระทำการ สักการะบูชา ประจำ ปี ดังนี้

(๑) เดือน ๕ สงกรานต์ สรงน้ำ ๓ วัน วัน ที่ ๕ ซึ่ง เป็น วัน สุด ท้าย เป็น วัน เวียน เทียน สมโภช

(๒) เดือน ๑๑ ขึ้น ๒ ค่ำ พวก จีน และพวก ชาว บ้าน แถวตำบลบาง นก แขวก ท้อง ที่ อำเภอ บาง คณฑี และ พวก ส่วน ทุ่ง ท้อง ที่ อำเภอ อัมพวา ไปนมัสการ แด สรง น้ำ อีก ครั้ง หนึ่ง

(๓) เดือน อ้าย ขึ้น ค่ำ ๑ ข้าง จีน ที่ ภาษาจีน เรียก ว่า วัน ชิวอิด (ตรง กับ เดือน ๓ ข้างไทย) พวก จีน ไป นมัสการ

(๔) เดือน ๔ กลาง เดือน คือ วันตรุษ ตาม โบราณ ราษฎร ไป นมัสการ แด สรง น้ำ

ระยะทาง ที่ จะไป นมัสการ หลวง พ่อ วัด บ้านแหลมนั้ จากกรุงเทพฯ ก็ ไปโดย รถไฟ สาย แม่กลอง ค่า โดยสาร แต่สถานี ปาก คลอง สาร ถึง สถานี แม่กลอง ซึ่ง เปนที่ สุด ของ ทาง รถไฟ สายนั้ ค่า โดย สารชั้น ๓ คน หนึ่ง ๒ บาท ๒๕ สตางค์ กิน เวลา ราว ๓ ชั่วนาฬิกา เศษ และ ที่สถานี แม่กลอง นี้ ก็ติด กับวัด บ้าน แหลม นั้น เอง รถไฟสายนั้ เดิน ตาม ธรรมดา วัน๑ สอง เที่ยว คือ จาก สถานี แม่กลอง กับ สถานี ปาก คลองสาร ออก และ ถึง พร้อมกัน ออก ๘ ก. ท. ๓๕ นาที ถึง ราว เที่ยง วัน เที่ยว หนึ่ง ออก เที่ยง ๓๐ นาที ถึง ๔ ฉ. ท. อีก เที่ยว ๑ แต่ ถ้า เวลา เทศกาล ที่ ไป นมัสการ หลวง พ่อ วัด บ้าน แหลมนั้ บาง คราว ก็ มี รถ พิเศษ เดิน อีก ตาม สมควร

ถ้า ไป จาก จังหวัด ราช บุรี ก็ได้ มี เรือ เมล์ เดิน รับส่งคน โดยสาร ขึ้นล่อง ระหว่าง จังหวัด ราชบุรี กับ จังหวัด สมุทสงคราม กระทำ การ ติด ต่อ กับรถไฟ ตาม ธรรมดา วัน ๑ เดิน ๓ เที่ยว ออก และถึงพร้อมกัน คือ ออก ราว ๔ หรือ ๕ ก. ท. ถึง ๘ ก. ท. เศษ เที่ยว ๑ ออกเที่ยงเศษ ถึง ราว ๔ ฉ. ท. เที่ยว ๑ ออก ๔ ฉ. ท. ถึง ราว ๘ ฉ. ท. อีก เที่ยว ๑ กิน เวลา ราว ๓—๔ ชั่วนาฬิกา ถึง แล้ว แต่ คราว น้ำ ค่า โดยสาร แต่จังหวัด ราชบุรี ถึง จังหวัด สมุท สงคราม หรือ แต่ จังหวัด สมุท สงคราม ถึง จังหวัด ราชบุรี ๑ บาท

จังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัด กาญจนบุรี นอก จาก เปน เมือง ที่ มี ชื่อ เสียง ปรากฏ ใน พระราช พงษาวดาร ที่ เกี่ยว กับ เรื่อง การ สง คราม หลาย ครั้ง หลาย คราว ดัง ยังมี ค่ายคู ลำนามรบ และ ตำบล ที่ตั้ง กองทัพ ทั้งของไทย แล พม่า ปรากฏ อยู่ หลาย แห่ง หลาย ตำบล แล้ว ยัง มี ที่ ควร เที่ยว ควร ดู อัน ธรรมชาติ ได้ เสกสรร ขึ้น อย่าง งดงามยิ่ง จนปรากฏชื่อเสียง แพร่หลาย เปนที่ทราบ ทั่ว กัน อีก และ ที่ เรียก กัน รวม ๆ ว่า "ไทร โยค"

ไทร โยค

ไทรโยค เปน นาม เมือง เก่า เมือง ๑ ตั้ง อยู่ ริม ลำแม่น้ำ แควน้อย หรือ ที่ เรียก ว่า ลำน้ำไทร โยค อยู่ ทาง ทิศเหนือ ของ จังหวัดกาญจนบุรี ประวัติกาลของเมืองนี้ เปนมาอย่างไรได้ กล่าวไว้ ใน ภาค ตำนานเมืองแล้ว เหตุ ที่ ตำบล อันงดงาม ควรเที่ยว ควรดู เหล่านี้ อยู่ ใน ลำน้ำไทร โยค และ ทั้ง ตำบล ที่ ตั้ง เมืองไทร โยค ก็ เปน ภูมิประเทศ ที่ งาม กว่า ที่อื่น ดังนี้ จึง ได้ มี นาม ที่ เรียก รวม ๆ กัน ว่า "ไทร โยค" แต่ สิ่งที่ เปน กิตติคุณ ของ ไทร โยค นั้น ก็คือ ภูเขา ถ้ำ และ น้ำ ตก อัน งดงาม ซึ่ง มี อยู่ มาก มาย ในที่ สองฝั่ง ลำน้ำ ซึ่งอาจ จะ นับว่า ยากที่ จะหา ลำน้ำใดใน พระราชอาณาจักร์ สยาม ที่ งาม เท่า ลำน้ำนี้ได้ นอก จาก นั้น ทั้ง สมเด็จ พระเจ้าแผ่นดินสยาม ก็ได้ เคย เสด็จ ประพาศ แล้ว หลาย พระองค์ ตั้ง แต่ รัชสมัย กรุงเก่า ตลอด จน รัชสมัย แห่ง กรุงรัตน โกสินทร์นี้ และ ย่อม เปน ที่โปรดปราน ทั่ว ทุก พระองค์ที่ได้ เสด็จ จึง นับ ว่า เปน ตำบล อันสมควร ที่ ชาวไทย ผู้เปน เจ้าของ ด้วย กัน จะได้ เที่ยวได้ ดู ให้ เห็น ด้วย ตา โดย แท้

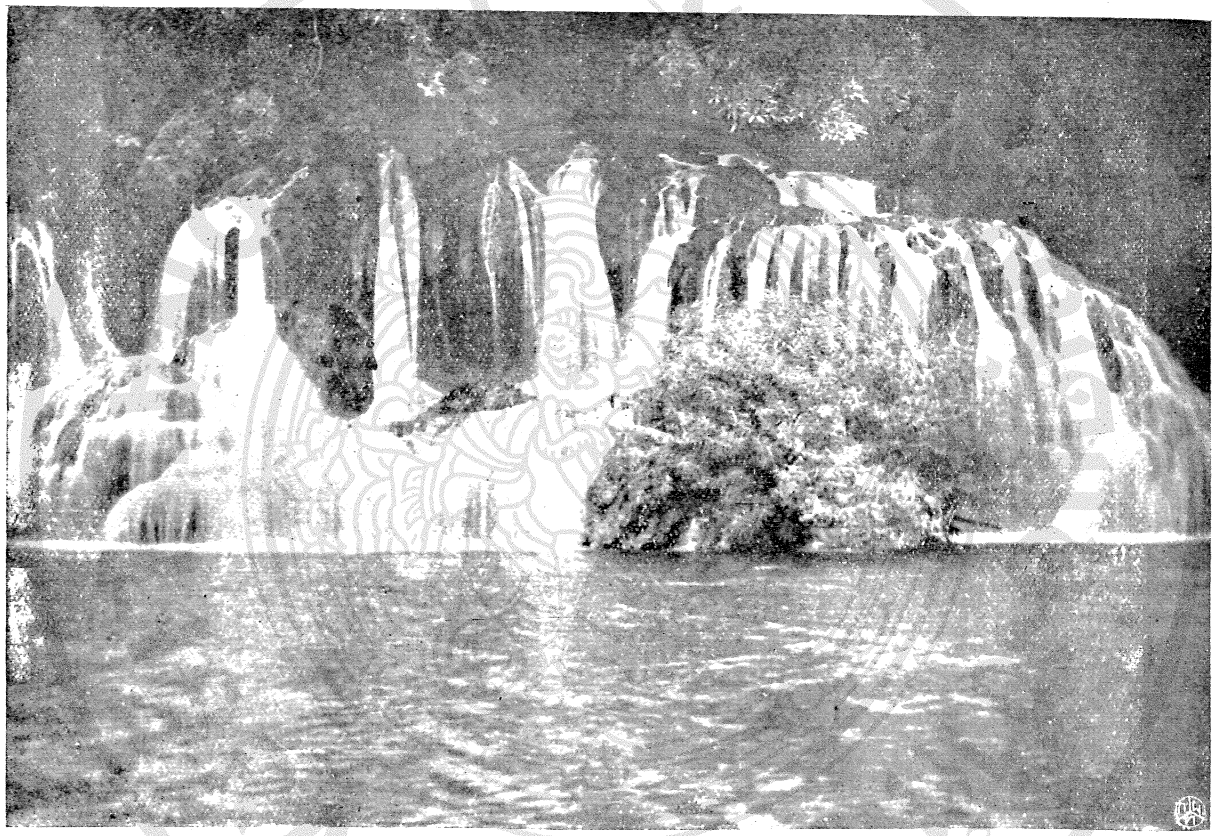

น้ำตกไทรย์โยค

ระยะทาง แต่กาลก่อน เมื่อ คมนาคม ยังไม่ สดวก การ ที่ จะไปเที่ยว ไทร โยคจากกรุงเทพ ฯ มี ผู้ไปกันใน ๒ ทาง คือ โดยสารเรือจากกรุงเทพ ฯ เข้า คลองมหาสวัสดิ์ และ คลองเจดีย์ บูชา ถึง จังหวัด นครปฐม แล้ว เดิน ทางบก จาก นครปฐม ผ่าน พระแท่นดงรัง ถึง จังหวัด กาญจนบุรี แล้วไป โดย เรือ ต่อไป ทาง ๑

อีก ทาง ๑ ออก จาก กรุงเทพ ฯ เข้า คลอง บางหลวงไป คลองภาษี เจริญ ออก แม่น้ำท่าจีน แล้ว เข้า คลอง ดำเนินสดวกไป ออก ลำน้ำแม่กลอง ขึ้นไปยัง จังหวัด ราชบุรี และ ต่อไป จนถึง จังหวัด กาญจนบุรี โดยทางเรือ โดย ตลอด

แต่ ปัจจุบันนี้ ทาง คมนาคม สดวกสบาย แล้ว จึงไม่ จำเปน ต้องไป ใน ๒ ทาง นั้น คือ อาจ จะโดยสาร รถไฟ จาก กรุงเทพ ฯ หรือ ที่ใด ที่หนึ่ง ในทางรถไฟหลวงสายใต้ แล้วไปลงที่ สถานีบ้านโป่ง และโดยสารรถยนต์ เมล์จากสถานีบ้านโป่งไปตามถนนหลวงจะถึงจังหวัดกาญจนบุรีได้ ภายใน เวลา ชั่วโมงครึ่ง เท่านั้น เปนการ ทอนเวลา และ ค่าพาหนะ ลงได้ อย่างมาก

ส่วน ระยะ ทาง จาก เมือง กาญจนบุรี ขึ้นไป จน ถึง เมือง ไทร โยค นั้น จะไปโดยเรือแจวพายหรือเรือจักร เรือกล ก็ได้ แต่ต้องเปนขนาดกินน้ำตื้น เว้น แต่ใน ฤดูน้ำ จึง จะใช้ เรือยนต์ เรือกลไฟ ขนาดใหญ่ไปได้

ระยะ ทาง ตั้ง แต่ จังหวัด กาญจนบุรี ถึง เมืองไทร โยค ถ้าไปโดย เรือ แจว พาย ธรรมดา ขาขึ้น กินเวลา เดินทาง ราว ๗ วัน ขาล่องกินเวลา ๓ วัน เปน อย่าง สบาย ถ้าไปโดย เรือยนต์ เรือกลไฟ จะถึงได้ ภายใน ๒ วัน แต่เพื่อได้ พักผ่อน ตาม ระยะทาง ควรพัก ระหว่าง ทาง ๒ คือ ส่วนขากลับ

จากไทรโยค จะถึง เมืองกาญจนบุรีได้ภายใน วันเดียว แต่กำหนดเวลาที่กล่าวนี้ สำหรับ ตรงไป ตรงมา หาก เมื่อไปเที่ยวชม ภูมิประเทศก็จำต้อง หยุดพัก และแวะขึ้นเที่ยว ตามระยะทาง ตลอดไป ก็จำต้องเพิ่มเวลาขึ้น ตามลำดับ

ฤดูกาลที่เหมาะสำหรับเที่ยวไทรโยคนั้น คือ ตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายน ตลอดไป จนถึง ฤดูร้อน และใน ฤดูแล้ง คงใช้เรือยนต์ขนาดกินน้ำตื้นเดินได้เสมอ พาหนะเรือจะหาจ้างได้ที่เมืองกาญจนบุรี แต่สำหรับเรือยนต์มีจำนวนน้อย สักหน่อย

ภูมิประเทศ เพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้ทราบภูมิประเทศ และสิ่งควรดูอันมีอยู่ตามลำน้ำ สำหรับเป็นความสดวกจึงได้กล่าวไว้เพียงเลา ๆ ดังต่อไปนี้

ออกจากเมืองกาญจนบุรี ระยะเรือยนต์เดินราว ๓๐ นาทีถึงหมู่เขาตกน้ำ อยู่ฝั่งตวันตก ที่นี่เป็นที่ตั้งกองผสมสัตว์ และทำหญ้าแห้งของทหารบก สำหรับจ่ายให้ม้าของทหารกินทั่วไป มีเรือนโรงเป็นที่ทำการ และที่อยู่ของนายและพลทหารหลายหลัง วิธีการทำหญ้าแห้งเป็นสิ่งควรดูอย่าง ๑

อนึ่ง ในหมู่เขาตกน้ำนี้ มีเขาอยู่ลูก ๑ ทางด้านใต้อยู่ห่างฝั่งน้ำประมาณ ๒๐ เส้น บนเขามีถ้ำชื่อว่าถ้ำมังกรทอง และมีพระจำพรรษาอยู่ในถ้ำนี้เสมอ ภายในถ้ำมีซอกและคูหางดงามพอเที่ยวได้ แต่ไม่ใหญ่โตนัก มีน้ำไหลลงสู่อ่างภายในถ้ำสำหรับได้ใช้และรับประทานตลอดปี ได้มีผู้ศรัทธาตกแต่งซ่อมแปลงถ้ำนี้ให้เป็นที่อยู่ที่อาศัย

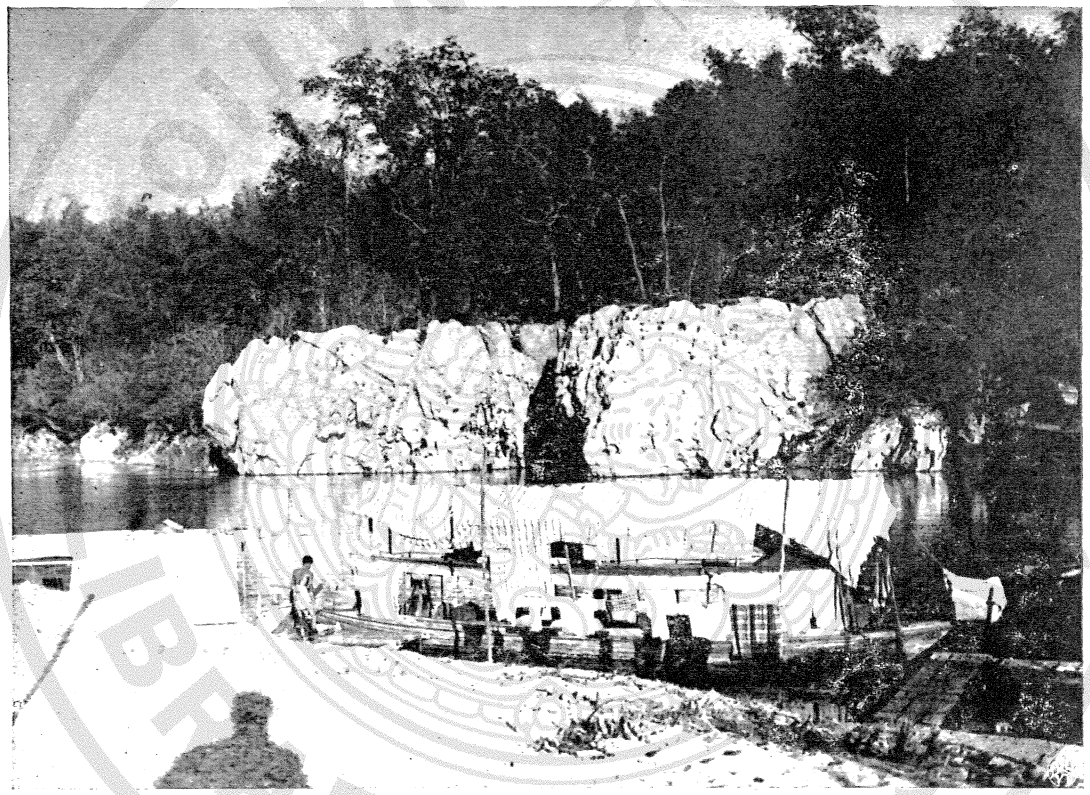

หินสองพี่น้อง ลำน้ำไทรย์โยค

ของ พระได้ อย่าง เรียบ ร้อย และ ทำ บรรได สำหรับ ขึ้น ตั้ง แต่ เชิง เขา ถึง ปาก ถ้ำ ก่อ อิฐ ถือ ปูน เป็น บรรได นาค สูง ประมาณ เส้น เศษ ขึ้น ถงได้ สดวก สบาย และ มี ปล่อง ทะลุ จาก ใน ถ้ำ ขึ้น ถึง หลังเขา เดิน ถงไป ยัง กอง ผสมสัตว์ ของ ทหารได้ เป็น ที่ ควร เที่ยว ควร ดู แห่ง ๑

อนึ่ง ที่ เรียก เขา หมู่ นี้ ว่า เขา ตก น้ำ นั้น เพราะ เหตุ ว่า ภูเขา ได้ ตั้ง อยู่ ริม ตลิ่ง จน ตก น้ำ และ เป็น ดัง นี้ ทั้ง สอง ฝั่ง เหมือน ดัง แม่น้ำ ผ่าน ตัด เขาไป

ต่อ จาก นี้ ขึ้นไป ทาง ประมาณ ๑ ชั่วโมง ถึง บ้าน ชุกยายญวน ตั้ง อยู่ ฝั่ง ตวันออก เป็น ท่า สำหรับ ขึ้นไป ยัง ท่ง นาคราช ระยะ ทางเดิน ประมาณ ๑๗๐ เส้น ท่ง นาคราช นั้น เป็น ที่ ประหลาด แห่ง หนึ่ง พื้น ดิน มี สี แดง จัด ตลอดไป มี เนื้อ ที่ กว้างใหญ่ เป็น ที่ ราบ โล่ง มี ไม้ รวก ไม้ ตะพด ขึ้น อยู่ ประปราย เป็น หย่อม ๆ และ เมื่อ อยู่ ที่ นี้ จะ แล เห็น เขา เป็น พืด ตระหง่าน อยู่ ทาง ทิศ ตวันออก เฉียง เหนือ ใน ท้อง ท่ง เต็ม ไป ด้วย เม็ดกรวด กลม ขนาด เล็ก แล แข็ง สีคล้าย เหล็ก ซึ่ง ชาว บ้านสมมุติ กัน ว่า เป็น มูล ของ นาค จึงได้ เรียก นาม ท่ง นี้ ว่า "ท่ง นาคราช" พระพุทธเจ้าหลวงได้ เคย เสด็จ ประพาส เป็น ที่ โปรดปราน มาก และ จาก เมือง กาญจนบุรี จะไป ท่ง นาคราช โดย ทาง บก ก็ได้ ระยะ ทาง ม้า เพียง เวลา ชั่วโมง เศษ เท่า นั้น

ต่อ จาก นี้ไป อีก ครึ่ง ชั่วโมง ถึง แก่ง หลวง เป็น แก่ง หิน และ นับ เป็น แก่งใหญ่ แก่ง ๑ งาม น่า ดู ใน ฤดู แล้ง เรือ ขึ้น ล่อง ค่อน ข้าง ลำบาก ถ้าฤดูน้ำมาก น้ำ ท่วมแก่ง มิดหมด เรือไป มาได้ สบาย ต่อ จากแก่งหลวง

ขึ้นไป อีก คุ้ง ๑ ถึง แก่ง น้อย เป็น เกาะ หิน อยู่ ๒ ข้าง ร่อง น้ำ อยู่ กลาง แล ต่อ แก่ง น้อย ไป อีก คุ้ง ๑ ประมาณ ๑๐ นาที ถึง บ้าน ท่า กระบือ ซึ่ง มี หาด ใหญ่ อยู่ ทาง ฝั่ง ตวันออก ณ ที่นี้ จะ แล เห็น เขา ลูก ๑ มี สัณฐาน งาม น่า ดู เรียก ว่า เขา ปะกง อยู่ ริม ลำน้ำ ฝั่ง ตวันตก และ เมื่อ เรือ เลี้ยว ผ่าน ไป ตาม คุ้ง น้ำ จะ แล เห็น รูป ร่าง เขา นี้ เปลี่ยน แปลก ไป ต่าง ๆ ทุก ด้าน ต่อ ไป อีก ประมาณ ครึ่ง ชั่วโมง ถึง บ้าน วังอ้าย หมู อยู่ ทาง ฝั่ง ตวันออก หลัง บ้าน นี้ มี เขา ลูก ๑ มีถ้ำ ซึ่ง เป็น ที่ ควร เที่ยว ควร ดู ชื่อ ว่า เขาถ้ำ ตักหม้อ

ต่อ จาก วังอ้าย หมู ไป คุ้ง ๑ ถึง บ้าน ท่า เสดา ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง เขา ปะกง แล้ว ผ่าน บ้าน ยางเกาะ มี หาด ใหญ่ ทั้ง สอง ฝั่ง ร่อง น้ำ อยู่ กลาง ผ่าน บ้าน นักการ บ้าน ย่าน เจ้า แล้ว ถึง บ้าน กลอน โด ซึ่ง เป็น ที่ มี ปลา บริบูรณ์ แห่ง ๑ และ พื้น ที่ ทำเล งดงาม ดี มี ต้น ไผ่ ต้น ตะโก และ ต้น ไม้ ต่าง ๆ อย่าง ไม่ ดัด ต่อ นี้ ไป ถึง ปาก น้ำ ลำ ภาชี อยู่ ฝั่ง ตวันตก ระยะ ทาง จาก วังอ้าย หมู ถึง ที่ นี้ ๒ ชั่วโมง เศษ ยอด น้ำ ภาชี ไหล มา แต่ หมู่ เขา ที่ ต่อแดน กับ พม่า ใน ลำน้ำ นี้ มี พรรณ ไม้ ใหญ่ ๆ ที่ เป็น ประโยชน์ อยู่ มาก ทั้ง ได้ เคย มี ผู้ ทำ แร่ ดีบุก ใน ลำน้ำ นี้ ด้วย

ต่อ จาก นี้ ไป ๒๐ นาที ถึง บ้าน ท่า เสด็จ ซึ่ง เป็น ทาง เดิน บก ไป ยัง ท่ง นาคราช ได้ อีก ทาง ๑ แต่ ต้อง ข้าม ช่อง เขา ข้าง คับ คือ มี เนิน เขา เตี้ย ๆ สอง ลูก ต่อ กัน ขวาง ทาง อยู่ และ มี ทาง เดิน ผ่า ช่อง เขา ไป ระยะ ทาง จาก ฝั่ง น้ำ ถึง ท่ง นาคราช ประมาณ ๘๐ เส้น ทั้ง นี้ เพื่อ เป็น ที่ สังเกตุ เห็น ได้ ว่า ลำน้ำ แคว น้อย เป็น ที่ คด เคี้ยว ไป มา อย่างไร

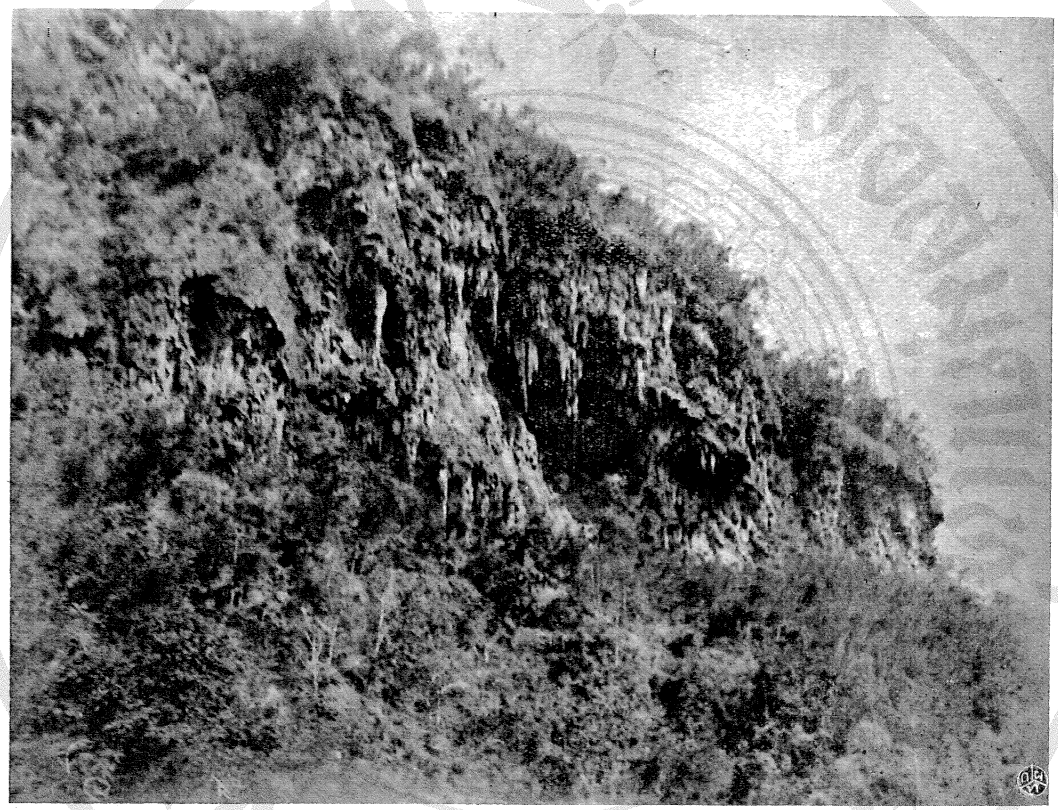

ถ้ำกินนอน ลำน้ำไทรย์โยค

ต่อ จาก นี้ไป ประมาณ ๒๐ นาที ถึง บ้าน จรเข้เผือก อยู่ ฝั่งตวันตก ซึ่งนับเปนบ้านใหญ่ แห่งหนึ่ง มีบ้านเรือน และแพหลายหลังทั้งมีภูมิทำเลดี เหมาะ เปน ที่ อาศรัย เวลา ผ่านไปมา ต่อ นี้ไป ระยะ ทาง อีก ประมาณ ๒ ชั่วโมง ถึงบ้านวังหมีก อยู่ ฝั่งตวันตก ที่ บ้านนี้ มี ต้นตะเคียน ศักดิ์สิทธิ์ อยู่ ต้น ๑ กล่าว กัน ว่า ต้น ตะเคียน ลอย ตาม น้ำ มา ถึง ท่า บ้านนี้ กลับ ปัก ตั้ง ลง ดิน กลับ เปน ขึ้น อีก อยู่ ที่ใน น้ำ ริม ฝั่ง นั้น เอง ราษฎร จึงพากัน นับถือแตะเคารพบูชาว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีใครกล้าแตะต้องทำอันตราย นายอำเภอ คนหนึ่ง มี ความประมาท ไป ถ่าย บัสสาวะ รดลง พอกลับมา ก็ เปนไข้จับ พอ ดี

ต่อ จาก บ้าน นี้ไป อีก ประมาณ ๒ ชั่วโมง ถึง เมืองสิงห์ อยู่ทางฝั่ง ตวันออก ห่าง จาก ฝั่ง เข้าไป ประมาณ ทาง ๑๕ เส้น เปน เมืองโบราณ มี ปราสาท หิน (ได้ บรรยายไว้เปน ส่วน หนึ่ง แล้ว)

จาก ท่า เมือง สิงห์ไป ครึ่ง ชั่วโมง ถึง หินสองพี่น้อง ที่นี่มี หิน ใหญ่ สอง ก้อน คล้าย น่า ผา งอกจาก ตลิ่ง ฝั่งตวันออก ยื่น ตก ลำน้ำ รูปเกือบ เปน ๔ เหลี่ยม ทั้ง สอง ก้อน ตั้ง อยู่ เคียง กัน จึง เรียก ว่า หิน สองพี่น้อง ความ ประหลาด ก็ เพราะใน ระหว่าง ตลิ่ง แถบ นั้นไม่ มี หิน ผา เลย เว้น แต่ สองก้อน นี้ และทั้งใหญ่โต มากด้วย จึง เกิด ความศักดิ์สิทธิ์ เปนที่นับถือ บูชา ของ ราษฎร ขึ้น บรร ดา ชาว เรือ ผ่านไป มา ต้อง กระ ทำ เคา รพ สักการเสมอ

ต่อไป ระยะ ทาง ๒ ชั่วโมง เศษ ถึง เมือง ดุมดุม อยู่ ฝั่ง ตวันตก เปน เมืองเก่า มีมา แต่โบราณ อย่าง เมืองไทรโยค และ เมืองสิงห์ แต่ไม่มี

ถาวรวัตถุ เช่น เมืองสิงห์ คงมีแต่คันคูสนามเพลาะเหลืออยู่ โดยเมืองเหล่านี้ทุกขนาดก็สำหรับเป็นค่ายตั้งกองทัพรบกับพม่าในครั้งโบราณ และเป็นเมืองด่านสำหรับคอยตรวจตราเขตต์แดนในเวลาปรกติ และที่ใต้เมืองลุ่มลุ่มลงไปเล็กน้อย มีเขาตกน้ำแห่ง ๑ มีถ้ำที่เขานั้นเรียกว่าถ้ำกระแซ

ต่อจากเมืองลุ่มลุ่มไป ระยะทางประมาณ ๔๕ นาที ถึงบ้านวังโพ อยู่ฝั่งตวันตก ติดต่อกับบ้านนี้มีเขาดูก ๑ เรียกกันว่าเขาช้างผอม โดยที่แลดูรูปลักษณเห็นเป็นเช่นนั้น ทั้งเป็นคู่กันกับเขาอีกดูก ๑ ซึ่งอยู่ต่อไปข้างหน้า และเรียกว่าเขาช้างอ้วน

จากบ้านวังโพไปประมาณ ๔๐ นาทีถึงเขาถ้ำชันอยู่ทางตวันออก บนยอดเขานี้มีน่าผาและถ้ำเป็นโพรงเข้าไปไม่ลึกนัก มีหินย้อยเป็นภู่ม่านระย้าอยู่น่าถ้ำ แลดูงามมาก ถัดไปถึงเขาสุนักข์อยู่ติดต่อกัน บนยอดเขานี้ที่หัวเขาแห่งหนึ่งมีหินรูปคล้ายสุนักข์จึงเรียกว่าเขาสุนักข์ ต่อไปอีก ๒๕ นาทีถึงเขากวาง อยู่ทางฝั่งตวันตก เหตุที่มีชื่อว่าเขากวางก็เพราะมีหินบนยอดเขาแห่งหนึ่งมีรูปคล้ายกวาง เป็นเรื่องติดต่อกับเขาสุนักข์ ต่อไปอีก ๒๕ นาทีถึงเขาช้างอ้วน อยู่ทางฝั่งตวันตก แต่ห่างแม่น้ำลักหน่อย เขานี้เป็นคู่กันกับเขาช้างผอมที่กล่าวมาแล้ว และดูสันถานรูปเขาคล้ายช้างมาก เป็นรูปช้างหมอบเอางวงต้วงลงในยุ้งข้าว คือเป็นเขาดูก ๑ เรียกว่าเขายุ้งข้าว และกล่าวกันว่าโดยที่มีข้าวกินเช่นนี้ ช้างจึงได้อ้วน

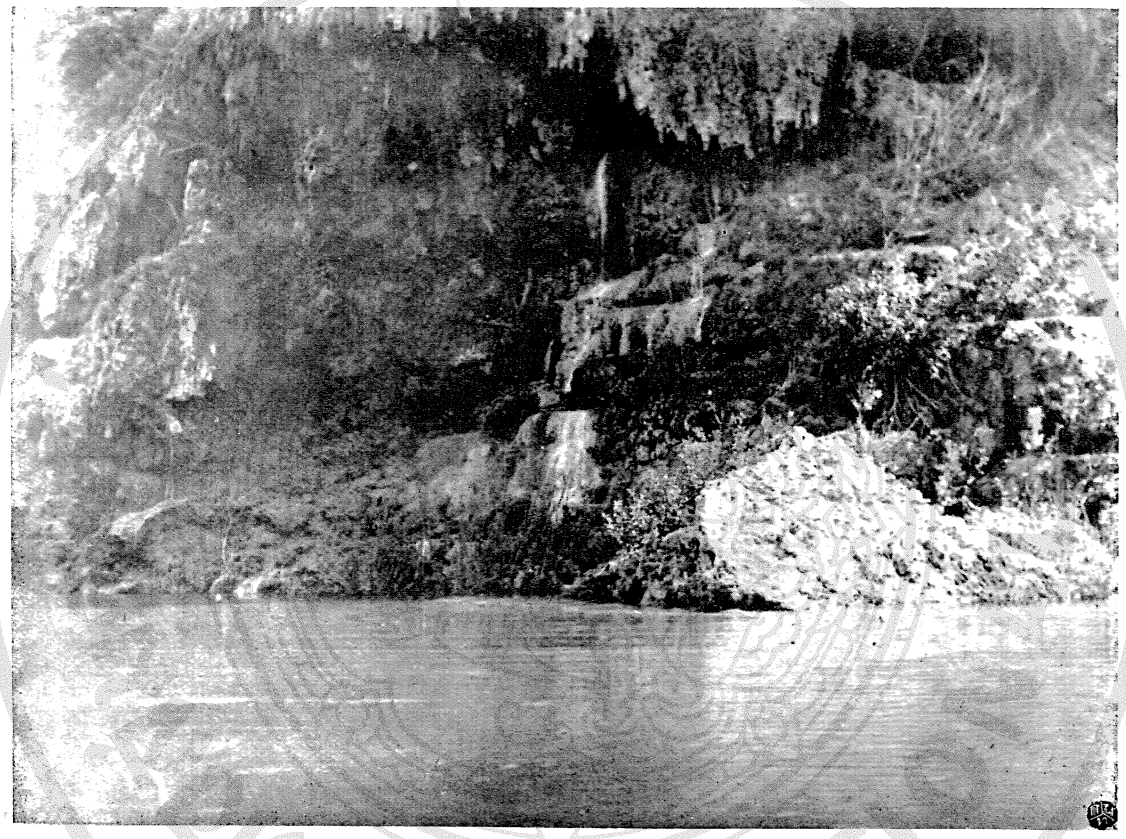

พุท้องช้าง ลำน้ำไทรย์โยค

ต่อนี้ไปอีกราวชั่วโมงครึ่ง ถึงเมืองท่าตะกั่ว อยู่ทางฝั่งตวันตก เป็นเมืองเก่าเช่นเมืองลุ่มสุ่ม และได้ร้างมาในคราวเดียวกัน ไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นหลักฐานนอกจากต้นไม้ใหญ่ๆเท่านั้น

ต่อไประยะทางอีกครึ่งชั่วโมงถึงท่าบ้านเขาพัง เขานี้อยู่ห่างฝั่งทางเดินประมาณครึ่งชั่วโมง ปรากฏว่าเขานี้ได้แตกพังลงมาเมื่อระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๐ กับ พ.ศ.๒๔๓๑ แล้วก็เกิดมีน้ำตกอย่างใหญ่งามน่าดูมาก (ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดไว้เป็นส่วนหนึ่งแล้ว) เป็นสถานที่ผู้ไปเที่ยวไทรโยคไม่ควรเว้นเสีย เป็นอันขาด

จากท่าเขาพังไปประมาณ ๓๐ นาที จะแลเห็นเขาถูก ๑ ตั้งอยู่ทางฝั่งตวันตก เขานี้ชื่อว่าเขาหินปูน และมีหินชนิดลับมีดเป็นอย่างดีอยู่มาก

ต่อไปอีกครึ่งชั่วโมงถึงพุท้องช้าง ตรงนี้เป็นที่อันตรายแก่เรือแพที่ล่องมาก โดยเป็นที่หัวเลี้ยวกระแสน้ำแรง เพราะทางฝั่งตวันออกมีเขายื่นลงมาในน้ำเป็นท่านบ และฝั่งตวันตกก็มีแก่งหินยาวใหญ่ยื่นออกไปในน้ำเช่นกัน ที่แก่งตวันตกหินเป็นช่องโพรงน้ำไหลลอดทลุได้ ฉะนั้น เมื่อเรือแพที่ล่องมาปะทะสายน้ำจากแง่เขาฝั่งตวันออก จึงมักปัดมากระทบหินแก่งฝั่งตวันตก และเลยลอดเข้าไปในโพรงหินเป็นอันตราย ต่อมาบริษัทป่าไม้บริษัท ๑ได้ระเบิดหินโพรงออกเสีย การล่องเรือแพจึงค่อยสดวกขึ้น ที่น่ามีสิ่งน่าดูคือที่แง่เขาฝั่งตวันออก มีน้ำตกน้อยๆและน้ำพุไหลลงสู่แม่น้ำเสมอ

และลักษณะของภูเขาก็งามน่าชม ส่วนที่แก่งทางฝั่งตวันตกมีบ่อน้ำร้อนอยู่ที่ริมฝั่ง น้ำในบ่อร้อนจนจะลงไปอาบในบ่อนั้นไม่ได้

ต่อไปอีกประมาณ ๕๐ นาที ถึงเขาถ้ำกินร อยู่ทางฝั่งตวันออก เป็นเขาสามลูกอยู่ติดต่อกัน ใกล้ลำน้ำที่เขาลูกกลางมีน่าผาชันสูง มีหินย้อยเป็นเฟื่องระย้า และมีถ้ำอยู่บนน่าผาเป็นที่งดงามมาก และแม่น้ำตรงนี้เป็นที่คดและแคบ เพราะเขากระชั้นกันจึงทำให้น้ำไหลเชี่ยว แต่ภูมิประเทศเป็นที่น่าชมมาก กับที่ฝั่งตวันตกตรงเขากินรข้ามแต่ระยะทางห่างจากฝั่งมากสักหน่อย มีเขาลูก ๓ และมีถ้ำเรียกว่าถ้ำผีน้อยผีใหญ่ โดยที่ว่ามีหัวกระโหลกผีอยู่ในถ้ำนั้นเป็นหัวกระโหลกที่ใหญ่กว่าคนธรรมดาและเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์มีคนเกรงกลัวมาก

ต่อจากนี้ไปอีก ๒ ชั่วโมงเศษถึงเมืองไทรโยคเก่า อยู่ทางฝั่งตวันออก ซึ่งเป็นเมืองร้างไม่มีถาวรวัตถุอย่างใด และต่อไปอีกประมาณ ๑ ชั่วโมงถึงไทรโยคใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอไทรโยค อยู่ฝั่งตวันออกตรงปากแม่น้ำน้อยข้าม แม่น้ำน้อยนี้ไหลมาจากหมู่เขาที่ต่อแดนพม่ามาตกลำน้ำแควน้อย (ไทรโยค) เป็นแม่น้ำที่ยาวมาก แต่เล็กและแคบและเต็มไปด้วยแก่งหิน ยากที่เรือจะไปมาได้

ภูมิประเทศที่งดงามน่าชมที่สุดก็อยู่ในตอนไทรโยคนี้ ต่อจากไทรโยคขึ้นไปก็มีเมืองท่าขนุน (ดังชลบุรี) เมืองทองผาภูมิ ซึ่งเป็นเมืองเก่าเหมือนกัน แล้วถึงอำเภอวังกะ ซึ่งนับเป็นสถานที่ทำการ

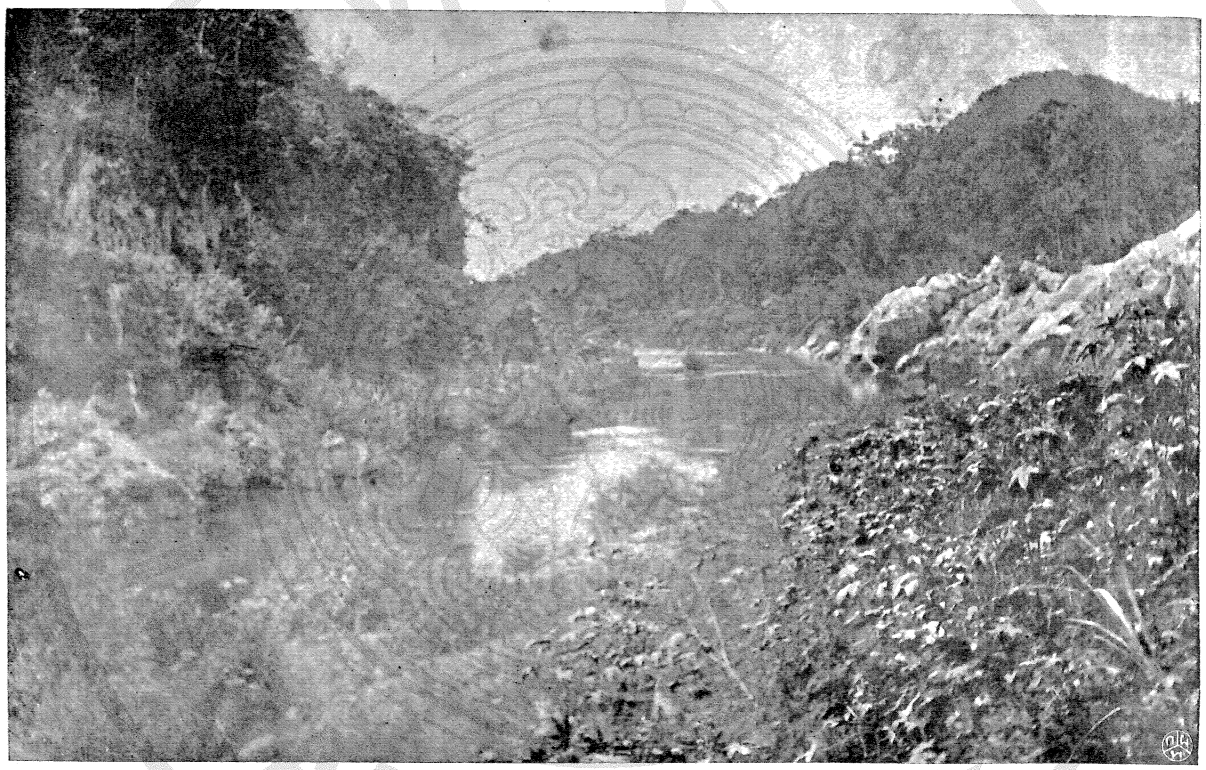

ลำน้ำไทรย์โยค (มีบ่อน้ำร้อน)

ของ รัฐบาล ตำบล ที่สุดใน เขตต์ มณฑล ราชบุรี ต่อจาก อำเภอ นี้ไป ระยะ ทาง บก อีก ประมาณ ๑,๐๐๐ เส้น ก็ จะถึง พระเจดีย์ สามองค์ ซึ่ง เป็นที่ ต่อ เขตต์แดน ระหว่าง สยาม กับพม่า ของ อังกฤษ แต่ ภูมิประเทศ ตาม ระยะ ทาง เหนือ จาก เขตต์ ไทรโยค ขึ้นไป แล้ว ไม่ใคร่ งด งาม น่าดู นัก ฉนั้น จึง จะ ยุติ การ บรรยาย ถึง ภูมิประเทศ แต่ เพียง แค่นี้ และ จะได้ บรรยาย ถึง เขา ถ้ำ น้ำตก ที่ น่า ดู น่า ชม ใน แขวง ไทรโยค นี้ให้ ทราบ ตะเอียด ต่อไป

ความงามของลำน้ำ

ใน ตอน ข้าง บนได้ กล่าวถึง ภูมิประเทศ มาแล้ว แต่โดย เตาๆ พอ ให้เป็น ที่ ทราบ ระยะ ทาง ที่ไป โดย เรือยนต์ (นับ ฉะเภาะ เวลา เรือ เดิน) และ กล่าวถึง สถานที่ บาง แห่ง พอ เป็น เครื่อง หมาย แห่ง ผู้ จะ เที่ยวเตร่ได้ ทราบ เป็น เค้าไว้ บัดนี้ จะได้ กล่าว ถึง ความ งาม ของ ลำแม่น้ำ ซึ่ง เป็น สิ่ง วิจิตร์ โดย ธรรมชาติ เสก สรรให้

ลำ น้ำไทรโยค เกิด มา แต่ ที่ใด มี ระยะ เท่าใด ได้ กล่าว ไว้ ใน ภาค ต้น แล้ว ความ กว้าง ของ ลำน้ำไทรโยค เฉลี่ย ใน ระหว่าง ๑ ถึง ๒ เส้น แต่ ที่ กว้าง กว่า นี้ ก็ มี เหตุ ที่ ทำให้ ลำน้ำ นี้ มี ความ งาม ก็ด้วย มี ภูเขา อยู่ ติด ต่อ สลับ ซับ ซ้อน กันไป ทั้ง สอง ฝั่ง ภูเขา เหล่านั้น เป็น เขา ตก ถึง ริม น้ำ หรือ ใกล้ ชิด ลำน้ำ และ ห่าง ออกไป ก็ มีมาก เขา ต่าง ๆ นั้น บาง ลูก มี ต้นไม้ ขึ้น แน่น หนา บาง ลูก มี หิน เป็น น่า ผา และ ถ้ำ ต่าง มี รูปพรรณ สันถาน แปลกๆ กัน เป็นที่ ชวน ชม ส่วนตาม ตลิ่ง สองฟาก ลำน้ำ นับ ตั้ง แต่ เมือง ตุ่มตุ่ม ขึ้นไป มี ก้อน หินใหญ่ น้อย ประดับ อยู่

โดยตลอด บางแห่งก็เป็นน่าผาใหญ่โต บางแห่งเป็นช่องคูหา บางแห่งก็สลับซับซ้อน และมีน้ำซับไหลซึมเป็นที่วิจิตรพิศดาร คันตลิ่งตรงใดที่ไม่มีภูเขาก็มักเป็นสันเนินมีต้นไม้ขึ้นอยู่เขียวชอุ่ม และในท้องน้ำก็เต็มไปด้วยหาด เกาะ และแก่ง (ซึ่งมีจำนวนปรากฏในบัญชีข้างท้ายนี้) ถ้าจะกล่าวก็ว่า ลำน้ำไทรโยคได้ไหลผ่านมาในระหว่างหมู่เขา จึงได้เกิดแก่งและเกาะขึ้นคือ ในระหว่างหัวแหลมที่ผ่านเขาและคุ้งตรงใด มีหินขนาดใหญ่ขวางลำน้ำอยู่ก็เรียกว่าแก่ง ถ้าตรงใดไม่มีพื้นหินมีแต่ดอนทรายและกรวดหินเล็ก ๆ ก็เรียกว่าเกาะ โดยเหตุที่ลำน้ำได้ผ่านภูเขาคดทบไปทบมามากเช่นนี้ จึงได้เกิดมีเกาะและแก่งเป็นอันมาก และที่ใดเป็นเกาะเป็นแก่งน้ำก็ไหลแรงพอพ้นเกาะพ้นแก่งหรือที่เป็นท้องคุ้งน้ำก็อับไหลเบาลง

เมื่อได้โดยสารเรือผ่านไปในลำน้ำที่แลเห็นได้ถนัดทั้งสองฝั่ง และบนฝั่งนั้นมีต้นไม้หลายพรรณขึ้นอยู่เขียวชอุ่ม มีภูเขาขนาดเชื่องตั้งอยู่สองฝั่งลำน้ำ และบ้างก็ตกถึงน้ำมีน่าผาสูงชันมีถ้ำและมีรูปพรรณเป็นต่าง ๆ กัน กับตลิ่งทั้งสองข้างก็ประดับประดาเต็มไปด้วยก้อนหินแผ่นหินแลสลับซับซ้อนเป็นหลืบเป็นคูหามีน้ำพุน้ำตกเป็นระยะไปในท้องน้ำอันใสก็มีแก่งหินและเกาะเป็นตอน ๆ แลเห็นได้ ประกอบด้วยความเงียบสงัดเยือกเย็น ทั้งยังมีสัตว์จตุบาททวิบาทที่เที่ยวหากินตามฝั่งน้ำออกมาให้เห็นให้ชมอยู่บ่อย ๆ เช่นนี้ เมื่อไม่เป็นที่เบิกบานสำราญใจแก่ผู้ได้พบได้เห็นแล้วก็จะหาสิ่งวิจิตรพิศดารยิ่งกว่านี้ได้จากที่ใดอีกเล่า ต่อนี้จะได้กล่าวถึงถ้ำและน้ำตกที่อยู่ใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอไทรโยคต่อไป

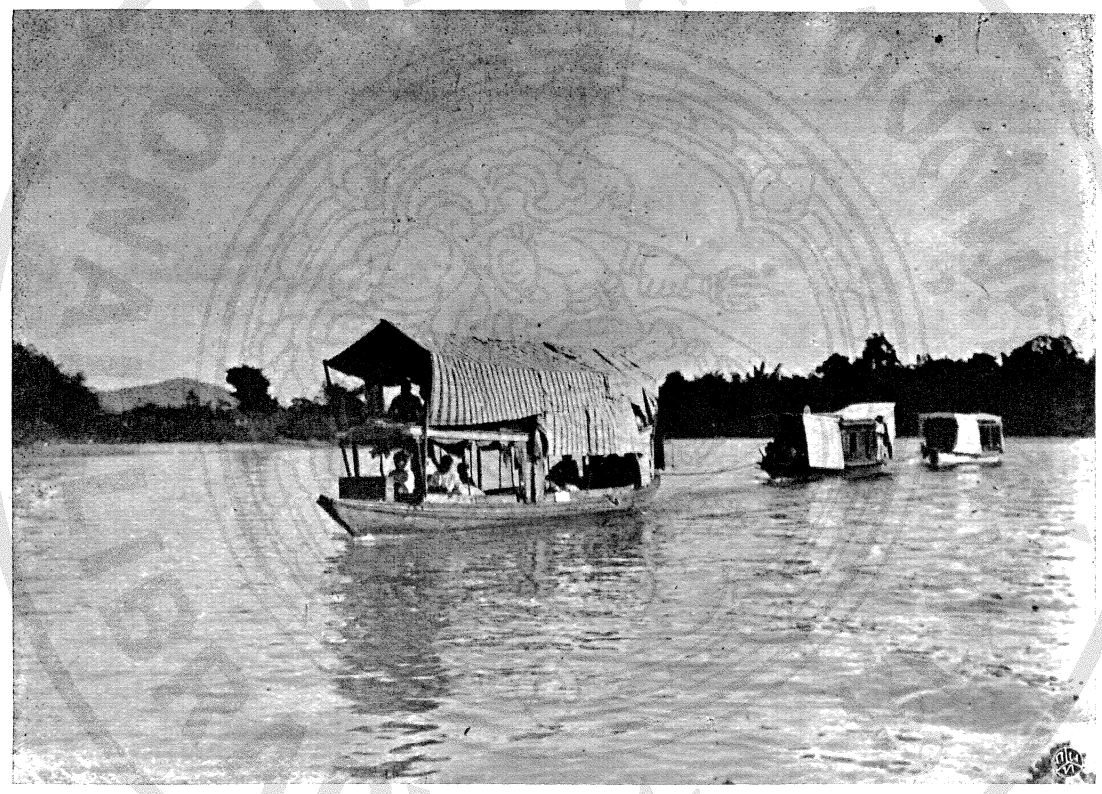

เรือล่องในลำน้ำไทรย์โยค

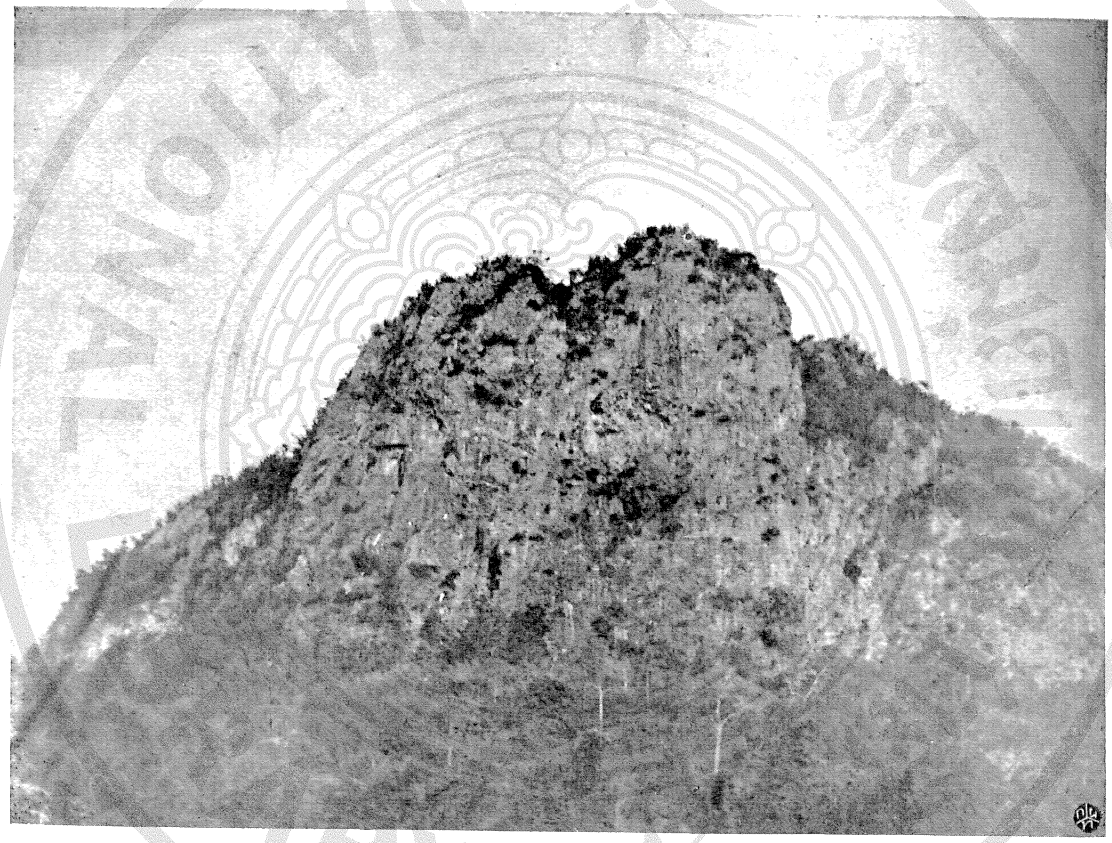

เขาปะกง ในลำน้ำไทรย์ โยค

เขาและถ้ำ

สนามเพลาะ สนามเพลาะเหนือที่ว่าการกิ่งไทรโยคขึ้นไปเล็กน้อย เป็นที่ตั้งถานทัพแต่ครั้งโบราณแห่งหนึ่ง ยังมีคูค่ายสนามเพลาะอยู่ทั้งสองฝั่งลำน้ำ และมีวัดเก่าอยู่ฝั่งละวัด

ถ้ำตุ๊กกระตา อยู่ฝั่งตวันออกชั่วระยะคุ้งเดียวจากที่ว่าการอำเภอ ถ้ำนี้เป็นน่าผาตกน้ำสูงใหญ่มาก และมีถ้ำเป็นโพรงเข้าไปเวลาน้ำลดเรือใหญ่ๆเข้าไปจอดในถ้ำได้ ตามน่าผามีบุ่มหินสลับซับซ้อนเป็นที่น่าดู

เขาถ้ำพระ อยู่ต่อจากถ้ำตุ๊กกระตาไปเล็กน้อย และอยู่ห่างฝั่งเข้าไปประมาณ ๒ เส้น ปากถ้ำอยู่สูงจากเชิงเขาประมาณ ๘ วา ทางเข้าถ้ำกว้างขวางเป็นพื้นลาดลงไป ตามผนังและเพดานมีหินย้อยและหินหลืบแลดูเป็นฉากเป็นชั้นและระย้างามน่าชมมาก ถึกเข้าไปภายในมีทางแยกเป็นช่องเป็นคูหา และช่องหนึ่งเมื่อใช้บรรไดพาดแล้วก็ขึ้นไปถึงข้างบนได้ และเป็นถ้ำกว้างขวางอีกชั้นหนึ่ง ภายในถ้ำไม่สู้มืดนัก

ถ้ำแกลบถ้ำเจ๊ก ต่อจากเขาถ้ำพระขึ้นไปเล็กน้อยถึงถ้ำแกลบถ้ำเจ๊กอยู่ที่เขาเดียวกัน แต่อยู่ฝั่งตวันตก เป็นน่าผาชันตกน้ำคล้ายถ้ำตุ๊กกระตา ถ้ำแกลบอยู่ติดน้ำ เรือเข้าไปจอดได้ถึงปากถ้ำแล้วมีทางเดินเข้าไปในถ้ำลึกหลายเส้น ที่มีชื่อว่าถ้ำแกลบนั้น กล่าวกันว่าเป็นที่อยู่ของชาวเมืองลับแล ได้มีผู้ไปพบแกลบทิ้งไว้

จึง เรียก กันว่า ถ้ำ แกลบ ส่วน ถ้ำเล็ก เป็น ถ้ำ เล็ก ๆ แต่ มี หิน เป็นรูป ตุ๊กกระตา เล็ก ตัวโต เท่าเด็ก จึง เรียก กัน ว่า ถ้ำ เล็ก

น้ำตกโจนใหญ่ อยู่ ถัด เขา ถ้ำ พระ ขึ้นไป คั่น ๑ ทาง ฝั่ง ตวันออก เป็น น้ำ ตก ที่ แปลก โดย มา ตก อยู่ริม ตลิ่ง น้ำ นั้น เป็น ลำธาร ไหล มา พอ ใกล้ ฝั่ง น้ำ ก็ ผ่าน ผ่า หิน ขนาด กว้าง ราว ๑๐ วา แล้ว ไหล ลง มา ตาม หลัง ผา ตก ถึง แม่ น้ำ มี ทาง ที่ ตก แรง อยู่ ๒ ทาง ตรง ข้าง ๆ ทาง ขวา ตก ลง เป็น ชั้น ๆ ตาม แผ่น หิน ที่ กว้างใหญ่ และ เป็น คั่น สูง ๆ ทาง ซ้าย ตกลง เป็น คั่น เล็ก ๆ คล้าย บรรได คน ขึ้น ลง ทาง นั้น ได้ กำลัง น้ำ ที่ ตก แรง พอ ใช้ ฤดู แล้ง น้ำ ลด ระยะ น้ำ ตก สูง จาก ระดับ แม่ น้ำ หลาย วา งาม น่า ดู

น้ำตกโจนน้อย อยู่ ถัด โจน ใหญ่ ขึ้นไป ประมาณ ๕ เส้น มี ทาง น้ำตก เล็ก กว่า โจน ใหญ่ นิด หน่อย แต่ กำลัง น้ำ ตก แรง กว่า และ ที่ น้ำตก ลง มา แห่ง ๑ เป็น อ่าง หิน ใหญ่ เป็น ที่ สำหรับ อาบ น้ำตก ได้ สบาย อีก ทาง ๑ ตก แรง ลง มา ถึง แม่น้ำ

เขาถ้ำแก้ว อยู่ หลัง ที่ น้ำตก เข้าไป ประมาณ ๒๐ เส้น เป็น ถ้ำ ขนาด เล็ก รูป ถ้ำ เป็น กรวย หรือ ตรอก เข้าไป ใน เขา ทาง เดิน คับ แคบ และ ลาด เลี้ยว ต่อเข้าไป ข้าง ใน จน สุดทาง จึง ถึง ที่ กว้าง และ มี ปล่อง ทะลุ ถึง หลัง เขา ใน ถ้ำ นั้น มี หิน ย้อย และ เป็นเกล็ด เล็กๆแล ดู แวว วาว คล้าย เพชร หรือ แก้ว จึง ได้ มี นาม ว่า เขาถ้ำแก้ว

อนึ่ง ใต้ พื้น ถ้ำ นั้นเอง มี ทาง น้ำไหลไป ออก ลำธาร และไป เป็น น้ำตก ที่โจนใหญ่ โจน น้อย นั้น

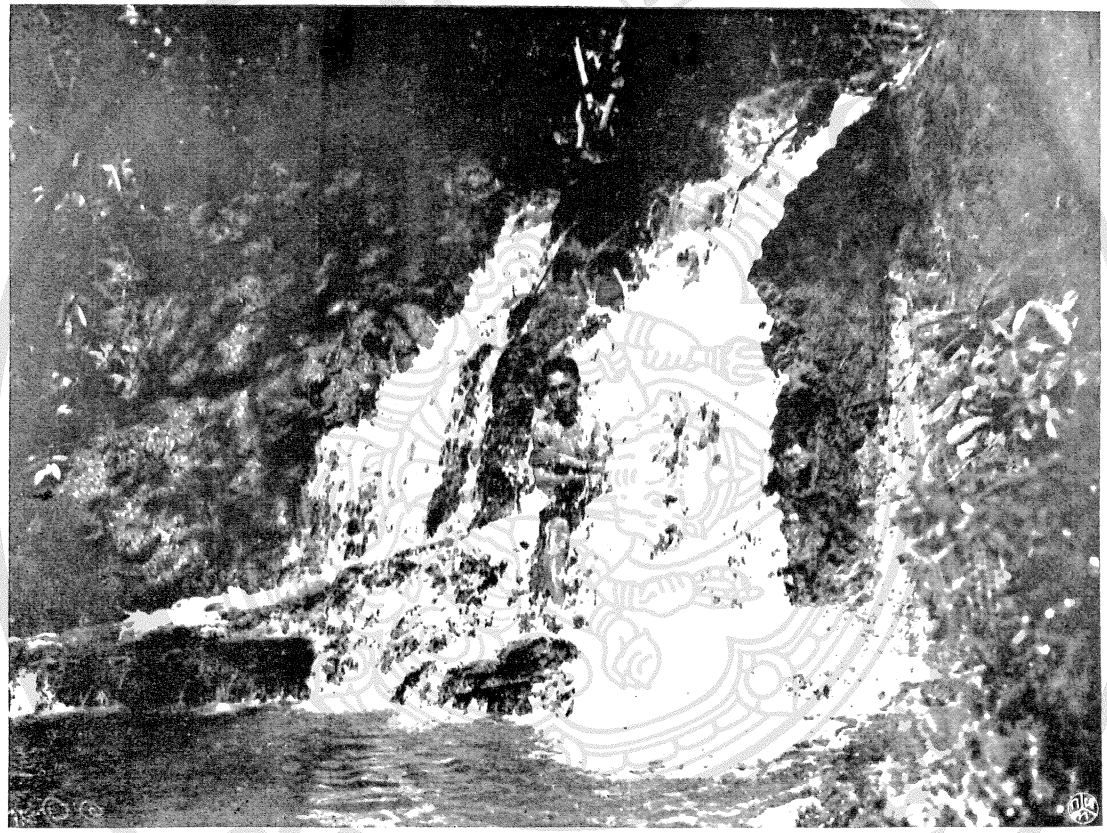

น้ำตกไทรย์โยค จังหวัดกาญจนบุรี

น้ำตกเขาพัง เขานี้อยู่ใต้อำเภอไทรโยค ลงไปดังได้กล่าวแล้วข้างต้น น้ำตกเขาพังนี้นับว่าเป็นน้ำตกที่สูงและที่งามน่าดูกว่าแห่งอื่นๆ ถูกเขาที่น้ำตกนี้สูงประมาณ ๑๕๐ เมตร ได้เกิดมีน้ำตกขึ้นเมื่อคราวที่เขาพังลงมา หินที่พังหลุดออกจากเขานี้ได้กลิ้งลงมาตามลาดเนินจนถึงพื้นที่ราบเป็นระยะทางไกล น้ำที่ตกไหลตรงลงมาจากไหล่เขาระยะประมาณ ๖ วาแล้วจึงตกลงมาเป็นคั่นๆอีกจนกลายเป็นลำธารไหลลงสู่แม่น้ำ หน้ากว้างที่น้ำตกประมาณ ๘ วา แต่มีช่องที่ตกแรงอยู่ ๒ แห่ง และตามคั่นที่น้ำตกลงมานั้น เซาะหินเป็นแอ่งเป็นอ่างเป็นขั้นๆงามน่าชมมาก

ปราสาทหินเมืองสิงห์ ตัวปราสาทก่อด้วยศิลาแลงและหินหยาบๆ ประตูปราสาททำเป็นซุ้มยอดปรางค์มีลวดลายพอเห็นได้บ้าง มีสามองค์ด้วยกัน แต่องค์๑พังทลายหมดยังอีก๒องค์ทรุดโทรมมากขนาดองค์๑กว้างระหว่าง๑๒เมตรถึง๑๕เมตร สูงราว๒๐เมตร หินที่ก่อปราสาทขนาดเล็กกว้างและหนาประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ยาวราว ๑๕ เซนติเมตร ขนาดใหญ่กว้างและหนาประมาณ ๙๕ เซนติเมตร ยาว ๑๕๐ เซนติเมตรถึง ๒ เมตร มีพระพุทธรูปสูงราว ๑๕๐ เซนติเมตร และเทวรูปสูงราว ๑๐๐ เซนติเมตร ก่อด้วยศิลาเนื้อหยาบๆหลายองค์แต่หักเปนท่อนเป็นชิ้นไม่มีดี รอบบริเวณพระปรางค์มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงเป็นรูป ๔ เหลี่ยม แต่ปรักหักพังลงเสียสามด้านแล้ว นอกกำแพงออกไปมีสระซึ่งคงเป็นรอยขุดเอาดินแลงขึ้นผสมใช้ในการทำปราสาทนี้เอง ลักษณะของปราสาทนี้คล้ายกับจังหวัดลพบุรี จึง

เปน ที่ เชื่อ ได้ ว่าได้ สร้าง ขึ้น โดย ฝีมือ พวก ขอม และ คง เปนใน เวลา แต่ นานมา คือ ใน คราวที่ พวก ขอม มีอำนาจ ปกแผ่ มา ถึง ประเทศ นี้ นั้น

ลำน้ำ แควใหญ่

ลำน้ำ นี้ เปน คู่กัน กับ ลำ น้ำไทร โยค (แควน้อย) เปน ต้น น้ำ ของ ลำ น้ำ แม่ กลอง หรือ แม่ น้ำ ศรีสวัสดิ์ ก็เรียก แท้จริง ตาม ลำแควใหญ่ นี้ คง มี ภูมิประเทศ งดงาม และ สิ่ง ที่ น่า ดู ต่าง ๆ ตลอด จน เรี่ยว และ แก่ง อยู่ หลาย แห่ง หลาย ตำบล คล้าย กับ แคว น้อย เหมือน กัน หากแต่ ไม่ มี จำนวน มาก เท่า และ งามเท่า ทั้ง สายน้ำ ก็ไหล แรงเชี่ยว มากกว่า จึง มิใคร่ได้ มี ผู้ไป เที่ยว เตร่ เลยไม่ มี ชื่อเสียง ปรากฏ โด่งดัง แต่อย่าง ไร ก็ดี ความ งาม ความ สนุก ใน การ เที่ยว ลำน้ำ แควใหญ่ ก็ คง มีมาก กว่า ลำน้ำ อื่น ๆ หลาย แห่ง ถ้า จะ เปรียบ กับ ลำน้ำ แม่ บึง ตอน เหนือ ก็ จะ พอ ประมาณ กัน จึง สมควร นับ ว่า เปนที่ ควรเที่ยว ควร ดูได้ แห่ง ๑

ใน ลำน้ำ นี้ มี ที่ ว่าการ กิ่ง อำเภอ ศรีสวัสดิ์ ตั้ง อยู่แห่ง หนึ่ง ที่บ้าน ด่าน แม่ แฉลบ ระยะ ทาง เรือ ยนต์ เรือ กลไฟ เดิน จากเมือง กาญจนบุรี นอน ทาง ๒ คืน ถึง ที่ ตั้ง กิ่ง อำเภอ ต่อ นั้น ขึ้นไป เรือยนต์ เรือ กลไฟ จะ ไปได้ เพียง ชั่ว ระยะ อีก คืน เดียว เพราะ ต่อไป ลำน้ำ มี แก่งหิน มาก ทั้ง น้ำ ก็ ขึ้น ลง เร็ว จึงไม่ เปน ความ สดวก ส่วน เวลา ล่อง กลับ นั้น เรือ เดินได้ เร็ว มาก เพราะ ถ้าไหล แรง คือ ขา ขึ้น เดิน ทาง ๔—๕ วัน ขาล่อง จะ เสีย เวลา เพียง วัน เดียว เท่านั้น

ลักษณ ของ ลำน้ำ นี้ มี ขนาด แคบ กว่า แควน้อย ตลิ่งชัน และสูง เกือบตลอด ไม่ใคร่ มี ที่เปนหาด เปนวัง ไม่ คดอ้อม มาก อย่าง แควน้อย

พระเจดีย์จ้าย แควน้อย

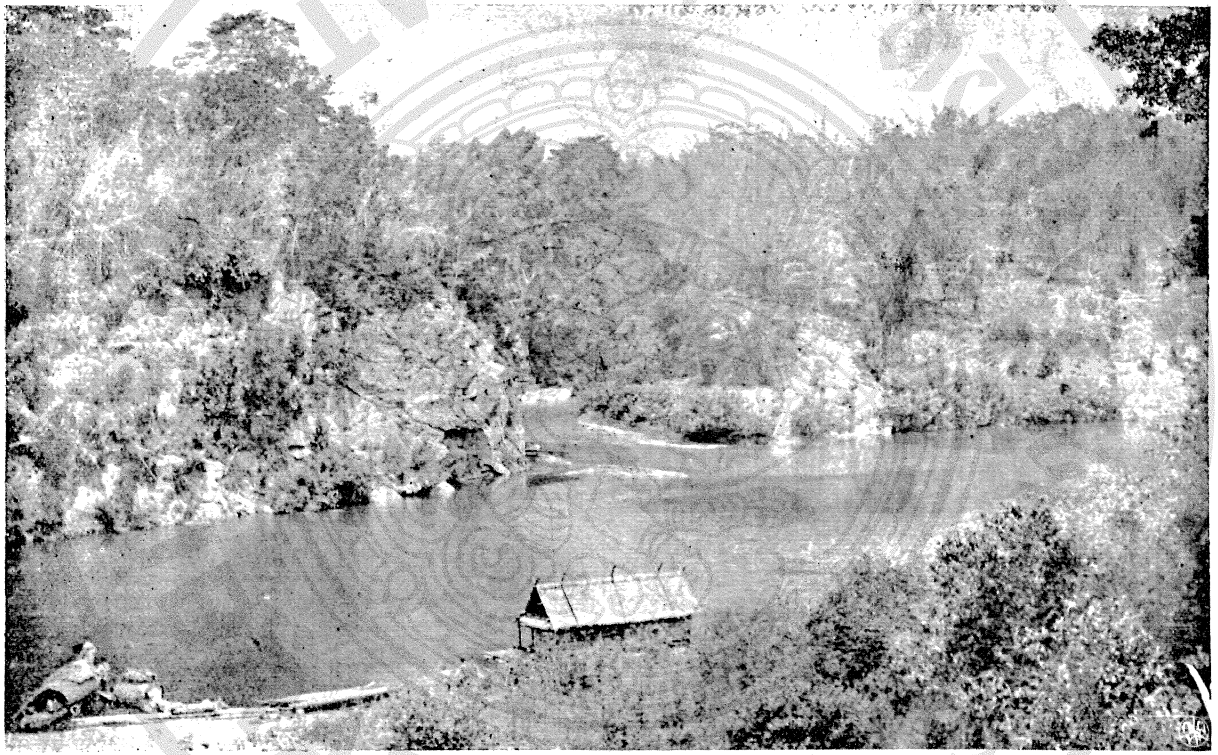

ลำแม่น้ำน้อยบรรจบลำน้ำไทรย์โยค

ฉนั้น น้ำจึงไหล แรง กว่า และ หา ที่พัก ที่สดวก สบายได้ ยากกว่า แควน้อย สอง ฟาก ลำน้ำ คง เปน ป่าไม้ เบญพรรณ ขนาด ย่อม และ มี ป่าไผ่ ตลอด ไป ลำ น้ำ คงไหล ผ่านไป มา ระหว่าง ภูก เขา ที่ สลับ ซับซ้อน กัน อยู่ มากมาย ภูเขาใน ลำ น้ำ นี้ มี ขนาด สูงใหญ่ กว่า ทาง แควน้อย ดู เปน ที่ งดงาม เจริญ ตา มาก หากไม่ใคร่ มี น้ำพุ น้ำ ตก และ น้ำ ซับ มากมาย อย่างใน แควน้อย เท่านั้น บ้านเรือน ตาม ลำน้ำ ก็ คงมี อยู่ประปรายเปน ระยะ ห่าง ๆ กัน ไม่ คึกคัก แน่นหนา เท่า แควน้อย ส่วน แก่ง และ เกี่ยวมี ที่ สำคัญ น่า กลัว อันตราย มาก กว่า แก่งใน แควน้อย หลาย แห่ง นอก นั้น ก็ มี สิ่ง สำคัญใน ลำน้ำ นี้ ที่ ควร จะ กล่าวให้ชัดเจน บาง แห่ง คือ

เมืองเก่า – เหนือ จาก ศาลา กลางเมือง ขึ้น ไป ระยะ ทาง ประมาณ ๕๐๐ เส้น ถึง ที่ ตั้ง เมือง กาญจนบุรี เก่า อยู่ทาง ฝั่ง ซ้าย (ตวัน ออก) ของ ลำ แม่น้ำ ที่ บ้าน ท่าเสา เมือง นี้ เปน มา อย่างไรได้ กล่าวไว้ ในภาค ที่ ๑ ละเอียด แล้ว ที่ ตำบล นี้ ยัง มี โบราณ สถาน ซึ่ง เกี่ยวแก่ ตำนานเมือง ปรากฏ อยู่ หลาย อย่าง เช่น วัด ขุนแผน วัด นางพิม และ ที่ ตั้ง ตลาด ของ นาง ทองประศรี กับ เขา ชนไก่ ซึ่ง เปน ที่ ตั้ง สังเวียน เล่น ชน ไก่ ของ ขุนแผน ยัง มี ทราก เหลือ ปรากฏ อยู่ ทั้ง สนามรบ ทุ่งลาดหญ้า ซึ่งมี ชื่อ เสียง ปรากฏ โด่ง ดัง ใน พระราช พงษาวดาร ใน ตอน ต้น รัชกาล แห่ง พระบาท สมเด็จ พระรามาธิบดี ที่ ๑ ซึ่งได้ ทำ สงคราม กับ พม่า และกรม พระราชวัง บวรมหาสุรสิงหนาท ทรง เปนแม่ทัพ รบชนะ พม่า ที่ ตำบลนี้เมื่อ

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ นั้น ก็ยังคงปรากฏอยู่ ซึ่งนับว่าเป็นที่อันสมควรได้เห็นได้ดูแห่งหนึ่ง

ถ้ำเขาองค์จุ — ถ้ำนี้นับได้ว่าเป็นถ้ำใหญ่และงดงามน่าดูยิ่งกว่าบรรดาถ้ำอื่น ๆ บรรดาที่มีในจังหวัดกาญจนบุรี หรือหากจะเทียบกับถ้ำจอมพลในจังหวัดราชบุรี หรือถ้ำเขาหลวงในจังหวัดเพชรบุรีก็จะไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันนัก หากแต่ถ้ำนี้อยู่ในตำบลที่ไกลไปมาไม่ได้สดวกเท่านั้น การที่จะไปยังถ้ำนี้ต้องเดินทางต่อจากที่ตั้งกิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ขึ้นไปอีกระยะเรือยนต์เดิน ๕ ชั่วโมง ถึงบ้านนาสวนแล้วขึ้นเดินบกต่อไปเป็นระยะทางอีกราว ๓๐๐ เส้น ถ้ำนี้อยู่บนไหล่เขาองค์จุ เป็นเขาสูงประมาณ ๑๐ เส้น มีทางเดินขึ้นไปถึงถ้ำได้สดวก ที่ปากถ้ำเป็นรอยเขาพังออกกว้างประมาณ ๑๖ วา พื้นปากถ้ำต่ำลงไปราว ๖ ศอก แต่ขึ้นลงได้ง่าย ตรงปากถ้ำตอนนำกว้างประมาณ ๒ เส้น ลึกเข้าไปราว ๑๒ วา ปากถ้ำตอนนี้เปิดตลอดอากาศและแสงแดดส่องได้ทั่วถึง มีเพดานสูงเป็นโดมโค้งราว ๑๖ วา บนเพดานมีหินย้อยเป็นระย้าเล็กใหญ่ตลอดไป และมีรอยน้ำหยดลงมาที่พื้นกลายเป็นหินมีรูปต่าง ๆ เช่น รูปเจดีย์เป็นต้น ตามผนังเป็นซอกเป็นหลืบและช่องคูหาแลดูงดงามคล้ายฉากละคร มีพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐองค์หนึ่งใหญ่น่าตักกว้างประมาณ ๖ ศอก รูปเป็นพระพม่า จากปากถ้ำตอนนอกนี้มีทางเข้าไปข้างในได้อีก ๒ ทาง

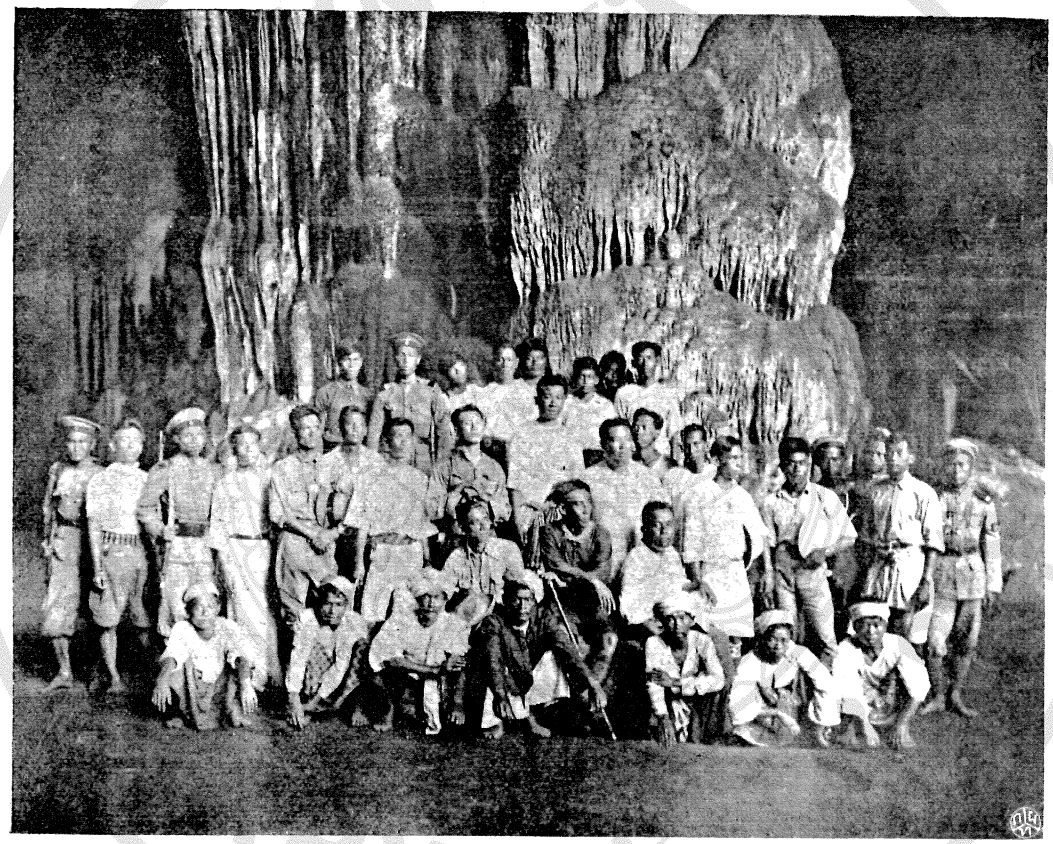

ถ้ำองค์จุ

ทาง หนึ่ง กว้าง เปน ทาง บน เดิน เข้าไปได้ สดวก แต่ มืด ต้อง มีไฟ เมื่อ เข้าไป ข้าง ใน เปน ที่ กว้าง ขวาง มี เนื้อ ที่ ประมาณ ๑ไร่ และ เต็มไป ด้วย มูล ค้างคาว ตรง กลาง มี ปล่อง ทะลุ ลงไป ชั้น ล่างได้ อีก แต่ ต้องใช้ บรรได ทาง เข้า อีก ทาง ๑ เล็ก แคบ ชั้นต้น ต้อง คลานเข้าไป ก่อน เมื่อ ถึง ภายใน เปน ที่ กว้าง ขวาง เช่น ชั้น บน ที่ กล่าว แล้ว จึง นับ ว่า ถ้ำ นี้ เปน ถ้ำ ที่ แปลก ปลาด โดย ที่ มี ถ้ำ ๒ ชั้น ซ้อน กัน เพดาน กลาง ที่ กั้น ระหว่าง ถ้ำ ๒ ชั้น นี้ บาง แห่ง หนา ประมาณ ๑ วา เท่า นั้น ภายใน ถ้ำ แม้ จะ มืด แต่ อากาศ ดีไม่ อับเหม็น ถ้ำ นี้ เปน ที่นับถือ ของ พวก พม่า ต้องสู้ แล เกรียง ถึง เดือน ๕ กลาง เดือน เปน วัน กำหนด นัด ประชุม กัน มา นมัสการ พระแล เที่ยวถ้ำ ปรากฏ ว่าพวก พม่า แล ต้องสู้ ใน เขตต์ อังกฤษ ก็ได้ พา กัน มา นมัสการ เสมอ ทุก ปี และได้ พากัน นำ พระพุทธรูป แบบ พม่า มา ประดิษฐานไว้ ใน ถ้ำ เปน จำนวน มาก

นามแก่ง และเรี่ยว แก่ง และ เรี่ยว ที่ มีใน แควน้อย คือ **แก่ง** แก่งหลวง แก่ง ข้ายหิด แก่ง สำรวัด แก่ง ระเบิด แก่ง สองรูเขาบ้อม แก่ง เดิกดัก แก่ง ประรอม แก่งบ่วน แก่ง มะเดิง แก่งรอยช้าง แก่ง หินดาษ แก่ง ตาพามหิน แก่ง จันเด แก่ง แม่ไก่พั๊ก แก่ง สามรู แก่ง ปลดองทิ แก่ง องทิ แก่งประเดิก แก่งยาว แก่งบำเปอ แก่งท่าขนุน **เรี่ยว** เรี่ยว ท่าเสลา เรี่ยว ยางเกาะ เรี่ยว กลอนโด เรี่ยว ตลาดคลาย เรี่ยว ท่าตาบั้น เรี่ยว เกาะน้ำเชี่ยว เรี่ยว ลำทราย เรี่ยว บ้าน เก่า เรี่ยว ห้วยแมงดัก เรี่ยว หาดพระยาพน เรี่ยว จรเข้คลาน เรี่ยวแก่งไผ่

เรียว ท้ายเมืองสิงห์ เรียว แม่กระบาน เรียว สองพี่น้อง เรียว หาดงัว เรียวหนองปากช่อง เรียวยางโทน เรียวหนองปลาไหล เรียวหนองหอย เรียว วังตำมะแน เรียว ย่านอ้ายเหือด เรียว ท่าคาย เรียว หนองขอน เรียว วังช่าน เรียว หัวถ้ำกระแซ เรียว เกาะยายสี่จัน เรียว ท่ากระทุ่ม เรียวดุ่มสุ่ม เรียวต้นผึ้ง เรียววังโพ เรียวท้ายอ้ายแปรัด เรียวเขาหมา เรียวหินดาษ เรียว น่าเขากวาง เรียว พุคล้ายเก่า เรียว ปากพุคล้าย เรียว คันกระได เรียว หัววังใหญ่ เรียว ห้วยกุ้ง เรียวชุกมะเฟือง เรียวทับตอง เรียวท่าเสา เรียวเกาะตะกระ เรียวปากแซง เรียววังอีแจะ เรียว ตุ้มเปอะ เรียว แดกงา เรียว แก่งระว้า เรียว แก่งตอ เรียว ถ้ำผึ้ง เรียว มัดถ่อ เรียว สระสี่มุม เรียว เกาะตาวัว เรียว หาดงัว เรียว หาดตาแพะ เรียว พุงถ่อ เรียวท่าหิน เรียว น้ำวน เรียว ปากบ้องตี้ เรียว ชุก ตาแก้ว เรียว หาด เกิงประ เรียว หาดงัว เรียว วัง กดม เรียว ปองตา เรียว วังบ่าช้า เรียวแก่งยาว เรียวศาลเจ้าปู่ เรียวถ้ำพระ เรียว ถ้ำเจ็ก เรียว ถ้ำผึ้ง เรียว ห้วย ประดู่ เรียว ท้าย วังโมโซ เรียว ท้ายถ้ำอังวะ เรียว หัวถ้ำอังวะ เรียว วังกร่าง เรียว หัววังมดแก้ว เรียว ท้ายมะเดื่อ เรียว หัวมะเดื่อ เรียว ท้ายรอยช้าง เรียว ทุ่งนา เรียว รอย ช้างน้อย เรียว วังหิน เรียว เมาะยาง เรียว เกิ่ง จอเด่า เรียว วังพระ เรียวน้ำขุ่น เรียว หัวน้ำขุ่น เรียว ดินดิน เรียวหนองมุกุย เรียว วัดดินสอ เรียวน้ำร้อน เรียวกุยแย เรียวเกิ่งแซ เรียวหินดาษน้อย เรียว ท่ามะเดื่อ เรียว วังหิน เรียว จะแล เรียว สองรู เรียวหนองพลู

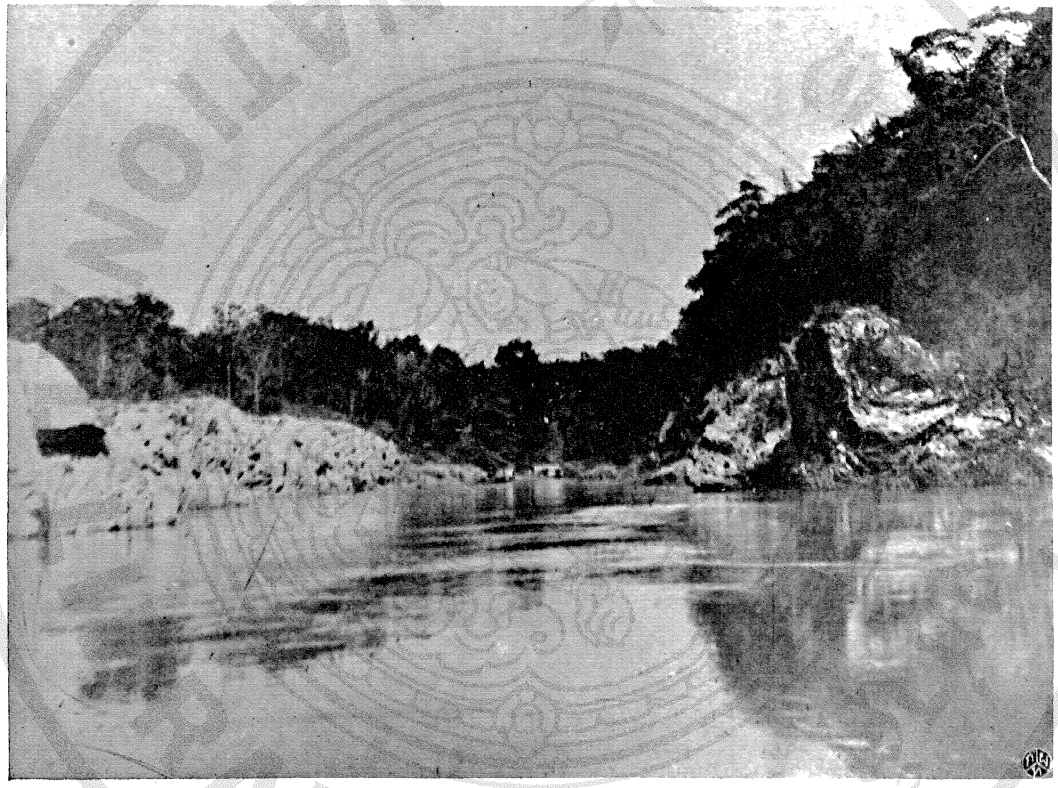

ช่องแก่ง ลำน้ำไทรย์โยค

เรี่ยว น่าบ้านหินดาษ เรี่ยว ท้ายวังปี่น เรี่ยว วังปี่น เรี่ยว ย่านยาว
เรี่ยว ท้ายหินแหลม เรี่ยว หินแหลม เรี่ยว กุยแยเพละ เรี่ยว ถ้ำสามชั้น
เรี่ยว หินเชี่ยนหมาก เรี่ยว ชาอ้น เรี่ยว ถ้ำประทุน เรี่ยว ปรังกาส์
เรี่ยว หินดาษ เรี่ยว วังตะเคี่ยน เรี่ยว ท้าย จันเด เรี่ยว หัว จันเด
เรี่ยว บ้านเก่าองทิ เรี่ยว เสาหงษ์ เรี่ยว ท่งนา เรี่ยว ท้ายวังใหญ่
เรี่ยว หัววังใหญ่ เรี่ยว ท้ายแก่งยาว เรี่ยว บ้านหมอ เรี่ยว น่า โรงพัก
เรี่ยว บ้านตาบุตร์

ที่ มีใน แควใหญ่ คือ **แก่ง** แก่ง ท่าน้ำตื้น แก่งเสี้ยน แก่งพุพระ
แก่ง ท่าหวี แก่ง เกาะอ้ายช้าง แก่ง ท่ามะนาว แก่งเวียน แก่ง ช่องกะถิน
แก่ง บ้านกะทิ แก่งท่าเสา แก่ง โป่ง แก่งวังกุดา แก่ง หมอเฒ่าไหม่
แก่ง สะดอง แก่งแคบ แก่ง มดตะนอย แก่ง ม่องไล่ แก่ง ตับเต่า
แก่ง ขวาน แก่ง ตะเคี่ยนร่วน แก่ง เดื่อน้อย แก่ะ เดื่อใหญ่ แก่ง จักร์
แก่ง สลัก เจ้าเณร แก่ง พุดถาด แก่ง หม่อง คอย แก่ง กดอยใจ
แก่ง ระเบาะ แก่ง เอวคอด แก่ง ผาแอก แก่ง อกม้า แก่ง วุ้งกร่าง
แก่ง เตียง แก่ง ตลิ่งสูง แก่ง คำรามจื่น แก่ง สองคดอง แก่งเสาหงษ์
แก่ง ท่ากระดาน แก่ง หินดาษ แก่ง ยาว แก่ง สองพี่น้อง แก่ง อ้ายบ้า
แก่ง เกาะบุก แก่ง เกาะบุกน้อย แก่ง หนองยายดิน แก่ง หมื่นผลาญ
แก่ง แม่กระบุง แก่ง ปั่วเบี้ยะ แก่งแม่กระถาง แก่งท่าสนุ่น แก่งวังเขมร
แก่ง ท่าเฉลา แก่ง ดุมเด แก่ง ตะกละ แก่ง โป่งหวาย แก่งหินเตา
แก่ง เตาเหล้า แก่ง ตาหมอ กูนา แก่ง ต้นตาด แก่ง พระเจดีย์ หัก

แก่ง พุน้ำ เปรี้ยว แก่ง ศรีสวัสดิ์ แก่ง ตีกกระดา แก่ง ตอง ตึง แก่ง หาดจิงกวด แก่ง โพรงเข้ แก่งองตด แก่ง อ้ายโพ แก่ง อ้ายน้อย แก่ง โป่งแดง แก่ง จอด แก่ง ปลัดดี แก่ง ทะลายกอก แก่ง ปากเขางู แก่งตะเตน แก่งสายสร้อย แก่งไชยนาด แก่งปากนาส่วน แก่งบ้านต้นโพ แก่ง วังแดง แก่ง หาดตาโด้ แก่ง ท่าใหญ่ แก่ง ห้วยแห้ง แก่ง โพรงเข้ **เรี่ยว** เรี่ยว วังหินปูน เรี่ยว เขาโพด่ เรี่ยว ท่าระแวง เรี่ยว บางจาน เรี่ยว บ้านแม่ขมิ้น ฯ ล ฯ

สถาน ที่ เที่ยว ที่ ดู ที่ กล่าว มา แล้ว เปน ฉะเภาะ ที่ อยู่ ใน ระหว่าง ลำน้ำ แควใหญ่ แล แควน้อย แต่ แท้ จริง ใน บริเวณ ที่ใกล้ ๆ ที่ ตั้ง เมือง กาญจนบุรี ก็ ยัง มี ที่ น่า เที่ยว น่าดู อีก หลาย แห่ง เพราะ เมือง กาญจน นั้น เกือบ จะ เรียก ว่า ตั้ง อยู่ใน ระหว่าง ภูเขา ล้อม รอบ ก็ ได้ ซึ่ง เปน ภูมิ ประเทศ ที่ งาม น่าดู ตาม ลำน้ำ แม่กลอง เมื่อ ล่อง ลง มา จากเมือง ประมาณ ครึ่ง ชั่ว โมง ก็ จะ ถึง บ้าน ถ้ำ ซึ่ง มี ภูเขา ยาวใหญ่ พึด หนึ่ง อยู่ ติด กับ แม่ น้ำ บน เขา นี้ มี ถ้ำ เปน ที่ งดงาม พอดู ได้ อีกแห่ง ๑ และ มี บ้าน แล วัด อยู่ที่เชิงเขา หน ทางขึ้น ลง ก็ สดวก มี ผู้ กล่าว กัน ว่าจาก ถ้ำ นี้ มี ทาง ลับ ซึ่ง อาจ เดิน ทะลุ ถูก เขา ไป ออก ยัง กอง ผสม สัตว์ ทหาร ใน แควน้อยได้ นอก จาก นั้น ภูมิประเทศ ตรง นี้ ยัง เปน ที่ งดงาม น่าพัก ผ่อน แห่ง ๑

ที่ ตากอากาศ ทะเล

สถาน ที่ ควร เที่ยว ควร ดู ต่าง ๆ ที่ กล่าว มา แล้ว ข้าง ต้น นั้น นอก จาก จะ เป็น ที่ งด งาม แปลก ปลาด ประกอบ ด้วย สิ่ง ที่ เป็น โบราณ วัตถุ โบราณ สถาน แล้ว ย่อม นับว่า เป็นที่ เปลี่ยน อากาศ พักผ่อน หย่อนใจ ให้ ได้ รับ ความ สำราญ บรรเทิง ด้วย เหมือน กัน แต่ ดังได้ กล่าว แล้วว่า ใน ท้อง ที่ มณฑล ราชบุรี มี ที่ ตาก อากาศ ทะเล ซึ่ง มีสถาน ที่พัก แล โฮเตล อย่าง บริบูรณ์ และ เป็น ที่นิยม ทั่ว กันแล้ว ทั้งชาวไทย และชาว ต่างประเทศ อยู่ หลาย ตำบล ฉะนั้น เพื่อ ความ สดวก แก่ ผู้มี ความ ประสงค์ จึง จะ ได้ บรรยาย สถาน ที่ ตำบล เหล่า นั้นให้ ทราบไว้ ด้วย

๑ **จังหวัดประจวบคีรีขันธ์** — มี อ่าว เกาะหลัก อยู่ ตรง หน้าเมือง และ อ่าว มะนาว ติด ต่อ ลงไป ทาง ทิศใต้ ที่ ปาก อ่าว มีเกาะ ตั้ง เรียงกัน อยู่ หลาย เกาะ ระหว่าง แหลม ที่ อ่าว เกาะหลัก แด อ่าว มะนาว ต่อ กัน มี ภูเขา ยื่น ลงไปใน ทะเล และ มี กองบิน ทหารบก ตั้ง อยู่ ที่ นั้น ตำบลนี้ เป็น ที่ งดงาม เจริญ ตา ประกอบ ด้วยได้ รับ อากาศ อย่าง ดี บริสุทธิ์ ทั้ง หาด ทราย ก็ สะอาดไม่ มี สัตว์ ร้าย ที่ จะ รบกวน เวลา อาบน้ำ ทะเล มี บ้าน พัก ทั้ง ของ หลวง แด ของ เอก ชน ตั้ง เรียง ราย อยู่ ตลอด อ่าว รวม หลาย หลัง ที่ จังหวัด ประจวบ นี้ จะ ไป มาได้ โดย ทาง รถไฟ หลวง สาย ใต้ และโดยเรือกำปั่นเมล์ ซึ่งเดิน ระหว่างกรุงเทพ ฯ กับเมือง ชายทะเลบั๊กษ์ใต้ ใน เวลา นี้ มีเดินไป มา อยู่ ถึง ๓ บริษัท นอก จากนั้น สถาน ที่พัก อยู่ กับ ใน เมือง ย่อม เป็น ความ สดวก แก่ เรื่อง อาหาร การ บริโภค และ บริบูรณ์

ทั้ง สัตว์ น้ำ สัตว์ บก นับ เป็น ที่ ตากอากาศ ทะเล ที่ เหมาะ ยิ่ง ตำบล ๑

๒ หัวหิน — เป็นที่ ตากอากาศ ที่เรือง ชื่อ ถือนาม นิยม กัน ว่าเป็น ที่ ๑ ใน เวลา นี้ เพราะ รัฐบาล ได้ จัด การ ก่อ สร้าง ตึก และ บ้าน เรือน สำหรับ เป็น โฮเตล และ ที่ เช่า พัก อาศัย อย่าง วิจิตร์ บริบูรณ์ ทั้งได้ ตกแต่ง ตัดแปลงภูมิประเทศ ทำถนน หนทางและสร้าง สนามกีฬา หลายชนิด เช่น สนาม กอล์ฟ เทนนิส แบดมินตัน ฯ ซึ่ง เป็น อย่าง ดี ทั้งสิ้น นอกนั้น ยัง มี บ้าน เรือน ของ เอกชนได้ ปลูก สร้าง อย่าง แบบ สมัย ใหม่ ตั้ง ราย ไป ตาม ริม ทะเล ต่อ เนื่อง กัน หลาย ระยะ สถานี รถไฟ ตำบลที่ ติด ต่อ กับ หัวหิน มี หนองแก เขาเต่า และ บ่อฝ้าย เหล่านี้ ก็ ถ้วนแต่ได้ มีผู้ จับจอง สำหรับ ก่อ สร้าง สถาน ที่พัก ตากอากาศ เต็มไป แล้ว ทั้งนั้น จน ชายทะเล ตำบล นี้ กลาย เป็น เมือง ใหม่ ขึ้น อีก เมือง ๑ ที่ ตาก อากาศ ตำบล นี้ จึง นับ เป็น ที่ สดวก สมบูรณ์ ยิ่ง

๓ มฤคทายวัน — อยู่ ต่อ ตำบล หัวหิน ขึ้น มา เป็นที่ ตั้ง พระ ราชฐาน มีนาม ว่า พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน เป็น อ่าว อีก ตอน หนึ่ง อยู่ ใน ระหว่าง อ่าว หัว หิน กับ อ่าว ชะอำ เป็น ทำเล ที่ มี ภูมิ ประเทศ งดงามใกล้ สถานี รถไฟ และ หาดทราย ก็ สอาด เช่น เดียว กับ ที่ หัวหิน แต่ เป็น ฉะเภาะ พระราชฐาน มี พระที่ นั่ง ที่ ประทับ อย่าง งดงาม และ มี บ้าน เรือน เป็น ที่ พัก ข้าราช บริพาร อีก หลาย ลิบหลัง เป็น ที่ สง่างาม สดวก สบาย มาก

๔ ชะอำ — อยู่ ต่อ จาก พระราชนิเวศน์ มฤคทายวัน ขึ้น มา เป็น ที่ ดี แด งดงาม อย่าง เช่น หัวหิน พระเจ้า บรมวงศ์ เธอ กรม พระนราธิป

ประพันธ์พงษ์ ได้ทรงสร้างโฮเตล และเรือน สำหรับให้ผู้ไปเที่ยวเตร่เช่าพักอาศัย มีหลาย หลัง โดย เรียก ราคา ค่าที่ และค่าอาหาร อย่างอัตรา ถูก นอก นั้น ยังมีบ้านเรือน ของ เอกชน ตั้ง ราย อยู่ ตาม ริมทะเล อีก หลาย สิบ หลัง นับ ว่า ตำบล นี้ เป็น ที่ สดวก สบาย แก่ ผู้ที่ จะไปเที่ยว พัก ผ่อน อีก ตำบล ๑

ชาย ทะเล นับ ตั้งแต่ ตำบล บ้าน ชะอำ นี้ ลง ไป จน ถึง ตำบล เขา เต่า ประมาณ ระยะ ทาง ๕๐ กิโลเมตร์ เกือบ จะ กล่าวได้ว่า มี บ้านเรือน ซึ่ง ได้ ปลูก ไว้ สำหรับ เป็น ที่ พัก ตาก อากาศ เรียง ราย ติด ต่อ กัน ตลอด แล้ว และ อาจ พยากรณ์ ได้ ว่า เวลา ต่อไป ซึ่งไม่ นานนัก จะมี บ้านเรือน เช่นนี้ ตลอดไป จนถึง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพราะใน เวลานี้ ก็ได้ มี ผู้จับจอง ที่ดิน เตรียม การ ก่อสร้าง บ้าน เรือน จน เกือบ จะ หา ที่ ว่างไม่ได้ แล้ว

นอก จาก ตำบล ที่ กล่าว แล้ว ก็ ยังมี อ่าว ใน ท้องที่ มณฑลราชบุรี ซึ่ง พอ เป็น ที่ เที่ยว ตาก อากาศได้ อีก ๓ อ่าว คือ ๑ ปาก อ่าว แม่ กลอง ซึ่ง เป็น ที่ ตั้ง จังหวัด สมุท สงคราม จะไป ถึง ที่ นี่ ได้ โดย รถไฟ สาย แม่กลอง หรือ โดย ทางเรือ จาก กรุงเทพ ฯ และจาก จังหวัด ราชบุรี ๒ อ่าว บาง ตะบูน อยู่ถัด อ่าว แม่กลองไป ทาง ทิศใต้ ใน ท้องที่ อำเภอ เขาย้อย จังหวัด เพ็ชร์บุรี จะไป ถึง ที่ นี่ได้ โดย เรือใบ หรือ เรือ ยนต์เรือ กลไฟ (ใน ฤดู คลื่น ลม สงบ) จาก อ่าว แม่ กลอง หรือโดย สาน รถไฟ หลวง

สายใต้ ไป ลง ที่ สถานี บ้าน น้อย (ที่ ตั้ง อำเภอ เขาย้อย) แล้วโดย สาร เรือ แจวไป อีก เปน เวลา ๔—๕ ชั่วโมง ก็ ถึง ๓ อ่าว บ้านแหลม อยู่ ถัด อ่าว บางตะบูนไป ทาง ทิศใต้ จะไป ถึง ที่นี่ได้ โดย ทาง เรือ จาก อ่าว บาง ตะบูน หรือ จังหวัด เพ็ชร์บุรี

ตาม ปาก อ่าว เหล่านี้ มี บ้านเรือน ราษฎร อยู่ แน่นหนา ฝาคั่ง โดย มาก เปน พวก ชาว ประมง ค์ มี อาชีวะ ใน ทาง จับ ปลา ทะเล นับ ว่า เปน ตำบล ที่ บริบูรณ์ จึง ย่อมไป เที่ยว เตร่ พักผ่อน ได้ สบาย

ภาคที่ ๔

ว่าด้วย การสงคราม

ดังได้กล่าวแล้วใน อารัมภบท ว่าท้องที่มณฑลราชบุรีเคยเป็นสนามรบอย่างสำคัญในระหว่างไทยกับพม่ามาแต่โบราณกาล ทั้งยังเคยมีกองทัพเขมรยกมาตีถึงท้องที่นี้ด้วย นอกจากนั้นในบางคราวที่ข้าศึกยกกองทัพเข้ามาตีทางเมืองอื่น แต่เจ้าเมืองก็ต้องเกณฑ์และควบคุมกองทัพไปรบยังนอกเขตต์ท้องที่อีกหลายครั้งหลายคราว เพราะแต่โบราณกาลมาวิธีจัดการปกครองบ้านเมือง ย่อมถือว่าเจ้าเมืองเป็นนายทัพนายกองควบคุมกำลังพลเมืองในท้องที่ของตนขึ้นเป็นกองทหารในตัวเสร็จ ต่อไปนี้จะได้บรรยายถึงเหตุการณ์รบฉะเพาะที่เกี่ยวข้องกับท้องที่มณฑลราชบุรีเป็นคราว ๆ ตามที่ปรากฏในพระราชพงษาวดาร โดยย่อ ๆ คือ

รบกับพม่าครั้งกรุงศรีอยุทธยา

๑. ตามตำนานสงครามเรื่องไทยรบกับพม่าครั้งที่ ๒ คือ คราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้าง มีความว่า เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๐๙๓ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์เสด็จขึ้นเสวยถวัลย์ราชสมบัติณกรุงศรีอยุทธยาได้ ๖ เดือน พระเจ้าหงษาวดีตะเบงชะเวตี้ก็ยกพยุหยาตราทัพเข้ามาตีสยามประเทศ กองทัพได้เดินผ่านพระราชอาณาเขตต์มาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เข้ามาถึงเมืองกาญจนบุรี (เก่า) เมื่อ

ไม่เห็น มีกองทัพไทย ยกไปต่อสู้ก็ ยกเลยผ่าน ตำบล ปากแพรก ซึ่งเป็นที่ตั้ง เมือง กาญจนบุรี เดี๋ยวนี้ และ ตำบล หนองขาว ท้องที่ อำเภอ บ้านทวน เข้าไป ยัง เมือง สุพรรณ ได้ รบกับ กองทัพไทย ที่ นั้น แล้ว เลย ยกไปถึง พระนคร ศรีอยุทธยา ซึ่ง สมเด็จ พระ มหา จักรพรรดิ และ สมเด็จ พระ สุริโยทัย พระ อัคคมเหษีได้ เสด็จ ออก รบ กับ ข้าศึก และ พระเจ้า แปร แม่ ทัพ หน้า พม่าได้ พัน สมเด็จ พระ สุริโยทัย ล้ม พระชนม์ กับ คอช้าง ซึ่ง ชาว เรา ยัง ระลึก ถึง พระ เกียรติคุณ แห่ง พระองค์ มิได้ ลืมเลย และพระ เกียรติยศ ใน ครั้งนี้ ได้ ปรากฏไป จน นานา ประเทศ เมื่อ กองทัพ พม่าตี พระ นครไม่ แตก ก็ เลิก ทัพ กลับไป ทาง ด่าน แม่ ละเมา อำเภอ แม่ สอด จังหวัด ตาก นับ เป็น ครั้ง ที่ ๑ ที่ กองทัพ พม่าได้ ผ่าน เข้ามาใน เขตต์ มณฑล ราชบุรี

๒. สงคราม ครั้ง ที่ ๖ คือ เมื่อ ปี วอก พ. ศ. ๒๑๒๗ สมเด็จ พระ นเรศวร ได้ ทรง ประกาศ อิศรภาพ ของ ชาติ ไทย ขาด ความ ไมตรี กับ พม่า พระ เจ้า หงษาวดี นันทบุเรง มี ความ โกรธ แค้น ก็ จัด กองทัพ ให้ เข้า มา ตี กรุงศรีอยุทธยา พระยาพสิมผู้ เป็นพระเจ้าอา ได้คุมกองทัพ มี จำนวน ๓๐,๐๐๐ ยก เข้า มา ทาง ด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ เมือ เดือน อ้าย ทาง ๑

สมเด็จ พระ นเรศวร โปรดให้ พระยา จักรี ยก กองทัพเรือ ออกไป ตั้ง รับ ข้าศึก ที่ เมือง สุพรรณ บุรี ได้ รบ พุ่ง กับ พม่า ข้าศึก และ เอา ปืน ใหญ่ ยิง พม่า แตก ถอยไป สมเด็จ พระนเรศวร กับ พระเอกาทศรถ เสด็จ ยก กองทัพ หลวง ตามไป ยังเมือง สุพรรณ และโปรดให้ เจ้าพระยา

สุโขทัย ยก เข้าตี กองทัพ พระยา พสิม ที่ เขา พระยา แมน กองทัพ พม่า แตกหนี เจ้าพระยา สุโขทัยได้ ติด ตาม ตี ไป จน สุดแดน เมืองกาญจนบุรี จับได้ นายหมวด นายกอง และ ช้างม้า เป็น จำนวน มาก

๓. สงคราม ครั้งที่ ๙ เมื่อปีขาน พ. ศ. ๒๑๓๓ สมเด็จพระนเรศวร ได้ เสด็จ เถลิง ถวัลย์ ราช สมบัติ แทน สมเด็จ พระมหา ธรรมราชา พระราช บิดา ที่ สวรรคต พระเจ้า หงษาวดี นันทบุเรง เห็น ว่า เมือง ไทย เปลี่ยน รัชกาล ใหม่ บ้านเมือง คงไม่ ปรกติ จึง ให้ พระ มหาอุปราชา เป็น แม่ทัพ หลวง คุมพล จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ เข้า มาตี ประเทศ สยาม พระ มหาอุปราชา ได้ ยก กองทัพ จาก เมือง หงษาวดี เมื่อ เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ เข้า มา ทาง ด่าน พระเจดีย์ สามองค์ ถึง เมือง กาญจนบุรี เห็นไม่ มี ทหาร ไทย ออก ต่อสู้ สำคัญ ว่า คง ตั้งมั่น รับอยู่ ใน กรุง อย่าง คราวก่อน ก็ ยก เข้าเขตต์ เมือง สุพรรณ ด้วย ความ ประมาท ครั้น พบ กองทัพ ต่อ ของ สมเด็จ พระ นเรศวร เห็นเป็นกองทัพเล็กน้อยก็เข้ารบพุ่ง ฝ่ายกองทัพต่อ ของไทย ต่อสู้พอ เป็น ที่แล้ว ก็ ถอย หนี พม่าเห็นได้ ที ไล่ ติดตาม ล่วงเข้า ไปใน เขตต์ ที่ ซุ่ม ทัพ ของสมเด็จ พระนเรศวร เกิดรบพุ่งกันถึงตลุมบอน พม่า เสีย กด ก็ แตก พ่าย ถูกไทย ฆ่า พัน ตาย เป็น จำนวน มาก พระยา ภูกาม นายทัพหน้า ตาย ใน ที่ รบ และ พระยา พสิม นายทัพหน้า อีก คน ๑ ถูกจับ ที่ บ้าน จรเข้ สามพัน ใน ครั้งนี้ กองทัพ พม่า แตก พ่ายอย่างยับเยิน มาก และ ทหารไทย เกือบ จับได้ พระ มหาอุปราชา

๔. สงคราม ครั้ง ที่ ๑๐ คราว สมเด็จ พระ นเรศวร กระทำ ยุทธหัตถี กับ พระ มหา อุปราชา เมือง หงษาวดี และ พระ มหา อุปราชา ขาด คอ ช้าง

สงคราม ครั้งนี้ เกิดขึ้นโดย ความโกรธแค้น และอับอาย ของ พม่า ที่ได้มา เสียทีกองทัพไทยไป เมื่อ ปี พ. ศ. ๒๑๓๓ พระเจ้า หงษาวดี จึงโปรดให้ พระมหาอุปราชา เปน แม่ทัพหลวง ยก มา ตี เมืองไทย เพื่อ แก้ตัวอีก พระมหาอุปราชาได้ ยก กองทัพ ออก จาก เมือง หงษาวดี เมื่อ วัน พุธ เดือน อ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ ปี มะโรง พ. ศ. ๒๑๓๕ และเข้ามา ทางด่าน พระเจดีย์สาม องค์ ตาม เคย

ณ วันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน อ้าย ฝ่าย พระนเรศวรได้รับ บอก เมืองกาญจนบุรี แจ้งข่าว ศึก พม่า สมเด็จ พระนเรศวร จึงโปรดให้ จัดกองทัพรับ ข้าศึก และมีรับสั่งให้ พระ อัมรินทรฦาชัย ผู้ว่า ราชการ เมืองราชบุรี คุมพล ๕๐๐ เปน กองโจร คอย ตี ตัดหลัง ข้าศึก แล้วได้ เสด็จ ออกจาก พระนคร พร้อม ด้วย สมเด็จ พระ เอกาทศรถ พระมหาอุปราช เมื่อ วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ยี่ และได้ เสด็จ ถึง ค่ายหลวง ตำบล หนอง สาหร่าย ริม ลำน้ำ ท่าคอย แขวงเมือง สุพรรณบุรี เมื่อ วันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือนเดียวกัน

ฝ่าย พระ มหาอุปราชาได้ ยก กองทัพ ผ่าน เมือง กาญจนบุรี เข้าไปยัง เขตต์เมือง สุพรรณ ณ วันจันทร์ เดือน ยี่ แรม ๒ ค่ำ กองทัพทั้งสองฝ่าย ก็ได้ ประทะ และ ทำการ รบ กัน ขณะ เมื่อ กองทัพ ฝ่ายไทย เสียที พม่า สมเด็จ พระ นเรศวร พร้อม ด้วย สมเด็จ พระ ราช อนุชา ก็เสด็จเข้ารับข้าศึก ขณะ นั้น ช้าง พระที่นั่ง เกิด เมามัน ก็ พา สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว ทั้งสอง พระองค์ แล่น รุกไล่ เข้าไปใน กองทัพ ข้าศึก จน ถึง ที่ ประทับ ช้าง พระมหาอุปราชา สมเด็จ พระนเรศวร ทรง ชวน พระ มหาอุปราชา ชน ช้าง

ก็ได้กระทำยุทธหัตถีกันณที่นั้น จนพระมหาอุปราชาเมืองหงษาวดี ขาดคอช้าง และสมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงฟันเจ้าเมืองจาปะโรตายอยู่กับคอช้างเหมือนกัน แล้วกองทัพพม่าก็เดินกลับไป

สมเด็จพระนเรศวรได้ชัยชนะยุทธหัตถีครั้งนี้ มีพระเกียรติยศเลื่องลือแพร่หลายไปทั่วทุกประเทศในชมภูทวีป ด้วยถือกันเป็นคติมาแต่ดึกดำบรรพ์ว่า การชนช้างเป็นยอดยุทธวิธีของนักรบ เมื่อกระษัตริย์พระองค์ใดทำยุทธหัตถีมีชัยชนะ ก็ได้รับความยกย่องเป็นพระเกียรติยศอย่างสูงสุด เหมือนเช่นพระเจ้าอภัยทุษฐคามินีชนช้างกับพระยาเอพาระทะมิพทีเมืองลังกาเป็นตัวอย่าง จึงได้โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นองค์ ๑ ณที่ทรงกระทำยุทธหัตถี องค์พระเจดีย์วัดถานได้ด้านละ ๑๐ วา สูงราว ๒๐ วา อยู่ห่างหนองสาหร่ายประมาณ ๑๕๐ เส้น ซึ่งบัดนี้เรียกว่าดอนพระเจดีย์ และพระแสงของ้าวซึ่งทรงประหารพระมหาอุปราชาก็ได้ปรากฏนามว่า “เจ้าพระยาแสนพลพ่าย” กับพระมาลาซึ่งถูกพระมหาอุปราชาฟันนั้นก็ปรากฏนามว่า “พระมาลาเบี่ยง” มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

๕. สงครามครั้งที่ ๒๐ คราวรบที่เมืองไทรโยค คือเมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๒๐๖ เหตุการณ์ภายในเมืองพม่าเกิดปั่นป่วนไม่เป็นปรกติ โดยพวกมอญได้เป็นขบถต่อพม่าที่เมืองเมาะตมะ แล้วพากันอพยพหนีพม่าเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้าแผ่นดินสยามทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ประมาณจำนวนคน ๑๐,๐๐๐ เศษ สมเด็จพระนารายน์

โปรดให้พวก มอญ เหล่านี้ ไป อยู่ที่ บ้าน สามโคก (เมือง ประทุมธานี) และเมือง นนทบุรี

ฝ่าย พระเจ้า อังวะได้ ทราบ ก็ มีความโกรธ จึง เกณฑ์ กองทัพ รวม จำนวน ๓๐,๐๐๐ ให้มังสุระราชา เป็น แม่ ทัพ ลง มา ปราบ ปราม พวก มอญ ที่ เมือง เมาะตมะ มังสุระราชา ได้ ทราบ ว่า พวก มอญ ขบถ จับ มังนันทมิต อาว์ พระเจ้า อังวะ ซึ่ง เป็น ผู้ครองเมือง เมาะตมะ พาเข้ามา เมืองไทย ด้วย จึง มี หนังสือ ถึง พระยา กาญจนบุรี ให้ส่งตัว มังนันทมิต กับ พวก มอญ ขบถ คืน ไป ให้ พม่า โดยดี ถ้า ไม่ ส่ง จะ ยก กองทัพ ตาม เข้ามา

สมเด็จ พระ นารายน์ ได้ ทรง ทราบ ข่าว กองทัพ พม่า เข้า มา ตาม ครั้งมอญ จึง ดำรัส สั่งให้ พระยา ศรีราชเดโชไชย ยก กองทัพไป รักษา ด่าน แม่ ละเมา และโปรดให้ เจ้าพระยา โกษาธิบดี ขุนเหล็ก เป็น แม่ ทัพใหญ่ พระยา วิเศษไชยชาญ เป็น ยกระบัตร ทัพ พระยา ราชบุรี เป็น เกียก กาย ถือ พล ๓๐,๐๐๐ และ พระยา เพชร บุรี ถือ พล ๕,๐๐๐ เป็น กองหน้า ยกไป ต่อสู้ ทัพ พม่า ที่ เข้ามา ทางด่าน พระเจดีย์ สามองค์

เมื่อ กองทัพเจ้าพระยา โกษาไปถึงตำบลปากแพรก (เมืองกาญจนบุรี เดี๋ยวนี้) ก็ ได้ ความว่า กองทัพ พม่า ล่วงด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ เข้า มา แล้ว กองหน้า ถึง เมืองไทรโยค และ กองหลวง ตั้ง อยู่ที่ท่า ดินแดง เจ้าพระยา โกษา จึง ยก กองทัพ หลวงไป ตั้ง ที่ เมือง กาญจนบุรี (เก่า) ให้ กองหน้าไป ตั้ง ที่ ตำบล ท่า กระดาน และ ด่าน ทรามช้าง ริมลำน้ำแควใหญ่

ฝ่าย พระยาสีหราชเดโชไชย ทราบว่า กองทัพ พม่าไม่ มา ทาง ด่าน แม่ ละเมา แต่ มา ทางด่าน พระเจดีย์ สาม องค์ จึงได้ ยก กองทัพผ่าน เขตต์ เมืองกำแพงเพ็ชร์ เมือง นคร สวรรค์ และ เมือง อุไทยธานี มายัง เมืองศรีสวัสดิ์ เพื่อ รวม กำลัง กับ กองทัพ เจ้าพระยา โกษา เจ้าพระยา โกษา จัดให้ กองทัพ กรุง ยก ไป ตี ค่าย พม่า ที่ เมืองไทร โยค ทาง ด้าน หน้า ให้ กองทัพ พระยา สีหราชเดโชไชย ยก ไป เมือง สังขละบุรี เพื่อ ตัดทาง ระหว่าง ทัพหน้า กับ ทัพหลวง ของ พม่า แล้ว กองทัพหลวง ฝ่ายไทย ก็ ยก ตามไป ยังเมืองไทร โยค กองทัพ ทั้งสอง ฝ่ายได้ รบกัน เปนสามารถ อยู่ ๓ วัน กองทัพ พม่า ก็ แตก หนี ไป จาก เมืองไทร โยค แล้ว ถูก กองทัพ พระยา สีหราชเดโชไชย ตี ซ้ำ เติม แตกไป จน ถึง ทัพ หลวง พม่า ที่ ท่าดินแดง ได้ รบกัน อีก คราวหนึ่ง มังสุระราชา แม่ ทัพใหญ่ ฝ่าย พม่า ถูกปืน บ่วยเจ็บ กองทัพ พม่า ก็ แตก พ่าย หนีไป ฝ่ายไทยได่ ติด ตามไป จน สุด เขตต์ แดน จับได้ ชะเลย ช้างม้า สาตราวุธและเสบียง อาหาร เปน อันมาก

๖. สงคราม ครั้ง ที่ ๒๒ คราว พม่า ต้อมกรุง เมื่อ ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๐๒ พระเจ้า อลองพญาได้ เปน กระษัตริย์ ครอบครอง ประเทศ พม่า ได้จัด ให้ มังระ ราช บุตร์ ที่ ๒ ยก กอง ทัพ มา ตี เมือง มะริด และ เมือง ตะนาวศรี ซึ่ง ขึ้น แก่ ไทยใน เวลา นั้น พม่า ตี เอา เมืองได้ โดย ง่าย เพราะไทย ไม่ มี กำลัง รักษา แข็งแรง จึงได้ ใจ คิด จะ ตี เมืองไทย ต่อเข้ามาอีก

ฝ่าย ข้าง กรุงศรีอยุทธยา เมื่อได้ รับ บอก พระยา ตะนาวศรี ถึง ข่าว ศึก พม่า สมเด็จ พระเจ้า เอกทัศ มี รับสั่งให้ เกณฑ์ กองทัพ โปรด ให้

พระยา ราชรองเมือง ซึ่งได้ว่า ที่ พระยา ยมราช เปน แม่ ทัพ ถือพล ๓,๐๐๐ พระยา เพ็ชร์ บุรี เปน กองหน้า พระยา ราชบุรี เปน ยกระบัตร์ พระยา สมุทสงคราม เปน เกียก กาย พระ ธนบุรี กับ พระ นนทบุรี เปน กองหลัง ยกไป รักษา เมือง มะริด และให้ พระยา รัตนาธิเบศร์ ซึ่ง ว่า ที่ จตุสดมภ์ กรมวัง คุม กองทัพ จำนวน พล ๒,๐๐๐ ยกหนุนไป อีก ทัพ ๑ และ โปรด ให้ ขุนรอง ปลัดชู กรมการ เมือง วิเศษไชยชาญ ซึ่ง เปน ผู้รู้ วิทยาคม คุม พรรค พวก รวม ๕๐๐ เปน กอง อาทมาต ไป ใน กองทัพ พระยา รัตนาธิเบศร์ ด้วย

กองทัพ พระยา ยมราช ยก ออกไป ถึง ด่าน สิงขร (ท้องที่ จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ ต่อแดน กับ พม่า) ก็ ได้ ทราบว่า เมือง ตะนาวศรี เมือง มะริด เสีย แก่ พม่า แล้ว จึง ตั้ง ทัพ อยู่ ที่ แก่งตุ่ม ปลายน้ำ ตะนาวศรี พักการ ต่อไป ฝ่าย มังระ แม่ ทัพ พม่า เมื่อได้ ทราบ จึงให้ มังฆ้อง นรธา ยก มา ตี ทัพ พระยา ยมราช พระยา ยมราชไม่ มี ที่มั่น ก็ แตกหนี พม่า ได้ ใจ ติด ตาม เข้ามา ขณะนั้น พระยา รัตนาธิเบศร์ ตั้ง ทัพ อยู่ ที่เมืองกุย ให้ ขุนรอง ปลัดชู คุมกอง อาทมาต ไป ตั้ง สกัด อยู่ ที่ อ่าวหว้าขาว (อยู่ เหนือ ที่ ตั้ง จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ เวลานี้) เปน ที่ แคบ คับขัน โดย มี ที่ ราบ เปน ทางเดิน แต่ ตอน ริม ทะเล ข้างใน เปน ภูเขา เทือก ติด ต่อ กันไป จน ถึง เขา บรรทัด พอ เวลา เช้าตรู่ พม่า ยก มา ได้ รบ กับ กอง อาทมาต ของ ขุนรอง ปลัดชู จน ถึง ตลุมบอน พม่า ล้มตาย ลงเปน อันมาก ขุนรอง ปลัดชู สู้ รบ อยู่ ตั้งแต่ เช้า จนเที่ยง ก็ สิ้น กำลัง เพราะ พวกพม่า มาก กว่า และ ล้อมจับ ขุนรอง ปลัดชู ได้ กอง อาทมาต ก็ แตก พ่าย

ยับเยิน ฝ่าย พระยา รัตนาธิเบศร์ พอ ทราบ ข่าว ก็ รีบ ถอยทัพ หนี จาก เมือง เพ็ชร์บุรี กองทัพ พม่า ก็ มาถึงเมืองเพ็ชร์บุรีได้ โดยไม่ต้องสู้รบอีก ขณะนี้ พระเจ้า อลองพญา ทราบข่าว ว่า กองทัพไทย รบพุ่ง อ่อนแอลงหนี ง่าย ๆ จึง เกิด ความคิด จะ เข้า มาตี ถึง กรุงศรีอยุทธยา ให้ ตระเตรียม กองทัพ ขึ้น ที่ เมือง ตะนาวศรี ให้ มังระ ราชบุตร์ เป็น ทัพหน้า พระเจ้า อลอง พญา เสด็จ เป็น ทัพหลวง ยก ตาม เข้ามา ทางด่าน ช่องขา

ฝ่าย เมืองกาญจนบุรี ได้ ยิน กิตติศัพท์ ว่า พม่า จะยก เข้ามาทางด่าน พระเจดีย์ สามองค์ อีก ทาง ๑ ก็ มี ใบ บอก เข้าไป ยังกรุง สมเด็จ พระเจ้า เอกทัศ จึง ให้ เกณฑ์ กองทัพ จำนวน พล ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ให้ พระยา อภัยมนตรี เป็น แม่ทัพ ยกไป ตั้ง อยู่ ที่เมือง กาญจนบุรี และให้ พระยา พระคลัง คุม กองทัพ มี จำนวน พล ประมาณ ๑๐,๐๐๐ ไป ตั้ง อยู่ ที่ เมือง ราชบุรี อีก กอง ๑ ต่อมา เมือง กำแพงเพ็ชร์ บอก ลงมา ว่า ได้ ข่าว พม่า จะ ยก ลงมา ทาง ด่าน แม่ ละเมา อีก สมเด็จ พระเจ้า เอกทัศ ก็ ให้ เกณฑ์ กองทัพ อีก ทัพ ๑ ให้ เจ้าพระยา อภัยราชา เป็น แม่ ทัพ ยก ขึ้น ไป คอย ต่อสู้ พม่า ทาง ด่าน แม่ ละเมา

เมื่อ กอง ทัพ มัง ฆ้อง นรธา มา ถึง เมือง ราชบุรี ได้ สู้ รบ กับ กอง ทัพไทย เป็น สามารถ ฝ่าย พม่า เกือบ จะ แตก อยู่แล้ว ก็ พอ กองทัพ มังระ ยก ตาม มา ทัน เข้า ช่วย กัน ระดม ตี กอง ทัพไทย จน ต้อง แตก หนี พระเจ้าอลองพญา หยุด รวบรวมพล อยู่ ที่ เมืองราชบุรี ๔ วัน จึง เดินทัพ ต่อไป ยัง เมือง สุพรรณบุรี

ฝ่าย ใน กรุง ศรี อยุทธยา เมื่อ ทราบ ว่า เสีย เมือง ราชบุรี แก่ ข้าศึก ก็ เกิด โกลาหล สมเด็จ พระเจ้า เอกทัศ เกรง จะ เกิด จลาจล จึง รับ สั่ง ให้ เชิญ สมเด็จ พระ อนุชา ลา ผนวช แล้ว มอบ ราชการ ให้ ทรง บังคับ บัญชา ต่าง พระองค์

สมเด็จ พระเจ้า อุทุมพร ก็ ตระ เตรียม การ ป้อง กัน พระนคร โปรด ให้ เจ้าพระยามหาเสนา เปนแม่ทัพ ให้ พระยายมราช, พระยารัตนาธิเบศร์, พระยา ราชบังสรรค์ เปน นาย กอง คุม พล ๒๐,๐๐๐ ออก ไป ตั้ง รับ ข้า ศึก ที่ ต่อ แดน เมือง สุพรรณ กอง ทัพ พม่าได้ พบ กอง ทัพ เจ้าพระยามหาเสนา ที่ ริม ลำ น้ำ จักรราช ใน ทุ่ง ตา ลาน ก็ เกิด รบ พุ่ง กัน เปน สามารถ แต่ กำลัง รี้ พล ฝ่าย พม่า มาก กว่า กอง ทัพไทย ต้อง แตก หนี ไป เจ้าพระยา มหา เสนา ถูก อาวุธ ตาย ใน ที่ รบ พระยา ยมราช ต้อง อาวุธ บาด เจ็บ แล้วกลับไปตายในกรุง กองทัพพม่าก็ยกเข้าติดพระนคร หลวงอภัยพิพัฒน ชุน นาง จีน ขอ อาษา พา พวก จีน จำ นวน ๒,๐๐๐ ออก ตี ค่าย ข้า ศึก ที่ โพธิ์ สาม ต้น แต่ ถูก พม่า ตี แตก กลับ ไป พม่า เข้า ล้อม กรุง ไว้ แล้ว ยิง ด้วย ปืน น้อย ปืน ใหญ่ ฝ่ายไทย ตั้ง รับ อยู่ แต่ใน พระนคร

ปรากฏ ว่า พระเจ้า อลองพญา ทรง บัญชาการ แล้ว จุด ปืนใหญ่ เอง เผอิญ ปืน แตก ถูก พระองค์ บาด เจ็บ สาหัส ประชวร หนัก กอง ทัพ พม่า จึง ต้อง เลิก กลับ ไป ทาง ด่าน แม่ ละ เมา ใน วัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน หก พ. ศ. ๒๓๐๓ โดย ด่วน แต่ พระเจ้าอลองพญาได้ สิ้น พระชนม์ ลงในแดน เมือง ตาก

๗. สงคราม ครั้งที่ ๒๓ เมื่อ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๐๗ พระเจ้ามังระ ได้เสวย ราช เปน เจ้า แผ่น ดิน พม่า ฝ่าย ข้าง กรุง ศรีอยุทธยา สมเด็จ พระเจ้า อุทุมพร กลับ ทรง ผนวช อีก และ สม เด็จ พระ เจ้า เอกทัศ ทรง ราช สมบัติ ต่อ มา พระเจ้า มังระให้ มัง มหานรธา ยก กอง ทัพไป ตี เมือง ทวาย เมือ เดือน อ้าย หุย ตอง จา เจ้า เมือง ต่อ สู้ไม่ได้ ก็ หนี มา อาศรัย เมือง มะริด ซึ่ง ขณะ นั้น เปน อาณา เขตต์ ของไทย ใน เวลา นั้น ไทยไม่ ยอม ส่ง ตัวให้ มัง มหา นรธา จึง เข้า ตี เมือง มะริดได้ หุย ตอง จา หนี มา ยัง เมืองกระบุรี (บัดนี้ เปน อำเภอ ขึ้นจังหวัด ระนอง) พม่า มี ความโกรธ แค้น ก็ เลย ตี หัว เมือง ปักษ์ใต้ ของไทยได้ หลาย เมือง ตั้ง แต่ เมือง ตนาว ศรี เมือง มฤวัน เมืองกระ เมืองระนอง ตลอด มา จน เมืองชุมพร เมืองไชยา แล้ว ย้อน กลับ ขึ้นมา ตี เมือง ปะทิว เมือง กำเนิด นพคุณ เมืองคลองวาฬ เมือง กุย เมือง ปราณ จน ถึง เมือง เพชร บุรี แต่ กอง ทัพ พระยา โกษา กับ พระยา ตากสิน ซึ่ง ยกไป จาก กรุง รักษา เมือง เพชร บุรีไว้ ได้ พม่า จึง กลับไป เมือง ตนาว ศรี ทาง ด่าน สิงขร

๘. สง คราม ครั้งที่ ๒๔ คราว เสีย กรุง ครั้ง หลัง เมือ ปีกุญ พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้า มังระ เห็น ว่าไทย มี กำลัง อ่อน แอ จะ ตี เอา พระนคร ได้ โดย ง่าย จึง ได้ จัด กอง ทัพ ให้ แยก ย้าย เข้า มา ตี ประ เทศ สยาม ทั้ง ข้าง เหนือ และ ทาง ดวัน ตก เมชะระโบ เปน นาย ทัพ หน้า คุมพล ๕,๐๐๐ ยก เข้า มา ทางด่าน พระเจดีย์ สามองค์ ทาง ๑ เมือ มา ถึง เมืองกาญจนบุรี ได้ รบ กับ กองทัพ พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมตำรวจ ซึ่งมี จำนวนพล ๓,๐๐๐ ตั้ง รักษา เมือง อยู่ กอง ทัพ พระพิเรนทร มี กำลัง น้อย กว่า ก็ แตก หนี

พม่า ยก ตาม เข้า มา ถึง ตำ น้ำ ราชบุรี ตั้ง ค่าย อยู่ ที่ ตำบล ถูกแก แห่ง ๑ ตำบล โคก กระ ออม แห่ง ๑ (อยู่ ใน ท้อง ที่ อำเภอ ท่า มะ กา ทุก วัน นี้) กับ ที่ ดง รัง หนอง ขาว (เขตต์ กาญจนบุรี) แห่ง ๑ ใน เวลา นี้ ตาม บรรดา หัวเมืองไม่ใคร่ จะ มีกำลัง รักษา อยู่ โดย ถูกเกณฑ์ เข้าไป รักษา พระนคร เสีย หมด กอง ทัพ พม่า จึงได้ เที่ยว ปล้น ทรัพย์ จับ ชะเลย ตาม หัว เมือง ต่าง ๆ ได้ สดวก ดาย

ส่วน กอง ทัพ ที่ ยก มา รบ พม่า ทาง เมืองราชบุรี นั้น โดย จัด คน ที่ เกณฑ์ มา จาก หัว เมือง ปักษ์ ใต้ เปน กอง ทัพ บก ทัพ ๑ ทัพ เรือ ทัพ ๑ ผู้ใด จะ เปน แม่ ทัพไม่ ปรากฏ กอง ทัพ ยกไป ถึง ตำบล ตำ หรุ เขตต์ อำเภอ เมือง ราชบุรี กอง ทัพ เรือไป ถึง ตำบล บาง กุ้ง เขตต์ อำเภอ บางคณฑี เมือง สมุทสงคราม ต่อ กับ เมือง ราชบุรี พม่าได้ ยก ลง มา ตี ก็ แตก พ่ายไป ทั้ง สอง ทัพ และ พม่าได้ เลย ติด ตาม เข้าไป จนใน แขวง เมือง ราชบุรี เที่ยว ปล้น สดมภ์ เอา ทรัพย์ สมบัติ แล้ว ก็ พา กัน กลับมา ยัง เมือง ราชบุรี

กอง ทัพ หน้า พม่า ที่ เข้า มา อา ละ วาด อยู่ ใน พระ ราช อา ณา จักร์ ชั้น ต้น นั้น มี เพียง ๒ กอง เท่า นั้น คือ ที่ เมือง ราชบุรี กอง ๑ มี จำนวน พล ๕,๐๐๐ กับทางเมืองนครสวรรค์อีกกอง ๑ ประมาณพลราว ๕,๐๐๐ เหมือนกัน รวม ข้าศึก เพียง ๑๐,๐๐๐ เดียว เท่า นั้น แต่ ก็ ตี เอา กอง ทัพไทย แตก พ่าย ไป หมด ทั้ง นี้ เหตุ ด้วย มี ความ ปั่น ป่วน ภายใน พระนคร เลย ชวน ให้ พม่า กำเริบ ได้ ใจ ก็ จัด ส่ง กอง ทัพใหญ่ เข้า มา อีก ทั้ง ทาง เหนือ และ ทาง ตวัน ตก เปน จำนวน มาก มาย เพื่อ หวัง ตี เอา พระนคร ให้ ได้

ในเดือน ๑๒ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๐๘ มังมหานรธาก็ยกกองทัพมีจำนวน พล ๓๐,๐๐๐ จากเมืองทวายมาตั้งอยู่ในแขวงเมืองราชบุรี แล้วจัดให้เมขะระโบคุมกองทัพเรือยกไปทางแม่กลองท่าจีนเพื่อตีเมืองธนบุรี เมืองนนทบุรี ขึ้นไปจนถึงกรุงทาง ๑ ส่วนตัวมังมหานรธาคุมกองทัพบกยกไปทางเมืองสุพรรณบุรี ตรงไปยังพระนครศรีอยุทธยาสมทบกับกองทัพพม่าที่ยกมาแต่ทางเหนือ เพื่อตีกรุงศรีอยุทธยาต่อไป การสงครามในครั้งนี้ได้ทำกันเป็นแรมปี พม่าตีหัวเมืองปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือได้เกือบหมด และล้อมพระนครอยู่ตั้งปีจึงตีแตกเข้าพระนครได้ เมื่อวันอังคารเดือนห้าขึ้น ๙ ค่ำ ปีกุญ พ.ศ. ๒๓๑๐ การที่เสียทีพม่าอย่างมากมายจนถึงเสียกรุงในครั้งนี้ เหตุเพราะความเป็นไปภายในไม่ปรกติ ดังปรากฏตามพระราชพงศาวดารนั้นแล้ว

รบพม่าครั้งกรุงธนบุรี

เมื่อพม่าตีกรุงศรีอยุทธยาได้ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ได้ทำลายบ้านเมืองจุดเผาปราสาทราชวังและสิ่งมีค่าทิ้งหายเสียจนหมดสิ้นแล้วก็เลิกกองทัพกวาดต้อนครอบครัวเก็บทรัพย์สมบัติกลับไปยังเมืองพม่า ทำความเสียหายให้แก่ไทยยิ่งกว่าครั้งใด ๆ

เมื่อกองทัพหลวงพม่ายกกลับไปแล้ว คงให้มีกองทัพตั้งรักษาเหตุการณ์อยู่แต่เพียงเล็กน้อย ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุทธยาก็มีผู้รวบรวมกำลังขึ้นเป็นก๊กเป็นเหล่า เพื่อหาอำนาจอิสระปกครองประเทศต่อไป

ใน บรรดา คณะ เหล่า นั้น พระยา ตาก สิน เจ้า เมือง ตาก มี โชค ดี กว่า คณะ อื่น ได้ ปราบ ปราม มี ชัย แก่ คณะ ต่าง ๆ ทั้ง ตี กอง ทัพ พม่า ที่ รักษา กรุง และ ตาม หัว เมือง มณฑล แตก หนี กลับ ไป หมด พระยา ตาก สิน จึง ได้ ทำ พิธี ราชา ภิเศก เป็น พระเจ้า แผ่น ดิน สยาม เมื่อ ปี กุญ พ. ศ. ๒๓๑๐ นั้น และ ตั้ง เมือง ธน บุรี เป็น ราช ธานี ได้ กระทำ สงคราม กับ พม่า ดัง จะ กล่าว ต่อ ไป นี้ (ฉะเพาะ ที่ เกี่ยว แก่ มณฑล ราช บุรี)

๑, ตาม ตำ นาน สง คราม ครั้ง ที่ ๒ คราว รบ พม่า ที่ บาง กุ้ง แขวง เมือง สมุทสงคราม คือ เมื่อ พระเจ้า ตาก สิน ประกาศ อิศระภาพ ความ ทราบ ไป ถึง พระเจ้า ยังวะ จึง สั่ง ให้ แมง กี มารหญ่า เจ้า เมือง ทวาย ยกกองทัพ เข้า มา ทาง เมือง ไทร โยค เมื่อ ฤดู แล้ง ปลาย ปี กุญ พ. ศ. ๒๓๑๐ เพื่อ จัดการ ปราบ ปราม ขณะ นั้น เมือง กาญจน บุรี และ เมือง ราช บุรี อัน อยู่ ใน ทาง ที่ พม่า เดิน ทัพ มา ยัง ร้าง อยู่ ทั้ง ๒ เมือง ทั้ง เรือ รบ ของ พม่า ก็ ยัง มี อยู่ ที่ เมือง ไทร โยค และ ค่าย คู ตาม ลำ น้ำ ราช บุรี ที่ พม่า ได้ ทำ ไว้ แต่ ครั้ง ก่อน ก็ ยัง มิ ได้ รื้อ ถอน พระยา ทวาย จึง ได้ ยก ทัพ มา ได้ ตาม สบาย ครั้น ถึง บาง กุ้ง มี ทหาร จีน ของ พระ เจ้า กรุง ธน บุรี ตั้ง อยู่ พม่า ก็ เข้า ล้อม ไว้ กรมการ เมือง สมุทสงคราม บอก เข้า ไป ยัง กรุง จึง ได้ โปรด ให้ จัด กองทัพ เรือ ให้ พระ มหา มนตรี (คือ กรม พระ ราช วังบวร สถาน มงคล ซึ่ง ต่อ ไป ปรากฏ พระนาม ว่า กรม พระ ราช วังบวร มหา สุร สิงหนาท) คุม ทัพ หน้า พระ เจ้า ตาก สิน คุม ทัพ หลวง เอง ยกออก ไป ยัง เมือง สมุทสงคราม ได้ สู้ รบ กับ พม่า ถึง ตลุม บอน ฝ่าย พม่า

เห็น ว่า จะ สู้ ไม่ ได้ ก็ ถอย ทัพ กลับ ไป เมืองทวาย ทางด่านเจ้าขว้าว (อยู่ ริม ลำ ภาชี ใน เขตต์ เมือง ราชบุรี)

๒, สงคราม ครั้ง ที่ ๘ คราว รบ พม่า ที่ บ้าน นาง แก้ว แขวง เมือง ราชบุรี เมื่อ ปี มะเมีย พ. ศ. ๒๓๑๗ สงคราม ครั้ง นี้ มูลเหตุ เกิด แต่ พวก มอญ เป็น ขบถ ต่อ พม่า แล้ว พา กัน อพยพ ครอบ ครัว เข้า มา ใน เมืองไทย ทั้งทางด่าน แม่ละเมา แขวงเมืองตาก และด่านพระเจดีย์สามองค์ เมือง กาญจนบุรี พระเจ้า กรุงธนบุรี คาด ว่า พม่า คง ติด ตาม ครัว มอญ เข้า มา ใน พระ ราช อาณา เขตต์ จึง จัด กอง ทัพ ไป ตั้ง ขัด ตา ทัพ ตาม ด่าน ทาง โปรด ให้ พระยา ยมราช แยก คุม กำลัง ไป ตั้ง อยู่ ที่ ท่า ดิน แดง ใน ลำ น้ำไทรโยค

ครัว มอญ ที่ อพยพ เข้า มา คราว นี้ มา ทาง ด่าน พระเจดีย์ สามองค์ มาก กว่า ทาง อื่น มี พระยา มอญ ที่ เป็น หัว หน้า มา ด้วย ๔ คน คือ พระยา เจ่ง ๑ พระยา กลาง เมือง ๑ ตะ เสี้ยง ๑ ตะ เกลบ ๑ มี จำนวน ครัว มอญ ประมาณ ๓,๐๐๐ ได้ โปรด ให้ ไป ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ ที่ ตำบล ลำ โคก แขวง เมือง ประทุมธานี กับ พวก ที่ ได้ อพยพ เข้า มา แต่ ครั้ง แผ่น ดิน สมเด็จ พระนารายน์

ฝ่าย อะแซหวุ่นกี้ แม่ทัพ ใหญ่ พม่า จัด ให้ งุยอคงหวุ่น คุม พล ๕,๐๐๐ ยก ตาม เข้า มา ถึง ค่าย ดิน แดง ได้ สู้ รบ กับ กอง ทัพ พระยายมราช แยก ฝ่าย ไทย มี กำลัง น้อย กว่า สู้ ไม่ ได้ ก็ แตก หนี มา ตั้ง อยู่ ที่ ตำบล ปากแพรก (เมือง กาญจนบุรี เดี๋ยว นี้) พระ เจ้า กรุง ธนบุรี ได้ ทรง ทราบ ก็ จัด ให้ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจุ้ย กับพระยาชิเบศร์บดี จางวางมหาดเล็ก

ถือ พล ๓,๐๐๐ ยก ออก ไป ตั้ง รักษา เมือง ราช บุรี ทัพ หนึ่ง และ ให้ พระ เจ้า หลาน เธอ เจ้า รามลักษณ์ ถือ พล ๑,๐๐๐ ยก หนุน ไป อีก ทัพ หนึ่ง

กอง ทัพ งุยอคงหวุ่น ยก ตาม พระยายมราช แชก มาถึงปากแพรก พระยายมราชแชก รวบ รวมได้ กำลัง ยังไม่ พอ จะ ต่อ สู้ พม่า, ก็ ถอย หนี มา ตั้ง อยู่ ที่ ดง รัง หนอง ขาว พม่า เห็นไทยไม่ ต่อ สู้ ก็ มี ความ กำ เริบ คิด จะ เที่ยวตี เอา หัวเมือง ต่าง ๆ เพื่อ เก็บ เอาทรัพย์ สมบัติ งุยอคงหวุ่น จึง แบ่ง กอง ทัพ ออก เปน สอง กอง กอง หนึ่ง มี จำ นวน พล ๒,๐๐๐ ให้ มองจายิด ควบคุม ตั้ง ค่าย อยู่ ที่ ปาก แพรก เที่ยว ปล้น ทรัพย์ จับ คน ใน แขวง เมือง กาญจนบุรี เมือง สุพรรณบุรี และ เมือง นครชัยศรี อีกกองหนึ่ง มี จำนวน พล ๓,๐๐๐ งุยอคงหวุ่น คุม เอง ยก ลง มา ตาม ลำ น้ำ แม่กลอง ฝั่ง ตวัน ตก หมาย จะ เที่ยว ปล้น ทรัพย์ จับ ชะเลย ใน แขวงเมือง ราชบุรี เมือง สมุท สง คราม และ เมือง เพ็ชร์ บุรี ครั้น มา ถึง ตำบล นาง แก้ว (หรือ บางแก้ว) เหนือเมืองราชบุรี ประมาณ ๕๐๐ เส้น ในเขตต์ อำเภอ โพธาราม บัดนี้ ทราบว่า มีกองทัพไทย ตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี งุยอคงหวุ่น จึงให้ หยุด ทัพ ตั้ง ค่าย มั่น ลง ๓ ค่าย

ฝ่าย พระองค์ เจ้า จุ้ย เมื่อ ทรง ทราบ ว่า ข้าศึก ลง มา ตั้ง ค่ายอยู่ ที่ บาง แก้ว จึง ยก กอง ทัพ ขึ้นไป ตั้ง มั่น ที่ ตำบล โคก กระ ต่ายใน ทุ่ง ธรรมเสน ห่าง ค่าย พม่า ประมาณ ๔๐ เส้น แล้วให้ หลวง มหาเทพ คุม กอง หน้าไป ตั้ง ค่าย โอบ พม่า ทาง ด้าน ตวัน ตก ให้ เจ้า รามลักษณ์ ไป ตั้ง ค่าย โอบ ทาง ด้าน ตวัน ออก

ฝ่าย พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงทราบข่าวศึกทางเมืองราชบุรี ก็เสด็จจากพระนครเมื่อวันอาทิตย์เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ มายังเมืองราชบุรี พระองค์เจ้าจุ้ยกราบทูลว่า ครั้งนี้พม่าดูหมิ่นไทยยิ่งนัก เมื่อหลวงมหาเทพไปตั้งค่ายโอบ พม่าพากันดูเล่นแล้วร้องถามออกมาจากค่ายว่า ตั้งค่ายแล้วหรือยัง ให้ตั้งค่ายเสียให้เสร็จก่อนจึงจะยกออกมาตี จะได้จับชะเลยได้มาก ๆ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงฟังก็ขัดเคือง แต่เวลานั้นทรงพระวิตกถึงกองทัพพระยายมราช แขกเกรงจะต้านทานพม่าไม่ไหว ด้วยได้ข่าวว่ามีกองทัพพม่าเพิ่มเติมมาที่ปากแพรกอีก ๑,๐๐๐ จึงรับสั่งให้พระยาสีหราชเดโชไชยกับพระยาวิเศษไชยชาญคุม พล ๒,๐๐๐ ยกขึ้นไปช่วยพระยายมราชที่หนองขาวแล้วจึงเสด็จยกกองทัพหลวงจากเมืองราชบุรี ไปตามทางฟากตวันตกแม่น้ำ ไปตั้งค่ายหลวงที่ตำบลเขาพระ เหนือค่ายโคกกระต่ายขึ้นไปประมาณ ๕๐ เส้น ขณะนั้นมีข่าวว่ากองทัพพม่ายกเข้ามาทางด่านประตูสามบาน ด่านเจ้าขว้าวอีกทางหนึ่ง (อยู่ทางตวันตกเมืองราชบุรีที่ริมลำน้ำภาชีระยะทางเดิน ๒ วัน) พระเจ้ากรุงธนบุรีเกรงพม่าจะมาตีตัดทางลำเลียงข้างหลัง จึงรับสั่งให้กองทัพพระองค์เจ้าจุ้ยกับกองทัพจีนพระยาราชาเศรษฐียกลงมารักษาเมืองราชบุรี ให้รื้อค่ายเก่าเอาลงไปตั้งริมแม่น้ำให้หมด เรื่องนี้ความจริงหามีกองทัพพม่ามาทางด่านทั้ง ๒ นั้นอีกไม่ คงเปนแต่พวกพม่าที่ค่ายบางแก้วยกไปเที่ยวหาเสบียงและตีจับผู้คนเท่านั้นเอง

ครั้นถึง วัน พฤหัศบดี เดือน สี่ ขึ้นค่ำหนึ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรี เสด็จไป ทอด พระเนตร์ ค่าย ที่ ตั้ง โอบพม่า ที่ บาง แก้ว แล้ว มี รับ สั่งให้ ตั้ง ค่ายล้อม พม่า เพิ่ม เติม ขึ้นอีก จน รอบ ให้เจ้าพระยาอินทรอภัย ไป ตั้ง รักษา หนอง น้ำ ที่ เขา ชั่ว พราน (หรือ ช่อง พราน) อัน เปน ที่ ข้าศึก อาศรัย เลี้ยง ช้างม้าพาหนะ และ เปน ทาง เดิน ลำเลียง เสบียง อาหาร ด้วย ให้ พระยารามัญวงศ์ คุมกอง มอญ ไป รักษาหนอง น้ำ ที่ เขา ชงุ้ม อัน อยู่ ใน ทาง ลำเลียง ของข้าศึก อีก ทาง หนึ่ง

ฝ่าย งุยอคงหวุ่น แม่ทัพ พม่า เห็น ไทย ตั้ง ล้อม แข็ง แรง ขึ้น จะ ประมาท มิได้ เวลา ค่ำจึงออกปล้นค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัยแต่ไทยตีพม่า แตก กลับ ไป งุยอคงหวุ่น ขัด ใจ ให้เพิ่ม เติม กำลัง ยก กลับมา ปล้น อีก ก็ถูก ไทย ตี แตก กลับไป ที่ สุด ให้ เนมิโย แมงระนรธา ตัวนายรอง คุม พล ๑๐๐๐ มา ปล้น เปน ครั้ง ที่ ๓ ใน คืน เดียว นั้น ก็ ต้อง แตก กลับไปอีก เสีย รี้พล ล้ม ตาย บ่วย เจ็บ เปน อัน มาก ที่ ไทย จับ เปน ได้ ก็ มี งุยอคงหวุ่น เห็นไทยมีกำลังมาก และรบพุ่ง กล้าหาญ กว่า ที่ ได้ คาดไว้ ก็ ออก วิตก จึง แต่ง พณหัว ให้ เด็ด ลอด ไป บอก กอง ทัพ ที่ ปาก แพรก ให้ ยกมา ช่วย

ขณะ นั้น พระ เจ้า กรุงธนบุรี มี รับสั่ง ให้ ถาม พม่า ที่ จับ มาได้ พวก พม่า ให้การ ว่า ที่ งุยอคงหวุ่น พยายาม ตี ค่าย เจ้า พระยาอินทร อภัย นั้น เพราะ ไทย ไป ตั้ง ตัด ทาง ที่ จะ ลำ เลียง เสบียง อาหาร เสีย พระ เจ้า กรุง ธนบุรี ได้ ทรง ทราบ ก็ ดี พระทัย ทรง ดำริห์ ว่า ถ้า ล้อม ค่าย บาง แก้ว ไว้ พม่า ก็ จะ สิ้น เสบียง อาหาร ทน อดอยาก ไม่ได้ คง ต้อง

ออก มา ให้ จับ เปน ชะเลย หมด ทั้ง นาย ไพร่ จะ ทำ ให้ สม น้ำหน้า ที่ มัน เย่อ หยิ่ง ให้ จง ได้ จึง รับสั่ง ห้าม นาย ทัพ นาย กอง บรรดา ที่ ตั้ง ล้อม มิ ให้ เข้า ตี ค่าย พม่า เปน แต่ ให้ ล้อม ไว้ ให้ มั่น ถ้า พม่า ยก ออก มา ก็ ให้ รบ พุ่ง เอา แต่ ให้ ถอย กลับ ไป อย่าง เดียว ดำ รัส ว่า กักมัน ไว้ ให้ โซ แล้ว เอา ข้าว ต่อ เอา เถิด แล้ว ปราภว จะ เสด็จ คุม กอง ทัพ ไป กักทาง ดำเนียง เอง แต่ พระยาเทพ อรชุน พระ ดำเกิงรณภพ ทูล ขอ รับ อาสา จึง โปรด ให้ คุม กอง อาจารย์แล ทนายเลือก รวม ๗๔๕ คน เปน กอง โจร ไปช่วย เจ้า พระยาอินทรอภัย ตี ตัด ดำเนียง ข้าศึก ที่ เขา ซ่อง พราน อีก กอง หนึ่ง

ขณะนั้น อะแซหวุ่นกี้ คอย อยู่ ที่ เมือง เมาะ ตมะ เห็น กองทัพ งุยอคงหวุ่น หายไป เกิน กำหนด เกรงว่าจะมีเหตุการณ์ อย่างใด ในเมือง ไทย จึง ให้ ตะแคง มรหน่อง (พม่า เรียก มัง เรรานค่อง) ซึ่ง เปน เชื้อ วงษ์ พระ เจ้าวะคุม พล ๓๐๐๐ ยก ตาม เข้า มา อีก กอง หนึ่ง ตะแคงมร หน่อง ยก มา ถึง ค่าย พม่า ที่ ปาก แพรก ได้ ทราบ ว่า งุยอคง หวุ่น ถูก ไทย ล้อม ไว้ ที่ บาง แก้ว จึง ให้ มอง จายิด คุม กำลัง ๒๐๐๐ ลงมา ช่วย ส่วน ตะแคง มรหน่อง ยก มา ตี ค่าย พระยายมราชแขก ที่หนอง ขาว ได้ รบ พุ่ง กัน เปน สามารถ พม่า ตี กอง ทัพ ไทย ไม่ แตก ก็ ถอย กลับ ไป ตั้ง อยู่ ที่ ปาก แพรก

ฝ่าย กอง ทัพ มองจายิด ยก มา ถึง เขา ชงุ้ม ที่ กอง มอญ พระ ยา รามัญ วงศ์ ตั้ง ค่าย อยู่ ก็ เข้า ล้อม ไว้ พอ งุยอคงหวุ่น ได้ ทราบ ตกค่ำเวลา ยาม เศษ ก็ ยก ออกปล้นค่ายหลวงมหาเทพ หมายจะหักออกไป

กอง ทัพไทย สู้ รบ ต้านทาน เปน สามารถ พม่า หัก ออก ไป ไม่ ได้ ก็ ถอย กลับ เข้า ค่าย

ฝ่าย พระยา ชิเบศร์ บดี ตั้ง อยู่ ด้าน เหนือ ทราบ ว่า กอง มอญ ที่ เขาชงุ้ม ถูก พม่า ล้อม ไว้ ก็ ยก ไป ช่วย รบพุ่ง แก้ เอากองมอญออกจาก ที่ ล้อม ได้ แต่ กำลัง ไม่ พอ ที่ จะ ต่อสู้ พม่า ไม่สามารถ จะ รักษาค่าย ไว้ได้ ก็ พากัน ถอย ลง มา มอง จายิด ก็ เข้า ตั้ง อยู่ ใน ค่าย เขาชงุ้ม ใน วัน นั้น กอง ทัพ พระยา นคร สวรรค์ ยก ออก มา ถึง เมือง ราชบุรี พระ เจ้า ตากสิน จึง สั่ง ให้ ไป ช่วย พระยาชิเบศร์บดี ในค่ำ วัน นั้น พบ พระยาชิเบศร์บดี กับ พระยารามัญ กำลัง ถอย ลงมา พระเจ้า กรุง ธนบุรี จึงสั่ง ให้ ตั้ง ค่าย ล้อม พม่า อยู่ ทาง ด้าน เหนือ ทั้ง ๓ กอง ด้วย กัน กัน ไม่ให้ กอง ทัพ พม่า ทั้ง ๒ เข้าถึง กันได้

ถึง เดือน สี่ เมือง คลอง วาพ (คือ เมือง ประจวบ คีรีขันธ์) บอกมา ว่า พม่า ยก มาจาก เมือง มะริด ประมาณ ๕๐๐ มา ปล้น บ้าน ทับ สะแก ใน แขวง เมือง กำเนิด นพคุณ เกรง จะขึ้น มาตี เมืองคลองวาพกำลัง น้อย เมือง ไม่ พอ จะ ต่อสู้ ขอ กองทัพ ออกไป ช่วย มี รับสั่ง ให้ ตอบ ไป ว่า การสงคราม ยัง คิดพัน กันอยู่ ที่เมืองราชบุรี ให้ ผู้ รั้ง กรมการ เมือง คลองวาพ คิด อ่าน รักษา เมือง ไป โดย กำพัง ก่อน เถิด

ในเดือนสี่นั้นเจ้าพระยาจักรี (สมเด็จ พระพุทธ ยอด ฟ้าจุฬา โลกย์) ยก กอง ทัพ กลับ จาก เมือง เชียงใหม่ ตาม ออก มา ถึง พาทูตเมืองน่าน ซึ่ง นำ ต้นไม้ เงินทอง เครื่อง ราชบรรณาการ ของเจ้า เมือง น่านที่อ่อนน้อม ยอม เปน ข้า ขอบ ขัณฑสีมา ออก ไป เฝ้า ด้วย พระเจ้า กรุง ธนบุรี ทรง

บีดิโสมนัศมาก ตรัศสรรเสริญความชอบเจ้าพระยาจักรีและพระราชทาน พระแส่ง ดาบ ฝักทอง กับ พระธำมรงค์ เพ็ชร์ วง ๑ เปน บำเหน็จ แล้ว มี รับ สั่งให้ เจ้า พระยาจักรี ถือ อาญาสิทธิ์ไป บัญชาการ ล้อมพม่า ที่บางแก้ว เจ้า พระยาจักรี ก็ยกไปตั้งมั่น อยู่ ที่ เขา พระ เหนือ ค่ายหลวง ขึ้นไป ส่วน พระเจ้า กรุง ธนบุรี เสด็จ ถอย มา ประทับ ที่ ค่าย โคก กระต่าย และโปรด ให้ หลวง บำเรอ ภักดี คุม ทหาร กอง นอก ๕๐๐ เปน กอง โจร ไป คอยตี สกัด รัง แก พม่าที่ค่ายเขาชงุ้ม อย่าให้ออกตาดหาอาหารแตตักน้ำได้สดวก

ฝ่าย เจ้า พระยา จักรี ขึ้นไปบัญชา การ ล้อม พม่าที่ นาง แก้ว ให้ ตั้ง ค่าย ล้อม เพิ่ม เติม ขึ้นอีก มิให้ มี หน ทาง ที่พม่า จะตี หัก ออกไปได้ คืน หนึ่ง ใน วัน ข้าง ขึ้น เมือ เดือน สี่ นั้น เวลา ๑๑ ฉ. ท. เศษ พม่า ยก เข้า ปล้น ค่าย พระยาพิพัฒน โกษา และ ค่าย พระยา เพ็ชร์บุรี ประสงค์ จะ ตี หัก ออกไป แต่ กอง ทัพไทย ระดม ยิง ถูก พม่า ล้ม ตายเจ็บ ป่วยมากจน ต้อง ถอย กลับ เข้าค่าย ครั้น เวลา ๓ ยาม พม่า ออก ปล้น ค่าย หลวง ราชนิกูล อีกครั้ง ๑ แต่ ถูก ตี ต้อง ถอย กลับ เข้า ค่าย ไป อีก ระหว่าง นี้ ทหาร ไทย ที่ พม่า จับ เอาไป เปน ชะเลย หนี กลับมาได้ ๒ คน แจ้ง ว่า พม่า ที่ ใน ค่าย ขัดสน เสบียง อาหาร มา ๗ วัน แล้ว เดียว นี้ ต้องกิน เนื้อ ช้าง ม้า พาหนะ เปน อาหาร แต่ บ่อ น้ำ ที่ ใน ค่าย ยัง มี อยู่ อนึ่ง ปืน ใหญ่ น้อย ที่ไทย ระดม ยิง เข้าไปนั้น ถูก พม่า เจ็บ ป่วย ล้ม ตายเสมอ จน พม่า ต้อง ขุด อุโมงค์ อาศรัย กัน โดยมาก พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ ทรงทราบ ว่า พม่า อิดโรย ลง ดัง นั้น ก็เสด็จ ทรง ม้า ไป ยัง ที่ ค่าย หลวง มหาเทพ

ซึ่ง ตั้ง ล้อม พม่า อยู่ ทาง ด้านตวันตก เมื่อ วัน พฤหัศบดี เดือน สี่ ขึ้น๑๕ค่ำ เวลา ๓ ฉ.ท. ดำรัส สั่ง ให้ จักกายเทวะ มอญ เข้าไป ร้อง บอก พวก พม่า ที่ น่า ค่าย ว่า อย่าให้ คิด หนี ไป เลย ไม่ มีทาง จะไป ได้ แล้ว ให้ ออก มา อ่อน น้อม เสีย โดย ดี เถิด งุยอคงหวุ่น ให้ ร้อง ออก มาว่า ซึ่ง ท่าน ล้อม ไว้ ครั้ง นี้ เรา ก็ รู้ อยู่ แล้ว ว่า จะ หนี ไป ให้ รอด ไป ไม่ ได้ ตัว เรา กับ พวก นาย ทัพ นายกอง จะตาย ก็ ตาม เถิด ส่งสาร แต่ พวกไพร่พล จะ มา พลอยตาย เสีย ด้วย ขอ ให้ ได้ พบ กับ ตละเกร็บ สัก หน่อย เถิด (ตละเกร็บ คือพระยามอญคนหนึ่ง ที่ หนีพม่าเข้ามาพึ่ง พระบรมโพธิสมภาร และบัดนี้ เปน พระยาพระราม) พระ เจ้า กรุงธนบุรี จึง มีรับสั่ง ให้ พระ ยา พระราม ขี่ม้ากับรม ระย้าอย่างขุนนาง ออกไป เจรจา กับ พม่า งุยอคงหวุ่น เขียน หนังสือใส่ใบลานขดทิ้งออกมาจากใน ค่าย ความ ใน หนังสือ ว่า “ พระเจ้า ปราสาท ทอง กรุง ศรี อยุทธยา กับ พระ เจ้า ช้าง เผือก กรุง อังวะ มี บุญญาภินิหาร เปน ใหญ่ ใน ชมภู ทวีป ด้วย กัน และ พระมหากษัตริย์ ทั้งสองฝ่าย เปน เวรกัน พระ เจ้าช้างเผือก กรุง อังวะ ใช้ ให้ ข้าพเจ้า กับ นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ปวง มา ทำ สงคราม กับ ท่าน ผู้ เปน เสนาบดี ใน กรุง ศรี อยุทธยา ครั้ง นี้ ข้าพเจ้า เสีย ที แก่ ท่าน ๆ ล้อมไว้ จะ พากัน หนี ไป ก็ไม่ได้ แล้ว ถ้า ท่านล้อมไว้ อย่างนี้ ก็ มี แต่ จะ ตาย อย่าง เดียว ไม่ ใช่ จะตาย แต่พวก ข้าพเจ้า ที่ เปน แม่ทัพ นาย กอง เท่านั้น ถึงไพร่พลทั้งปวง ก็จะ พลอย ตาย ด้วย กัน ทั้งสิ้น เมื่อ ชีวิต ของ ข้าพเจ้า ทั้ง หลาย ตายไป สิ้น แล้ว ใช่ ว่าการ สงคราม ของ พระมหากษัตราธิราช ทั้ง สอง ฝ่าย จะเปน อัน เสร็จ สิ้นกัน เพียง นั้น ก็ หา มิได้ ท่าน ผู้ เปนเสนาบดี ไทยได้

ถือ น้ำ ทำ ราชการ สนอง พระเดช พระ คุณ ตาม พระ ราช กำหนด กฎหมาย ของ พระ เจ้า ปราสาท ทอง กรุงศรีอยุทธยาฉัน ใด ข้าพเจ้า มาทำสงคราม ก็ ด้วย ได้ถือ น้ำ ทำ ราชการ ตาม พระ ราช กำหนด กฎหมาย ของ พระ เจ้า ช้าง เผือก กรุง อังวะ อย่าง เดียว กัน อุปมา เหมือน เปน เครื่อง สาธารวุธ ซึ่ง พระมหา กษัตราธิราช ทรง ใช้ สรอย ทั้ง สอง ฝ่าย พระพุทธองค์ ก็ได้ โปรดประทาน พระสัทธัมมเทศนาไว้ ว่า อัน จะ ได้ เกิด มา เปนมนุษย์ แต่ ละคน นี้ ยาก นัก ฉัน ใด ข้าพเจ้าทั้งหลายจะได้ รอด ชีวิต ขอบัญญา ท่าน ผู้ เปน อัคคมหา เสนาบดี จง ช่วย พิเคราะห์ ดู ด้วย เทอญ”

พระเจ้ากรุงธนบุรี มี รับสั่ง ให้ เขียน เปน หนัง สือ เสนาบดี ตอบ พม่า มีเนื้อ ความ ว่า “ถ้าพวก พม่าออก มาถวาย บังคม ยอม อ่อนน้อมเสียโดยดี จะ ทูล ขอ ชีวิตให้ ถ้าขืน ต่อสู้ หรือ ไม่ ออกมาอ่อน น้อม โดย ดี จะฆ่าเสีย ให้ หมด” ฝ่าย พวกพม่า หมาย จะ ให้ ไทย ปล่อยกลับ ไป ก็ ยัง ไม่ยอม ออก มา อ่อน น้อม

ใน ระหว่าง นั้น เจ้า พระยา สุรสีห์ (กรม พระ ราชวัง บวร มหาสุรสิงหนาท) กับ พวก ผู้ ว่า ราชการ หัว เมือง ฝ่าย เหนือ คุม กองทัพออก มา ถึง พระเจ้า กรุงธนบุรี จึง มี รับสั่ง ให้ เจ้าพระยา สุรสีห์ คุมกอง ทัพ หัว เมือง ทั้งปวง ไป ตั้ง ประชิด ค่าย พม่า ที่ เขา ชงุ้ม กันไว้ อย่าให้ หัก ลง มาช่วย พม่า ที่ ค่ายนาง แก้วได้ และ ทรง กำชับ มิให้ เข้า ตี ค่าย พม่า แม้ ที่สุด พม่าที่เขา ชงุ้ม จะถอย ไป ก็อย่า ให้ ติด ตาม ให้ รอ ไว้ ไป ตี เอาพร้อม กัน กับ พม่า ที่ ค่าย ปาก แพรก ที เดียว โดย คิด จะ จับ พม่า ที่ ที่ ค่าย นาง แก้ว ให้ ได้ เสีย ก่อน

ขณะนั้น เมือง คลองวาพ เมือง กุยบอก เข้า มาว่า พวกพม่าที่ยก เข้า มา จาก เมือง มะริด ตี ได้ บ้าน ทับ สะแก แล้ว ลง ไป ตี เมือง กำเนิด นพคุณ ผู้รั้ง กรมการ เรียก กำลัง ราษฎร ออก ต่อสู้ เข้าล้อมค่าย พม่า ไว้ พม่า ตี หักออกไปได้ เผา เมืองกำเนิดนพคุณเสีย แล้ว ยกเลยลง ไป ทาง เมืองบ่อทิว ซึ่ง ขึ้น เมือง ชุมพร พม่า จะ เลยไปเมือง มะริดหรือ จะ กลับ ขึ้นมา ข้าง เหนือ อีก ยังหาทราบไม่ จึง มีรับ สั่งให้ มี ตราตอบ เมือง กุย แด เมือง คลอง วาพ ไปว่า ให้ทำลาย หนอง และ บ่อ น้ำ ตาม ระยะ ทาง ที่ จะ ขึ้น มา เมือง เพ็ชรบุรีเสีย ให้ หมด แห่งใด ทำลาย ไม่ได้ ก็ ให้เอาของ โสโครก และ ของ ที่ มี พิศม์ใส่ ให้ น้ำเสีย อย่าให้ ข้าศึก อาศรัยเป็น อัน ขาด

ต่อ มา พระยารามัญวงศ์ กับ หลวง บำเรอภักดี ซึ่ง คุม กอง โจร กักทาง ตำเลียง อยู่ ที่ เขาช่อง พราน จับพม่าได้ ๒ คน ส่ง ตัวมายัง ค่าย หลวง ถาม พม่า ๒ คนนั้น ให้ การ ว่า พวก กอง ตำเลียง นายทัพ พม่าที่เขา ชงุ้ม ได้ เด็ดลอด ขน เสบียง มา ส่ง พม่าในค่าย นาง แก้ว และ ได้ ความ ต่อ ไปว่า นายทัพ พม่า ที่ เขา ชงุ้ม ได้ บอกไป ยัง ตะแคง มรหน่อง ขอ กำลัง กองทัพ เพิ่ม เติม ลงมา ที่ ค่าย เขาชงุ้ม อีก โดยหมาย จะตี หักลง มา แก้ พวก พม่า ที่ ค่าย นาง แก้ว กลับไปให้ จง ได้ เมื่อ ได้ ทรง ทราบ ดังนี้ จึง มีรับสั่ง ให้เพิ่มเติม กอง โจร ที่ คอย ที่ ตัด ตำเลียงให้ มาก ขึ้นอีก แล้ว ให้ หลวง ภักดี สงคราม นาย ทหาร กอง นอก ซึ่ง อยู่ ใน กอง เจ้าพระยาอินทรอภัย คุมคน กอง นอก ลอบขึ้น ไป ทำ ลาย หนอง และ บ่อ น้ำ ใน ระยะทาง ที่ จะ มาจาก ปาก แพรก เสีย อย่าให้ ข้าศึก เพิ่มกำลัง

หอสมุดตำรวราชรุภาพ
วิทยาลัยปาการ

มาได้ และบอกไป ยัง เจ้าพระยาสุรสีห์ ให้ คอย ต่อ ตี พม่า ที่ ชงุ้ม ให้ ดี อย่าให้ ตี หักลงมาช่วยพม่า ที่ค่ายนางแก้วได้ เปนอันขาด

ต่อมาไม่ ช้า พม่า ใน ค่าย เขาชงุ้ม ก็ ทำ ค่าย วิหดั้น บัง ตัว ออก มา ปดั้น ค่าย เจ้า พระยาสุรสีห์ ใน เวลากลางคืน ดึก ประมาณ ๒ ยาม แต่ ถูกไทย ยิง ล้มตาย เจ็บป่วย จะ หักค่าย ออกมา ไม่ได้ จึง แปร ไป ปดั้น ค่าย จมื่นศรีสรรักษ์ ก็ หัก ออกไป ไม่ได้ ต้อง ถอย กลับ เข้า ค่าย ถึง วัน อังคาร เดือนสี่ แรม ๕ ค่ำ พม่า ที่ค่าย เขา ชงุ้ม ออกมา อีก คราวน รวม กำลัง กันมาก เข้า ปดั้นค่าย พระยานครสวรรค์ ทาง ด้านใต้ รบ กัน แต่ เวลา ๓ ยาม จน รุ่ง สว่าง พม่า หนุน กัน ออก มา มาก มาย หมาย จะ หัก ออกมา ทาง นาง แก้วให้ ได้ พระ เจ้ากรุง ธนบุรี ได้ ทรง ทราบ ก็ รีบ เสด็จ ขึ้นไป ให้ กอง อาจาร แล ทนาย เลือก เข้าช่วย รบ จนเวลา ๘ ก.ท. พม่า จึง ถอย หนี กลับ เข้า ค่าย

ฝ่าย งุยอคงหวุ่น แม่ทัพ พม่าในค่าย นาง แก้ว คอย พวก พม่าที่เขา ชงุ้ม จะ มาช่วย เห็น มาไม่ได้ ก็ ท้อใจ จึง ให้ บอก ออก มายังกองทัพ ไทยว่า จะขอ พูด จา กับท่าน ผู้ ใหญ่ พระเจ้า กรุง ธนบุรี จึงมี รับ สั่ง ให้ ร้อง บอกไป ว่า จะพูด ก็ ให้แต่ง ใคร ออก มาเถิด แล้ว โปรดให้ พระเจ้า หลาน เธอ เจ้า รามลักษณ์ กับเจ้าพระยา จักรีเปนผู้เจรจาว่ากล่าว กับพม่า งุยอคงหวุ่น ให้ นายทัพคน ๓ กับไพร่ ๕ คน ออกมาหา พระยา พระราม พระยาพระราม จึงพาไปที่ เจ้ารามลักษณ์ และ เจ้า พระยา จักรี พม่า พูด จาวิงวอน ขอ ให้ ปล่อย กลับไป บ้าน เมือง ท่าน ทั้งสอง ว่า ถ้า พม่า รักชีวิต ก็ ให้ยอม อ่อนน้อม เสียโดย ดี ซึ่ง จะให้ ทำ อย่าง อื่น นั้น

ไม่ได้ นายทัพ พม่า ขอ เข้าไป ปฤกษา กัน ดู ก่อน ฝ่าย ไทย ก็ ปล่อย ให้ กลับไป

ครั้นถึง วัน ศุกร์ เดือน สี่ แรม ๘ ค่ำ งุยอคงหวุ่น ให้ พม่า ตัว นาย ๗ คน ออก มา เจรจาอีก พวกพม่า ว่า จะ ยอม อ่อน น้อม ถวาย บังคม และ ถวาย ช้าง ม้า พาหนะ เครื่อง ศาตรา อาวุธ หมด ทุก อย่าง แต่ ขอให้ ปล่อย ตัวกลับ ไป เจ้ารามฉักษณ์ กับ เจ้า พระยา จักรี ตอบว่า ถ้าพม่า ยอมอ่อนน้อมโดย ดี จะทูล ขอชีวิต ให้ แต่ ที่ จะ ให้ปล่อย กลับ ไป นั้น ไม่ ได้ ความ ข้อนี้ได้ บอก หน หนึ่ง แล้ว ก็ยัง จะขืน ให้ ปล่อย อยู่ ร่ำไป จะพูด กัน ไป อย่าง นี้ จะมีที่สุด ที่ไหน คราวก่อน ได้ ปล่อย พม่ากลับไป หมด คราวนี้ จะต้อง เอาไว้ เปน ตัว จำนำบ้าง พม่า จะได้ ร้อน ใจ ไม่ เพิก เฉย เหมือน แต่ ก่อน แล้ว จึง ปล่อย พม่า ให้ กลับไป ค่าย แต่ ๕ คน ใน วันนั้น อุตมะสิงห์จอจัว ปลัดทัพของ งุยอคงหวุ่น ก็พา นายหมวด นาย กอง พม่า รวม ๑๕ คน เอา เครื่อง ศาตรา อาวุธ ของ ตนมัด แบก ออก มาหาไทย บอก ว่า จะ ยอม อ่อนน้อม โดยดี เจ้ารามฉักษณ์กับเจ้าพระยา จักรี จึงให้ ส่ง ตัวมายังค่าย หลวง ได้ เข้าเฝ้า พระเจ้ากรุงธนบุรี อุตมะ สิงห์ จอจัว กราบทูล ว่า จะ ขอ ถือ น้ำทำราชการ ในกรุงศรี อยุทธยา ต่อไป จน หาชีวิต ไม่ พระ เจ้ากรุงธนบุรีรับสั่ง ว่า ในเวลา ยัง ไม่ได้ ตัว พม่า ที่ ในค่าย ทั้งหมด อย่างนี้ จะ ไว้ ใจ เชื่อฟัง ที เดียว ยัง ไม่ ได้ จะ ต้องให้ คุม ตัว ไว้ ก่อน จน กว่า จะได้ ตัวพวก พม่า มา พร้อม กัน ถ้า เอง สามิภักดิ์ จริง ดังว่า แล้ว แม้น เสร็จ สงครามเมืองอังวะ เมื่อใด จะ ให้ รั้งเมืองอังวะ แล้ว จึง ดำรัส สั่ง ให้ พระยา พระราม คุมตัว อุตมะสิงห์จอจัว กับ พวก ที่มา

ด้วยกันไป ร้อง บอกพวก พม่า ที่ ถูกล้อม ว่า ได้ มา สามิภักดิ์ต่อพระเจ้า ปราสาททอง ทรง พระ กรุณา โปรด ให้ รอด ชีวิต แล้ว ให้ พา กัน ตาม มา เถิด พวกพม่า ร้อง ตอบ ออก มาว่า จะปฤกษากัน ดู ก่อน ข้า หลวง ก็ พา อุตมะสิงห์จอจัว กลับมา อุตมะสิงห์ จอจัว ออก มา ยอมอ่อนน้อม ครั้งนั้น จะได้ ไหว้ ผู้ ใด ก่อน นั้น ก็ หามิได้ ต่อได้ ถวาย บังคม พระเจ้า กรุงธนบุรี แล้ว จึงยอม ไหว้ ผู้ อื่น พระเจ้ากรุงธนบุรี ตรัส สรรเสริญว่า อุตมะสิงห์จอจัวนี้ มี เชื้อที่ ที่ เปน นาย ทหาร แพ้ เขา แล้ว ยัง รักษา ขนบธรรมเนียมของ ตนไว้ โดยองอาจ มิได้ ย่อท้อ ควร แล้ว ที่ จะ เปน นาย ทหาร เอก

ถึง วัน เสาร์ เดือนสี่ แรม ๙ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรี มี รับสั่ง ให้ พระยา นคร ราชสีมา ซึ่ง คุมกองทัพ มาถึง ใหม่นั้น ยกไปตั้ง ค่าย ประชิด พม่า ที่ เขา ชุมนุม ใน วันนั้น งุยอดงหวุ่น ให้ ร้อง บอก ออก มา จากค่าย ว่า จะขอ พบ อุตมะสิงห์ จอจัว สักหน่อย จึง ได้ โปรด ให้ คุม ตัว ไป อุตมะสิงห์จอจัว ร้อง บอก งุยอดงหวุ่น ว่า เรามาสามิภักดิ์ ต่อพระเจ้า ปราสาท ทอง ก็ ทรง ชุบเลี้ยง ไม่ ฆ่า ฟัน จง พา กัน ออก มาสามิภักดิ์ เถิด อย่า หวาด หวั่น ต่อ ไป เลย งุยอดงหวุ่น ร้อง ตอบ ออกมา ว่า ตัว ท่าน มา ยืน อยู่ ที่นั่น อยู่ในอำนาจ ข้าศึก ซึ่ง พูด ว่า กระไร จะ เชื่อ ฟัง ยัง ไม่ได้ ถ้า จะให้ เรา เชื่อฟัง ก็ ให้ใคร เข้า มา พูด กับ เรา ที่ ใน ค่าย จึง จะควร อุตมะสิงห์ จอจัว ตอบ ว่า พวก เราได้ มา สามิภักดิ์ เปนข้าของ พระเจ้าปราสาท ทอง แล้ว จะให้ ใคร กลับเข้า ไป ในค่าย ถ้า ท่าน จับ ฆ่า เสีย หรือ เอา ตัวกักไว้ เสีย เรา ก็ จะไม่ พ้น ความ ผิด งุยอดงหวุ่น

ก็ ให้ สัตย์ สัญญา ว่า จะไม่ กักขัง หรือทำร้าย อย่างหนึ่ง อย่างใด ข้าหลวง จึง ปล่อย ให้แยะละคนหนึ่ง กับ แยข่องจอ คนหนึ่ง เข้าไป ในค่ายพม่า ครั้น คน ทั้งสอง กลับออก มาให้ การ ว่า งุยอคงหวุ่น พูด ว่า ถึง จะ ทรง พระ กรุณา แก่ ผู้ น้อย ส่วน ตัว งุยอคงหวุ่น นั้น คง จะ ถูก ประหาร ชีวิตยัง หา ไว้ ใจ ไม่ พระ เจ้า กรุงธนบุรี มีรับสั่ง ถาม ความ คิดของข้าราชการ ว่า จะ เห็น ควร ทำ อย่าง ไรต่อไป พวกข้าราช การ พากัน กราบทูล ว่า ได้ ทรง พระมหา กรุณาให้ ว่ากล่าวโดย ดีก็ หลาย ครั้งแล้ว พม่าในค่าย ก็ยัง ขัดขืนอยู่ ขอให้เอาปืนลูกไม้ ยิงซ้ำเข้าไป อีก (ปืนลูกไม้ นี้ปรากฏ ว่า สร้างขึ้น ในครั้งกรุงธนบุรี มา ถึงรัชกาล ที่ ๑ เมื่อ รบ พม่า ที่ ตาด หญ้า กรมพระราชวังบวร มหา สุรสิงหนาท จะ ทำลาย ค่าย พม่า ก็ ให้เข้า มา เอา ปืน ลูกไม้ ครั้ง กรุงธนออก ไปยิง ทำนอง จะเปน ปืนใหญ่ ยิง ด้วย ไม้ ท่อน แทน กระสุน) พม่า ทนไม่ได้ ก็คงจะต้องออก มา พระเจ้า กรุง ธนบุรี ไม่ ทรง เห็น ด้วย ดำรัส ว่า จะ ฆ่าให้ ตาย นั้นง่าย แต่ ข้า ศึก สิ้น ความ คิด ถึง เช่นนี้ แล้ว ฆ่า เสีย ก็บาป กรรม เปล่า ๆ จับ เอา เปน เถิด

ครั้น ถึงปลายเดือนสี่ มีรับสั่งให้ อุตมะสิงห์จอจัว มี หนัง สือ เข้า ไป ถึง นายทัพ พม่า ทั้ง สามค่ายว่า พระเจ้า อยู่ หัวได้ ทรงพระกรุณา โปรด ให้กอง ทัพหลวง ตั้ง รั้งรอ มาก็ช้านาน แล้ว หวัง จะ ให้ พวก พม่า ออก มายอมอ่อนน้อม เสีย โดยดี ก็ ยังขัดขืนไม่ ออกมา บัดนี้ จะโปรดให้ กอง ทัพเข้า ตี ค่าย ถ้า ยัง ขัดขืน ต่อ ไป ก็ จะพา กัน ตาย หมด ให้เร่ง ออก มาอ่อน น้อม เสีย อย่า ให้ไพร่พล ต้องพลอยตาย ด้วย เลย ใน วัน นั้น

งุยอคงหวุ่น มี หนังสือ ตอบ ออกมาว่า ขอผัด สักวันหนึ่งเถิด พรุ่งนี้ จะออกมาสามิภักดิ์ โดยดี

ครั้น ถึง วันศุกร์ เดือน สี่ แรม ๑๕ ค่ำ เมียนหวุ่น กับปะคันเดชู นายทัพ พม่า ที่ เป็น ตัวนาย รอง อีก ๑๒ คน พากันรวบรวม เครื่อง ศาตรา อาวุธของ ตน มัด แบก ออกมา ยอม สามิภักดิ์ อุตมะสิงห์จอจัว พา ตัว เข้า เฝ้า ที่ ค่าย หลวง นายทัพพม่า ทั้งสองทูต รับอาษาจะเข้าไป พา ตัว งุยอคงหวุ่น ออก มา อ่อน น้อม ก็ โปรด ประทาน อนุญาต ให้ กลับ เข้าไป ในวัน นั้น งุยอคงหวุ่น แม่ทัพ กับเนมะโย แมงละนรธา ยุยยองโบ่ อะคงหวุ่น มุงโยะ และ พวก นายทัพนาย กองพม่า ในค่าย นางแก้ว ออก มา อ่อน น้อม ทั้งหมด แต่ ล้อม ค่าย พม่า มา เป็น เวลา ๔๗ วันก็ได้ ค่าย พม่า ทั้ง สาม ค่าย ได้ ชะเลย ทั้ง ตัว แม่ ทัพ นาย กอง ที่ กล่าว แล้ว รวม ๑,๓๒๗ คน หญิง ๒ คน พม่าตาย เสีย เมื่อถูกล้อม กว่า ๑,๖๐๐ คน

พอได้ค่ายพม่า ที่ นางแก้ว แล้ว รุ่งขึ้น ณวันเสาร์ เดือนห้า ขึ้นค่ำ ๑ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๗ พระเจ้า กรุงธนบุรี ก็ มี รับสั่งให้ พระยา อนุชิตราชา ถือ พล ๑,๐๐๐ ยก ขึ้นไป ทาง ริมแม่น้ำ ฟาก ตวันตก ให้ หลวง มหาเทพ ถือ พล อีก ๑,๐๐๐ ยก ขึ้นไป ทาง ริมแม่น้ำ ฟาก ตวันออก เพื่อช่วย กองทัพ พระยา ยมราช แซก ตีค่าย พม่า ที่ ปากแพรก แล้วมี รับสั่งให้ เจ้าพระยา จักรี ยก ขึ้น ไป ตี ค่าย เชา ชงุ้ม ใน ค่ำ วัน นั้น เวลา ประมาณ ๒ ยาม พม่า ใน ค่าย เชา ชงุ้ม ยก ค่าย วิหลั่น ออก มา ปล้น ค่าย พระ มหาสงคราม หมาย จะ หัก มา ช่วย พวก ของตน ที่ ค่าย นางแก้ว ครานั้น พม่า รบพุ่ง

แข็งแรง กว่า คราว ก่อน ๆ พม่า เอาไฟ เผาค่าย พระมหาสงครามไหม้ ขึ้น ผู้คน หนีไฟ ทิ้งค่าย ถอย มา เจ้าพระยาจักรี ไป ช่วย ทัน ห้าม มิให้ คน ถอย หนี พ้น คน ที่ ไม่ ฟัง ห้าม เสีย ๒ คน แล้ว เข้า รบพุ่ง ชิง เอา ค่าย คืนได้ พม่า จะ หัก ออก มาไม่ ได้ ก็ ย้ายไป ปลัน ค่าย จนิ่น ศรีสรรักษ์ ถูกไทย ยิง ล้ม ตาย เจ็บ ป่วย ลง เปน อันมาก เหลือ กำลัง ก็ พากัน ถอย กลับ เข้า ค่าย

ครั้น ถึง วัน อังคาร เดือนห้า ขึ้น ๔ ค่ำ เวลา กลางคืน พม่าใน ค่าย เขาชงุ้ม ก็ พากัน ทิ้ง ค่าย หนี กลับไป ทาง เหนือ กองทัพไทยได้ ติดตาม ฆ่าฟัน พม่า ล้มตายไป ตาม ทาง และ จับ เปนได้ เปน จำนวน มาก ต่าง พา กันหนี เรี่ยราย คุมกันไม่ติด กองทัพ หลวงมหาเทพ แล พระยาอนุชิตราชา และ กอง โจร หลวงภักดีสงคราม ก็ ตี กระหนาบ ซ้ำเติม ฆ่าฟัน พม่า ล้มตาย และ จับได้ อีก ก็ มาก พวก นายทัพ นายกอง พม่า หนี ขึ้นไป ถึง ปากแพรก ตะแคงมรหน่อง รู้ว่า กองทัพ พม่า เสียที แก่ไทย หมด แล้ว ก็ไม่ รอ ต่อสู้ รีบ ยก หนี กลับไป เมืองเมาะตมะ กองทัพไทยได้ ยก ติดตาม ตี พม่าไป จน สุด แดน พระราชอาณาเขตต์

พม่า ที่ รบ กับ ไทย คราวนี้ มี ๓ กอง ทัพ จำนวน คน ประมาณ ๙,๐๐๐ คน ฝ่ายไทย มี พล ประมาณ ๒๐,๐๐๐ คน แต่ ที่ ยอม เสีย เวลา ตั้ง ล้อม พม่า อยู่ไม่ ตี หัก เอา โดย กำลัง ซึ่ง เห็น ทาง อยู่แล้ว ว่า ต้อง ได้ ชัยชนะ นั้น ก็ เพราะ เหตุ จะ แก้ ความ อวดดี ที่ พม่า ดูหมิ่นไทย มาก นั้น ประการ ๑ เพื่อ ให้เปน ชื่อเสียง เกียรติยศ ปลุก ใจไทย ที่ เคย เข็ด ขยาด

พม่า แต่ เมื่อ ครั้ง เสีย กรุงศรีอยุทธยา นั้นให้ กลับ คืน ดี ประการ ๑ นัยแห่ง การณ์ รบ มี กิตติคุณ อยู่ดังนี้ และ ทั้ง นับ เป็น การ รบ สำคัญ ที่ มี ใน มณฑล ราชบุรี ทั่ว ทุก จังหวัด จึงได้ บรรยายไว้ โดย ยืดยาว

๓. สงคราม ครั้ง ที่ ๙ เมื่อ พม่า ได้ แพ้ ไทย ไป ดัง กล่าว แล้ว ใน ครั้ง ก่อน พระเจ้ามังระ ก็ สั่งให้ จัด กองทัพ มา ตีเมืองไทย อีก ครั้งนี้ โปรดให้ อะแซหวุ่นกี้ ซึ่ง เป็น แม่ทัพ คนสำคัญ มี ชื่อเสียง โด่งดัง ของ พม่า เป็น แม่ทัพ หลวง ยก เข้า มา กองทัพ พม่าได้ เข้ามา ทาง ด่าน แม่ละเมา เพื่อ ตีเมือง เชียงใหม่ และ หัวเมือง ฝ่ายเหนือ ก่อน กองทัพ หน้า พม่า ได้ ยกมา เชียงใหม่ เมื่อ เดือนสิบ ปีมะแม พ.ศ. ๒๓๑๘ ใน ขณะที่ กำลังทำ สงคราม กัน อยู่ทาง เหนือ นั้น มี ใบ บอก จาก หัวเมือง ปักษ์ใต้ ว่า พม่า ยก มา จาก เมือง ตนาวศรี อีก ทาง ๑ พระเจ้ากรุงธนบุรี จึง โปรดให้ พระเจ้าหลานเธอ เจ้ารามลักษณ์ ซึ่ง เป็น กรมขุน อนุรักษ์สงคราม ยก กองทัพ ออกไป รักษา เมืองเพชรบุรี ไว้

ถึง วันศุกร์ เดือนสาม แรม ๑๒ ค่ำ มี ข่าว ว่า พม่า ยก เข้า มา ทาง ด่านสิงขร ตีเมืองกุย เมืองปราณ แตก กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ซึ่งรักษา เมือง เพชรบุรี ได้ แต่ง กองทหาร ไป ตั้ง ขัดตาทัพ ที่ ด่าน ช่อง แคบ ใน แขวง เมือง เพชรบุรี แต่ พระเจ้ากรุงธนบุรี ยังไม่ ไว้ พระทัย จึง ดำรัสสั่ง ให้ เจ้าประทุมไพจิตร์ คุม กองทัพ ลงมา จาก เหนือ มา รักษา กรุงธนบุรี อีก กองหนึ่ง

ครั้นถึง วันศุกร์ เดือนสี่ แรม ๑๑ ค่ำ อะแซหวุ่นกี้ ตีเมืองพิศณุโลก ได้ ก็พอดีได้ รับท้องตรา ว่า พระเจ้ามังระ สิ้นพระชนม์ จึงกูจา ราชบุตร์

ได้รับราชสมบัติ มีรับสั่งให้หากองทัพกลับไปเมืองอังวะ อะแซหวุ่นกี้ก็ต้องเดินทัพกลับไป

สงครามได้เสร็จสิ้นลงเมื่อเดือนสิบ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๑๙ รวมเวลาที่ได้รบกัน ๑๐ เดือน แต่ครั้งนี้หาได้มีกองทัพพม่ายกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ไม่

รบพม่าครั้งกรุงรัตนโกสินทร์

๑. สงครามครั้งที่ ๑ ณสนามรบตำบลลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้เสด็จผ่านพิภพปราบดาภิเศกเมื่อปีขาน พ.ศ. ๒๓๒๕ และตั้งกรุงเทพพระมหานครเป็นราชธานี ฝ่ายข้างกรุงอังวะ พระเจ้าปะดุงได้ขึ้นครองราชสมบัติและทำศึกชนะประเทศใกล้เคียงเสร็จแล้ว ก็คิดจะเข้ามาตีเมืองไทยเพื่อให้มีเกียรติยศเหมือนมหาราชแต่ปางก่อน จึงจัดกองทัพใหญ่เป็น ๙ ทัพ รวมพล ๑๔๔,๐๐๐ ยกเข้ามาเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๗

ทัพที่หนึ่ง ให้แมงยี แมงข่องกะยอ เป็นแม่ทัพบกเรือคุมพล ๑๐,๐๐๐ ยกเข้ามาตีพระราชอาณาจักร์ทางปักษ์ใต้ ตั้งแต่เมืองชุมพร เมืองสงขลา ตลอดลงไปจนถึงเมืองตะกั่วป่าและเมืองถลาง

ทัพที่สอง ให้อหนอกแฝกคิดหวุ่น เป็นแม่ทัพถือพล ๑๐,๐๐๐ ลงมาตั้งที่เมืองทวาย ให้ยกเข้ามาทางด่านบ้องตี้ (ชายอาณาเขตต์จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี ต่อกับแดนพม่า) มาตีหัวเมืองฝ่ายตวันตก ตั้งแต่เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี ลงไปจนถึงเมืองชุมพร

ทัพที่สาม ให้เจ้าเมืองตองอู ถือพล ๓๐,๐๐๐ ยกมาทางเมืองเชียงแสน ให้ตีเมืองนครลำปาง ตลอดมาจนเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย

ทัพที่สี่ ให้เมียนหง่วุน แมงยี มหาทิมซ่อง เปนแม่ทัพ ถือพล ๓๑,๐๐๐ มาตั้งที่เมืองเมาะตมะ เปนทัพน่าที่จะยกเข้ามาตีกรุงเทพฯ ทางด่านพระเจดีย์สามองค์

ทัพที่ห้า ให้เมียนเมหง่วุน เปนแม่ทัพ ถือพล ๕๐,๐๐๐ เปนทัพหนุนตั้งที่เมืองเมาะตมะ

ทัพที่หก ให้ตะแคงกามะ ราชบุตร์ที่ ๒ เปนแม่ทัพ ถือพล ๑๒,๐๐๐ ตั้งที่เมืองเมาะตมะ เปนทัพหน้าที่ ๑ ของกองทัพหลวงที่จะยกเข้ามากรุงเทพฯ ทางด่านพระเจดีย์สามองค์

ทัพที่เจ็ด ให้ตะแคงจักกุ ราชบุตร์ที่ ๓ เปนแม่ทัพ ถือพล ๑๐,๐๐๐ มาตั้งที่เมืองเมาะตมะ เปนทัพหน้าที่ ๒ ของกองทัพหลวง

ทัพที่แปด เปนกองทัพหลวงมีจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ พระเจ้าปะดุงเปนจอมพล ยกมาตั้งที่เมืองเมาะตมะ เมื่อเดือนสิบสอง ปีมะเส็ง

ทัพที่เก้า ให้จอข่องนรธา เปนแม่ทัพ ถือพล ๕,๐๐๐ ยกเข้ามาทางด่านแม่ตะเมา ให้ตีหัวเมืองตามลำน้ำแม่บึง

ฝ่ายกรุงเทพพระมหานคร ได้รับใบบอกจากเมืองกาญจบุรี เมื่อวันอาทิตย์ เดือนสิบสอง แรม ๙ ค่ำ ถึงข่าวกองทัพข้าศึก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โปรดให้ประชุมปฤกษาการทัพหน้าพระที่นั่ง เมื่อปรากฏว่าฝ่ายไทยมีจำนวนพลที่สำรวจได้เพียง ๗๐,๐๐๐

เศษ น้อย กว่า ข้าศึก มาก นัก จะ ทั้ง รับ ข้าศึก ทุก ทาง ไม่ สดวก จึงให้ จัด กองทัพ รับ แต่ ที่ สำคัญ เปน ๔ ทาง คือ

ทัพที่หนึ่ง ให้ กรมพระราชวังหลัง (เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) เปน แม่ทัพ ถือ พล ๑๕,๐๐๐ ไป ตั้ง ขัดตาทัพ อยู่ ที่ เมือง นครสวรรค์

ทัพที่สอง เปน กองทัพ ใหญ่ มี จำนวน พล ๓๐,๐๐๐ กรมพระราชวัง บวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จ เปน จอมพล ไป ตั้ง ที่ เมือง กาญจนบุรี (เก่า) คอย ต่อสู้ กับ กองทัพ พระเจ้าปะดุง

ทัพที่สาม ให้ เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) กับ เจ้าพระยายมราช ถือ พล ๕,๐๐๐ ไป ตั้ง ที่ เมือง ราชบุรี

ทัพที่สี่ เปน กองทัพหลวง จัด เตรียมไว้ ใน กรุง มี จำนวน พล ๒๐,๐๐๐ เศษ สำหรับ เปน กองหนุน

กรม พระราชวัง บวร ฯ เสด็จ ยก กองทัพ ออก จาก กรุงเทพ ฯ ใน เดือนอ้าย ปีมะเส็ง ให้ พระยากลาโหมราชเสนา พระยาจ่าแสนยากร เปน กองหน้า เจ้าฟ้ากรมหลวง จักษ์เษฎา เปน ยกระบัตร์ ทัพ เจ้าพระยา รัตนาพิพิธ ที่สมุหนายก เปนเกียกกาย พระยามณเฑียรบาล เปนกองหลัง ให้ ตั้ง ค่าย มั่น คง ใน ทุ่งลาดหญ้า หลาย ค่าย ชัก ปีกกา ถึง กัน สกัดทาง ที่ พม่า จะยก เข้ามา แล้ว ทรงจัด ให้ พระยามหา โยธา (เจ่ง) คุมกองมอญ จำนวน พล ๓๐๐๐ ยกไป ตั้ง ขัดตาทัพ อยู่ ที่ ด่าน กรามช้าง อัน เปน ช่องเขา ริมลำน้ำ แควใหญ่ เหนือ เมือง ขึ้นไป

ฝ่าย กอง ทัพ พม่า ที่ ยก เข้า มา ทาง ด่าน พระเจดีย์ สาม องค์ ทัพ เมียนหวุ่น ที่สี่ ยก เข้า มา ก่อน เดิน ผ่าน เมือง ไทรโยค ตัด มา ลง ริม

ลำน้ำ แควใหญ่ ที่ เมือง ท่ากระดาน เดิน ทาง ต่อ ลง มา ถึง ด่าน กรามช้าง ก็ได้ รบ กับ กองมอญ ของ พระยามหาโยธา แต่ จำนวน ข้าศึก มาก กว่า ที่ กองมอญ แตก แล้ว พม่า ก็ ยก ต่อมา ยัง ทุ่งลาดหญ้า และ ตั้ง ค่ายมั่น ลง ที่ นั้น ต่อ มา ทัพ เมียนเมหงุ่น ที่ห้า ก็ ตาม เข้า มา สมทบ กัน ตั้งค่าย ราย ต่อไป อีก และ ทัพ ตะแคงกามะ ทัพ ที่หก มา ตั้ง อยู่ท่าดินแดง ทัพ ตะแคงจักกุ ทัพ ที่เจ็ด ตั้ง อยู่ ที่ ปากน้ำ สามสบ เหนือ เมืองไทรโยค ทัพ หลวง ของ พระเจ้าปะดุง ตั้ง อยู่ที่ ปลาย ลำน้ำ ลอนซี พัน พระเจดีย์ สามองค์ เข้า มา

เมื่อ กองทัพ ทั้งสอง ฝ่าย ปะทะ กัน ก็ได้ รบพุ่ง กัน อย่าง สามารถ กรมพระราชวังบวร ฯ โปรด ให้เอา ปืน ใหญ่ และ ปืน อย่าง ยิง ด้วย ลูก ไม้ ยิง ถูก พม่า ล้มตาย เป็น อันมาก จน เกิด ความ ครั่นคร้ามไม่ กล้า ออก มา ตี ค่าย ไทย แล้วโปรด ให้ พระยา สีหราชเดโชไชย พระยา ท้ายน้ำ พระยาเพ็ชร์บุรี เป็น นายทัพ และ พระยา รามกำแหง พระยาเสนานนท์ เป็น ปลัดทัพ คุม กอง โจร ไป ซุ่ม สกัดตี กอง ลำเลียง ของ ข้าศึก ปรากฏ ว่า พระยา ทั้งสาม ไปทำ เกียจคร้าน อ่อนแอ ดำรัสสั่งให้ ประหารชีวิต นายทัพ เสีย ทั้งสาม คน ส่วน ปลัดทัพ ให้เอา ดาบ สับ ศีรษะ เสีย คนละ สาม เสี่ยง แล้ว โปรด ให้ พระองค์เจ้า ขุนเณร ถือ พล ๑๘,๐๐๐ เป็น กอง โจร ไป ซุ่ม อยู่ที่ พุตะไคร้ ทาง ลำน้ำ แควไทรโยค ซึ่ง เป็น ทาง ที่ ข้าศึก ส่ง ลำเลียง กัน กอง โจร ตีได้ เสบียง ข้าศึก บ่อย ๆ จนฝ่าย กองทัพ ข้าศึก เกิดขัดสน เสบียง อาหาร เป็น ความ เดือด ร้อน มาก ขณะ เมื่อ การ รบ ที่ ลาดหญ้า ติดพัน กัน อยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระปรีวิตก เกรง

กำลัง จะไม่ พอ ที่ ทัพ พม่าให้ แตก พ่าย จึง เสด็จ ยก กองทัพหลวง หนุน ไป จาก กรุงเทพ ฯ เมื่อ วัน อาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๙ ค่ำ เสด็จไป ถึง ค่าย กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงปฤกษาราชการสงคราม กรมพระราชวังบวรฯ กราบทูล ว่า พม่า อด อยาก มาก อยู่แล้ว พม่า คง จะ แตกไปในไม่ ช้า ขอให้ เสด็จ กลับ คืน พระนคร เถิด เผื่อ ข้าศึก หนัก แน่น มา ทาง อื่น จะ ได้ หนุน กัน ทัน ท่วงที สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระดำริห์ เห็นชอบ ด้วย ก็ เสด็จ ยก กองทัพหลวง กลับ คืน พระนคร

ต่อ มา กรม พระระชวัง บวร ฯ ทรง ทำ กลอุบาย คือ เวลา กลางคืน แบ่ง กอง ทัพให้ ถอย กลับ มา จน พ้น สาย ตา พม่า ครั้น เวลา เช้า ให้ กอง ทัพ นั้น ถือ ธง ทิว เดิน เป็น กระบวน ทัพ กลับไป เนือง ๆ พม่า อยู่ที่ สูง แล เห็น ว่า กอง ทัพไทยได้ กำลัง เพิ่ม เติมไป เสมอ ก็ยิ่ง ครั่นคร้าม ขึ้น ทุกที ครั้น ถึง วัน ศุกร์ เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ปี มะเส็ง ทรง สังเกต เห็น ว่า กอง ทัพ พม่า อด อยาก ครั่นคร้าม มาก อยู่แล้ว ก็โปรด ให้เข้า ระดม ตี ค่าย พม่า พร้อม กัน ทุก ๆ ค่ายใน เวลา เดียว พม่า ก็ แตก ฉาน ทั้ง กองทัพ ที่ สี่ แล ที่ ห้า ไทยได้ ค่าย พม่า หมด ทุก ค่าย ฆ่า ฟัน พม่า ล้ม ตาย เสีย เป็น อัน มาก ที่ แตก หนีไป ก็ ถูก กอง โจร ของ พระองค์ เจ้า ขุนเณร ตี ซ้ำ เติม เอา อีก รวม พล พม่า ที่ ตาย แล ถูก จับ เป็น ประมาณ ๖,๐๐๐ คน ครั้น พระเจ้า ปะดุง ทราบ ว่า กองทัพ หน้า แตก ประกอบ ด้วย ขัดสน เสบียง อาหาร เห็น จะ สู้รบ ต่อไปไม่ไหว ก็ สั่งให้ เลิก ทัพ กลับ ไป ยัง เมือง เมาะตมะ

ฝ่าย กองทัพ พม่า ที่ ๒ ซึ่ง อนอกแฝก คิด วุ่น เปน แม่ ทัพ ยกมา ทาง ด่าน บ้องตี้ นั้น ทาง เดิน กันดาร กว่า ทาง ด่าน พระเจดีย์ สามองค์ จึงรอ กัน ชักช้า มาก ที่สุด พระยา ทวาย กอง หน้า มา ตั้ง ค่าย อยู่ ที่ ทุ่ง ตวันตก เมือง นอก เขางู อนอกแฝก คิดวุ่น แม่ทัพ ตั้ง ที่ ท้อง ชาตรี (คือ บึง ใหญ่ ซึ่ง เดี๋ยว นี้ เรียก ว่า จอมบึง เปน ท้องที่ อำเภอเมือง ราชบุรี) จึกสิบ โบ่ ทัพ หลัง ตั้ง ที่ ด่าน เจ้าขว้าว ริม ลำน้ำ ภาชี พม่า กอง หน้า ลอบ เข้า มาเก็บ ผล หมาก มะพร้าว ของ สวน เอาไป ส่ง กองทัพ เจ้า พระยา ธรรมา และ พระยา ยมราช ซึ่ง ตั้ง รักษา เมือง ราชบุรี มี ความ ประมาท หาได้ ให้ กอง ตรวด ตระเวน ออกไป สืบ ข่าว ข้าศึก ไม่ จึง ไม่ ทราบ ว่า กองทัพ พม่า ทั้ง ๓ กอง มาตั้ง อยู่ จน กรม พระราชวังบวร ฯ มีชัยชนะ ที่ ลาดหญ้า เสร็จ แล้ว มี รับสั่งให้ พระยา กลาโหม ราชเสนา กับ พระยา จ่าแสนยากร คุม กองทัพ กลับ มา ทาง บก มา ทราบ ว่า พม่า ตั้ง ค่าย อยู่ นอก เขางู จึง ยก กองทัพ เข้า ตี ค่าย พม่า ได้ รบพุ่ง กัน ถึง ตลุมบอน พม่า ต้าน ทาน กำลังไม่ได้ ก็ แตก หนี ทั้ง กอง หน้า แล กอง หลวง ไทยไล่ ติด ตาม ฆ่าฟันไป จน ปะทะ ทัพหลัง ๆ ก็ พลอยแตกไป ด้วย กองทัพไทย จับพม่า แล เครื่อง สาตราวุธ ช้าง ม้า พาหนะได้ เปน อัน มาก ที่ เหลือ ก็ พากัน หนี กลับไป เมืองทวาย แล้ว กองทัพ พระยา กลาโหม กับ พระยา จ่าแสน ก็ ยก ลงไป ช่วย ทางเมือง ชุมพร ต่อไป เมื่อ กรม พระราชวังบวร ฯ เสด็จ ยก ทัพ หลวง มา ถึง เมือง ราชบุรี ทรง ทราบ ว่า แม่ทัพ นายกอง ที่เมือง ราชบุรี มี ความ ประมาท เฉื่อยเฉย ก็ มี พระราช บัณฑูร ให้ ลง พระราช

อาญา จำ เจ้าพระยา ธรรมา (บุญรอด) พระยายมราช และ แม่ทัพ นาย กอง ไว้ ที่ ค่าย เมือง ราชบุรี แล้ว บอก กราบทูล เข้าไป ยัง กรุง จะ ขอ พระราชทาน ประหารชีวิต แม่ทัพ ทั้ง ๒ เสีย พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว โปรดให้ มี ตรา ตอบ ขอ ชีวิตไว้ เพราะ แม่ทัพ ทั้ง ๒ เคย มี ความ ชอบ มา แต่ ก่อน ให้ ลง พระราช อาญา ทำ โทษ ประจาน ตาม พระอัยการศึก สมเด็จ กรมพระราชวังบวร ฯ จึงลงพระราชอาญาให้ โกนศีรษะ เจ้าพระยา ธรรมา และ พระยายมราช เปน ๓ แฉก แล้ว ตระเวน รอบค่าย และ ถอดเสีย จาก ถานันดรศักดิ์ ส่วน นายทัพ นาย กอง ทั้ง นั้นให้ ลง พระราช อาญา เฆี่ยน ทั้งสิ้น แล้ว กรม พระราชวังบวร ฯ ได้ เสด็จ กลับ เข้า ไป ประทับ ใน กรุงเทพ ฯ ไม่ ถึง ๗ วัน ก็ เสด็จ ยก ทัพ หลวง ลงไป ยัง เมือง ชุมพร โดย กระบวน เรือ ตี กองทัพ พม่า แตก พ่าย หนีไป หมด แล้วโปรดให้ กองทัพ พระยา กลาโหม กับ พระยา จ่าแสนไป ตี เมือง บัตตานีได้ อีก ซึ่ง ได้ ปืนใหญ่ อัน เปน ศรีเมือง ที่ เรียก ว่า "พระยา ตานี" ใน ครั้ง นี้ ครั้น พระยาไทร พระยา ตรังกานู แด พระยา กลันตัน ได้ ทราบ ว่า กองทัพไทย ลงไป ตีได้ เมือง บัตตานี มี ความ ครั่นคร้าม พระบารมี ก็ แต่ง ทูต ให้ คุม ต้น ไม้ เงิน ทอง ขึ้น มา ถวาย กรม พระราชวัง บวร ฯ ที่ เมือง สงขลา ขอ สามิภักดิ์ เปน ข้า ขอบขัณฑสีมา มา กรุงเทพ ฯ ต่อไป ฝ่าย กองทัพ พม่า ซึ่ง ยก เข้า ตี หัวเมือง ฝ่ายเหนือ ก็ แตก พ่ายไป หมด ทุกทิศ ทุกทาง

๒, สงคราม ครั้ง ที่ ๒ สยาม รบ ท่า ดิน แดง เหนือ เมือง ไทร โยค เมื่อ ปี มะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๙ เหตุที่ พระเจ้าปะดุง มาแพ้ ไทยไป อย่างยับเยิน

เมื่อ ปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ นั้น มี ความ อัปยศ อดสู เปน อย่างยิ่ง ด้วย พระองค์ ไม่ เคย ทำ สงคราม แพ้ ใคร เลย จึ่ง พยายาม จะ มา ตี เมืองไทย แก้ แค้น อีก แต่ คราว นี้ รู้สึก โทษ ที่ได้ ทำ ผิดไปใน ครั้ง ก่อน คือ การ ที่ ยก ทัพ แยกย้าย เข้า มา หลาย ทิศ หลาย ทาง ใน ครั้ง นี้ จึ่ง จะ ยก ทุ่มเท เข้า มา ทาง ด่าน พระเจดีย์ สาม องค์ แต่ ทาง เดียว แล จะ จัด วาง เสบียง อาหาร สำหรับ กองทัพไว้ ให้ พอ ทุก ระยะ ทาง กับ ให้ มาตั้ง ต่อ เรือรบ ที่ ปลาย ลำน้ำไทรโยค เพื่อ จะได้ ยก เข้า มา พร้อม กัน ทั้ง ทัพบก ทัพเรือ ได้ สั่งให้ เกณฑ์ พล และ สะสม เสบียง อาหารไว้ เปน อย่าง มาก

พอ เข้า ฤดู แล้ง พระมหา อุปราชาราชบุตร์ ซึ่ง ลง มา เตรียม ทัพ อยู่ ที่ เมือง เมาะตมะ ก็ จัดให้ เมียนหวุ่น กับ เมียนเมหวุ่น ซึ่งเคยเปน นายทัพ ที่สี่ ที่ ห้า เมื่อ ครั้ง ก่อน คุมพล ๓๐,๐๐๐ ยก ล่วง หน้า เข้า มา ทาง พระ เจดีย์ สามองค์ ให้เข้า มา ตั้ง ค่าย มั่น และ ทำ ทาง วาง เสบียง อาหาร สำหรับ ทัพใหญ่ ที่ จะ ยก ตาม เข้า มา กอง ทัพ เมียนหวุ่น แล เมียนเมหวุ่น มา ตั้ง อยู่ ที่ ท่า ดินแดง แห่ง หนึ่ง ที่ สาม สบ แห่ง หนึ่ง ทำ ค่ายใหญ่ น้อย หลาย ค่าย ชัก ปีกกา ถึงกัน แล ขุด สนามเพลาะ ปักขวาก ป้องกันแน่นหนา ทำ ยุ้งฉาง วาง เสบียง อาหารไว้ ทุก ระยะ แล ทำ ทาง ทอด สพาน ข้าม ห้วย ธาร ทุก ๆ แห่ง แล้ว พระมหา อุปราชา ก็ ยก ทัพ หลวง มี จำนวน พล ๒๐,๐๐๐ ตาม มา ตั้งค่าย อยู่ ที่ ริมลำน้ำ แม่กระษัตริย์ ใกล้ ด่าน พระเจดีย์ สาม องค์

ฝ่ายกรุงเทพพระมหานครได้ รับ ใบบอกข่าวข้าศึก จากเมืองกาญจบุรี เมื่อ เดือน อ้าย ข้าง แรม จึ่งโปรดให้ จัด กระบวน เปน กองทัพใหญ่ ๒ ทัพ

ทัพ ที่ หนึ่ง มี จำนวน พล ๓๐,๐๐๐ ให้ กรม พระราชวัง บวร ฯ กับ เจ้า พระยา รัตนาพิพิธ ยกไป ก่อน แล้ว สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว จึง เสด็จ ยก กองทัพ หลวง ทัพที่ ๒ มีจำนวน พล ๓๐,๐๐๐ ออกจาก กรุงเทพ ฯ เมื่อ ณวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ตาม ทัพน่าไป ได้ โปรดให้ กรม พระราชวังหลัง โดย เสด็จไปใน กองทัพ หลวง ด้วย

กองทัพไทย ยกไป ทาง เรือ ตาม ลำน้ำไทรโยค ทั้ง ๒ ทัพ ครั้น ถึง เมืองไทรโยคแล้ว กรมพระราชวังบวรฯ ทรงจัดทัพบก ๔ กองให้เจ้าพระยา รัตนาพิพิธ เจ้าพระยา กลาโหม ราชเสนา แล พระยา จ่าแสนยากร คุมพล ยกไป ๓ กอง รวม จำนวน ๒๐,๐๐๐ กรม พระราชวังบวร ฯ เสด็จ ยก กอง ทัพหลวง มี จำนวน พล ๑๐,๐๐๐ ตามไป หมาย ตี ค่าย พม่า ที่ ตำบล สามสบ

ฝ่ายกองทัพหลวง พระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จ ขึ้นไป ถึง เมืองไทรโยค แล้ว จึง ยก เป็น กองทัพ บก ขึ้นไป ตาม ทาง ริม แม่น้ำ จน ถึง เมือง ท่า ขนุน ให้ ตั้ง ค่ายหลวง ณที่นั้น แล้วให้ นายทัพ นาย กอง คุมพล ยก ขึ้นไป ตั้ง ประชิด ค่าย พม่า ที่ ตำบล ท่าดินแดง เมื่อ กอง ทัพไทย ทั้ง ๒ ไป บรรจบ พร้อม กัน แล้ว ถึง วันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ก็ ยก เข้า ตี ค่าย พม่า กองทัพ วัง หน้า เข้า ตี ค่าย สามสบ กองทัพ หลวง ตี ค่าย ท่า ดินแดง รบ กัน อยู่ ๓ วัน ถึง วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ เวลาบ่าย ไทย เข้า ค่าย พม่าได้ พม่า ต่อ สู้ อยู่ จน เวลา ค่ำ จึง ทิ้ง ค่าย แตก หนีไป กอง ทัพไทย ไล่ ติด ตาม ไป จน ถึง ค่าย พระมหา อุปราชา ที่ แม่กระษัตริย์ พระมหา อุปราชา รู้ว่า กองทัพ หน้า แตก ก็ ตก พระทัย รีบ ถอย หนีไป มิได้ ต่อ สู้

การ สงคราม ครั้ง นี้ พม่าได้ ตระเตรียม ตัว เปน หนักหนา แต่ ถูก ไทย ตี พ่ายแพ้ ไปโดย รวดเร็ว รวม เวลา ตั้งแต่ เตรียม ทัพยก จาก พระนคร ไม่ ทัน ถึงเดือน ก็ได้ ชัยชนะ ทัพ ที่แตกไป ครั้ง นี้ ยับเยิน มาก ถูก ฆ่าฟัน ล้ม ตาย แล จับ เปนได้ มาก มาย และไทย จับ ปืน ใหญ่ ของ พม่าไว้ ได้ ทั้ง หมดไม่ มี เหลือไป เลย ที่สุด ตัว แม่ ทัพใหญ่ ก็ เกือบ หนีไปไม่ พ้น เลย เปน ที่ ระย่อ มิได้ คิด ที่ จะ มา ตี กรุงเทพ ฯ อีก มีชาว ต่าง ประเทศ หลาย ชาติ หลาย ภาษาได้ จดหมาย เหตุการณ์ สงคราม ครั้ง นี้ไว้ และ กล่าวสรรเสริญ สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว แล ชาติไทย เปน อันมาก พระบาท สมเด็จ พระพุทธ ยอด ฟ้า จุฬาโลกย์ ได้ ทรง พระราช นิพนธ์ เรื่อง สงคราม ครั้ง นี้ไว้ ชื่อ ว่า “นิราศ รบ พม่า ท่า ดินแดง”

นอก จาก การ รบ ที่ได้ มีใน ท้อง ที่ มณฑล ราชบุรี แล้ว เวลา ที่ พม่า ยกมา ตีไทย ก็ ดี หรือไทย ยกไป ตี พม่า ก็ ดี ยังได้ เดินทาง ผ่านเขตต์ มณฑล ราชบุรี อีก หลาย ครั้ง หลาย คราว เพราะ ชายพระราช อาณา เขตต์ ทาง ทิศ ตวันตก นั้น ด่าน พระเจดีย์ สามองค์ เปน ทาง ที่เดินไปมา สดวก และใกล้ กว่า ทาง อื่น ๆ ฉะนั้น ด่าน พระเจดีย์ สาม องค์จึง มีชื่อ เสียง ปรากฏ ว่า มี กองทัพ เดิน ผ่าน มาก ทางหนึ่ง คู่กัน กับด่าน แม่ละเมา ใน แขวง จังหวัด ตาก เหตุ นี้ แต่ กาลก่อน จึง ต้อง มี กอง รักษา ด่าน ตั้ง คอย ตรวจตรา ชายแดน อยู่ เสมอ และ เมื่อ ทราบ ข่าว พม่า จะ ยกมา มาก ก็ ต้อง จัด กองทัพ จาก พระนคร ออกไป ตั้ง ขัดตา ทัพ ตามที่ สำคัญ ๆ อีก ดัง จะ ยก มา กล่าว เปน บาง ครั้ง คือ

เมื่อ ปี มะแม พ.ศ. ๒๓๓๐ ตาม ตำนาน การ รบ ครั้ง ที่ ๕ สมเด็จ พระพุทธ ยอดฟ้า จุฬา โลกย์ เสด็จ ยกทัพไป ตี เมือง ทวาย ก็ได้ เสด็จ โดย กระบวน เรือ จาก กรุงเทพ ฯ แล้วไป ตาม ลำ แม่น้ำไทร โยค ไป ยก ขึ้น บก ที่ เมือง ท่า ตะกั่ว (อยู่ เหนือ เมือง กาญจนบุรี บัดนี้) ครั้ง หนึ่ง

เมื่อ ปี มะเส็ง พ.ศ. ๒๓๕๒ ตาม ตำนาน สงคราม ครั้งที่ ๙ พม่าได้ มา ขอ ทำ สัญญาไมตรี กับไทย แต่ไม่ เป็น ที่ ตกลง กัน พระเจ้า ปะดุง ก็ ให้ เกณฑ์ กองทัพ มา ตี หัวเมือง ปักษ์ ใต้ ฝ่าย ตวันตก เป็น เวลา ที่ สมเด็จ พระพุทธ เลิศหล้านภาลัย เสด็จ ขึ้น เถลิงถวัลยราชสมบัติได้ ๒ เดือน ก็ได้ โปรด ให้จัด กองทัพไป ช่วย หัวเมือง ปักษ์ ใต้ และให้ เจ้าฟ้า กรมหลวง พิทักษ์มนตรี กับ เจ้าพระยา พลเทพ ออก มา รวบ รวม จัด กองทัพ ขึ้นที่ เมือง เพชรบุรี ทัพ หนึ่ง เพื่อ ต่อสู้ พม่า ที่ จะ ยก มา ทาง ด่าน สิงขร และ สมเด็จ กรมพระราชวังบวร มหาเสนานุรักษ์ ก็ได้ คุมกองทัพ มี กำลัง ๒๐,๐๐๐ เสด็จ โดย ทาง ชลมารค มา ขึ้น ที่ เมือง เพชรบุรี แล้ว ยก เดิน บก ต่อไป ยัง เมือง ชุมพร

เมื่อ ปี มะโรง พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้า จักกายแมง ได้ ขึ้น ครอง เมือง พม่า ทราบ ว่า เมืองไทย เกิด อหิวาตกโรค เห็น เป็น โอกาศ ที่ จะ เข้า มา ตี เมืองไทยได้ จึงได้ กะเกณฑ์ กองทัพ จะ ยก เข้ามา ฝ่าย พวก ชาว ด่าน ของ ไทย จับ ชุน นาง พม่า ผู้ เชิญ ตรา ลง มา เกณฑ์ ทัพ ที่ เมือง ทวายได้ จึง บอก เข้าไป ยัง กรุงเทพ ฯ พระบาท สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว จึง โปรด ให้จัด กองทัพ ออกไป ตั้ง ขัดตาทัพ ข้าศึก คือให้ พระเจ้าลูกยาเธอ

กรม หมื่น เจษฎาบดินทร์ (พระบาท สมเด็จ พระ นั่งเกล้าเจ้า อยู่หัว) เป็น แม่ทัพ กองที่ ๑ ยกไป ตั้ง รักษา เมือง กาญจนบุรี คอย ต่อสู้พม่า ที่ จะ มา ทาง ด่าน พระ เจดีย์ สาม องค์ ให้ พระเจ้า น้อง ยาเธอ กรม หมื่น ศักดิพลเสพ (กรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาล ที่ ๓) เป็น แม่ทัพ ที่ ๒ ยกไป ตั้ง รักษา เมือง เพ็ชร์บุรี คอย ต่อสู้พม่า ที่ จะ มา ทาง ด่าน สิงขร และให้ เจ้าพระยา วงศาสุรศักดิ์ ตั้ง รักษา เมือง ราชบุรี อีก กอง หนึ่ง กับ ยัง มีกองทัพที่ไป รักษาเมืองปักษ์ ใต้ อีกด้วย ต่อมา จน ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๕ พม่า ก็ หาได้ ยกเข้า มาไม่ โดย ทราบข่าว ว่า ฝ่ายไทยได้ เตรียม กองทัพ ไว้ คอย ต่อสู้อย่าง แข็งแรง จึ่งได้ โปรดให้ เลิก กองทัพ กลับ พระนคร แต่ให้ พระยา กลาโหมราชเสนา คุมพล ๘,๒๐๐ ตั้ง รักษา อยู่ที่เมือง ราช บุรี จน ถึง ฤดู แล้ง ปลาย ปี มะเส็ง จึ่งได้ โปรดให้ เลิก ทัพ กลับไป หมด

อนึ่ง ใน ระหว่าง รัชกาล แห่ง สมเด็จ พระรามา ธิบดี ที่ ๓ พระบาท สมเด็จ พระนั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว นั้น เป็น เวลา ที่ อังกฤษ กำลัง รบ กับ พม่า และ ฝ่ายไทย ก็ มี ส่วน เกี่ยวข้อง อยู่ ด้วย มาก เหมือนกัน ก็ได้ โปรด ให้ พระยา สุรเสนา คุม กองทัพ ไป ตั้ง รักษา พระราชอาณาเขตต์ อยู่ ที่ ปลาย แม่น้ำน้อย (ลำน้ำนี้ ยอดน้ำอยู่ที่เขา บั่นแดน ระหว่างไทย กับ พม่า ใน ท้องที่ จังหวัด กาญจนบุรี ปากน้ำ มาออก แควน้อย ตรง หน้าที่ว่าการ กิ่ง อำเภอไทรโยค) และให้ เจ้าพระยา มหาโยธา คุม กอง ทัพใหญ่ จาก เมือง ราชบุรีออกไป ยัง เมือง เมาะตมะ

รบกับเขมร ครั้ง กรุงศรีอยุทธยา

๑, เมื่อ ปี วอก โทศก พ,ศ, ๒๑๐๓ ใน รัชกาล สมเด็จ พระสรรเพ็ชญ์ ที่ ๓ (พระ มหาธรรมราชา) พระยา ละแวก เจ้าเมือง เขมร ได้ แต่ง ให้ พระยา อุเพษราช และ พระยา จีน จันตุ ยก กองทัพ เรือ มีพล ประมาณ ๓๐,๐๐๐ จะ มา เอา เมือง เพ็ชร์บุรี พระศรีสุรินทรฤาชัย เจ้าเมือง เพ็ชร์ บุรี และ กรมการเมือง ได้ สู้ รบ ป้อง กัน เปน สามารถ อยู่ เปนเวลา ๓ วัน ข้าศึก จะ ปล้น เอา เมือง มิได้ และ เสียรี้ พล เจ็บ ป่วย เปน อัน มาก ก็ เลิก ทัพ กลับไป ฝ่าย พระยาจีน จันตุได้ ให้ ทานบล แก่ พระยา ละแวกไว้ ว่า จะ เอา เมือง เพ็ชร์ บุรี ให้ ได้ ครั้น มิได้ เมือง เพ็ชร์ บุรี ก็ เกรง พระยา ละแวก จะ เอา โทษ จึง เลย อพยพ ครอบ ครัว หนีเข้ามา ยัง พระ มหานครศรีอยุทธยา ขอ พึ่ง พระ บรมโพธิสมภาร สมเด็จ พระเจ้าอยู่ หัว ทรง พระ กรุณา ให้รับไว้

ต่อ มา ถึง วัน อา ทิตย์ เดือน ยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ ปี ระกา ตรี ศก เพลา ค่ำ ประมาณ ๒ นาฬิกา พระยาจีนจันตุ กลับ ทรยศ พาครอบ ครัว ลง สำเภา หนี ออก จาก พระนคร ขณะ นั้น สมเด็จ พระนเรศวร เสด็จ มา แต่ เมือง พิศณุโลก ประทับ อยู่ ในกรุงได้ ทรงทราบ ก็เสด็จโดย กระบวนเรือ คิดตาม พระยาจีน จันตุ พอ ทัน เข้า ให้ ล้อม ไว้ ได้ รบ กัน เปน สามารถ และ ทรง ปืน นกสับ ยิง ถูก จีน ผู้ใหญ่ใน เรือ ตาย ๓ คน พระยาจีน จันตุ ยิง ปืน มา ต้อง ตาง ปืนต้น ที่ พระนเรศวร ทรง แตก แล้ว ก็ โล้ สำเภาไป พ้น ปากน้ำ ออก ทะเล กระบวน สมเด็จพระนเรศวร เปน เรือเล็ก จะ ตามไป มิได้ ก็เสด็จ กลับ คืน พระ นคร

๒, ถึง ปี จอ จัตวาศก พ, ศ, ๒๑๐๕ เดือน ๓ พระยา ละแวก ยกทัพ เรือ จำนวน พล ประมาณ ๗๐,๐๐๐ จะ มา เอา เมือง เพ็ชร์ บุร์ อีก ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้า อยู่หัวให้ เมือง ยะโส๎ธรราชธานี เมืองเทพราชธานี ออกไป ช่วย พระศร์ สุ๎รินทรฤาชัย เจ้า เมือง เพ็ชร์ บุร์ ครั้น พระยา ละแวก ยกมา ถึง ก็ ยก พล ขึ้น ล้อม เมือง รบ กัน อยู่ ๓ วัน และ เข้า ปล้น เมือง ถึง ๓ ครั้ง แต่ ยัง เอา เมือง มิได้ ขณะ นั้น ผู้ รักษา เมือง มิได้ สมัค สมาน สามัคคี กัน ต่าง คน ต่าง รบ กับ ข้าศึก ฉะเภาะ หน้าที่ เปน เหตุให้ การ ป้องกัน อ่อน แอ ลง

ครั้น ณ วัน ๗ ค่ำ พระยา ละแวก ให้ ยก เข้า ปล้น ตำบล คลอง กระแชง และ ประตู บางจาน เผา หอ รบ ทะลาย ลง ข้าศึก ขึ้น กำแพง เข้าไปได้ เมือง เพ็ชร์ บุร์ ก็ เสีย แก่ พระยา ละแวก พระ ศร์ สุ๎รินทรฤาชัย เมือง ยะโส๎ธร ราชธานี เมือง เทพ ราชธานี ตาย ใน ที่ รบ พระยา ละแวก ก็ กวาด ครอบ ครัว เลิกทัพ กลับ คืนไป

นอก จาก การ รบ ซึ่ง ได้ กระทำ กัน ใน ท้อง ที่ มณฑล ราชบุร์ ดัง ได้ กล่าว มา ข้าง ต้น แล้ว ยัง ปรากฏ ตาม พระราช พงศาวดาร ว่า เจ้าเมือง ต่าง ๆ ใน มณฑล ราช บุร์ ตลอด จน พลเมือง ได้ ถูก เกณฑ์ เข้า กองทัพ ไป รบ กับ ข้าศึก ใน ทาง อื่น ๆ อีก หลาย ครั้ง หลาย คราว และ เจ้าเมือง บาง คน ได้ แสดง ความ สามารถ ใน การ รบ เปน อย่าง มาก บาง คน ก็ ได้ ตาย ใน ที่รบ บาง คน ได้ รับ บำเหน็จ ถึงเปน เจ้าพระยา เช่น เจ้าเมือง ราชบุร์ ได้ เปน เจ้า พระยา ราชบุร์ และ เปน เจ้าพระยา วงศา สุ๎รศักดิ์ ที่ สมุห พระ กลาโหม ในรัชกาล แห่ง รัตน โกสินทร นี้ เปน ต้น

พระเจดีย์สาม องค์

พระเจดีย์ สาม องค์ นับ เปน วัตถุสถาน สำคัญ อย่างเอก แห่ง หนึ่ง ใน พระราช อาณาจักร์ เหตุ ที่ มีชื่อเสียง เกี่ยว แก่ พงษาวดาร มาก มาย ทั้ง เปน เครื่อง หมาย หลัก ถาน ที่ ต่อ แดนไทย กับ พม่า ตลอด มา แต่ โบราณ จน บัจจุบัน กาล ใน เวลา นี้ ก็ยัง เปนทาง สดวก สำหรับ มหาชน เดินไปมา ระหว่าง สยาม กับ พม่า

นาม ตำบล ที่ เรียก ว่า พระเจดีย์ สาม องค์ นั้น ใน มณฑล ราชบุรี มี อยู่ ๓ แห่ง ด้วย กัน คือ ตำบล ที่ กล่าว ตาม พระ ราช พงษาวดาร (ซึ่ง จะ บรรยาย ใน ที่ นี้ แห่ง หนึ่ง ใต้ ลงมา ที่ ด่าน บ้องตี้ เขตร์ จังหวัด กาญจน บุรี แห่ง หนึ่ง ต่อ ลง มา อีก ใน เขตร์ จังหวัด ราชบุรี ตรง ที่ ต่อ แดน กับ พม่า ณ เขา บรรทัด อีก แห่ง หนึ่ง แต่ ทั้ง ๒ แห่ง หลัง นี้ องค์ พระ เจดีย์ ได้ ทำลาย แล้วยัง เหลือ แต่ ทราก เท่านั้น และไม่ มีชื่อเสียง ใน พงษาวดาร

ธรรม เนียม ของ พวก เดิน ป่า เมื่อ ได้ ผ่าน ที่ สำคัญ เช่น ลัน เขา ต้นไม้ ใหญ่ หรือ ปาก ลง ซึ่ง มี ความ ไข้ เจ็บ ชุก ชุม ย่อม ถือ กันว่า มี เทพารักษ์ศักดิ์สิทธิ์ สิง สู่ อยู่ ใน ที่ นั้น ๆ จึง มี ประเพณี ต้อง กระทำ สักการ บูชา ด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน แต่ใน การ เดิน ทางใน ที่ กันดาร เช่น นั้น ย่อม จะไม่ มีใคร นำ ธูปเทียนไป ด้วย นัก จึง เกิด การ ใช้ ก้อน หิน หรือ กิ่งไม้ ดอกไม้ เปน เครื่อง บูชา แทน ธูปเทียน ดังนี้ เมื่อ กาล นาน เข้า มี ผู้ คน เดิน ผ่าน สิ่ง นั้น มาก ขึ้น สิ่ง สัก การ ก็ ย่อม ทวี ขึ้น ตาม เพราะ เปน ธรรมดา ของ ผู้ เดิน ทาง เมื่อได้ พบ เห็น มี ผู้ กระทำ สัก การ ใน ที่ใด ไว้ก่อน แล้ว ก็ ถือ กัน ว่า ต้อง ทำ ตาม มิ ฉะนั้น ไม่ มี ความ สบายใจ

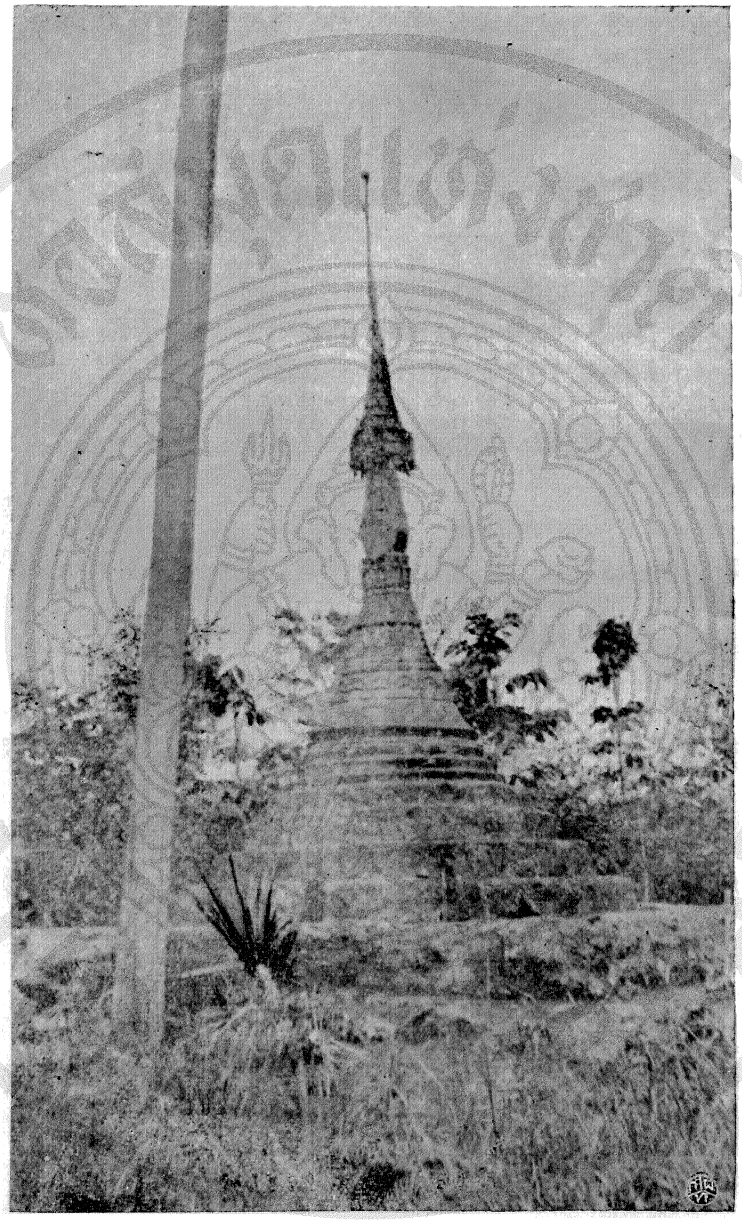

พระเจดีย์ ๓ องค์

จนจะพาให้เกิดไข้เจ็บ หรืออันตราย อย่างใด ๆ ขึ้นได้ พระเจดีย์สามองค์ก็คงเป็นหลักไม้หรือหลักหินอยู่แต่เดิมก่อน และโดยที่อยู่ในระยะทางที่คนเดินไปมาแต่กาลดึกดำบรรพ์ ก็ได้รับเครื่องสักการด้วยก้อนหินทับถมมากมายขึ้นจนกลายเป็นกองหินสามกอง (ณที่นั้นมีหินก้อนอยู่เกลื่อนกลาดมาก) และเลยเรียกชื่อตำบลนั้นว่า หินสามกอง ภายหลังก็กลายมาเป็นพระเจดีย์สามองค์

พระเจดีย์สามองค์ที่ปรากฏตามรูปในสมุดนี้มีประวัติว่าได้จัดการก่อสร้างให้เป็นรูปทรงงดงามขึ้นเมื่อภายหลัง คือเมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๓๒ (ร, ศ, ๑๐๘) พระศรีสุวรรณคีรี (ทะเจียงโปรยเสตะพันธุ) นายอำเภอสังขละบุรี พร้อมด้วยราษฎร มีใจศรัทธาคิดจะสร้างพระเจดีย์ให้เป็นรูปงดงามขึ้น และเพื่อได้เป็นสิ่งถาวรต่อไปจึงได้บอกความประสงค์ไปยังเนียงเจอ ชนชาติเกรียง ซึ่งเป็นหัวหน้าชาวบ้านอยู่ในเขตต์แดนพม่าติดต่อกับแดนไทย เนียงเจอมีความเห็นชอบพ้องด้วย จึงได้ช่วยกันสร้างขึ้นแต่ในปีนั้น

พระเจดีย์นี้ตั้งเรียงกันอยู่ ๓ องค์ จากทิศตวันออกไปทิศตวันตก อยู่ในอาณาเขตต์สยาม องค์ทิศตวันตกอยู่ในอาณาเขตต์พม่า องค์กลางอยู่ตรงสันเขาที่บันแดนระหว่างสยามกับพม่า มีระยะห่างกันองค์ละ ๘ เมตร์ ส่วนสูงเพียงคอระฆังประมาณเท่ากับส่วนกว้างของฐาน แต่ต่อยอดนพสูงขึ้นไปอีกราว ๔ เมตร์ เป็นรูปอย่างแบบพม่า ส่วน ๒ องค์ข้าง ๆ นั้นมีขนาดย่อมกว่าองค์กลางเล็กน้อย การจะไปยังพระเจดีย์สามองค์นี้ไปตามลำน้ำไทรโยคจนถึง

ที่ ว่าการ อำเภอ วังกะ แล้ว ขึ้น บก เดินไป อีก ระยะ ทาง ประมาณ ๙๐๐—๑๐๐๐ เส้น

สนามเพลาะแถวค่ายเก่า

ที่ระลึก แห่งการ สงคราม ที่ทำ กับพม่า นอก จาก พระเจดีย์ สาม องค์ ที่ กล่าว มา แล้ว ยัง มี สนาม เพลาะ ที่ ตั้ง ค่าย เก่า ของ กองทัพไทย แล พม่า เหลือ ปรากฏ เป็น รูป ถาน อยู่ ใน เวลา นี้ อีก หลาย ตำบล ใน ท้องที่ จังหวัด กาญจน บุรี มี ที่ ตำบล ลาด หญ้า ใน เมือง เก่า ๑ ที่ ด่าน กรามช้าง เหนือ เมือง เก่า ๑ ที่ ปอม เปริม ห้วย คะตังเจง ๑ ที่ เมือง ทองผาภูมิ ๑ ที่ บ่า กล้วย บริอก ๑ ที่ ปากน้ำ สามสบ ๑ ที่ เมืองไทร โยค เก่า ๑ กับ ที่ใน เมือง ราชบุรี ๑ แต่ สิ่ง ที่ ควร ดู อีก แห่ง ๑ ก็ คือ ประตู ศาลา วัด สุวรรณาราม จังหวัด เพชร บุรี ที่ถูก พม่าพัน ยังมี รอย ปรากฏอยู่ นั้น

พระเจดีย์สามองค์ ที่ต่อแดนพม่ากับไทย ทางจังหวัดกาญจนบุรี

ภาคที่ ๕ เบ็ดเตล็ด

พระราชฐาน

ตามจังหวัดต่าง ๆ ในมณฑลราชบุรี สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่รัชกาลที่ ๔ มา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสำหรับเป็นที่ประทับไว้หลายแห่ง ซึ่งปรากฏต่อมาจนทุกวันนี้ คือ

๑. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ที่สมุหพระกระลาโหมเป็นแม่กอง ให้จมื่นราชามาตย์ (ท้วม คือ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) ซึ่งได้เคยออกไปประเทศยุโรปกับราชทูตที่ไปเมืองอังกฤษ เลื่อนเป็นพระเพ็ชร์พิไสยศรีสวัสดิ์ ตำแหน่งปลัดเมืองเพ็ชร์บุรี เป็นนายงานสร้างพระราชวังขึ้นที่บนเขามหาสมณแห่งหนึ่ง และเขามหาสมณนั้นมี ๓ ยอด ยอดเหนือโปรดให้สร้างพระเจดีย์วิหาร ยอดกลางมีพระเจดีย์อยู่แต่เดิม โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ดังจะกล่าวในตอนที่ว่าด้วยพระเจดีย์วิหารซึ่งทรงสร้างต่อไปข้างน่า ยอดข้างใต้นั้นโปรดให้สร้างพระราชวัง การก่อสร้างด้วนเป็นอิฐปูนของถาวร พระราชทานนามเรียกรวมกันว่า พระนครคีรี และเขามหาสมณนั้น พระราชทานนามใหม่ว่า เขามหาสวรรค์ พระที่นั่งในบริเวณพระนครคีรีมีหลายหลัง พระราชทานนามต่าง ๆ คือ

พระที่นั่งเพ็ชร์ภูมิไพโรจน์ เป็นท้องพระโรง

พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรย์ เป็นที่ประทับ

พระที่นั่ง เวชยันตวิเชียรปราสาท เป็นปราสาทหลังน้อยยอดปรางค์ สร้าง ขึ้นโดย ทรง พระราชดำริห์ว่า พระราชวังใหญ่ แต่โบราณ เช่น พระนารายน์ ราชนิเวศน์ที่ เมือง ลพบุรี ย่อม มี ปราสาท จึง ทรง สร้างขึ้น เป็น สังเขปที่ พระนครคีรี

พระที่นั่ง ราชธรรมสภา เป็นที่ ทรงธรรม และ พระราชพิธีสงฆ์

ตำหนัก สันถาคารสถาน เป็น ที่ ประทับ ของ เจ้านาย ฝ่ายใน

หอ พิมานเพ็ชร์ มเหศวร์ เป็น ทำนอง ศาล พระภูมิ

หอ จตุเวท ประดิษฐพจน์ เป็น หอ พระ ปริต

มี ซุ้ม ตะเกียงใหญ่ ที่ริม พระที่นั่ง ราชธรรมสภา ซุ้ม ๑ จุดตะเกียง แล เห็นได้ถึง ทะเล พระราชทาน นาม ว่า หอ ชัชวาลเวียงไชย (มีหอ พราหมณ์ คู่กับ หอ วิมาน เพ็ชร์ มเหศวร์ อีก หลัง ๑ น่าที่จะ มีชื่อ รับสำผัส มา ต่อ ชัชวาลเวียงไชย แต่ หา พบ ชื่อ ปรากฏไม่)

ประตู รอบ บริเวณ พระราชวัง มีชื่อ ขนาน ต่าง ๆ กัน ประตู บริเวณพระราชวัง ๔ ประตู ชื่อ ประตู นารีประเวศ ๑ ประตู วิเศษราชกิจ ๑ ประตู ราชฤทธิแรงปราบ ๑ ประตู อานุภาพเจริญ ๑

ประตูใน บริเวณ พระราชมณเฑียร ๓ ประตู ชื่อ ประตู ดำเนินทางสวรรค์ ๑ ประตู จันทร์ แจ่มจำรูญ ๑ ประตู สูรย์ แจ่มจำรัส ๑

ภาย นอก พระราชวัง มี บ้อม ตามไหล่เขา รายรอบ ๕ บ้อม มีชื่อ บ้อม ชตรฐบ้องปก ๑ บ้อม วิรุฬหกบริรักษ์ ๑ บ้อม วิรูปักษ์ บ้องกัน ๑ บ้อม เวศสุวรรณรักษา ๑ บ้อม วัชรินทราภิบาล ๑

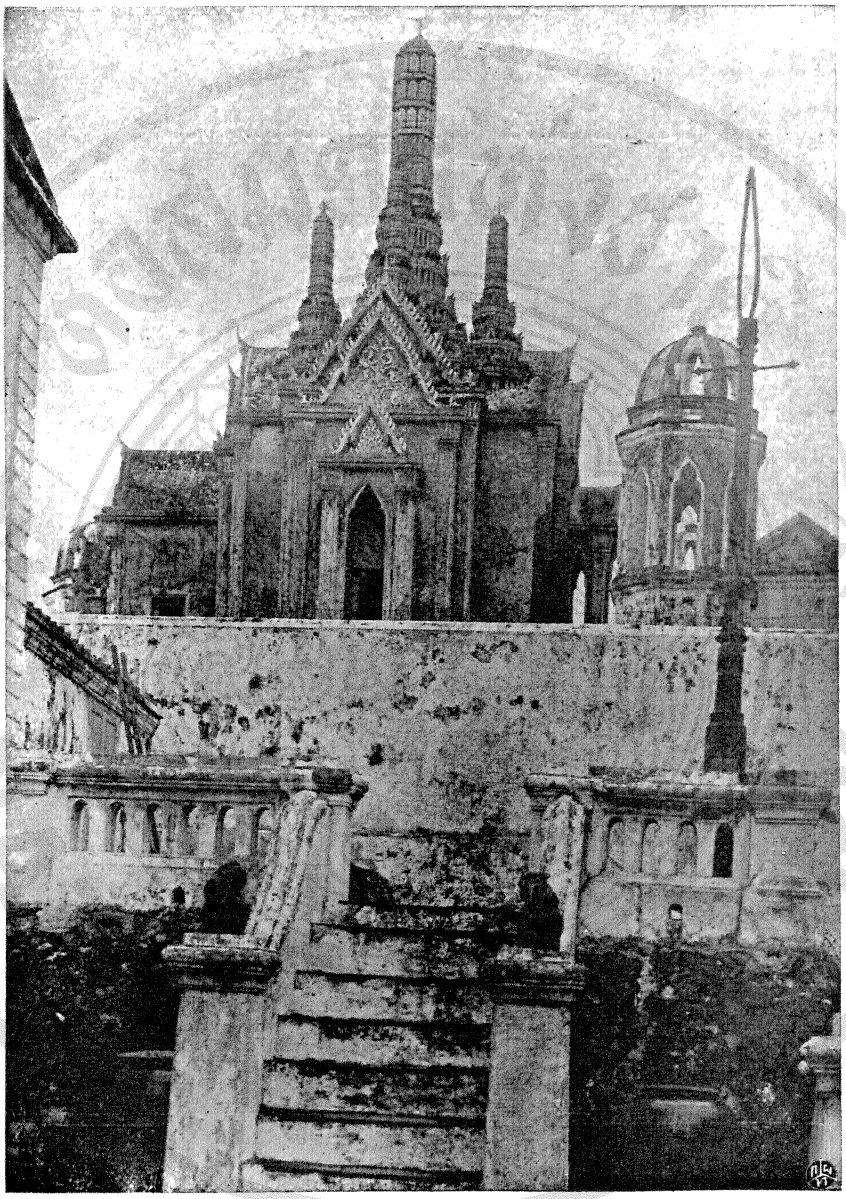

พระที่นั่งเวชยันต์ปราสาท จังหวัดเพชร์บุรี

และยังมีศาลาลูกขุนทิมดาบโรงม้าและสถานที่ต่าง ๆ อีกหลายอย่าง ถนนใหญ่ทำแต่เชิงเขาลงมาถึงท่าน้ำ พระราชทานนามว่าถนนราชวิถี และที่เมืองเพชรบุรีนั้นโปรดให้สร้างสพานข้างก่อฐานือปูนข้ามลำน้ำสพาน ๑ สร้างคิกแถวริมถนนตลาดเมืองเพชรบุรี ๒ แถว สร้างถนนแต่เชิงเขามหาสวรรค์ไปถึงเขาหลวงสาย ๑ ถนนแต่เชิงสพานข้างไปถึงเขาบันไดอิฐสาย ๑ สร้างประปามีเครื่องสูบน้ำขึ้นถังที่ริมลำน้ำ ผั่งท่อให้ไหลไปลงอ่างที่เชิงเขา ให้คนตักหาบขึ้นไปบนพระนครคีรี

เจ้านายและข้าราชการที่ไปตามเสด็จสร้างคิกที่พักขึ้นที่ริมน้ำ ๕ หลัง คือคิกของกรมหมื่นวิศณุนารถนิภาธร หลัง ๑ ของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์หลัง ๑ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์หลัง ๑ ของพระยามนตรีสุริวงศ์ (ชุ่ม) หลัง ๑ การก่อสร้างสำเร็จแต่รัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จไปประทับหลายคราว ในรัชกาลที่ ๕ ก็ได้เสด็จไปประทับที่พระนครคีรีหลายคราว

ในรัชกาลที่ ๕ ได้โปรด ฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระนครคีรีขึ้นสำหรับรับแขกเมืองเจ้าต่างประเทศ เพราะฉนั้นยังอยู่บริบูรณ์ดีหมดทุกอย่าง คิกที่พักที่ริมน้ำก็ยังใช้เปนที่พักข้าราชการอยู่ แต่คิกแถวที่ตลาดนั้นชำรุดทรุดโทรมมาก แต้วไฟไหม้เสียเมื่อรัชกาลปัตยุบันนี้

อนึ่งเมื่อสร้างพระนครคีรีแล้ว ได้โปรดเกล้า ฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดมหาสมณ ซึ่งเปนวัดโบราณตั้งอยู่ที่ไหล่เขามหาสมณ และที่ได้

เปลี่ยนนาม เรียกว่า เขามหาสวรรค์ นั้นขึ้นใหม่ทั้ง พระอาราม พระราชทานนามใหม่ ว่า "วัด มหาสมณาราม"

กับ ที่ ยอด เขามหาสวรรค์ ยอดกลาง เดิม มี พระเจดีย์ สร้างไว้แต่โบราณองค์ ๑ ก็ได้ โปรดเกล้าฯ ให้ ก่อหุ้มพระเจดีย์เดิมนั้นให้ ใหญ่ขึ้น กว่าแต่ก่อนและสูงถึง ๑ เส้น แล้วพระราชทานนามว่า "พระธาตุจอมเพ็ชร์"

กับ ที่ ยอด เขา มหาสวรรค์ ยอดใต้ก็ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้ สร้าง พระเจดีย์ทับ อีก องค์ ๑ โดยได้ นำ ก้อน ศิลา เป็น ซีก ๆ ไปจาก เกาะสีชัง ไป ประกอบ เป็น พระ เจดีย์ขึ้น ฐาน กว้าง ๖ ศอก สูง ๕ วา ๒ ศอก ทรง ขนาน นาม ว่า "พระ สุทธเสรเจดีย์" แล้ว สร้าง พระ วิหาร น้อย ขึ้น ข้างน่า พระเจดีย์ อีก หลัง ๑ มี หอระฆัง อยู่ข้างน่า วิหาร และ ขั้น ต่ำ ต่อ วิหาร ลง มา สร้าง ศาลา แล พระปรางค์ เขมร อีก องค์ ๑ ด้วย

นอกจากพระที่นั่ง วัด แลพระเจดีย์ที่ได้ กล่าวแล้ว ยังได้ โปรดเกล้าฯ ให้ ตก แต่ง ถ้ำใหญ่ ที่ เขาหลวง ซึ่ง มี พระพุทธรูป สร้างไว้ แต่โบราณ ได้ ทำ บันได ศิลา สำหรับ ลง ถ้ำ อีก ทาง ๑ ทั้งได้ ทรง สร้าง พระพุทธรูปไว้ ในถ้ำ นั้น เป็นการ ทรง พระราชอุทิศ ถวาย สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวใน รัชกาล ก่อนๆ บ้าง เป็นส่วนของพระองค์เองบ้าง พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ พระบรมวงศานุวงศ์ และ เจ้าจอม ฝ่ายใน สร้าง บ้าง ตก แต่ง ภาย ในถ้ำ ให้งดงาม ขึ้น ทั่วไป

๒. ต่อ มาใน รัชกาล พระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัว เนื่อง แต่ รัฐบาล ประสงค์ จะ ทนุบำรุง หัวเมือง ทางฝ่ายตวันตก ให้ เจริญขึ้น และได้ ขุดคลอง ภาษีเจริญ ดำเนินสดวก ขึ้นเมื่อ ปลายรัชกาล ที่ ๔ อัน

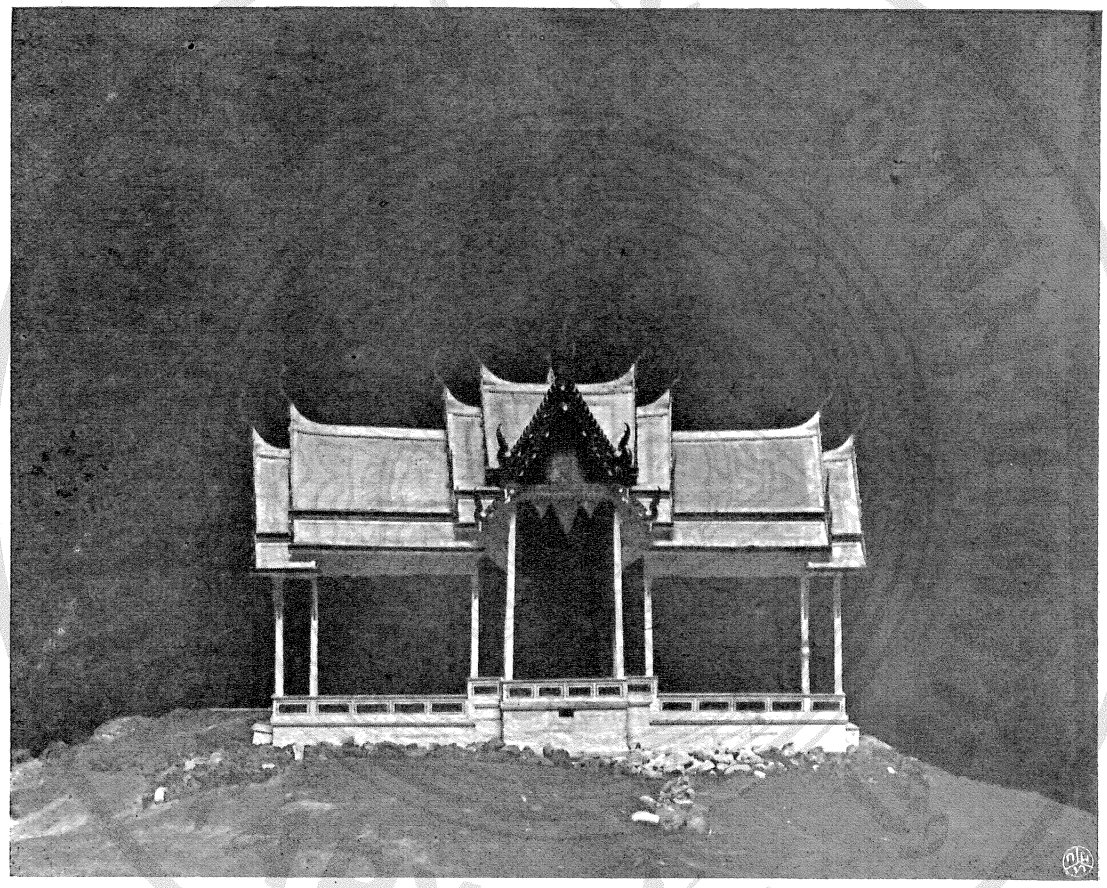

พระที่นั่งสิงหาสน์ในถ้ำเขาสามร้อยยอด จังหวัดเพชรบุรี

เปนคม นา คม ระ หว่าง กรุง เทพพระ มหา นคร กับ เมือง ราช บุรี ดวก ขึ้น สมเด็จเจ้าพระยา บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่ง เปน ผู้ดำเร็จ ราชการ แผ่นดิน อยู่ ใน สมัย นั้น ได้ ไป มา ยัง เมืองราชบุรี เนือง ๆ และ เห็น ว่า ควร เปน ที่เสด็จ ประพาศ อีกแห่ง ๑ ด้วยเปนที่สบาย และไป มา ถึง กรุงเทพ ฯ สดวก กว่า ที่ ประพาศ เมืองเพ็ชร์ บุรีใน รัชกาล ที่ ๔ ดังนี้ จึงได้ ทรงพระกรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ สมเด็จ เจ้าพระยา ฯ กับ เจ้าพระยา ภาณุวงศ์ มหา โกษา ธิบดี ซึ่งได้ เคย อำนวยการ สร้าง พระนครครั้ง ที่ เมือง เพ็ชร์ บุรี มาด้วยกัน สร้าง พระราชวัง ขึ้น ที่ เมือง ราชบุรี ณ บน ยอด เขา สัตนารถ

แต่ ที่ เมือง ราชบุรี นั้น เดิมได้ มี อยู่ แล้ว แห่ง ๑ คือ ได้ สร้าง ขึ้น ตรง ที่ ตั้ง พลับ พลา เดิม อยู่ ทาง ฝั่ง ขวา (ตวัน ตก) ริม ลำ น้ำ แม่ กลอง ได้ ก่อกำแพงล้อมรอบ และสร้าง พระที่นั่ง หลังใหญ่เปนตึก อยู่กลางหลัง ๑ แต่ การ ค้าง อยู่ ภาย หลังโปรด เกล้า ฯ ให้ ใช้ เปน โรงทหาร อยู่ คราว ๑ ครั้นเมื่อย้ายกองทหารไปอยู่ ยังภาย ในกำแพงเมืองเก่าที่ฝั่งซ้ายลำแม่น้ำแล้ว จึงได้ พระราชทาน พระราชวังเดิม นี้ให้ เปน ที่ตั้ง กอง ตำรวจภูธร ตลอดมา จน ทุก วัน นี้

พระราชวัง ที่สร้าง บนยอด เขาสัตนารถ นั้น เขานี้เปนเขาขนาดย่อม ลูก ๑ มี ขนาด สูง ๔๔ เม็ตร์ และ มี เขา มอ อยู่ ใกล้ เคียง อีก ๒ ลูก อยู่ ห่าง จาก ใน เมืองไป ทาง ทิศตวันตก ระยะ ทาง ๕๐ เส้น เมื่อ สร้าง พระราชวัง ได้ ทำ ถนนรถ แล วางรางเหล็ก สำหรับ รถ ขน ของ เดิน ตั้ง แต่ วัง ริมแม่น้ำ ขึ้นไป จน ถึง เขา สัตนารถ กับได้ สร้าง ตำหนัก บน ยอด เขามอ ซึ่ง อยู่ ใกล้ เคียงอีก ๒ ลูกนั้นด้วย สำหรับเปนที่ประทับของเจ้านายเวลาตามเสด็จ

พระบาท สมเด็จ พระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประทับ ที่พระราชวัง เขา สัตนารถ แต เคย เสด็จ ออก รับ ราชทูต โปรตุเกต ณ ที่ นี้ ด้วย แต่ได้ เสด็จ ประทับ เพียง คราว เดียว เท่า นั้น

พระราชวัง นี้ หาได้ ปรากฏ ว่า ได้ พระราชทาน นามไว้ อย่างใดไม่ ชาว เมือง คง เรียก กัน แต่ ว่า เขา วัง ๆ มา จน ทุก วัน นี้ และใน เวลา นี้ องค์ พระที่นั่งแดส์ถานติกรามต่าง ๆ ชำรุดทรุด โทรมหมด ใช้ การไม่ได้ แล้ว

อนึ่ง เดิม ที่ เขา นี้ มี วัดเก่า อยู่ วัด ๑ ครั้น เมื่อได้ โปรดเกล้า ฯ ให้ สร้างพระราชวังขึ้น จึงได้ โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายวัดจากเขาไปสร้างใหม่ ที่ ริม ลำน้ำ แม่กลอง ฝั่งขวา ใต้ ศาลา กลาง เมือง บัด นี้ ลงไป ประมาณ ๕๐ เส้น และ คงให้ มี นาม ว่า "วัดสัตนารถปริวัตร์" ซึ่ง เปน วัด คณะ ธรรมยุติกนิกาย ปรากฏ อยู่ จน ทุก วัน นี้

ครั้น ต่อมา ภายหลัง เมื่อ มี ทางรถไฟ สายปักษ์ ใต้ ขึ้นแล้ว ภายหลัง ที่ เสด็จ กลับ จาก ประ พาศ ยุโรป ครั้ง ที่ ๒ จึงได้ โปรด เกล้า ฯ ให้ สร้าง พระ ที่นั่ง ขึ้น ที่ ตำบล บ้านปืน จังหวัด เพ็ชร์ บุรี อีก แต่ การ ก่อ สร้าง ยังไม่ ทัน แล้ว เสร็จ ก็ เสด็จ สวรรคต แล้วได้ ก่อ สร้าง ต่อ มา จน สำเร็จ ใน รัชกาล ปัตยุบัน นี้ ได้ พระราชทาน นาม ว่า "พระราม ราชนิเวศน์" แด องค์ พระที่นั่ง พระราชทาน นาม ว่า "สรเพ็ชร์ ปราสาท"

อนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยังได้ ทรงสร้างพลับพลาเครื่อง ไม้ จริง ไว้ ในถ้ำ เขาสามร้อยยอด อีกแห่ง ๑ ในคราว เสด็จประพาศ เมื่อ ร. ศ. ๑๐๙ (พ. ศ. ๒๔๓๓) แล้ว พระ ราช ทาน นาม ว่า "พระ ที่นั่ง ภูหา คฤหาศน์" และ คง อยู่ จน ทุก วัน นี้

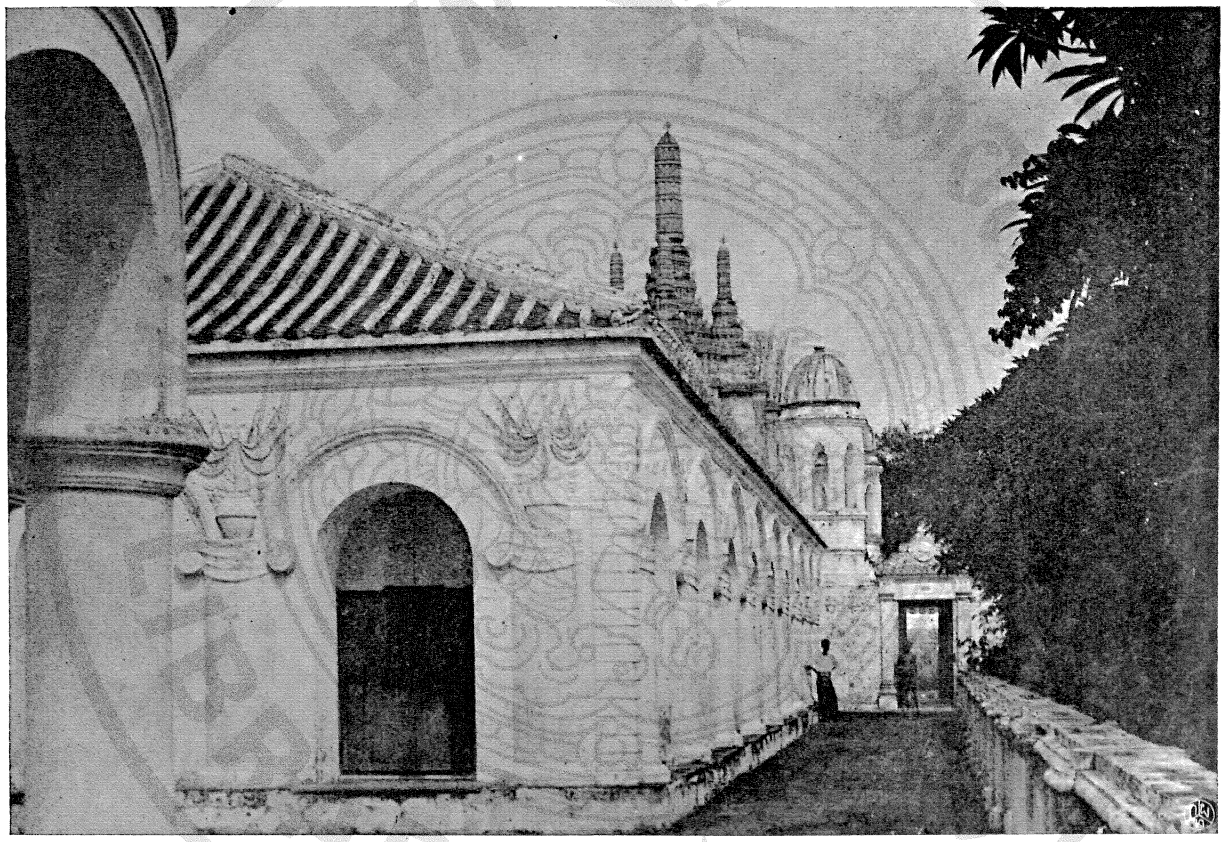

พระที่นั่งธรรมสภา จังหวัดเพชร์บุรี

๓. ใน รัชกาล แห่ง พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว พระองค์ ปัตยุบัน นี้ ก็ได้ ทรงพอพระราช หฤทัย ประทับ ใน ประเทศชายทะเล เพื่อ สำราญ พระราช อิริยาบถ แล ทรง โปรด ภูมิประเทศ ใน ท้องที่ จังหวัด เพ็ชร์บุรี เช่น สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว รัชกาล ก่อน ๆ ได้ เคย เสด็จ ประทับ พระที่นั่ง ใน เมืองเพ็ชร์ แล้ว ภายหลัง จึง โปรดเกล้า ฯ ให้ สร้าง พระราชฐาน ขึ้น ที่ ตำบล บางทะลุ ซึ่ง เป็น ที่ ชายทะเล ชั่วคราว และ พระราชทาน นาม ว่า "หาด เจ้า สำราญ" ครั้น ต่อ มา เมื่อ พ. ศ. ๒๔๖๖ จึง โปรดเกล้า ฯ ให้ สร้าง พระ ราช วัง ขึ้น ที่ ตำ บล บาง คอาย โดย เป็น ที่ เหมาะ กว่า หาดเจ้าสำราญ และใกล้ สถานีรถไฟ ได้ พระราชทานนามว่า "พระราช นิเวศน์ มฤคทายวัน" เป็น พระราชฐาน ที่ กว้าง ขวาง งดงาม

นอกจากนี้ ยังได้ โปรดเกล้า ฯ ให้ สร้าง พลับพลา ที่ประทับชั่วคราว ณที่ตำบลบ้านโป่งจังหวัดราชบุรี สำหรับประทับเวลาเสด็จทรงการซ้อมรบ เสือป่า ทุก ๆ ปี ด้วย ซึ่ง มี นาม ว่า "ค่าย หลวง บ้านโป่ง" ปรากฏอยู่ ทุก วัน นี้

ภาษาเกรี่ยง

(เฉภาะ บาง คำ)

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ดาวรรค์	เด่อะ โว่
ฟ้า	โหม้ะ คู้
พระอาทิตย์	หมิ่ง
แดด	เซอ คู้
พระจันทร์. เดือน	ดา
ดาว	ช้ง
พระอาทิตย์ ขึ้น	หมิ่ง ท้อง
พระอาทิตย์ ตก	หมิ่ง ด่อง เนอะ
เมฆ	เซอ เอ่อง
ฝน	เซอ เฉิ่ง
ลม	ลี่ เก้ะ
ฟ้า ร้อง	ด่อง ก่วย
เสี่ยง ฟ้า ร้อง	เกิ้ง ด่อง ก่วย
ฟ้า แลบ	ด่อง เว่ เคะ
รุ้ง กิน น้ำ	เด็ง ก่วย โอ่ ที่
ทิศ ตวัน ออก	ดื่อ เดอะ หมิ่ง ท้อง
ทิศ ตวันตก	ดื่อ เดอะ หมิ่ง เนอะ
ทิศ เหนือ	เม ดา ก่า

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ทิศใต้	ฉา กะ ช่อง
ดิน	ว๋อง คู้
แผ่น ดิน	ว๋อง คู้ ค่า
ทุ่ง	เว๋ย เผิง
ภูเขา	คู้ ถอง
ถ้ำ	ไถ่ เผิ่ง
หนทาง. ทาง	เผิ่ง ส่ะ
น้ำ	ที่
ห้วย	ที่ พุ
แม่ น้ำ	ที่ ครุ. บี่
ทะเลสาบ	ปอง เด่ง ไหน่
ทะเล	บี่ เกี่ยว
หนอง	โน่ง
บึง	กะ ม่า
โคลน	เพะ
ผุ้น	ว้อง คู้ เมอะ
ละออง	ว๋อง คู้ กี่
ทราย	ปะ ดี่
หิน	โหด
ก้อน หิน	โหดง โพถ้ง

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
ทอง	ท่อง
ทองคำ	ท่อง
เงิน	จี่
เหล็ก	ถะ
ทองเหลือง	ถง
ตะกั่ว	ชะ
ไฟ	มิเอ่อง
ควัน	คู้
เท่า. ขี้เท่า	เพ่คล้า
ถ่าน	ขั้วโท๊ะ
ถ่านไม้	เซ้งชั้ว
จุดไฟ	ด๊วยมิ
ดับไฟ	ม่าเพะมิ
ป่า	เมร้ากล้า
ต้นไม้	เซ้ง
กล้าย	สะกุ่ยซ้า
ต้นส้ม	เชอใช้เถะ
ส้ม	เชอใช้
ต้นมะนาว	มะหนองไกล่เถะ
ราก	หวี

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ราก ต้นไม้	เซ้ง หวี่
ต้น	เถะ
ลำ ต้น ของ ต้นไม้	เซ้ง เถะ
กิ่ง	ไก่
เปลือก	เออ เผะ
แขนง	เซ้ง ที่
ดอกไม้	โพ่
ลูกไม้	เซ้ง ซา
ใบไม้	เซ้ง ล้า
หญ้า	น่อง
ต้น มะพร้าว	โผล่ เถะ
ลูก มะพร้าว	โผล่ ซ้า
ต้น หมาก	ลิ เถะ
ลูก หมาก	ลิ ซ้า
พลู	พื่อ ล้า
ต้น กล้วย	ส่ะ กุ่ยเถะ
หัว หอม	เซ็ง คุ ซ้า โว
กระ เทียม	เซ็ง คุ ซ้า ออา
มัน	ถี่
พริก	เฉอ เก้

ราชบัณฑิตยสภา NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ข้าว เปลือก	บื๊อ
ต้น มะม่วง	ขุ เถะ
ลูก มะนาว	มะ หนองไกล่ ซ้า
ลูก มะม่วง	ขุ ซ้า
ต้น ขนุน	นวย เถะ
อ้อย	ซี่ พุ
ลำ อ้อย	ซี่ พุ เถอะ
ต้น อ้อย	ซี่ พุ โบง
ต้น พริกไทย	ค้วย เออ หมื่อ
ยา เส้น	ยา ฉูบ เออ โมง
ยา ฉูบ	ยา ฉูบ
ชา	ถา ผะ
น้ำ ชา	ถา ผะ ที่
แตง กวา	ถี่ ซ้า
ข้าว โพด	บื๊อ เข้ ซ้า
สาก ตำ ข้าว	กถี่
หม้อ ข้าว	หมี่ เผิง
ไร่	เขอะ
ควาย. กระบือ	ปะ หนา
วัว. งัว. โค ตัวผู้	เขอ เหนึ่ง ผ้า

ราชมงคล NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
วัวกะทิง	เชอหมองโนง
วัวป่า	เชอเนิ่งเหม่ง
แพะ	ปี
ข้าวสาร	วิชะ
ข้าวสวย	หมี่
ข้าวเหนียว	อ่าย
ทุ่งนา	เซะ
หว่านข้าว	ค่วยบือ
ปลูกข้าว	เซิ่งบือ
ถอนข้าว	ถิบือ
ดำข้าว	เซี่ยงบือ
เกี่ยวข้าว	โกะบือ
รวมต้นข้าวเปนพ่อนๆ	บือถือ
ต้มข้าว	ต้มข้าว
หุงข้าว	อองพ่ออองหมี่
ครกตำข้าว	เซิ้งบือ
ถั่ว	ถุซ้า
หนู	ยูง
หมูป่า	ถุเหม่ง
ลิง	เชอโอก

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
เสือดาว	คี๊พุ๊
เสือ	คี๊
หมี	พุ๊ท่อง
ม้า	กะซี๊
ช้าง	กะช่อง
แรด	เชอคู๊
แมว	มิโย
หมา	ทุ้ย
เห่า	หม่อ
กัด	อ๊าย
หมู	ถุ
กวาง	เชอโค
กะรอก	ลี้
ตัวผู้	เออฟ้า
ตัวเมีย	เออหมู
นก	ทู๊
ไก่ตัวผู้	ช่องฟ้า
ไก่ตัวเมีย	ช่องหมู
เป็ด	ทู๊ถะ
อีกา	กถะ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
นกเขา	ทู๊ ลยุ
ปากนก	ทู๊ หนุ
ปีกนก	ทู๊ เดะ
ขนนก	ทู๊ ช้อง
รัง	ซุ่ย
รังนก	ทู๊ ซุ่ย
ไข่	ดี
ออกไข่	ท้อง ดิ
เขา ควาย	ปะ หนา โนง
เล็บ แมว	มี่ โย จุ๊ มิ
หาง หมา	พุ้ย หมี
เขี้ยว หมู ป่า	ถุ เหน่ง เม๊ะ
ผม หน้า ม้า	กะ ซิ ช้อง
งวง ช้าง	กะ ช่อง เออ โหม่ ลง
ปลา	ยะ
หอย	ครู๊
หู ปลา	ยะ เคะ
จรเข้	เม้
กุ้ง	ตะ ดอง
ปู	ซ๊วย

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
เต่า บก	เขละ
งู	วู
จิ้ง จก	ด่องไล้
จิ้ง เหลน	เพ๊ ละ
กิ้ง คก (คาง คก)	ดี้ ชื่อ
บิน	ยู่
ผี เสื้อ	โจ กะ เผะ
หนอน	ล้ง
มด	เถิง
แมลง มุม	พอง
ผึ้ง	นี่
ตัว ผึ้ง	นี่ มื้อ ฉา
ขี้ ผึ้ง	ขุ
คน ผู้ ชาย	กะ โพลง ขว้า
คน ผู้ หญิง	กะ โพลง มื้อ
เด็ก ผู้ ชาย	พุ๊ ซ้า ขว้า
เด็ก ผู้ หญิง	พุ๊ ซ้า มื้อ
เด็ก เล็ก ๆ	พุ๊ ซ้า ตู๊ ตี่
นาย	ตะ
นาง	เกว มึง ซา

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
คน แก่	กะโพลง สะ ฉา
ผัว	เออ วา
ยาย. ย่า	พี่
หัว. ศีร์ ษะ	คู๊
ผม	คู๊ ซู่
หน้า	มิ
แมลง วัน	ดู ล่า
ยุง	จิ โจ่ง
เมีย	เออ มะ
พ่อ	เออ ผา
พ่อ ตา แม่ ยาย	เมย ซา
แม่	เออ หมู
ลูก ชาย	พุ๊ ขว้า
ลูก สาว	พุ๊ มื้อ
หลาน ชาย ชั้น ๑	ลี ขว้า
หลาน สาว ชั้น ๑	ลี มื้อ
หลาน ชาย ชั้น ๒	เหมิ่ง ขว้า
หลาน สาว ชั้น ๒	เหมิ่ง มื้อ
พี่ ชาย	เว๋ ขว้า
พี่ สาว	เว๋ มื้อ

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
น้อง ชาย	ผื่อ ชว้า
น้อง สาว	ผื่อ ม้อ
ถูก พี่ ถูก น้อง	เทิง พี่ ชว้า
พี่ เขย	นาง ว่า
พี่ สะใภ้	เหวย จุ มา
ตา. ปู่	พู่
ชา กันไกร ชา ตะไกร	คี่
หนวด ที่ คาง	คี่ ซ้อง
คอ	คี่ โนง
บ่า	จู่ เถะ คู่
รัก แร้	กิ ถ่า เผ่ง
หัว กระโหลก	คู่ คุ่ย
หน้า ผาก	มิ เหมิง คู่
ตา	มิ ซ้า
คิ้ว	มิ เมิง
ถูก ตา	มิ ซา คถี่
แก้ม	บุ่ ผ่า
หู	หนา กู
จมูก. ตะหมูก	น่ะ กุ

NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ปาก	หนุ
คาง	เกอ คา
ผี ปาก	หนุ เฝะ
ฟัน	เม้ะ
ลิ้น	ผลี่
หลัง	โคล่
ต้น หลัง	ฉิโคล่
ขา อ่อน	กีเกะ
เข่า	คอน เดอ
หัว เข่า	คอน เดอ คู
ขา. ตีน. เท้า	คอง
น่อง	คา คุง ซา
หัว แม่ ตีน	จู คอง
หนัง	เฝะ
ขน	ซอง
เนื้อ	ยะ
กระ ดูก	คุ่ย
แขน	จู
มือ	จู
ขวา	ท้วย
มือ ขวา	จู ท้วย

ชุมนุมชาวไทย NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
มือซ้าย	จุ๊จี่
น้ำ	จุ๊มือ
เลี้ยบ	จุ๊มิ
อก	ส่ะน่า
หัวอก	ส่ะน่าเผิง
นม	นุง
ท้อง	โจะโพ่ง
ส่ะดือ	ดี่
คนจีน, เจ๊ก	เตะโหระ
คนไทย, ไทย	ซ่าย
กินข้าว	อ่องหมี่
กินน้ำ	โอ่ที่
กินเหล้า	โอ่เส่ะ
เมา	เหม่อง
เกลือ	ที่ ดา
พริกไทย	ก๊วยซ้า
น้ำตาล	น่องกุ๊
น้ำมัน	ซู้ที่
เลือด	ซุ้ย

ราชบัณฑิตยสภา NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
น้ำตา	มิที่
เหงื่อ, เหื่อ	ดุช่วย
น้ำนม	นุงที่
น้ำปัสสาวะ	ชี้ ที่
เข็มขัด	หยองเค่งได้
ผ้าโพกหัว	คู๊ เพิ้ง
กระดุม	ไฉ่ช่องช้า
รูกระดุม	ไฉ่ช่องช้าเผิ่ง
เกือก	ค้องเฝะ
แหวน	จู๊ เสะ
หมวก	คุ๊ มุ
ต่างหู	หนาเคะ
กำไลมือ	ไถ้
กำไล ตีน	เชอโลเปาะ
สร้อยคอ	เพ่
ด้ายฟอก	ลู้ ดุลา
ด้ายไหม	ลู้ ถู
ผ้าสำลี	ไม่ รู้
ผ้าแพร	เปร
อิฐ	เคอะไก่

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
ไข	หนุ่ตี้
เสื้อ	ไฉ่ช่อง
กางเกง	กางเกง
ผ้านุ่ง	ทะดง
เสื้อผ้า	ยะ
เย็บ	ฉะ
ทอ	ถะ
กี่ทอผ้า	กะทะ
ใส่เสื้อผ้า	สุไฉ่ช่อง
ถอดเสื้อผ้า	ไปร๊ไฉ่ช่อง
นิคม, หมู่บ้าน	ตะอ่อง
ฟาง	โหล
สวน	กลุ
บ้านเรือน	เก๊
ประตู	ไป่ตะล่อง
หน้าต่าง	ไป่ตะล่อง
หลังคา	เก๊คู๊
ไม้กระดาน	เซ๊งป๊า
ไม้ไผ่	ว้าซู้
หวาย	กี๋ย

NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
ขับรถ	เถอะได้
เรือ	คลี่
โต๊ะ	โตะ
เสื่อ	โคล่
ตะเกี่ยง	มิเขวะ
คบ	โซ่ซ
พื้น	เซ้งหมื่อ
เตาไฟ	มิเอ่องดอง
ไม้กวาด	ไม้กวาด
กระดาด	จ่าโค่
น้ำหมึก	ชี้ที่
เขียน	ชู
อ่าน	โป
หนังสือ	เถะ
เกวี่ยน	เด้ง
วัน	ซ่องน้
คืน	หน่า
เวลาใกล้รุ่ง	เชอพอง
เช้า	หมื่อโว

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
เที่ยง	หมือเทิ้ง
บ่าย	หมือไก้ล่อง
เย็น	เชอซู๊ล่อง
พาย	เพ
แจว	จิ๋ว
พายเรือ	เพคลี่
แจวเรือ	จิวคลี่
กระสุน	คลิช่ะพู๊
เกาทัณฑ์	คลี่
ลูกศร	ผลา
ไม้ซาง	ผลาอูตู๊
มีด	ดี๋
เลื่อย	กะไต้
ค้อน	เลเค้า
ขวาน	กวา
เสียม	ตะปู
พา	โซ่ง
นำ	เก้นี่
ขับ	เกอะ
วันนี้	ละนิโย

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
พรุ่งนี้	เก้ โวคุ
มะรืนนี้	เก้ ตะโวคุ
ฤดู	ค่ะ
ฤดูหนาว	เชอโวค่ะ
ฤดูแล้ง, ฤดูร้อน	เชอโยค่ะ
ฤดูฝน	เชอเฉิงค่ะ
ไป	ลี
เดือน	ลาเป๊ง
ปี	เน้ง
ปีกลาย	บือกี๋ยเน้ง
ปีหน้า	หนอเน้ง
เมื่อ วานนี้	มือก๊า
เมื่อวานซืนนี้	เลอตะก๊า
นอน	มิหน่อง
นอนหลับ	มี่โยะ
ตื่น	น้องท้องสะ
ปลุก	กุฉิเทิ้ง
เห็น	ด๊า
หา	อองคือ
ได้ ยิน	เกิ้ง

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
เสียงดัง	เชอโสะ
ดม	เน่อง
กลิ่นหอม	เชอเน่อเม่อง
กลิ่นเหม็น	เชอเน่ออือ
พูด	คลาย
ร้องเพลง	มาถะดู๊
หัวเราะ	นี
ร้องไห้	กอ๊วง
ร้องตะโกน	กุเออโซ่ง
ลงท้อง, ท้องร่วง	โว๊ะโพ่งลี
มา	เก้ไท
ขี่ม้า	โทะกะชี้
เดิน	ลี
วิ่ง	ไจ๊
ลุกขึ้น	ฉิเทิ้ง
ยืน	ฉิเทิ้ง
นั่ง	ฉิหน่อง
ไอ	โกวะ
ถ่มน้ำลาย	กุเผละหนุที่

ภาษาไทย	ภาษา เกรี่ยง
หิว	ส๊ะวุย
หิวน้ำ, อยากน้ำ	ส๊ะวุยที่
ดูด	ส๊ะเวหะ
อาบน้ำ	ออดูที่
ล้างหน้า	ผลามิ
ล้างมือ	เส๊ยะจุ๊
หวีผม	คุ่ยคู๊
หวี	คุ่ยคู๊
โกน	โหล่ง
มีความสุขสบาย	โอ่เมอะล่อ
เจ็บ	ช่ะ
ปวย	เมอะเอ๊ะ
ไข้	ชูวุท้อง
ไป ถ่ายอุจาระ	ถ๊วิช่ะ
ไป ถ่ายปัสสาวะ	ถ๊นิช่ะ
ผีดาด	เมอะถอง
หมอ	หม่อ
ยา	ชี้
ตาบอด	มิโบล้
หูหนวก	หนาเอ่ยง

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
ใบ้	คลายสี่เอ๊ะ
ขาเสีย	ค้องกะโหว่ง
ขากะเผลก ๆ	ค้องไจ๊พื้อโท่
หลังโกง	โพลงโกะ
ขี้เรื้อน	เชอโซ่
เกิด	เก้ท้อง, เกิด
ตาย	ซี่
นั้น	บ๊อ
หญิงคนนั้น	เชอมือละกา
ฝังคนตาย	เคื้องล่อง เบิ่งกะโพลงซี่
เผาคนตาย	โฉะเวะกะโพลงซี่
กลัว	สะเม้ะ
ขะโมย, ลัก	เซอบล้า อองวู้
ผู้ร้าย หรือขะโมย	ลัก
ฆ่า	หม่าซี่
ขาว	อวา
ดำ	เซิ่ง
เหลือง	บ่อง
เขียวใบไม้	ยี่
แดง	โว

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
เขียวฟ้า	ยี่ว
สิ่งนี้	เฉอโย
นี่, นี้	โย
สิ่งนั้น	เฉอโอ๊
นั่น	เฉอน๊อ
คนนี้	เชอกาโย
ฉัน	เยอ
เอง	เนอ
เรา	เบ่อ
ท่าน	เนอ
เขาทั้งหลาย	เชอกา
บิดา ของฉัน	เยอผา
ลูกของเรา	เบ่อพู๊
ต้นไม้สูง	เซ๊งเพิ้งโท่
ต้นไม้ต้นนี้ สูงกว่าต้นนั้น	เซ๊งละเถะโยโท่ไน๊เลอะอู้ละเถะ
ต้นมะม่วง ต้นนี้ เปนต้นที่—	ขุละเภะโยโท่นี่เอออูพ้องเลอะ—
—สูงกว่าหมดในสวนนี้	—โอ๊กลุเผิงโย
ฉันไปตลาด	เยอลีเลอะเที่ยเผิ่ง
ฉันมาจากตลาด	เยอลีเลอะเที่ยเผิ่งเก๊ะไท้
พรุ่งนี้ฉันไปในป่า	เก้โวคุเยอมู๋ลิเลอเมร้ากล่า

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
วานนี้ฉันได้ไปในบ่า	มื้อก๊าเยอดิเดอเมร้ากล่า
หน้าบ้าน	เก๊ขว่อง
หลังบ้าน	เก๊โคล่
บนโต๊ะ	โตะเดอะกะ
ใต้โต๊ะ	โตะเชอพ่องละ
ใครมา	มุเรเก้
ท่านว่าอะไร	เนอคลายเชอหนอแล
ท่านมีธุระกี่คน	เนอพื่โอค่วยก่าแล
ท่านมาทำไม	เนอเก้มาเชอแล
เพราะฉันป่วย	ชุหมวยเยอโอเดอเมอะบ๊า
ถ้าฉันหาย	หมวยเยาล่วงมา
เมื่อฉันจะหาย	โมเยอบ่ล่องมา
จ๊ะ, ไม่มีใช้มีคำว่าขอรับ	ใจ๊ยะ
เปล่า	เชอกล่องล่อ
ด้วยกัน	จ๊องของ
หนึ่ง	ละเบ๋ง
สอง	นี่
สาม	เซอง
สี่	ลี่
ห้า	เย

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
หก	คู
เจ็ด	นอย
แปด	โขวะ
เก้า	คุย
สิบ	ละซี่
สิบเอ็ด	ซี่ละเบ๊ง
สิบสอง	ซี่น๋
สิบสาม	ซี่เซ่อง
สิบสี่	ซี่ด๋
สิบห้า	ซี่เย
สิบหก	ซี่คู
สิบเจ็ด	ซี่นอย
สิบแปด	ซี่โขวะ
สิบเก้า	ซี่คุย
ยี่สิบ	น๋ซี่
ยี่สิบเอ็ด	น๋ซี่ละเบ๊ง
สามสิบ	เซองซี่
สี่สิบ	ด๋ซี่
ห้าสิบ	เยซี่
หกสิบ	คูซี่

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
เจ็ดสิบ	นอยซี่
แปดสิบ	โขวะซี่
เก้าสิบ	คุยซี่
ร้อยหนึ่ง	ถะยา
ร้อยกับหนึ่ง	ถะยาเคถะเบ๋ง
สองร้อย	น่ยา
สามร้อย	เซองยา
สี่ร้อย	ลี่ยา
ห้าร้อย	เยยา
หกร้อย	คุยา
เจ็ดร้อย	นวยยา
แปดร้อย	โขวะยา
เก้าร้อย	คุยยา
พันหนึ่ง	ถะท่อง
หมื่นหนึ่ง	ถะเม่อง
แสนหนึ่ง	ถะหล้อก
ล้านหนึ่ง	ถะกะหถะ
ปีชวด	เนยยู
ปีฉลู	เนยซี่เนอ
ปีขาน	เนยค๋

NATIONAL LIBRARY

ภาษาไทย	ภาษาเกรี่ยง
บี่เถาะ	เนยปาแท
บี่มะโรง	เนยหงู่ง
บี่มะเส็ง	เนยหงงพู้
บี่มะเม็ย	เนยส์
บี่มะแม	เนยมี่
บี่วอก	เนยชะโอด
บี่ระกา	เนยช่าง
บี่จอ	เนยทุย
บี่กุน	เนยทู
เด็อนอ้าย	ดาชิงช้า
เด็อนยี่	ดาชิงมิ่ง
เด็อนสาม	ดาเซองเม้ย
เด็อนสี่	ดาดิงเม้ย
เด็อนห้า	ดาเยเม้ย
เด็อนหก	ดาคุงเม้ย
เด็อนเจ็ด	ดานวยเม้ย
เด็อนแปด	ดาคูเม้ย
เด็อนเก้า	ดาคุยเม้ย
เด็อนสิบ	ดาชี่
เด็อนสิบเอ็ด	ดาชิงเม้ย
เด็อนสิบสอง	ดาชี่พิ่งเม้ย

ชาติมุขแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

สัตว์ป่าและวิธีล่าสัตว์

ข้อ ความ ที่ได้ บรรยาย มาแล้ว ตั้งแต่ ภาคที่ ๑ ตลอด จนตอนต้น แห่ง ภาคนี้ ได้ กล่าว ถึง สรรพสิ่ง ต่าง ๆ อันควร ดูควรรู้ควรเห็น เพราะ เป็นสิ่งสำคัญ และสิ่ง วิจิตร์ โดยตลอดแล้วนั้น แต่ใน ท้องที่มณฑลราชบุรี ยังมี สิ่ง ที่ควร กล่าว ถึง อีกอย่าง ๑ คือ สัตว์ป่า ซึ่งเกือบ จะกล่าวได้ ว่า ตามท้องที่ มณฑล ที่ใกล้ พระนคร และทางไป มาสดวก จะไม่ มีที่ใด ชุกชุมเท่า มีทั้งสัตว์ ใหญ่ ที่สำคัญ และ สัตว์ ชนิด ที่แปลก เช่น แมวป่า ซึ่ง ชาวต่าง ประเทศ มี ความ นิยม อยากได้ และซื้อ หากัน ราคาแพง ๆ นั้น เป็นต้น กับ ราษฎร ชาว มณฑล นี้ ก็มีอยู่ หลาย แห่ง หลายตำบล เป็น จำนวนมาก ที่มี ความชำนาญ ในการล่าสัตว์ หรือที่เรียกว่า "พวกพราน" ฉนั้นจึงควร นับว่า ท้องที่ มณฑล นี้เป็น ทำเล ที่เหมาะ สำหรับผู้ที่ ต้องการ เที่ยวเตร่ ชมสัตว์ป่า โดยจะ มีโอกาศ ได้พบได้ เห็นไม่ ยากนัก และ สำหรับ ผู้ประสงค์ จะทำการ ล่าสัตว์ ก็ย่อม สดวกและเป็นผล สำเร็จได้ ง่าย ดังนี้ เพื่อให้ สมุด ราชบุรี ทำประโยชน์ แก่ ผู้อ่าน ซึ่งมี ความ พอใจ ในทางนี้ ยิ่งขึ้น จึงได้ นำข้อ ความ ตอนนี้ มากล่าว ไว้ด้วย

ทำเล ที่ มีสัตว์ ใหญ่ ชุกชุม นั้น คือ ในท้องที่ จังหวัด กาญจนบุรี ระหว่าง ลำน้ำ แควใหญ่ และ แควน้อย ตั้งแต่ ตำบล เหนือเมือง ขึ้นไป ตลอด จรดเขาบรรทัด จังหวัด ราชบุรี มีชุกชุมในท้องที่ กิ่งอำเภอ จอมบึง อำเภอ ปากท่อ ตลอดไป จรด เขาบรรทัด ในท้องที่ จังหวัด เพ็ชร์บุรี และ จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ มีมาก ตั้งแต่ ตวันตก ทางรถไฟไป จนจรด

เขาบรรทัดโดย ตลอด เช่นเดียวกัน กล่าว ณะเภาะ ตำบล ให้แคบเข้า และ ในท่าเล ซึ่งนักล่าสัตว์ เคยไปและ เปนที่พอใจ แล้ว คือ จังหวัด กาญจนบุรี ที่ตำบล เมืองเก่า ทั้งสอง ฟาก ลำแม่น้ำ แควใหญ่ มีหมูป่า กวาง และ อีเก้ง ชุกชุมมาก ตำบล นี้ ห่างจาก ศาลา กลาง เมือง ประมาณ ๕๐๐ เส้น และไปได้ สดวก ทั้งทางน้ำ ทางบก ต่อขึ้นไป ที่ตำบล ท่ากระดิ ในลำน้ำ เดียวกัน ระยะทาง เรือยนต์ เดินจาก เมือง ๘ ชั่วโมง มีวัวกระทิง กวาง อีเก้ง ชุกชุมมาก ตลอด จนช้างป่า ถัดท่ากระดิ ขึ้นไป ระยะทาง ๔ ชั่วโมง ถึงบ้าน หมอเฒ่า เปนตำบล ที่มีสัตว์ป่า ชุกชุม เช่นเดียว กับท่ากระดิ ต่อขึ้นไปอีก ๖ ชั่วโมง ถึงตำบล สองคลอง ซึ่งเปนที่ มีสัตว์ป่า ชุกชุม อีก ตำบล ๑ และมี แมวป่า ในตำบล นี้ ต่อไป ระยะทาง อีก ๔ ชั่วโมง ถึง บ้าน วังเขมร ก็เปน ที่ มีสัตว์ป่าใหญ่ ชุกชุม เหมือนกัน ต่อขึ้นไป จาก นี้ ถึงถึง อำเภอ ศรีสวัสดิ์ ยังมี ตำบล ที่มี สัตว์ป่า ชุกชุม อีก หลายตำบล แต่ระยะ ทางไกลมากไป

ในลำน้ำ แควน้อย ที่บ้าน วัง อ้ายหมู แห่ง ๑ ระยะทาง เรือยนต์ เดิน จากเมือง ๓ ชั่วโมง ที่บ้าน วังโพแห่ง ๑ ระยะทาง จากวัง อ้ายหมู ๑๐ชั่วโมง ที่บ้าน วังใหญ่ แห่ง ๑ ถัดวังโพ ขึ้นไป ๒ ชั่วโมง ที่บ้าน เขาพังแห่ง ๑ ระยะทาง จากบ้าน วังใหญ่ ๒ ชั่วโมง และที่ พุท้องช้าง อีก แห่ง ๑ ระยะทาง จากบ้าน เขาพัง ๑ ชั่วโมง ตาม ตำบล เหล่านี้ มีสัตว์ป่า ชุกชุม มากเช่นเดียว กับทาง แควใหญ่ ต่อขึ้นไป ถึงไทรโยค และเหนือ ขึ้น ไป อีก ยังมี อีก หลายแห่ง แต่ระยะ ทางไกล มากไป

ในทำเล สัตว์ชุมตาม ที่กล่าว มานี้ อยู่ติดต่อ กับ ฝั่งแม่น้ำ ทั้งสิ้น ไม่ต้อง เดิน ขึ้นไป ไกลเลย แม้ สำหรับ ผู้ที่ ไม่ ประสงค์ จะล่าสัตว์ เมื่อ เดิน เข้าไป ในป่าเงียบ ๆ ก็อาจได้ พบ เห็นสัตว์ใหญ่ ๆ เช่น กวาง หมู เหล่านี้ ก็ได้ และทั้งสอง ฝั่งแม่น้ำ ในขณะ ที่เรือ เดินไป เวลา ตอนเช้า และเย็น จะได้ เห็นสัตว์ เล็ก ๆ เช่น นกยูงและ ไก่ป่า อยู่ตาม ตลิ่ง และ ตาม หาด เป็นฝูง ๆ รายไป ตลอด ระยะทาง ซึ่งจะได้ ชม อย่างเพลิดเพลิน

ในจังหวัด ราชบุรี มีสัตว์ ใหญ่ ชุกชุม ที่ ตำบล จอมบึง ระยะ ทาง ห่างจาก เมืองราว ๘๐๐ เส้น และที่ ตำบล ส่วนผึ้ง ระยะทาง ห่างออกไป อีก ประมาณ ๘๐๐ เส้น กับใน ตำบล ยางหัก ท้อง ที่ อำเภอ ปากท่อ ระยะทาง ห่างจาก ที่ว่าการ อำเภอ ประมาณ ๘๐๐ เส้น ตำบล เหล่านี้ เดินทางบก ใช้ ม้า และเกวียน ไปได้ สบาย ใน ๒ ตำบล หลัง เป็นท้องที่ ซึ่งชาว เกรียง อยู่ทั้งสิ้น และมี อาณาเขตร์ ออกไป ติดต่อ กับแดนพม่า ที่เขา บรรทัด นอกจาก สัตว์ใหญ่ ยังมี สัตว์ เล็ก ๆ เช่น อีเก้ง กระต่าย ไก่ป่า ชุกชุม ที่สุด และสัตว์ เหล่านี้ ไม่ใคร่ จะกลัวคน อาจได้ พบ และยิง ได้ง่าย ๆ

ในจังหวัด เพ็ชร์บุรี ตำบล ที่มี สัตว์ใหญ่มาก คือ ใน ท้องที่ อำเภอ ยางหย่อง ตาม ลำแม่น้ำ เพ็ชร์ ตอนเหนือ อำเภอ ท่าช้าง และ อำเภอ หนองจอก ที่ตำบล ชะอำ ก็มี สัตว์ พอเที่ยว หายิงได้

ต่อไปใน ท้องที่ จังหวัด ประจวบ คีรีขันธ์ แถวใกล้ ๆ เมืองมี เลี้ยงผา กับ กระต่าย ชุกชุมมาก และตาม แม่น้ำ ปราณ ตอนเหนือ มี สัตว์ใหญ่ ชุกชุม ต่อไป ทาง อำเภอ บางสพาน ยิ่งมี สัตว์ใหญ่ ชุกชุม

มากขึ้น จนมีชื่อเสียง เปนที่รู้จัก ของ นักล่าสัตว์ ตำบล ๑ เพราะได้ เคย มีผู้ไปล่ากัน มากแล้ว

แมวป่า เปน สัตว์ แปลก ชนิด ๑ ดังได้ กล่าว แล้วข้างต้น และ ไม่ใคร่ ปรากฏ ว่ามี ในท้องที่ใด รูปพรรณ ของ แมวป่า คล้ายเสือ ตัวโต ขนาด เท่าเสือ ลาย ตลับ แต่สีเหลือง หม่น หรือ จางกว่า เสือ ธรรมดา และ ไม่มีลาย หางมีขน เปนพวง คล้ายหาง สุนัขจิ้งจอ นับว่า เปนสัตว์ อยู่ใน ระหว่าง เสือ กับแมว

วิธีล่าสัตว์ของชาวเมือง

พวกพราน ใน มณฑล ราชบุรี มีวิธี ล่าสัตว์ เปน ๓ อย่าง คือ

๑ **ด้อม**— วิธีนี้ คงคล้ายกับ ในท้องที่ อื่น ๆ ทั่วไป คือ ไปกัน แต่ เพียงคน ๑ หรือ ๒ คน เมื่อรู้ว่า ตำบล ใด เปนทำเล ที่สัตว์ ออกหา กิน ก็เที่ยว ตรวจหา รอยสัตว์ เสียก่อน แล้วก็ ติดตาม ไปจน พบตัว สัตว์ ก็ได้ ยิง หรือเมื่อ รู้ทำเล ที่สัตว์ อยู่แน่ แล้ว ก็เที่ยว ด้อม ส่กัดแอบ ยิงเอา โดย เงียบ ๆ พรานพวก นี้ ชำนาญ ในการ สังเกต รอยสัตว์ มาก เมื่อพบ แล้ว สามารถ รู้ได้ ว่า เปนสัตว์ ชนิดใด รอยใหม่ หรือเก่า และไป ทางไหน เมื่อไร สามารถ ติดตาม จนพบได้ บางคน มีวิชา เป่าใบไม้ ดังเปน เสียง สัตว์ ล่อให้ สัตว์ หลงได้

๒ **นั่งห้างหรือนั่งโป่ง**— วิธีนี้ ก็คง มีเหมือนกัน ทั่ว ๆ ไป คือ ผู้เปน พราน เที่ยว เสาะหาดูว่า ที่ใด มีดินโป่ง คือดิน ที่เค็ม โดย มีเหมือด เกลือ ซึ่ง เนื่องกวาง พากันมา กิน เวลา กลางคืน นัยว่า เปนยา บำบัดโรค

ของสัตว์พวกนั้น แล้วก็มีสัตว์คือ เสือ มาคอย ดักจับ สัตว์พวกนี้กิน อีกต่อ ๑ หรือในที่ซึ่ง มีน้ำ เป็นบ่อ เป็นแอ่ง เล็ก ๆ คัน ๆ ที่สัตว์ต่าง ๆ ลงไปกินได้ เมื่อได้พบที่ชนิดนี้แล้ว ก็ตรวจ ดังเกตว่า มีรอยสัตว์มากิน อยู่ใหม่ ๆ หรือไม่ เมื่อมีร่องรอย เป็นที่พอใจ แล้ว ก็ตรวจ ดูต้นไม้ จะเป็น ต้นใหญ่ มีค่าคบ หรือ ต้นเล็ก ที่เป็นพุ่ม หรือกอไผ่ก็ได้ ซึ่งมีอยู่ ใกล้ ๆ กับดินโป่ง หรือ แอ่ง น้ำนั้น แล้วก็ จัดการ ขัดห้าง ขึ้นที่ในพุ่ม หรือค่าคบไม้ โดยวิธีใช้ไม้ท่อน โตขนาดเท่าข้อมือยาวประมาณ๓–๔ศอก พาดก่าย กันบน ค่าคบ หรือกิ่งไม้ กว้างใหญ่ พอนั่งได้ โดยไม่จำเป็น ต้อง ผูกมัด อย่างไร หรือ ถ้าจำเป็น ต้อง ผูกมัด เช่นทำห้าง ที่กอไผ่ เช่นนั้น ก็จะ ผูกมัดเพียงไม้ คร่าวสัก ๓ อัน เท่านั้น ส่วนไม้ที่พาดเป็นพื้น สำหรับนั่ง ไม่จำเป็น ต้องผูกมัดเลย ขนาดใหญ่ ของห้างหรือร้าน จะนั่งได้ เพียง ๓คน เป็นอย่าง มาก แต่ตาม ปรกติ พรานแท้ เขานั่ง ห้างละคน เท่านั้น ส่วน สูง พอมือ เอื้อมถึง เมื่อ ยืน อยู่กับ พื้นดิน หรือแม้ จะสูงกว่า นี้อีก ก็ไม่ มาก เป็นอันว่า อยู่ ใน ส่วน ที่สัตว์ชนิดดุ เช่น เสือ หมู และวัว กระโดด ได้ถึง แต่ พวก พราน ย่อม มีใจ ถือ มั่น กัน ว่า จะไม่ มีสัตว์ร้าย กระทำ อันตราย เช่นนั้นเลย เพราะ การ ผูกห้าง ก็ดี หรือ ขณะ เมื่อจะขึ้น นั่งห้าง ก็ดี เขาได้ ทำอาถรรพ์ และมี คาถา กำกับ เสีย ก่อนแล้ว โดยตลอด ทั้ง วิธีนั่ง ห้าง นี้ นับว่า เป็น วิธี พิถี พิถันมาก ในการ ยิงสัตว์ ดูเป็นการ ยาก และน่ากลัว อันตราย กว่าวิธีอื่น ๆ เหตุที่ไม่ทำห้าง เสียให้ สูงพ้น อันตราย ก็เพราะว่า จำเป็นต้อง ดูระยะ ทาง ระหว่าง ที่นั่ง กับที่ ทาง ซึ่ง สัตว์จะมา ให้ ได้สัดส่วนกัน พอยิง ถนัด และ สดวก ดังนี้ จึงจะ ทำห้าง ตามชอบใจ ไม่ได้ และเมื่อ ลงได้ ยิงแล้ว ก็ต้อง หมายว่า อยู่ที่เดียว

เวลานั่งห้าง ต้องเป็นเวลา กลางคืน พรานต้องเข้าที่นั่ง ก่อนพลบค่ำ เพราะ หมูป่า จะมาใน ตอน หัวค่ำ และ กวาง มาใน ระหว่าง ๑๐—๑๑ ฉ. ท. หรือมืด มา ในตอน เช้ามืด อีก คราว ๑ การ นั่งห้าง จึงควร กะ เวลา ในวันที่ มืดครึ้ม พอเหมาะ กับ เวลา ที่ สัตว์ จะมา เพราะ มิ ฉนั้น จะไม่ แลเห็น สัตว์ เลย วิธีที่ให้ เห็นสูนย์ บ้าง เพื่อเผื่อได้ ถนัด เขาใช้ ขี้ผึ้ง ติด ที่สูนย์ ลักเล็ก น้อย แล้ว เอาลำกล้องปืนทับ ขี้ผึ้ง ก็จะเกิด สีขาว พอเห็น ได้ ถนัดขึ้น

เมื่อได้ขึ้น นั่งห้าง แล้ว ก็ใช้กิ่งไม้ สะให้ รอบห้าง เพื่อไม่ให้ สัตว์ แลเห็น ห้าง และคน ให้ คงเห็น เป็นต้นไม้ ธรรมดา แล้วต้อง นั่ง นิ่งสงบ กิริยา และ ตั้งเงี่ยง ให้ เงียบ สงัด จะพูด จากัน จะทำ เสียง จามไอ จะ สูบ บุหรี่ ขีดไม้ ขีดไฟ หรือ กระทำอย่างใด ๆ ที่เกิด เสียง เกิดแสง ไม่ได้ เป็นอันขาด นับว่า การนั่ง ห้าง ต้องมี ความ กล้า และใช้ ความ อดทนมาก และใน ป่าเช่นนั้น ย่อมมียุง และสัตว์ แมลง รบกวน มากมาย แต่ก็ ต้องทำใจ สงบ อดทน เอา

มีที่สังเกต ของ พวกพราน ว่า สัตว์ที่ จะเข้า มา ยัง ดิน โป่ง หรือ แอ่งน้ำนั้น มิได้ ตรงเข้ามา ทีเดียว ย่อมมี ความ ระแวง ภัย ระวังตัวอยู่ เหมือนกัน จึงค่อย ๆ เดิน เข้ามา และหยุด ฟัง เสียง ดูดกลิ่นไอ แลมอง ตรวจ บริเวณ ตามทาง เสียก่อน เมื่อ แน่ใจ ว่าไม่มีภัย แล้วจึงจะ เข้ามา ทั้งนี้ มิใช่ว่า สัตว์นั้น จะนึกถึง และเกรงแต่ ฉะเพาะ พวกพราน ที่จะ ยิงเท่านั้น หามิได้ แต่ย่อม เกรงภัย ที่จะได้ รับจาก สัตว์ใหญ่ นั้นเป็น ส่วนมาก กับ อีก อย่าง ๑ พรานผู้นั่ง ห้าง มีที่สังเกต ว่า เมื่อเวลา มี สัตว์ใหญ่ เข้ามา สัตว์เล็ก ๆ เช่น กบ เขียด ตลอดจน จักระจั่น เรไร ซึ่งกำลัง ส่งเสียง

ร้อง ส่นั้น อยู่ณ ที่ ใกล้ ๆ นั้น จะ ส่งบ เสียง หยุด ลง ทันที เพราะเป็น ธรรมชาติของสัตว์ จำพวกนั้นซึ่งมีลำเหนียกดีย่ง เมื่อได้ มีเสียง แกรกกราก ขึ้น แม้ แต่ เล็กน้อย ก็อาจ ได้ยิน และ ส่งบเสียง ของ ตนลง

ฉันทิ ของ พวกพราน นั่งห้าง มีอยู่อีกว่า ในเวลา ที่ นั่งห้าง อยู่นั้น แม้ ใคร จะมา ร้องเรียก หา ก็จะไม่ ขานรับเลย ที่สุด ถึงจะเห็น ตัวคน ที่ เป็นคน รู้จักกัน ก็จะไม่ ลงจาก ห้างไป เป็น อันขาด ทั้งนี้โดย ถือกันว่า โป้งบาง แห่งมี จำนวนสัตว์ ตายมาก ทั้งที่ ทำตาย กันเอง และ ทั้งที่ ถูก พราน ยิง จึงเกิด เป็น ปีศาจ มาหลอก หลอนได้ อย่าง ๑ อีกอย่าง ๑ เพราะ พวกพราน นั้นกลัว เสือ ซึ่งกล่าว กันว่าเสือบางตัว ที่เคยกินคน หรือ กินสัตว์ ใหญ่ มาก ๆ แล้ว ก็เกิด มีปีศาจ เข้าสิงอาจ หลอกหลอน พราน ให้ เห็นไป ได้ ต่าง ๆ เมื่อพราน หลง ความ ลวง เช่น เห็น เป็น คนมา และ ลงไปหา ก็จะ ถูก เสือกัดกิน ทันที ดังนี้ พวกพราน จึงมี อาถรรพ์ ว่า เมื่อ พบปะกัน จะต้อง จุดไม้ ขีดไฟ ขึ้น เป็นสัญญา จึงจะ เป็นที่ เชื่อได้ ว่า เป็น มนุษย์ พวกเดียว กันจริง (เขากล่าวว่า ปีศาจ จุดไฟ ไม่ได้)

การนั่งห้าง มักนั่งจน ตลอด คืน รุ่ง สว่าง แล้ว จึงกลับบ้าน ถ้าไป คนเดียว นั่งแต่ ห้างเดียว แม้ยิงสัตว์ได้ ในตอน กลางคืน ก็มัก จะรอ อยู่ จนรุ่ง สว่าง จึงกลับ เว้นแต่ ไปนั่ง กันหลายห้าง และมี อาถรรพ์ สัญญา เรียกกัน เมื่อ ยิงสัตว์ ได้ ก็ให้ สัญญา มารวม กันได้ การนั่งห้าง ยิง สัตว์ จะเป็น ความ ลำบาก อยู่มาก ก็จริง แต่นับว่า เป็นคุณ ความดี อยู่ที่ได้ หัดทำใจ และสติ อารมณ์ให้เป็น คนมี ความ หนักแน่น มั่นคง

๓ **ไร่ราวหรือนั่งราว**_ วิธีนี้ ต้องใช้ คนมาก จึงไม่ใคร่ ทำกันทั่วไป เพราะ จะหา จำนวน พราน และ ลูกไล่ ที่เข้าใจได้ ไม่ เพียงพอ โดยถ้า พลาดพลั้ง อาจจะเป็น อันตราย เกิดยิง ถูกกัน เข้าได้ ง่าย ดังมี เรื่องปรากฏ อยู่บ่อย ๆ วิธีนั้น คือ พราน ต้องตรวจ ทราบ เสียก่อน ว่า ที่ใด เป็น ที่อยู่ของ สัตว์ หรือ เป็น แดน ที่ สัตว์ เที่ยว หากิน ทั้ง จะต้อง รู้จัก แผนที่ ๆ ตำบลนั้น ดีด้วย เมื่อได้ ที่เช่นนี้ แล้ว ก็แบ่ง คนออก เป็น ๒ พวก พวก ๑ เป็นฝ่ายยิง อีกพวก ๑ เป็น ฝ่ายไล่ ทำความ ตกลง ให้รู้ทั่วกันว่า พวกยิง จะอยู่ ตรงใด แค่ไหน ถึงไหน และให้ พวก ไล่ ๆ มาทางไหน แล้วฝ่าย พวกยิง ก็ไป นั่ง ตาม ที่ ซึ่ง กำหนด รายกัน มีระยะ ห่าง พอสมควร ที่สัตว์ วิ่ง ผ่านมา จะต้อง เห็นได้ ไม่ทาง ใด ก็ทาง หนึ่ง แต่โดยมาก มัก แต ไม่เห็น ตัวกัน เพราะบ่าบัง ตำบล ที่นั่ง มักเลือก ในที่ ซึ่ง มีก ทั้งสอง มีที่บังคับ เพื่อ กันสัตว์ ไม่ให้ แตก หลีกทางไป เช่นให้ มีกยันเขา ยันเนิน หรือ ตกห้วย ตกทุ่ง ดังนี้ เป็นต้น ส่วน กว้าง ด้านน่า นั้น สุดแล้ว แต่ พวกยิง จะมี จำนวนคน มาก แต น้อย เมื่อได้ เวลา ประมาณว่า ฝ่ายยิงได้ เข้าที่นั่ง ตลอด แนวแล้ว พวกไล่ ซึ่งได้ ขยาย แถว เป็น แนว เต็ม เนื้อที่ อย่าง ฝ่าย พวกยิง เหมือน กันนั้น ก็ออกเดิน รุกไล่เป็น น่ากระดาน เข้ามาหา ฝ่ายยิง ดังนี้ เป็น วิธี ๓ หรือพวกไล่ จะไล่ ผ่าน หน้า พวกยิง มาก็ได้ แต่ ต้อง เป็น ในที่ ซึ่ง ภูมิประเทศ ให้ ด้วย มิฉนั้น สัตว์ จะไม่ ผ่านมา ทาง ผู้ยิง ฝ่าย พวกไล่ต้องใช้ หลอดไม้ รวกหรือหลอด อย่างใด ๆ ก็ได้ เป่าให้มีเสียงดัง บ้างก็ใช้ ปากร้อง ไล่เข้าไป โดยไม่ ขาดเสียง และไว้ ระยะ ถี่ ห่าง ให้ พอเห็น

ตลอด ถึงกัน เพื่อไม่ให้สัตว์แหกออก ไปได้ ทั้งพวก ไล่ บางคน ต้อง มีปืน สำหรับ คอย ยิงสัตว์ ที่จะ กลับ หกหลัง มา สัตว์ บาง ชนิด เช่น กวาง มีความ ฉลาดมาก เมื่อได้ ยินเสียงร้อง ไล่ ก็จะเข้า แอบตามพุ่มไม้ หรือ ที่รก ยืนนิ่ง อยู่ พอพวกไล่ ผ่าน เลยไป แล้ว ก็ออก วิ่งหนี ฉนั้น ในที่ รก มาก พวกไล่ จะต้องมี ไม้ หลาว เที่ยว ทิ่มแทง ตาม พุ่ม ตามรก และ ทำเสียง ให้ เอิกเกริก ยิ่งขึ้น ฝ่ายผู้ยิง ก็จะต้อง นั่งคอย อยู่ โดย สงบ และ คอย ยิง เมื่อ สัตว์ ผ่านมา แต่จะต้อง ระวัง ที่สุด ที่จะไม่ให้ ถูก พวกไล่ หรือยิงไป ทางซ้าย ขวา ซึ่งมี พวก ยิงอื่น ๆ นั่งอยู่ และพวก ที่นั่งยิง ก็จะต้อง ไม่ถอย ไปจากที่ เพราะ เมื่อไป ผิดที่ เช่นนั้น แล้วอาจ ถูก ยิงได้ โดยง่าย โดย มาก ที่เกิด ยิง ถูกกัน เอง ก็เพราะ ผู้ยิง ยังไม่ ชำนาญ และ ไม่มีใจ มั่นคงพอ หรือ งกเงิ่น เกินไป ฉนั้น จึงต้อง ตกลง กัน อย่าง เด็ดขาดว่า เพียงได้ ยิน เสียงแกรกกราก ผ่านไป เห็นแต่ไว ๆ แล้ว ห้าม มิให้ยิง เป็น อันขาด ต่อ เมื่อได้ เห็น ถนัด แน่ และ ไม่มี คนแล้ว จึงให้ยิง

การ ไล่ ตำบล ๑ หรือ ครั้ง ๑ เช่น นี้ ภาษา พราน เรียก กัน ว่า "ตั้ง ๑" และใน วัน ๑ ๆ ถ้า ตำบล ที่ไล่ ใหญ่โต ก็ จะ ไล่ได้ อย่าง มาก เพียง ๓ ตั้ง เท่านั้น เพราะ ตั้ง ๑ ต้องเสีย เวลา ถึงราว ๒ ชั่วโมง การ ที่ จะ ล่าสัตว์ ตาม วิธีนี้ ต้อง มี คน สัก ๓๐ จึง จะ พอ ดี คือ เป็น ฝ่าย ยิง สัก ๑๐–๑๒ คน นอกนั้น เป็นฝ่าย ไล่ หรือ จะน้อย กว่านี้ ก็ใช้ได้ แต่ ต้อง เป็น ภูมิประเทศ ที่ไม่ใหญ่โต ถ้าคน ยิ่งมากก็ ยิ่งสนุก แต่ต้อง ระวัง กันมากขึ้น

ใน มณฑล ราชบุรี เว้นจังหวัด สมุท สงคราม มีพร้อม ทั้งสัตว์ และอยู่ ใน ทำเล ที่เหมาะ สดวก หลายแห่ง หลาย ตำบล และพร้อม ทั้ง พวกพราน ถูกใจ และผู้นำ ทาง ซึ่งอาจ จะทำให้ นักล่าสัตว์ ทั้งหลาย ได้ รับความ สดวก, ความ บรรเทิงใจ ในการ ที่ จะล่าสัตว์ ใน ท้องที่ นี้ได้ เป็น อย่างมาก

NATIONAL LIBRARY